МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА: ДОКТРИНА І ПРАКТИКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ВИКЛИКІВ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції

(м. Дніпро, 23 травня 2025 р.)

THE RULE OF LAW: DOCTRINE AND PRACTICE IN THE CONDITIONS OF MODERN GLOBAL CHALLENGES

Theses of International
scientific and practical conference

(Dnipro, May 23, 2025)

Дніпро
2025

УКД 34+35
В 36

Рекомендовано до опублікування та поширення через мережу «Інтернет» Науково-методичною радою Дніпровського державного університету внутрішніх справ (протокол № 9 від 21.05.2025)

В 36 Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (м. Дніпро, 23 травня 2025 р.). Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 520 с.

ISBN 978-617-560-070-2

Збірник містить матеріали однойменної науково-практичної конференції, в якій взяли участь науковці, викладачі та здобувачі вищих навчальних закладів і наукових установ України та зарубіжжя.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та в освітньому процесі спеціалізованих ЗВО, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р юрид. наук, проф. **О. А. Моргунов** *(голова)*; д-р юрид. наук, проф. **О. С. Юнін**; д-р юрид. наук, проф. **В. В. Шаблистий**; д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України **О. Н. Ярмиш**; д-р юрид. наук, проф. **В. М. Савіщенко**; д-р юрид. наук., ст. дослідник **М. М. Почтовий**; канд. юрид. наук, доц. **В. Я. Киян**; канд. юрид. наук, доц. **О. О. Кулініч**; канд. юрид. наук **І. В. Дзюба**; канд. юрид. наук, доц. **Л. В. Межевська** *(відп. секретар)*.

ISBN 978-617-560-070-2

© Автори, 2025
© ДДУВС, 2025

ЗМІСТ

Моргунов О. А.
Правоохоронна функція держави в умовах
дії правового режиму воєнного стану …….. 18

Юнін О. С., Шаблистий В. В.
Кримінально-правова охорона майна громадян
в умовах воєнного стану …… 21

Каширін І. В.
Розвиток ринку праці Дніпропетровської області в умовах війни …… 24

Ярмиш О. Н.
Активна антикорупційна політика держави як вирішальна
передумова утвердження в Україні верховенства права …… 25

Висоцький О. Ю.
Започаткування спеціального трибуналу для розслідування агресії
проти України як одна з цілей української правової дипломатії …….. 30

Золотухіна Л. О.
Вдосконалення процедури медіації
при вирішенні трудових конфліктів …… 35

Обушенко Н. М.
Право нейтралітету в міжнародному гуманітарному праві …….. 37

Савіщенко В. М.
Виховні впливи держави на формування особистості:
біхевіористський підхід …… 40

Сергієні О. В., Горіна О. Т., Завадська А. О.
Індивідуально-психологічні та соціальні фактори ставлення жінок
до військової служби в умовах російсько-української війни ……42

Трещов М. М.
Концепція екологізації України в контексті євроінтеграції …… 48

Харламов М. І., Чиркіна-Харламова М. А.
Врахування принципу верховенства права під час ухвалення рішень
першого з'їзду пожежно-страхового відділу Вищої ради народного
господарства УСРР ……51

Chikhladze K.
Diversion and mediation according
to the criminal procedure code of Georgia …….. 53

Хамініч С. Ю., Полякова С. В.
Правотворча діяльність України в умовах євроінтеграції ……. 56

Бейкун А. Л.
Інститути контролю демократичного суспільства
в умовах критичного посилення зовнішніх загроз
та небезпек: правова полеміка сучасності …….. 59

Бондар О. С.
Чотириденний робочий тиждень: світовий досвід ……..…. 63

Бондаренко О. О.
Цивільно-правове регулювання встановлення опіки
над майном особи, зниклої безвісти за особливих обставин,
під час дії воєнного стану……..……. 66

Гершун В. В.
Деякі процесуальні аспекти забезпечення реалізації права
на справедливий суд в умовах воєнного стану: підготовче засідання …….. 69

Горіна О. Т., Кучинова Н. М.
Психологічні особливості неповнолітніх, схильних
до делінквентного типу девіантної поведінки …… 74

Градецька Н. М.
Імунітети приватних військових
та охоронних компаній у міжнародному праві ……..…. 78

Гузенко О. П.
До питання особливостей цивільних правовідносин
у надзвичайних умовах розвитку України ……..... 81

Дзюба І. В., Рукіна Д. О.
Гендерний баланс у Збройних Силах України:
від стереотипів до реальних змін ……. 84

Ільків Н. В.
Запровадження стандартів належного адміністрування
у сфері земельних відносин ……..... 86

Кадала В. В.
Цивільні правовідносини: правовий базис,
воєнні виклики, законодавчі ініціативи …….. 89

Капітонова Н. В.
Система custody records в Україні:
впровадження заради захисту прав людини ……..……. 92

Карпенко Р. В.
Правове забезпечення відтворення природних
рослинних ресурсів в умовах воєнного стану ……. 95

Киян В. Я.
Щодо реалій трудових відносин в Україні
та перспектив у післявоєнний період ……..... 98

Коба М. М., Ярощук Д. М.
Гендерна інтеграція в секторі безпеки:
український та міжнародний досвід ……. 101

Король М. О., Тарасюк О. А.
Еволюція міжнародного гуманітарного права
у контексті сучасних збройних конфліктів ……..104

Крамаренко Ю. М.
Дотримання права на приватність
під час проведення негласних заходів 107

Красій М. О.
Вплив конгресів ООН на зовнішню кримінально-правову
політику України: міжнародні стандарти та виклики …… 110

Кулініч О. О.
Права і свободи людини в сучасних умовах:
правові механізми адаптації до нових викликів ……. 112

Лещенко Д. С.
Переваги та ризики використання штучного інтелекту
у сфері регулювання віртуальних активів ……..……..115

Лях Н. В.
Евакуація дітей з зони бойових дій:
іноземний досвід – українські реалії …… 119

Межевська Л. В.
Трудові права та соціальний захист на тимчасово
окупованих територіях: актуальні проблеми для України ……123

Моісеєнко Д. М.
Поняття «вразливі категорії населення»
в осмисленні після початку повномасштабного вторгнення ……. 125

Мохнар Л. І.
Психологічні чинники посттравматичного зростання
особистості в умовах воєнного стану ……...…….. 128

Платонов В. М.
Збереження психологічного благополуччя
особистості в умовах інформаційного тиску …….. 130

Полуніна Л. В., Пермяков Д. С.
Реалізація верховенства права у кримінально-правовому контексті …… 132

Руфанова В. М.
Ратифікація Стамбульської конвенції: вплив на вітчизняне законодавство
в контексті протидії гендерно обумовленому насильству ……. 136

Саксонов В. Б.
Межі здійснення цивільних прав у національній юридичній доктрині ..… 139

Спиця Н. В.
Ментальні коди нації як чинники збереження психічного здоров'я ……142

Талдикін О. В.
Народовладдя і правовий режим воєнного стану
в контексті забезпечення принципу верховенства права ……... 144

Фокша Л. В.
Цивільно-правові механізми подолання наслідків
руйнування майна під час воєнних дій …… 147

Харченко Т. М.
Верховенство права як інструмент забезпечення
гендерної рівності в умовах глобальних викликів …… 150

Чалик В. Р.
Принцип верховенства права: міжнародний вимір
та його впровадження у вітчизняну правозастосовну практику …….. 154

Чепік-Трегубенко О.С., Довгопол П.Д.
Український конституціоналізм крізь призму
воєнного стану: науково-практичний аспект …….. 158

Шаповалова К. Г.
Проблемні аспекти зупинення провадження у цивільній справі
у зв'язку з перебуванням сторони у складі Збройних Сил України ..…… 161

Токмак Ю., Ядловська О. С.
Українські біженці в Німеччині: шлях неповернення …… 164

Горбач-Кудря І. А.
Розподіл юрисдикційних повноважень органів
правопорядку у формуванні сталої мобільності ……. 169

Дуванський О. Ф.
Впровадження міжнародних стандартів забезпечення
прав людини в поліції щодо затриманих (система «custody records») ……. 172

Євпак С. В.
Особливості виникнення емоційного та професійного вигорання
у науково-педагогічного складу закладів вищої освіти ДСНС України …... 176

Кулеба І. А.
Перспективи діяльності служби безпеки України
в умовах воєнного стану ……..……. 178

Лавренко Д. О.
Юридична техніка як інструмент забезпечення
ефективного правового регулювання …….. 180

Кулеба І. А.
Вплив міжнародного співробітництва на діяльність
та розвиток прокуратури України …… 183

Лебедєва Ю. В.
Сурогатне материнство як складова реалізації репродуктивних прав:
сучасний стан та перспективи правового регулювання ……. 185

Лопаєва О. М.
Правові аспекти застосування вогнепальної зброї поліцейським
в Україні: сучасний стан та перспективи реформування ……..……..… 187

Тимошенко Л. В.
Проблеми практичного використання договорів ренти в Україні …… 190

Чернобук В. В.
Роль омбудсмена у захисті прав військовослужбовців ……. 193

Шумейко О. М.
Професійне здоров'я у вимірі збереження
психічного здоров'я працездатної особистості ……. 195

Бадак М. С.
Еволюція концепції прав людини у XXI столітті ……198

Дутчак А. І.
Новий стандарт конституційності податкового закону в Україні ..…….. 200

Горячов І. Д.
Аналіз інституційного забезпечення патентної системи України
в контексті адміністративної реформи ……204

Дутчак О. І.
Парадигмальна зміна підходу Верховного Суду до тлумачення
принципу юридичної визначеності податкового законодавства
в умовах воєнного стану …… 207

Мельниченко І. Д.
Міжнародні стандарти впровадження потерпілоорієнтованого
підходу під час запобігання сексуальному насильству,
пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні ……..210

Мілютін О. О., Мірошніченко Т. В.
Сучасні тенденції та перспективи цифровізації
економіки: проблеми та перспективи розвитку …….. 213

Топчило А. В.
Використання кінетичного піску в психологічному відновленні
персоналу сектору безпеки та оборони, який зазнав поранень …… 216

Церкуник Л. В.
Правове регулювання наслідків скасування постанови про зупинення
досудового розслідування та відновлення зупиненого досудового
розслідування в умовах воєнного стану …….. 218

Чайка Я. М.
Правові особливості та відповідальність за відсутності наявності
фізичного (пластик) посвідчення водія відповідної категорії,
у водіїв, для встановлення її особи …….. 221

Братішко Н. А.
Фотографічний твір як об'єкт авторського права ……..……. 225

Березовська М. М., Дячкова О. М.
Психологічні особливості помилкових дій пожежних-рятувальників ДСНС України на етапі первинної професіоналізації 228

Будник Д. П.
Адаптація молодого фахівця-психолога в освітньому середовищі: психологічний контекст 230

Гурова М. О.
Психологічна готовність студентів до професійної діяльності: динаміка змін протягом періоду навчання 234

Ісакова К. А.
Особливості надання психологічної допомоги в умовах війни 238

Ковіненко О. О.
Гендерна політика у США та світі: від розширення прав до хвилі консерватизму 239

Мазур В. О.
Екологічні права крізь призму Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 241

Петриченко К. С.
Особливості соціально-психологічної допомоги особам, які пережили полон 246

Рубленко Н. Ю.
Правова культура молоді в сучасних умовах 249

Семененко Ю. С.
Взаємозв'язок самооцінки і психологічного здоров'я у професійному розвитку сучасних жінок 250

Хмеленко К. М.
Актуальні питання новелізації законодавства України щодо угоди (договору) про неконкуренцію: приклад законодавства Румунії 253

Шевякова М. О.
Психолого-педагогічне забезпечення видавничої діяльності в контексті білінгвізму 256

Астаф'єва І. П.
Особливості проведення слідчих (розшукових) дій
під час розслідування вбивств …… 259

Балачук К. С.
Діяльність правоохоронних органів у контексті захисту прав людини ……263

Бєлаш В. В.
Правова характеристика договору позики …….. 265

Божик М. І.
Міжнародні стандарти у сфері управління відходами
як гарантія права на екологічну безпеку …… 267

Бойко А. В.
Етичні стандарти діяльності правоохоронців
як інструмент захисту прав людини …….. 271

Борисов Н. М.
Держава і право як об'єкт вивчення: історичні аспекти 275

Бриковський А. В.
Нормативна та інтелектуальна основа політики
національної безпеки держави: сучасні концепти ……. 278

Буякова І. О.
Great Britain as a constitutional monarchy:
political reforms and strengthening of democratic institutions
through the prism of the rule of law ……..…….. 283

Волков Г. О.
Конституційно-правовий статус органів прокуратури в Україні ……..…... 285

Воскобойник А. О.
Використання міжнародно-правових стандартів прав людини
в діяльності судових, правоохоронних та правозахисних органів
в Україні під час воєнного стану ……. 288

Воронкіна І. Р., Шиян А. Г.
Щодо забезпечення прав учасників угод у кримінальному
провадженні: проблеми та перспективи їх вирішення ……. 290

Воскобойник А. О.
Регресні зобов'язання у цивільному праві України ……293

Гаврилець О. М.
Реалізація Європейського Зеленого Курсу
як гарантія безпеки життєдіяльності …….…….. 296

Газда Д. О.
Психологічні особливості тактики сучасної інформаційної війни …….. 298

Гайдар А. Ю.
Договір довічного утримання:
правовий аналіз і практичне застосування ……..… 300

Головко А. В.
Особливості розгляду адміністративних справ,
пов'язаних зі збройною агресією російської федерації ……..…… 303

Горобець В. В.
Вогнева підготовка в умовах війни:
між захистом та психологічним здоров'ям ……..……306

Головко А. В.
Принцип верховенства права у теоретичному та практичному вимірах ….. 309

Громико О. Є.
Діяльність Кабінету Міністрів України в умовах воєнного стану ……..…. 312

Гребенюк Д. О.
Актуальні проблеми впровадження міжнародних стандартів
захисту прав людини у кримінальному провадженні …… 314

Громико О. Є.
Практика Європейського суду з прав людини
щодо права на штучне переривання вагітності ……... 318

Дембицька А. С.
Особливості кримінальної відповідальності
та покарання неповнолітніх ……. 320

Дарчич Д. М.
Вплив воєнних дій на систему правотворчості
та механізми ухвалення нормативно-правових актів …..……... 323

Дембицька А. С.
Поняття кримінального процесу та його історичні форми …… 325

Добросовістна А. С.
Конституційно-правова відповідальність ……..……... 327

Дембицька А. С.
Право на спадкування в умовах війни: специфіка
застосування спадкового законодавства під час бойових дій ……329

Дубовицька А. В.
Психологічні особливості неповних сімей в умовах війни ……331

Дембицька А. С.
Цивільно-правовий захист осіб, що постраждали
від війни: обмеження та новації законодавства …….. 333

Дудник Г. С.
Поняття та класифікація форм
адміністративної діяльності Національної поліції ……. 335

Дудяк А. В.
Самореалізація молоді в умовах війни …… 337

Дудник Г. С.
Правове значення преамбули Конституції України ……341

Ємченко Д. Ю.
Екстериторіальність дипломатичних і консульських установ:
загальнотеоретичний аспект ……..……344

Жуган Д. М.
Діяльність судової влади в режимі воєнного стану …..…….. 347

Захожа К. О.
Щодо питання забезпечення прав людини в Україні
в умовах воєнного стану та повоєнного періоду ……349

Коноваленко К. А.
Англосаксонська правова система: окремі аспекти …… 352

Коновалова М. І.
Право на приватність та доступ до інформації ……...…….. 355

Коноваленко К. А.
Проблема імплементації міжнародних стандартів
прав людини в національне законодавство ……..……359

Корягіна А. О.
Міжнародні стандарти захисту прав людини в умовах війни …… 361

Корчагіна Я. П.
Психологічні особливості адаптації вимушених
переселенців російсько-української війни …….. 364

Корягіна А. О.
Проблемні питання навчання тактичної медицини співробітників
сил сектору безпеки та оборони в умовах дії воєнного стану …….. 368

Кравець В. М.
Відкриття провадження в адміністративній справі ……370

Корягіна А. О.
Розвиток та використання технологій БПЛА в службово-бойовій
діяльності сил сектору безпеки та оборони України ……..… 373

Кравець В. М.
Судова промова. Промова державного обвинувача ……375

Кринюк М. С.
Відповідальність за порушення земельного законодавства:
самовільне зайняття земельних ділянок …….. 377

Кудрицька С. О.
Проведення виборів в умовах воєнного стану в Україні:
виклики та загрози ……..... 380

Лаврук А. В.
Адміністративно-правове забезпечення дієвості режиму
воєнного стану в Україні: спрогнозовані проблемні
питання та шляхи їх вирішення …… 384

Lyta U.M.
Volunteering during the war in Ukraine …….. 388

Лобунов Д. О.
Проблематика встановлення єдиних дефініцій та універсальних
принципів правового регулювання сектору безпеки
і оборони під час дії воєнного стану …… 392

Ломовцева А. С.
Механізми забезпечення права на безпечне атмосферне повітря ……. 396

Лук'яненко О. А., Логінова М. В.
Час відпочинку як елемент трудових гарантій
у контексті верховенства права ……..……... 398

Мала Т. М., Лавренко Д. О.
Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини
в умовах воєнного стану ……..…… 400

Malykhina V. K.
Psychological resilience as a resource: how survival
mechanisms are formed in crisis situations ……. 402

Мархоцька В. І.
Обмеження екологічних прав громадян …….. 404

Мацюк М. М.
Ідея українського національного відродження
в поглядах та діяльності Василя Вишиваного …… 408

Мірошниченко К. В.
Теоретичний аналіз засад кримінального провадження …… 410

Мороз Т. П.
Вплив воєнного стану на права людини ……..……... 414

Олійник Д. О.
Загальна характеристика договору найму соціального житла …….. 416

Oliarnyk V. I.
Genocide through violence: systematic crimes
of the russian federation against Ukrainian women …….…… 418

Омельянчук Д. В.
Дотримання прав людини в умовах воєнного стану:
виклики для правоохоронних органів України ……... 421

Осіпова К. І.
Структурно-функціональна характеристика національної
правової системи та її розвиток в умовах воєнного стану ……..… 425

Омельянчук Д. В.
Правові засади та особливості здійснення адміністративного провадження в Україні в умовах воєнного стану …….. 428

Палій А. В.
Роль Європейського суду з прав людини у забезпеченні прав людини в національних правових системах …….. 430

Переверзева В. Л.
Право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану …….. 432

Перекіпська Д. В.
Забезпечення прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану ……. 435

Пермяков Д. С.
Безконтрольне поширення зброї як фактор дестабілізації національної безпеки України: проблематика та перспективи нормативної урегульованості в умовах воєнного стану та часів відбудови …….. 437

Продан А. О.
Воєнні злочини: питання кваліфікації ……442

Пісклова Ю. С.
Проблемні аспекти правової регламентації участі потерпілого у кримінальному процесуальному доказуванні …….. 445

Продан А. О.
Особливості та проблематика реалізації судової влади в Україні в умовах воєнного стану ……... 447

Сидоренко М. Д.
Забезпечення безперервності судового процесу в умовах воєнного стану в Україні: теоретико-прикладний аспект …..... 449

Продан А. О
Права людини в умовах війни: виклики та механізм захисту ……452

Ситнікова А. О.
Домашній арешт …… 454

Соколова К. М.
Електронний підпис у юридичній діяльності ……...……...457

Срібна В. С.
Психологічне здоров'я особистості
в контексті актуальних проблем суспільства ……..…… 459

Стрельцова О. І.
Виклики притягнення винних до відповідальності
у злочинах проти людяності в Україні ……. 461

Степанюк Д. Д.
Психологічний терор (булінг) у колективі підлітків …….. 464

Стрельцова О. І.
Донорство крові: правовий статус, гарантії та захист прав донора ……..… 467

Стукало А. Ю.
Взаємодія Конституційного Суду України
з іншими органами державної влади ……470

Стрельцова О. І.
Правові питання захисту авторського права в мережі Інтернет …..….....472

Стукало А. Ю.
Рада Європи та її роль у захисті прав людини ……474

Ступніков А. В.
Перспективи розвитку цифрової криміналістики …….. 477

Талмазан А. В.
Проблеми забезпечення прав людини в умовах збройного конфлікту …… 479

Терещенко К. О.
Принцип верховенства права як фундамент системи правопорядку …….. 481

Ткаченко Т. М.
Психологічний супровід реабілітації військовослужбовців …….. 484

Ткачова В. О.
Форми досудового розслідування ……487

Хоміч Х. В.
Механізм захисту прав і свобод людини під час дії воєнного стану ……... 490

Чернишева С. В.
Конституційно-правові механізми захисту прав,
свобод і законних інтересів громадян в Україні ……. 492

Чорнолецька В. О., Дячкова О. М.
Особливості професійних страхів у фахівців піротехнічних груп
ДСНС України в умовах воєнного стану ……. 495

Чернишева С. В.
Роль Європейського суду з прав людини
у забезпеченні механізму захисту прав людини …… 498

Шахпазова А. Н.
Зловживання правом: сутнісно-змістовна характеристика …… 500

Шевчук М.-Ґ.
Проблеми забезпечення екологічних прав людини в Україні ……... 504

Яровий О. Ю., Логінова М. В.
Забезпечення верховенства права під час укладення
та припинення трудового договору ……..…… 507

Александров Д. О.
Форма договору та правові наслідки порушення порядку його укладення …. 510

Гришанова К. Б.
Вплив засобів масової інформації
на психічний стан в умовах сучасних війн ……. 513

Камуз Ю. В.
Вплив соціальних мереж на емоційний стан молоді в умовах війни …… 515

Патріна О. В.
Психологічні аспекти навчальної мотивації
дорослих внутрішньо переміщених осіб ……. 517

Олександр Моргунов
ректор Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Український народ ось уже третій рік поспіль протистоїть російській відкритій збройній агресії, яка за прогнозами навіть західних політиків мала закінчитися за декілька тижнів у березні 2022 року знищенням незалежної України, мала по суті повторитися сторічна історія початку ХХ століття.

Водночас безпрецедентна підтримка всього українського народу сил безпеки і оборони посприяла фінансовій та військовій підтримці України абсолютною більшістю держав, в яких права і свободи людини і громадянина є найвищими соціальними цінностями.

Правоохоронні органи України почали виконувати не властиві їм функції – від участі у бойових діях у складі зведених загонів сил безпеки і оборони до надання побутових послуг громадянам України на деокупованих територіях чи територіях, наближених до зони активних бойових дій – евакуація цивільного населення, перша медична допомога, заготівля дров в опалювальний сезон тощо.

До повномасштабного вторгнення росії в Україну аксіоматичним було твердження про те, що правоохоронними органами прийнято називати ті державні установи й організації, які функціонують у суспільстві й основним завданням діяльності яких є забезпечення законності, боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями [1, с. 15], що свідчить про доцільність окремого монографічного дослідження правоохоронної функції держави в умовах дії правового режиму воєнного стану, правового забезпечення правоохоронної діяльності в особливий період.

Незважаючи на значну роль правоохоронців у протидії злочинності, безпосередній участі у бойових діях, у документуванні воєнних злочинів, в суспільстві через соціальні мережі продовжують третій рік тиражуватися маніпулятивні дані про негайну мобілізацію працівників усіх правоохоронних органів, передусім поліцейських, вказуючи на їх шатну чисельність 200 чи 300 тисяч осіб.

Наразі в Національній поліції є приблизно 75 тисяч осіб чоловічої статті мобілізаційного віку, приблизно 15 тисяч з яких безпосередньо бере участь у бойових діях. Інша частина поліцейських, крім щоденних, виконують додаткові функції під час воєнного стану – це і контроль за дотриманням комендантської години, охорона об’єктів критичної інфраструктури, розмінування, служба на блокпостах, евакуація людей із населених пунктів [2].

Також треба відмітити той факт, що наразі в Україні правоохоронними органами задокументовано та розслідується більше 150 тисяч воєнних злочинів, вчинених військовослужбовцями та іншими комбатантами російської федерації як на території України, так і росії (ці злочини у першу чергу стосуються неналежного поводження, катування та вбивства українських військовослужбовців та цивільних осіб, які перебувають у полоні). По суті щодня реєструється 200–300 воєнних злочинів, значна частина яких документується в тому числі англійською мовою та направляється до прокурорів Міжнародного кримінального суду.

Щодо цього варто нагадати про те, що Верховна Рада України ухвалила на засіданні 21 серпня 2024 року Закон України про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправки до нього, внесений Президентом України Володимиром Зеленським. Цим документом визначається юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, а також відповідне ґрунтовне визначення цих злочинів, їх тлумачення, процедури їх розслідування та здійснення міжнародного правосуддя. Україна стала 125-ю державою-членом Міжнародного кримінального суду та набула повноправного членства в Міжнародному кримінальному суді і тепер може брати участь у роботі Асамблеї держав – учасниць Римського статуту, зможе подавати кандидатури для обрання суддів та прокурорів Міжнародного кримінального суду [3].

Вказаним законом внесено суттєві зміни передусім до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. Зокрема, в КК України виник новий вид співучасті – ст. 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників», якою передбачається відповідальність військових командирів за злочини, що вчинили їх підлеглі в умовах воєнного стану – ст. 437 «Злочин агресії», ст. 438 «Воєнні злочини», ст. 439 «Застосування зброї масового знищення», ст. 442 «Геноцид» та ст. 442-1 «Злочини проти людяності».

Такі зміни законодавства у сфері кримінальної юстиції потребують свого обговорення серед різних фахівців, потребують наукового обґрунтування можливі незначні коригування. Зокрема, на обговорення варто винести питання щодо зміни поняття співучасті, закріпленого у ст. 26 КК України «співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення» [4].

У ч. 1 та ч. 2 ст. 31-1 КК України по суті йдеться про відповідальність військового командира або іншої особи, яка фактично діє як військовий командир, начальника внаслідок нездійснення ними належного контролю над підлеглим, якщо при цьому військовий командир, начальник знав або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, повинен був і міг знати, що зазначена підлегла особа вчинила або мала намір вчинити такий злочин, проте

не вжив дій, які повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентного органу.

На обговорення виноситься пропозиція щодо можливого доповнення ст. 26 КК України ч. 2, в якій доцільно/недоцільно передбачити можливість визнання співучастю умисне вчинення підлеглим умовах воєнного стану злочинів, передбачених ст. 437–439, 442, 442-1 при обізнаності про це військового командира або начальника, оскільки положення Загальної частини КК України повинні були та повинні бути основою для застосування Особливої частини КК України.

Також треба обговорити питання доцільності/недоцільності внесення змін до ч. 2 ст. 13 КК України, в якій вказано, що незакінченим кримінальним правопорушенням є готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення. У ч. 1 та ч. 2 ст. 31-1 КК України передбачена обізнаність військового командира або начальника про намір підлеглого вчинити вказані вище злочини. Саме поняття «намір», крім ст. 31-1 КК України, ще чотири рази вживається у Загальній частині КК України та двічі в Особливій частині КК України. Отже, постає запитання насамперед до фахівців у галузі кримінального права: чи є намір стадією вчинення кримінального правопорушення та чи треба його передбачити в загальній частині КК України? Відповідь на нього передбачає проведення окремого дослідження з обов'язковим формулюванням законодавчих пропозицій.

Отже, правоохоронна функція держави в умовах дії правового режиму воєнного стану має свої особливості, ефективність реалізації якої в тому числі залежить від довіри та підтримки громадян. Зміни до законодавства, ухвалені в умовах воєнного стану, що суттєво впливають на діяльність правоохоронних органів, мають бути пріоритетними для науковців, особливо під час підготовки дисертаційних досліджень. Впевнений, що така діяльність стане внеском у нашу спільну Перемогу над ворогом.

---

1. Бандурка О. Реформа системи органів виконавчої влади України. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2011. № 1. С. 12–17.

2. Клименко розповів, скільки поліцейських бере участь у війні з росією. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/04/13/novyna/bezpeka/klymenko-rozpoviv-skilky-policejskyx-bere-uchast-vijni-rosiyeyu (дата звернення: 01.03.2025).

3. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html. (дата звернення: 01.03.2025).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 01.03.2025).

Олександр Юнін
проректор Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Володимир Шаблистий
директор ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА МАЙНА ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У 2020 році на території України було обліковано 2157 випадків вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна» (з них у 217 злочинах особам вручено повідомлення про підозру), у 2021 – 1542 кримінальних правопорушень даного виду (з них у 262 – особам вручено повідомлення про підозру), у 2022 – 783 (з них у 150 особам вручено повідомлення про підозру), у 2023 – 762 (з них у 224 особам було вручено повідомлення про підозру), у 2024 – 978 деліктів названої групи (з них у 491 особам було вручено повідомлення про підозру) [1].

Отож тільки за період з 2020 по 2024 роки (включно) в нашій державі було зареєстровано 4282 кримінальні правопорушення у вигляді умисного знищення або пошкодження майна (з них у 1344 особам вручено повідомлення про підозру). Наведені вище статистичні дані демонструють такі тривожні тенденції:

1) лише у більш ніж кожному третьому делікті особам було вручено повідомлення про підозру, що опосередковано свідчить про недосконалість чинної редакції ст. 194 КК України. Ця теза підтверджується і статистичними даними, наданими Державною судовою адміністрацією України [2]. Наприклад, у 2020 році на території України було засуджено 76 осіб за ст. 194 КК України, у 2021 – 105 осіб, у 2022 – 84, у 2023 – 94. Окремо зауважимо, що у звіті про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2024 рік (Форма № 6), некоректно відображені статистичні дані щодо кількості осіб, засуджених за умисне знищення або пошкодження майна, через що встановити відповідні тенденції у цьому звітному періоді на цей момент неможливо шляхом використання відповідної інформації;

2) у 2024 році вперше за вказаний період часу спостерігається негативна динаміка поширення деліктів у вигляді умисного знищення або пошкодження

майна, що пояснюється впливом цілого комплексу детермінантів, серед яких і такий фактор, як широкомасштабна війна, яку російська федерація розв'язала проти України з лютого 2022 року.

Як було вказано вище, протягом 2024 року вперше за останні п'ять років на території України спостерігається негативна динаміка поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 194 КК України, що пов'язано з фактором широкомасштабної війни, яка є детермінантом окремих актів протиправної поведінки. В умовах сьогодення дуже важливо модернізувати наявні заходи протидії та запровадити нові.

Зважаючи на специфіку кримінальних правопорушень у вигляді знищення або пошкодження майна та їх динаміки поширення, серед заходів із протидії цим актам протиправної поведінки можна виділити найбільш ефективні.

Модернізація вітчизняного законодавства. Станом на сьогодні санкція ч. 1 ст. 194 КК України передбачає такі покарання: штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк; а ч. 2 ст.194 КК України – єдиний безальтернативний вид покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до десяти років [3].

З огляду на високий рівень суспільної небезпеки цих злочинів, особливо в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану (адже війна – потужний негативний чинник, що впливає на добробут населення, робить ряд категорій громадян більш соціально вразливими), вбачається, що в окремих випадках наведені покарання є недостатніми для виправлення засудженого, через що, можливо, доречно скористатись досвідом модернізації ст. 185 КК України (в редакції Закону України від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство») та внести схожі зміни до ст. 194 КК України. Нагадаємо, згаданим вище нормативно-правовим актом вчинення крадіжки в умовах воєнного або надзвичайного стану віднесено до числа особливо кваліфікуючих ознак.

З урахуванням змісту чинної редакції ст. 194 КК України пропонуємо викласти ч. 2 в такій редакції:

«Те саме діяння, вчинене *в умовах воєнного або надзвичайного стану*, або шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років».

Посилення заходів з охорони публічного порядку та безпеки (у тому числі з використанням інновацій). Один із перспективних напрямів у цьому питанні – активізація патрулювання місцевості правоохоронцями з

використанням сучасних технологій. Зокрема, вбачається актуальним здійснення патрулювання місць скупчення людей з використанням безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА). В умовах війни технічні можливості відповідної техніки невпинно зростають, а використання БПЛА для патрулювання місцевості дозволяє:

– збільшити оглядову площу;

– підвищити рівень оперативності правоохоронних органів;

– забезпечити ефект присутності правоохоронців на відповідній ділянці місцевості;

– знизити рівень завантаженості правоохоронців тощо.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що війна є потужним детермінантом поширення низки деліктів, серед яких і знищення або пошкодження чужого майна. В умовах сьогодення найбільш ефективними напрямами протидії цій групі деліктів є: модернізація чинного законодавства (зокрема, вбачається доречним визначити діяння у вигляді знищення або пошкодження чужого майна в умовах воєнного стану в якості кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України); проведення індивідуальної профілактики з маргінально налаштованими категоріями населення та організація інформаційних кампаній; посилення заходів з охорони публічного порядку та безпеки (у тому числі з використанням БПЛА).

---

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 01.02.2025).

2. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 01.02.2025).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 01.02.2025).

Ігор Каширін
заступник голови
Дніпропетровської обласної ради

РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Дніпропетровська область є одним із провідних індустріальних центрів України, який має високий рівень економічного потенціалу та утримує провідні позиції серед інших областей країни. Зокрема, Дніпропетровщина посідає друге місце після за обсягами виробництва валового регіонального продукту (ВРП). Промисловий сектор Дніпропетровського регіону забезпечує вагомий внесок у соціально-економічний розвиток країни через нарощування обсягів ВРП, наповнення бюджетів різних рівнів та створення робочих місць.

З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року регіон став осередком проживання внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Масове переміщення внутрішніх біженців спричинило структурні зміни в демографічному складі населення регіону. У період 2018 – лютий 2022 року чисельність населення зменшувалась унаслідок природного скорочення та високої смертності під час пандемії COVID-19. Від початку війни спостерігається суттєва трансформація демографічної структури, зокрема через мобілізацію, втрат на фронті та міграцію.

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у трудові відносини створила додаткове навантаження на ринок праці Дніпропетровського регіону. Офіційні статистичні дані свідчать про зростання кількості претендентів на одне робоче місце. На початку 2022 року на одне вільне робоче місце претендувало в середньому 5 осіб, а станом на 1 січня 2023 року – вже 7 осіб. Рівень безробіття протягом у 2017–2020 роках, мав тенденцію до зростання та у 2020 році досягнув позначки 100,4 тис. осіб. У 2021 році спостерігалося зниження кількості безробітних до 96,1 тис. осіб, а у березні-квітні 2022 року – до 80,5 тис. осіб, зумовлене не лише працевлаштуванням, а й міграцією та природним скороченням.

На кінець 2023 року кількість зареєстрованих безробітних зменшилася до 45,5 тис. осіб, що свідчить про поступову адаптацію вітчизняного бізнесу до нових соціально-економічних умов, зокрема шляхом перекваліфікації кадрів та модифікації вимог до працівників.

Актуальними тенденціями ринку праці області є структурний дисбаланс між попитом і пропозицією, який поглиблюється внаслідок змін у віковій і професійній структурі робочої сили, а також зменшення кількості робочих місць. Дефіцит кадрів у низці галузей спричинений масштабною міграцією населення.

У контексті післявоєнного відновлення ключовими завданнями для

регіональної влади будуть: усунення дисбалансів на ринку праці, подолання професійно-кваліфікаційної невідповідності, інвестування у формування освітньо-кваліфікаційної пропозиції, створення нових робочих місць із гідними умовами праці, реінтеграція ВПО, ветеранів та інших вразливих категорій населення, а також стимулювання нових форм зайнятості та підтримка самозайнятих осіб.

1. Сайт державної служби зайнятості України. URL: https://dcz.gov.ua/ (дата звернення: 30.04.2025).
2. International Organization for Migration (IOM), Jun 19 2024. DTM Україна «Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 16 (10 березня-11 квітня 2024). IOM, Ukraine. URL: https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo?close=true (дата звернення: 28.04.2025).
3. Дніпропетровський обласний центр зайнятості. URL: https://dnp.dcz.gov.ua/ (дата звернення: 01.05.2025).

Олександр Ярмиш
завідувач навчально-наукової
лабораторії дослідження проблем
забезпечення прав осіб,
які постраждали від війни,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

АКТИВНА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЯК ВИРІШАЛЬНА ПЕРЕДУМОВА УТВЕРДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Схоже на те, що вже протягом останніх принаймні двох десятиліть у виступах на конференціях, симпозіумах та інших форумах правників словосполучення «верховенство права» лунає найчастіше. І майже всі розпочинають зі згадки про статтю 8 Конституції України, де наголошується: ««В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується». Хотілося б звернути особливу увагу на

першу частину: тут, на нашу думку, фактично сформульовані дві різнопорядкові позиції. І якщо стосовно «визнання» особливих проблем не виникало, то щодо «дії» – їх було і залишається чимало.

Цілком справедливо провідний фахівець-конституціоналіст М. І. Козюбра звертав увагу на неймовірні складнощі (суперечності, деформації і відкати) в процесі утвердження принципів верховенства права у правовій сфері України. Зокрема, йдеться про брутальний конституційний нігілізм практично усіх структур влади (а особливо її верхніх ешелонів), що зумовив величезний розрив між юридичною конституцією, тобто її офіційним текстом, і фактично існуючою конституційною реальністю.

Україна акцептувала ідею верховенства права шляхом ратифікації великої кількості міжнародних договорів та декларацій, а також формально проголосивши її у Конституції України. Однак, як свідчить досвід, звичайного проголошення верховенства права у певній державі як цінності – замало. Потрібно також зробити велику кількість кроків назустріч практичній реалізації. Найперша проблема полягає в нерозумінні змісту поняття «верховенство права». Якщо не характеризувати докладно тривалу й розлогу дискусію щодо різноманітних підходів до його розуміння, то спрощено його можна подати в тому, що держава повинна обмежуватися законами, які забезпечуватимуть з усією повнотою можливість реалізації прав людини.

Саме з ідеї самообмеження держави таким критерієм, як права людини будується вся система міжнародно-правового захисту прав людини, до яких можна віднести відомий всім Європейський суд з прав людини.

Держави повинні прагнути до такого стану справ шляхом поступового вдосконалення існуючих державних практик із тим, щоб подолати виклики, які постають перед суспільством та перешкоджають наближенню до цього ідеалу. До таких найбільш небезпечних викликів належить корупція.

Ще в 2013 році Парламентська асамблея Ради Європи визнала, що корупція ставить під загрозу нормальне функціонування державних установ та відволікає органи державної влади від їх призначення, яке полягає в служінні суспільним інтересам. Вона порушує законодавчий процес, впливає на принципи законності та правової визначеності, допускає певний ступінь сваволі в процесі прийняття рішень і має руйнівний вплив на права людини. Крім того, корупція підриває довіру громадян до інститутів влади.

Справді, корумпований чиновник не буде брати до уваги закон та ймовірніше видасть ліцензію у сфері поводження із відходами тому, хто попередньо «заніс», ніж тому, хто добросовісно виконує положення законів. А підкуплений суддя не буде зважати на переконливість доказів учасників провадження, він буде зважати на переконливість «фінансових аргументів».

Тож утвердження верховенства права вимагає викорінення корупційних практик у повсякденному житті.

При цьому є всі підстави вважати корупцію головною, смертельною загрозою не лише для верховенства права, а й для національної безпеки

України в цілому. На жаль, якщо уважно подивитися на історію незалежної України, доводиться констатувати, що корупція для нашої країни вже протягом понад тридцяти років була і залишається «завжди сучасною». Важко навіть приблизно оцінити масштаби невикористаних можливостей і втрат, які понесла наша країна «завдяки» високому рівню корумпованості влади і суспільства. І нехай нікого не вводить в оману інформація про нібито «прогрес» України в аспекті місць, які вона посідає щорічно за результатами міжнародних рейтингів. Наприклад, за даними Transparency International, нам відведене у 2024 р. 105-е місце серед 180 країн у рейтингу сприйняття корупції. 17–15 років тому нам довелося безпосередньо займатися цим питанням, Україна посідала місця десь між 134-м та 140-м. Отже, пишатися особливо нічим, навіть з формального погляду. Фактично ж справи були ще гіршими. Якщо про перші роки незалежності можна, в аспекті вираженості країни корупцією, говорити про компартійний «спадок», «хижацтво олігархічно-кримінального елемента» та інші негаразди «перехідного періоду», то надалі вже треба було пред'являти претензії владі. А це було майже неможливо, бо в країні, поряд зі «звичайними» видами корупції («побутовою» та ін.) розквітла корупція політична. Це разом з деякими іншими чинниками призвело до Майдану 2004 р.

Український народ покладав на нову владу великі надії, сподіваючись на реалізацію проголошених принципів верховенства права, справедливості тощо. Неабияке значення мала розробка із залученням наукової спільноти, низки правничих документів, зокрема Концепції реформування кримінальної юстиції. Чималу увагу було приділено й проблемам протидії злочинності й корупції в державі. Варто, на нашу думку, навести витяг з рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2009 р. «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції».

На наше переконання, яке базується на усвідомленні масштабів корупційної загрози та її наслідків, прийшов час розгортати широкий «Антикорупційний наступ». Чи готові ми до цього? На жаль, є чималі сумніви. Протягом останнього десятиліття, яке минуло після ухвалення «Антикорупційного пакету» законів та інших нормативно-правових актів, похвалитися вагомими успіхами влада, на превеликий жаль, не може. Ба більше, наявні цілком очевидні провали. Як ще можна охарактеризувати той факт, що протягом 2017–2021 рр. Антикорупційної стратегії в державі взагалі не було? Документ з такою назвою на 2021–2025 рр. був ухвалений Верховною Радою України лише в червні 2022 р., а Державна антикорупційна програма до 2025 р., яка затверджується Урядом, була схвалена ще пізніше – 4 березня 2023 р. Мимоволі складається враження, що ми живемо в країні вже переможеної корупції! Насправді ж це далеко не так. Незважаючи на велику кількість (мабуть, найбільшу в світі) антикорупційних органів (НАБУ, САП, ВАКС, НАЗК) ефективність протидії корупції є дуже низькою. Не випадково майже щоденно на екранах телевізорів показують обшуки в корупціонерів з

демонстрацією диванів чи холодильників, набитих іноземною валютою, а от цифри щодо кількості кримінальних проваджень, які передані до суду, і кількість винесених судом обвинувальних вироків погтів до широкого загалу не доводяться, бо їх дуже мало.

Немає належного порядку і в кримінальному антикорупційному законодавстві. Наприклад, ситуація, яка склалася навколо вже горезвісної примітки до статті 45 Кримінального кодексу України (КК України). Науковцями напрацьовано багато зважених, корисних пропозицій, але законодавець, на жаль, їх не бачить і не чує.

Як справедливо зазначено у вітальному листі, що надійшов у березні цього року за підписом в.о. голови Конституційного Суду України В. В. Лемака до Національного агентства з питань запобігання корупції з нагоди 10-ї річниці цієї інституції, «корупція порушує людські права й верховенство права, спричиняє ерозію конституційної системи влади, відтак є несумісною з основоположними цінностями Конституції України. Конституційний Суд України зазначав у юридичних позиціях, що корупція стримується за допомогою структурних реформ, надійних та тривалих антикорупційних законів, а також узгодженого інституційного механізму їх упровадження та забезпечення, що підтримується незалежним, справедливим та неупередженим правосуддям. Ефективність Основного закону України значно залежить від діяльності виконавчих органів влади, які зосереджені на протидії корупції. Водночас важливо, щоб державні зусилля у протидії корупції постійно перебували в просторі конституційного порядку».

Ключовим фактором у системі верховенства права (правової держави) є незалежне правосуддя. Науковці наводять на користь цього твердження наступні аргументів: а) верховенство права можливе лише в умовах ефективного правопорядку, де першим критерієм такої ефективності є система правосуддя в широкому розумінні (від ефективного розслідування до виконання судових рішень). В цьому сенсі верховенство права є передовсім станом реалізованості правових норм і принципів, бо останні можуть проявити свій «пріоритет» лише за умови їх реалізації; б) верховенство права, незалежно від концептуальних підходів, втілюється найбільш концентровано в інституційному захисті людської гідності і свободи.

На жаль, ситуація в судовій системі наразі є дуже складною, на нашу думку, навіть критичною. І це при тому, що реформа судової системи, зокрема заповнення суддівського корпусу кваліфікованими, доброчесними суддями, належить до головних завдань євроінтеграційного процесу України. Зокрема, в плані Ukraine Facility зазначено, що підзвітна, доброчесна і професійна судова система, що користується довірою громадськості, є однією з передумов верховенства права, а також однією з основних вимог до країн-кандидатів на вступ до ЄС».

Треба терміново вирішувати нагальні питання за такими ключовими напрямами:

- оптимізація мережі місцевих судів;
- забезпечення ефективності судочинства та зменшення навантаження на суди (є суди, в яких навантаження становить 4000 справ, а в інших – 400 справ на місяць);
- належне кадрове забезпечення системи судоустрою та подолання кадрового дефіциту у судовій системі (нині кількість вакантних суддівських посад – майже 2 тисячі; негативні наслідки такого кадрового дефіциту – строки розгляду справ і його низька якість);
- виконання судових рішень;
- розширення механізму альтернативного вирішення спорів;
- незалежність, ефективність та безперервність суддівського врядування.

Треба також готуватись до відновлення правосуддя на деокупованих територіях.

Лише останнім часом (з 2023 р.) розгорнулася планомірна робота щодо виправлення кризової ситуації у сфері правосуддя.

Для її успішності, зокрема в протидії корупції (а отже, і в підтримку верховенства права), необхідно, крім вжиття заходів загального, профілактичного характеру, щоб ефективно запрацювала вся система кримінальної юстиції. На нашу думку, потребує підтримки прокуратура. Через це виникає резонне питання: чому вже тривалий час в Україні немає Генерального прокурора? Це питання далеко не пусте з огляду на те, що саме зараз завершується дуже важлива робота щодо створення Спеціального міжнародного трибуналу з агресії рф проти України. На нашу думку, давно назріла потреба у створенні системи військової юстиції.

І наостанок про те, що наболіло українським науковцям. Ставлення держави до вітчизняної науки не витримує критики, воно є нераціональним і недалекоглядним. Обсяги фінансування цієї сфери розраховані не на якесь «напіввиживання», як інколи кажуть, а ймовірніше на повне вимирання. Така ситуація виникла не сьогодні, вона складалася протягом десятиліть. Але зараз, в умовах викликів воєнного часу, коли ми повинні не тільки забезпечити стійкість країни в неймовірно важких умовах, а й реально планувати її повоєнну відбудову й подальший розвиток, без науки не обійтись. Потрібні серйозні, цілеспрямовані інвестування (із забезпеченням для вчених достойного рівня життя), причому це стосується не тільки технічних і природничих наук, а й гуманітарних, суспільствознавчих (соціології, психології, правознавства, історії тощо).

Адже на наших очах, під час війни, відбуваються кардинальні зрушення, трансформації соціальної структури українського суспільства, поява нових соціальних груп, які потребують всебічного дослідження (зокрема в контексті забезпечення прав осіб, що постраждали від війни). Можливі контраргументи на кшталт «в країні немає коштів» на фоні щоденних повідомлень про вилучені під час обшуків або «на гарячому» мільйонні хабарі не виглядають переконливими.

1. Копча В. В. Верховенство права як принцип сучасної держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2018. № 3. С. 198–212.

2. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України.* 2010. № 3. С. 6–18.

3. Корупція є несумісною з цінностями Конституції України (18 березня 2025 р.). *Конституційний Суд України.* URL: https://ccu.gov.ua/novyna/korupciya-ye-nesumisnoyu-z-cinnostyamy-konstytuciyi-ukrayiny#:~:text.

Олександр Висоцький
професор кафедри
міжнародних відносин
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
доктор політичних наук, професор

ЗАПОЧАТКУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ОДНА З ЦІЛЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Вперше питання про спецтрибунал з розслідування агресії проти України поставив Президент України Володимир Зеленський під час здійснення своєї публічної дипломатії 24 березня 2022 року. Це було під час промови до Риксдагу Швеції. Український Президент тоді наголосив, що російські високопосадовці, які віддавали накази вбивати, та безпосередні вбивці українців, мають пройти трибунал, щоб не створювати прецедент безкарності для інших держав-агресорів у світі [4]. При цьому вже тоді в Президента України було чітке усвідомлення, що процес притягнення винуватців до відповідальності може затягнутися на роки [5].

У цілому концепція спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України викристалізувалася у публічній дипломатії В. Зеленського на кінець жовтня 2022 року. Спецтрибунал подавався українським Президентом як доповнення до Міжнародного кримінального суду. «…Я вірю, – зазначав глава України, – що Міжнародний кримінальний суд зможе створити історичний прецедент масштабної та абсолютно законної відповіді на скоєні російськими окупантами злочини – такої ж, якою масштабною стала російська війна проти України. Але, щоб і первісний злочин збройної агресії отримав справедливу відповідь, ми маємо доповнити діяльність Міжнародного кримінального суду. Маємо створити спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України. Щоб він зміг покарати тих, кого, на жаль, не можуть дістати Міжнародний кримінальний суд та всі інші наявні судові інституції світу. Всі ви знаєте, як керівництво Росії за брехливими розповідями про державний суверенітет ховається від справедливої відповідальності за скоєне. Нам треба

це подолати» [3]. В. Зеленський пов'язав створення такого спецтрибуналу зі збереженням міжнародного правопорядку, хоча прекрасно усвідомлював, що звинувачення винних цією інституцією може не привести до їх реального покарання, а лише бути символом неминучості покарання. Коли ми «створимо спецтрибунал щодо російської агресії, то вже сам факт підготовки обвинувальних актів і видача ордерів на арешт тих, хто спланував і наказав розпочати цю агресію, буде найпотужнішим сигналом усім іншим потенційним агресорам у світі, що війна неминуче карається, а винні – притягаються до відповідальності, що право завжди діє і завжди панує закон, а людяність гарантовано захищена», – зазначав Президент [3].

Вже 19 травня 2022 року європарламентарі підтримали створення спеціального міжнародного трибуналу за злочин агресії [16]. Європейський Парламент у резолюції «Боротьба з безкарністю за воєнні злочини в Україні» закликав «інституції ЄС, зокрема Комісію, підтримати створення без зволікань відповідної правової бази за підтримки авторитетних багатосторонніх форумів, таких як ООН та Рада Європи, яка б дозволила створити спеціальний міжнародний трибунал для покарання за злочин агресії, вчинений проти України політичними лідерами та військовим командуванням Росії та її союзників» [14]; закликав «інституції ЄС, зокрема Комісію, якнайшвидше надати всі необхідні людські та бюджетні ресурси, а також адміністративну, слідчу та матеріально-технічну підтримку для заснування цього трибуналу» [14]; закликав «інституції ЄС, зокрема Комісію, звернутися за політичною підтримкою до міжнародних партнерів-однодумців та організацій, зокрема Генеральної Асамблеї ООН, щодо створення цього трибуналу» [14].

28 квітня 2022 року Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) закликала всі держави-члени та держави-спостерігачі терміново створити спеціальний міжнародний кримінальний трибунал з мандатом «розслідувати і переслідувати злочин агресії, ймовірно скоєний політичним і військовим керівництвом Російської Федерації» [11]. Було визначено, що «такий трибунал повинен «застосовувати визначення злочину агресії» [11], встановлене міжнародним звичаєвим правом. Базуючись у Страсбурзі, з огляду на можливу синергію з Європейським судом з прав людини, він повинен «мати повноваження видавати міжнародні ордери на арешт і не бути обмеженим державним імунітетом або імунітетом глав держав і урядів та інших державних посадових осіб» [11]. В одноголосно ухваленій резолюції, заснованій на доповіді, підготовленій Олександром Поцеєм (Польща), йшлося про те, що Асамблея обурена поширеними повідомленнями про використання зґвалтувань і тортур як зброї війни, «обидва з яких визнані воєнними злочинами в міжнародному кримінальному праві» [11].

22 листопада 2022 року висловилась на користь заснування спецтрибуналу Парламентська Асамблея НАТО, постановивши: «вжити колективних заходів для створення міжнародного трибуналу для переслідування злочину агресії, вчиненого росією у війні проти України» [10].

30 листопада 2022 року ідея спецтрибуналу зі злочину агресії росії підтримала Європейська комісія в особі її президента Урсули фон дер Ляєн. Вона заявила, що «росія повинна заплатити за свої жахливі злочини, в тому числі за злочин агресії проти суверенної держави. Саме тому, продовжуючи підтримувати Міжнародний кримінальний суд, ми пропонуємо створити спеціалізований суд за підтримки Організації Об'єднаних Націй для розслідування та судового переслідування злочину агресії росії» [13].

19 січня 2023 року Європейський парламент у своїй резолюції закликав «ЄС у тісній співпраці з Україною та міжнародним співтовариством сприяти створенню спеціального міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності політичного і військового керівництва росії та її союзників» [15]. Створення трибуналу, на думку депутатів Європарламенту, має заповнити вакуум у міжнародному кримінальному правосудді та доповнити слідчі зусилля Міжнародного кримінального суду, оскільки наразі він не може розслідувати злочин агресії щодо України. Було постановлено, що політичне і військове керівництво росії та білорусі має бути притягнуте до відповідальності. Як зазначили депутати Європарламенту, спеціальний трибунал «повинен мати юрисдикцію розслідувати справи не тільки Володимира Путіна і політичного і військового керівництва росії, але також Олександра Лукашенка і його поплічників у Білорусі» [15].

Наприкінці лютого 2023 року міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба заявив вже про існування Коаліції держав («Core group») для створення трибуналу [9]. Інституціоналізація цієї коаліції відбулась 9 травня 2023 року. У цей день представники учасників Коаліції держав («Core group») виступили зі спільною заявою, наголосивши, що «особи, відповідальні за скоєння злочину агресії проти України, не повинні залишитися безкарними, і закликаємо міжнародну спільноту розглянути відповідні дії, зокрема шляхом створення належного механізму правосуддя для забезпечення ефективної відповідальності за злочин агресії, який викликає стурбованість міжнародної спільноти загалом. Тому ми підтримуємо створення трибуналу для забезпечення ефективної відповідальності за злочин агресії проти України» [7]. На квітень 2024 року до Коаліції держав («Core group») для створення трибуналу входили 44 країни, а саме: Албанія, Андорра, Австралія, Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Монако, Чорногорія, Нідерланди, Нова Зеландія, Північна Македонія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сан-Марино, Словенія, Іспанія, Швеція, Україна, Британія і США [1].

У Страсбурзі 19–21 березня 2025 року учасники Коаліції держав (Core Group) провели фінальне, чотирнадцяте, засідання. Юридичні експерти коаліції завершили технічну роботу над трьома проєктами документів, необхідними для створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії

проти України: проєктом двосторонньої угоди між Україною та Радою Європи про створення спеціального трибуналу, проєктом статуту спеціального трибуналу та проєктом розширеної часткової угоди про керування спеціальним трибуналом. Тепер ці три документи будуть подані на політичний розгляд [6]. Підбиваючи підсумки роботи Коаліції держав (Core Group) зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, Генеральний секретар РЄ Ален Берсе заявив: «Рада Європи готова до швидкого запуску Спеціального трибуналу. Тепер справа за державами – продемонструвати політичну волю для забезпечення створення Спеціального трибуналу» [12].

Висновки. Спеціальний трибунал для розслідування агресії проти України – це міжнародний правовий механізм, створений для розслідування та притягнення до відповідальності політичного і військового керівництва росії та її союзників за злочин агресії проти України, доповнюючи діяльність Міжнародного кримінального суду, який не має юрисдикції щодо цього злочину. Його роль полягає у забезпеченні правосуддя через покарання винних, запобіганні безкарності та створенні історичного прецеденту, а також у стримуванні майбутніх агресорів, відправляючи світові чіткий сигнал про неминучість покарання за збройну агресію, що підтверджує верховенство права та захищає міжнародний правопорядок. Українська правова дипломатія відіграла ключову роль у його створенні, зокрема ініціювавши ідею через виступи Президента Зеленського перед закордонною громадськістю, які можна інтерпретувати як публічну правову дипломатію. Українська правова дипломатія консолідувала міжнародну підтримку, залучивши ЄС, НАТО, Раду Європи та ООН, що вилилося в резолюції, заяви та формування Коаліції держав (44 країни станом на 2024 рік), а також спільно з Радою Європи розробила ключові документи для функціонування трибуналу, завершивши технічний етап до березня 2025 року. Отже, українська правова дипломатія перетворила ідею на реальний глобальний проєкт, що повинен стати інструментом історичної справедливості та запобігання майбутнім злочинам.

---

1. Ємець М. 44 країни підтримали заклик притягти росію до відповідальності за злочин агресії. *Європейська правда*. 2024. 3 квітня. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/04/3/7182949/

2. Зеленський В. В Україні зараз вирішальна битва за свободу; ми вдячні вам, що в цій битві ми не наодинці – звернення до учасників щорічної конференції Forum 2000 у Празі. *Президент України*. 2022. 31 серпня. URL: https://www.president.gov.ua/news/v-ukrayini-zaraz-virishalna-bitva-za-svobodu-mi-vdyachni-vam-77453

3. Зеленський В. Маємо створити спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України – звернення до учасників публічних дебатів «Війна і закон» у Парижі. *Президент України*. 2022. 5 жовтня. URL: https://www.president.gov.ua/news/mayemo-stvoriti-specialnij-tribunal-shodo-zlochinu-agresiyi-78285

4. Зеленський В. Промова Президента України у Риксдагу Швеції. *Президент України*. 2022. 24 березня. URL: https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-u-riksdagu-shveciyi-73793

5. Зеленський В. Промова Президента України у Фолькетингу. *Президент України*. 2022. 29 березня. URL: https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-u-folketin-73925

6. Коаліція держав (Core Group) узгодила ключові документи для запуску спеціального трибуналу з розслідування агресії проти України. *Президент України*. 2025. 21 березня. URL: https://www.president.gov.ua/news/koaliciya-derzhav-core-group-uzgodila-klyuchovi-dokumenti-dl-96793

7. Спільна заява стосовно зусиль зі створення трибуналу щодо злочину агресії проти України. *Президент України*. 2023. 9 травня. URL: https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-stosovno-zusil-zi-stvorennya-tribunalu-shodo-z-82785

8. Чучвага Н. Вперше після Нюрнберга: в Страсбурзі зробили крок до трибуналу над Росією за злочин агресії. *Медійна ініціатива за права людини*. 2025. 25 березня. URL: https://mipl.org.ua/vpershe-pislya-nyurnberga-v-strasburzi-zrobyly-krok-do-trybunalu-nad-rosiyeyu-za-zlochyn-agresiyi/

9. Minister: Guatemala to join Core Group on Special Tribunal for Russian crime of aggression. *The Kyiv Independent*. 2023. 25 лютого. URL: https://kyivindependent.com/minister-guatemala-to-join-core-group-on-special-tribunal-for-russian-crime-of-aggression/

10. NATO post-Madrid summit: fit for purpose in the new strategic era. Resolution 479. *NATO Parliamentary Assembly*. 2022. 21 листопада. URL: https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2022-11/RESOLUTION%20479%20-%20%20NATO%20POST%20MADRID%20.pdf

11. PACE calls for an ad hoc international criminal tribunal to hold to account perpetrators of the crime of aggression against Ukraine. *Council of Europe*. 2022. 28 квітня. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/pace-calls-for-an-ad-hoc-international-criminal-tribunal-to-investigate-war-crimes-in-ukraine

12. Special Tribunal for Ukraine: Secretary General welcomes completion of technical discussions. *Council of Europe*. 2025. 21 березня. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/special-tribunal-for-ukraine-secretary-general-welcomes-completion-of-technical-discussions.

13. Statement by President von der Leyen on Russian accountability and the use of Russian frozen assets. Brussels, 30 листопада 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_7307

14. The fight against impunity for war crimes in Ukraine. European Parliament resolution of 19 May 2022 (2022/2655(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0218_EN.pdf

15. Ukraine war: MEPs push for special tribunal to punish Russian crimes. *European Parliament* – Press Releases. 2023. 19 січня. URL: https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230113IPR66653/ukraine-war-meps-push-for-special-tribunal-to-punish-russian-crimes

16. Ukraine: MEPs want a special international tribunal for crimes of aggression. *European Parliament* – Press Releases. 2022. 19 травня. URL: https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220517IPR29931/ukraine-meps-want-a-special-international-tribunal-for-crimes-of-aggression

Лілія Золотухіна
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ

Медіація як інструмент альтернативного вирішення спорів набуває дедалі більшого значення в умовах розвитку демократичної правової держави. Особливу актуальність цей механізм має у сфері трудових правовідносин, де збереження ділової репутації, психологічного комфорту та стабільності робочого процесу набуває особливої ваги.

Незважаючи на наявність Закону України «Про медіацію» (2021 р.), процедура трудової медіації залишається неурегульованою в деталях, що значно ускладнює її практичне застосування.

Медіація визначається як добровільна, конфіденційна процедура врегулювання спору за участі нейтральної третьої сторони – медіатора. Її переваги полягають у неформальності, швидкості, збереженні стосунків між сторонами. У контексті трудових спорів ці характеристики особливо важливі через потенційне продовження трудових відносин між сторонами після врегулювання конфлікту. Науковці (Захарова Н.І., Смирнов О.В., Ярошенко О.П.) акцентують, що трудова медіація має враховувати не лише правові, але й соціальні, психологічні аспекти спору [1; 2].

Закон України «Про медіацію» має рамковий характер і не передбачає жодних спеціальних процедур або винятків для трудових спорів. Відсутність регламентації викликає: невизначеність правової сили медіаційної угоди; неясність процесуальних строків; прогалини у фіксації результатів медіації.

Вітчизняна модель правового регулювання медіації залишається загальною та декларативною. Закон не містить чітко визначених процедур або особливостей, що стосуються трудових спорів. Зокрема, не конкретизовано:1) хто саме може виступати ініціатором медіації в трудовому спорі (працівник, роботодавець, профспілка, служба посередництва); 2) строки її проведення з урахуванням строків позовної давності у трудових спорах; 3) наслідки відмови однієї зі сторін від участі в медіації; 4) процес фіксації домовленостей (угоди) за результатами медіації та її правову природу.

Таким чином, фактична імплементація цього механізму у сферу трудових правовідносин ускладнена, що, своєю чергою, негативно впливає на ефективність самого інституту.

Органи, які мали б бути рушіями трудової медіації (наприклад, НСПП), переважно займаються колективними трудовими спорами. Індивідуальні конфлікти залишаються поза межами системного врегулювання.

Закон передбачає сертифікацію медіаторів, але він не встановлює вимог до спеціалізації медіаторів за видами спорів. В результаті, трудові конфлікти часто розглядають фахівці, які не мають достатньої підготовки в галузі трудового права або конфліктології в контексті трудових відносин. Це підриває довіру до процесу з боку працівників і роботодавців.

Соціологічні дослідження (наприклад, за результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології у 2023 році) показують, що лише 12% працівників знають про можливість вирішення трудового спору за допомогою медіації, і лише 3% готові нею скористатися. Це вказує на низький рівень правової обізнаності та глибоку недовіру до альтернатив правосуддю.

На відміну від європейських юрисдикцій, в Україні не передбачено заохочення до участі у медіації — ні через зниження судового збору, ні через врахування медіації як доказу добросовісної поведінки в судовому процесі.

Низький рівень обізнаності працівників та роботодавців щодо інструменту медіації свідчить про недостатню комунікацію з боку держави, профспілок та правників.

Якщо проаналізувати міжнародний досвід, то, наприклад, у Великій Британії орган ACAS є прикладом ефективного державного сервісу з вирішення трудових спорів шляхом медіації, консультацій і арбітражу. Близько 70% справ, які потрапляють до ACAS, вирішуються без суду [3].

Система Betriebsrat у Німеччині (робочі ради) має законодавчо закріплені повноваження у сфері внутрішньої медіації. Держава заохочує сторони до врегулювання спорів без судового втручання.

Національне агентство FMCS (США) забезпечує незалежну медіацію у трудових спорах із суворими вимогами до професійності медіаторів [4].

Які кроки, на мою думку, треба зробити для того, щоб інститут медіації при розгляді трудових спорів підвищив свою ефективність в практичному застосуванні.

По-перше, необхідно розробити окремий розділ у проекті Трудовому кодексі України або спеціальний закон, присвячений медіації у трудових правовідносинах. Такий нормативний акт має містити: 1) процедуру ініціювання, проведення та завершення медіації; 2) типові строки; 3) правовий статус медіатора у трудових спорах; 3) вимоги до змісту та форми медіаційної угоди; 4) наслідки недотримання медіаційної угоди; 5) гарантії захисту прав працівника у процесі медіації.

По-друге, варто створити спеціалізовану державну службу медіації у трудових спорах (або реформувати НСПП), яка б надавала професійну допомогу, здійснювала підбір медіаторів, забезпечувала контроль за дотриманням стандартів, а також виконувала просвітницьку функцію.

По-третє, слід розробити окремі програми підготовки та сертифікації медіаторів, що спеціалізуються на трудових спорах. Такі програми мають включати: 1) основи трудового законодавства; 2) основи соціальної психології; 3) техніки переговорів і врегулювання конфліктів у трудовій сфері;4) етичні засади медіації.

Таким чином, вітчизняна модель вирішення трудових спорів потребує суттєвого реформування в частині інтеграції медіації. Україна має шанс розвинути ефективний механізм трудової медіації, однак лише за умови: чіткого законодавчого закріплення процедур; розвитку професійної підготовки медіаторів; створення державної або незалежної інституції; підвищення довіри до альтернативного правосуддя через інформаційно-просвітницьку діяльність.

Український шлях має поєднати національні правові традиції з успішними моделями європейських держав, адаптуючи їх до особливостей вітчизняного ринку праці та правосвідомості.

1. Захарова Н.І. Медіація як спосіб вирішення трудових спорів: теоретичний аспект // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2021. – №2. – С. 43–49.

2. Смирнов О.В. Трудове право України: сучасні виклики та напрями модернізації. – К.: Юрінком Інтер, 2022. – 352 с.

3. ACAS Annual Report and Accounts 2022–2023. – www.acas.org.uk

4. Federal Mediation and Conciliation Service (FMCS). Annual Report 2022. –

Наталія Обушенко
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВО НЕЙТРАЛІТЕТУ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Право нейтралітету належить до jus in bello (міжнародного гуманітарного права) і базується насамперед на звичаєвих нормах, кодифікованих у Гаазьких конвенціях V і XIII 1907 року.

Основними завданнями цього інституту є:

1. Захист нейтральних держав (тобто тих, які не беруть участь у збройних конфліктах) від ворожих дій на їхній території.

2. Забезпечення невтручання нейтралів у ведення бойових операцій, тобто запобігання будь-якій підтримці з їхнього боку однієї з воюючих сторін.

3. Підтримка нормальних дипломатичних та економічних зв'язків між нейтралами й державами-учасниками конфлікту [1, с. 765].

У контексті цих цілей нейтральні держави зобов'язані:

– перешкоджати використанню власної території – земної, повітряної та водної – для потреб військових дій будь-якої зі сторін;

– інтернувати на своїй землі комбатантів, які перетинають нейтральний простір, та розглядати їх як військовополонених відповідно до положень Третьої Женевської конвенції.

Водночас держави-учасниці конфлікту повинні:

– поважати недоторканність нейтральної території;

– утримуватися від переміщення через неї військових підрозділів, конвоїв із боєприпасами або озброєнням.

Отже, право нейтралітету забезпечує як безпеку й невтручання нейтралів, так і чіткі обмеження для воюючих сторін щодо використання третьої сторони у військових цілях.

Традиційно норми нейтралітету призначені для регулювання відносин у міжнародних збройних конфліктах, захищаючи нейтральні держави від залучення до бойових дій і забороняючи надавати допомогу державам-учасницям війни.

Однак із часом логіка цих норм почала розглядатися й у контексті неміжнародних збройних конфліктів. Зокрема, Міжнародний комітет Червоного Хреста визнав, що положення Гаазької конвенції V «може також за аналогією застосовуватися в ситуаціях неміжнародного збройного конфлікту», якщо комбатанти – як з урядових військ, так і з озброєних неурядових угруповань – перетинають кордон нейтральної держави й підлягають інтернуванню [1].

У політичній реальності використання недержавними збройними групами території нейтральної держави для завдання ударів по сусідній воюючій країні викликає наслідки, близькі до класичних порушень нейтралітету. Зокрема:

у 2001 році «Аль-Каїда» здійснювала напади проти Сполучених Штатів з території Афганістану;

у 2006 році «Хезболла» – проти Ізраїлю з Лівану;

у 2008 році ФАРК – проти Колумбії з території Еквадору.

У відповідь постраждалі держави провели транскордонні операції проти цих угруповань, оскільки нейтральні уряди не змогли або не бажали перешкодити підготовці й здійсненню атак зі свого ґрунту.

Міжнародно-правова легітимність таких воєнних вторгнень залишається предметом тривалих дискусій, передусім у світлі загальної заборони застосування сили, закріпленої в Статуті ООН. Водночас у прецедентному рішенні Міжнародного суду ООН у справі «Корфу Канал» (1949) було визнано принцип «дю-дилиженс»: держава зобов'язана не допускати використання своєї території для дій, які порушують права інших

держав, та вживати належних заходів для їх запобігання. Цей принцип надалі закріпився в практиці Ради Безпеки ООН і став невід'ємною складовою звичаєвого міжнародного права.

Отже, хоча формальна доктрина нейтралітету не поширюється на неміжнародні конфлікти, норми про обов'язок нейтральної держави запобігати ворожим діям на власній території, а за їх невиконання – підстави для зовнішньої реакції, вважаються загальновизнаними в міжнародному праві. Це дає підґрунтя тлумаченню права нейтралітету «за аналогією» та підтверджує універсальний характер зобов'язання щодо стримування недержавних збройних груп від агресії проти третіх держав.

Тож нейтралітет – це правовий статус держави, за якого вона утримується від будь-яких дій, здатних залучити її до міжнародного збройного конфлікту. Права та обов'язки нейтральних держав закріплені в V Гаазькій конвенції 1907 року.

Основні зобов'язання нейтральної держави:

– забезпечити недоторканність своєї території;

– не надавати воюючим сторонам жодних військових послуг або переваг, у тому числі:

– пересування їхніх військ чи перевезення військових вантажів;

– встановлення засобів зв'язку;

– вербування військовослужбовців чи формування збройних формувань.

Заборонені дії для воюючих сторін на території нейтральної держави:

– переміщення військ, техніки та боєприпасів;

– установлення військових таборів, укріплень чи ліній зв'язку;

– проводити мобілізацію або вербування місцевого населення.

Порядок інтернування та поводження з військовополоненими: якщо на території нейтральної держави виникають підрозділи однієї з воюючих сторін, вона зобов'язана інтернувати їх подалі від лінії фронту, офіцерам може бути надане чесне слово із зобов'язанням не залишати територію нейтралітету, військовополонені або втікачі з таборів повинні бути звільнені, проте залишатися на території нейтральної держави до завершення бойових дій.

Отже, нейтралітет не лише оберігає рівень безпеки самої держави, а й створює юридичне середовище, в якому жодна зі сторін конфлікту не може порушувати її суверенітету та не отримує жодних переваг на її території.

Постійний нейтралітет передбачає, що держава:

- не розміщує на своїй території військових баз інших держав, водночас зберігаючи невід'ємне право на самооборону;
- у разі виникнення міжнародного збройного конфлікту забороняє використання власної суверенної території (земель, внутрішніх вод і повітряного простору) для будь-яких військових дій чи примусу однієї держави іншою;
- встановлює свій нейтральний статус як у внутрішньому законодавстві, так і шляхом ратифікації міжнародно-правових актів [3, с. 650];

- дотримується переваги внутрішнього законодавства над нормами міжнародного права, проте ключовим є саме міжнародне визнання цього статусу.

Історичні та сучасні приклади постійно нейтральних держав:

- У минулому: Бельгія (1813–1919), Люксембург (1867–1944).
- Нині: Мальта, Туркменістан, Камбоджа, Австрія та Швейцарія.

Такий правовий режим жодним чином не обмежує суверенітету держави, навпаки – підкріплює її нейтралітет як гарантію безпеки й невтручання з боку конфліктуючих сторін.

1. Обушенко Н. М. Сутність і принципи міжнародного гуманітарного права. The 8th International scientific and practical conference “Innovative development of science, technology and education” (May 9-11, 2024) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2024. С. 764–767.

2. V Гаазька конвенція 1907 року. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague05.asp

3. Gumenyuk V., Dolianovska I., Miakinchenko I., Obushenko N., KamardinaYu. Modern challenges for state-building: interaction between civil society and the state. *Salud, Ciencia y Tecnología – Serie de Conferencias*. 2025. Vol. 4. С. 645–654.

Вікторія Савіщенко
професор кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор

ВИХОВНІ ВПЛИВИ ДЕРЖАВИ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ: БІХЕВІОРИСТСЬКИЙ ПІДХІД

Процес формування особистості складний і багатофакторний, розпочинається із самого народження, закінчується з позиції вікової психології, у період 18–21 років. У світовій законодавчій практиці саме у цей період психологічної та фізіологічної зрілості людина набуває повної правової дієздатності, несе відповідальність за свою поведінку в суспільстві.

Процес формування особистості від народження до повноліття відбувається у середовищі, в якому можна виділити рівні: мегарівень – світова спільнота, її цінності, традиції, культура; макрорівень – опосередковане оточення, держава, її устрій, політичний режим, форма правління; мезорівень – спільнота міста, села, національна культура; мікро рівень – родина. Низка сучасних вітчизняних досліджень присвячені проблемі впливу родини на виховання особистості: національного виховання (Хлистун І.), системі

«родина-школа» (Корнієнко С.), історії сімейного виховання (Петрус М.), взаємодії з сім'ями внутрішньо переміщених осіб (Незамай М.), культурі родини (Блажевич І., Кобринський О.), етнопедагогічним традиціям (Герасимчук А.), вихованню в сім'ї батьків з інвалідністю (Рибак О.) та ін. Проте вплив держави, її цінностей на формування особистості в психолого-педагогічній науці вивчений не достатньо.

Людина як біосоціальна істота не може жити поза суспільством. Створивши державу, як модель і спосіб суспільного життя, людство надало цьому феномену численні виховні важелі впливу на формування особистості – особливої якості, яка набувається в процесі діяльності, спілкування і відносин [1, с. 627]. Будь-яка держава, реалізуючи свої завдання, ґрунтується на системі заохочень, дозволів, заборон і покарань, які відображаються у правових нормах. Ознакою поняття «держава» є апарат примусу – засіб корегування поведінки людини в суспільстві. Система освіти, підконтрольна державі, завдає відповідний вектор впливів на виховання світоглядних позицій, цінностей та переконань. Заклади культури, засоби масової інформації транслюють, визначені державою, установки. Правосуддя наочно демонструє забезпечення права і свобод людини в суспільстві. Отже, держава моделює потрібну їй особистість, поведінку людини.

Психолого-педагогічною основою таких впливів держави на людину є біхевіористський підхід «стимул – реакція», де поведінка розглядається як реакція на стимули. Радикальний біхевіорист Джон Утсон, користуючись методом підкріплення, розглядав поведінку як реакцію на стимули середовища. Біхевіористи наголошували, щоб контролювати поведінку людини, передбачати її реакції, уникати появи небажаних форм поведінки, необхідно організувати правильне середовище стимулів. Отже, можна виховати ідеальну дитину, яка буде «зручною» для дорослих.

Необіхевіорист Беррес Фредерік Скіннер обґрунтував теорію оперантного обумовлення, відповідно до якої поведінка контролюється її наслідками. Отже, класична формула поведінки «стимул – реакція» (S–r) змінилася на формулу оперантного обумовлення «реакція – стимул» (R–s). Оперантні методи створюють умови для повторення тієї поведінки, яка винагороджується, підкріплюється.

Аналізуючи поняття «держава» з погляду біхевіоризму, вдається зробити висновок, що за допомогою системи права та законодавства, апарату примусу, сфери освіти, культури, в цілому правоохоронної системи та правосуддя здійснюється заохочення належної і покарання небажаної поведінки людини, формується особистість. Міра свободи, поваги, реалізація загальнолюдських цінностей, захист природних прав і свобод людини, а отже, і модель особистості залежить від правової системи, політичного режиму (демократичного, авторитарного, тоталітарного, деспотії). Саме правова система та політичний режим держави створює на макрорівні вплив на формування моделі особистості в діапазоні від:

- сприйняття себе як «маленького гвинтика» держави до самодостатньої особистості, повноцінного члена суспільства з критичним мисленням;
- комплексу меншовартості або зверхності до адекватної самооцінки особистості;
- конформістської поведінки (пасивного сприйняття існуючого порядку) до асертивної поведінки (здатності відстоювати свою позицію);
- зневаги до себе, задоволення тільки фізіологічних потреб до самоповаги, самовдосконалення, задоволення й духовних потреб.

Отже, держава, побудована на психологічних закономірностях біхевіоризму, за допомогою засобів права контролює та детермінализує належну для неї поведінку людини.

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

Олена Сергієні
професор кафедри
психології та педагогіки,
доктор медичних наук, професор

Ольга Горіна
доцент кафедри
психології та педагогіки,
кандидат педагогічних наук

Анастасія Завадська
старший викладач кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ СТАВЛЕННЯ ЖІНОК ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В реаліях трирічного збройного протистояння між Україною та росією, що супроводжується тимчасовою окупацією українських земель, нищенням критичної інфраструктури та зниженням мобілізаційних можливостей оборонних сил, особливої значущості набувають дослідження персонально-психологічних та суспільних чинників, що визначають позицію жінок не медичного профілю щодо проходження військової служби у структурах

Збройних Сил України (ЗСУ).

Посилення ролі представниць жіночої статі у лавах ЗСУ та їхнє безпосереднє залучення до виконання бойових завдань вказують на необхідність глибшого осмислення особливостей їхнього сприйняття військової професії. Комплексного аналізу потребують суспільні, культурологічні та індивідуально-психологічні складові цього феномену, оскільки інтеграція жінок до військової сфери істотно впливає на трансформацію соціальних цінностей та подолання гендерних стереотипів.

Злободенність тематики зумовлюється також потребою формування дієвої державної стратегії забезпечення гендерного паритету у військовій галузі. Існування гендерно зумовлених перешкод, вплив консервативних упереджень, рівень громадської підтримки та інші фактори формують колективне уявлення про військову службу серед жіноцтва і можуть позначатися на їхньому рішенні долучитися до лав ЗСУ.

Військові обставини вимагають високого ступеня психологічної готовності та фахової мотивації жінок до несення військової служби. Розуміння індивідуально-психологічних і соціальних факторів, які сприяють або, навпаки, ускладнюють процес інтеграції представниць жіночої статі до військових структур, дозволить оптимізувати умови їхньої служби, посилити адаптаційні можливості та результативність виконання посадових обов'язків, а також гарантувати їхню гендерну рівноправність у цій сфері.

Вагомим аспектом формування ставлення жінок до військової служби є вплив суспільних стереотипів та гендерних уявлень. Соціум часто конструює образ військової служби як сфери, що асоціюється з маскулінністю, фізичною витривалістю і небезпекою. Упередження щодо гендерних ролей можуть породжувати у жінок відчуття невпевненості у власній здатності ефективно виконувати військові функції. Водночас підтримка принципів гендерної рівності, популяризація успішних прикладів інтеграції жінок у військову сферу та визнання їхніх досягнень можуть стимулювати формування схвального ставлення до військової служби серед жіночої аудиторії. Жінки, які отримують схвалення від близьких, друзів та колег, виявляють більшу схильність до ухвалення позитивних рішень стосовно участі у військовій службі [3].

Психологічні аспекти соціально-психологічних чинників відіграють ключову роль у визначенні ставлення жінок до військової служби. Важливими факторами, що впливають на сприйняття жінками професії військовослужбовця, є також мотиви долучення до військової служби, зокрема прагнення до самореалізації, бажання захищати батьківщину або здобути суспільне визнання [2].

Для проведення емпіричного вивчення ставлення жінок до участі у військовій службі були застосовані релевантні психодіагностичні інструменти: шкала самооцінки Розенберга, що дозволяє визначити загальний рівень самоповаги та впевненості особистості у власних можливостях;

методика соціально-психологічних установок у мотиваційній сфері Потьомкіної, яка дає змогу оцінити домінуючі мотиваційні пріоритети респонденток та їхній потенційний вплив на готовність до військової служби; тест тривожності Спілбергера-Ханіна, що дозволяє виміряти два основні компоненти тривожності: реактивну (ситуативну) тривожність, яка виникає як реакція на стресові ситуації, та особистісну тривожність, що є сталою характеристикою особистості і визначає загальну схильність до тривожних переживань; методика Сандри Бем, яка допомагає ідентифікувати гендерний тип за параметрами маскулінності, фемінінності, андрогінності та невизначеного гендеру.

Дані дослідження за шкалою Розенберга свідчать, що більше половини опитаних жінок (54 %) демонструють середній рівень самооцінки. Це означає, що переважна частина респонденток загалом відчуває впевненість у своїх силах, проте може відчувати певні сумніви щодо власних здібностей та можливостей, особливо у сфері, що вимагає підвищеної відповідальності, дисциплінованості та витривалості, якою є військова служба. Представниці жіночої статі з таким рівнем самооцінки частіше реалістично оцінюють власні можливості, однак можуть потребувати додаткової мотиваційної підтримки для ухвалення рішень, пов'язаних із професійним вибором у військовій галузі. Жінки з високим рівнем самооцінки (24 % вибірки) проявляють виражену впевненість у собі, рішучість та схильність до подолання перешкод. Вони, зазвичай, менше піддаються зовнішньому впливу, мають розвинуту здатність до адаптації в нестандартних умовах і конструктивно сприймають виклики, пов'язані з військовою службою. Ця категорія респонденток, імовірно, демонструє найбільш позитивне ставлення до служби в армії та може розглядати військову кар'єру як перспективний напрям професійного зростання.

Жінки з низькою самооцінкою (22 %) частіше негативно ставляться до військової служби, сприймаючи її як надмірно ризиковану, складну або неприйнятну для себе.

Вивчення соціально-психологічних чинників ставлення жінок до військової служби передбачало аналіз мотиваційних аспектів за допомогою методики соціально-психологічних установок у мотиваційній сфері Потьомкіної.

У межах дослідження було проаналізовано вісім основних мотиваційних орієнтацій: на процес, на результат, орієнтація на альтруїзм, орієнтація на егоїзм, орієнтація на працю, орієнтація на свободу, орієнтація на владу та орієнтація на матеріальну винагороду.

Результати дослідження демонструють, що 52 % респонденток мають високий рівень орієнтації на результат, що вказує на їхню спрямованість на досягнення конкретних цілей. Військова служба передбачає систематичне досягнення результатів, виконання чітко окреслених завдань, що робить цю мотиваційну установку визначальною для позитивного ставлення до армії.

Паралельно орієнтація на процес (48 % на середньому рівні та 20 % на високому) показує, що значна частка респонденток фокусується на самому процесі виконання завдань, а не лише на кінцевому результаті. Це може розглядатися як позитивний аспект (готовність до тривалої, системної діяльності), так і чинник, що утруднює адаптацію до військової служби, де кінцевий результат має вирішальне значення.

Аналіз отриманих даних показав, що 32 % респонденток демонструють високий рівень орієнтації на альтруїзм, що свідчить про схильність до допомоги іншим, прагнення підтримувати колективні цінності. Це є важливим фактором у військовій сфері, оскільки служба в армії ґрунтується на командній роботі, взаємопідтримці та готовності до самопожертви. 54 % респонденток показують середній рівень альтруїзму, що відображає помірну соціальну спрямованість.

Проте орієнтація на егоїзм (лише 14 % з високим рівнем, тоді як 36 % виявляють низький рівень) свідчить про те, що більшість респонденток не схильні до пріоритетного відстоювання власних інтересів на шкоду іншим. Низький рівень егоїзму також може вказувати на те, що жінки орієнтовані на кооперацію, що є критично важливим для ефективного функціонування військових підрозділів.

Показник орієнтації на працю сягає високого рівня у 38 % респонденток, а ще 56 % демонструють середній рівень, що свідчить про загальну схильність до систематичної діяльності, що відповідає специфіці військової служби.

Водночас орієнтація на свободу у 28 % жінок має високий рівень, що може конфліктувати з особливостями військової служби, яка передбачає сувору субординацію, виконання наказів і жорсткий регламент; 52 % виявляють середній рівень орієнтації на свободу, що може свідчити про готовність до дотримання правил, але з певною потребою в автономності; 20 % з низьким рівнем орієнтації на свободу можуть демонструвати найвищу адаптивність до вимог військової дисципліни.

Аналіз результатів дослідження показує, що 30 % респонденток мають високий рівень орієнтації на владу, схильність до керівництва, відповідальність за інших, прагнення впливати на процеси. Це може стати вагомим фактором у контексті кар'єрного просування у військовій сфері. Проте 24 % демонструють низьку орієнтацію на владу, що може свідчити про меншу готовність перебирати на себе лідерські функції.

Щодо орієнтації на матеріальну винагороду, то 24 % виявляють високий рівень цього показника, що може вказувати на фінансову мотивацію до роботи, яка є одним із факторів вибору військової кар’єри; 58 % мають середній рівень, що свідчить про певну значущість матеріальної компенсації, але не як основного мотиватора.

Отже, аналіз отриманих результатів дозволяє констатувати, що більшість респонденток виявляють високу орієнтацію на результат, працю та альтруїзм, що є сприятливими чинниками для військової служби. Водночас

вагома частка жінок (28 %) демонструє високу орієнтацію на свободу, що може становити перешкоду для їхньої адаптації до дисципліни в армії.

Вивчення рівня тривожності серед жінок у контексті ставлення до військової служби здійснювалося за допомогою тесту тривожності Спілбергера-Ханіна та виявило, що 50 % респонденток демонструють середній рівень реактивної тривожності, що вказує на їхню здатність пристосовуватися до стресових ситуацій, зберігаючи емоційну збалансованість. Вони можуть виявляти занепокоєння у критичних обставинах, але одночасно здатні контролювати емоційні реакції та ефективно функціонувати в складних умовах; 20 % респонденток продемонстрували низький рівень реактивної тривожності, що свідчить про їхню емоційну стійкість. Вони менш схильні до тривожних станів у відповідь на ситуаційні виклики, краще регулюють свої емоції та швидше адаптуються до стресових умов. Ця група респонденток потенційно здатна успішно функціонувати у військових умовах, оскільки демонструє низький рівень емоційної вразливості.

Аналіз показав, що 52 % респонденток мають середній рівень особистісної тривожності, що є найбільш типовим показником для загальної вибірки. Це свідчить, що ці жінки не схильні до постійного переживання тривожних станів, але в певних ситуаціях можуть відчувати неспокій та емоційне напруження.

Зібрані дані дозволяють зробити висновки щодо взаємозв’язку між рівнем тривожності та загальним ставленням до військової служби. Респондентки з високим рівнем реактивної та особистісної тривожності частіше демонструють негативне або нейтральне ставлення до військової служби через страх невизначеності, труднощі адаптації та емоційну нестабільність. Жінки з низьким рівнем тривожності переважно виявляють позитивне ставлення до військової служби, оскільки впевнені у своїх силах, здатні швидко пристосовуватися до змін та ефективно функціонувати у складних умовах. Вони менш схильні до емоційного вигорання та страхів, що сприяє кращій витривалості та готовності до виконання службових обов'язків.

За гендерним типом встановлено такий розподіл жінок: фемінінних – 48 %, андрогінних – 35 %, маскулінних – 8 %, невизначених преференцій – 9 % досліджуваних. Ставлення жінок до військової служби було більш позитивним у представниць андрогінного та маскулінного типів гендеру. Дослідження ставлення жінок до військової служби проводилося за допомогою авторського опитувальника, який охоплював основні категорії питань:

- підтримка рівноправності жінок у військовій сфері, що віддзеркалює позицію щодо гендерного паритету у військовій службі;
- соціальні та психологічні аспекти військової служби, які оцінюють сприйняття жінками емоційних, міжособистісних і психологічних викликів служби;
- фізичні та професійні випробування, які вказують на оцінку фізичних

та професійних складнощів військової діяльності.

Учасниці дослідження оцінювали кожен аспект за бальною шкалою, а загальний підсумковий показник визначався шляхом додавання результатів трьох категорій. Отримані відомості дали змогу розподілити респонденток на три групи за рівнем загального ставлення до військової служби. Результати засвідчили, що більшість опитаних (60 %) демонструють високий або середній рівень підтримки гендерної рівності у військовій сфері. Одночасно 40 % жінок виявили низький рівень підтримки, що може бути пов'язано з традиційними уявленнями про військову службу як суто чоловічу професію.

Жінки з високим рівнем підтримки рівних прав (35–40 балів) виявляють найбільшу відкритість до військової служби, готовність обстоювати право жінок на кар'єру у військовій сфері та вважають, що суспільство має створювати умови для їхнього залучення на відповідні посади. Особи з низьким рівнем (25 балів) ставляться до цієї можливості більш скептично, вважаючи, що жінки мають обмежені можливості для ефективного виконання військових завдань.

У середньому оцінки за цим критерієм були нижчими, ніж за критерієм гендерної рівності. Лише 28 % респонденток продемонстрували високий рівень готовності до психологічних викликів військової служби, тоді як решта учасниць (72 %) висловили занепокоєння щодо емоційного навантаження, труднощів адаптації та потенційного психологічного стресу.

Високий рівень підтримки соціальних і психологічних аспектів військової служби пов'язаний із впевненістю у власних можливостях, досвідом управління стресовими ситуаціями та адаптацією до складних умов. Жінки з низьким рівнем (22 бали) найчастіше зазначали, що військова служба вимагає надмірних психологічних зусиль і може негативно позначатися на їхньому емоційному стані.

Оцінка критерію фізичних та професійних викликів виявилася найнижчою серед трьох категорій. Лише 24 % респонденток отримали високий бал (28), що свідчить про те, що більшість жінок розглядають фізичні навантаження та професійні виклики у військовій службі як вагому перешкоду.

1.Андрощук А. Р. Особливості реалізації принципу гендерної рівності в збройних силах України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2024. № 11. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-08

2. Алещенко В. Соціально-психологічні аспекти формування іміджу ЗС України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. С. 7–16.

3. Байчук Г. В. Трансформація образу жінки в суспільній свідомості під час війни в Україні. 2025. URL: http://eprints.zu.edu.ua/42724/1/1.pdf

4. Сергієні О. В. Формування адективної самооцінки в навчально- виховному процесі майбутнього практичного психолога. Problems of personal self-development improving the system of student education in higher education. Romania, Baia Mare. С. 21–29.

Мирослав Трещов
професор кафедри
адміністративно-правових
дисциплін та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор наук з державного
управління, доцент

КОНЦЕПЦІЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Екологізація України в контексті євроінтеграції – це складний, багаторівневий процес, спрямований на наближення екологічної політики, законодавства, практик та стандартів України до норм і вимог Європейського Союзу. Цей процес охоплює не лише захист навколишнього середовища, а й інтеграцію принципів сталого розвитку в усі сфери економіки та управління.

Перспективи набуття Україною членства в ЄС прямо залежать від ефективності долучення українського суспільства, бізнесу та політикуму до реалізації Зеленого курсу ЄС, екомодернізації задля досягнення задекларованої ЄС кліматичної нейтральності до 2050 року, зеленої трансформації в межах поточного та повоєнного реконструктивного відновлення та діджиталізації екологічного управління.

Зелений курс ЄС – це стратегічна програма Євроспільности, яка визначає масштабні трансформації, спрямовані на формування сучасної, стійкої та конкурентної економіки. Головною мета імплементації Зеленого курсу ЄС є зробити Європу першим кліматично нейтральним континентом до 2050 року. Ініціатива поєднує зусилля у сфері клімату, економіки та соціальної політики, щоб створити нові можливості для розвитку, підвищити рівень добробуту, покращити якість довкілля та здоров'я громадян. Зелений курс ЄС розглядає кліматичні та екологічні виклики не як загрозу, а як тригер інновацій, сталого зростання та глибоких змін в політиці, економіці та соціальному житті.

При цьому досягнення задекларованої ЄС кліматичної нейтральності має бути не лише ефективною, а й соціально справедливою та інклюзивною. Ключовими напрями кліматичної нейтральності є декарбонізація енергетики, протидія зміні клімату, екологізація будівництва та оновлення інфраструктури, сталий розвиток промисловості й транспорту, зниження рівня забруднення, збереження біорізноманіття, а також реформування аграрного сектору на засадах екологічної стійкості.

Суть Зеленого курсу ЄС полягає не лише в екологічній трансформації, а в масштабному оновленні європейської моделі розвитку. Йдеться про нову філософію зростання, яка базується на гармонійному співіснуванні людини,

економіки та природи, де використання ресурсів планети стає раціональним і відповідальним.

Виклики, що постають перед Україною на шляху до реалізації Зеленого курсу ЄС, мають комплексний характер і потребують міжсекторального підходу, оскільки охоплюють не лише технічні та фінансові аспекти, але й потребують глибокої інституційної перебудови, зростання суспільної участі, переосмислення економічної моделі розвитку країни та врахування особливостей повоєнної реальності. Найважливіші виклики включають геополітичні та безпекові ризики, труднощі гармонізації українського законодавства із законодавчими нормами ЄС, економічні обмеження, низьким рівень інституційної спроможності органів державної влади та місцевого самоврядування і адміністративні бар'єри, а також соціальні виклики і брак екологічної культури.

Зазначимо, що повномасштабна військова агресія рф проти України створила безпрецедентні перешкоди для реалізації зеленої політики. Руйнування критичної інфраструктури, забруднення природного середовища, замінування територій та знищення природоохоронних об'єктів значно ускладнюють досягнення кліматичних і екологічних цілей. Крім того, ресурси державного бюджету наразі переважно спрямовуються на потреби сектору оборони, що знижує фінансову спроможність підтримувати зелені ініціативи.

Зазначимо, що Україна взяла на себе зобов'язання щодо імплементації низки директив ЄС у сфері довкілля, зокрема у сферах якості повітря, управління відходами, збереження природи та кліматичної політики, проте реальний прогрес у впровадженні цих норм на сьогодні залишається досить обмеженим, адже ухвалені законодавчі зміни не супроводжуються ефективними механізмами реалізації, а нормативна база залишається фрагментованою та складною для практичного застосування.

Економічна криза, спричинена російсько-українською війною, суттєво вплинула на погіршення інвестиційного клімату в Україні. Недоступність або обмежений доступ до довгострокового фінансування унеможливлює модернізацію промислових об'єктів, впровадження енергоефективних технологій і розвиток відновлюваної енергетики, а поточний надзвичайно високий за світовими нормами рівень енергоємності вітчизняної економіки та залежність від викопного палива зберігають українську модель економічного зростання на доіндустріальному рівні [2, с. 26].

Реалізація екологічної політики в Україні ускладнена низьким рівнем інституційної спроможності органів державної влади та місцевого самоврядування, слабкою координацією між органами влади, фрагментарністю законодавчої бази та відсутністю цілісного бачення стратегії екологічної трансформації. Окрему проблему становить недосконаліть системи екологічного контролю та недостатня кількість фахових експертів у сфері кліматичного управління, оцінки впливу на довкілля та зеленого планування.

Але головним викликом імплементації положень Зеленого курсу ЄС є

той факт, що усвідомлення українським суспільством важливості переходу до кліматично нейтрального розвитку залишається на надзвичайно низькому рівні. Як серед громадян, так і серед представників бізнесу спостерігається опір змінам, пов'язаний з небажанням змінювати поточний напівлегальний формат провадження діяльності, економічними ризиками, додатковим навантаженням та відсутністю чітких стимулів і покарань, тому головними завданнями публічного управління в дані сфері є поширення екологічної самосвідомості, інтенсифікація процесу суспільного обговорення зелених стратегій та прозоре інформування громадськості щодо нероздільності процесів євроінтеграції та імплементації Зеленого курсу ЄС і досягнення кліматичної нейтральності.

Процеси відновлення інфраструктури після завершення бойових дій створюють як потенційні загрози, так і унікальні можливості для імплементації Зеленого курсу ЄС. Ризики, що реконструкція відбуватиметься за старими, неекологічними схемами, без урахування кліматичних цілей, є досить високими, бо незважаючи на декларовану боротьбу з корупцією, за оцінками експертів (Індекс сприйняття корупції Transparency International) Україна залишається високо корумпованою країною Європи.

У процесі імплементації Зеленого курсу ЄС важливу роль відіграє не лише секторальна політика, а й загальна система стратегічного та фінансового планування, узгоджена з європейськими стандартами. З метою забезпечення відповідності цим критеріям Україна здійснює активні кроки в напрямку гармонізації внутрішньої політики з правом ЄС, зокрема в екологічній та кліматичній сферах.

У березні 2024 року Кабінетом Міністрів України схвалено план дій [3], необхідний для реалізації фінансово-інвестиційної ініціативи ЄЄ «Ukraine Facility», яка передбачає надання Україні 50 мільярдів євро впродовж 2024–2027 років, які спрямовуються на підтримку макрофінансової стабільності, залучення інвестицій у ключові сфери відновлення та на надання технічної допомоги в межах процесу трансформаційних реформ.

У контексті зазначеної ініціативи загальний порядок денний реформ містить низку пріоритетних завдань, серед яких підвищення спроможності до ефективного наближення національного законодавства до acquis communautaire, інтеграція положень Зеленого курсу ЄС в усі сектори публічної політики, а також забезпечення практичного виконання й належного контролю за дотриманням екологічного і кліматичного законодавства.

Концепція екологізації України в контексті євроінтеграції не уособлюється лише в імплементації заходів із захисту довкілля, а вимагає проведення системних перетворень в самосвідомості громадян, способі життя, публічному управлінні та галузях економіки країни – від енергетики до аграрного бізнесу. Екологізація України має на меті не лише досягнення стандартів ЄС, а й створення конкурентоспроможного, сталого і безпечного для людей середовища провадження життєдіяльності на засадах концепції

Smart City [1], впровадження принципів екологічної демократії, де участь громадян, транспарентність та ефективність публічної політики є основою сталого розвитку. З іншого боку, за умов політичної волі до здійснення системних реформ, комплексної підтримки з боку ЄС та міжнародних фінансових інституцій імплементація положень Зеленого курсу ЄС відкриває для України перспективи екореконструкції, впровадження циркулярної економіки та розвитку кліматично сталих громад.

1. Мунько А. Ю. Поступ українських міст щодо реалізіції концепції SMART-City в управлінських процесах. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені В.І. Вернадського.* Серія : Публічне управління та адміністрування. 2022. Т. 3 (72). № 6. С. 161–166. URL: https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/25

2. Про схвалення Плану України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 № 244-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2024-%D1%80

3. Трещов М. М. Модернізація енергетичного сектору як пріоритетний напрям повоєнного відновлення України. *Науковий вісник: Державне управління.* 2024. № 1 (15). С. 28–45. URL: https://doi.org/10.33269/2618-0065-2024-1(15)-28-45.

Михайло Харламов
професор кафедри соціальних
і гуманітарних дисциплін,
доктор історичних наук, професор

Марина Чиркіна-Харламова
заступник начальника кафедри
спеціальної хімії та хімічної технології
Національного університету
цивільного захисту України,
кандидат технічних наук, доцент

ВРАХУВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПІД ЧАС УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ ПЕРШОГО З'ЇЗДУ ПОЖЕЖНО-СТРАХОВОГО ВІДДІЛУ ВИЩОЇ РАДИ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УСРР

Під час початкового приходу до влади більщовиків в Україні, вони намагалися дотримуватися верховенства права в законодавстві на підкорених землях з метою привернення населення українських територій та місцевих еліт на бік радянської влади. В тому числі, це стосувалося пожежно-страхової сфери законодавства.

У травні 1920 року відбувся І з'їзд робітників пожежно-страхового відділу Вищої ради народного господарства (ПСВ ВРНГ) УСРР, на якому обговорювалися та пропонувалися законодавчі ініціативи у пожежно-

страховій справі. До складу учасників з'їзду входили: представники губернських виконавчих комітетів, президій губернських раднаргоспів, губернських земельних відділів, відділів тваринництва, члени професійної спілки пожежних та губернських об'єднань пожежних добровольців, повітових комітетів у справах боротьби з вогнем (де вказані організації були створені). До участі у з'їзді були запрошені представники губернських пожежно-страхових відділів та представники вищих органів влади і управління: Президії Вищої ради народного господарства, Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС), Наркомату шляхів сполучення (НШС), Наркомату фінансів, Наркомату державного контролю, Головного комітету будівельних матеріалів, Головного комітету суднобудування, Центрального відділу тваринництва. Вищезгадані учасники з'їзду мали повноцінне право голосу під час ухвалення рішень. Право дорадчого голосу мали представники повітових ПСВ, усі працівники пожежної справи у разі їх узгодження з місцевою владою. З'їзд відбувся з 5 по 10 травня 1920 року, учасникам надавався гуртожиток та харчування. Представники губернських пожежно-страхових відділів надавали до Бюро з'їзду фінансові звіти про роботу своїх відділів за 1919 рік та кошториси на 1920 рік [2, арк. 1].

До програми пожежного заходу було включено низку доповідей, на основі яких планувалося випрацьовувати закони та розпорядження у сфері пожежної охорони. На з'їзді були наступні доповіді: «Блок загальних питань. 1. Страхування, попереджувальні заходи та перехідний момент до соціалістичного строю держави (т. Семенов), 2. Про принципи організації пожежної справи у перехідний момент до соціалістичного устрою держави (т. Малиновський), 3. Кошторисна та звітна справа (т. Чегодаєв, т. Читков); Блок страхових питань. 1. Про діяльність страхового підвідділу ПСВ-ВРНГ (т. Чегодаєв), 2. Основні принципи страхування, обов'язковість страхування, проведення у страховій справі класової політики, знижки у страхуванні для найбіднішого трудового населення, страхування суспільно корисних закладів, роль держави та населення у страховій справі (т. Чегодаєв), 3.Оцінка майна, тарифи страхування майна від пожеж (т. Павлов), 4. Оцінка майна, тарифи страхування худоби від падежу (т. Разумов), 5. Транспортне страхування (т. Чегодаєв), 6. Кошторисне страхування радянського майна (т. Чегодаєв), 7. Організація управління додатковими місцевими органами ПСВ (губернськими, повітовими, волосними та сільськими), пожежно-страховими радами, взаємовідносини між пожежно-страховими відділами ВРНГ та губернськими раднаргоспами (т. Чегодаєв)» [1, арк. 40].

Окремо розглядалися питання, пов'язані з пожежною сферою. З ними виступали провідні фахівці вогнеборчої справи країни. Про організацію управління пожежним підвідділом розповідав Малиновський, про контроль за дотриманням пожежних правил – Станкевич та Тиковський, про пожежну профілактику – Красоткін та Кікін, про вогнетривке будівництво – Соболєв, про організацію пожежно-технічної освіти – Кікін. А про облік розподілу та

постачання пожежного ременанту доповідали «товариши» Соболєв, Кузнецов та Епштейн, про трудову пожежну повинність – Малиновський, про роль профспілки пожежних в організації пожежної справи – Карташов [2, арк. 41].

Рішення Першого з'їзду працівників пожежно-страхових відділів ВРНГ суттєво вплинули на законодавчу базу системи пожежної безпеки в УСРР у подальших роках, навіть незважаючи на те, що уже влітку 1920 року пожежна охорона була передана до Наркомату внутрішніх справ УСРР. Врахування принципу верховенства права під час ухвалення рішень Першого з'їзду працівників пожежно-страховового відділу ВРНГ УСРР сприяло покращенню загальної справи в законодавстві про пожежно-страхову справу в УСРР та в цілому сприяло покращенню вогнеборчої боротьби в Україні на початку 1920-х років.

1. Державний архів Харківської області. Ф. Р-845. Оп. 2. Спр. 233. 168 арк.
2. Державний архів Сумської області. Ф. Р-5572. Оп. 1. Спр. 87. 344 арк.

Koba CHIKHLADZE
Faculty of Law and International Relations
Doctor of Law, Associate Professor
National Bureau of Forensic Science
Internal Inspection Department
LLC VG Auto Export
Lawyer

DIVERSION AND MEDIATION ACCORDING TO THE CRIMINAL PROCEDURE CODE OF GEORGIA

Modern legal systems are increasingly turning to alternatives that go beyond traditional punitive measures like imprisonment. The goal is not only to serve justice but also to protect public safety and uphold individual rights through more restorative and human-centered approaches. The very concept of an ,,alternative" implies that justice doesn't always have to mean courtrooms and prison sentences there are other ways to resolve disputes and hold individuals accountable.

It's worth noting that restorative justice first appeared in Canada in 1974. Since then, countries such as the United States, France, Germany, and Norway have adopted various alternatives to formal prosecution. Interestingly, Georgia has deep roots in these ideas: mediation, as a form of conflict resolution, was embedded in Georgian society long before it became a formal legal tool [1, s. 19].

Today, in Georgia, diversion and mediation are governed by several legal instruments:

1. The Criminal Procedure Code of Georgia (Articles 168^1 –168^2).
2. The Juvenile Justice Code (Articles 38–48).

3. The order of the Director of the LEPL – National Agency for Crime Prevention, Non-Custodial Sentences, and Probation: ,,On Approving the Rules of Conduct and Documentation for Mediators Involved in the Diversion and Mediation Program".

4. Order No. 120 of the Minister of Justice of Georgia (1 February 2016): ,,On the Rules for Applying Diversion and Mediation for Juveniles and the Basic Terms of the Agreement Between the Parties".

5. Joint Order No. 132/95/23 (15 March 2016) issued by the Ministers of Justice, Internal Affairs, and Corrections: ,,On Defining the Methodology, Procedure, and Standards for Preparing Individual Assessment Reports."

Among these, article 168^1 of the Georgian Criminal Procedure Code Diversion deserves particular attention. It gives the prosecutor the discretion to refrain from initiating or continuing prosecution against a person (referred to as the subject of diversion) for a less serious or serious offense if that person agrees to meet one or more of the conditions outlined by law, such as:

- Handing over illicitly acquired property to the state or reimbursing its value;
- Surrendering the instrumentality of the crime or any item prohibited in civil circulation;
- Compensating the victim for damage, either fully or in part;
- Paying a minimum of 500 GEL into the state budget;
- Performing unpaid community service, from 40 to 400 hours;
- In cases involving domestic violence, completing a mandatory behavioral intervention course aimed at changing violent attitudes [2].

If these conditions are not fulfilled, the prosecutor has the right to initiate or resume criminal proceedings. It's also important to highlight that diversion does not apply to cases involving specific serious offenses under articles 143^1 through 144^3 of the Criminal Code, nor to crimes designated as exempt by the official criminal policy guidelines [2].

The philosophy behind diversion is grounded in the idea that entering the criminal justice system can sometimes do more harm than good, particularly for individuals who might benefit from support, accountability, and a second chance.

The victim's role in this process – both emotionally and legally – is central. Their perspective on diversion and mediation is often complex and deeply meaningful. Legally, a victim may be a natural person, a legal entity, the broader public, or even the state. Notably, under Georgian law, close relatives of a person who died as a result of a crime are also recognized as victims, emphasizing the weight of their involvement [3, s. 167].

Victim participation matters not just in theory, but in practice. Victims are given space to be heard, to share their emotions, their fears, and their expectations. This structured dialogue has the potential to lay the groundwork for reconciliation and promote a more humane form of justice – one rooted in mutual respect and healing rather than punishment alone.

International experience has shown that diversion and mediation can reduce reoffending, increase public trust in the justice system, and help build a culture of accountability where parties are encouraged to engage constructively.

Diversion and mediation are more than just procedural alternatives – they reflect a deeper legal and philosophical shift. This approach challenges us to think differently about justice. It elevates moral values, emphasizes the potential for change, and puts humanity at the center of the legal process. Justice, in this model, is not merely about punishment – it's also about restoration, accountability, and opportunity [4].

From a procedural standpoint, it's also worth advocating for stronger rights for the person subject to diversion. For example, just as victims now have the right to appeal prosecutorial decisions in any category of criminal case, individuals who are denied diversion should similarly be able to request a review – at the very least by a supervising prosecutor. We believe that affording this right, even to first-time offenders, would make the process more balanced and transparent.

From a procedural standpoint, it is important to strengthen the rights of individuals who are subject to diversion under Georgian criminal law. Currently, the decision to grant or deny diversion lies largely within the discretionary power of the prosecutor. However, just as victims now have the right to appeal prosecutorial decisions in any category of criminal case under Criminal Procedure Code of Georgia, individuals who are denied diversion should also have the right to request a review at a minimum, by a supervising prosecutor. Introducing such a procedural safeguard, even for first-time offenders, would enhance the fairness and transparency of the diversion process. It would also contribute to a more balanced justice system by ensuring that the accused are not left without recourse in the face of discretionary decisions.

Ultimately, this article aims to highlight both the legislative framework and the practical realities surrounding diversion and mediation in Georgia, while offering legal and theoretical insights that point toward a more just and effective criminal justice system.

---

1. Ertsen I., Javakhishvili J., Javakhishvili L., Restorative Justice Handbook, 2020. 19.
2. Criminal Procedure Code of Georgia – Law of Georgia of October 17, 2014 No. 2706 – website, 31.10.2014.
3. Tumanishvili G., Criminal Procedure, General Part Review, Tbilisi, 2014, s. 167.
4. Criminal Procedure Code of Georgia – Law of Georgia website 16.04.2025.
5. Juvenile Justice Code – Law of Georgia website 04.03.25.

Світлана Хамініч
професор кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор економічних наук, професор

Світлана Полякова
учений секретар Дніпропетровського
науково-дослідного інституту
судових експертиз,
кандидат філологічних наук, доцент

ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Процес євроінтеграції України вимагає якісного оновлення національного законодавства та гармонізації його з нормами Європейського Союзу. В умовах євроінтеграції правотворча діяльність держави набуває особливого значення, оскільки вона має забезпечити системність, узгодженість та ефективність законодавства. Одним із ключових аспектів цього процесу – це сприяння забезпеченню відповідності правових норм європейським стандартам.

Правотворча діяльність – це систематичний процес розробки, ухвалення зміни або скасування нормативно-правових актів [1, с. 8].

Правотворча діяльність в Україні в умовах євроінтеграції характеризується динамічністю, інтенсивністю й орієнтацією на міжнародні стандарти. Ухвалення законів і нормативно-правових актів, спрямованих на гармонізацію з правом ЄС, стало основною тенденцією останнього десятиріччя. Інколи ця діяльність зумовлена політичним тиском та строками виконання зобов'язань за міжнародними угодами, зокрема Угодою про асоціацію між Україною та ЄС [2].

Найяскравішими прикладами є реформування судової системи, антикорупційного законодавства, захисту прав споживачів, екологічного права та сфери державних закупівель. У цих напрямках українське законодавство дедалі більше відповідає європейським стандартам, однак проблема належної імплементації залишається відкритою.

Процес євроінтеграції України вимагає якісного оновлення національного законодавства та гармонізації його з нормами Європейського Союзу. В умовах євроінтеграції правотворча діяльність держави набуває особливого значення, оскільки вона має забезпечити системність, узгодженість та ефективність законодавства. Один із ключових аспектів цього процесу – це сприяння забезпеченню відповідності правових норм європейським

стандартам [3].

Один із головних викликів правотворчої діяльності в Україні – це необхідність адаптації національного законодавства до правових норм ЄС. Цей процес передбачає не лише механічне використання норм, а й їхню імплементацію з урахуванням особливостей національної правової системи.

В умовах сьогодення основними проблемами правотворчої діяльності в Україні є велика кількість нормативно-правових актів, які нерідко суперечать один одному та створюють складнощі у їхньому правозастосуванні; дефіцит професійних кадрів, які мають належну юридичну підготовку та компетентність у сфері європейського права; відсутність розуміння та належного рівня правосвідомості як серед державних службовців, так і серед громадян, що ускладнює ефективне застосування нових правових норм.

Процес ухвалення нових законів та приведення їх у відповідність до норм ЄС є складним і тривалим, що може призводити до затримки реалізації євроінтеграційних процесів.

Системність законодавства передбачає його логічну цілісність, узгодженість, передбачуваність та адаптивність до динамічних суспільно-правових відносин. Для забезпечення системності необхідно удосконалити механізм правової експертизи законопроєктів – розширити практику попереднього аналізу нормативно-правових актів на предмет їх відповідності принципам права ЄС та міжнародним стандартам; підвищити рівень координації між законодавчою та виконавчою гілками влади – запровадити ефективні механізми взаємодії та обміну інформацією між державними органами, що відповідають за розробку, імплементацію та реалізацію законодавчих ініціатив; використовувати європейський досвід у сфері нормотворення – впроваджувати сучасні методики аналізу законодавчих актів, засновані на принципах правової визначеності, стабільності та прозорості. Забезпечити відповідність національного законодавства принципам верховенства права – є основоположним критерієм європейської правової системи.

Війна стала не лише викликом для національної безпеки, а й каталізатором інституційних реформ. У таких умовах від ефективності правотворчої діяльності залежить адаптивність законодавства до воєнного стану, стабільність державного управління та дотримання курсу на європейську інтеграцію [4].

З початком війни законодавча влада була змушена реагувати на нові виклики – мобілізацію, функціонування державних інституцій в умовах небезпеки, гуманітарні потреби, внутрішнє переміщення населення, окупацію територій. Разом з тим, правотворчість не повинна суперечити принципам верховенства права, прав людини та відповідності європейським стандартам [5]. Від цього залежить міжнародна підтримка, зокрема фінансова та військова допомога, а також перспективи вступу до ЄС.

Після отримання статусу кандидата в члени Європейського Союзу

(червень 2022 року), Україна активізувала процес адаптації національного законодавства до європейських стандартів [6]. Цей процес передбачає трансформацію галузевого законодавства відповідно до директив і регламентів ЄС; реформу правотворчих органів для забезпечення їхньої ефективності та прозорості; впровадження принципів відкритості, публічного діалогу, наукової експертизи при розробці нових законів.

Євроінтеграційна правотворча діяльність вимагає не лише формального копіювання норм, а й їх системного впровадження, адаптації до українського контексту та реального застосування на практиці.

Отже, правотворча діяльність у процесі євроінтеграції України має бути спрямована на досягнення системності та відповідності законодавства європейським нормам. Лише комплексний підхід до реформування законодавства та правозастосовної практики дозволить Україні ефективно інтегруватися до європейського правового простору.

---

1. Систематизація законодавства України як важлива складова правотворчої діяльності в умовах євроінтеграції : зб. наукових пр. / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Київ : Алерта, 2024. 248 с.

2. Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку : міжнар. договір від 27 черв. 2014 р. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

3. Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку : монографія / редкол.: О. В. Петришин (голова), В. А. Журавель, Н. С. Кузнєцова; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2021. 680 с.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

5. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнєцова (співголова), О. М. Бандурка; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2023. 902 с.

6. Мороз О. Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 23. С. 21–28.

Андрій Бейкун
доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

ІНСТИТУТИ КОНТРОЛЮ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ КРИТИЧНОГО ПОСИЛЕННЯ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ ТА НЕБЕЗПЕК: ПРАВОВА ПОЛЕМІКА СУЧАСНОСТІ

У контексті повномасштабного військового конфлікту, що триває в Україні, постає питання надзвичайної важливості функціонування механізмів демократичного цивільного контролю за складовими (суб'єктами) сектору безпеки та оборони. Військові операції та їхні наслідки створюють для суспільства безпрецедентні виклики, що потребують не лише відповідної військової відповіді, але й результативного моніторингу та контролю з боку громадянських структур.

Означене дослідження спрямоване на висвітлення природи та ключових аспектів демократичного цивільного контролю над оборонно-безпековою сферою, його ролі та механізмів впровадження в Україні в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти Української держави. Є сподівання, що аналіз цієї тематики стане корисним внеском у розробку нових ефективних стратегій організації демократичного цивільного контролю, адекватних сучасним загрозам національній безпеці, а також викличе конструктивну академічну дискусію щодо фундаментальних підходів до посилення та вдосконалення демократичних правових інститутів у країні.

Загальновідомо, що в концепції державотворення система цивільного контролю гарантує відповідальність, транспарентність і демократичні засади функціонування компонентів оборонно-безпекового сектору, їхніх керівних структур, підрозділів та формувань, що завжди залишається ключовим фактором особливої уваги для кожної демократичної країни. Суть і основний зміст демократичного цивільного контролю (нагляду) полягає у встановленні збалансованого співвідношення між державними повноваженнями щодо забезпечення безпеки та правом громадськості брати участь у моніторингу використання державних та інших ресурсів [1, с. 116].

Як вбачається, це створює підґрунтя не тільки для формалізації інструментів такого нагляду. Структурна модель цивільного контролю, на нашу думку, повинна враховувати, серед іншого: специфічні обставини та прогнозовані найближчі результати повномасштабного військового конфлікту, який веде держава, потребу в оперативному реагуванні на

трансформації безпекового середовища, реальні спроможності забезпечення охорони прав людини і громадянина в умовах функціонування правового режиму воєнного стану та подібні фактори.

Питання демократичного цивільного нагляду, що є ефективним механізмом утвердження фундаментальних принципів верховенства права, законності й дисципліни, транспарентності та відкритості в зрілому демократичному суспільстві, протягом значного періоду вивчається дослідниками різноманітних напрямків юридичної науки. Правові аспекти цієї тематики розглядалися у працях численних вітчизняних і закордонних науковців. Зокрема, свій внесок зробили: В. Бадрак, С. Братель, П. Богуцький, С. Гайдер, С. Галушко, В. Горбулін, Д. Дегтярьов, О. Довгань, І. Доронін, В. Дроздюк, М. Ковалів, С. Крук, С. Мельник, О. Петришин, В. Пилипчук, М. Сіцінська, Ф. Флурі, Н. Христинченко, В. Ященко та багато інших дослідників.

Н. Христинченко та М. Ковалів підкреслюють, що практика провідних демократичних країн світу демонструє, що формування повноцінної демократії та забезпечення принципу верховенства права стає можливим через впровадження механізмів цивільного контролю у всіх сферах суспільного життя. Безсумнівно, такий контроль сьогодні необхідний і для безпеково-оборонної галузі, оскільки саме демократичний цивільний контроль у цій сфері є інструментом, що сприяє встановленню належної законності та дисципліни, відкритості й транспарентності оборонного сектору, а також слугує гарантією імплементації в оборонну систему передових європейських і міжнародних стандартів [2].

Водночас військово-цивільна взаємодія у вимірі дуальності концепцій «безпека» та «контроль» здавна становила певний парадокс. На перший погляд, самим елементам безпеково-оборонного сектору, сформованим для захисту державного устрою, надається достатньо повноважень, щоб теоретично становити потенційну загрозу самому конституційному устрою держави. З іншої перспективи, сам захисний механізм не завжди залишається непохитним, адже «безпека» з філософсько-політичного погляду – це лише певний часовий інтервал, що може тривати саме стільки, скільки зовнішні чинники (рідше внутрішні) залишатимуться сприятливими. З суспільно-політичної точки зору, безпека – це фундаментальне політичне благо, що забезпечується державою, оскільки воно базується на серії суспільних домовленостей про те, хто матиме владу, яким чином ці особи, уповноважені суспільством, можуть її реалізовувати та утримувати, і як вони можуть легітимно її використовувати. Однак контроль – це принципово ситуативне суспільне благо, дія якого спрямована на посилення функціонування чогось, покращення, зміцнення та стабілізацію за результатами моніторингу [3, с. 78].

Свого часу В. Горбулін наголошував, що безпека та контроль – це не просто питання технологій і матеріальних ресурсів, вони не обмежуються лише існуванням органів управління, боєздатних військових формувань та

підрозділів. Зрештою безпека потребує наявності ефективних збройних сил, що перебувають під наглядом уповноважених державних інституцій, які самі є підзвітними закону та громадянам. «Цивілізація» контролю передбачає делегування повноважень, передачу процесу ухвалення рішень від окремої особи до колективу (в особі лідера чи лідерів) і передачу функції соціального захисту від керівника до професіоналів або установ, відповідальних за реалізацію владних повноважень. І вся ця система повинна функціонувати під громадським наглядом із ключовою метою – запобігання хаосу, порушенню миру та спокою громадян [4, с. 6–7; 5, с. 63].

Дослідник С. Крук додатково привертає увагу до того, що, на його думку, парадокс полягає у відсутності прямої залежності між рівнем контролю та рівнем безпеки. Донедавна для України була характерна модель демократичного нагляду, за якої держава погоджувалась бути «умовно прозорою та підзвітною», тоді як за іншою моделлю «обов'язкової прозорості, підзвітності та відповідальності» вже розвивалася значна кількість інших держав. Формування політики контролю над військовою сферою в Україні відбувалося поетапно: політичний етап; концептуально-стратегічний етап; планово-програмний етап; бюджетний етап; етап імплементації програм і планів (одночасно з моніторингом, контролем і коригуванням). Сьогодні правову основу здійснення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України формують положення Конституції та інших законодавчих актів [6].

С. Гайдер під час наукової дискусії пропонує свій аналітичний погляд на положення Закону України «Про національну безпеку України» щодо впровадження механізму демократичного цивільного контролю над компонентами безпеково-оборонного сектору. На його думку, відповідно до згаданого Закону № 2469-VIII від 21.06.2018 р., демократичний цивільний контроль реалізується як комплекс відповідних заходів. Його наглядово-перевірочна та конструктивно-творча складові тісно взаємопов'язані зі змістовно-функціональними характеристиками сектору безпеки й оборони. Демократичний цивільний контроль здійснюється у двох формах: громадській та владній, що обумовлено особливостями державного управління в демократичній країні. В Україні, як і в більшості держав світу, застосовуються конституційні та адміністративні обмеження, які юридично зобов'язують військових перебувати у підпорядкованому становищі. Безперечно, важливо враховувати й морально-етичні норми. Однак логічно, що ці заходи стримують військових лише тією мірою, наскільки самі військові дотримуються цих заходів. Сукупність цих заходів створює правове підґрунтя для здійснення демократичного цивільного контролю, проте фактично вони не є інструментами, що обмежують здатність військових до потенційних підривних дій [7].

На думку швейцарських науковців Ф. Флурі та В. Бадрака, зміцнення демократичного цивільного нагляду в Україні може досягти найкращих

результатів через розвиток автономних аналітичних центрів та потужних профільних парламентських комітетів, «оснащених» конкретними наглядовими повноваженнями та достатнім штатом персоналу. Важливо визначити умови, за яких реформи цивільного чи військового характеру дають кращі плоди, а також з'ясувати, коли паралельне впровадження обох типів реформ може зашкодити одне одному. Враховуючи сучасний стан демократичного цивільного контролю над сектором безпеки й оборони, Україні, як вбачають дослідники, доцільно розробити нову модель нагляду з перевагою «об'єктивного» цивільного контролю над «суб'єктивним». Така об'єктивна модель вимагатиме виключення будь-якого політичного втручання з боку Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних та розвідувальних структур. З цієї перспективи, об'єктивний цивільний контроль перевершує суб'єктивний, оскільки не послаблює ідентичність Збройних Сил та інших суб'єктів оборонно-безпекового сектору і не розмиває їхні обов'язки при поглибленні їхньої спеціалізації у військовій сфері [8, с. 89–90].

Отже, демократичний цивільний нагляд за структурами сил оборони та сектору безпеки під час повномасштабної війни становить фундаментальний компонент забезпечення демократичних принципів, відповідальності та відкритості державних органів. У нинішніх реаліях, коли громадянське суспільство зіштовхується з багатьма загрозами, вагомою є не тільки контрольна функція, а й безпосередня залученість громадськості до розробки безпекової політики.

Аналіз змістовних, сутнісних та організаційних аспектів демократичного цивільного контролю (нагляду) демонструє потребу в пристосуванні наявних інструментів до особливостей воєнного стану, особливо з огляду на динамічні зміни безпекової ситуації та необхідність захисту людських прав. Результативний цивільний нагляд може слугувати основою для зміцнення взаємної довіри між владою та суспільством, що, своєю чергою, посилить стійкість держави у протистоянні російській агресії.

Варто наголосити, що впровадження цивільного нагляду потребує не лише законодавчих ініціатив, але й активної участі громадських об'єднань, експертних кіл та закордонних партнерів. Враховуючи практику інших держав, Україні необхідно створити та запровадити модифіковані моделі такого нагляду, які сприятимуть укріпленню демократичних інституцій та гарантуванню національної безпеки, передусім, у періоди кризових ситуацій, критичного загострення зовнішніх загроз та небезпек.

Однак продовження досліджень та удосконалення системи цивільного контролю є критично важливим для ефективної роботи сил оборони та сектору безпеки в умовах сьогоднішніх викликів, забезпечуючи стійкість країни в умовах правового режиму воєнного стану та відбиття неспровокованої зовнішньої агресії.

1. Ященко В. А., Пилипчук В. Г., Богуцький П. П. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ; Одеса: Фенікс, 2020. 224 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/ demokratichniy_civilniy_kontrol.pdf (дата звернення: 29.04.2025).

2. Христинченко Н. П., Ковалів М. В. Демократичний цивільний контроль сектору безпеки і оборони: поняття, зміст, форми реалізації в реаліях сьогодення. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія : Право, публічне управління та адміністрування. 2023. № 8. URL: http://01_13_8_2023_ Khrystynchenko_Kovaliv.pdf (дата звернення: 29.04.2025).

3. Пивовар В., Драчук С. Філософські проблеми безпеки як методологічна основа забезпечення безпеки фондового ринку. *Правова інформатика*. 2007. № 2(14) С. 77–82. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/ 07pvbfr.pdf (дата звернення: 29.04.2025).

4. Горбулін В. П. Забезпечення оборони та безпеки України: актуальні проблеми і шляхи їх вирішення. *Вісник НАН України*. 2019. № 9. С. 3–18.

5. Горбулін В. П., Литвиненко О. В., Бєлов О. Ф. Національна безпека: порядок денний для України :монографія. Вид-во Стилос, 2009. 128 с.

6. Крук С.І. Планування у сфері національної безпеки України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, 2019. № 1. URL: https://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/20.pdf (дата звернення: 29.04.2025).

7. Гайдер Станіслав. Зміцнення демократичного цивільного контролю є одним із ключових завдань нашої євроатлантичної інтеграції. 18 вересня 2024 року. URL: https:// mod.gov.ua/news/zmicznenya-czivilnogo-kontrolyu-odnim-klyuchovih-zavdan-ev roatlantichnoi-integraczii-gajder (дата звернення: 29.04.2025).

8. Демократичний цивільний контроль та воєнна криза в Україні: Законодавчі аспекти, 2016. Під ред.: Ф. Флурі та В. Бадрака. Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2016. 184 с. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/ DCAF_CACDS_UA_Dem_Control_Legislative_Aspects_UKR-2016.pdf (дата звернення: 29.04.2025).

Олександр Бондар
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ЧОТИРИДЕННИЙ РОБОЧИЙ ТИЖДЕНЬ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

У світовій практиці запровадження чотириденного робочого тижня набуває дедалі більшої популярності. Ця модель вважається перспективною завдяки своїй здатності підвищувати продуктивність праці та виробництва, покращувати баланс між роботою та особистим життям, а також зменшувати

стрес у працівників. Вивчення успішних прикладів впровадження такого графіку роботи в різних країнах світу дозволяє сформувати чітке уявлення про потенціал і виклики цієї трудової реформи. Далі розглянемо досвід запровадження «чотириденки» найбільш розвинутих країн Європи та світу.

1. Досвід Ісландії (2015–2019 рр.). Ісландія провела один із найбільших експериментів зі скороченим робочим тижнем, залучивши близько 2500 працівників у державному секторі. Працівники перейшли на чотириденний робочий тиждень без зниження заробітної плати. Ключовими аспектами даного експерименту можна визначити наступні: підвищення або збереження рівня продуктивності у 86 % випадках; зниження стресу і професійного вигорання; збільшення задоволеності роботою та загального добробуту працівників [1].

2. Досвід Японії (приклад компанії Microsoft Japan). У Японії відомий випадок експерименту, проведеного компанією Microsoft у 2019 році. Компанія запровадила чотириденний робочий тиждень з додатковим вихідним днем (п’ятниця). Основні результати даного експерименту: продуктивність працівників зросла на 40 %; витрати компанії на електроенергію скоротилися на 23 %; співробітники стали більш ефективними у виконанні своїх завдань завдяки зниженню втоми та покращенню балансу між роботою й особистим життям [2].

3. Досвід Великої Британії (2022–2023 рр.). У Великій Британії проведено масштабний національний експеримент з участю понад 60 компаній, які запровадили чотириденний робочий тиждень зі збереженням 100 % заробітної плати. Основні результати: 92 % компаній продовжили працювати за скороченим графіком після завершення експерименту; поліпшення психологічного здоров’я працівників; зростання загального рівня задоволеності роботою, що сприяло зменшенню кількості лікарняних та плинності кадрів [3].

4. Досвід Іспанії та Нової Зеландії. В Іспанії і Новій Зеландії уряди та компанії активно експериментували з різними форматами скороченого робочого тижня, зокрема з моделями 4×8 (32 години на тиждень) та іншими гібридними формами. Основні результати: позитивний вплив на продуктивність праці, яка залишалася стабільною або навіть підвищувалася; значне покращення загального рівня щастя та задоволеності життям серед працівників; стимулювання споживчої активності завдяки збільшенню вільного часу, що сприяло розвитку внутрішньої економіки [4].

5. Досвід Австралії. В Австралії було проведено кілька експериментів у приватному секторі, що продемонстрували позитивний вплив скорочення робочого часу. Основні результати: зростання продуктивності праці в окремих галузях; зменшення стресу та професійного вигорання серед працівників; покращення психоемоційного стану співробітників, що зменшило витрати бізнесу на лікування та соціальну підтримку працівників [5].

6. Досвід Німеччини. У Німеччині з 1 лютого 2024 року стартував

пілотний проєкт, у якому взяли участь 45 компаній та організацій з різних секторів, включаючи послуги, виробництво, догляд за хворими та людьми похилого віку, ІТ та ЗМІ. Університет Мюнстера здійснив пілотне дослідження, метою якого було оцінити вплив скороченого робочого тижня на продуктивність, привабливість роботодавця, баланс між роботою та особистим життям, а також здоров'я працівників. Результати дослідження: працівники повідомили про покращення морального та фізичного здоров'я; збільшення задоволеності життям завдяки додатковому вільному часу; середній приріст сну на 38 хвилин на тиждень; зниження рівня стресу та професійного вигорання; продуктивність залишилася стабільною або зросла [6].

7. Досвід Канади. У Канаді проводили експерименти з впровадження чотириденного робочого тижня. Зокрема, дослідження, проведене Йоркським університетом, охопило 30 компаній та 3,5 тисячі працівників протягом одного року. Учасники випробували два формати: 32-годинний робочий тиждень замість традиційних 40 годин та розподіл 40 робочих годин на чотири дні замість п'яти. Основні результати: 90% керівників відзначили, що продуктивність залишилася на попередньому рівні або зросла; 96 % вказали на покращення залучення та утримання талантів; 93 % планують продовжити практику чотириденного робочого тижня; 96 % працівників повідомили про підвищення рівня щастя та поліпшення здоров'я [7].

Проаналізувавши світовий досвід, можна зробити такі висновки. Чотириденний робочий тиждень позитивно впливає на продуктивність праці, що підтверджується експериментами в різних країнах (Ісландія, Японія, Велика Британія, Німеччини, Канади тощо). Основні переваги такого формату роботи – поліпшення балансу між професійною діяльністю та особистим життям, зменшення стресу, вигорання, підвищення загального задоволення від роботи. Є також виклики, які необхідно враховувати під час впровадження, зокрема ризики перевантаження працівників через необхідність виконання тих самих завдань за коротший період та потенційні економічні втрати у деяких галузях економіки [8].

Враховуючи позитивний досвід інших країн, впровадження чотириденного робочого тижня може стати важливим кроком для модернізації трудових відносин й економіки України. Водночас для ефективної реалізації необхідний комплексний підхід, який включатиме адаптацію законодавства, підтримку роботодавців і працівників, а також ретельний аналіз економічних та соціальних умов. А такі гарантії для працівників, як заборона зниження заробітної плати взагалі повинні бути чи не на першому місці.

---

1. Haraldsson G. D., Kellam J. Going Public; Icelands Journey to a Shorter Working Week. Autonomy. 2021. URL: https://autonomy.work/wp-content/uploads/2021/06/ICELAND_4DW.pdf (дата звернення: 03.02.2025).

2. M. Riva. Why a Four-Day Workweek? *Business Ethics*. 2024. URL: https://digitalcommons.shawnee.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=business_ethics_3100 (дата звернення: 04.02.2025).

3. Lewis K., Stronge W., Kellam J., Kikuchi L., Schor J. The results are in: the UK's four day week trial. Autonomy. 2023. URL: https://salford-repository.worktribe.com/preview/1502677/The-results-are-in-The-UKs-four-day-week-pilot.pdf (дата звернення: 04.02.2025).

4. Nensi Sirc. More is less: a four-day workweek. Psychē. 2024. Vol. 7. URL: https://hrcak.srce.hr/en/file/462979 (дата звернення: 04.02.2025).

5. Clarke C., Fletcher D., Best T. A report on the shorter workweek: Job satisfaction and organisational outcomes. Scoping Review Report. Western Downs Regional Council, Queensland. 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/369301082_A_report_on_the_shorter_workweek_Job_satisfaction_and_organisational_outcomes_Scoping_Review_Report_Western_Downs_Regional_Council_Queensland#pf7 (дата звернення: 04.02.2025).

6. University of Münster. 4-Day-Week-Executive-Summary. URL: https://www.wiwi.uni-muenster.de/tow/de/4DW-Executive-Summary (дата звернення: 12.04.2025).

7. Carlo Fanelli, Maria Foggia. The Four-Day Workweek and the Future of Work in Canada. York University. GLRC Snapshot Series. No. 1, 2024. URL: https://www.yorku.ca/research/glrc/wp-content/uploads/sites/425/2024/11/GLRC-Snapshot-No-1_Fanelli-and-Foggia_2024_.pdf (дата звернення: 12.04.2025).

8. Бондар О. С. Запровадження чотириденної робочої неділі в Україні: перспективи та виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 159–163.

Ольга Бондаренко
доцент кафедри цивільного,
трудового права та права соціального
забезпечення Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ НАД МАЙНОМ ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН, ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України спричинило багато негативних наслідків у різних сферах суспільного життя громадян. Одним з актуальних питань є забезпечення правового захисту прав осіб, які внаслідок бойових дій, окупації чи інших, пов'язаних з війною обставин, зникли безвісти. У відповідь на воєнні виклики держава зобов'язана гарантувати не лише дотримання прав таких осіб, але й збереження їхнього майна, недопущення його знищення, відчуження чи незаконного заволодіння. Особливого значення в цьому контексті набуває інститут опіки над майном безвісно зниклої особи як засобу тимчасового управління і збереження активів до моменту встановлення юридичного статусу особи. В умовах воєнного стану кількість подібних випадків зростає, однак чинна нормативна база часто не здатна адекватно реагувати на нову реальність: процес встановлення опіки залишається тривалим, складним та не завжди доступним для родичів чи представників таких осіб. Отже, тема цивільно-правового регулювання

встановлення опіки над майном зниклих безвісти осіб є надзвичайно актуальною як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Наразі цивільне законодавство закріплює декілька варіантів щодо врегулювання питання щодо статусу зниклої особи. У Цивільному кодексі України (далі – ЦКУ) передбачено два інститути: визнання особи безвісно відсутньою (ст. 43 ЦКУ), оголошення фізичної особи померлою (ст. 46 ЦКУ).

Цивільний кодекс надає нам визначення особи безвісно відсутньою, а саме ч.1.ст 43 зазначає, що фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування [1]. А стосовно визначення поняття особи, зниклої безвісти за особливих обставин немає. Про такий правовий статус особи згадується тільки у ст.44 ЦКУ в контексті регламентації питання щодо встановлення опіки над майном.

Відповідно до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», який в забезпечує правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу, особа зникла безвісти за особливих обставин – особа, зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру [2]. Такого статусу особа набуває з моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у порядку, передбаченому цим Законом, та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи.

Після чого можна ініціювати процедуру щодо встановлення опіки над майном осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

Цивільний кодекс містить норму, яка регулює механізм встановлення опіки над майном особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також особи, зниклої безвісти за особливих обставин. Ч. 1. ст. 44 ЦКУ зазначає, що на підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус вживає заходів для встановлення опіки над її майном. За заявою заінтересованої особи або органу опіки та піклування нотаріус вживає заходів для встановлення опіки над майном особи, зниклої безвісти за особливих обставин, до ухвалення судом рішення про визнання такої особи безвісно відсутньою. Тобто набуття правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин запускає в дію механізм захисту прав та інтересів такої особи. Для реалізації значної частини таких гарантій потребуватиметься рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Водночас законодавчо передбачуваною є норма про можливість встановлювати опіку на майном до ухвалення рішення суду шляхом вчинення нотаріусом відповідної нотаріальної дії [3].

Згідно зі статтею 65-1 Закону України «Про нотаріат» нотаріуси вживають заходів для встановлення опіки над майном фізичної особи, яка

визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин, на підставі: рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою; заяви заінтересованої особи або органу опіки та піклування; наявності відомостей про особу в Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Після чого він здійснює опис майна за місцем останнього проживання особи або на підставі відомостей із державних реєстрів, якщо доступ до майна обмежений через воєнний стан. Після завершення процедури нотаріус призначає опікуна і видає свідоцтво про призначення опікуна над майном, до якого долучається акт опису такого майна, та одночасно роз'яснює зміст статті 44 Цивільного кодексу України та статті 8 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», про що зазначається в тексті свідоцтва. Відомості про це вносяться до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [4].

Безперечно, ця процедура покликана не лише зберегти майно, а й забезпечити правову визначеність у складних життєвих обставинах, допомагаючи родинам впоратися з наслідками війни та зникнення близьких. Але все ж таки є низка проблемних аспектів, з якими стикаються громадяни під час процедури встановлення опіки над майном особи, зниклої безвісти за особливих обставин: тривалість судового процесу, що унеможливлює швидке реагування на загрози втрати чи пошкодження майна; неврегульованість питань доступу до майна, особливо на територіях бойових дій чи прифронтових; відсутність уніфікованої процедури встановлення опіки для випадків, пов'язаних із воєнними діями.

Тому вважаємо, що інститут опіки над майном осіб, що зникли безвісти під час війни, вимагає модернізації відповідно до реалій сьогодення. Сучасні виклики, пов'язані зі збройним конфліктом, потребують адаптивних і гнучких правових механізмів, що гарантуватимуть захист прав таких осіб і стабільність у сфері цивільних правовідносин.

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо зробити висновок, що цивільно-правове регулювання встановлення опіки над майном осіб, зниклих безвісти під час воєнного стану, потребує термінового вдосконалення. Забезпечення ефективного, оперативного та справедливого механізму захисту майнових прав таких осіб є одним із пріоритетних завдань державної правової політики в умовах війни. Лише шляхом законодавчого оновлення та впровадження гнучких правових рішень можна забезпечити стабільність у сфері цивільних правовідносин в умовах надзвичайної ситуації

1. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 38. Ст. 280. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text.

3. Парасюк В. М. Встановлення опіки над майном особи, зниклої безвісти за

особливих обставин: теоретичні та практичні аспекти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261674/258092

4. Дудін Т. Встановлення опіки над майном людини, зниклої безвісти за особливих обставин. *«Юридична практика».* 2025. URL: https://pravo.ua/vstanovlennia-opiky-nad-mainom-liudyny-znykloi-bezvisty-za-osoblyvykh-obstavyn-bloh-tymofiia-dudina/

Вадим Гершун
прокурор Самарівської
окружної прокуратури
Дніпропетровської області

ДЕЯКІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПІДГОТОВЧЕ ЗАСІДАННЯ

Сьогодення кидає виклики, а чинне законодавство не завжди має відповіді, яким чином мають бути розв'язані ті чи інші проблеми на шляху забезпечення справедливого судового розгляду, що обумовлює актуальність даної теми. Внесені зміни у кримінальне процесуальне законодавство надали судовій системі можливість вистояти, але не стали рішенням новоутворених проблем виклику учасників кримінального провадження для здійснення судового розгляду, що пов'язано із вимушеною зміною ними свого місця мешкання, працевлаштування, контактів та країни мешкання в цілому. В умовах воєнного стану, відсутність можливості здійснення належного виклику учасників призвела до затягування початкової стадії судового розгляду – підготовчого засідання, внаслідок чого порушується право на справедливий суд у розрізі розгляду справи упродовж розумного строку.

Забезпечення державою ефективності судової системи насамперед полягає у виконанні завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, зміст та форма якого в умовах воєнного стану, оголошеного у зв'язку з триваючою повномасштабною агресією російської федерації проти України, повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-1 Кримінального процесуального кодексу України «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [1].

Відповідно до статистичних відомостей Офісу Генерального прокурора України за 2024 рік, досудове розслідування закінчується, серед інших передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України варіантів, переважно зверненням до суду з обвинувальним актом, яких направлено 167 255 проти 5 535 з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальностізастосування

примусових заходів медичного та виховного характеру [2]. Здійснити зазначені дії прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру.

В свою чергу, за визначеним законодавцем у ч. 1 ст. 314 КПК України порядком, після отримання обвинувального акта суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження [1]. Вирішуючи питання щодо наявності правових підстав для задоволення скарги на рішення Вищої ради правосуддя про притягнення судді Берегівського районного суду Закарпатської області до дисциплінарної відповідальності, у п. 69 постанови від 18.04.2024 Велика Палата Верховного Суду вказує на порушення норми КПК України щодо розгляду клопотання прокурора про продовження строку тримання під вартою обвинувачених, внаслідок не призначення підготовчого засідання у справі у строк, визначений статтею 314 КПК України [3].

Як слушно зазначає О.В. Бабаєва, в системі кримінального провадження підготовче провадження є його неминучоючастиною (за винятком випадків закриття кримінального провадження під час досудового розслідування), адже скерування прокурором підсумкового процесуального рішення досудового розслідування до суду ініціює відкриття підготовчого провадження, без якого судове провадження упершій інстанції здійснюватися не може [4, с. 14].

Слід акцентувати, що на цій стадії судового розгляду відіграє особливу роль виконання таких засад кримінального провадження як рівність перед законом і судом та розумність строків.

Щодо визначення розумності строків, ч. 1 ст. 28 КПК України, законодавцем визначено, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки, якими вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, що на стадії судового розгляду, відповідно до ч. 2 ст. 28 КПК України, забезпечує суд [1].

Вказуючи на важливість дотримання такої засади, у ч. 1 ст. 21 КПК України наведено, що кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону [1].

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що ратифікована Україною, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [5].

Таким чином, у діючому законодавстві на достатньому рівні сформовано позицію щодо розумності строків та забезпечення права учасників на справедливий суд.

Серед інших, до критеріїв визначення розумності строків кримінального провадження віднесено: поведінку учасників кримінального провадження та спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Розглядаючи, насамперед, питання дотримання розумності строку у контексті реалізації права на справедливий суд, слід сфокусувати увагу на таких учасниках кримінального провадження як потерпілий та обвинувачений, оскільки саме їх участь є необхідною для прийнятті рішень у підготовчому засіданні.

За змістом ч. 3 ст. КПК України, потерпілого, тобто особу, якою зазвичай є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди або юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, віднесено до сторони кримінального провадження з боку обвинувачення та до учасників кримінального та судового провадження. Серед іншого, під час судового провадження в будь-якій інстанції, потерпілий має право бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду та брати участь у судовому провадженні [1].

Щодо обвинуваченого, законодавцем окремо не визначено право бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду, однак залишено відсилочну норму, у ч. 5 ст. 42 КПК України, що він має також інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом. Натомість, у ч. 7 ст. 42 КПК України, зазначено про обов'язок прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб [1].

Також, у ч. 2 ст. 314 КПК України законодавцем визначено учасників підготовчого засідання, до яких віднесено обвинуваченого (крім випадків, коли здійснювалося спеціальне досудове розслідування), прокурора, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом для судового розгляду. Наслідком підготовчого засідання, після виконання вимог, передбачених статтями 342-345 цього Кодексу, є з'ясування головуючим в учасників судового провадження їх думки щодо можливості призначення судового розгляду [1].

Негативною є тенденція неможливості виконання покладених на суд повноважень щодо проведення підготовчого засідання у зв'язку з неявкою таких учасників як потерпілий та обвинувачений.

За для належного інформування учасників судового розгляду про дати та час його здійснення судомнаправляються повістки у вигляді СМС-

повідомлень, повідомлень у месенджері «Viber», поштових відправлень та шляхом розміщування таких відомостей на сайті Судової влади відповідного суду у розділі інформації для громадян.

У випадку наявності підтверджень належного повідомлення, за відсутності поважних причин й повідомлення про причини неприбуття, неявка потерпілого, зазвичай, має наслідком визнання її такою, що відбулась без поважних причин, відкладення судового розгляду та накладення штрафу відповідно до положень ст. 325 КПК України.

Разом із тим, у випадку відсутності підтвердження належного повідомлення та будь-яких відомостей про фактичне місцезнаходження потерпілого, за клопотанням прокурора, судом виноситься ухвала про доручення органу досудового розслідування встановити місцезнаходження потерпілого, у порядку ст. 333 КПК України [6].

Враховуючи реалії вимушеної зміни учасниками кримінального провадження свого місця мешкання, серед яких кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн. осіб [7], доцільним також є доручення ухвалою суду витребування відомостей про потерпілого у Міністерства соціальної політики України щодо перебування на обліку як внутрішньо переміщена особа із зазначенням відповідної адреси, Державної прикордонної служби України щодо перетину державного кордону України за відповідний період, із зазначенням дат та пунктів перетину, а також направлення запиту щодо проходження військової служби та перевірка щодо притягнення до адміністративної відповідальності.

Щодо обвинуваченого, наслідком його неприбуття за викликом у судове засідання є відкладення судового розгляду, призначення дати нового засідання і вжиття заходів до забезпечення його прибуття до суду, зокрема постановлення ухвали про привід обвинуваченого та/або накладення на нього грошового стягнення.

Можливість застосування приводу та запобіжних заходів вказує на більш широкі повноваження суду в забезпеченні належної процесуальної поведінки обвинуваченого на відміну від потерпілого. Зазначене пов’язано із потенційною зацікавленістю потерпілого у прийнятті судом остаточного рішення у кримінальному провадженні, в якому досудове розслідування здійснювалось за його участю, а щодо кримінальних правопорушень досудове розслідування у яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, не було б розпочате без його заяви.

Передбачено можливість подачі потерпілим заяви про проведення підготовчого засідання без його участі із позицією щодо рішень, які суд може прийняти на цій стадії, зокрема й призначення до судового розгляду. За відсутності такої, за для забезпечення належної процесуальної поведінки в частині явки у судові засідання, що є запорукою дотримання розумних строків під час судового розгляду в умовах воєнного стану, судом активно використовуються як заходи забезпечення, так і можливості проведення

процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження, зокрема керуючись такою підставою як «введення воєнного стану встановленого Кабінетом Міністрів України», якою законодавець доповнив ч. 1 ст. 336 КПК України [1].

Питання забезпечення явки учасників у підготовче засідання в умовах воєнного стану набуло актуальності, що виявилось у внесенні на розгляд Верховної Ради України Проекту Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення поваги до суду та оперативності розгляду кримінального провадження судом №11387 від 28.06.2024, наразі підготовленого до другого читання, яким запропоновано доповнити ч. 2 ст. 314 КПК України абзацом: «Неприбуття у підготовче судове засідання прокурора, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце засідання, не перешкоджає вирішенню питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду, крім випадків, передбачених законодавством» [8].

Декларуючи засаду рівності учасників перед законом і судом законодавцем помірковано визначено різний підхід до заходів які можуть вживатись судом за для забезпечення явки учасників у судове засідання, зокрема потерпілого та обвинуваченого. Разом із тим, за відсутності у потерпілого бажання бути присутнім, необхідність подання окремої заяви, для проведення підготовчого засідання без його участі, є надмірною формалізацією процесу та не сприяє виконанню завдань кримінального провадження. Можливим рішенням, альтернативним запропонованому у наведеному вище законопроекті, є доповнення ч. 4 ст. 291 КПК України пунктом 2-1) «заява потерпілого із позицією щодо рішень, які суд має право прийняти у підготовчому судовому засіданні, якщо вона була подана під час досудового розслідування». Прийняття судом такої заяви потерпілого надає можливість вирішити проблему неодноразово відкладення судового розгляду.

Важливо відмітити, що кримінальне процесуальне законодавство України, попри нововведення, наразі не надає відповідей на актуальні питання та потребує подальших змін, що за умови принципової та послідовної позиції суду та учасників судового розгляду, надасть можливість безперешкодного проведення підготовчого судового засідання, яке є відправною точкою у реалізації права на справедливий суд.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 28.02.2025).

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень 2025 року, Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування

Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 28.02.2025).

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.04.2024 справа №990SCGC/2/23 провадження № 11-194сап23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119653583 (дата звернення: 28.02.2025).

4. Бабаєва О. В. Підготовче провадження у системі стадій кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. В. Бабаєва ; наук. кер. О. Г. Шило; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 14 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/16833 (дата звернення: 28.02.2025).

5. Європейська конвенція з прав людини: Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.02.2025).

6. Ухвала судді Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 26.09.2024. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121915828 (дата звернення: 28.02.2025).

7. Внутрішньо переміщені особи Міністерство соціальної політики України URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html (дата звернення: 28.02.2025).

8. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення поваги до суду та оперативності розгляду кримінального провадження судом №11387 від 28.06.2024 URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44510 (дата звернення: 28.02.2025).

Ольга Горіна
доцент кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук

Наталя Кучинова
доцент кафедри соціально-гуманітарної
підготовки та психології
Західнодонбаського інституту
Міжрегіональної академії
управління персоналом,
кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ, СХИЛЬНИХ ДО ДЕЛІНКВЕНТНОГО ТИПУ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

З 24 лютого 2022 року Україна охоплена повномасштабною війною. Як свідчать психолого-педагогічні дослідження, найбільш вразливою категорією населення є діти. Україна застосовує норми міжнародного права для захисту

інтересів дітей в умовах війни, ухвалює нормативні акти, створюючи надійні, безпечні умови для дітей, однак суттєвою перешкодою цьому стає ігнорування державою-агресором елементарних норм міжнародного законодавства. У цій ситуації йдеться про злочини проти дітей. Однак війна впливає і на поведінку дітей, які в умовах агресії, насилля можуть діяти інакше, тобто їх поведінка характеризується неправомірними вчинками, проступками [1, с. 329].

Дитяча злочинність – негативне соціально-правове явище, яке містить всю сукупність фактично здійснюючих неповнолітніми протиправних дій. До протиправних дій відносять проступки, правопорушення та злочини. Серед типових проступків неповнолітніх виокремлюють лихослів'я, систематичне порушення дисципліни в школі, бійки з однолітками, бешкетування. Порушення адміністративних та правових норм проявляються через дрібні крадіжки, задирництво, викрадення транспортних засобів, хуліганство. До протиправних, суспільно небезпечних дій, які класифікуються як злочинні за нормами кримінально-процесуального права, належать зґвалтування, нанесення значних тілесних пошкоджень, вбивства тощо.

Психолого-педагогічна, правова діяльність дозволяє вважати, що найпоширенішими термінами, які використовуються для опису порушень, скоєних неповнолітніми особами, є поняття «правопорушення», «протиправна поведінка». В юридичній літературі вони розглядаються як: протиправна поведінка – поведінка особи, яка порушує норми закону, встановлені суспільством та закріплені в нормативних актах, та яка об'єктивно завдає шкоди окремим особам, спільнотам, установам, суспільству в цілому.

У наукових дослідженнях осіб, схильних до протиправної поведінки, поділяють на категорії: послідовники, ситуативні правопорушники та випадкові правопорушники.

1. Послідовник – людина, якій характерна активна, свідома протиправна поведінка, свідоме самостійне створення ситуацій протиправної поведінки, самовиправдання.

2. Ситуативний правопорушник – особа, якій характерна певна неузгодженість поведінкової мотивації (наявність протиправних мотивів, мотивів дотримання закону). У цьому випадку дія відбувається під впливом ситуації або інших людей, але спроби протидії ситуації не робляться, наслідки використовуються у своїх цілях.

3. Випадкові правопорушники – зазвичай законослухняні громадяни, які вчинили протиправні дії, мимоволі або під впливом надзвичайних обставин, але є особами, які мають певні вимоги до протиправної поведінки (мотивація, характер тощо) [1, с. 332].

У медичній психології відхилення в поведінці неповнолітніх поділяють на патологічні (хворобливі) і непатологічні. У непатологічному плані діти повноцінні, однак з деякими відхиленнями у фізичному здоров'ї, незначними розладами чи ослабленою нервовою системою, внаслідок дій психотравмуючих факторів. У поведінці цієї категорії дітей спостерігаються неадекватні реакції:

озлобленість, агресивність, розбещеність, схильність до безцільного проведення часу, безвідповідальність, неуважність, емоційна нестійкість, неспроможність протистояти негативному впливу інших та здійсненню протиправної поведінки.

Протиправна поведінка є результатом нездатності людини знайти законний спосіб задовольнити власні потреби. Причини протиправної поведінки треба шукати в її соціальних умовах, особистісних характеристиках, сфері мотивації. Соціальні проблеми призводять, з одного боку, до важких життєвих ситуацій, вирішення яких порушує правові норми, з іншого – впливають на формування особистості людини.

Психологи виокремлюють такі групи делінквентних осіб:

1) індивіди, які здійснюють правопорушення під впливом певних обставин чи оточення;

2) особи з достатнім рівнем правосвідомості, але пасивним ставленням до інших порушників;

3) люди, що випадково чинять правопорушення;

4) особи, що свідомо порушують правові норми.

У психології, соціології, кримінології є декілька наукових поглядів на поняття злочинності неповнолітніх.

По-перше, злочинність неповнолітніх є результатом взаємодії різних факторів, таких як соціальне середовище, сімейні проблеми, психологічні проблеми та вплив масової культури. Згідно з цим поясненням, злочинна поведінка неповнолітніх є результатом невдачі системи виховання та соціалізації, а також недостатньої підтримки з боку сім'ї та суспільства.

По-друге, злочинна поведінка неповнолітніх є результатом індивідуальних особливостей, таких як недостатня моральна розвиненість, високий рівень агресивності та незграбності у соціальних відносинах. Згідно з цим злочинність неповнолітніх є результатом особливостей психологічного та фізіологічного розвитку, а також соціальної адаптації до навколишнього середовища.

По-третє, злочинна поведінка неповнолітніх є результатом впливу економічних та політичних факторів, таких як бідність, безробіття та соціальна нерівність. Тобто злочинність неповнолітніх є результатом невдачі суспільної системи в забезпеченні рівних умов для всіх людей, а також впливу економічних та політичних інтересів на життя молодих людей [2, с. 190].

І. Коваль, досліджуючи особливості мотивації злочинної поведінки неповнолітніх, констатує, що неповнолітні можуть стати жертвами злочинів або вчинити злочини, що може мати серйозні наслідки для них самостійно, їхніх родин та суспільства загалом. Дослідження мотивів злочинної поведінки неповнолітніх може допомогти виявити основні причини такої поведінки та розробити ефективні стратегії щодо її запобігання [4, с. 18].

Т. Яковлєва зазначає, що в психології, соціології та кримінології є декілька наукових поглядів на поняття злочинності неповнолітніх.

1. Злочинність неповнолітніх є результатом взаємодії різних факторів,

таких як соціальне середовище, сімейні проблеми, психологічні проблеми та вплив масової культури. Згідно з цим підходом, злочинна поведінка неповнолітніх є результатом невдачі системи виховання та соціалізації, а також недостатньої підтримки з боку сім'ї та суспільства.

2. Злочинна поведінка неповнолітніх є результатом індивідуальних особливостей, таких як недостатня моральна розвиненість, високий рівень агресивності та незграбності у соціальних відносинах. Згідно з цим підходом, злочинність неповнолітніх є результатом особливостей психологічного та фізіологічного розвитку, а також соціальної адаптації до навколишнього середовища.

3. Злочинна поведінка неповнолітніх є результатом впливу економічних та політичних факторів, таких як бідність, безробіття та соціальна нерівність. Згідно з цим підходом, злочинність неповнолітніх є результатом невдачі суспільної системи в забезпеченні рівних умов для всіх людей, а також впливу економічних та політичних інтересів на життя молодих людей [5, с. 92].

Н. Ю. Максимова, О. Д. Столяренко, як і більшість науковців психологів, соціологів, педагогів до соціальних факторів правопорушення відносять: загострення соціальних проблем (зниження рівня життя, проблеми з працевлаштуванням, житлові проблеми); низький рівень правової, освітньої культури населення; криміналізація суспільства; поширення алкогольної та наркотичної залежності; недостатній соціальний захист населення, відсутність можливості отримання соціальної та психологічної допомоги; недоліки в роботі правоохоронних органів, культурно-освітніх закладів тощо [1, с. 334].

Наукові погляди щодо поняття злочинності неповнолітніх є різними та включають багато аспектів, які пов'язані з соціальним, психологічним, економічним та політичним контекстами. Варіантами протесту індивіда проти соціальних норм і правил є делінквентний тип девіантної поведінки. Обидві ці моделі засуджуються суспільством. Мотивом девіантних та делінквентних вчинків є відчайдушні спроби індивіда пристосуватися до життя в суспільстві, набути бажаного соціально-психологічного статусу в колективі. Проте між цими формами поведінки наявні як подібності, а й відмінності.

Девіантна поведінка полягає в порушенні культурних правил лише однієї соціальної групи, тому його прийнято вважати відносним. Ті дії, які в одній соціальній групі сприймаються як аморальні, в іншій групі вважатимуться цілком допустимими. Все залежить від культурного рівня соціальної спільності, в якій ці дії здійснюються. Делінквентна поведінка є порушенням не тільки внутрішньогрупових норм і правил, а й державних засад, тому його вважають абсолютним. При цьому зміст поняття «девіація» набагато ширший, ніж зміст поняття «делінквентність».

Мірою дозволених дій у девіантній поведінці є суспільні норми та стандарти. На законодавчому рівні не передбачено санкцій за девіації. Основним способом їх корекції є виховні розмови з підлітком, роз'яснення негативних наслідків його дій. Мірою дозволених процесів у делінквентному

поведінці є закон. Санкціями за делікти є адміністративна чи кримінальна відповідальність.

Однак важливо врахувати, що високий рівень агресивності в суспільстві через продовження повномасштабної війни і виявляється у виникненні почуттів люті та бажання завдати шкоди всім, хто не розділяє, байдужий до подій, агресивний щодо українського суспільства. Зниження здатності контролювати свою агресію в умовах війни призводить до підвищення конфліктів з оточенням та здійснення протиправної поведінки.

1. Горіна О. Т., Лужанська А. І. Соціально-психологічні особливості соціалізації та вплив сім'ї на формування особистості правопорушника в підлітковому віці. The 12th International scientific and practical conference "European scientific congress" (December 25–27, 2023) Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2023. 705 s. (c. 329-337).

2. Горіна О. Т. Правопорушення неповнолітніх як психолого-педагогічна проблема. Вісімдесят другі економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки : матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конф. (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 29–30 січня 2024 р.). ГО «Наукова спільнота», WSZIA w Opolu. Львів : ФОП Шпак В. Б., 2024. С. 188–193.

3. Горіна О. Т., Сафронрова М. О. Мотиви скоєння злочинів неповнолітніми. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1514–1528.

4. Коваль І. І. Психологічні особливості мотивації злочинної поведінки неповнолітніх. *Молодий вчений*. 2018. 1 (51). С. 17–20.

5. Яковлєва Т. І. Психологічні фактори злочинності неповнолітніх. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка,* 2017. 145(1). С. 91–94.

Наталія Градецька
головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з підготовки військ
Київського інституту
Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

ІМУНІТЕТИ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Через зміну характеру сучасних воєн особливу актуальність набуває діяльність приватних військових та охоронних компаній (далі – ПВОК). Це пов'язано з тим, що саме ПВОК здатні вирішувати ті завдання, які є складними для виконання іншими військовими структурами. Проте правова невизначеність статусу ПВОК, відсутність механізму моніторингу за їх діяльністю спричиняє низку негативних наслідків: зловживання співробітниками ПВОК своїми повноваженнями, зокрема правом на

застосування зброї, що може призвести до жертв серед цивільного населення та порушень прав людини; скоєння воєнних злочинів та порушень звичаїв війни. Тому у сучасній науці та нормотворчій практиці міжнародного гуманітарного та кримінального права актуалізуються питання міжнародно-правової регламентації функціонування таких компаній, визначення їх правового статусу та правової відповідальності.

Спроба притягнення до кримінальної відповідальності за міжнародні злочини часто викликає прагнення держав захистити своїх громадян від кримінального переслідування з боку держави, на території якої ці особи здійснювали свою діяльність, тому постає питання про імунітети приватних військових і охоронних компаній та їхніх співробітників.

Концепція імунітету в міжнародному праві як елементу особливого правового статусу суб'єкта права має складну природу та продовжує бути об'єктом дискусій у наукових колах [1]. Імунітет є частиною правового статусу, що створює спеціальний правовий режим для певних осіб нормами внутрішнього та міжнародного права та надається з метою забезпечення здійснення цими особами своїх функцій без будь-якого тиску, в тому числі судового.

Надання співробітникам ПВОК імунітетів від кримінального переслідування є одним із проблемних питань їх діяльності. Аргументи на користь надання імунітету ПВОК ґрунтуються на тому, що такі компанії та їхні співробітники не можуть нести відповідальність за свої дії і користуються імунітетом, оскільки здійснюють свою діяльність під контролем уряду і працюють за контрактом, виконуючи певні державні функції. Але справедливою є й протилежна думка про те, що міжнародні угоди та інші форми закріплення імунітетів знижують ступінь відповідальності ПВОК за злочини, які можуть вчинятися такими компаніями або їхніми співробітниками, а також обмежують доступ потерпілих до правосуддя та ефективних засобів правового захисту. Тому співробітник приватної військової компанії, особливо який діє в умовах збройного конфлікту, повинен володіти чітким статусом, визначеним нормами міжнародного та національного законодавства, і нести відповідальність за свої дії незалежно від того, чи передбачається його пряма участь у воєнних діях, і не повинен мати імунітет від кримінальної відповідальності.

Отже, проблема кримінальної відповідальності та імунітетів щодо ПВОК залишається спірною та актуальною в міжнародному праві.

Найпоширенішим джерелом імунітетів для ПВОК та їхніх співробітників є Угоди про статус сил (SOFA). Ці акти можуть мати тимчасовий або постійний характер, регулювати військову (або в деяких випадках цивільну) присутність у зарубіжній державі, бути двосторонніми або багатосторонніми (наприклад, у разі військової присутності НАТО).

Угоди про статус сил можуть включати положення про імунітет від кримінальної, цивільної та адміністративної юрисдикції. Так, наприклад, в Угоді про статус сил в Іраку було закріплено Ордер Тимчасової Коаліційної

адміністрації № 17. Ордер встановив загальні положення про імунітет, а також умови, за яких імунітет не застосовуватиметься. Правило імунітету говорить: «Підрядники наділені імунітетом від дії іракських законів, щодо їх діяльності при виконанні умов контракту або субконтракту». Норма така, що межі застосування імунітету тут досить широкі, але при цьому імунітет може бути обмежений за певних умов, зловживання підрядником правами, наданими контрактом, імунітет на нього не поширюватиметься. Судова практика США встановила презумпцію, згідно з якою положення федерального контракту не повинні бути прочитані таким чином, щоб допускалася протизаконна діяльність підрядників [2].

Імунітети також можуть бути гарантовані національним законодавством або судовою доктриною. Наприклад, Закон «Про захист американських військовослужбовців» був ухвалений у США з метою захисту власних військовослужбовців від переслідувань з боку Міжнародного кримінального суду. До доктрин, які можуть надати імунітет, належить насамперед «Доктрина політичного питання». Незважаючи на те, що спочатку завданням цієї доктрини була охорона незалежності гілок влади і конституційного порядку, до неї звертаються, коли справа стосується міжнародних відносин, військових питань.

У міжнародних актах відсутній єдиний погляд на розуміння імунітету. Документ Монтрьо в розділі «Контроль за дотриманням і забезпеченням підзвітності» містить лише рекомендацію щодо юрисдикції, імунітетів та визначення засобів правового захисту у зв'язку з неналежною поведінкою для забезпечення відповідальності ПВОК та їхнього персоналу [3].

Робоча група ООН з питань використання найманців підготувала Проєкт Конвенції ООН про регулювання, нагляд і моніторинг приватних військових та охоронних компаній. У документі містяться положення про неприпустимість «застосування угоди, що наділяє ПВОК та їхній персонал імунітетом від переслідування за порушення норм міжнародного права в галузі прав людини та міжнародного гуманітарного права». Отже, ст. 19 Проєкту Конвенції встановлює обов'язок кожної держави-учасниці вживати таких законодавчих, судових та інших заходів, які дадуть їй змогу забезпечити «встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності та притягнення до відповідальності ПВОК та їхніх співробітників за будь-які порушення закону, незастосування положень угод про імунітет і надання ефективних засобів правового захисту жертвам» [4].

Отже, сучасна тенденція свідчить про поступову відмову від практики щодо надання імунітетів ПВОК. Будь-яке звільнення від відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права повинно бути заборонено на міжнародному рівні, а держави повинні бути зобов'язані притягати до відповідальності співробітників ПВОК за злочини за національним законодавством, у юрисдикції якого скоєно злочинне діяння.

1. Нагорна В. О. Імунітет вищих посадових осіб у міжнародному праві. URL: https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.08.15.html

2. Савка О. І. Кримінально-правове регулювання діяльності приватних військових та охоронних компаній у США. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 321–330. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001437403

3. Montreux Document on Pertinent International Legal Obligations and Good Practices for States related to Operations of Private Military and Security Companies during Armed Confl ict. URL: http://www.icrc.org/

4. Проект Конвенції ООН про регулювання, нагляд і моніторинг приватних військових та охоронних компаній. URL: http://www.mgimo

Олена Гузенко
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН У НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

На цей час в Україні гостро стало питання врегулювання цивільних правовідносин (далі – ЦП), які супроводжують життєдіяльність країни в умовах війни. Питання зазнає особливої актуальності у зв'язку з тим, що ЦП нерозривно пов'язані із соціальними, політичними, економічними реаліями сучасності, а також новими вимірами розвитку суспільства в умовах наявних воєнних викликів. Відповідно розуміння сутнісного змісту, особливостей та ознак ЦП, які перебувають у постійному русі, трансформуються в надзвичайних умовах розвитку країни вимагають від законодавця та наукової спільноти нових підходів до їх осмислення.

Проблематичні аспекти формування та впровадження ЦП виникають у тому випадку, коли не можливо визначити дієву правову норму і відповідний законодавчий акт. Окрім того, воєнні виклики вносять свої корективи в життєдіяльність громадян суспільства і суттєво розширюють пакет проблем ЦП, які підлягають негайному вирішенню особливо в соціально – економічному сегменті. У зв'язку цим постало питання встановлення особливостей ЦП, які притаманні реальній ситуації розвитку країни, яка воює. Тема є доволі сучасною та актуальною.

Визначення особливостей ЦП, їх проблематичні аспекти доволі часто знаходять своє відображення в працях вітчизняних науковців. Результати наукових розробок викладались в наукових фахових виданнях, доволі часто

обговорювалися на різних наукових дискусійних платформах, ЦП ставали предметом вивчення в дисертаційних дослідженнях. До складу вітчизняних науковців, які висвітлювали в монографічних дослідженнях результати досліджень поставленої проблеми в контексті ЦП, варто віднести таких як А. С. Довгерта, Є. О. Харитонова [1], В. О. Хоменко [2], В. І. Борисова, М. М. Великанова, В. Я. Калакура, Р. А. Майданик, Р. О. Стефанчук [3], В. І. Борисова, М. М. Великанова, В. М. Захватаєв, О. О. Кот [4] та інші. Незважаючи на доволі широкий спектр питань дослідження ЦП вітчизняними науковцями, плинність часу та надзвичайні умови розвитку країни вказують на доцільність більш поглибленого дослідження їх особливостей.

Перш ніж звернутися до розгляду особливостей ЦП доречним є надання їх сутнісного змісту. Щодо цього цікавою є думка Є. О. Харитонова та О. І. Харитонової [5, с. 107], які пропонують «…до розуміння ЦП підходити диференційовано – на загальнотеоретичному, галузево-теоретичному та конкретно-галузевому рівнях. У межах конкретно-галузевого рівня, на думку науковців, ЦП доцільно розуміти «…як суспільних відносин, врегульованих нормами права, більш вдалим видається визначення ЦП як правового зв'язку, що ґрунтується на нормах цивільного права, між юридично рівними суб'єктами, які є носіями цивільних прав і обов'язків».

Зі свого боку, К. С. Науменко стверджує, що «…ЦП являють собою врегульовані нормами цивільного права суспільні відносини між фізичними та/або юридичними особами, які виникають з приводу певних матеріальних і нематеріальних благ» [6, с. 39]. Ми вважаємо такий підхід може мати позитивну оцінку, оскільки більш конкретно встановлює наявний спектр дій, які виконують ЦП.

На нашу думку, дослідження особливостей ЦП варто супроводжувати визначенням ключових ознак, які включають осучаснення з огляду на сучасні реалії. До їх складу варто включити:

по-перше, присутність майнового (майнові інтереси фізичних та юридичних осіб) та немайнового (задоволення особистих немайнових інтересів учасників ЦП) сегменту, що змінюються в надзвичайних умовах забезпечення життєздатності країни;

по-друге, обов'язковість регулювання нормами цивільного права з урахуванням змін, внесених законодавцем з огляду на введення воєнного стану в Україні;

по-третє, наявність принципу рівності для всіх учасників ЦП, що проявляється через доступ до володіння однаковим набором суб'єктивних прав та юридичних обов'язків;

по-четверте, використання базової правової платформи в період законодавчого регулювання ЦП з урахуванням особливих моментів упорядкованості на договірному рівні.

До цього звернення до юридичної практики у сфері ЦП, в період воєнних дій в Україні, дало змогу встановити такі особливості:

– сфера виникнення ЦП у більшості випадків відбувається між фізичними та юридичними особами, з питань майнового та немайнового змісту на основі введення нових правових норм цивільного законодавства в умовах воєнного стану;

– зв'язок ЦП з державними органами або публічними інституціями практично відсутній;

– у надзвичайних умовах розвитку України у більшості випадків ЦП мають комерційний характер у сфері порушення умов життєдіяльності громадян суспільства та представників підприємницького сектору країни.

З метою поглиблення дослідження варто звернути увагу на той факт, що ЦП характеризує також ряд основних специфічних (галузевих) ознак. Доволі змістовно зазначені ознаки викладено в праці С. Д. Домусчі [7]:

– учасники ЦП щодо один одного є юридично рівними суб'єктами, що володіють організаційно-правовою й майновою відособленістю;

– ЦП являють собою правовий зв'язок щодо матеріальних і нематеріальних благ;

– відносини сторін урегульовані на принципах ініціативи учасників у встановленні правовідносин і диспозитивності правового регулювання;

– учасники ЦП є носіями суб'єктивних цивільних прав і обов'язків;

– захист суб'єктивних прав і спонукання до виконання суб'єктивних обов'язків здійснюється за допомогою впливу на матеріальну сферу учасників і, як правило, у позовному порядку тощо [7].

Отже, проведені дослідження дали змогу встановити, що ЦП вважаються одним з основних понять у цивілістиці, характеризуються загальними рисами та ознаками, що є як типовими для всіх правовідносин, так і характерними лише їм, які зумовлені особливостями цивільного права. На цей час складність у розумінні ЦП та його особливостей визначається тим, що розвиток країни в надзвичайних умовах, наявні воєнні виклики впливають на суспільне життя громадян суспільства. Змістовність, рольовий аспект ЦП розкривається через низку особливостей, яким притаманні майнові та особисті немайнові сегменти, які засновані на вільному волевиявленні, юридично рівних учасників, що є носіями суб'єктивних цивільних прав. В умовах війни встановлення особливостей ЦП набирають пріоритетного значення, бо сприяють підвищенню якісного рівня та більш реалістичному вирішенню наявних проблем у контексті цивільного права.

---

1. Оновлення цивільного кодексу України: формування підходів» : кол. моногр. / за ред. проф. Довгерта А. С. і проф. Харитонова Є. О. Одеса : Гельветика, 2020. 674 с.

2. Хоменко В. О. Припинення господарських товариств у цивільному праві України : монографія. Харків : Право, 2019. 254 с.

3. Борисова В. І., Великанова М. М., Калакура В. Я., Майданик Р. А., Стефанчук Р. О. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнєцової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 690 с.

4. Борисова В. І., Великанова М. М., Захватаєв В. М., Кот О. О. Рекодифікація

цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за ред. Н. С. Кузнєцова. Одеса : Гельветика, 2021. 688 с.

5. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Регулятивні правовідносини: приватно-правовий та публічно-правовий виміри: монографія. Одеса : Гельветика, 2018. 404 с.

6. Науменко К. С. Поняття, ознаки та види цивільних правовідносин. *Вісник ХНУВС*. 2023. № 2(101). С. 36–41.

7. Домусчі С. Д. Сутність цивільних правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права*. URL:http://www.apdp.in.ua/v41/11.pdf

Ірина Дзюба
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління,
кандидат юридичних наук

Діана Рукіна
студентка ННІ права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНИЙ БАЛАНС У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ: ВІД СТЕРЕОТИПІВ ДО РЕАЛЬНИХ ЗМІН

Гендерний баланс у Збройних Силах України (далі – ЗСУ) є однією з ключових тем, що відображають трансформацію суспільства та армії в умовах сучасних викликів. Ця проблема має як історичне підґрунтя, так і актуальний контекст, пов’язаний із воєнним станом, що триває з 2014 року. Російська агресія стала поштовхом до переосмислення ролі жінок у військовій сфері. Якщо раніше їхня присутність обмежувалася допоміжними функціями, то сьогодні вони дедалі частіше обіймають бойові посади. Цей процес супроводжується боротьбою зі стереотипами, які глибоко вкорінені в суспільстві та в армійській структурі [1]. Жінки доводять свою здатність виконувати складні завдання нарівні з чоловіками, але шлях до повного визнання залишається тернистим.

Історично участь жінок у військових формуваннях на території України має давню історію. Під час Першої та Другої світових воєн українки активно долучалися до партизанських рухів. У складі Червоної армії вони служили медсестрами, зв’язківцями, а подекуди й снайперами. Проте в радянський період їхня роль залишалася другорядною. Після розпаду СРСР і створення ЗСУ в 1991 році Україна успадкувала модель, де жінки переважно обіймали адміністративні, медичні чи логістичні посади. Такий підхід відображав гендерні стереотипи того часу. Лише збройна агресія на сході України змусила

переглянути ці підходи.

З початком бойових дій у 2014 році кількість жінок у ЗСУ почала стрімко зростати. Ці зміни свідчать про поступове подолання стереотипів. Проте упередження все ще зберігаються. У суспільстві й досі побутує думка, що військова служба – це «чоловіча справа». Жінки-військовослужбовиці нерідко стикаються з коментарями про їхню нібито меншу фізичну витривалість чи емоційну нестабільність. Такі уявлення не підтверджуються реальними фактами. Дослідження показали, що жінки в армії демонструють високий рівень дисципліни та професійності. Їхній внесок у захист країни є незаперечним, що визнають навіть скептики.

Однак інституційні бар'єри залишаються значною перешкодою. У ЗСУ досі не вистачає інфраструктури, адаптованої до потреб жінок. Наприклад, у польових умовах часто відсутні окремі санітарні приміщення чи належне спорядження. Військова форма та бронежилети розроблялися з урахуванням чоловічої анатомії, що створює незручності для жінок. Логістичні проблеми ускладнюють повсякденну службу.

Суспільні стереотипи також гальмують прогрес. У масовій свідомості військова служба асоціюється з маскулінністю. Жінки, які обирають армію, часто сприймаються як виняток, а не норма [2, с. 238]. Медіа часто романтизують образ «жінки-воїна», що може створювати нереалістичні очікування. Водночас позитивні приклади поступово змінюють ситуацію. При цьому жінки – військовослужбовиці ЗСУ отримують різні державні нагороди за мужність, професіоналізм та самовіддану службу, що є символами змін.

Психологічний аспект є не менш важливим. Воєнний стан чинить величезний тиск на всіх військових, але для жінок додаються специфічні виклики. Багато з них поєднують службу із сімейними обов'язками [3]. Материнство та військова кар'єра часто сприймаються як несумісні. Також жінки частіше стикаються з сексуальними домаганнями чи дискримінацією в армії. Такі випадки негативно впливають на моральний стан. Для вирішення цих проблем потрібні спеціалізовані програми підтримки. Тренінги з гендерної чутливості для особового складу могли б покращити ситуацію.

Позитивні зрушення вже помітні на різних рівнях. Зростає кількість жінок, які свідомо обирають військову кар'єру. Освітні заклади, як-от Національна академія сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного, щороку випускають дедалі більше жінок-офіцерок. Їхня підготовка не поступається чоловічій. Суспільство також поступово визнає внесок жінок у захист країни. У 2021 році День захисників і захисниць України вперше відзначався з акцентом на гендерну рівність. Ця символічна зміна виділила важливість жінок у ЗСУ.

Принагідно зауважити, що міжнародний досвід може стати орієнтиром для України. У країнах НАТО, таких як США чи Канада, жінки давно інтегровані в армію на всіх рівнях [4, с. 83]. Їхній приклад демонструє, що гендерний баланс підвищує ефективність ЗСУ. В Україні цей процес лише

набирає обертів.

Економічний аспект також має значення. Залучення жінок до ЗСУ розширює кадровий потенціал. В умовах воєнного стану це дозволяє компенсувати втрати та підвищувати боєздатність. Жінки приносять унікальні навички, як-от увагу до деталей чи вміння працювати в команді. Їхня участь у миротворчих операціях чи розвідці часто є ефективнішою за чоловічу.

Отже, гендерний баланс у ЗСУ є не лише питанням справедливості, а й стратегічною необхідністю. Руйнування стереотипів і створення умов для повноцінної участі жінок підвищують ефективність армії. Прогрес очевидний, але для реальних змін потрібні подальші реформи, підтримка суспільства та міжнародна співпраця. Україна має шанс стати прикладом того, як гендерна рівність може зміцнити національну безпеку.

---

1. Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація : навч. посіб. / кол. авт.; ред. А. Є. Фоменко. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 236 с.

2. Резворович К. Р. Роль міжнародних норм у формуванні гендерного вектору України у післявоєнний період. *Приватно-правові аспекти відбудови України на шляху європейської інтеграції* : матеріали Всеукр. науково-практ. онлайн-конф. (м. Дніпро, 12 грудня 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 237–240.

3. Рукіна Д. О., Левін О. Л. Особливості гендерної політики в органах МВС. Соціально-гуманітарні виміри правової держави : матеріали Міжнародної науково-практ. конф. (м. Дніпро, 27 жовтня 2022 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 364–366.

4. Самотуга А. Ґендерна рівність у правовому механізмі НАТО. *Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: сучасні досягнення та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 25-й річниці з дня прийняття Конституції України та 30-й річниці проголошення незалежності України (м. Дніпро, 10–11 червня 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 82–85.

Наталія Ільків
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ НАЛЕЖНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Рух України до виконання зобов’язання з впровадження у національне законодавство найкращих європейських стандартів ухвалення рішень владними суб’єктами стосовно особи має своїм наслідком імплементацію положень нормативно-правових актів ЄС у сфері належного адміністрування,

в основі яких закладено гарантоване Хартією основних прав ЄС право на належне адміністрування. Ухваалений у зв'язку з цим Закон України «Про адміністративну процедуру» (далі – ЗАП) призвів до запровадження уніфікованих правил взаємодії адміністративних органів з громадянами та юридичними особами для усіх сфер публічного адміністрування, і відповідно зумовив необхідність приведення чинного галузевого законодавства у відповідність із ЗАП у всіх галузях, що охоплюються сферою застосування цього Закону, у тому числі у сфері земельних відносин [1].

Будучи основою адміністративної системи України, ЗАП відіграє роль акта загального характеру й закріплює, що особливості адміністративного провадження в окремих сферах публічного адміністрування можуть встановлюватися спеціальними законами, але не повинні суперечити принципам адміністративної процедури. Вихідним положенням для застосування правил адміністративної процедури до відносин в сфері земельних відносин стала ч. 2 ст. 3 ЗАП, що допускає встановлення особливостей адміністративного провадження для окремих категорій адміністративних справ, але за умови їх відповідності законодавчо визначеним принципам адміністративної процедури.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин від 08 жовтня 2024 року» № 3993-IX Розділ I Земельного кодексу України доповнено главою 3^{-1} під назвою «Особливості адміністративної процедури у сфері земельних відносин».

Однією з новел законодавства про АП є встановлення переважності судового порядку оскарження рішень органів державної влади, Верховної Ради АРК, Ради міністрів АРК, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у сфері земельних відносин. Це положення ч. 2 ст. 17^{-2} ЗК України відображає такий важливий принцип правової держави як судовий захист прав та інтересів особи, що відповідає статті 55 Конституції України, яка гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Закріплення оскарження рішень органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері земельних відносин саме в судовому порядку підкреслює пріоритет судової гілки влади у вирішенні спорів між громадянами (юридичними особами) та владними структурами.

Однак, це положення призводить до нівелювання адміністративного порядку оскарження рішень органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері земельних відносин. Хоча у ч. 2 і міститься застереження «якщо інше не передбачено ЗК України, ЗАП, іншими нормативно-правовими актами у зазначеній сфері», але таке формулювання створює певну юридичну невизначеність щодо застосування іншого окрім судового порядку, оскільки закріплення загального правила про судове

оскарження з великою кількістю винятків, закріплених у різних нормативно-правових актах, може створювати правову невизначеність. ЗАП не закріплює конкретні сфери правовідносин, у яких адміністративні акти може бути оскаржено в адміністративному порядку. Суб'єктам земельних відносин може бути складно зорієнтуватися, який саме порядок оскарження застосовується в їхньому конкретному випадку.

Крім того, ЗАП встановлює правило оскарження адміністративних актів до органу вищого рівня. Стосовно до системи органів в галузі земельних відносин доречно зауважити наявність ієрархічної структури системи органів Держгеокадастру.

Ще та такий аспект, як визначення ЗАП суб'єктом розгляду скарги, пов'язаної зі здійсненням органом місцевого самоврядування делегованого йому повноваження органу виконавчої влади центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику щодо делегованого повноваження, звертає увагу І. Бойко. Вона слушно зазначає, що відповідно це правило повинно застосовуватися до оскарження рішень органів місцевого самоврядування, ухвалених під час здійснення делегованих державою повноважень. І особливо невизначеною стає ситуація з реалізацією власних повноважень органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин. Оскільки це виключна компетенція місцевих рад, то ЗАП тут запровадив можливість адміністративного оскарження за умови створення комісії з розгляду скарг. А в контексті аналізованої норми це питання стало колізійним [2].

Пріоритетність судового порядку закріплене і в положенні ч. 3 ст. 17^{-2} ЗК, відповідно до якої встановлено виключну можливість судового визнання недійсними, протиправними рішень органів державної влади, Верховної Ради АРК, Ради міністрів АРК, органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин, їх посадових осіб, на підставі яких виникають речові права на земельні ділянки, надається дозвіл (згода) на розроблення документації із землеустрою або відмова в його (її) наданні, надається погодження або відмова у погодженні документації із землеустрою, вносяться відомості до Державного земельного кадастру (зміни до таких відомостей), надаються такі відомості (відмова в їх наданні).

Такі законодавчі положення вказують лише на недовіру органам виконавчої влади та місцевому самоврядуванню, підозрюючи їх у корупції і зловживаннях, незважаючи на колегіальний характер ухвалення ними рішень, що зменшує ризик, навіть порівняно із судовим порядком, а й додатково обтяжує судову систему справами, у яких відсутній спір та затягує строк його розгляду.

Як наслідок, може бути, що оскарження актів органів місцевого самоврядування, місцевих державних адміністрацій, Держгеокадастру у земельній сфері в адміністративному порядку стане проблематичним або буде сформована суперечлива практика щодо адміністративного оскарження у земельних справах.

Звідси слідує, що встановлення переважно судового порядку оскарження рішень, дій, бездіяльності органів влади обмежує особу у виборі способу захисту, і, відповідно, не забезпечуватиме дотримання такого принципу адміністративної процедури як гарантування ефективного захисту прав особи.

Загалом треба вказати, що закон № 3993-IX у чинній редакції, який покликаний узгодити положення ЗК України із ЗАП, не забезпечує права осіб у земельних відносинах. Необхідним для забезпечення законності та захисту прав громадян у цій важливій сфері є закріплення норм, що забезпечували б поєднання ефективних адміністративних процедур з гарантованим правом на судовий захист, і отже, наближали б Україну до європейських стандартів належного адміністрування.

_____

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20

2. Бойко Ірина. Законодавчий франкенштейн або особливості адміністративного провадження у земельних справах. URL: https://uplan.org.ua/analytics/zakonodavchyj-frankenshtejn-abo-osoblyvosti-administratyvnogo-provadzhennya-u-zemelnyh-spravah/

Віталій Кадала
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ПРАВОВИЙ БАЗИС, ВОЄННІ ВИКЛИКИ, ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ

На цей час українське суспільство потерпає від активних воєнних дій, що провокують порушення в усіх сферах правовідносин. Наприклад, цивільно-правові відносини (далі – ЦПВ), які охоплюють частину правовідносин, що потребують упорядкування відповідно до воєнного стану в Україні. Беззаперечним є той факт, що цивільне законодавство України присвячено врегулюванню майнових та особистих немайнових відносин серед значної кількості учасників таких правовідносин. До їх складу законодавець включив фізичних та юридичних осіб, територіальних громад, посадових осіб органів місцевого самоврядування, держави тощо. Питання ЦПВ загострюється та набирає особливої актуальності, оскільки напад на Україну держави-терориста російської федерації спричинив значні зміни в суспільному житті, що вказало на доцільність перегляду правових норм цивільного законодавства та переосмислення його рольового сегменту. Все

окреслене вказало на вибір теми дослідження та її сучасність для країни, яка воює.

Проблематичні та правові аспекти ЦПВ постійно доволі помітні в різних наукових розробках вітчизняних вчених. Особливо активність наукової спільноти відмічається в період воєнних дій в Україні, що негативно впливають на ЦПВ. Як правило, наукові розробки та їх результативність подано вітчизняними вченими у формі монографічних та дисертаційних досліджень, а також оприлюднюються на фахових конференціях різного рівня. До складу вітчизняних вчених, які переймалися різними аспектами цивільних правовідносин, варто включити таких як В. Тютюник, О. Ященко, А. Лисняк, Ю. Сенчихіна [1], О. П. Подцерковний, Н. Ю. Голубєва, О. І. Сафончик, І. В. Давидова [2], М. О. Стефанчук [3], Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова [4] та інші. Віддаючи належне науковим розробкам вітчизняних вчених, варто звернути увагу на те, що правовий аспект специфіки ЦПВ в умовах війни наразі потребує більш поглибленого дослідження.

Важливо зазначити, що в основу правового базису ЦПВ покладено Цивільний кодекс України (далі – Кодекс) [5], який регламентує майновий захист цивільних інтересів, проте в умовах воєнного часу залишаються неврегульованими деякі права та інтереси фізичних та юридичних осіб як приватного, так і публічного права. У зв'язку з цим 15 березня 2022 року Цивільний кодекс України був доповнений 18 і 19 пунктами розділу «Прикінцеві та перехідні положення», які передбачили порядок звільняння від відповідальності за прострочення виконання грошового зобов'язання та спеціальний порядок обчислення строків та термінів на період воєнного, надзвичайного стану» [5]. Саме закріплення зазначених правових положень стало важливим кроком для захисту прав та інтересів учасників цивільних правовідносин.

Нагадаємо, у більшості випадків ЦПВ являють собою врегульовані нормами цивільного права суспільні відносини між фізичними та/або юридичними особами, які виникають щодо певних матеріальних і нематеріальних благ. З позиції правового регламентування законодавець у розд. 1 ст. 4 Кодексу зазначив акти цивільного законодавства та наголосив на тому, що основу становить Конституція України [6], Кодекс [5], а також інші закони України.

До цього введення в дію воєнного стану відбулося відповідно до указу Президента України від 24.02.2022 р. № 4 [7]. Введення воєнного стану призвело до визнання певних неврегульованих питань цивільних правовідносин, а саме нормами цивільного законодавства не було визначено:

по-перше, правовий механізм отримання компенсації за пошкоджене чи зруйноване житло;

по-друге, порядок визначення можливості відновлення пошкодженого чи зруйнованого житла;

по-третє, розрахунок компенсації, суб'єктів, які відповідають за надання

компенсації, відбудову пошкодженого житла чи надання заміни зруйнованого або пошкодженого житла.

Окрім житла, постало питання відшкодування вартості втраченого під час бойових дій рухомого майна. Відсутність зазначених механізмів вказало на необхідність внесення законодавчих змін та встановлення нової платформи ЦПВ.

Водночас було встановлено, що Конституція України [6] передбачає низку прав громадян, які не можуть бути обмежені під час воєнного стану. Таке твердження підкріпляється правовими нормами, які викладено в Конституції України а саме: «…рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом (ст. 24); заборона позбавлення громадянства і права змінити громадянство (ст. 25); невід'ємне право на життя (ст. 27); право на повагу до людської гідності (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (ст. 40); право на житло (ст. 47); рівні права й обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї, рівні права дітей (ст. 51–52) тощо» [6].

З метою врегулювання ситуації законодавець вніс до Кодексу низку правових ініціатив, які було впроваджено у формі законів України: Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану(15.03.2022 року № 2120-IX); Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому (15.08.2022 року № 2518-IX); Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо платіжних послуг (12.01.2023 року № 2888-IX); Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російською федерацією проти України та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій (23.02.2023 року № 2923-IX) тощо [5].

Отже, ЦПВ зазнають суттєвих змін в надзвичайних умовах розвитку України. Основою їх формування та впровадження є Конституція України та Кодекс з пакетом інших законодавчих актів, які забезпечують підтвердження змістовності правових норм ЦПВ. В умовах активних бойових дій на території України важливим завданням законодавця є створити належні умови для врегулювання ЦПВ, адже це є важливою запорукою захисту майнових і немайнових прав громадян держави, які опинилися в складних життєвих ситуаціях. Вирішенням зазначеної проблеми стало впровадження низки законодавчих ініціатив, які сприяють належному врегулюванню проблематичних питань сьогодення.

1. Тютюник В., Ященко О., Лисняк А., Сенчихін Ю. Особливості цивільного захисту в умовах воєнного конфлікту : кол. моногр. / за ред. Р. Мугаверо, В. Андронова та М. Кустова. Харків – Рим : Університет Республіки Сан Маріно, Центр навчання безпеки, 2023. 238 с.

2. Подцерковний О. П., Голубєва Н. Ю. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану:монографія / за ред.: Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт. Одеса : Фенікс, 2023. 336 с.

3. Стефанчук М. О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення : монографія. Київ : Артек, 2020. 429 с.

4. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Регулятивні правовідносини: приватно-правовий та публічно-правовий виміри : монографія. Одеса, 2018. 397 с.

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

7. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 4/2022. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

Наталія Капітонова
старший викладач кафедри
поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СИСТЕМА CUSTODY RECORDS В УКРАЇНІ: ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАРАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Однією з актуальних проблем у сфері забезпечення прав людини та належного функціонування правоохоронної системи України є дотримання стандартів поводження з особами, які перебувають у місцях несвободи. Часті випадки перевищення службових повноважень, порушення прав затриманих, неналежне документування дій поліцейських та відсутність ефективних механізмів контролю з боку громадськості викликають серйозне занепокоєння як на національному, так і міжнародному рівнях.

У цьому контексті запровадження системи Custody Records – електронної системи обліку та моніторингу перебування затриманих осіб у відділеннях поліції – набуває особливої актуальності. Ця система покликана забезпечити прозорість дій правоохоронців, захистити права затриманих, а також сприяти зниженню випадків тортур, жорстокого поводження та інших порушень. Вона також дозволяє автоматизувати процес фіксації ключових подій (затримання, медичний огляд, допит тощо), що суттєво підвищує якість доказової бази та рівень довіри до органів правопорядку.

Особливої важливості ця ініціатива набуває в умовах триваючої

реформи Національної поліції України, де ключовим завданням є підвищення стандартів правозастосування відповідно до європейських та міжнародних норм, зокрема вимог Європейського комітету з питань запобігання катуванням, а також рішень Європейського суду з прав людини щодо України.

Основними завданнями та призначенням Custody Records, відповідно є:

1) запобігання незаконному затриманню осіб, удосконалення системи їх захисту від катувань і належного поводження, а також підвищення стандартів захисту прав поліцейських від можливих неправдивих звинувачень у неправомірних діях;

2) об'єднання інформації про затриманих осіб із моменту їх фактичного затримання, перебування в територіальних (у тому числі міжрегіональних) органах Національної поліції України, їх територіальних (відокремлених) підрозділах (далі – органи (підрозділи) поліції) та звільнення або поміщення до спеціальних установ інших органів державної влади в єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та комунікаційного обладнання;

3) здійснення опитування затриманої особи та поліцейського, який здійснив затримання, щодо обставин і підстав затримання, а також фіксації всіх дій із затриманою особою під час її перебування в органі (підрозділі) поліції;

4) забезпечення оперативного реагування та ухвалення управлінських рішень посадовими особами органів (підрозділів) поліції в разі неналежного поводження із затриманими;

5) запровадження автоматизованого формування витягу з електронної картки затримання [1].

Формування ІП «Custody Records» здійснюється шляхом створення електронної картки затримання уповноваженою посадовою особою, яка здійснює наповнення цієї картки, що складається з таких розділів: 1) затримання та перебування затриманої особи в органі (підрозділі) поліції; 2) доставлення та перебування затриманої особи в ІТТ.

До бази даних вносять відомості про: реєстрацію факту затримання (реєстраційний номер в автоматизованій ІП «Custody Records», дата, час створення картки, час фактичного затримання, підстава, опис обставин, місце затримання (адреса та/або географічні координати)); поліцейського, який здійснив затримання; повідомлення третіх осіб про затримання; інформування регіонального центру БПД і час прибуття адвоката тощо [2; с. 3].

Також предбачається, що в інформаційну підсистему вносяться результати інтерв'ю (опитування) затриманої особи [3]:

1) опитування поліцейського (фіксуються відповіді поліцейського на питання щодо обставин затримання особи, застосування відеофіксації, повідомлення третіх осіб про факт затримання, повідомлення про права затриманій особі, вилучені предмети тощо);

2) опитування затриманої особи (фіксуються відповіді на питання

затриманої особи стосовно уточнення персональних даних затриманої особи (прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), дата народження, місце народження, громадянство, необхідність участі перекладача, серія (за наявності) та номер паспорта, орган, що його видав), місця роботи, невідкладних зобов'язань, обставин затримання (пояснення особи щодо обставин затримання, застосування заходів примусу, вилучені предмети, повідомлення про права), зауважень, скарг, клопотань, повідомлення третіх осіб про факт затримання, стану здоров'я затриманої особи, а також інші питання, які необхідні для забезпечення гарантованих Конституцією та законами України прав).

Враховуючи вище зазначене, запровадження Custody Records є не лише сучасним інструментом захисту прав людини, а й необхідним кроком для підвищення ефективності та легітимності роботи правоохоронних органів у правовій державі, а саме:

1. Впровадження системи Custody Records створює ефективний превентивний механізм протидії катуванням, жорстокому або принизливому поводженню. Постійна фіксація ключових подій у процесі затримання та перебування особи під контролем поліції унеможливлює незаконні дії або значно знижує їх ризик, адже персональна відповідальність поліцейських стає більш очевидною та доведеною [4; с. 289].

2. Система забезпечує дотримання основоположних прав людини, зокрема права на медичну допомогу, правову допомогу, інформування родичів, доступ до зовнішнього нагляду. Наявність цифрових записів дозволяє відстежити, чи були ці гарантії реалізовані у повному обсязі, і своєчасно реагувати у разі їх порушення.

3. Автоматизація процесу реєстрації та контроль за діями посадових осіб формують новий стандарт прозорості у роботі правоохоронних органів. Це сприяє формуванню громадської довіри до поліції, що є критично важливим у контексті реформування сектору безпеки та правосуддя в Україні.

4. Завдяки відеофіксації та електронному документуванню процесу затримання й утримання особи створюється надійна доказова база, що може використовуватись як на користь сторони обвинувачення, так і сторони захисту. Це забезпечує дотримання принципу справедливого суду та підвищує якість досудового розслідування [5].

5. Практика показує, що після запровадження Custody Records працівники поліції починають більш уважно дотримуватись законодавства, норм етики та стандартів поводження з людьми. Це пояснюється постійною фіксацією їхніх дій та підвищенням дисциплінарної відповідальності.

6. Система Custody Records відповідає міжнародним стандартам, зокрема рекомендаціям Європейського комітету із запобігання катуванням, ЄСПЛ, а також Правилам Нельсона Мандели. Її впровадження демонструє прагнення України дотримуватись правозахисних зобов'язань у межах Ради Європи та ООН.

7. У відділеннях поліції, де вже було впроваджено систему Custody Records у рамках пілотних проєктів, зафіксовано зменшення кількості скарг на неналежне поводження, а також підвищення рівня дотримання процедурних гарантій. Це є важливим практичним доказом ефективності ініціативи.

1. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records інформаційно-комунікаційної системи Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ МВС від 24.05.2022 року № 311. URL: http//zacon2.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 08.04.2025).

2. Custody Records – система, що запобігатиме порушенню прав людини в ізоляторах тимчасового тримання. *Експертний центр з прав людини*. URL: https://ecpl.com.ua/news/custody-records-systema-scho-zapobihatyme-porushennyu-prav-lyudyny-v-izolyatorah-tymchasovoho-trymannya/ (дата звернення: 09.04.2025).

3. Custody Records: система фіксації всіх дій щодо затриманої особи. *Реанімаційний пакет реформ*. URL: https://rpr.org.ua/news/custody-records-systema-fiksatsii-vsikh-diy-shchodo-zatrymanoi-osoby-stan-normatyvnoho-rehuliuvannia/ (дата звернення: 09.04.2025).

4. Фоміна Т. Г. Custody Records: нова система обліку всіх дій щодо затриманих осіб. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доп. Всеукр. науково-практ. конф. (Харків, 28 листопада 2019). Харків : ХНУВС, 2019. С. 288–292. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/28_11_2019/pdf/103.pdf (дата звернення: 09.04.2025).

5. Custody Records: a new system to protect both citizens and police officers' rights. EU Advisory Mission Ukraine, 2022. URL: https://www.euam-ukraine.eu/news/latest-news/custody-records-a-new-system-to-protect-both-citizens-and-police-officers-rights/ (дата звернення: 09.04.2025).EUAM Ukraine+1EUAM Ukraine+1.

Роман Карпенко
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РОСЛИННИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відновлення природних рослинних ресурсів здійснюється власниками та користувачами земельних ділянок, включно з орендарями, на території яких розташовані об’єкти рослинного світу. Для забезпечення цього процесу застосовуються різні підходи, зокрема сприяння природному відтворенню рослинного покриву, здійснення штучного оновлення рослинних ресурсів, а також заходи щодо запобігання деградації природних рослинних угруповань.

Масштаби та методи реалізації заходів з відтворення природних

рослинних ресурсів визначаються відповідно до спеціальних проектів, які проходять затвердження в уповноважених державних органах, відповідальних за регулювання у сфері природокористування. Проєкти містять детальний опис робіт, що необхідно виконати для збереження рослинного світу, з урахуванням екологічних особливостей конкретних територій. Також під час розробки таких документів враховують наукові дослідження щодо відновлення природних екосистем, що дозволяє досягти максимальної ефективності заходів [1, с. 21].

Здійснення заходів з відтворення рослинного світу повинно відповідати чинному законодавству та екологічним нормам, а також не становити загрози для здоров'я людини або стану довкілля. У цій сфері особливого значення набувають такі процеси, як інтродукція нових видів рослин, їх акліматизація в природних умовах України, селекційна діяльність, а також збереження та створення ботанічних колекцій.

Згідно з положеннями статті 33 Закону України «Про рослинний світ», переселення видів рослин у нові місцевості, де вони раніше не зростали (процес інтродукції), та їх акліматизація можуть проводитися фізичними або юридичними особами лише після отримання спеціального дозволу. Такий дозвіл видається відповідними органами державної влади у сфері охорони довкілля за результатами наукових досліджень та висновків спеціалізованих установ, включаючи карантинну службу [2].

Процедура проведення інтродукції та акліматизації дикорослих рослин регулюється спеціальним нормативним актом – Положенням про інтродукцію та акліматизацію рослин. Цей документ розробляється та затверджується відповідним центральним органом виконавчої влади, який відповідає за охорону навколишнього природного середовища. Перед остаточним затвердженням положення підлягає обов'язковому погодженню з Національною академією наук України, а також з Головною державною інспекцією з карантину рослин України.

Окремі положення законодавства регулюють питання селекції дикорослих рослин, що передбачає здійснення заходів щодо покращення їхніх характеристик у природних умовах. Впровадження селекційних методів до певних видів рослин, а також їх подальша інтродукція на нових територіях допускається лише за наявності відповідних дозволів, які видають уповноважені державні органи. Це забезпечує контрольоване поширення змінених видів та попереджує можливі екологічні ризики [4, с. 439].

Ботанічні колекції, що містять зразки різних видів рослин, відіграють важливу роль у наукових дослідженнях, навчальному процесі, культурно-освітній діяльності та природоохоронній сфері. До таких колекцій належать ботанічні сади, дендрарії, оранжереї, гербарії, банки насіння та інші спеціалізовані зібрання рослин. Вони підлягають обов'язковому державному обліку, оскільки становлять значну цінність для науки, екологічного збереження та розвитку біорізноманіття.

Процедура створення, ведення обліку, поповнення, зберігання та використання ботанічних колекцій чітко регулюється нормативними актами. Також передбачено правові норми щодо торгівлі, пересилання, імпорту та експорту рослинних колекцій за межі України. Всі відповідні правила затверджуються центральним органом виконавчої влади, який здійснює контроль у сфері охорони навколишнього середовища, за погодженням з Головною державною інспекцією з карантину рослин, Державною митною службою та іншими компетентними органами [3, с. 142].

Отже, правове забезпечення відтворення природних рослинних ресурсів в Україні є комплексною системою норм, спрямованих на збереження, регулювання та контроль за використанням рослинного світу. Законодавство передбачає механізми сприяння природному та штучному відновленню рослинного покриву, запобігання негативним впливам господарської діяльності, а також визначає порядок проведення інтродукції, акліматизації та селекції рослин. Особлива увага приділяється охороні ботанічних колекцій, які мають наукову та екологічну цінність, і державному контролю за їх створенням, зберіганням та використанням. Всі ці заходи реалізуються через систему нормативних актів, які затверджуються спеціально уповноваженими органами влади у співпраці з науковими установами, що забезпечує ефективне регулювання відтворення рослинних ресурсів та їх збереження для майбутніх поколінь.

1. Гавриш Н. С. Правовий режим ґрунтів в Україні : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.06. Одеса, 2018. 41 с

2. Про рослинний світ : Закон України. *Верховна Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text

3. Лісова Т. В. Деякі теоретичні питання відновлення земель. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 143. С. 140–150.

4. Тарнавська М. І. Правове регулювання охорони рослинного та тваринного світу України крізь призму адаптації вітчизняного законодавства до права ЄС. 2016. С. 434–441.

Володимир Киян
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО РЕАЛІЙ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Введення воєнного стану в Україні дало значний та багатогранний вплив на вимушені зміни трудового законодавства, спричинивши як оперативні зміни для реагування на кризову ситуацію, так і заклавши підґрунтя для подальших трансформацій. Зокрема, було запроваджено спрощені процедури оформлення трудових відносин, де укладення трудового договору допускалося в усній формі з подальшим письмовим оформленням після припинення воєнного стану. Активно врегульовувалися питання дистанційної роботи, запроваджувалися особливості її організації в умовах воєнного стану. Дія деяких норм трудового законодавства була призупинена або змінена на період воєнного стану для забезпечення оперативності управління та збереження робочих місць (наприклад, щодо строків попередження про звільнення). Виникли нові підстави для розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, пов'язані з веденням бойових дій або іншими обставинами воєнного характеру. Встановлювалися особливості оплати праці, надання відпусток (у тому числі без збереження заробітної плати) та інших соціальних гарантій в умовах воєнного стану. Усі ці зміни здійснювалися шляхом ухвалення низки законів та підзаконних актів, спрямованих на регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану, одним із таких є Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1].

Ці та інші факти стали своєрідним «тестом на міцність» для існуючого трудового законодавства, виявивши його прогалини, нечіткість та невідповідність сучасним реаліям, особливо в умовах форс-мажорних обставин. Також воєнний стан підкреслив нагальність ухвалення нового Трудового кодексу України, який би враховував сучасні тенденції у сфері праці, міжнародні стандарти та досвід воєнного часу. Зросла увага до питань захисту прав працівників в умовах війни, зокрема, щодо збереження робочих місць, виплати заробітної плати та надання соціальних гарантій.

Тому стало очевидною потреба в більш гнучкому та адаптивному трудовому законодавстві, яке могло б ефективно реагувати на непередбачувані кризові ситуації, що і обумовлює актуальність тематики.

Разом з тим, незважаючи внесення низки сучасних змін до трудового законодавства, чинний Кодекс законів про працю України (КЗпП України) [2], хоч і застарілий та постійно коригується, залишається ключовим інструментом регулювання трудових відносин. Це свідчить про його важливість як базового документа у цій сфері.

Проте в умовах плинного законодавства роботодавці часто використовують його недоліки, та приймають працівників з порушеннями умов оформлення трудових відносин і здебільшлго з метою уникнення або зменшення податкових виплат за їхню працю, чим завдається шкода як самим працівникам, так і державі.

На нашу думку, однією з причин такого стану речей є значна кількість відсилочних норм та недостатня чіткість імперативних положень у трудовому законодавстві України. Зокрема, стаття 24 КЗпП України, яка визначає укладення трудового договору, як правило, у письмовій формі, і залишає значний простір для різного тлумачення та маніпуляцій з боку роботодавців. Адже, якщо норма сформульована неоднозначно, вона не сприймається як безумовно обов'язкова і, як правило, застосовується роботодавцем на основі суб'єктивної оцінки.

Наприклад, стаття 24 КЗпП України передбачає для окремих категорій працівників обов'язкове укладення письмового трудового договору. Однак цей перелік не є вичерпним, а окремі положення сформульовані нечітко, що ускладнює їх практичне застосування та пошук інших випадків, які підпадають під цю вимогу. А для працівників, які бажають убезпечити свої права саме шляхом укладення письмового договору, практично неможливо самостійно, без допомоги фахівців, знайти необхідний перелік таких випадків.

Наразі з урахуванням Закону України від 15.03.2022 р. № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» ця норма щодо форми укладення трудового договору носить погоджувальний між сторонами характер, проте це виключно тимчасовий захід на період введення воєнного стану, що потребуватиме належного вдосконалення.

Також у попередніх редакціях статті 21 КЗпП України визначалося, що трудовий договір є угодою між працівником і роботодавцем про виконання ними своїх обов'язків з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядку. Проте в редакції Закону України від 30.03.2020 № 540 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» зазначену норму було вилучено. Вважаємо, що це вилучення також має носити тимчасовий характер, і цю норму доцільно повернути у попередню редакцію з метою зменшення можливостей для зловживань сторонами трудового договору після завершення воєнного стану.

На жаль, політичні дискусії та воєнні дії відтермінували ухвалення Трудового кодексу, на який так довго чекають [3]. Разом з тим ухвалення

сучасного Трудового кодексу, який би враховував європейські стандарти, нові форми зайнятості та забезпечував баланс інтересів працівників і роботодавців, з урахуванням тривалості змін до КЗпП, сприятиме усуненню наявних прогалин у трудовому законодавстві та відкриє шлях для нових форм трудових договорів. Очікується, що майбутній Трудовий кодекс врахує наявні недоліки та, за умови належного застосування, забезпечить захист прав та інтересів обох сторін трудового договору.

Успішна реалізація цих напрямів вимагатиме скоординованих зусиль держави, роботодавців, профспілок та громадянського суспільства. Врахування міжнародного досвіду та кращих практик також буде важливим для побудови сучасної та справедливої системи трудових відносин в Україні після перемоги.

Разом з тим треба враховувати, що будь-які війни з часом закінчуються і настає післявоєнний період відновлення, що може тривати довше ніж тривала війна і є не менш важливим у процесі законотворчої діяльності. Адже після закінчення війни саме людський капітал стане головним ресурсом для відновлення та подальшого розвитку економіки України. Тому вдосконалення ефективної системи трудових відносин, яка б забезпечувала гідні умови праці, захисту прав працівників та сприяла їхньому професійному зростанню, є критично важливою для залучення, утримання та мотивації кваліфікованих кадрів.

Це можливо шляхом зменшення внутрішньої та та зовнішньої міграції працівників, втрати робочих місць, стабілізації та розвитку галузевої структури економіки, а також вдосконаленням гнучких та адаптивних механізмів регулювання трудових відносин, які б відповідали новим реаліям.

Доцільно продовжувати подальший розвиток нових форм зайнятості (дистанційна робота, фріланс, платформна зайнятість) та активне впровадження нових технологій. Трудове законодавство має бути адаптовано до цих змін, забезпечуючи захист прав працівників у нових умовах праці.

Воєнний стан виявив як слабкі, так і сильні сторони існуючої системи трудових відносин. Тому проведення наукових досліджень та аналіз цього досвіду є важливим для розробки більш стійких та ефективних механізмів регулювання праці в майбутньому.

Отже, вдосконалення трудових відносин в Україні в післявоєнний період є не просто бажаним, а життєво необхідним для успішного відновлення економіки, забезпечення соціальної справедливості, європейської інтеграції та сталого розвитку країни. Це комплексне завдання, яке потребує системного підходу та активної участі всіх зацікавлених сторін.

---

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

2. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1195

3. Проект трудового кодексу від 08.11.2019 № 2410. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331

Марія Коба
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності,
доктор філософії в галузі права, доцент

Ярощук Д. М.
курсант факультету
забезпечення державної безпеки
Київського інституту
Національної гвардії України

ГЕНДЕРНА ІНТЕГРАЦІЯ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Інтеграція жінок до сектору оборони та безпеки є одним з найважливіших аспектів трансформаційних процесів у збройних силах демократичних держав. Залучення жінок до служби у війську та їх професійний розвиток на різних посадах стали невід'ємними складовими реформування оборонного сектору багатьох країн світу, особливо у контексті адаптації до нових безпекових викликів та загроз.

Актуальність забезпечення гендерної рівності в секторі оборони зумовлена системними змінами в міжнародному та національному середовищі безпеки, трансформацією підходів до військового будівництва та управління оборонними ресурсами. Глобальні тенденції щодо інтеграції гендерного підходу в оборонну політику набувають особливого значення для України, яка перебуває в умовах протидії широкомасштабній збройній агресії та одночасно здійснює реформування національного сектору безпеки і оборони відповідно до стандартів НАТО. Розширення участі жінок у збройних конфліктах, їх залучення до миротворчих операцій, зростання числа жінок-військовослужбовців у національних арміях свідчать про кардинальні зміни традиційних уявлень про роль жінок у військовій сфері та необхідність перегляду усталених підходів до формування оборонної політики з урахуванням гендерного фактору [1, с. 46; 2].

Вітчизняні дослідники [1; 2; 5] розглядаючи проблематику гендерної рівності в секторі оборони з різних наукових перспектив, акцентують на правових аспектах забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків у військовій службі, досліджують соціально-психологічні та культурно-організаційні фактори, що впливають на інтеграцію жінок до збройних сил, аналізують проблеми та перспективи імплементації міжнародних стандартів гендерної рівності в національному секторі безпеки і оборони.

Міжнародні дослідження з гендерної проблематики в секторі безпеки й оборони фокусуються на стратегічних аспектах впровадження гендерної політики, аналізі інституційних бар'єрів та соціокультурних стереотипів, що перешкоджають повноцінній інтеграції жінок до збройних сил. Зокрема, R.

Weitz звертає увагу на проблеми, пов'язані з вразливістю жінок-військовослужбовців у військовому середовищі, досліджуючи культурні, структурні та психологічні фактори, що зумовлюють гендерну нерівність та дискримінацію [3, с. 170].

Особливої уваги заслуговують питання гендерної рівності в умовах збройних конфліктів, коли традиційні гендерні ролі зазнають суттєвої трансформації. Вітчизняні та міжнародні науковці відзначають зростання ролі жінок у забезпеченні національної безпеки та обороноздатності держави в умовах воєнного стану, наголошуючи на необхідності подальшого розвитку нормативно-правової бази та інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності [4, с. 168].

Переконані, що дослідження проблематики гендерної рівності в умовах збройних конфліктів дозволять виявити нові аспекти участі жінок у вирішенні безпекових проблем, зокрема їх роль у формуванні стратегій врегулювання конфліктів, відновленні миру та соціальної реабілітації постраждалих громад.

Забезпечення гендерної рівності в секторі оборони є багатоаспектним процесом, що охоплює правову, організаційну, соціально-психологічну та культурну сфери. Інтеграція гендерного підходу до оборонної політики та військового будівництва буде сприяти підвищенню обороноздатності держави, ефективності використання людських ресурсів та адаптації сектору безпеки і оборони до сучасних викликів.

Значимість досягнення гендерного паритету в оборонній сфері обумовлюється як правовими так і практичними аспектами. Забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків у Збройних Силах України є необхідною умовою демократичного розвитку держави, виконання міжнародних зобов'язань, зокрема Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» та інших документів, що формують міжнародну політику в сфері гендерної рівності.

Впровадження міжнародних стандартів гендерної рівності в національне законодавство та практику є системним процесом, що потребує комплексного підходу та політичної волі. Практичний вимір значущості інтеграції жінок до збройних сил пов'язаний із необхідністю ефективного використання людського потенціалу для забезпечення обороноздатності держави, особливо в умовах демографічних викликів та обмежених людських ресурсів.

Жіноча присутність у війську має свої особливості, які тісно пов'язані з індивідуальними рисами характеру та здібностями кожної конкретної жінки. Ці особливості не лише збагачують оборонний сектор новими підходами до виконання бойових завдань, а й сприяють зміцненню морального духу та стійкості військових колективів. У стресових бойових умовах жінки швидко адаптуються, зберігають холодний розум й ухвалюють зважені рішення. Також жінки вирізняються високим рівнем відповідальності та уважністю до деталей. Ці якості особливо цінні у технічних військових спеціальностях – наприклад, у радіозв'язку, логістиці, аналітиці та військовій медицині, де

точність і чіткість дій мають критичне значення.

Впровадження принципів гендерної рівності в оборонній сфері сприяє підвищенню бойової ефективності військових підрозділів, розширенню спектру компетенцій та навичок особового складу, удосконаленню організаційної культури та соціально-психологічного клімату військових колективів. Дослідження впливу гендерного фактору на ефективність бойових підрозділів доводять, що залучення жінок до виконання завдань у зонах збройних конфліктів підвищує результативність місій, особливо у взаємодії з місцевим населенням, зборі розвідувальної інформації та проведенні стабілізаційних операцій. Міжнародний досвід інтеграції жінок до збройних сил свідчить про позитивний вплив гендерної різноманітності на процеси ухвалення рішень, врегулювання конфліктів та забезпечення сталого миру.

Отже, досвід України та міжнародна практика свідчать про необхідність системного підходу до впровадження принципів гендерної рівності в збройних силах, що передбачає розвиток інституційних механізмів, удосконалення нормативно-правової бази, проведення гендерного аналізу політики та програм, реалізацію освітніх та інформаційних кампаній, спрямованих на подолання гендерних стереотипів та формування інклюзивної організаційної культури в секторі оборони.

1. Калагін Ю. А. Гендерний аспект типологізації особистості військовослужбовців Збройних Сил України. *Український соціум*. 2013. № 3(46). С. 44–53.

2. Васечко Л. Гендерна рівність в умовах воєнного стану. *Гендерні студії у вищій школі: сучасні виклики та досягнення* : матеріали Всеукр. науково-пед. підвищ. кваліфікації (м. Львів, 5 верес. – 16 жовт. 2022 р.). Львів, 2022. С. 18–21.

3. Weitz R. Vulnerable warriors: military women, military culture, and fear of rape. Gender Issues. 2015. Vol. 32, no. 3. P. 164–183. URL: https://doi.org/10.1007/s12147-015-9137-2.

4. Prots A., Paurienė G., Cherep A. Problems of gender equality within the conditions of armed conflicts. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka = Public security of public order. Kaunas : Mykolo Romerio universitetas. Viešojo saugumo akademija, 2024. Vol. 36. S. 166–174. DOI: 10.13165/PSPO-24-36-12.

5. Дрозд О. Гендерна рівність у сфері безпеки й оборони: міжнародний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 105–110.

Михайло Король
доцент кафедри
адміністративної діяльності,

Тарасюк О. А.
здобувач вищої освіти,
факультету правоохоронної діяльності
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Розуміючи міжнародне гуманітарне право як сукупність норм і принципів, що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права у період збройних конфліктів з метою обмеження наслідків таких конфліктів для людей та майна, варто відмітити, що воно покликане, насамперед, обмежити засоби і методи ведення бойових дій, а також забезпечити захист осіб, які не беруть або припинили брати участь у воєнних діях [1, с. 17].

Водночас ні Женевські конвенції 1949 року, ні Додаткові протоколи до них 1977 року не містять чіткого визначення поняття «збройний конфлікт», яке було сформульовано лише в практиці Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії у справі Tadić, де наголошувалося, що збройний конфлікт має місце щоразу, коли відбувається застосування збройної сили між державами або між державними силами й організованими збройними угрупованнями, або між такими угрупованнями всередині однієї держави [2].

Еволюція міжнародного гуманітарного права безпосередньо пов'язана з розвитком людської цивілізації. Ще в античні та середньовічні часи існували неписані правила ведення воєн, зокрема щодо поводження з полоненими або захисту цивільного населення. Згодом це трансформувалося у кодифіковані норми, зокрема в Гаазькі конвенції 1899, 1907 років та Женевські конвенції 1949 року. Останні стали основою сучасного міжнародного гуманітарного права, а їх чотири основні документи забезпечують правовий захист поранених, хворих, військовополонених та цивільного населення.

Ключовим імпульсом для інституалізації сучасного гуманітарного права стали наслідки Другої світової війни. Масові порушення прав людини продемонстрували неспроможність національних правових систем самостійно гарантувати захист людини в умовах війни. Це зумовило ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 року, яка започаткувала нову еру в розвитку міжнародного правозахисного механізму.

Підтримуємо думку про значну взаємодію між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини в ситуаціях

збройного конфлікту [3, с. 333]. Найбільш характерними прикладами, коли міжнародне право прав людини взаємодіє з міжнародним гуманітарним правом, є ситуації окупації або неміжнародних збройних конфліктів. У таких випадках норми міжнародного права прав людини доповнюють механізми захисту, передбачені міжнародним гуманітарним правом. Окремі міжнародно-правові акти у сфері прав людини містять положення, які мають витоки у нормах міжнародного гуманітарного права. Зокрема, йдеться про Конвенцію про права дитини 1989 року та Факультативний протокол до неї щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року, а також про Міжнародну конвенцію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 року.

Значний вплив на розвиток міжнародного гуманітарного права мало ухвалення Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 2444 (1968 р.), яка закріпила основні принципи захисту цивільного населення у період збройних конфліктів і сприяла подальшій кодифікації гуманітарного права в трьох основних напрямах: «Женевський» – захист жертв війни; «Гаазький» – регламентація засобів і методів ведення бойових дій; «Нью-Йоркський» – захист прав людини в умовах збройного конфлікту [4].

У 1970-х роках було досягнуто значних зрушень у цій сфері: ухвалення Додаткових протоколів до Женевських конвенцій (1977 р.) розширило сферу дії міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо збройних конфліктів неміжнародного характеру та визвольних рухів. Вперше було визнано статус учасників національно-визвольних війн та закріплено основоположні принципи – гуманність, розрізнення, пропорційність, необхідність.

Сучасні збройні конфлікти, зокрема міжнародного (Сирія, Україна, Ізраїль–Газа) та неміжнародного характеру (Малі, Судан, Ємен), виявляють недосконаліть механізмів імплементації міжнародного гуманітарного права. Повномасштабна агресія рф проти України 24 лютого 2022 року стала викликом міжнародному правовому порядку, а також критичним тестом для дієвості міжнародного гуманітарного права. В Україні фіксують масові порушення міжнародного гуманітарного права: умисне вбивство цивільних осіб, обстріли лікарень, шкіл та критичної інфраструктури, депортація дітей, жорстоке поводження з військовополоненими тощо. Приклади масових звірств у Бучі, Ізюмі, Маріуполі стали предметом розслідувань Міжнародного кримінального суду.

Ситуація з викраденням українських дітей є воєнним злочином незаконної депортації населення (дітей) та незаконного вивезення населення (дітей), що визнано 17 березня 2023 року Палатою попереднього розслідування II Міжнародного Кримінального Суду (відповідно до статей 8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii) Римського статуту [5]). Цей прецедент є історичним кроком до індивідуалізації відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права.

Розвиток міжнародного гуманітарного права також стикається з новими викликами:

– поширення гібридних форм ведення війни, кібератак та інформаційної агресії;

– застосування самосійних автоматизованих систем, дронів та штучного інтелекту, що порушує питання відповідальності;

– активна участь недержавних суб'єктів – приватних військових компаній, терористичних угруповань, які часто перебувають поза межами традиційного правового регулювання.

У відповідь на ці виклики міжнародна спільнота ініціює нові правові інструменти. Україна, зі свого боку, продовжує процес гармонізації національного законодавства з міжнародним гуманітарним правом. Зокрема, в 2023 році ратифіковано Римський статут Міжнародного кримінального суду [5], створено Реєстр збитків, завданих агресією рф, на базі Ради Європи, а також ініційовано створення спеціального міжнародного трибуналу для притягнення вищого керівництва рф до відповідальності.

Отже, можемо стверджувати, що еволюція міжнародного гуманітарного права свідчить про його адаптивність до умов, що змінюються. Водночас сучасні збройні конфлікти демонструють потребу в оновленні правових підходів та посиленні механізмів відповідальності. Український досвід в умовах масштабної війни підтверджує, що гуманізація конфліктів можлива лише за умови ефективного функціонування системи міжнародного правосуддя, належної імплементації норм міжнародного права у національні правові системи та політичної волі міжнародної спільноти.

1. Грушко М. В., Музика В. В., Федорова Т. С., Владишевська В. В. Міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Бігняка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.

2. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Case Tadić (IT-94-1). URL: https://surl.li/xvvtac (дата звернення: 14.04.2025).

3. Степченко В. О., Жолудєва В. І. Взаємодія між захистом прав людини та міжнародним правом у контексті воєнних злочинів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2024. №1 (47). С. 330–345.

4. Respect for human rights in armed conflicts: UN. General Assembly (23rd sess. : 1968). A_RES_2444(XXIII). URL: https://surl.li/onxzoy (дата звернення: 14.04.2025).

5. Римський статут Міжнародного кримінального суду: прийнятий 17.07.1998 (ратифіковано із заявами Законом України № 3909-IX від 21.08.2024). URL: https://surl.lu/dyfiaw (дата звернення: 14.04.2025).

Юрій Крамаренко
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ ЗАХОДІВ

Сучасний світ стрімкого обігу інформації й технологій поступово розширює межі публічності кожної особи, що потребує поміркованості щодо власної поведінки як на побутовому, так і професійному рівні. Такі тенденції в разі недотримання інформаційної культури та обачності можуть суттєво вплинути на реалізацію та захист права на приватність. Проте власна необачність чи порушення прав іншими особами, які не наділені владними повноваженнями, – це тільки один бік вказаної проблематики, що більш-менш врегульований нормами матеріального і процесуального права щодо особистих немайнових відносин. Інша справа – втручання у приватність під час негласних заходів, що уповноважені здійснювати окремі підрозділи правоохоронних органів. Йдеться про оперативно-розшукову, контррозвідувальну і розвідувальну діяльності та негласні слідчі (розшукові) дії.

Нормативно-правові акти, що регулюють відносини, пов’язані з проведенням негласних заходів, передбачають не тільки певні запобіжники, наприклад у вигляді судового контролю чи заборони розголошення інформації, що стосується особистого життя, честі та гідності людини, яка стала відома у процесі здійснення таких заходів, а й випадки інформування розроблюваних осіб про втручання у сферу їх охоронюваних прав, свобод та інтересів з можливістю оскарження таких дій, що передбачено в такий спосіб.

Частиною 9 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено, що «громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення оперативно-розшукової діяльності, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії» [1].

Частина 5 ст. 11 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» передбачає те, що «громадяни мають право у встановленому законом порядку отримувати письмові пояснення з приводу обмеження в ході здійснення контррозвідувальної діяльності їх прав і свобод та оскаржувати ці дії» [2].

Частинами 1 та 2 ст. 25 Закону України «Про розвідку» передбачено таке:

«1. Конфіденційна інформація про особу, що стала відома розвідувальним органам під час виконання покладених на ці органи завдань та

здійснення функцій, визначених цим Законом, не підлягає розголошенню, крім випадків, визначених законом.

2. Зазначені в частині першій цієї статті особи у встановленому законодавством порядку, з урахуванням особливостей, визначених цим Законом і законодавством про охорону державної таємниці, мають право отримати від розвідувального органу інформацію щодо обмеження їхніх прав, свобод і законних інтересів та оскаржити дії, що призвели до такого обмеження.

Розвідувальний орган надає інформацію щодо обмеження прав, свобод і законних інтересів особи виключно після завершення розвідувальних заходів, з якими було пов'язане таке обмеження, та за умови, що надання цієї інформації не створюватиме загроз національній безпеці України» [3].

Статтею 253 Кримінального процесуального кодексу України передбачено:

«1. Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження.

2. Конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом» [4].

Отже, на перший погляд начебто все цілком логічно і не повинно викликати суттєвих складностей для реалізації таких прав особами, чиє право на приватність було обмежено. Якщо звернути увагу на норми кримінального процесуального законодавства, то можна зазначити, що в цій площині такі питання деталізовано у Розділ VII Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [5].

Щодо оперативно-розшукової, контррозвідувальної та розвідувальної діяльностей, то труднощі можуть виникнути і виникають вже на першому етапі – реалізації можливості отримати інформацію про такі заходи. Формулювання правових норм дозволяє констатувати, що ініціатива на отримання такої інформації повинна виходити виключно від особи, чиї права було обмежено. Проте така ініціатива буде практично нівелюватися вимогами щодо обігу інформації з обмеженим доступом, зокрема державної таємниці, до якої віднесено відомості «про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової, розвідувальної і контррозвідувальної діяльності» [6]. Здійснюючи навіть поверхневий пошук в Єдиному реєстрі судових рішень можна побачити, що розроблювані особи через відмову у наданні відповідної

інформації вимушені звертатись до суду з вимогою про зобов'язання вчинення таких дій, при цьому судом приймаються рішення не завжди на їх користь.

У контексті викладеного показовим є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Denysyuk and others v. Ukraine» (№ 22790/19, № 23896/20, № 25803/20 та № 31352/20), яке «стосувалося скарг щодо здійснення негласних слідчих (розшукових) дій за заявниками, а також порушення конфіденційності комунікацій адвоката та клієнтів». В цьому рішенні було констатовано порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) та невиконання Державою своїх зобов'язань за статтею 38 Конвенції та з-поміж іншого зазначено наступне: «Процедури оскарження дій органів влади постфактум мали дозволити визначити, чи були ці дії здійснені «згідно із законом», чи відповідали вони «нагальній суспільній потребі» і чи були вони «пропорційними». Заявники не змогли своєчасно отримати доступ до достатньої інформації та документів для оскарження дій у цій справі, враховуючи відмову органів влади оприлюднити навіть судові рішення, що санкціонували проведення НСРД, що зробило захист, передбачений національним законодавством, ілюзорним. Вони не мали у своєму розпорядженні ефективної національної процедури для своєчасного розгляду їхніх скарг за статтею 8. Самі засоби захисту, викладені в частині 2 статті 303 та частині 3 статті 309 Кримінального процесуального кодексу України, не могли бути застосовані самостійно, не містили інструкцій для суддів щодо перевірки законності окремих заходів і, зрештою, були неефективними на практиці в цих справах» [7].

Отже, можна констатувати певні проблемні питання щодо дотримання права на приватність під час проведення негласних заходів. Вирішення цих питань потребує поміркованості та зваженості як з боку законодавця, так і учасників таких правовідносин. Йдеться про необхідність дотримання балансу приватних та публічних інтересів в розрізі ефективної протидії злочинності та захисту національної безпеки. Також вбачається, що належна комунікація (надання відповідей з відповідними роз'ясненнями в разі відмови надання запитуваної інформації) має важливу роль у врегулюванні вищезазначеної проблематики.

---

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 23.04.2025).

2. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 року № 374-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text (дата звернення: 23.04.2025).

3. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 року № 912-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text (дата звернення: 23.04.2025).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 23.04.2025).

5. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ

Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text (дата звернення: 23.04.2025).

6. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text (дата звернення: 23.04.2025).

7. Огляди практики ЄСПЛ за рішеннями, ухваленими впродовж січня та лютого 2025 року. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/info_anons_daidgest_oglyad/1803022/ (дата звернення: 23.04.2025).

Марія Красій
доцент кафедри публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ КОНГРЕСІВ ООН НА ЗОВНІШНЮ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ВИКЛИКИ

У сучасних умовах глобалізації та активного розвитку міжнародного правопорядку особливої актуальності набуває проблема інтеграції національних кримінально-правових систем у міжнародний простір. Україна як держава, що прагне до активної співпраці з міжнародною спільнотою та реалізації євроінтеграційного курсу, зобов'язана враховувати міжнародні стандарти у формуванні власної зовнішньої кримінально-правової політики.

Конгреси ООН з питань запобігання злочинності й поводження з правопорушниками є ключовими глобальними майданчиками для розробки універсальних підходів до кримінального правосуддя, а також визначення стратегічних напрямів протидії транснаціональній злочинності. Проте на практиці виникає низка проблем, пов'язаних з імплементацією рішень Конгресів ООН у національне правове поле: від нормативно-правових розбіжностей до інституційної неспроможності реалізації запропонованих стандартів.

На універсальному рівні міжнародне співробітництво України в сфері протидії злочинності здійснюється завдяки її участі у всесвітніх міжнародних організаціях. Надважливою є наявність авторитетного координатора в об'єднанні окремих держав навколо спільних наднаціональних кримінально-правових проблем. У планетарних масштабах цю роботу виконує сьогодні ООН, членом якої Україна є з часу заснування цієї організації. Уособлюючи

міжнародну спільноту у відносинах, предметом яких є злочинність і засоби соціального контролю над нею, визначення окремих злочинів та їх типових правових наслідків, у рішеннях ООН створює для національних галузей законодавства, які регламентують протидію злочинності, орієнтири або й стандарти для уніфікації й удосконалення. Ці питання розглядаються в багатьох документах Генеральної Асамблеї, Секретаріату, Економічної та Соціальної Ради, інших органів і спеціальних установ ООН. У формуванні міжнародно-правової бази боротьби зі злочинністю помітною є роль Конгресів ООН з питань запобігання злочинності й поводження із правопорушниками [1, с. 299].

Конгреси є консультативним органом Комісії ООН із попередження злочинності та кримінального правосуддя і розглядаються як форум, що сприяє обміну досвідом у сфері права, розробки політики і виявлення нових тенденцій і проблем у сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя між державами, міжнародними організаціями і окремими експертами. До компетенції конгресу належать: визначення головних напрямів міжнародного співробітництва з попередження злочинності в боротьбі з нею; розробка програм і рекомендацій щодо протидії злочинності; сприяння обміну досвідом і координації співробітництва держав у межах ООН з питань попередження й поширення злочинності [2, с. 81]. Важливим аспектом діяльності Конгресів є розробка механізмів взаємодії між національними правоохоронними органами різних країн для ефективного розслідування та попередження транснаціональних злочинів. Крім того, вони сприяють узгодженню кримінально-правових норм і принципів правосуддя, що є необхідним кроком для створення єдиного підходу до боротьби з міжнародною злочинністю.

На цих міжнародних форумах, яких на сьогодні відбулося чотирнадцять, розробляються та пропонуються світовій спільноті й органам ООН для затвердження нові стратегії, проєкти конвенцій і резолюцій. Як зазначає В. Голіна: «Вагомість конгресів ООН зумовлюється їх можливістю щодо: а) створення нормативних основ для подальшої плідного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю; б) кримінологічного прогнозування і планування попереджувальної діяльності, спираючись на результати досліджень злочинних проявів, її детермінант у багатьох куточках світу; в) аналізу стратегій боротьби зі злочинністю та їх практичне використання в діяльності суб'єктів її попередження; г) отримання технічної, кадрової, організаційно-управлінської, фінансової та іншої допомоги від держав-учасниць конгресів ООН; д) обміну й поширення знань, досвіду та кращих досягнень теоретиків і практиків у сфері попередження злочинності» [3, с. 26–27].

Конгреси ООН є важливим джерелом орієнтирів для України в контексті формування сучасної та ефективної кримінально-правової політики. Незважаючи на виклики, інтеграція міжнародних стандартів залишається стратегічним пріоритетом на шляху європейської інтеграції та зміцнення

верховенства права.

Вплив Конгресів ООН на зовнішню кримінально-правову політику України проявляється через впровадження міжнародних стандартів, адаптацію національного законодавства до світових тенденцій і врахування новітніх викликів у сфері запобігання злочинності. Участь України у цих форумах сприяє модернізації правової системи, гармонізації законодавчих норм із загальноприйнятими міжнародними принципами та підвищенню ефективності кримінально-правової політики держави.

Отже, участь України у діяльності ООН та її спеціалізованих органах дозволяє забезпечувати ефективне міжнародне співробітництво у сфері попередження злочинності, розробляти та впроваджувати сучасні підходи до кримінально-правової політики, що відповідають глобальним стандартам і викликам сьогодення.

1. Шостко О. Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах : монографія. Харків: Право, 2009. 400 с.

2. Попко В. Роль Організації Об'єднаних Націй у формуванні транснаціонального кримінального права. *Публічне право*. 2019. № 2 (34). С. 75–86.

3. Конгреси ООН щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя : зб. матеріалів : у 3 кн. / за заг. ред. В. В. Голіни. Київ-Харків: Право, 2013. Кн. 1. 2013. 188 с.

Ольга Кулініч
завідувач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ДО НОВИХ ВИКЛИКІВ

У XXI столітті права і свободи людини залишаються центральною категорією конституціоналізму та міжнародного права. Водночас світ зазнає глибоких трансформацій, які впливають на характер реалізації прав людини: пандемії, збройні конфлікти, масові міграції, зміни клімату, кіберзагрози та стрімка цифровізація суспільства. У цих умовах постає нагальна потреба переосмислення наявних правових механізмів захисту прав людини, щоб зробити їх здатними до гнучкої адаптації. Необхідно не лише зберігати усталені правові принципи, а й оновлювати інструменти реалізації прав у відповідь на нові виклики, водночас забезпечуючи баланс між безпекою, свободою та відповідальністю.

Правовий механізм захисту прав людини є комплексною системою, що

охоплює конституційні положення, міжнародно-правові зобов'язання, судову практику та інституційну діяльність органів державної влади і громадянського суспільства. В умовах сучасних викликів, серед яких – цифровізація, міграційні процеси, кіберзлочинність, внутрішньополітична нестабільність, – традиційні інструменти потребують адаптації до нових реалій [1].

Особливої уваги заслуговує роль Конституції України, яка встановлює фундаментальні права людини як безпосередньо чинні норми (ст. 8, ст. 22, ст. 24) [2], а також визначає механізми їхнього судового захисту. У цьому контексті варто відзначити й діяльність Конституційного Суду, який через тлумачення норм Основного закону забезпечує гнучкість у правозастосуванні. Адаптація правового механізму можлива як на національному, так і на міжнародному рівнях. Конституційне право багатьох країн містить положення про можливість обмеження прав у надзвичайних ситуаціях. Важливо, аби ці обмеження були тимчасовими, пропорційними та підконтрольними парламенту чи іншим незалежним органам. Наприклад, Франція після терористичних актів у 2015 році оновила законодавство про надзвичайний стан, водночас зберігаючи механізми контролю над діями виконавчої влади.

Міжнародні інституції також демонструють здатність до адаптації. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці запровадив концепцію «життєздатної демократії», згідно з якою деякі обмеження прав можуть бути прийнятними, якщо це необхідно для збереження демократичного ладу в умовах кризи. У справі *Big Brother Watch v. UK* Суд визнав загрозу масового цифрового спостереження для свободи вираження поглядів та встановив нові стандарти щодо захисту особистих даних [3].

Позитивні приклади адаптації можна спостерігати в закордонному досвіді. Канада запровадила прогресивне законодавство щодо цифрових прав, де особлива увага приділяється захисту персональних даних, прозорості алгоритмів та контролю за штучним інтелектом. Швеція створила інституцію «зеленого омбудсмена» для захисту права громадян на безпечне довкілля, що відповідає викликам кліматичної кризи. Фінляндія, в умовах пандемії, продемонструвала приклад прозорої та пропорційної державної політики, забезпечуючи права людини навіть у найнапруженіші періоди.

Україна, незважаючи на військові дії, активно реформує правову систему. У 2022–2024 роках було розширено цифрові інструменти доступу до правосуддя, впроваджено дистанційні судові засідання, спрощено доступ до послуг для ВПО (внутрішньо переміщених осіб) через застосунки на кшталт «Дія» [4]. Українська практика, зважаючи на рекомендації Ради Європи, демонструє прагнення зберегти верховенство права навіть в умовах екзистенційної загрози.

Водночас актуальним залишається питання про баланс між безпекою та правами. Держави повинні утримуватися від спокуси використовувати кризу як привід для розширення повноважень за рахунок прав і свобод. Необхідні ефективні механізми парламентського й судового контролю, прозорість дій

виконавчої влади, незалежний нагляд за діяльністю спецслужб, а також забезпечення права громадян на оскарження та відновлення порушених прав після завершення кризового періоду.

Отже, можна стверджувати, що права людини мають залишатися незмінною цінністю, але водночас – здатними до адаптації у нових реаліях. Переосмислення правового інструментарію має відбуватися не за рахунок обмеження свобод, а через їх переформулювання, уточнення змісту та посилення механізмів реалізації. Зміна підходів до захисту прав у цифрову епоху, впровадження нових технологій в правосуддя, розширення правової освіти та залучення громадянського суспільства – усе це є невід'ємними складовими адаптивної моделі захисту прав людини.

Для України як країни, що водночас бореться за територіальну цілісність і демократичні цінності, цей виклик є особливо важливим. Правова система повинна не лише реагувати на виклики війни, а й формувати фундамент для відбудови, де права людини та гідність громадянина стануть основою національного відродження. Важливо також активніше залучати досвід європейських країн та міжнародних інституцій до процесу реформування. Отже, правові механізми адаптації повинні відповідати вимогам часу, залишаючись гнучкими, але непохитними у своїй меті – захищати гідність, свободу та права кожної людини, незалежно від обставин.

1. Бортник В. І. Захист прав людини в умовах надзвичайного стану: проблеми теорії та практики. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 312 с.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 38. Ст. 160.

3. Посібник зі статті 13 Європейської конвенції з прав людини. 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Guide_Article%2013_ECHR_Ukrainian.pdf.

4. Кельбя С.Г. Доступ до правосуддя як елемент правовладдя у сучасній демократичній державі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2024. № 83. С. 59–63.

Дмитро Лещенко
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ, адвокат,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Штучний інтелект став модним словом у різних галузях, і сфера віртуальних активів (крипто індустрія) не виняток. Як зазначає Ю. Размєтаєва, посилаючись на Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, штучний інтелект – це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [1, с. 2].

Ініціатива ухвалення в 2020 році Концепції розвитку штучного інтелекту [2] подальшого розвитку в Україні не отримала і не трансформувалась у спеціальний закон чи підзаконні акти, що б врегульовували використання штучного інтелекту (далі по тексту – ШІ).

Натомість у ЕС було розроблено та ухвалено спеціальний Акт, присвячений ШІ – Регламент № 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради ЄС від 13 червня 2024 року, що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту. Відповідно до п. 4 преамбули Регламенту під ШІ розуміється «сімейство технологій, що швидко розвивається, що сприяє отриманню широкого спектру економічних, екологічних і суспільних переваг у всьому спектрі галузей і соціальної діяльності. Шляхом покращення прогнозів, оптимізації операцій і розподілу ресурсів, а також персоналізації цифрових рішень, доступних для окремих осіб і організацій, використання штучного інтелекту може забезпечити ключові конкурентні переваги підприємствам і підтримувати соціально та екологічно вигідні результати, наприклад, у сфері охорони здоров'я, сільського господарства, безпеки харчових продуктів, освіти та навчання, ЗМІ, спорту, культури, управління інфраструктурою, енергетики, транспорту та логістики, державних послуг, безпеки, правосуддя тощо» [3].

Завдяки досягненням штучного інтелекту переживає зміну парадигми

своєї роботи і сфера цифрових послуг, зокрема криптоіндустрія.

ШІ революціонізує спосіб торгівлі в крипто індустрії. Завдяки вдосконаленим алгоритмам штучний інтелект може аналізувати величезні обсяги даних, виявляти тенденції та прогнозувати рух ринку віртуальних активів як в Україні, так і за кордоном. Крім того, ШІ може здійснювати угоди автоматично на основі попередньо визначених критеріїв, що може заощадити трейдерам значну кількість часу і зусиль. Така автоматизація усуває людський фактор, підвищує ефективність торгівлі віртуальними активами та знижує ризик збитків.

За останні 7 років криптоіндустрія зіткнулася з кількома випадками шахрайства, які викликали занепокоєння щодо її безпеки – це злам та подальший крах криптовалютної біржи FTX у 2022 році та кібератака на криптобіржу Binance у 2023 році – детально описані у попередніх наукових дослідженнях [4, с. 138].

Однак рятівником у подібних випадках міг бути ШІ, що може допомогати виявляти та запобігати шахрайству в галузі обігу віртуальних активів. ШІ може аналізувати дані з різних джерел, включно із соціальними мережами, щоб виявити шахрайські дії та попередити відповідні органи, які протидіють кіберзлочинцям. Крім того, ШІ може допомогти запобігти відмиванню грошей, відстежуючи рух коштів через мережу блокчейн. Ця можливість може підвищити прозорість галузі та зробити її більш привабливою для інвесторів.

ШІ також може відігравати важливу роль у забезпеченні безпеки криптоіндустрії. Завдяки своїм вдосконаленим алгоритмам він може виявляти і запобігати кібератакам, які стають все більш поширеними в індустрії. ШІ також може виявляти вразливості в мережі блокчейн і пропонувати способи їх усунення. Крім того, ШІ може допомогти запобігти спробам злому, аналізуючи поведінку користувачів і виявляючи підозрілі дії. Ця здатність може підвищити безпеку галузі та захистити кошти криптоінвесторів.

ШІ також може поліпшити управління криптоіндустрією. Завдяки здатності аналізувати дані та виявляти закономірності, ШІ може допомогти регуляторам, як вітчизняним, так і закордонним, виявити потенційні ризики та вжити необхідних заходів, зокрема розробивши більш ефективні та дієві політики і правила обігу віртуальних активів (у тому числі криптовалют). Крім того, ШІ може підвищити прозорість галузі, аналізуючи дані про мережі блокчейн і надаючи уявлення про те, як вони працюють. Така прозорість може підвищити довіру до галузі та залучити більше інвесторів.

Використання ШІ в криптовалютній торгівлі з роками зростає завдяки його здатності аналізувати величезні обсяги даних, виявляти закономірності та робити прогнози. Розглянемо деякі з переваг використання ШІ в торгівлі криптовалютою, а саме:

1. Підвищення ефективності та автоматизація процесу торгівлі – ШІ може аналізувати великі обсяги даних з різних джерел у режимі реального

часу, що полегшує виявлення прибуткових угод та економить трейдерам значну кількість часу і зусиль. Трейдери також можуть встановлювати конкретні критерії для торгівлі, а ШІ може автоматично здійснювати угоди на основі цих критеріїв.

2. Точні ринкові прогнози – ШІ здатний аналізувати величезні обсяги даних і виявляти закономірності, які важко помітити людині. Ця здатність дозволяє ШІ робити точні прогнози щодо майбутнього руху криптовалют. Завдяки своїм вдосконаленим алгоритмам ШІ може аналізувати ринкові тенденції та історичні дані, щоб визначити потенційний рух цін.

3. Зниження ризику втрат – використовуючи ШІ, криптотрейдери можуть знизити ризик втрат, оскільки завдяки ньому можна виявляти потенційні ризики і допомагати трейдерам ухвалювати обґрунтовані рішення про те, коли купувати або продавати криптовалюту. ШІ також може автоматично здійснювати операції на основі попередньо визначених критеріїв, що виключає людський фактор і знижує ризик збитків.

4. Поліпшена безпека – ШІ також може підвищити безпеку торгівлі криптовалютою завдяки своїм вдосконаленим алгоритмам, виявляючи потенційні кібератаки і вразливості в мережі блокчейн, пропонуючи способи їх усунення, а також захищаючи кошти трейдерів від крадіжок.

5. Підвищення прозорості – ШІ може підвищити прозорість торгівлі криптовалютою, аналізуючи дані в мережі блокчейн. Ця можливість дозволяє криптотрейдерам бачити, як рухаються криптовалюти і хто ними торгує. Це може підвищити довіру до галузі та залучити більше інвесторів.

6. Удосконалені торгові стратегії – ШІ також може поліпшити торгові стратегії, надаючи інформацію про ринкові тенденції та визначаючи прибуткові угоди. Трейдери можуть використовувати цю інформацію для коригування своїх торгових стратегій і ухвалення більш обґрунтованих рішень. ШІ також може аналізувати торговельну поведінку інших трейдерів і надавати інформацію про те, як вони торгують.

Вказавши беззаперечні переваги ШІ, не треба оминати увагою і потенційні ризики, пов’язані з використанням ШІ в криптовалюті. Розглянемо деякі з ризиків, пов’язаних з використанням ШІ, а саме:

1. Надмірна залежність від ШІ – хоча ШІ може допомогти трейдерам приймати обґрунтовані рішення, він не є безпомилковим. Трейдери, які покладаються виключно на ШІ, можуть пропустити критичні ринкові рухи і ухвалити неправильні торгові рішення. Важливо використовувати ШІ як допоміжний інструмент, а не покладатися на нього повністю.

2. Обмеженість даних – для навчання своїх алгоритмів і точних прогнозів ШІ потребує величезних обсягів даних, які обмежені, тому що криптоіндустрія є відносно новою. Це обмеження може призвести до неточностей у прогнозах ШІ, що завдаватиме збитків для трейдерів.

3. Проблема «чорної скриньки» – алгоритми ШІ часто складні, і зрозуміти, як вони роблять свої прогнози, може бути складно. Така

непрозорість може ускладнити довіру трейдерів до рішень ШІ та ухвалення обґрунтованих рішень щодо своїх угод.

4. Ризики кібербезпеки – технологія ШІ все ще нова, і деякі системи вразливі до кібератак, що може поставити під загрозу безпеку коштів трейдерів. Хакери можуть використовувати вразливості в алгоритмах ШІ для маніпулювання угодами або крадіжки коштів. Для захисту від цих ризиків необхідно впроваджувати надійні заходи кібербезпеки.

5. Упередженість алгоритмів – алгоритми ШІ можуть бути упередженими на основі даних, на яких вони навчаються. А якщо алгоритм ШІ робитиме упереджені прогнози, це може призвести до значних збитків для трейдерів. Щоб уникнути цього ризику, важливо переконатися, що алгоритми ШІ навчаються на об'єктивних даних.

6. Регуляторні ризики – використання ШІ в торгівлі криптовалютою – відносно нова концепція, і її застосування регулюється обмеженим числом нормативних актів. Трейдери, які використовують ШІ, можуть наражатися на регуляторні ризики, якщо вони порушують закони або правила. Важливо бути в курсі регуляторних змін і стежити за тим, щоб системи ШІ відповідали відповідним законам і нормативним актам.

ШІ має безліч застосувань у сфері криптовалют. Найважливішим застосуванням ШІ в криптовалютній сфері є дослідження та аналіз. Багато інвесторів і трейдерів використовують ШІ для прогнозування ринкових тенденцій і ухвалення обґрунтованих інвестиційних рішень. Алгоритми машинного навчання можуть аналізувати величезні обсяги даних, включаючи історичні ціни на криптовалюти, ринкову капіталізацію, тренди, обсяги та багато інших даних, щоб виявити закономірності та кореляції, які можуть вказувати на майбутній рух цін.

Оскільки крипторинок стає дедалі складнішим, ШІ відіграватиме вирішальну роль у виявленні тенденцій і закономірностей, які можуть пропустити люди-аналітики. Чат-боти та віртуальні помічники на основі ШІ також стануть більш поширеними, надаючи криптотрейдерам та інвесторам підкріплені даними пропозиції щодо інвестицій та підтримку. Отже, ШІ відіграє життєво важливу роль у криптоіндустрії, підвищуючи її ефективність, безпеку та прозорість. ШІ трансформує способи торгівлі, виявляючи та запобігаючи шахрайству, підвищуючи безпеку та поліпшуючи управління. Опрацювання можливості імплементації у діюче законодавство України положень EU Artificial Intelligence Act або ухвалення адаптованого до нього Закону про штучний інтелект буде предметом майбутніх досліджень.

---

1. Размєтаєва Ю. Штучний інтелект в юридичній практиці : матеріали вебінару Ради адвокатів Дніпропетровської області. 2025. URL: https://advokaty.dp.ua/wp-content/uploads/2025/04/SHI_v_yurydychniy__praktytsi.pdf

2. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні : схв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

3. Регламент (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року, що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту та вносить зміни до Регламентів (ЄС) № 300/2008, (ЄС) № 167/2013, (ЄС) № 168/2013, (ЄС) 2018/858, (ЄС) 2018/1139 і (ЄС) 2019/2144 і Директиви 2014/90/ЄС, (ЄС) 2016/797 і (ЄС) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act, AI Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202401689

4. Лещенко Д. С. Кібербезпека віртуальних активів: регуляторні рішення, судова практика та захист в Україні й за кордоном. *Міжнародна та національна безпека* : матеріали IX Міжнародної науково-практ. конф. (м. Дніпро, 14 березня 2025 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. 324 с.

Неля Лях
доцент кафедри поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх
справ, доктор філософії

ЕВАКУАЦІЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ. ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД – УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Збройні конфлікти мають руйнівний вплив на всі верстви населення, але найбільш уразливою категорією є діти. Евакуація дітей із зони бойових дій є не лише гуманітарним пріоритетом, а й складним організаційним процесом, що потребує чіткої міжвідомчої координації, юридичної регламентації, забезпечення безпеки, психологічної підтримки та подальшої соціалізації. Сучасна війна в Україні, яка триває з 2014 року і загострилася з початком повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році, проявила системні виклики у сфері евакуації дітей. З огляду на це актуальним є вивчення міжнародного досвіду з метою вдосконалення українських механізмів евакуації та захисту дітей.

Історія знає чимало прикладів організованої евакуації дітей у періоди воєнних дій. Один із найвідоміших прикладів є операція Pied Piper у Великій Британії під час Другої світової війни, коли з великих міст, які піддавалися бомбардуванням, евакуювали понад 3,5 мільйона дітей до сільської місцевості. Основними особливостями цієї кампанії були завчасне планування, всеосяжна участь уряду, добровольців та чітка система обліку дітей [1, с. 398–408].

Протягом XXI століття міжнародній спільноті довелося зіштовхнутися з численними гуманітарними кризами, пов’язаними з воєнними конфліктами у Сирії, Іраку, Афганістані, Ємені. Організації, такі як UNHCR, UNICEF, Save the Children та ICRC, стали провідними структурами, які займалися евакуацію, захистом та реінтеграцію дітей. У доповіді UNHCR зазначено, що евакуація повинна супроводжуватися наданням юридичних гарантій, тимчасового притулку, доступу до освіти, медичної та психологічної допомоги [2]. Успішні

кейси демонструють важливість взаємодії державного сектору та міжнародних партнерів.

Перебуваючи під постійною загрозою ракетних ударів, Ізраїль розробив ефективну систему захисту цивільного населення, зокрема дітей. У школах регулярно проводяться навчальні тривоги, існує розгалужена система укриттів, а евакуація здійснюється згідно з планами Міністерства оборони та Міністерства освіти. Цей досвід демонструє важливість профілактичних заходів навіть у періоди відносного затишшя [3, с. 1259–1278].

Україна вже понад десять років перебуває у стані збройного конфлікту, однак саме з 2022 року евакуація дітей набула масового масштабу з небезпечних територій Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей.

На жаль, евакуація в Україні супроводжувалася численними викликами:

1) відсутність єдиного алгоритму дій. Від початку повномасштабного вторгнення не розроблено чіткого регламенту, як організовувати евакуацію дітей, особливо тих, хто залишився без батьківського піклування;

2) недостатня підготовка персоналу. Працівники соціальних служб, поліція, волонтери часто діють інтуїтивно, без необхідної правової чи психологічної підготовки;

3) нестача ресурсів. Через обмежений бюджет та обстріли інфраструктури не завжди вдається забезпечити належні умови для тимчасового проживання евакуйованих дітей;

4) труднощі з реінтеграцією. Багато дітей, переміщених у безпечніші регіони, мають труднощі з адаптацією до нової школи, спільноти, культурного середовища.

У 2013 році Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 841, яка визначає порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, зокрема щодо дітей [4].

З метою захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, в умовах воєнного стану обласні військові адміністрації за погодженням з органами військового командування на відповідній території та Координаційним штабом з проведення евакуаційних заходів та ефективного реагування на масове переміщення населення можуть ухвалити рішення про проведення обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей з їх батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками з окремого населеного пункту в місцевості, де ведуться бойові дії [4].

Батьки дітей та особи, що їх замінюють, законні представники дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у тому числі тих, які виховуються у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, в сім'ях опікунів, піклувальників, сім'ях патронатних вихователів, тимчасово влаштованих, у разі проведення обов'язкової евакуації зобов'язані прибути з дітьми на збірні пункти евакуації (пункти посадки) за місцем проживання [4].

Обов'язкова евакуація в примусовий спосіб дітей здійснюється за

супроводом одного з батьків, особи, яка їх замінює, або іншого законного представника. Відмова батьків, осіб, які їх замінюють, або інших законних представників від обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей з окремого населеного пункту в місцевості, де ведуться бойові дії, не допускається [4] .

Водночас ми повинні констатувати, що бувають випадки, коли жоден з батьків або опікунів дитини не хоче супроводжувати її під час евакуації. Теоретично в такому разі в ролі законного представника можуть дозволити залучати працівника служби у справах дітей. Якщо батьки відмовляються їхати з дитиною, вивезти неповнолітнього без їхньої згоди дуже складно. По-перше, в міжнародному та в українському законодавстві не передбачено такої можливості. По-друге, евакуація дитини без згоди батьків може потенційно наражати їх на небезпеку [5].

Запровадження механізму примусової евакуації дітей із зон активних бойових дій не суперечить чинному законодавству, але тільки за умови, що така евакуація буде здійснюватися за згодою батьків або опікунів, вони будуть знати про місце перебування дитини та мати змогу безперешкодно спілкуватися з нею.

Якщо батьки або інші законні представники відмовляються від обов'язкової евакуації дитини із зони бойових дій, з ними проводиться роз'яснювальна робота, під час якої доводяться вимоги нормативно-правових актів щодо:

- обов'язку одного з батьків, або особи, яка їх замінює, супроводжувати дитину до приймального пункту евакуації з наданням документів, що підтверджують особу дитини;
- право передати дитину іншим родичам, уповноваженому представнику органу опіки та піклування для забезпечення їх безпеки та виїзду дитини до місць постійного (тимчасового) розміщення у безпечних районах;
- відповідальність, передбачену ст. 184 КУпАП та ст. 166 Кримінального кодексу України;
- обов'язків батьків стосовно виховання дитини, встановлених ст. 150 та 155 Сімейного кодексу України [4].

У разі категоричної відмови від евакуації дитини, підрозділи ювенальної превенції Національної поліції складають щодо батьків адміністративні протоколи за ст. 184 КУпАП за ухилення від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання дітей [6].

Однак на цей час маємо констатувати той факт, що батьки, щодо яких розглядаються адміністративні протоколи, практично не притягуються до відповідальності за ст. 184 КУпАП [5]. Проаналізувавши винесені судами в Донецькій області постанови за підсумками розгляду протоколів про адміністративні правопорушення, складені на підставі ч. 1 ст. 184 КУпАП у зв'язку з небажанням батьків евакуювати дітей із зони бойових дій до більш безпечного місця, суди аргументують свої рішення про закриття

адміністративного провадження відсутністю прямого обов'язку батьків щодо евакуації дитини у диспозиціях ст. 184 КУпАП, ст. 166 Кримінального кодексу України та ст. 150, 155 Сімейного кодексу України.

У своїх поясненнях до адміністративних протоколів батьки зазначали, що вони не мають інформації щодо конкретних умов переселення, облаштування та проживання в безпечному місці. Тому під час евакуації сімей з дітьми треба застосовувати індивідуальний підхід та проводити попередню роз'яснювальну роботу та подальший патронатний супровід вже на місці тимчасового перебування [5].

Підбиваючи підсумки, робимо висновок, що сьогодні Україна перебуває лише на початку шляху до формування сталої системи евакуації дітей із зони бойових дій. З метою їх належного захисту та врегулювання проблемних питань у цій сфері необхідно:

- розглянути можливість щодо створення спеціального законодавства з питання евакуації сімей з дітьми з урахуванням концепції «дотримання найкращих інтересів дитини» та з передбаченням належної оцінки щодо кожного елементу зазначеної концепції;
- удосконалити роз'яснювальну роботу щодо ризиків перебування в зоні активних бойових дій, механізми підтримки та захисту родин з дітьми, які були евакуйовані із зони ведення активних бойових дій, для запобігання їх поверненню до місця постійного проживання до закінчення дії правового режиму воєнного стану;
- розглянути можливість створення міжвідомчого органу та внесення відповідних змін до законодавства з метою ефективного захисту дітей, які перебувають у зоні активних бойових дій – у разі безпосередньої загрози життю або здоров'ю дитини.

---

1. Foster D., Davies S., Steele H. The evacuation of British children during World War II: A preliminary investigation into the long-term psychological effects. *Aging & Mental Health.* 2003. № 7(5). S. 398–408. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1360786031000150711

2. Evacuating children in conflict zones: Global practices and recommendations. *UNHCR*. Geneva, 2022. URL: https://www.unhcr.org

3. D. Weisburd, T. Jonathan and S. Perry. The Israeli Model for Policing Terrorism. *Criminal Justice and Behavior.* 2009. № 36(12). S. 1259–1278. URL:https://www.researchgate.net/publication/251386247_The_Israeli_Model_for_Policing_Terrorism

4. Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013р. № 841. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#top

5. Фахова дискусія «Тимчасове переміщення та евакуація: правові механізми забезпечення безпеки дітей». URL: https://www.youtube.com/live/pH0zykJ_zVs

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.11. 1984р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. Дод. до № 51. ст. 1122. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#top

Лілія Межевська
заступник директора ННІ
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ТРУДОВІ ПРАВА ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Від початку широкомасштабної агресії на тимчасово окупованих територіях України постало надзвичайно складне питання: як гарантувати дотримання трудових прав осіб, які опинилися під іноземною окупацією, а також забезпечити їм соціальний захист. Міжнародне гуманітарне право, хоч і не охоплює всі аспекти трудових відносин, встановлює фундаментальні принципи захисту цивільного населення, серед яких – заборона примусової праці й обов'язкове належне матеріальне забезпечення працівників.

У контексті російської агресії та окупації частини українських територій моніторинг і захист трудових прав громадян на тимчасово окупованих територіях набуває особливої значущості. Головну роль для реалізації цих прав мають міжнародні конвенції, які:

– забороняють примусову працю (Конвенція МОП № 29, 1930) та встановлюють чіткі виключення, пов'язані виключно з кримінальною відповідальністю та надзвичайними обставинами;

– закріплюють гарантії соціального захисту та рівності в оплаті, умовах праці й доступі до страхових виплат (Конвенція МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення, 1952);

– гарантують право на свободу об'єднання та колективні переговори (Конвенції МОП № 87 і № 98), що є ключовими механізмами захисту інтересів працівників за будь-яких політичних умов.

Забезпечення трудових і соціальних прав громадян на тимчасово окупованих територіях потребує скоординованих зусиль держави, міжнародних організацій та громадянського суспільства. Моніторинг МОП і посилення міжнародних механізмів реагування – ключові компоненти, що дозволять не лише фіксувати порушення, а й домагатися їхнього усунення та відновлення прав постраждалих.

Інтеграція цих норм у судову й адміністративну практику дає змогу притягувати до відповідальності державу-окупанта за невиконання соціально-трудових зобов'язань та забезпечувати відновлення справедливості для цивільного населення [1, с. 409].

Міжнародно-правові гарантії заборони примусової праці під час

окупації:

1. Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни (12 серпня 1949 р.).

Стаття 51 забороняє змушувати цивільних осіб до виконання будь-яких примусових робіт із застосуванням сили з боку окупаційних органів влади.

Виконання робіт може вимагатися лише на території окупації, де перебуває особа, і, наскільки це практично можливо, за її звичайним місцем роботи.

Окупаційна держава зобов'язана:

– оплачувати працю відповідно до характеру виконуваних обов'язків та фізичних і розумових можливостей працівника;

– підтримувати умови праці не гірші, ніж ті, що були до окупації;

– утримуватися від мобілізації цивільних до будь-яких військових або напіввійськових формувань.

Гаазька конвенція (IV) про закони та звичаї війни на суходолі (18 жовтня 1907 р.).

Стаття 55 проголошує, що окупаційна влада є лише розпорядником (узуфруктуарієм) державної власності на окупованій території.

Це накладає на окупанта обов'язок зберегти капітальну вартість:

– будівель, лісів, сільськогосподарських угідь тощо;

– забороняє використовувати цивільних для руйнівних або надмірно виснажливих робіт.

Європейська конвенція з прав людини (1950 р.).

Стаття 4 проголошує загальну заборону примусової або обов'язкової праці. Дозволені лише чітко визначені винятки:

– загальнообов'язкові громадські роботи;

– роботи, призначені судом як покарання;

– інші виняткові випадки, прямо передбачені в Конвенції.

Хоча практика ЄСПЛ щодо трудових прав на окупованих територіях поки обмежена, Суд розглядає скарги, пов'язані з фактом примусового залучення до праці та порушенням захисту від експлуатації.

Принципи ООН з питань бізнесу та прав людини закріплюють відповідальність держав та підприємств за попередження й усунення негативних наслідків у сфері трудових прав, навіть у воєнних або постконфліктних умовах [2, с. 154].

Практика застосування та проблемні аспекти: насамперед, ключовим викликом є забезпечення реального доступу постраждалих до форумів захисту прав – національних судів чи міжнародних інституцій. Нестача безпечних каналів подання скарг ускладнює ефективне застосування вказаних конвенцій.

Окупаційна влада часто уникає прозорого обліку залучених до праці осіб, а міжнародні місії обмежені в оперативному контролі на об'єктах, що ускладнює документування порушень.

Комплекс вказаних міжнародних норм створює чітку заборону на

використання сили для залучення цивільного населення до праці на окупованій території. Окупаційна держава має забезпечити оплату та умови праці на довоєнному рівні, не допускати виснажливих чи руйнівних робіт і утримуватися від будь-яких форм експлуатації та залучення до військових формувань. Водночас національні органи та міжнародні судові інстанції мають право й обов'язок фіксувати та переслідувати порушення цих норм.

1. Обушенко Н. М. Судовий захист прав і свобод людини в умовах воєнного стану. *Грааль науки.* 2025. № 50. С. 407–412.

2. Обушенко Н. М., Межевська Л. В. Якісний та ефективний вплив міжнародно-правових актів на формування трудового законодавства в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 4 (119). С. 151–156.

Денис Моісеєнко
доцент кафедри теорії, історії
держави і права та міжнародного права
Класичного приватного університету,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ «ВРАЗЛИВІ КАТЕГОРІЇ НАСЕЛЕННЯ» В ОСМИСЛЕННІ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII, до вразливих груп населення належать особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників [1].

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 року кардинально змінило підходи до розуміння соціальної вразливості. Традиційно поняття «вразливі категорії населення» охоплювало осіб з інвалідністю, людей похилого віку, дітей, малозабезпечених, безпритульних тощо. Однак у контексті збройної агресії виникли нові форми вразливості, що вимагають переосмислення законодавчих підходів та соціальної політики.

Починаючи з подій на Донбасі 2014 року, і особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, ця категорія значно розширилася і наразі також включає:

- внутрішньо переміщених осіб (ВПО);
- осіб, які перебували в окупації;
- осіб, які втратили житло та/або інше майно внаслідок збройної агресії;
- осіб, які зазнали поранень, соматичних або психічних вад/захворювань внаслідок збройної агресії;

- родини військовослужбовців і загиблих;
- осіб, які зазнали фізичного/психічного насильства, катувань, сексуального насильства, депортації.

Зокрема, це частково закріплено в Законах України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією російської федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат».

Проте національним законодавством не охоплюються всі згадані категорії. Поза увагою залишаються дорослі цивільні особи, що у будь-який спосіб, крім сексуального насильства, постраждали внаслідок збройної агресії. Ще у 2019 році у Верховній Раді був зареєстрований законопроєкт № 1115 від 29.08.2019 «Про статус і соціальний захист мирних (цивільних) громадян, які постраждали внаслідок бойових дій чи збройних конфліктів». Але з того часу він досі не розглянутий [2].

Щодо міжнародно-правового регулювання питання, яке розглядається, слід зазначити наступне.

Відповідно до ст. 21 Директиви 2013/33/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26 червня 2013 року щодо встановлення стандартів прийому осіб, які звертаються за міжнародним захистом, вказано категорії осіб, які потребують особливих умов прийому, включно з неповнолітніми, неповнолітніми без супроводу, особами з інвалідністю, літніми особами, вагітними жінками, одинокими батьками з неповнолітніми дітьми, особами, які пережили катування, зґвалтування або інші серйозні форми психічного, фізичного чи сексуального насильства [3].

Відповідно до ст. 1 Конвенції ООН про права інвалідів (CRPD, 2006) «Особи з інвалідністю включають тих, хто має тривалі фізичні, психічні, інтелектуальні або сенсорні порушення, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть перешкоджати їхній повній та ефективній участі в суспільстві на рівних з іншими умовах» [4].

Відповідно до Керівних принципів ВКБ ООН щодо внутрішнього переміщення (1998) «Особлива увага має приділятися потребам вразливих груп внутрішньо переміщених осіб, включаючи дітей, особливо тих, хто залишився без нагляду, літніх людей, людей з інвалідністю, вагітних жінок, одиноких батьків та жертв зґвалтування або інших форм сексуального насильства» [5]. Як бачимо, тут поєднані фізичні, соціальні і правових фактори у визначенні вразливості.

Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час

війни (1949) в ст. 16–17 вказує на те, що особи, які через хворобу, поранення, інвалідність, вік чи вагітність не можуть себе захистити, мають право на особливий захист і гуманність [6].

Отже, міжнародні норми демонструють міждисциплінарний підхід до вразливості – як поєднання фізичних, психоемоційних, правових та соціальних факторів, що впливають на спроможність особи захищати свої права. Українське законодавство має орієнтуватися на ці підходи та гармонізувати внутрішні норми з міжнародними, забезпечуючи інклюзивний і не дискримінаційний підхід до соціального захисту всіх постраждалих груп. На нашу думку, переосмислення поняття «вразливості» в умовах війни є не лише правовою, але і гуманітарною необхідністю, яка має відображатися в оновленій соціальній політиці держави. Насамперед треба усунути прогалини у законодавстві щодо статусу цивільних постраждалих, що не відносяться до інших вразливих категорій. Також, можливо, законодавцю треба задуматись над створенням єдиного кодифікованого нормативного акта, що об'єднує в собі поняття різних вразливих категорій, що постраждали внаслідок збройної агресії, їх статус та комплекс заходів соціального захисту щодо таких осіб.

1. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. *Офіційний сайт Верховної Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

2. про статус і соціальний захист мирних (цивільних) громадян, які постраждали внаслідок бойових дій чи збройних конфліктів : Проєкт Закону від 29.08.2019 р. № 1115. *Офіційний сайт Верховної Рада України*. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/596

3. Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection. *Eur-Lex.* URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013L0033

4. Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol (CRPD, 2006). *UN official portal*. URL: https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf

5. Guiding Principles on Internal Displacement (1998). *UNHCR official portal*. URL: https://www.unhcr.org/media/guiding-principles-internal-displacement

6. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. *International humanitarian law databases*. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949

Людмила Мохнар
доцент кафедри психології
діяльності в особливих умовах
Національного університету
цивільного захисту України,
кандидат педагогічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна в нашій країні внесла суттєві корективи в життя мільйонів українців. Постійний стрес, переживання, тривога, відчуття небезпеки призводять до негативних наслідків для психічного здоров'я. Війна охоплює всі можливі елементи травми, її вплив є тривалим і в наших умовах непередбачуваним за поширеністю та інтенсивністю. Окрім ризиків фізичного ушкодження та безпосередньої загрози життю, особистість зазнає множинних і хронічних психологічних травм, тобто відбувається раптова та часто масова втрата ресурсів, яка потенційно посилюється з часом. Процес подолання емоційно-напруженої ситуації залежить від психічного стану людини, а ефективність подолання емоційно-напруженої ситуації залежить від рівня виснаження емоційно-вольових зусиль особистості. Водночас психологічні наслідки пережитого травматичного досвіду особистості, що виявляються у вигляді травматичного і посттравматичного стресу, можуть стимулювати особистість до позитивних особистісних змін, через поліпшення стосунків, визнання нових здібностей, цінування власного життя та духовного зростання, а саме – до розвитку посттравматичного зростання.

Посттравматичне зростання – це зміни в особистості, які свідчать про появу нового рівня функціонування, а когнітивна перебудова, що відбувається в процесі подолання наслідків психологічної травми, допомагає людям виробити когнітивні схеми, які не виключають можливості травми в майбутньому, а набутий досвід робить їх більш стійкими до «руйнувань, спричинених психологічною травмою».

Посттравматичне зростання як досвід позитивних змін, які виникають у результаті боротьби з важкими життєвими кризами, визначають Р. Тедескі, Л. Калхун. Вони описують його як ситуацію, за якої розвиток особистості, принаймні в окремих сферах, перевищив свій попередній рівень, той, який був до того, як у житті виникла криза. Людина не просто вижила, але й значуще змінилася порівняно зі своїм попереднім станом. Тобто це не просто повернення до певної базової лінії, а вдосконалення в певних, дуже важливих, для людини сферах. Як зазначають дослідники, ці зміни проявляються у різних напрямах: зростання цінування життя в цілому, наповнення стосунків

смислами, зростання почуття особистої сили, зміна пріоритетів, збагачення духовного життя тощо [1].

Виділяють три групи психологічних чинників посттравматичного зростання особистості:

1. Особисті чинники. Ідеться про низку особистісних рис, які корелюють із наступний посттравматичним зростанням після пережиття травми. Цими рисами виявилися такі: екстраверсія, відкритість до нового досвіду, свідомість, самоефективність, оптимізм, надія.

2. Когнітивні чинники. Ідеться про наявність когнітивних навичок до позитивної реінтерпретації подій та до пошуку переваг.

3. Організаційні практики. Ідеться про дві групи практик – загальні практики, які не мають прямого стосунку до травми та психічного здоров'я, та практики соціальної підтримки. Щодо практик соціальної підтримки, то наголошується на важливості задоволення наданою підтримкою як предиктор посттравматичного зростання, особливо – задоволеність емоційною підтримкою. Сюди ж відноситься формування «групового копінгу» – групових активностей, які роблять внесок у зростання. Йдеться, наприклад, про ділення досвідом прийняття складних подій та спільних дій із їх подолання. Важливим є практики визнання та побудови ефективної співпраці в часі криз, та спільна праця над конструюванням розуміння досвіду та кращої підготовки до майбутніх криз [2].

Т. М. Титаренко [3] називає такі передумови, які сприяють досягненню стану психологічного благополуччя після переживання травми:

1) здатність переосмислювати травматичні переживання;

2) досягнення внутрішньої автономії;

3) здатність приймати і надавати допомогу;

4) підвищення продуктивності, самоефективності;

5) активізація креативності і відповідальності у ставленні до власного життя.

Враховуючи всі чинники, які впливають на посттравматичне зростання, важливо розуміти, що досвід кожної особистості та її реакція на травму є унікальними, а особливості та індивідуальність кожної людини потребують ретельного аналізу та індивідуального підходу.

---

1. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic Growth: conceptual foundations and empirical evidence. Psychological Inquairy. 2004. Vol. 15 (1). S. 1–18.

2. Paton D. Posttraumatic growth in protective services professionals: Individual, cognitive and organizational influences. Traumatology. 2005. 11(4). S. 335–346.

3. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

Владислав Платонов
науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології
навчально-наукового інституту
управління та безпеки населення
Національного університету
цивільного захисту України,
доктор філософії (Ph.D) з психології

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ТИСКУ

Психологічне благополуччя особистості є однією з важливих умов збереження психічного здоров'я та гармонійного функціонування в соціумі. У контексті сучасної психологічної науки цей феномен розглядається як багатогранне утворення, що збирає в собі різноманітні аспекти життєдіяльності людини – від її емоційного стану до здатності знаходити сенс у повсякденних подіях.

У наукових дослідженнях психологічне благополуччя трактується як інтегральний показник внутрішнього стану особистості, який охоплює когнітивні (сприйняття, оцінка свого життя), емоційні (рівень позитивних емоцій, задоволеність), а також мотиваційні (бажання до самореалізації, внутрішня цілеспрямованість, амбіції) компоненти функціонування людини. Психологічне благополуччя формується в результаті взаємодії біологічних, психологічних та соціальних факторів, а також особистого досвіду й суб'єктивного сприйняття реальності.

Дослідниками виділено низку ключових складових психологічного благополуччя, серед яких:

- відчуття задоволеності життям, як загальне позитивне ставлення до власного існування;
- внутрішня гармонія, що проявляється у відчутті балансу між різними сферами життя;
- наявність життєвого смислу, або екзистенційна наповненість, яка допомагає подолати труднощі та зберігати мотивацію;
- впевненість у своїх силах та віра в особисту ефективність (self-efficacy);
- позитивне сприйняття себе, самооцінка, що базується на прийнятті власних як сильних, так і слабких сторін;
- позитивне сприйняття навколишнього світу як безпечного, передбачуваного й справедливого середовища.

Психологічне благополуччя виражається не лише в наявності позитивних

емоцій, а й в здатності до глибокого когнітивного осмислення життєвих подій, емоційна стійкість, задоволення від міжособистісних стосунків та вміння зберігати оптимізм у складних та стресових ситуаціях [1]. Людина, яка має високий рівень благополуччя, здатна адекватно оцінювати свої можливості, ефективно реагувати на стресові події та приймати відповідальні рішення.

Психологічне здоров'я передбачає не лише відсутність психічних розладів, а й здатність до адаптації, самореалізації, ефективного управління емоціями, а також до побудови позитивних соціальних зв'язків. В цьому випадку психологічне благополуччя можна вважати складовою психологічної стійкості – здатності зберігати внутрішній баланс під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх стресогенних факторів [2].

Однак у сучасних умовах, коли суспільство переживає інформаційне перенасичення, зростає рівень так званого інформаційного тиску, що чинить значний вплив на психічне здоров'я та психологічне благополуччя людини. Ми постійно перебуваємо в середовищі, де кількість інформації є надмірною, часто суперечливою та емоційно чутливою. Людина змушена обробляти великі обсяги інформації, намагатись відділяти правду від фейків, долати вплив тривожних, шокуючих чи провокативних повідомлень, довіряти надійними джерелам інформації та перевіряти їх.

Таке перенасичення інформацією спричиняє:

- когнітивне перевантаження, що виражено у втраті здатності до зосередження та ухвалення виважених рішень;
- зростання тривожності та внутрішнього напруження;
- емоційне виснаження, особливо серед тих, хто активно взаємодіє з інформацією, її аналізом та збором (журналісти, волонтери, освітяни);
- відчуття безпорадності через неможливість повноцінно впливати на події;
- зниження рівня суб'єктивного благополуччя – погіршується настрій, зникає мотивація, виникає соціальна відстороненість.

Сьогодні інформаційний тиск набуває вигляду гібридної зброї, мета якої посіяти паніку, створити дезорієнтацію, підірвати моральний дух населення. Особливо небезпечними є ситуації, коли медіапростір стає джерелом маніпуляцій, викривлених уявлень про реальність, або соціальне порівняння, що змушує особистість сумніватися у власних поглядах, цінностях та життєвих орієнтирах [3]. У таких умовах людина може втратити відчуття контролю, що призводить до психологічного виснаження, депресивних станів, виникнення відчуття безнадії, а іноді призводить до соціальної ізоляції та припиненні спілкування яке було в минулому.

Отже, у світлі сучасних викликів психологічне благополуччя не лише залишається актуальною темою, але й вимагає особливої уваги з боку суспільства, фахівців і кожної людини зокрема. Формування здорового інформаційного середовища, розвиток навичок критичного мислення, емоційного саморегулювання та інформаційної гігієни є важливими кроками на шляху до збереження психічного здоров'я в умовах постійних змін і стресів.

Отож інформаційний тиск є не лише зовнішнім фактором дестабілізації, а й чинником, що впливає на особистісну структуру благополуччя, на відчуття автономії, самоповаги, внутрішнього сенсу та здатності до позитивної саморефлексії. У зв'язку з цим формування психологічного благополуччя в умовах інформаційного тиску вимагає розвитку критичного мислення, емоційної регуляції та усвідомленого обмеження впливу шкідливого контенту. Крім того, важливим чинником є здатність підтримувати стабільні міжособистісні зв'язки, займати активну життєву позицію та опиратися на внутрішні цінності, що не залежать від певних тенденцій. Ппсихологічне благополуччя є не лише індикатором здорової особистості, а й динамічною умовою її психічної рівноваги. У ситуації надмірного інформаційного тиску воно виконує роль «психологічного фільтра», що дозволяє людині зберігати цілісність, емоційну стійкість та здатність до гармонійної взаємодії з навколишнім світом.

1. Терещенко К. Суб'єктивне благополуччя особистості та його підтримка в умовах невизначеності. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2025. 34(1). С. 125–133. URL: https://doi.org/10.31108/2.2025.1.34.11

2. Karamushka L., Kredentser O., Tereshchenko K. Educational staff subjective well-being in war conditions. *Організаційна психологія Економічна психологія*. 2023. Т. 4. № 30. С. 23–33. URL: https://doi.org/10.31108/2.2023.4.30.3 (дата звернення: 15.04.2025).

3. Meshcheriakov D. Psychological defence of the personality from information pressure during the war: aspects of subjectness. *Technologies of intellect development.* 2022. Т. 6. № 1 (31). URL: https://doi.org/10.31108/3.2022.6.1.6 (дата звернення: 15.04.2025).

Лілія Полуніна
професор кафедри
правового забезпечення
та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

Пермяков Д. С.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня факультету
забезпечення державної безпеки
Київського інституту
Національної гвардії України

РЕАЛІЗАЦІЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ

Сучасний етап розвитку правової держави характеризується посиленою увагою до питання реалізації принципу верховенства права, особливо у сфері кримінального права. Верховенство права як фундаментальна конституційна

цінність набуває особливого значення в кримінально-правовому контексті, де ставляться під загрозу найважливіші права та свободи людини. Забезпечення справедливості, законності та гуманізму в кримінальному праві є невід'ємною складовою функціонування демократичної держави.

Принцип верховенства права являє собою основоположну концепцію, що об'єднує у своїй структурі низку інших юридичних засад – від принципу законності до принципів народного суверенітету та плюралістичної демократії. Саме на цих засадах формується державна влада, головною метою якої є забезпечення належного захисту людських прав [1]. Верховенство права – це принцип, який визначає основу сучасних правових систем, гарантуючи рівність перед законом та обмежуючи владу держави за рамками закону. Даний засадничий принцип спрямований на охорону прав і свобод громадян через забезпечення транспарентності, справедливості та правомірності у державній діяльності. Ключовим компонентом концепції верховенства права є принцип легітимності. Норми кримінального законодавства мають ухвалюватися згідно з визначеними правовими процедурами, не суперечити конституційним нормам та забезпечувати всім громадянам можливість ознайомлення з правовими приписами. Це створює передумови для формування правомірних і справедливих нормативних положень, що враховують загальносуспільні інтереси.

Принцип верховенства права також встановлює правову рівність усіх осіб. Невинуватість до доведення протилежного, право на неупереджений судовий розгляд та неприпустимість тортур становлять фундаментальні гарантії об'єктивності та справедливості судочинства для кожного громадянина.

Обмеження владних повноважень та співмірність заходів кримінально-правового впливу також становлять невід'ємні складові верховенства права. Законодавство має чітко окреслювати межі державної влади та гарантувати, що застосовувані державою заходи є пропорційними й необхідними для досягнення легітимних цілей.

Судовий контроль та незалежність судової гілки влади є обов'язковими умовами для дієвості принципу верховенства права. Суди повинні функціонувати без зовнішнього впливу, дотримуватися законодавчих приписів та забезпечувати справедливе правосуддя. Відповідно до верховенства права, кожен громадянин має право на захист своїх основоположних прав і свобод. Цей принцип забезпечує стійкість правової системи до потенційних зловживань владою та сприяє стабільності, справедливості й захисту людських прав у сучасному суспільстві.

Отже, досліджуючи структурні елементи принципу верховенства права, можна зробити висновок, що ця концепція утверджує людину як найвищу суспільну цінність, забезпечує її захист від необґрунтованого втручання державних органів та їхніх представників, гарантує рівноправність усіх перед законодавчими нормами та судовими інституціями, встановлює

відповідальність державних структур перед особою та забезпечує практичну реалізацію людських прав і свобод. При цьому саме право визнається найвищим суспільним надбанням, яке сприймається, підтримується і слугує орієнтиром для окремих громадян, суспільних об'єднань та їхніх організаційних утворень, включаючи державу загалом [2, с. 45].

Стосовно кримінально-правового аспекту принципу верховенства права варто звернути увагу на наукові погляди академіка НАПрН України Ю. В. Бауліна, який у своїх дослідженнях підкреслював, що компоненти верховенства права (правовладдя) охоплюють як матеріальне, так і процесуальне право, а також правозастосовну практику. Науковець обґрунтовує цю позицію, спираючись на подальшу деталізацію зазначених елементів верховенства права у відповідній доповіді, а також на критерії оцінювання стану правовладдя в окремих державах, затверджені Венеційською комісією під час її 106-го пленарного засідання в березні 2016 року. Розроблений інструментарій оцінювання стосується тих самих шести складових верховенства права, однак представлений у форматі переліку питань, відповіді на які дозволяють перевіряти ефективність кожного компонента [3; 4].

На основі позицій Венеційської комісії, конституційних положень України та з урахуванням специфіки кримінально-правового регулювання виокремлюють такі складові фундаментального принципу верховенства права в кримінально-правовій площині: законність, правова визначеність, неприпустимість свавілля, доступність правосуддя через незалежні та неупереджені суди, дотримання людських прав, заборона дискримінації та рівність усіх суб’єктів перед кримінальним законодавством [4]. Усі ці компоненти мають істотне значення для гарантування справедливості, верховенства права та охорони прав людини у системі кримінального правосуддя.

Саме в такому контексті правовладдя вимагає, щоб будь-яка кримінально-правова норма та процедура були обов’язково закріплені законодавчо. Венеційська комісія може надавати рекомендації щодо формування чітких, доступних та передбачуваних положень у кримінальному праві.

Стосовно юридичної визначеності, вона вимагає, щоб кримінальне законодавство характеризувалося прозорістю та зрозумілістю для всіх членів суспільства. Рекомендації Венеційської комісії потенційно сприяють удосконаленню системи кримінального законодавства з урахуванням принципів правової визначеності.

Принцип недопущення свавілля та його елементи наголошують на неможливості застосування державою заходів впливу щодо особи без належних правових підстав. Відповідно, рекомендації Венеційської комісії можуть бути спрямовані на розробку механізмів запобігання неправомірному використанню владних повноважень у кримінальному процесі.

Можливість звернення до незалежного та неупередженого правосуддя передбачає наявність судового захисту при дотриманні судами принципів незалежності та безсторонності.

Під час розгляду принципу дотримання прав людини в кримінально-правовому контексті варто звернутися до висновків професора Ю. В. Бауліна, який акцентує на ключових аспектах: неприпустимості подвійного покарання за той самий вчинок (ne bis in idem); презумпції невинуватості, згідно з якою особа вважається невинною у вчиненні злочину та не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено законним шляхом і встановлено обвинувальним вироком суду; забезпеченні права на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні як фундаментальної цінності правової держави. Категорично забороняється піддавати будь-кого катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Особа, що відбуває покарання, зберігає всі права людини і громадянина, окрім обмежень, визначених законом і встановлених судовим вироком [4].

Рівність усіх громадян перед кримінальним законом та заборона дискримінації означають однаковий правовий статус для кожної особи. Венеційська комісія уповноважена пропонувати інструменти та механізми, спрямовані на протидію дискримінаційним практикам і гарантування рівноправності в кримінально-правовій сфері.

Ці фундаментальні принципи відіграють вирішальну роль у забезпеченні правовладдя та дотриманні вимог верховенства права в кримінально-правовому контексті. Їх ефективне впровадження сприяє формуванню справедливої та дієвої системи права в українській державі.

---

1. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-33681

2. Загребельна Н., Бодня О. Верховенство права як фундаментальний принцип сучасної правової держави. *Legal Bulletin*. 2020. С. 43–48.

3. Доповідь про правовладдя. Ухвалено Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні (CDL-AD(2011)003rev, Венеція, 25–26 березня 2011 року). *Право України.* 2019. № 11. С. 14–38. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001071764

4. Баулін Ю. В. «Верховенство права у кримінально-правовому вимірі». Новий Кримінальний кодекс. URL: https://newcriminalcode.org.ua/article/verhovenstvo-prava-u-kryminalno-pravovomu-vymiri-i60

Вікторія Руфанова
слідчий-криміналіст відділу розслідування злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи, слідчого управління ГУНП в Дніпропетровській області, кандидат юридичних наук, доцент

РАТИФІКАЦІЯ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ: ВПЛИВ НА ВІТЧИЗНЯНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ

Однією з глобальних цілей сталого розвитку до 2030 р. є забезпечення ґендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат, подолання проблеми ґендерно обумовленого та домашнього насильства. Тобто, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків визнано в усьому світі найважливішим чинником досягнення сталого розвитку, а також умовою побудови правової та демократичної держави, в якій гарантуються та забезпечуються права і свободи людини.

З 1 листопада 2022 р., після ратифікації Верховною Радою України, набула чинності Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), що є свідченням обраного вектору державної політики, спрямованого на протидію ґендерно обумовленому насильству. Ратифікація Стамбульської конвенції запустила масштабну хвилю концептуального перегляду та опрацювання перспективних напрямів подолання ґендерно обумовленого насильства. Це питання є актуальним з огляду на негативну динаміку кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: 2013 р. – 2247, 2014 р. – 918, 2015 р. – 998, 2016 р. – 1292, 2017 р. – 1341, 2018 р. – 1586, 2019 р. – 2554, 2020 р. – 3972, 2021 р. – 4800, 2022 р. – 3360, 2023 р. – 6 805, 2024 р. – 8900 [1].

Зростання фактів ґендерно обумовленого насильства вимагає перегляду існуючої концепції правового регулювання цих суспільних відносин, що обумовлює необхідність приведення національного законодавства у відповідність до трансформаційних викликів сучасності, міжнародних потреб та безпекових викликів сьогодення. Повномасштабне вторгнення надзвичайно гостро актуалізувало питання гендрено обумовленого насильства, набули поширення різні форми сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Жінки та дівчата, які евакуюються з небезпечних місць в Україні, перебуваючи дорозі, на пунктах перетину кордону, в транзитних/колективних центрах, у бомбосховищах, стикаються з особливо високим рівнем небезпеки, зокрема підвищеному ризику сексуальної експлуатації та торгівлі людьми.

Так, станом на 2 лютого 2025 р. органами прокуратури зареєстровано

340 фактів вчинення сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом. З них 217 випадків насильства вчинено щодо жінок, 123 – щодо чоловіків. Крім того 16 неповнолітніх дівчат та 1 неповнолітній хлопець стали постраждалими від сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні. Найбільше фактів СНПК зафіксовано на території Херсонської (109), Донецької (79) та Київської (60) областей [2].

У ст. 49 Стамбульської конвенції зазначається, що розслідування ґендерно обумовленого насильства повинно бути ефективним, без неналежних затримок під час досудового розслідування, а також враховувати права жертви (впровадження потерпілоорієнтованого підходу – безпека, приватність, конфіденційність, благополуччя, недопущення повторної віктимізації) та гендерний аспект розуміння насильства [3]. Також, у жовтні 2022 р. Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок оприлюднив заключні зауваження до України. Основні рекомендації для зниження рівня ґендерно обумовленого насильства були сформульовані як необхідність посилити законодавство щодо захисту жінок від насильства, включаючи домашнє насильство та забезпечити ефективне виконання законів та надання підтримки жертвам насильства.

Так, Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) доповнено статтями, які встановлюють відповідальність ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства», ст. 173-6 «Вчинення насильства за ознакою статі», ст. 173-7 «Сексуальне домагання». Крім того, до осіб, які вчинили домашнє насильство, насильство за ознакою статі або не виконали терміновий заборонний припис, може бути затримано на строк до трьох годин для складення протоколу, а в необхідних випадках для встановлення особи або з'ясування обставин правопорушення - до дванадцяти годин (ст. 263 КУпАП). Крім того, постанова суду про накладення адміністративного стягнення по справі про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 173-2 і 173-6 цього Кодексу, повинна містити обґрунтування необхідності або відсутності необхідності направлення порушника на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі. Ст. 269 КУпАП закріплює, що якщо адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства» або ст. 173-6 «Вчинення насильства за ознакою статі», було вчинено у присутності малолітньої чи неповнолітньої особи, така особа також визнається потерпілим, незалежно від того, чи було їй заподіяно шкоду таким правопорушенням, і на неї поширюються права потерпілого, крім права на відшкодування майнової шкоди [4].

Поряд з цим, Сімейним кодексом України закріплено право особи подавати позов про розірвання шлюбу протягом вагітності та протягом одного року після народження дитини, якщо один з подружжя вчинив домашнє насильство. У випадку вчинення домашнього насильства заходи примирення судом не застосовуються [5].

Змінами до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому

насильству» передбачено створення спеціалізованої «гарячої лінії» з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, зокрема сексуальному, пов'язаному зі збройним конфліктом, та насильству, стосовно дітей (замість кол-центру з питань запобігання домашньому насильству…). Розширено перелік спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб (притулки, денні центри, спеціалізовані центри первинного соціально-психологічного консультування, центри по роботі з дітьми, які постраждали від насильства, спеціалізована «гаряча лінія» з питань запобігання та протидії домашньому насильству, тощо). Крім того громадяни України, іноземці, особи без громадянства, яким стало відомо про вчинення домашнього насильства, зокрема якщо постраждалими особами стали або можуть стати діти, зобов'язані невідкладно повідомляти про це суб'єктів запобігання домашньому насильству - у тому числі органи Національної поліції України [6].

Внесено зімни і до Закону України «Про медіацію». Зокрема, закріплено положення, що медіація (примирення) у випадках домашнього насильства та насильства за ознакою статі не застосовується [7].

З метою гармонізації національного законодавства з нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду внесено зміни до Кримінального кодексу України (ККУ). Так, ст. 31-1 ККУ закріплює кримінальну відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири за вчинення окремих злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Також, ККУ доповнено ст. 442-1 «Злочини проти людяності», яка встановлює відповідальність за таку форму ґендерно обумовленого насильства, як сексуальне насильство, вчинене в умовах збройного конфлікту (зґвалтування, сексуальна експлуатація, примушування до зайняття проституцією, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства) [8].

Таким чином, законодавчі зміни до законодавства характеризуються комплексністю, системністю та демонструють прагнення законодавця привести вітчизняне законодавство до викликів сьогодення та норм міжнародного законодавства. Однак, потребує законодавчого закріплення поняття ґендерно зумовленого насильства, криміналізація кібернасильства у формі переслідування, сексторшену, каліцтво жіночих геніталій тощо. До того ж, доцільно посилити відповідальність за вчинення домашнього насильства, порушення обмежувальних приписів щодо кривдників тощо. Ці питання будуть досліджені в наступних роботах з даної тематики.

---

1. За офіційним даними з веб-порталу Офісу Генерального прокурора України. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 24.02.2025).

2. Офіс Генерального прокурора. URL : https://gp.gov.ua// (дата звернення: 26.02.2025).

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. 11 травня 2011 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 21.02.2025).

4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Закон України від 22.05.2024 р. № 3733-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#n24 (дата звернення: 25.02.2025).

5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 25.02.2025).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. Закон України від 20.11.2024 р. № 4073-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4073-20#Text (дата звернення: 22.02.2025).

7. Про медіацію. Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 23.02.2025)/

8. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього. Закон України від 9.10.2024 р. № 4012-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n38 (дата звернення: 25.02.2025).

Владислав Саксонов
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЮРИДИЧНІЙ ДОКТРИНІ

Суб'єктивне юридичне право у загальній теорії права визначається як «надана праводієздатному суб'єкту юридичними нормами з метою задоволення його інтересів або інтересів тих осіб, яких він представляє за законом, міра можливої (дозволеної) поведінки у правовідносинах, забезпечена кореспондуючим обов'язком зобов'язаної сторони правовідносин і гарантована державою» [1, с. 238]; «вид і міра можливої (дозволеної) поведінки суб'єкта права, встановлена юридичними нормами для задоволення інтересів правомочної особи і забезпечена державою» [2, с. 388]; «гарантована нормами права міра можливої поведінки особи» [3, с. 238].

У цивілістичній літературі суб'єктивне цивільне право характеризується як: «визначена законодавством та (або) правочином міра можливої (дозволеної) поведінки суб'єкта цивільних правовідносин. Суб'єктивне право

визначає межі власної поведінки правомочного суб'єкта або межі вимог правомочного суб'єкта, адресованих зобов'язаним особам, чи межі захисту правомочним суб'єктом порушених прав і законних інтересів»; «забезпечена законом можливість певної поведінки носія суб'єктивного права, у якій кореспондується обов'язок інших осіб і можливість при порушенні цього права звертатися за примусовим його захистом до державних органів»; «міра дозволеної поведінки управненої особи і можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи з метою задоволення визнаних законом інтересів управомоченої особи» [4, с. 35; 5, с. 37; 6, с. 161–163].

Виходячи із наведених положень теоретиків права, а також фахівців – цивілістів (які у цілому репрезентують загальні підходи до визначення сутності та змісту суб'єктивного юридичного права), для належної реалізації суб'єктивних прав у сфері цивільних відносин, а також їх відповідного юридичного захисту, особливого значення набуває необхідність визначення міри або меж дозволеної поведінки [7, с. 39].

На думку О. І. Шаповалової межі права особи – це передбачені законом або договором межі, за якими починаються права іншої особи, спричинюється шкода, або порушуються імперативні норми об'єктивного права чи моральні засади суспільства [8, с. 200].

Д. В. Горбась вважає, що «…вид і міра допустимої поведінки суб'єкта права визначається межами конкретно взятого його суб'єктивного цивільного права. Саме межі суб'єктивного права вказують, де початок цього права і де його кінець, та визначають коло тих дій, які може вчинити носій цього права, а також умови, за яких ці дії можуть вчинятися. Межі одних суб'єктивних цивільних прав можуть бути детально регламентовані нормою права, інших взагалі прямо не відображатися в законодавстві та визначатися лише на підставі загальних принципів цивільного права. Але свої межі мають усі без виключення суб'єктивні цивільні права. Доки особа діє в межах наданого їй суб'єктивного цивільного права, її поведінку треба вважати правомірною» [9, с. 9–10].

О. Я. Рогач обґрунтовує позицію, відповідно якої «межі здійснення суб'єктивних прав є різновидом правових обмежень, гарантією забезпечення свободи поведінки індивіда. Їх встановлення відбувається в законодавчому (або в інший юридично значущий спосіб) порядку, а запровадження спрямоване на звуження сфери розсуду уповноваженого суб'єкта, що полягає у зменшенні кількості варіантів дозволеної правовими нормами поведінки особи або її повної заборони у випадку недотримання таким суб'єктом юридичної свободи учасників правовідносин та інших обмежувальних критеріїв здійснення суб'єктивних прав» [10, с. 199, 332].

Залежно від *юридичної конструкції* виділяють *індивідуальні* межі здійснення цивільних прав – тобто межі, установлені самими сторонами на рівні договору, а отже, це найвищий рівень деталізації таких обмежень; *загальні* межі – звичайні норми законодавства, які, як правило, є диспозитивними, а відтак діють лише за відсутності встановлення

індивідуальних меж сторонами договору; та *надзагальні* межі здійснення суб'єктивних цивільних прав, які діють за відсутності будь-яких інших обмежень у договорі або у законі [11, с. 135].

Залежно від «*характеру прояву»* межі здійснення суб'єктивних прав характеризують: «1) в *об'єктивному значенні* – як зовнішні межі здійснення суб'єктивних прав, основоположні принципи правоздійсення. За цим критерієм їх поділяють на: а) *загальні*, яким властива ознака загально-правових принципів…; б) *спеціальні*, притаманні одній або двом і більше галузям права… вони також можуть характеризуватися як галузеві та/або міжгалузеві принципи права – цими принципами є: добросовісність; розумність; справедливість; 2) у *суб'єктивному значенні* – як внутрішні межі здійснення суб'єктивного права…» [12, с. 763–764].

Отже, як зауважив знаний фахівець досліджуваної проблематики О. Я. Рогач, «зміст права полягає в регулюванні поведінки людей таким чином, щоб вони узгоджували свою свободу зі свободою інших людей, на підставі взаємоповаги, неухильного виконання обов'язків (право – це свобода, свобода – не безмежна, вона обмежується свободою, інтересами інших осіб, які особа, що здійснює право, має поважати)» [10, с. 331].

1. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд.ю.н., проф. Ю. А. Ведєрніков. 3-є вид. перероб. і допов. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017; Ліра ЛТД, 480 с.

2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-е вид. Кииїв : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

3. Петришин О. В., Погребняк С. П., Смородинський В. С. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.

4. Аврамова О. Є., Горбенко А. С., Горобець Н. О. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 332 с

5. Цивільне право України (Загальна частина) : навч. посіб. / кол. авт. Київ : «Хай-Тек Пресс», 2013. 432 с.

6. Шишка Р. Б., Зайцев О. Л., Мічурін Є. О. Цивільне право України : курс лекцій : у 6 т. / за ред. Р. Б. Шишки, В. А. Кройтора. Харків : Еспада, 2008. Т. 1. 345 с.

7. Саксонов В. Б. Межі здійснення суб'єктивних юридичних прав у цивільних правовідносинах. *Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти* : матеріали Регіон. науково-практ. конф., присвяч. 73-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 7 груд. 2021 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 164 с. С. 38–40.

8. Шаповалова О. І. Межі здійснення суб'єктивного цивільного права. *Наукові праці*. Т. 69. Вип. 56. С. 199–201.

9. Горбась Д. В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2009. 20 с.

10. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Ужгород : Ліра, 2011. 368 с.

11. Кот О.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 4 (87) 2016. С. 127–137.

12. Рогач О. Я. Зловживання правом як результат розсуду в праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 760–765. URL: http:// www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10rojrvp.pdf (дата звернення: 23.04.2025).

Наталя Спиця
викладач кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат філософських наук, доцент

МЕНТАЛЬНІ КОДИ НАЦІЇ ЯК ЧИННИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Від початку російського збройного вторгнення на сході України та в Криму, а особливо з лютого 2022 року українське та й світове суспільство не перестає ставити глибинні питання: як стало можливим безумство такої кількості людей, коли всупереч здоровому глузду та елементарній логіці мільйони людей захопились кривавими ідеями та жагою насилля. Звичайно, такі питання вже порушували психологи, філософи, історики та політологи, коли досліджували феномени світових воєн, особливо Другої світової, але в цивілізованому світі панувала впевненість, що такі нелюдські звірства ніколи не повторяться у сучасному світі, сповненому сучасних технологій, можливості швидко і доступно обмінюватись інформацією, в суспільстві освічених людей. Сучасний світ виявив, що незважаючи на всі набуті відкриття науки і звершення соціального і культурного виміру, в ньому є місце не просто окремим індивідам, а цілим країнам створювати простір, де панує безпорадність, знецінення загальнолюдських базових принципів добра та головних чеснот, де в контексті ірраціональної прихильності владі люди готові на масові жертвопринесення чужими життями та особистою гідністю.

У таких умовах питання психічного здоров'я набуває нової особливої актуальності. До широкомасштабного вторгнення рф на територію України тема психічного благополуччя нечасто обговорювалася публічно – панувало переконання, що кожен має самостійно дбати про свій психоемоційний стан. Але війна показала: впоратися наодинці неможливо. Саме це усвідомлення дало поштовх до запуску державних програм психологічної допомоги, активізації волонтерських ініціатив та залучення міжнародних фахівців у сфері кризової психотерапії. У країні активно формується та розвивається простір підтримки та охорони психічного здоров'я громадян. Суспільство дедалі чіткіше розуміє: психічне здоров'я є основою збереження нації. Загалом, психічне здоров'я належить до проблем, які з часом потребують все більшої уваги суспільства та держави.

Для того щоб фахівці у сфері психології могли діяти ефективно, необхідно спиратися на національний інтелектуальний ресурс і, зокрема, на філософські засади, з яких виростає психологічне знання. Досвід країн Західної Європи та США демонструє поступову еволюцію підходів до

розробки принципів охорони психічного здоров'я, коли починаючи з другої половини ХХ сторіччя акценти змінювались у напрямку антропологічних орієнтирів – підтримку людей у межах їхніх локальних спільнот. Економічні виклики початку ХХІ століття у країнах ЄС, спричинили зменшення фінансування соціальних послуг, зокрема у сфері психічного здоров'я. незважаючи на це, усвідомлення значущості цієї проблеми зростало, тому на зараз у Європі діє програма спрямована на укріплення психічного добробуту, профілактику розладів і забезпечення доступності допомоги. Такий підхід свідчив про поступ до системного і проактивного вирішення проблем психічного здоров'я, основною метою таких процесів стала доступна психологічна підтримка та профілактика психічних розладів. Україна в цьому процесі посідає особливе місце, адже її шлях до формування простору психологічного здоров'я нації проходить крізь призму великої катастрофи війни та всіх випробувань, які супроводжують суспільство, що четвертий рік поспіль протидіє навалі сильного та жорстокого ворога. Звичайно ж держава не може жити тільки війною – вона продовжує виховувати дітей, надавати освіту, опікуватись здоров'ям своїх громадян, а отже – відшукує свій особистий і особливий шлях до здорової нації. Варто наголосити, що фундаментальне розуміння психічного здоров'я починається як з психології, так і з глибинних філософських основ, які визначають цінності, смисли та межі людського буття, з ментальних кодів, які століттями формували особливі риси ДНК нації.

Головна місія держави полягає у створенні умов для повноцінного гуманістичного розвитку своїх громадян. Такі умови створюються через формування особливого простору інтелектуального, емоційного, ціннісного зростання. Мова не тільки про збереження емоційної рівноваги, як базового гомеостазу життя людини. Хоча це головний пріоритет, на думку більшості в умовах війни на українській землі. Мова ще і про усвідомлення цінності неспокою як продуктивного, креативного стану, який стимулює когнітивний розвиток, формує здатність до рефлексії та відкриває нові горизонти у процесі самопізнання та пізнання світу. Сутність психологічного здоров'я нації полягає у здатності до гнучкої адаптації, до реконструкції уявлень про себе та світ у відповідь на радикальні зовнішні зміни. Кризовий досвід може спричинити глибоку психологічну травму, що порушує базові відчуття впорядкованості реальності та особистісного контролю. У такому стані людина може втратити когнітивну перспективу – здатність проєктувати майбутнє, планувати, формулювати цілі та поступово реалізовувати їх. Якщо травма не була осмислена й інтегрована в життєвий досвід, індивід здатен застрягнути у минулому і втратити спроможність до подальшого розвитку. Психологічне здоров'я тісно пов'язане з умінням бачити себе у майбутньому, що є передумовою цілепокладання і особистісного зростання про що, наприклад, говорить у своїй монографії В. Климчук [1].

Зважаючи на нашу історію, українці мають багатий досвід кризових

станів, що проживався майже кожним поколінням через навали загарбників та наругу над нашою довірою сумнівних політичних «партнерів». Водночас дослідники описують українське культурне ДНК як націю закоханих у свою землю людей, що плекає природу, сімейні цінності та подекуди поринає у замріяність філософського космізму, як проявленому емоційно-особистісному почутті співпричетності зі світом. Такі, на перший погляд, далекі від суворої реальності сьогодення речі, насправді формують певний ціннісний стрижень багатьох українців, яким на противагу всім випробуванням воєнного часу вдалось зберегти своє ментальне здоров'я та підтримати інших, хто потребує допомоги. Адже ціннісний компонент психологічного здоров'я буквально забезпечує основу самоактуалізації особистості про що в свій час писав А. Маслоу, окреслюючи основи гуманістичної теорії особистості.

Індивід, позбавлений цілісної системи цінностей, виявляється або неспроможним до саморозвитку через особисту інертність, або перебуває у соціокультурному середовищі, що не сприяє реалізації потенціалу особистості. Така людина обмежена у когнітивному сприйнятті, в спектрі інтересів і в глибині екзистенційного переживання буття.

Отже, для збереження психічного здоров'я нації, що є стратегічно важливим питанням, варто комплексно підходити до проблеми – вивчати ментальні особливості української нації, як можливі чинники самоактуалізації, що допомагають подолати кризові стани та вийти після травми війни у зростання не тільки індивідуальне, але й суспільне, національне.

1. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 125 с.

Олександр Талдикін
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НАРОДОВЛАДДЯ І ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Забезпечення верховенства права є одним з основоположних принципів існування сучасного громадянського суспільства та необхідною умовою існування держави, що позиціонує себе з правовою. До того ж право, яке закріплює основи суспільного та державного ладу, права і свободи людини,

утворюється та реалізується за допомогою легальної і легітимної державної влади, яка формується демократичним шляхом.

Воєнний стан – це надзвичайний правовий режим, який передбачає, крім надання відповідним органам державної влади додаткових повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб. І хоча правовий режим воєнного стану спрямований на захист національних інтересів та передбачає можливість утворення обставин для обмеження прав і свобод громадян, але лише за умов, що такі обмеження будуть пропорційними та обґрунтованими [1, с. 67].

Питання, пов'язані з реалізацією концепції верховенства права в умовах дії режиму воєнного стану, торкаються й проблем реалізації народовладдя через засоби прямої та представницької демократії. Сьогодні ми маємо тенденцію, коли в інформаційному просторі та й на доктринальному рівні активізуються питання обговорення щодо можливостей проведення виборів до завершення війни, висловлюються побоювання про створення умов для зловживання владними повноваженнями, які можуть призвести до узурпації влади [2, с. 101]. На думку Е. Є. Регушевського, актуальним постає питання легітимності рішень влади в умовах воєнного стану в контексті обмежень особи у використанні великої кількості прав і свобод. Зокрема, він наголошує на необхідності створення *технократичного уряду єдності* в умовах закінчення строку повноважень Верховної Ради України (восени 2023 р.), та Президента України (травень 2024 р.). Такий крок, на його думку, може стати: «важливим інструментом легітимації рішень державної влади загалом» [3, с. 74, 80]. На чималих ризиках проведення виборів для політичного стану країни під час дії обмежень наголошує Фелікс Аронович [4]. Голова міжфракційного об'єднання «Розумна політика» Дмитро Разумков, щоб уникнути будь-якого різночитання у питанні легітимності президента України, пропонує отримати роз'яснення Конституційного Суду з цього питання [5].

Безумовно, що під час проведення бойових на території України, проведення будь-яких виборів є неможливим навіть в технічному плані, але гальмування демократичних процесів після їх завершення може бути розцінено негативно як світовою спільнотою, так і електоратом, адже прихований характер недемократичної влади, наявність лише формальних демократичних ознак є сьогодні характерною рисою неототалітарних форм державного (політичного) режиму [6, с. 49].

Правові підстави у зв'язку з введенням режиму воєнного стану не дозволяють проведення виборів до Верховної Ради під час його дії. Відповідно до ч. 4. ст. 83 Конституції України, легітимність повноважень народних депутатів у разі закінчення строку їх повноважень під час дії воєнного чи надзвичайного стану пролонговано до моменту проведення першого засідання Верховної Ради нового скликання, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану [7].

Заборони проведення будь-яких виборів, а саме Президента України, виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також органів місцевого самоврядування зазначені у ст. 19. Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [8]. Відповідно до ч. 3. ст. 11. у разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану, вони продовжуються до вступу на посаду обраного після скасування воєнного стану нового Президента України [8].

Отож ми маємо норми Конституції України і Закону України «Про правовий режим воєнного стану», де чітко встановлюються правові заборони на проведення виборів під час дії воєнного стану, та наголошується про їх проведення після його скасування.

Отже, в контексті питання проведення виборів такими, що потребують, на нашу думку, офіційної інтерпретації, є норми, які регламентують припинення та скасування воєнного стану відповідно до ст. 7 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Тут, передусім, варто звернути увагу на підстави його запровадження, які містить ст. 1 вище згаданого закону:

– збройна агресія;

– загроза нападу;

– небезпека державній незалежності України;

– небезпека територіальній цілісності України [8].

Як ми бачимо, не лише факт збройної агресії є правовою підставою введення режиму воєнного стану. На думку депутата Верховної Ради від фракції «Слуга народу», члена комітету з питань національної безпеки, оборони та розвідки Федіра Веніславського, скасування воєнного стану можливе тоді, коли зникнуть всі загрози, які передбачені цим законом [9].

Окремо звернемо увагу на той факт, що відповідно до ч. 1. ст. 7. Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Припинення та скасування воєнного стану, його припинення можливе лише після закінчення строку, на який його було введено, а скасування до закінчення строку, на який його було введено, відповідно до ч. 2. ст. 7 лише указом Президента України, за умов, коли були усунуті загрози нападу чи небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [8].

З огляду на вище наведене, а також реальну можливість усунення всіх загроз в Україні, реалізація принципу народовладдя та вибори залишаються у далекій перспективі.

---

1 Абдель Фатах А. С. Виконання принципу верховенства права під час функціонування режиму воєнного стану. *Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів* : матеріали XV Міжнар. науково-практ. конф. (м. Ужгород, 27 квіт. 2023 р.). Ужгород, 2023. С. 66–69.

2. Церковник С. І. Теоретико-правовий аналіз *дії права під час воєнного стану в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 2. С.100–104.

3. Регушевський Е. Є. Концептуальні питання легітимності державної влади та зменшення ризиків кризи влади під час дії воєнного стану в Україні. *Нове українське право*,

Вип. 1. 2024. С. 73–80.

4. Аронович Ф. Вибори в Україні під час війни: що каже законодавство. *Українська правда*. 13.12. 2024. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2024/12/13/7488987/

5. Разумков. Для уникнення різночитань про легітимність президента треба було давно отримати роз'яснення КС. 16.05.2024. *Інтерфакс-Україна.* URL: https://interfax.com.ua/news/general/987246.html

6. Талдикін О. В. Сучасні недемократичні форми державного (політичного) режиму *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2019. № 1. С. 44–50.

7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19.

9. Веніславський Федір. Припинення вогню не означає скасування воєнного стану. *Укрінформ*. 21.04.2025. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3961237-venislavskij-pripinenna-vognu-ne-oznacae-skasuvanna-voennogo-stanu.html.

Лілія Фокша
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ РУЙНУВАННЯ МАЙНА ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Руйнування майна під час воєнних дій є однією з найгостріших проблем, яка зачіпає як окремих громадян, так і суспільство в цілому. Війна призводить до масового знищення житлових будинків, підприємств, інфраструктури та інших об'єктів власності, залишаючи мільйони людей без засобів до існування. У таких умовах постає необхідність ефективного правового регулювання відшкодування завданих збитків, зокрема через компенсацію, страхування та реституцію.

Цивільно-правові наслідки руйнування майна під час воєнних дій охоплюють широкий спектр питань, які потребують вирішення на рівні національного та міжнародного права. Відшкодування шкоди є не лише питанням справедливості, але й важливим елементом відновлення економіки та соціальної стабільності в країні. Актуальність цієї теми значно зросла в умовах сучасних воєнних конфліктів, зокрема повномасштабної агресії рф проти України.

На сьогодні в Україні виникає низка проблем у сфері відшкодування збитків, серед яких: відсутність або пошкодження документів, які

підтверджують право власності; складність оцінки завданих збитків; обмеженість державних ресурсів для компенсації; недостатня розвиненість механізмів страхування майна від ризиків війни.

Крім того, міжнародні стандарти, такі як положення Гаазької конвенції 1907 року та Женевських конвенцій 1949 року, встановлюють обов'язок держав забезпечувати захист цивільного населення та відшкодовувати шкоду, завдану під час війни. Проте реалізація цих норм стикається з численними викликами у контексті сучасних збройних конфліктів.

Цивільний кодекс України у ст. 22 передбачає право особи, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, на їх відшкодування [1]. Утім, пряма компенсація за зруйноване майно через воєнні дії досі не має повної нормативної реалізації.

Лише з 2023 року введено в дію Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України» № 2923-IX, який запроваджує єдиний державний реєстр пошкодженого майна, механізм подання заяв через Дію, оцінку збитків та порядок отримання грошової компенсації або житлового сертифіката [2].

Водночас механізм не охоплює всю шкоду – особливо щодо комерційного майна, нежитлових об'єктів, транспортних засобів, нецільового житла.

Перспективними напрямами вдосконалення компенсації, як механізму подолання наслідків руйнування майна, є розширення доступу до державних програм через спрощення процедур, залучення міжнародних донорів (наприклад, механізм «Відновлення України» за підтримки ЄС), та розробка механізмів конфіскації активів рф для фінансування компенсацій.

Компенсація залишається основним інструментом відшкодування, але її ефективність залежить від синхронізації національних та міжнародних механізмів і подолання фінансово-доказових викликів [3].

Страхування майна в Україні регулюється Законом України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96-ВР [4]. Цей закон передбачає можливість страхування майна від різних ризиків, включаючи форс-мажорні події. Однак під час війни страхові компанії часто виключають збройні конфлікти з переліку страхових випадків через високий рівень ризику.

В Україні не розроблено страхових продуктів, що покривали б ризики воєнного руйнування, як це практикується у країнах ЄС. Впровадження державного страхування воєнних ризиків, можливість публічно-приватного партнерства у сфері страхування майна від бойових дій є необхідними заходами у сфері реформування страхового ринку в період війни.

Реституція – це відновлення порушеного майнового стану шляхом

повернення в натурі або компенсації [5]. У контексті війни в Україні вона має міжнародно-правовий вимір:

– створено Реєстр збитків, який діє під егідою Ради Європи (2023);

– Генеральна Асамблея ООН у Резолюції A/RES/ES-11/5 (2022) закликала створити міжнародний компенсаційний механізм для України [6];

– ЄСПЛ уже розглядає справи щодо порушення прав власності внаслідок війни (зокрема, справа Ukraine v. Russia (re Crimea)) [7].

Питання компенсації шкоди, завданої майну внаслідок війни, потребує системного підходу та багаторівневого захисту. На національному рівні — через ефективні закони, судову практику, реформу страхового сектору. На міжнародному – через репарації, реституцію та участь України в компенсаційних механізмах. Необхідним є удосконалення реєстру пошкодженого майна; розробка механізмів для бізнесу (не лише житлового фонду); імплементація міжнародних стандартів захисту права власності в умовах збройного конфлікту.

---

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20

3. Інститут законодавчих ідей. Реституція, компенсації та репарації: правові механізми відновлення втраченого. Аналітична записка. 2023. URL: https://izi.institute

4. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text

5. Smartsolutions. Відшкодування збитків, завданих бізнесу війною: перспективи міжнародного компенсаційного механізму. URL: https://smartsolutions.ua/vidshkoduvannja-zbitkiv-zavdanih-biznesu-vijnoju-perspektivi-mizhnarodnogo-kompensacijnogo-mehanizmu/ Дата звернення: 06.04.2025.

6. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 «Подальші кроки щодо зобов'язання Російської Федерації виплатити репарації» від 14.11.2022.

7. European Court of Human Rights. Case of Ukraine v. Russia (re Crimea), Application No. 20958/14.

Тетяна Харченко
головний спеціаліст відділу
моніторингу питань гендерної рівності
та недискримінації управління
дотримання прав людини
Департаменту головної інспекції
та дотримання прав людини
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Актуальність досліджуваної проблематики зумовлена об’єктивними чинниками глобалізаційних процесів та їх впливом на інститути захисту прав людини. Принцип верховенства права є фундаментальною основою демократичного суспільства та ключовим механізмом забезпечення гендерної рівності в контексті сучасних глобальних викликів – пандемій, військових конфліктів, економічних криз та кліматичних змін. Мета дослідження полягає в аналізі взаємозв’язку між імплементацією принципу верховенства права та рівнем забезпечення гендерної рівності у світовому вимірі з урахуванням глобалізаційних трансформацій та системних кризових явищ сучасності [1, с. 16–18].

Методологічну основу дослідження складають як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Застосування системного підходу дозволило комплексно розглянути феномен верховенства права в контексті гендерної рівності, а компаративний метод забезпечив порівняльний аналіз правових систем і механізмів імплементації міжнародних стандартів на національному рівні. Автором також використано діалектичний, аналітичний, структурно-функціональний методи та підхід інтерсекційності для розкриття багатовимірності гендерної нерівності та дискримінації.

Ґрунтуючись на доктринальних положеннях теорії верховенства права, автор стверджує, що гендерно справедлива правова система повинна забезпечувати не лише формальну, але й субстантивну рівність. Концептуалізація гендерного виміру верховенства права передбачає визнання того, що жінки та представники ЛГБТ+ спільнот стикаються з системними бар'єрами у доступі до правосуддя, а традиційно «нейтральні» норми права можуть непропорційно негативно впливати на різні гендерні групи [1, с. 21-23]. Емпіричні дослідження демонструють, що врахування відмінних потреб, досвіду та соціально-економічного становища жінок і чоловіків є необхідною умовою для розбудови гендерно чутливих правових систем та інституцій.

Критичний аналіз міжнародного нормативно-правового регулювання

виявляє значний прогрес у формуванні стандартів гендерної рівності, зокрема через ухвалення Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Пекінської декларації та Платформи дій, резолюцій Ради Безпеки ООН з питань жінок, миру та безпеки. Водночас, незважаючи на суттєвий розвиток міжнародного права у сфері гендерної рівності, першочерговою проблемою залишається ефективна імплементація цих норм на національному рівні. Згідно з даними ООН Жінки, лише 158 країн мають законодавство, що забезпечує гендерну рівність, проте їх практична реалізація часто не відповідає задекларованим нормам [2, с. 8–9]. Виявлена дихотомія між de jure та de facto станом речей підкреслює необхідність системного підходу до забезпечення верховенства права у гендерному вимірі, що включає не лише нормативно-правові зміни, але й інституційні трансформації, підвищення правової свідомості та подолання дискримінаційних соціальних практик.

Особливої актуальності проблематика верховенства права в контексті гендерної рівності набуває в умовах глобальних викликів сучасності. Панденмія COVID-19 спричинила непропорційно негативний вплив на соціально-економічне становище жінок, загострivши існуючі гендерні нерівності. Відповідно до аналітичних даних Світового економічного форуму, пандемія відкинула прогрес у досягненні гендерної рівності на ціле покоління назад [3, с. 19–21]. Спостерігається зростання випадків домашнього насильства, перевантаження жінок неоплачуваною домашньою працею, їх витіснення з ринку праці, а також обмеження доступу до репродуктивних та медичних послуг. У таких умовах принцип верховенства права набуває критичного значення для забезпечення дієвих механізмів правового захисту та підтримки вразливих груп населення.

Не менш важливою проблемою є забезпечення гендерної рівності в умовах збройних конфліктів, де правові системи часто зазнають руйнування або суттєвої деформації. Комплексний аналіз ситуації у конфліктних зонах демонструє підвищені ризики гендерно зумовленого насильства, використання сексуального насильства як зброї війни, систематичне виключення жінок з мирних процесів та обмеження їх доступу до правосуддя. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» та подальші резолюції з цього питання створюють нормативну базу для подолання зазначених проблем, проте рівень їх імплементації залишається недостатнім [4, с. 22–24]. Емпіричні дослідження підтверджують, що включення гендерного виміру у процеси миробудування та постконфліктного відновлення правових систем суттєво підвищує стійкість досягнутих результатів.

Окремої уваги заслуговує проблема гендерного виміру кліматичних змін та екологічних криз. Науково підтверджено, що жінки часто несуть непропорційно більшу відповідальність за забезпечення ресурсами (вода, їжа, енергія), мають вищий рівень бідності, що підвищує їхню вразливість до наслідків кліматичних змін, а також обмежений доступ до ресурсів для адаптації. Принципи верховенства права є основоположними для розробки та

імплементації гендерно чутливих кліматичних політик, які враховують диференційований вплив екологічних проблем на різні соціальні групи [5, с. 33–36].

У контексті правових механізмів забезпечення гендерної рівності доцільно виділити декілька ключових напрямів. По-перше, це законодавчі реформи, спрямовані на ухвалення комплексних антидискримінаційних законів, криміналізацію всіх форм гендерного насильства, запровадження гендерно чутливого бюджетування та квот для забезпечення політичного представництва жінок. По-друге, інституційні механізми, що включають створення спеціалізованих судів з питань гендерного насильства, підвищення гендерної компетентності працівників правоохоронних органів, формування національних інститутів з питань гендерної рівності та незалежних моніторингових механізмів. По-третє, розширення доступу до правосуддя шляхом надання безоплатної правової допомоги для жертв гендерного насильства, запровадження процедур, дружніх до постраждалих, подолання економічних бар'єрів у доступі до суду та використання цифрових інструментів.

Особливо критичними для забезпечення гендерної рівності через механізми верховенства права є питання економічних прав жінок. За результатами дослідження Світового банку "Жінки, бізнес і закон 2024", у 86 країнах світу все ще зберігаються законодавчі обмеження, що перешкоджають рівній участі жінок в економічній діяльності [6, с. 34–35]. Нормативно-правове регулювання потребує реформування у таких сферах як рівна оплата праці, захист від дискримінації на робочому місці, справедливий розподіл сімейних обов’язків, а також забезпечення рівного доступу до фінансових послуг та власності.

Не менш значущим є питання протидії гендерному насильству. Статистичні дані Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчать, що кожна третя жінка у світі зазнає фізичного або сексуального насильства протягом життя [7, с. 10–12]. Верховенство права має забезпечувати ефективні механізми розслідування та притягнення до відповідальності за такі правопорушення, захист та підтримку постраждалих, превентивні заходи, включаючи освіту, а також трансформацію шкідливих гендерних стереотипів. Імплементація Стамбульської конвенції залишається викликом для багатьох європейських країн, а дані моніторингу демонструють значні прогалини в національних системах захисту від гендерно зумовленого насильства [8, с. 45–48].

Репродуктивні права та здоров’я також є важливою сферою застосування принципу верховенства права. Відповідно до позиції Фонду ООН у галузі народонаселення, забезпечення автономії жінок щодо ухвалення рішень про власне тіло є фундаментальним аспектом гендерної рівності [10, с. 32–36]. Правові системи повинні гарантувати доступ до якісних медичних послуг, забезпечувати інформовану згоду в питаннях репродуктивного здоров'я, усувати правові бар’єри для доступу до репродуктивних послуг та

протидіяти примусовим репродуктивним практикам.

Важливо підкреслити, що інноваційні підходи до впровадження верховенства права у контексті гендерної рівності повинні охоплювати гендерно-чутливий підхід до правосуддя, що включає навчання суддів та працівників правоохоронних органів з питань гендерної чутливості, оцінку гендерного впливу законодавства та інклюзивні процеси розробки політик. Технологічні інновації, такі як цифрові платформи для повідомлення про випадки гендерного насильства, доступ до правової інформації через мобільні додатки та використання даних для виявлення та подолання гендерних розривів, також мають значний потенціал. Водночас для досягнення системних змін необхідним є включення чоловіків у процеси забезпечення гендерної рівності через програми, спрямовані на трансформацію маскулінності та гендерних норм, а також політики для рівного розподілу сімейних обов'язків.

Отже, проведене дослідження демонструє, що верховенство права є необхідною, але недостатньою умовою для досягнення гендерної рівності. Для ефективного забезпечення гендерної рівності в умовах глобальних викликів необхідним є комплексний підхід, що поєднує правові реформи з трансформацією соціальних норм та практик. На основі здійсненого аналізу можемо сформулювати такі практичні рекомендації: проведення регулярного гендерного аудиту законодавства та інституцій; забезпечення участі жінок та маргіналізованих груп в ухваленні рішень; посилення міжнародної співпраці для подолання глобальних викликів з урахуванням гендерного виміру; інвестування в збір даних, розподілених за статтю та іншими соціальними характеристиками; підтримка громадянського суспільства як партнера у забезпеченні верховенства права та гендерної рівності.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні впливу цифровізації на забезпечення гендерної рівності через механізми верховенства права, а також дослідженні взаємозв'язку між гендерною рівністю та іншими вимірами соціальної справедливості в умовах множинних глобальних криз.

1. Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot 2023. *UN Women*. 2023. S. 14–27.

2. Women, Business and the Law 2024. *World Bank*. 2024. S. 5–12, 34–36.

3. Global Gender Gap Report 2024. *World Economic Forum*. S. 18–23, 42–45.

4. Report of the Secretary-General on Women, Peace and Security. *UN Security Council*. 2020. S. 8–15, 22–26.

5. Gender and Climate Change: Evidence Review and Recommendations. *UNDP*. S. 31–47.

6. World Employment and Social Outlook: Trends for Women. International Labour Organization. 2024. S. 15–19, 54–62.

7. Violence Against Women Prevalence Estimates. *WHO*. 2023. C. 8–14, 27–35.

8. Implementation of the Istanbul Convention. *Council of Europe*. 2021. S. 42–56, 78–83.

9. Report of the Working Group on discrimination against women and girls. *UN Human Rights Council*. 2024. S. 12–18, 35-41.

10. State of World Population Report. *UNFPA*. 2023. S. 24–39, 73–85.

Вадим Чалик
старший викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ТА ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ У ВІТЧИЗНЯНУ ПРАВОЗАСТОСОВНУ ПРАКТИКУ

На нинішньому етапі розбудови та вдосконалення правової демократичної соціальної держави в Україні ключовим завданням, що стоїть перед нашою країною та громадянським суспільством, є забезпечення належного дотримання прав та свобод людини і громадянина. Принцип верховенства права залишається надзвичайно актуальною темою для вивчення сьогодні, адже саме він лежить в основі базової ціннісної складової розвитку демократії в Україні. До того ж ефективність правового розвитку безумовно залежить від того, які саме вихідні ідеї є фундаментом. Тому розгляд принципу верховенства права у міжнародному вимірі є одним із нагальних завдань як в теорії, так і на практиці.

Верховенство права – це влада закону в межах суспільства. Це визначає потребу держави дотримуватися його положень у процесі створення та впровадження права, особливо через законодавчі акти. Ці акти мають слугувати втіленню базових принципів, таких як соціальна справедливість, свобода та рівність [1, с. 80]. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується законодавством, а включає також інші соціальні регулятори, такі як моральні норми, традиції, звичаї тощо, які легітимізовані суспільством та обумовлені культурними стандартами, яких суспільство історично досягло [2, с. 80]. Всі ці елементи права об’єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Загалом принцип верховенства права розглядається як основна умова формування та функціонування правової держави. Без верховенства права неможливе здійснення прав і свобод особи, а також гарантій, що надаються їй з боку державної влади [3, с. 139–140; 4, с. 41]. Отже, треба погодитися з тим, що принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати право, а не інтереси осіб, у руках яких перебуває влада; функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб’єктами права на основі закону. Неухильне дотримання принципів верховенства права та верховенства закону покликане забезпечити права і свободи людини у всіх сферах життя, а

зі сторони підвладних – повагу до законів та органів влади.

Верховенство права є універсальним явищем у двох аспектах. По-перше, як феномен європейської культури, воно охоплює досвід як англомовного світу, так і континентальної Європи. По-друге, в умовах глобалізації верховенство права стає універсальним принципом співіснування та співпраці між різними народами і культурами.

Дійсно, інтеграція правових систем передбачає додержання ціннісних складових принципу верховенства права: зв'язаність, обмеження державної влади правом (правами і свободами людини); дотримання принципу рівності громадян перед законом; реальність принципу основоположних прав і свобод людини; наявність ефективного і передбачуваного правосуддя; додержання законності і правопорядку в суспільстві.

Принцип верховенства права має величезне значення і закріплений у багатьох документах як на національному (ч. 1 ст. 8 Конституції України, ст. 2 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», у Стратегії інтеграції України до ЄС, у ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у ст. 7, 8 Кодексу адміністративного судочинства України тощо), так і на міжнародному рівнях (у Загальній декларації прав людини 1948 р., у Статуті Ради Європи (преамбула, ст. 3), в установчих та інших договорах ЄС, зокрема у Договорі про ЄС (ст.ст. 6, 11), в Європейській Конвенції з прав людини, у Хартії основоположних прав ЄС 2000 р. тощо).

Очевидно, що феномен верховенства права набуває найбільш інституціоналізованих форм в національному праві, і при цьому він є основоположним критерієм ефективності і легітимності національних правових систем. Саме цей аспект верховенства права – його важливість як фактору легітимації правових систем, як інструменту оцінки їх ефективності повною мірою відображається в низці міжнародно-правових актів, ухвалених, зокрема, на рівні ООН та окремих її органів. Наявні документальні міжнародно-правові інтерпретації верховенства права, які отримали своє закріплення, зокрема, в документах ГА ООН та РБ ООН, більшою мірою стосуються функціонування національного права [5, с. 46].

Отже, «верховенство права» – багатогранне поняття і, «багатоманітність граней, аспектів цього принципу не дозволяє втиснути його в рамки будь-якої юридичної дефініції» [6, с. 153].

Досить широке визначення верховенства права було запропоновано колишнім Генеральним Секретарем ООН Кофі Аннаном. У доповіді від 2004 р. він зазначає: «Верховенство права стосується принципу управління, де всі особи, інститути та суб'єкти права, публічні і приватні, у тому числі й держави підконтрольні законам, які публічно оприлюднені, підлягають обов'язковому застосуванню, самостійно визнаються судом і узгоджені з міжнародними нормами та стандартами прав людини. Верховенство права потребує також відповідних заходів з гарантування дотримання принципів панування права, рівності перед законом, відповідальності перед законом (підконтрольності

закону), справедливості у застосуванні закону, поділу влади, участі в ухваленні рішень, законної визначеності, запобігання свавіллю та процесуальної і законодавчої прозорості».

Зі свого боку, Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) зауважує, що, незважаючи на спільне дотримання принципу «верховенства права», багатоманітність термінології і розуміння зазначеного терміну, в Раді Європи (РЄ), а також різними країнами-членами ЄС, призводить до певної плутанини. Зокрема, французьке поняття «Etat de droit» («правова держава»; німецькою мовою – «Rechtsstaat») часто використовується, але не завжди відображає англійське поняття «Rule of Law» («верховенство права»), якому адекватно відповідає вираз «preeminence du droit», що відображений у французькій версії Статуту РЄ, а також у преамбулі Європейської Конвенції із захисту прав людини і основних свобод та прецедентному праві Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) [6, с. 154].

Верховенство права в контексті статті 8 Конституції України передбачає вищу юридичну силу Конституції України і відповідність їй законів України та інших нормативно-правових актів [7]. Реалізація принципу верховенства права в процесі правозастосування має свої особливості. Певною мірою їх можна вважати і обмеженнями, хоча цей термін навряд чи повно і точно буде відбивати суть явища – оскільки стаття 8 Конституції України визнала і закріпила на території України обов’язковість принципу верховенства права, не визначивши його межі та механізми дії. Водночас не можна ігнорувати і конституційний припис статті 19 Основного Закону, згідно з яким органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Тому під час правозастосування всі суб’єкти цього процесу, включно із судами, повинні дотримуватися принципу законності [8; 9, с. 118].

Принцип верховенства права є фундаментальною основою правової демократичної держави. Розбудова правової держави є орієнтиром суспільно-політичного розвитку України, що прямо зазначено в ст. 1 Конституції України, де наша держава визнається як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова. Тільки формування правової держави, в якій панують принцип верховенства права та, відповідно, принципи Конституції і законів, забезпечить втілення в життя пріоритету прав людини в житті соціуму. Отже, змістовним елементом верховенства права і через нього дієвим інструментом регулювання суспільних відносин є вимога гарантування прав людини та основоположних свобод [10, с. 51]. Зважаючи на це, важливим чинником демократизації є принцип верховенства права, що передбачає підпорядкованість держави та її органів правам людини, визнання людини найвищою соціальною цінністю, а забезпечення прав та свобод людини і громадянина – головною метою державної влади.

Отже, принцип верховенства права є важливим чинником

демократизації, що полягає передусім у забезпеченні свободи і прав людини. Принцип верховенства права є фундаментальною основою правової демократичної держави. Формування правової держави, в якій панують принцип верховенства права та, відповідно, принципи Конституції і законів, забезпечить втілення в життя пріоритету прав людини в житті соціуму. Отже, змістовним елементом верховенства права і через нього дієвим інструментом регулювання суспільних відносин є вимога гарантування прав людини та основоположних свобод.

Тож засада верховенства права унормована законодавчо, залишаючи простір для невизначеності, зважаючи на аспекти його застосування. Цей принцип – ключовий компонент фундаментальних основ конституційного порядку будь-якої сучасної демократичної, правової країни.

Верховенство права в суспільстві як основоположний принцип тягне за собою інші принципи, зокрема те, що сама держава та її інститути, посадові особи, інші організації та громадяни підкоряються закону. Воно має бути справедливим і гуманним та гарантувати невід'ємні природні права кожної людини, а саме право на життя, свободу та особисту недоторканність. Верховенство права визнається необхідною умовою ефективного захисту та дотримання прав і свобод людини і громадянина.

1. Бідзіля В. В. Необхідність дотримання принципу верховенства права у нормопроєктуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія : Право. 2023. Вип. 77(1). С. 77–84.

2. Рябець К. А. Законність та верховенство права як принципи публічного управління. *Науковий вісник: державне управління.* 2023. № 1. С. 70–85.

3. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.

4. Погребняк С. Основні вимоги, що випливають з принципу верховенства права. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 4 (51). С. 41–53.

5. Від теорії міжнародного права до практики захисту прав людини. Liber Amicorum до 60-річчя проф. В. В. Мицика : монографія / авт. кол.; за ред. О. В. Задорожнього та О. Р. Поєдинок. Київ; Одеса : Фенікс, 2016. С. 45–70.

6. Трихліб К. О. Верховенство права: сучасні інтерпретації. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки».* 2013. Т. 26 (65). № 2-1 (Ч. 1). С. 152-163.

7. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

8. Кузнєцова Н. С. Верховенство права і правозаконність. *Юридичний журнал.* 2005. № 11. С. 112–113.

9. Сібільов Д. Принципи законності та верховенства права у виконавчому провадженні: ідеологічні аспекти їх реалізації. *Вісник Академії правових наук України.* Харків, 2012. № 1. С. 118–126.

10. Кабанець О. С. Принцип верховенства права як ціннісна складова демократії. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 48–51.

Ольга Чепік-Трегубенко
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Павло Довгопол
заступник начальника Криворізького
відділу надання безоплатної правничої
допомоги Південно-Східного
управління надання безоплатної
правничої допомоги Південно-Східного
міжрегіонального центру з надання
безоплатної правничої допомоги

УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВОЄННОГО СТАНУ: НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Перші ідеї, що надалі були виражені у змісті конституціоналізму з'явились ще в античні часи. У сучасній історії, зокрема, європейській, конституціоналізм зазнав масштабної трансформації після Другої світової війни. Через три роки після її завершення була прийнята Загальна декларація прав людини (10 грудня 1948 р.), в якій проголошено всесвітнє прагнення держав-членів ООН – права людини є головною цивілізаційною цінністю.

Багато у чому розуміння конституціоналізму складалося на межі соціокультурних традицій конкретного суспільства, які диктували певний образ держави, розуміння свободи, ієрархію цінностей, характер відносин особи та влади. Тому первинне призначення терміну «конституціоналізм» як політико-правового принципу обмеження державної влади конституцією в різних культурних середовищах набувало додаткових властивостей [1, с. 620-621]. Сьогодні різні аспекти конституціоналізму всебічно досліджуються й серед низки підходів слід виокремити те, що юридична наука визначає конституціоналізм як спосіб/вид державного функціонування, за яким держава постає як владно-управлінський апарат, обмежена нормативно визначеними рамками, закріпленими в Конституції та інших нормативно-правових актах. Отже, першочергово конституціоналізм є дотриманням владою та її представниками основоположного принципу права – верховенства права.

В Україні конституціоналізм як політико-правове явище фактично з'являється 28 червня 1996 р. – у день прийняття Основного Закону. Наука конституційного права як фундаментальна національна галузь права продовжує пошуки основних векторів розвитку з метою вдосконалення української моделі конституціоналізму. Наукові праці таких вчених як

М. Баймуратов, Ю. Барабаш, Ю. Бисага, Д. Бєлов, М. Бєлова, О. Водянніков, А. Георгіца, М. Гультай, І. Жаровська, В. Кампо, В. Костицький, М. Костицький, О. Кресін, А. Крусян, В. Лемак, М. Марцеляк, М. Орзіх, О. Петришин, В. Погорілко, М. Савчин, І. Словська, О. Скрипнюк, О. Совгиря, В. Тацій, Ю. Тодика, О. Федоренком, О. Фрицький, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та багато ін. виступають підґрунтям для подальшого формування національного конституціоналізму України, що особливо актуально в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Розуміння конституціоналізму значною мірою формувалося під впливом соціокультурних традицій конкретних спільнот. Ці традиції визначали уявлення про державу, свободу, ціннісні пріоритети та характер взаємодії між особою і владою. Відтак, первісне значення терміну «конституціоналізм» як політико-правового принципу обмеження державної влади конституцією набувало додаткових нюансів у різних культурних контекстах. Попри розбіжності між різними моделями конституціоналізму, можна виділити спільні засади, що характеризують його як правовий принцип: 1) пріоритет правових законів, зокрема конституції як основного закону; 2) юридичне забезпечення прав і свобод індивіда; 3) інституційно-правова структура державної влади (горизонтальний та вертикальний розподіл) [2, с. 49]. Поняття конституціоналізму є важливим з огляду на іманентну сутність цього поняття. Конституціоналізм є здебільшого науково-філософським сформованим принципом діяльності владних суб'єктів, що полягає у дотриманні останніми принципу верховенства права [4; 5]. Окрім юридичного виміру, конституціоналізм включає також й політичний та антропологічний аспекти державотворення та правотворення.

В ідеї конституціоналізму закладено засади функціонування органів публічної влади виключно з дотриманням принципів демократії та прав людини. Важливо зауважити те, що держава, яка намагається дотримуватись загальних засад демократичності постійно перебуває у стані балансування інтересів держави, суспільства та особи. Однак балансування різних інтересів є діями, що містять протиріччя. Зауважимо, що фактичної провини у цьому немає ні за державою, ні за суспільством.

Окрім об'єктивності у механізмі прийнятті рішень або діяльності державних органів, має місце і суб'єктивізація тих чи інших процесів. Держава будується та управляється людьми. Чи можна сказати, що державні процеси змінюються в залежності від того, хто здійснює управління державою? Безумовно, так, і це простежується у будь-якій державі світу та має позитивні, або ж негативні прояви.

Розвиток конституціоналізму пов'язаний не лише із суспільними інтересами, суб'єктивними поглядами управлінців, а й з зовнішніми викликами та загрозами, що постають перед державою. Введення 24 лютого 2022 р. воєнного стану проголосило для України новий правовий режим, і місце конституціоналізму у ньому зайняло особливе місце.

Конституціоналізмом є дотриманням державою та її органами принципу верховенства права, коли держава у процедурі прийнятті рішень керується найвищими стандартами та намагається знайти найкращу точку балансу. Однак в умовах загрози існування держави знайти баланс досить складно.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Конституція України передбачають, що обмеження прав людини може бути допустиме у виключних випадках, самими поширеними з яких вважається катастрофа природного чи техногенного характеру, а також загроза національній безпеці державі. І у процедурі обмеження прав людини особливо важливо дотримуватись балансу між державними та суспільними інтересами.

У ст. 64 Конституції України передбачена можливість обмеження прав людини в умовах воєнного стану, окрім чіткого переліку прав, що визначені також цією статтею [3, с. 16]. Таке положення не порушує принцип верховенством права, адже його ідеї спрямовані на дотримання права людини у звичайний період, з однієї сторони, та справедливе, раціональне, нормативно передбачене обмеження відповідних прав, з іншої сторони.

Постійне ускладнення балансування для держави виражається не тільки у природі нормативно-правового забезпечення життєдіяльності народу в умовах воєнного стану, а і у його природі та природі людського характеру – вміння/життєва необхідність пристосування до обставин. Прийняття непопулярних рішень у моменті найбільшого напруження та стрес-тестів сприймається суспільством позитивно у більшості випадків, адже такі рішення мають на меті подолання кризових ситуацій. І якраз за рахунок людської здібності до пристосування до стресових, навіть небезпечних обставин, точка балансу може віддалятися.

Цікавим прикладом до розгляду є питання забезпечення права людини на захист персональних даних. Так, положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Конституції України розголошення персональних даних людини без її дозволу дозволяється з метою економічного добробуту, захисту прав людини та в інтересах національної безпеки. Ці явища хоча і є зрозумілими з точки зору лінгвістики, у нормативному значенні є суто ефемерними та не піддаються оцінці допоки не знайдуть реального відображення у нормативно-правовому вимірі. Вказані положення закріплені у ч. 2 ст. 32 Конституції України і до цієї частини статті є офіційне тлумачення Конституційного Суду України по справі №1-9/2012 від 20 січня 2012 р., і навіть в цьому рішенні не розкривається, що саме можна розуміти під національною безпекою, захистом права людини та економічного добробуту. Фактична оцінка дотримання цього принципу може бути здійснена лише в умовах пост моніторингу.

Отже, забезпечення конституціоналізму в умовах воєнного стану для України є актуальним завданням та найбільш значущим викликом для держави фактично за весь час її існування, а також сучасної юридичної науки та політико-правової дійсності. Нині законодавець все ще намагається

віднайти баланс у сфері прийняття рішень, що стосується прямого забезпечення функціонування режиму воєнного стану. Було прийнято вже чимало непопулярних рішень, які суспільством зустрічаються негативно, та сприймаються здебільшого нераціональними. Держава завжди намагається забезпечити своє існування, і чим ближча загроза, тим суворими та нераціональними стають імперативні норми, що встановлюються. Незалежно від умов в яких приймається законодавство, конституціоналізм має знаходити своє відображення не стільки в оцінці дотримання прав людини, а в нормативній передбачуваності, раціональності, обґрунтованості приписів щодо прав людини.

1. Бєлов Д. М., Бєлова М. В. Конституціоналізм як категорія в історії правової думки. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 3. С. 620-624.
2. Бєлов Д. М., Бєлова М. В. Конституціоналізм: окремі питання еволюції правової думки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 45-50.
3. Крусян А. Український конституціоналізм в умовах війни: до постановки основних науково-практичних проблем та повоєнних тенденцій. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 3. С. 16-28.
4. Чепік-Трегубенко О. С. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 183-188. https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/803.
5. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 121-127. https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/issue/view/61/32.

Катерина Шаповалова
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі «Право»

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕБУВАННЯМ СТОРОНИ У СКЛАДІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У зв'язку із запровадженням воєнного стану та оголошенням мобілізації відбулися суттєві зміни в розгляді судових справ, в яких однією із сторін є військовослужбовці.

Відповідно до пункту 2 частини 1 статті 251 Цивільного процесуального кодексу України, суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції [1].

Отже, формально Цивільний процесуальний кодекс, незалежно від статусу сторони, її волевиявлення та наявності представника, стадії процесу розгляду справи, категорії справи, виду вимог, що розглядаються в провадженні, чи будь-яких інших чинників, містить імперативний обов'язок суду зупинити провадження. Таке правове регулювання судового провадження за участю військовослужбовців інколи може заблокувати судовий розгляд справ, що підлягають якнайшвидшому розгляду, наприклад щодо стягнення шкоди, завданої каліцтвом; стягнення аліментів; зміна розміру аліментів; стягнення неустойки тощо.

С.Гришин звертає увагу на те, що така безхитрісна конструкція норми, що зобов'язує суд зупиняти провадження в справах, де стороною є військовослужбовець, дає підстави для процесуальних зловживань. Фактично будь-який судовий розгляд за участі військового унеможливлюється. Наприклад, якщо фізична особа подала позов про стягнення заробітної плати, а вже під час розгляду справи – мобілізована до лав Збройних Сил України, суд не має права ухвалювати рішення, а зобов'язаний зупинити провадження на час проходження позивачем військової служби. Подібний безальтернативний підхід може свідчити про обмеження доступу до правосуддя та обов'язково призведе до порушення розумності строків розгляду справи [2].

Винятком із загального правила можна назвати строкову військову службу, де зазначено відповідне «право», а не «обов'язок» суду. Відповідно до пункту 1 частини 1 статті 252 Цивільного процесуального кодексу України суд може за заявою учасника справи, а також з власної ініціативи зупинити провадження у справі у випадку перебування учасника справи на альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі [1].

Слушно зауважує Савінова О., що процесуальні норми статей 251 та 252 Цивільного процесуального кодексу України розрізняються обов'язковою підставою для зупинення провадження та факультативною. У пункті 2 частини 1 статті 251 Цивільного процесуального кодексу України йдеться про перебування у складі Збройних сил України як про обов'язкову підставу для зупинення провадження. Звичайно, правильним було б у таких справах дотримуватися балансу інтересів двох сторін, хоча це фактично неможливо. Здебільшого суди, розглядаючи подібні питання, виходять з принципу диспозитивності: якщо особа сама просить про те, щоб справу розглядали, то немає підстав і для того, аби зупиняти провадження у справі. Аналогічна

позиція щодо можливого розгляду справи й у випадку, якщо особа подала заяву про розгляд справи без її участі [3].

Є сформована позиція Верховного Суду у справі №466/8799/22, в якій суд першої інстанції зупинив провадження у справі про розірвання шлюбу до звільнення відповідача з військової служби. Апеляційна інстанція дане рішення залишила в силі. Пізніше Верховний Суд постановою від 14.02.2024 року задовольнив касаційну скаргу. Скасувавши ухвали нижчих судів, він направив справу для продовження розгляду до суду першої інстанції [4].

Верховний Суд Постановою від 15 серпня 2023 року у справі № 174/760/21 зазначив, що приписи пункту 2 частини 1 статті 251 Цивільного процесуального кодексу України мають на меті захист процесуальних прав учасника цивільного процесу, який перебуває у складі Збройних сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан. Вони покликані забезпечити об'єктивний розгляд справи. Провадження у справі підлягає зупиненню лише в разі наявності обставин, які перешкоджають її розгляду. Апеляційний суд не звернув належної уваги на те, що позивач, присутній у судовому засіданні в залі суду, та його представник заперечували проти зупинення провадження у справі. У касаційній скарзі позивач також наполягав на розгляді апеляційним судом справи за його позовом про поновлення на роботі, стягнення заробітної плати за час вимушеного прогулу, стягнення моральної шкоди. Призваний на військову службу позивач активно брав участь у розгляді справи, наполягав на завершенні її апеляційного перегляду. Дії відповідача, який наполягав на зупиненні провадження у справі з апеляційного перегляду рішення, ухваленого не на його користь, з посиланням на обставини, з ним не пов'язані, не відповідають принципу добросовісності. За таких обставин інститут зупинення провадження у справі не може бути застосований у цій справі на шкоду інтересам позивача, меті цього інституту та принципам цивільного судочинства [5].

Отже, є імперативний обов'язок суду зупинити провадження у справі, в якій стороною є військовослужбовець, проте лише в разі наявності обставин, які перешкоджають її розгляду, адже безальтернативність у застосуванні цієї норми може мати негативні наслідки у вигляді зловживання учасниками справи своїм правами або ж затягуванні строків її розгляду.

---

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 22.04.2025).

2. Гришин С. Зупинення провадження у зв'язку з перебуванням сторони у складі Збройних Сил України: проблемні аспекти правозастосування. *Юридична Газета. Online: всеукраїнське професійне юридичне видання*. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zupinennya-provadzhennya-u-zvyazku-z-perebuvannyam-storoni-u-skladi-zbroynih-sil-ukrayini-problemni-.html (дата звернення: 22.04.2025).

3. Савінова О. Зупинення провадження у зв'язку з перебуванням сторони у складі Збройних Сил України: проблемні аспекти правозастосування. *Snews.* URL:

https://snews.in.ua/zupynennya-provadzhennya-u-zv-yazku-z-perebuvannyam-storony-u-skladi-zbrojnyh-syl-ukrayiny-problemni-aspekty-pravozastosuvannya/ (дата звернення: 22.04.2025).

4. Постанова Верховного Суду у справі № 466/8799/22 від 14.02.2024 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117207052 (дата звернення: 22.04.2025).

5. Постанова Верховного Суду у справі № 174/760/21 від 15.07.2023 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112896497 (дата звернення: 22.04.2025).

Yuliya Tokmak
Sozialpädagogin Amt für Kinder,
Jugendliche und Familien,
(Fürth, Bundesrepublik Deutschland)

Ольга Ядловська
доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ В НІМЕЧЧИНІ: ШЛЯХ НЕПОВЕРНЕННЯ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну спричинило одну з найбільших мігрантських хвиль на європейський континент у першій чверті XXI ст. та у світі в цілому. Для України трагічно-карколомний напад росії став остаточним вироком у зрізі демографічної ситуації, адже міграція евакуантів 2022 р. стала підґрунттям демографічної катастрофи, невідтворюваності українського населення та безпрецендентного зменшення чисельності без можливості поновити його зростання у майбутньому.

На кінець 2022 р. Європу охопила міграційна криза, що пов'язана з намаганням країн прихистити та фінансово забезпечити майже вісім мільйонів українських евакуйованих. Кількість переселенців та їх вплив на економіку приймаючих країн значно перевищує масштаби міграційної кризи 2015–2016 рр. Проблема загострилася через нерівномірний розподіл українських переселенців по ЄС, що є схожою тенденцією з міграцією 2015–2016 рр. Польща та Німеччина залишаються найпоширенішими напрямками зовнішньої міграції [1, с. 193]. Ці тенденції дещо змінились станом на 2025 рік з огляду на певний відтік українців з Польщі, зокрема, в інші країни, та невелика частка (до 4 відсотків) в Україну. З іншого боку, популярність Німеччини як країни-реціпієнта залишається дуже високою – це одна з

найбільш чисельно заселених українціями країн. І якщо на кінець 2022 року кожен четвертий українець хотів залишитись в Німеччині, то на сьогодні вже більше половини і навіть до 70 відсотків українців планують жити в Німеччині.

Один з найбільших українських мігрантських потоків евакуантів 2022 року був спрямований до Німеччини. Основною причиною такої потужної хвилі став високий рівень соціальних гарантій в Німеччині для українських мігрантів, запропонований відразу ж після повномасштабного вторгнення і до сьогодні.

Загальна чисельність громадян України в Німеччині становить приблизно 1,3 млн осіб, більша частина яких (1,1 млн осіб) стали біженцями протягом перших п'яти місяців після повномасштабного вторгнення рф в Україну, і ця позначка чисельності українських евакуантів не зниживувалась протягом повномасштабного вторгнення, а навпаки поступово збільшується (Рис. 1). Принагідно зазначимо, що померло за досліджуваний перод 5000 українських громадян в Німеччині.

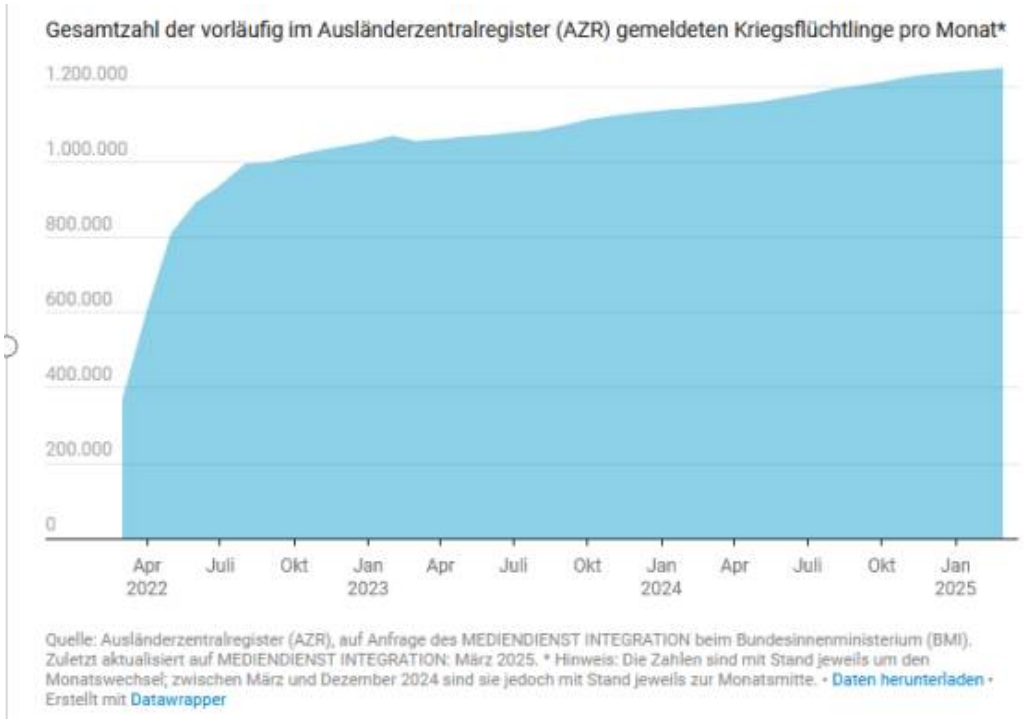

Рис. 1. Кількість біженців із України в Німеччині
з 01.04.2022 до 01.01.2025

(Останнє оновлення щодо ІНТЕГРАЦІЇ МЕДІА-СЕРВІСУ: березень 2025 р. (Ausländerzentralregister (AZR), auf Anfrage des MEDIENDIENST INTEGRATION beim Bundesinnenministerium (BMI). Zuletzt aktualisiert auf MEDIENDIENST INTEGRATION: März 2025).)

За даними Центрального реєстру іноземців (AZR), наразі в Німеччині перебувають 1 252 948 біженців з України з війни, з них 1 213 881 були громадянами України (станом на 1 березня 2025 року). Із загальної кількості біженців з України станом на 1 лютого 2025 року:

– 1 075 217 мають дозвіл на проживання згідно з § 24 AufenthG (спеціальні міграційні правила для громаян України, що в'їхали до Німеччини після 24 лютого 2022 року);

– з них 58 507 мають фіктивну довідку (тобто рішення щодо заяви ще не ухвалено);

– 45 748 подали заяву відповідно до статті 24 Закону про проживання (§24 AufenthG);

– 36 835 осіб висловили запит на захист;

– 36 641 ще не подали запит на захист, і титул з боку Німеччини їм не не надано [2].

Федеральне статистичне відомство Німеччини звітує про те, що у жовтні 2024 року (і станом на січень 2025 року) у Німеччині проживало майже 1,3 мільйона українців. До їх числа входять громадяни України, які вже проживали в Німеччині до лютого 2022 року, а біженці без громадянства України не включені. Міграційний баланс, тобто різниця між кількістю українців, які в'їхали та виїхали, залишався відносно постійним і становив від 8 000 до 12 000 осіб на місяць у 2024 році. Ця міграційна статистика ґрунтується на даних місцевих органів реєстрації, тобто РАЦСів/відділів громадян чи мерій. Оскільки не всі люди можуть зняти реєстрацію чи перереєструватись, коли від'їжджають, то й тут немає чіткої впевненості [3]. Найбільше біженців з України від початку війни на початок 2025 року, як свідчить Центральний реєстр іноземців (Zahlen aus dem Ausländerzentralregister, BMI auf Anfrage), перебувало в таких федеральних землях (округлені цифри, станом на 5 січня 2025 року): Північний Рейн-Вестфалія – 263 тис., Баварія – 79 тис., Баден-Вюртемберг – 167 тис., Нижня Саксонія – 113 тис., Гессен – 99 тис. [4].

Із зазначеної чисельності українських біженців майже 97 відсотків становлять громадяни України, серед дорослого населення майже 63 відсотки становлять жінки та близько 37 відсотків – чоловіки. До Німеччини виїхала приголомшлива кількість українських неповнолітніх – приблизно 360 455 дітей та молоді до 18 років. Серед неповнолітніх 131 176 осіб молодшого шкільного віку (6–11 років), а близько 98 000 – віком від 14 до 17 років [5].

У масштабному дослідженні «Біженці з України в Німеччині», проведеному кількома дослідницькими інститутами, проаналізовано життєве становище біженців у кількох раундах опитування. Останній аналіз із середини 2024 року показав такий соціальний зріз. 1. *Вік.* Середній вік біженців становив 44 роки. Більшість біженців з України віком від 25 до 45 років. В середньому біженці молодші за населення України [6]. 2. *Стать.* Три чверті опитаних біженців були жінками. З початку війни частка чоловіків

зросла з 22 до 25 відсотків. 3. *Сім'я.* Приблизно три чверті респондентів мають дітей, майже 40 відсотків з яких неповнолітні. Дві третини дорослих біженців з України перебувають у стабільних стосунках. Половина жінок працездатного віку з дітьми повідомили, що живуть у Німеччині без партнера [7].

Серед проблем, з якими стикаються українські громадяни, треба виділити велику та потужну бюрократію, з необхідністю надання багатьох довідок та підтверджень, а також повторних їх надань через пів року для окремих відомств (для українців, що звикли до інформаційних послуг в держслужбах України та доступу до різноманітних реєстрів, це стає навіть своєрідним випобуванням). Також самі українці в Німеччині виявились схильними до девіантної поведінки: високий рівень алкоголізму серед чоловіків та жінок, а також німецькі служби часто фіксують соціальне шахрайство (приховування роботи та соціальні виплати в Україні, часті поїздки в Україну, приховування платежів у Німеччині, несплата коштів орендодавцям тощо). До безперечних переваг проживання мігрантів в Німеччині треба віднести зайнятість дітей та їх соціальний захист (з-поміж іншого, і матеріальний), відвідуваність закладів освіти та суворий облік присутності. Цікавий факт, що українські роми-школярі набагато краще відвідують школу, ніж діти ромів-німців.

Дослідниця А. Ярова зазначає, що загалом можна говорити про два наративні потоки щодо українських біженців у російських чи проросійських пропагандистських telegram-каналах, спрямованих на Німеччину: 1) упередження та розпал ненависті до українських вимушених мігрантів; 2) співчуття німцям, їхньому тяжкому становищу через велику хвилю українських шукачів прихистку від війни та підбурювання до протестів. Таке висвітлення проблеми українських біженців дозволяє перекинути провину з росії, яка провадить загарбницьку війну щодо України, на постраждалих унаслідок цього українців, зменшити співчуття до них і солідарність у протистоянні державі-агресорці; створити умови для масової дестабілізації всередині Німеччини, дискредитувати уряд, політичні сили чи окремих політиків, лідерів думок, що висловлюють і надають підтримку Україні [8, с. 305]. На нашу думку, державні інституції Німеччини досить вправно та демократично нівелюють потужний вплив російської пропаганди проти українців. Та й самі українські біженці намагаються інтегруватись у німецьке соціальне середовище.

Загалом українські мігранти у Німеччині становлять чисельний пласт населення як мігрантського, так і стосовно громадян Німеччини (84,7 млн осіб). На сьогодні українці в Німеччині не розглядаються як класична діаспора, адже не послуговується у своєму етнічному середовищі виключно українською мовою та не всюди підримують власне українську культуру та звичаї, хоча слід зазначити, що українські громадяни створили ряд осередків для спілкування, обміну інформацією тощо. Однак треба наголосити, що потужна соціальна підтримка, надана німецькою стороною, створила умови неповернення великої кількості українців. На нашу думку, ця цифра на

сьогодні сягає 80 відсотків біженців-українців. Уряд Німеччини 2025 року намагається зменшити виплати для українців, більше вимагає працевлаштування, але навіть це не стане точкою та причиною повернення українців. Навпаки, українські громадяни шукають шляхи так званої осідлості в країні, з огляду на небезпечну ситуацію в Україні, продовження військових дій, а також корупцію та низьке соціальне забезпечення за умов повернення. Усе це свідчить про катастрофічні наслідки для демографії України.

1. Ядловська О. С. Особливості міграційної хвилі українців-евакуантів у 2022 р. через військову агресію російської федерації. *Науковий вісник ДДУВС.* 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 188–203. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11635/1/27.pdf DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-188-203

2. Flüchtlinge aus der Ukraine [Біженці з України]. URL:https://mediendienst-integration.de/migration/flucht-asyl/ukrainische-fluechtlinge.html [Переклад з німецької]

3. Statistisches Bundesamt [Федеральне статистичне відомство]. URL: https://www.destatis.de/DE/Im-Fokus/Ukraine/Gesellschaft/_inhalt.html [Переклад з німецької]

4. Mediendienst-integration [Інтеграція медіасервісу]. URL: https://mediendienst-integration.de/migration/flucht-asyl/ukrainische-fluechtlinge.html [Переклад з німецької]

5. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge [Федеральне відомство у справах міграції та біженців]. URL: https://www.bamf.de/DE/Startseite/startseite_node.html [Переклад з німецької]

6. Gefl üchtete aus der Ukraine: Knapp die Hälfte beabsichtigt längerfristig in Deutschland zu bleiben [Біженці з України: майже половина мають намір залишитися в Німеччині надовго]. URL: https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.877242.de/23-28-1.pdf#pahe=3 [Переклад з німецької]

7. Kosyakova Y., Rother N, Zinn S. (Hrsg.). Lebenssituation und Teilhabe ukrainischer Geflüchteter in Deutschland: Ergebnisse der IAB-BAMF-SOEP-Befragung [Життєва ситуація та участь українських біженців у Німеччині: результати дослідження IAB-BAMF-SOEP]. (Forschungsbericht 51). Nürnberg. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. 2024. 24 p. URL: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Forschung/Forschungsberichte/fb51-ukr-gefluechtete.pdf?__blob=publicationFile&v=6#page=24
https://doi.org/10.48570/bamf.fz.fb.51.d.2025.ukrgefl.1.0 [Переклад з німецької]

8. Ярова. А. Наративна війна російської пропаганди проти українських біженців у Німеччині. *Українські вимушені мігранти: інтеграція, ідентичність, повернення* : зб. матеріалів Міжнародної науково-практ. конф., 25 травня 2023 р. Львів, 2023. С. 302–306.

Інна Горбач-Кудря
старший викладач кафедри
поліцейської діяльності
Національної академії
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РОЗПОДІЛ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ У ФОРМУВАННІ СТАЛОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Проголошення 25 вересня 2015 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй резолюції глобальних цілей сталого розвитку отримало стрімку реакцію керівництва Української Держави [1]. Привабливість та адаптивність у сукупності з майбутніми перспективами позитивних зрушень та розвитку громадянського суспільства та країни, зростання рівня та якості життя українського населення з гарантіями дотримання конституційних прав і свобод людини спричинили зміну курсу національних інтересів. Сімнадцять (17) цілей сталого розвитку України на період до 2030 року [1] стали рушійними силами численних наукових розвідок та реформування органів державної влади з переглядом нормативно-закріплених за ними юрисдикційних повноважень. Актуальність дослідження заявленої теми обумовлена теперішніми процесами реструктурізації та інтеграції Української держави до загальноєвропейського простору [2].

Метою роботи є огляд позицій вчених-адміністративістів на розподіл юрисдикційних повноважень органів правопорядку у формуванні безпечної мобільності та виокремлення напрямів у започаткованих процесах, що потребують посиленої уваги, виходячи із потреб реалізації національної політики у сфері захисту прав людини.

Т. О. Коломоєць, В. В. Доненко й інші вважають, що для формування безпечної мобільності та досягнення цілей сталого розвитку ключове значення має впровадження «партнерської» моделі взаємовідносин приватної особи та суб'єкта публічної адміністрації. Докорінна реформація державотворчих та правотворчих процесів, що наразі триває в Україні, спрямована на модифікацію організаційно-правової структури інституцій, функціонування яких пов'язані із забезпеченням публічного інтересу та дотриманням прав людини, і закономірно актуалізує потребу у перерозподілі юрисдикційних повноважень органів правопорядку [3, с. 164]. Пріоритетність у роботах вчених-адміністративістів суб'єктного підходу з відведенням абсолюту провідних функцій у сфері транспортної безпеки Міністерству внутрішніх справ та Національній поліції, на думку Т. О. Коломоєць, В. В. Доненка й

інших, не дозволяє запропонувати дослідникам новаційних рішень для удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності органів правопорядку [3, с. 165].

М. М. Рудик вказує, що органи правопорядку, чиї юрисдикційні повноваження дотичні або пов'язані із формуванням безпечної мобільності, є недостатньо ефективними [4]. Беручи участь у забезпеченні транспортної безпеки, вони продовжують діяти відокремлено, автономно, а їх функції переважно дозволяють вирішувати локальні завдання. У перерозподілі завдань уповноважених суб'єктів, наголошує вчений, основні акценти необхідно перенести на нормативно-правове регулювання узгодженості та взаємодії інституційних ланок, суворе розмежування юрисдикційних повноважень у формуванні сталої мобільності та пов'язаних із нею забезпеченням законності та правопорядку у сфері транспортної безпеки, охороні прав і свобод людини та громадянина, а також інтересів суспільства і держави [4].

Реформування органів правопорядку, передбачене Комплексним стратегічним планом, схваленим Указом Президента України від 11 травня 2023 р. №273/2023 [2], має за мету забезпечити дієвість та ефективність органів правопорядку як невід'ємної складової сектору національної безпеки та оборони в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Основним баченням та місією започаткованих процесів, що покладено у його реалізацію, є формування в уповноважених суб'єктів стратегічної здатності й оперативності служити людям, захищати порядок, громадську та державну безпеку з дотриманням прав людини і підзвітності. Удосконалення ціннісних орієнтирів органів прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції, Державної прикордонної служби, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки, Служби безпеки України та Державної митної служби, організаційної культури, структури управління, законодавчого регулювання [2], повинно спрямовуватися на поліпшення ситуації найбільш дискримінованих і вразливих груп населення, враховувати потреби правозастосовної практики, а всі їх юрисдикційні повноваження мають здійснюватися прозоро, підзвітно і з прямою участю представників і представниць груп, інтереси яких вони зачіпають [5].

Планом заходів на 2023–2024 роки, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 р. № 372-р, передбачено активне залучення органів правопорядку до реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору. Розподіл відповідальності за виконання ними заходів наведено на рис. 1.

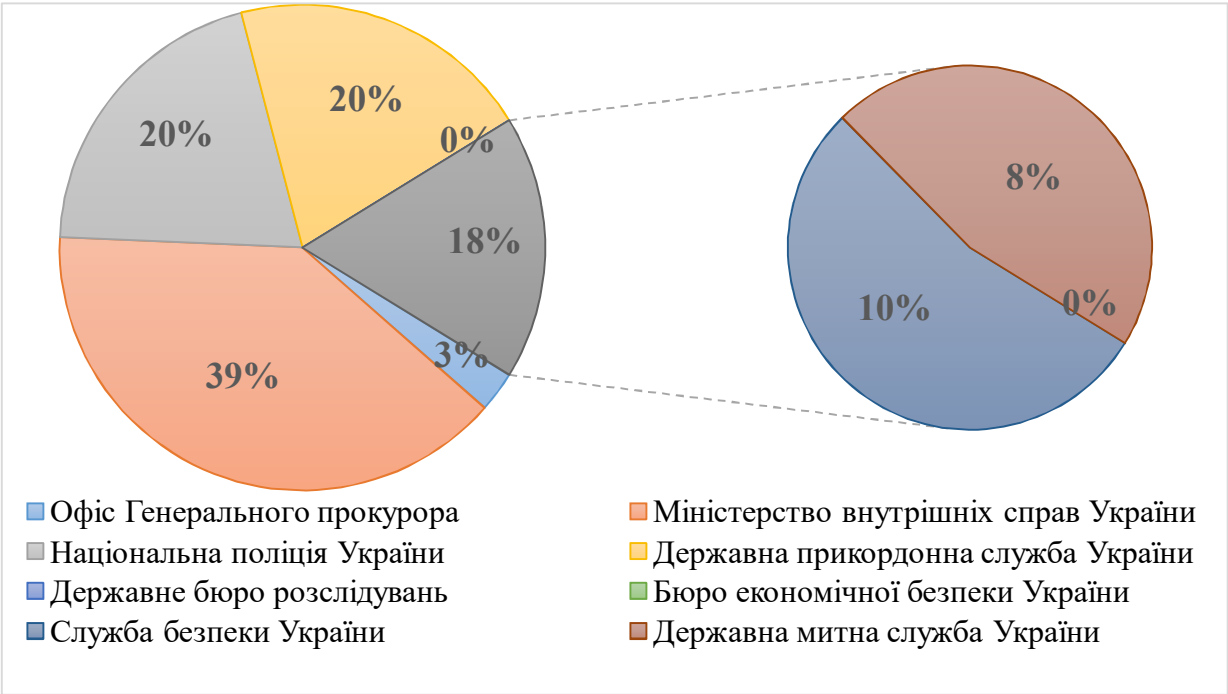

Рис. 1. Розподіл відповідальності між органами правопорядку за виконання заходів із Плану заходів на 2023–2024 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 р. № 372-р

Джерело: розроблено автором на основі аналізу Плану заходів на 2023–2024 роки

Емпіричні показники, наведені на рис. 1, вказують на те, що основним суб'єктом виконання заходів у формуванні сталої мобільності поміж органів правопорядку є Міністерство внутрішніх справ. Закріплені для реалізації ним завдання полягають у створенні умов для надання адміністративних послуг отримання водійських посвідчень особами з інвалідністю (п. 75) та запровадженні комплексу заходів, спрямованих на реалізацію проєкту рішення (функціонування) ефективної системи адаптації осіб з інвалідністю до керування транспортними засобами з урахуванням можливостей та потреб таких осіб (п.п. 1 п. 80) [6]. Заходи, що підпорядковані виконанню іншими органами правопорядку завдань Плану, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 р. № 372-р, зорієнтовані на досягнення інших цілей створення безбар'єрного простору, непов'язаних із формуванням сталої мобільності.

Розбудова сталої мобільності, що нормативно закріплена як організація переміщення людей, що знижує рівень впливу на навколишнє середовище і передбачає розвиток інтегрованої системи громадського транспорту, мережі пішохідних та велосипедних шляхів [7], неможлива поза перегляд юрисдикційних повноважень органів правопорядку та інших суб'єктів, що активно долучаються до її формування. Дотримання та захист прав людини набувають особливого характеру та переосмислення. Реальну монополію Національної поліції у запобіганні та протидії правопорушенням у сфері

транспортної безпеки поступово повинна замінити паритетна взаємодія з Державною службою України з безпеки на транспорті, Державною службою морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства, Військовою інспекцією безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Державною прикордонною службою України.

Отже, формування безбар'єрного простору через реалізацію концепту сталої мобільності є складним, тривалим процесом, що потребує залучення суб'єктів різноманітних повноважень. Ключова роль органів правопорядку у ньому пов'язана з доцільним розподілом та реалізацією юрисдикційних повноважень з охорони прав людини при організації переміщень, збереженні (відновленні) навколишнього середовища, та із залученням суб'єктів владних повноважень, які з певних причин опосередковано беруть участь в інтеграційних процесах (зокрема, тут треба згадати про Державне бюро розслідувань та Бюро економічної безпеки України).

---

1. Про Цілі сталого розвитку на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. *Президент України. Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво.* URL: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825 (дата звернення: 03.11.2024).
2. Комплексний стратегічний реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. *Президент України. Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво.* URL: https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733 (дата звернення: 02.11.2024).
3. Коломоєць Т. О., Доненко В. В., Гаджиєва Ш. Н. Суб'єкт забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні: пошук оптимальної нормативної моделі його визначення. *Підприємництво. Господарство і право*. 2020. № 8. С. 163–168. doi: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.26.
4. Рудик М. М. Суб'єкти забезпечення безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту. *Правова позиція.* 2022. № 4. Вип. 37. С. 219–224. doi: https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-4.41.
5. Підхід, заснований на правах людини. *Довідник безбар'єрності*. URL: https://bf.in.ua/ (дата звернення: 05.11.2024).
6. Про затвердження плану заходів на 2023–2024 з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2023 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 р. № 372-р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-р#Text (дата звернення: 05.11.2024).
7. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. №366-р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-р#Text (дата звернення: 05.11.2024).

Олександр Дуванський
викладач кафедри
поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАТРИМАНИХ (система «custody records»)

Актуальність цієї теми на сьогодні полягає в тому, що держава Україна в Європейському суді прав людини програла велику кількість справ громадянам України, і сплатила великі суми коштів за порушення міжнародних стандартів захисту прав людини поліцією (а в попередні роки міліцією). Абсолютна більшість скарг щодо порушень прав людини стосувалася моменту фактичного затримання за вчинення правопорушення, доставлення, поміщення і перебування в ізоляторі тимчасового тримання.

У статті 29 Конституції України вказано: «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом» [1].

У момент фактичного затримання особи за вчинення правопорушення і виникає конфлікт. У цьому місці і в цей час стикаються протилежно спрямовані інтереси, погляди і думки. В однієї сторони інтерес розкрити правопорушення і притягнути до відповідальності особу, яка вчинила правопорушення і відновити порушені суспільні відносини. У іншої сторони протилежний інтерес – це уникнути відповідальності за вчинене правопорушення.

Система «Custody Records» активно впроваджується в Україні з 2016 року. Від самої ідеї, запозиченої з досвіду британських поліцейських, і пілотних проєктів в окремих ізоляторах тимчасового тримання, ця система стала обов'язковою до впровадження в усіх ізоляторах тимчасового тримання та відділеннях поліції і незважаючи на проблеми воєнного часу, продовжує розвиватись.

Custody Records – (в перекладі з англійської – «сховище записів» або «записи про опіку») – це система обліку всіх дій щодо затриманих осіб в порядку адміністративного чи кримінально-процесуального провадження, яка призначена забезпечити гарантії прав людини для затриманих та унеможливити безпідставні звинувачення поліцейських.

Призначення «Custody Records»: електронної фіксації всіх дій щодо затриманого (фіксація, накопичення, зберігання) та пошуку інформації про затриманих осіб, які перебувають під контролем поліції, поліпшення стандартів захисту прав затриманих осіб під час доставлення до органу поліції,

шляхом запровадження обов'язкового інтерв'ю.

Основними завданнями та призначенням інформаційної підсистеми «Custody Records» є:

1) запобігання незаконному затриманню осіб, удосконалення системи їх захисту від катувань і належного поводження, а також підвищення стандартів захисту прав поліцейських від можливих неправдивих звинувачень у неправомірних діях;

2) об'єднання інформації про затриманих осіб з моменту їх фактичного затримання, перебування в територіальних (у тому числі міжрегіональних) органах Національної поліції України, їх територіальних (відокремлених) підрозділах (далі – органи (підрозділи) поліції), та звільнення або поміщення до спеціальних установ інших органів державної влади в єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та комунікаційного обладнання;

3) здійснення опитування затриманої особи та поліцейського, який здійснив затримання, щодо обставин та підстав затримання, а також фіксації всіх дій із затриманою особою під час її перебування в органі (підрозділі) поліції;

4) забезпечення оперативного реагування та ухвалення управлінських рішень посадовими особами органів (підрозділів) поліції в разі неналежного поводження із затриманими;

5) запровадження автоматизованого формування витягу з електронної картки затримання за формою, наведеною у додатку до цієї Інструкції [2].

Система Custody Records передбачає впровадження ролі інспектора з дотримання прав людини (Custody officer), єдину електронну базу обліку усіх дій з автоматичними аналітичними функціями, систему відеоспостереження у приміщеннях ізоляторів тимчасового тримання та приміщеннях поліції, постійний зовнішній контроль в режимі онлайн. Докази, зібрані системою, повинні дозволити підтвердити або спростувати твердження про здійснення тиску на затриманих, заощадити час суддям різних інстанцій та зменшити кількість скарг до Європейського суду з прав людини.

У статті 212 Кримінально процесуального кодексу України передбачено, що службова особа, відповідальна за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих, зобов'язана:

1) негайно зареєструвати затриманого;

2) роз'яснити затриманому підстави його затримання, права і обов'язки, здійснити опитування щодо обставин затримання, застосування уповноваженою службовою особою заходів примусу, проведення особистого обшуку та вилучення майна, повідомлення затриманого про підстави затримання та його права, повідомлення третіх осіб про факт затримання, стан здоров'я затриманого;

3) звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого статтею 211 цього Кодексу;

4) забезпечити належне поводження із затриманим та дотримання його прав, передбачених Конституцією України, цим Кодексом та іншими законами України;

5) забезпечити запис усіх дій, що проводяться із залученням затриманого, у тому числі час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні при проведенні таких дій;

6) забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого. До складу осіб, що надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням може бути допущена конкретна особа, що має право на зайняття медичною діяльністю;

7) у разі виявлення порушень дотримання прав затриманої особи, фактів катування, жорстокого або нелюдського ставлення до неї негайно вжити заходів щодо їх припинення та доповісти про такі факти керівнику органу, до складу якого входить підрозділ органу досудового розслідування, і письмово повідомити прокурора.

Формування інформаційної підсистеми «Custody Records» здійснюється шляхом створення електронної картки затримання уповноваженою посадовою особою, яка здійснює наповнення цієї картки. Електронні картки затримання зберігаються в інформаційної підсистеми «Custody Records» системи «ІП» протягом двадцяти п'яти років з дати їх унесення. Після закінчення терміну зберігання інформації автоматизовано знеособлюється [3].

Відеозапис фактичного затримання з нагрудних камер поліцейських і відеозапис перебування затриманої особи в поліції зберігається на сервері 90 діб. І якщо в цей період надійде скарга про порушення прав людини затриманої особи, прокуратура дуже легко (посекундно) зможе перевірити процес затримання за відеозаписами і підтвердити факт порушення прав людини чи навпаки його спростувати. А що робити, якщо скарга надійде більше строку 90 діб? Тому ми і пропонуємо збільшити строки зберігання відеозаписів фактичного затримання.

Після того як «Custody Records» позитивно себе зарекомендувало в ізоляторах тимчасового тримання, проєкт поступово впроваджують у кожному підрозділі поліції. Першим територіальним (відокремленим) підрозділом поліції, де було впроваджено «Custody Records», в 2021 році став Основ'янський відділ поліції ГУНП у Харківські області.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України : наказ МВС України від 24.05.2022 № 311 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 10 червня 2022 р. за № 629/37965). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI . *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88.

Сніжана Євпак
старший науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології
навчально-наукового інституту
управління та безпеки населення
Національного університету
цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО СКЛАДУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДСНС УКРАЇНИ

У сучасних умовах повномасштабної війни освітній простір України зазнав докорінних змін. Особливістю закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання (далі – ЗВО) є те, що науково-педагогічний склад виконує не лише освітню, виховну, наукову, а й службову діяльність. Варто зазначити, що в умовах воєнного стану їх багатофункційність значно обтяжується додатковим навантаженням, яке пов'язане не тільки з постійною зміною у навчальному процесі, а й з високим рівнем відповідальності, тривожним інформаційним фоном і тривалим психоемоційним навантаженням. Все це є передумовами для розвитку професійного та емоційного вигорання серед викладачів та науковців ЗВО.

За відсутності належної профілактики це може негативно відобразитись на якості освітнього процесу, погіршенні соціально-психологічного клімату в колективах, на стані особистого здоров'я та привести до зниження професійної мотивації.

Термін «емоційне вигорання» (burn-out) уперше ввів американський психіатр Герберт Фрейденбергер у 1974 році. Він описав його як стан фізичного та емоційного виснаження, який виникає в результаті життєдіяльності людини та тривалого впливу втоми та стресу [1, с. 159]. Супроводжується емоційним виснаженням, втратою інтересу до тих сфер життя, які раніше приносили задоволення, людина почувається «емоційно пустою», байдужою, відстороненою. Воно не пов'язано з професійною діяльністю, й може впливати на різні сфери життя.

Професійне вигорання, а в подальшому професійна деформація, може виникати внаслідок тривалого стресу та емоційного навантаження, яке супроводжує професійну діяльність [2, с. 6].

Треба відмітити, що ці стани дуже схожі за своїми симптомами та їх важко розрізнити, однак їх основна відмінність полягає в тому, що професійне вигорання стосується переважно робочого контексту та виникає внаслідок стресу й перевантаження на роботі, тоді як емоційне вигорання може виникати

в різних сферах життя та не обов'язково пов'язане з професійною діяльністю.

У контексті професійної діяльності викладачів та науковців важливо зазначити про її багатозадачну структуру:

– освітня функція – передача знань, формування навичок безпеки життєдіяльності, командної роботи;

– службова-дисциплінарна відповідальність за курсантів;

– наукова діяльність у сфері техногенної та цивільної безпеки;

– участь в оперативних заходах, взаємодія з підрозділами ДСНС України у реальних умовах. Ця багатофункціональність може сформувати хронічне психоемоційне перевантаження, особливо на фоні змін в системі вищої освіти, цифровізації, змішаного формату навчання та ризиків, які пов'язані з безпековою ситуацією в країні.

Варто додати характерні ознаки вигорання у викладацького та наукового складу ЗВО, а саме: втрата інтересу до роботи, емоційна байдужість до проблем здобувачів вищої освіти, цинізм, дистанційоване ставлення до службових обов'язків, зниження когнітивних функцій, концентрації уваги, пам'яті, постійна тривожність через невизначеність навчального процесу в умовах війни, сумніви у власній професійній спроможності та соціальна ізоляція в колективі. Серед основних чинників вигорання важливо виділити двоїстість службових і педагогічних обов'язків, високий темп змін та оновлення навчальних програм, недостатній час на наукову діяльність, дефіцит якісного відпочинку.

За відсутності належної підтримки це може спричинити погіршення навчального процесу, виникнення службових конфліктів, формування та розвиток хронічного стресу, психосоматичних хвороб, емоційного відчуження. Саме тому впровадження психологічною службою ЗВО тренінгів з профілактики емоційного та професійного вигорання, з релаксації, використовуючи дихальні, візуалізаційні техніки, м'язову релаксацію, навчання технікам психологічної самодопомоги у стресових ситуаціях, розвиток навичок саморегуляції, а саме розуміння та управління емоціями, подолання тривоги, відновлення ресурсів є важливим інструментом в психопрофілактичній роботі й підтримці викладачів та науковців ЗВО ДСНС.

Отже, зважаючи на те, що професійне вигорання серед науково-педагогічного складу ЗВО ДСНС залишається актуальним на цей час, важливо наголосити на необхідності впровадження системних психопрофілактичних заходів, які допоможуть не лише знизити ризики емоційного та професійного вигорання, а й сприятимуть збереженню психологічного благополуччя, професійної спроможності викладачів й науковців та забезпеченню ефективної підготовки майбутніх рятувальників.

---

1. Herbert J. Freudenberger Staff burn-out. *Journal of social issues*. 1974. Vol. 30. № 1. 208 s. URL: https://spssi.onlinelibrary.wiley.com/toc/15404560/1974/30/1 (дата звернення: 17.04.2025).

2. Назаров О., Куценко Т. Формування початкових елементів професійного вигорання у курсантів навчальних закладів ДСНС України. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2024. № 2 (8). С. 5–15. URL: https://doi.org/10.52363/dcpp-2024.2.1

Інна Кулеба
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розглядаючи нормативно-правову основу діяльності Служби безпеки України, треба врахувати її ключові принципи та завдання, які закріплені у відповідних законодавчих актах. Органи Служби безпеки оперують на основі Конституції України та інших законів, що визначають їх функції та повноваження.

Згідно із Законом України «Про Службу безпеки України», Служба безпеки є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, спрямованими на забезпечення державної безпеки. Важливим аспектом регулювання діяльності Служби безпеки є також закон про введення воєнного стану, який дає змогу залучення військових формувань та правоохоронних органів для реалізації заходів у воєнний період [1].

Умови воєнного стану вимагають особливого підходу до організації діяльності правоохоронних органів, що забезпечують правопорядок. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає особливості цієї діяльності, зокрема, повноваження правоохоронних органів у період воєнного стану [2, 3].

Виконання завдань та функцій, покладених на правоохоронні органи, є вирішальним у забезпеченні державної безпеки. Серед них захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу, а також боротьба з розвідувально-підривною діяльністю, тероризмом та іншими протиправними діями. Зазначено, що під час воєнного стану було внесено зміни до функцій Служби безпеки, в тому числі щодо управління об'єктами державної власності. Проте, деякі дослідники вказують на теоретичний характер цих функцій, що може вплинути на їх практичну реалізацію [4].

Діяльність Служби безпеки України під час воєнного стану передбачає різноманітні заходи, спрямовані на забезпечення національної безпеки та боротьбу з загрозами. Важливо постійно аналізувати та вдосконалювати законодавчу базу для ефективного функціонування органів безпеки в умовах сучасних викликів та загроз.

У сучасних умовах зростає значення чітко врегульованої діяльності Служби безпеки та інших державних і правоохоронних органів у сфері національної безпеки, особливо в період дії правового режиму воєнного стану. Один із способів

досягнення цієї мети – об'єднання всіх норм, що визначають положення про національну безпеку, у відповідному законодавчому акті [5, с. 77].

Служба безпеки України має значний обсяг повноважень та функцій, які регламентовані різноманітними нормативно-правовими актами. Найбільш важливими є Закон України «Про Службу безпеки України» та законопроєкти, спрямовані на оптимізацію цієї діяльності.

Спільне об'єднання норм, які стосуються національної безпеки, сприятиме збільшенню ефективності діяльності не лише Служби безпеки, а й інших державних і правоохоронних органів, особливо під час воєнного стану. Пропозиція про включення в окремий розділ Кодексу про національну безпеку і оборону України положень, що стосуються діяльності правоохоронних органів у цих умовах, виглядає обґрунтованою [4].

Одним із пріоритетів розвитку СБУ в умовах воєнного стану є зміцнення контррозвідувальної діяльності. Оскільки конфлікт на сході України зумовлений гібридною війною, де інформаційні операції та дезінформація відіграють ключову роль, необхідно посилити заходи з виявлення та припинення діяльності ворожих агентів та спецслужб. Для цього СБУ потребує посилення технічних та аналітичних здібностей, розвитку співпраці з партнерськими службами, а також підвищення рівня професійної підготовки свого персоналу.

Ще одним важливим напрямком є забезпечення кібербезпеки та захист критично важливих інфраструктур від кібератак. Уміння адаптуватися до нових методів кіберзагроз та вчасно реагувати на них стає ключовим фактором у збереженні національної безпеки. Розвиток високотехнологічних засобів моніторингу та захисту, а також співпраця з іншими країнами та міжнародними організаціями у сфері кібербезпеки, є невід'ємною частиною стратегії розвитку СБУ. Також важливою складовою діяльності є протидія корупції та організованій злочинності в умовах воєнного конфлікту. Корупція може стати серйозною загрозою для обороноздатності країни, зокрема шляхом розкрадання коштів, призначених на потреби армії та національної безпеки. СБУ має активно працювати над розкриттям та припиненням корупційних схем у військовому та державному секторах, залучати до відповідальності осіб, які порушують закон.

Отже, розвиток Служби безпеки України в умовах воєнного стану повинен базуватися на комплексному підході до забезпечення національної безпеки, з урахуванням специфіки гібридної війни та сучасних кіберзагроз. Посилення контррозвідувальної та кібербезпекової діяльності, боротьба з корупцією та організованою злочинністю є ключовими напрямами, які дозволять ефективно протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам та зберегти безпеку та цілісність держави.

1. Каглинський О. Правові засади діяльності служби безпеки України як суб'єкта сфери безпеки і оборони. *Нове українське право*. 2022. № 3. С. 68–74.

2. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII:

станом на 2 серп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 жовт. 2023 р.

5. Рєзнік О. Роль Служби Безпеки України як правоохоронного органу в захисті фінансової системи держави. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. № 2. С. 77–79.

Дар'я Лавренко
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Юридична техніка є невід'ємною складовою нормотворчої та правозастосовної діяльності, що забезпечує логічність, точність і зрозумілість правових актів. Вона охоплює сукупність прийомів, методів і засобів, спрямованих на формулювання, систематизацію, інтерпретацію та реалізацію правових норм. Від рівня юридичної техніки залежить ефективність правового регулювання, його передбачуваність, доступність і відповідність потребам суспільства. Неякісне законодавче регулювання, правові колізії, нечіткість правових норм і надмірна казуїстичність призводять до правової невизначеності, що ускладнює правозастосовну діяльність і може порушувати принципи верховенства права.

Доктринальні аспекти юридичної техніки досліджують її сутність, принципи, методи та правила формулювання правових норм, їх систематизацію, тлумачення і впровадження. Увага до цієї теми зумовлена необхідністю вдосконалення законодавчого процесу, підвищення якості нормотворчої діяльності та зміцнення правопорядку. Особливе значення юридична техніка набуває в умовах правових реформ, коли необхідно забезпечити системність, узгодженість і прогнозованість правового регулювання. Крім того, сучасна правова доктрина висуває нові вимоги до юридичної техніки в контексті цифровізації, впровадження електронного врядування та розробки правових норм, що регулюють новітні сфери суспільних відносин. Це вимагає від науковців, законодавців і правозастосовців ґрунтовного аналізу інструментів та прийомів юридичної техніки з метою їхнього ефективного використання в сучасному правовому середовищі.

Юридична доктрина України – це системне уявлення про комплексе перетворення політичної та правової систем України на науковій основі; той проєкт, який поєднує різні ідеї перетворень «під прапором» національної ідеї України. Так, універсальною національною ідеєю є розбудова незалежних, демократичних, суверенних правових держав, в ході еволюції кожної держави така ідея стає особливою, національною та специфічною [1]. Також варто зауважити, що лише та частина наукових положень набуває ознак доктринальності, яка отримує загальне визнання юридичної спільноти, що є підставою для легітимації доктрини в суспільній свідомості, можливого офіційного визнання державою (наприклад, шляхом включення того чи іншого доктринального положення в текст закону), сприйняття її юридичною практикою [2]. Доктринальна техніка є найбільш оптимальною формою концептуалізації юридичної техніки. Юридична техніка є комплексом методів, прийомів і засобів, що використовуються для розробки, систематизації, тлумачення та реалізації правових норм. Вона є ключовим елементом ефективного правового регулювання, оскільки забезпечує логічність, точність і зрозумілість нормативно-правових актів, судових рішень та інших правових документів. Доктринальні аспекти юридичної техніки включають аналіз її структури, принципів, методів та значення для правотворчого і правозастосовного процесів.

До основних складових юридичної техніки належать нормативно-правова, законотворча та правозастосовна техніка. Нормативно-правова техніка охоплює прийоми та правила формулювання юридичних норм, їх систематизацію, кодифікацію та уніфікацію. Законотворча техніка передбачає сукупність методів і процедур, що застосовуються в процесі розробки законодавчих актів, зокрема юридичне прогнозування, логічний аналіз, вибір оптимальної форми викладу правових приписів. Правозастосовна техніка включає методи тлумачення норм, підготовки судових рішень і правових актів індивідуальної дії, а також застосування правових презумпцій і фікцій. Серед ключових принципів юридичної техніки виділяють принцип юридичної визначеності, який передбачає чіткість і недвозначність формулювань правових норм, їхню внутрішню узгодженість та передбачуваність наслідків правозастосування [3]. Принцип системності вимагає узгодженості нових правових норм із чинним законодавством та забезпечення єдності правової системи. Принцип раціональності передбачає використання найбільш ефективних способів викладення правових норм, мінімізацію зайвих правових конструкцій та уникнення юридичних колізій.

Юридична техніка також має важливе значення у процесі систематизації законодавства, яка включає інкорпорацію, кодифікацію та консолідацію нормативно-правових актів. Завдяки цим методам забезпечується впорядкованість правового матеріалу, усуваються застарілі та суперечливі норми, що сприяє підвищенню ефективності правозастосування. Сучасні тенденції розвитку юридичної техніки зумовлені цифровізацією

правотворчого процесу, впровадженням автоматизованих систем правового аналізу та розширенням використання штучного інтелекту в сфері правозастосування [4]. Ці зміни вимагають адаптації традиційних прийомів юридичної техніки до нових технологічних умов, зокрема розробки алгоритмів юридичного моделювання, стандартизації електронного документообігу та впровадження сучасних методів правової експертизи.

Отже, юридична техніка є ключовим інструментом забезпечення ефективного правового регулювання, оскільки від її рівня залежить якість нормативно-правових актів, узгодженість правової системи та передбачуваність правозастосовної діяльності. Доктринальні аспекти юридичної техніки охоплюють її сутність, принципи, методи та механізми реалізації, що дозволяє аналізувати її роль у формуванні, тлумаченні та застосуванні правових норм. Дотримання принципів юридичної техніки, зокрема юридичної визначеності, системності та раціональності, сприяє створенню якісного законодавства, мінімізує правові колізії та забезпечує належний рівень захисту прав і свобод людини. Водночас сучасні виклики, такі як цифровізація правотворчості та автоматизація правозастосування, вимагають адаптації традиційних методів юридичної техніки до нових умов, включаючи розробку алгоритмічних правових рішень і впровадження технологій штучного інтелекту. Юридична техніка залишається важливим напрямом правової науки і практики, що потребує подальшого наукового осмислення та вдосконалення. Її розвиток сприятиме покращенню якості законодавства, підвищенню ефективності правозастосування та формуванню правової держави на основі принципів верховенства права та правової визначеності.

1. Ющик О. І. Юридична доктрина України: актуальність і науково-методологічні основи. *Право України*. 2021. № 2. С. 13–28.

2. Семеніхін І. В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / Нац. акад. прав. наук. України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування; наук. ред. О. В. Петришин. Харків : Юрайт, 2012. 88 с.

3. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка : навч. посіб. для вищих навч. закл. Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки. 2013. 496 с.

4. Лавренко Д. О. Значення юридичної техніки для розвитку суспільства та держави. *Науковий вісник ДДУВС. 2022.* 2022. Спец. вип. № 2. С. 204–209.

Інна Кулеба
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА РОЗВИТОК ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Прокуратура відіграє ключову роль у забезпеченні законності та реформуванні правової системи. Однією з найважливіших функцій прокуратури є процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Ця функція не лише гарантує дотримання прав та обов'язків всіх учасників правосуддя, але й має велике значення в умовах воєнного стану та конфліктів, коли порушення закону може мати серйозні наслідки для суспільства та держави.

У науковій літературі наявні численні дискусії щодо поняття і сутності процесуального керівництва. Це визначається як форма прокурорського нагляду за досудовим розслідуванням, де прокурор має активно керувати та контролювати дії слідчих, оперативників та інших суб'єктів правосуддя. Організація взаємодії, швидкість та об'єктивність досудового розслідування є основними пріоритетами прокурора, особливо в умовах конфліктів, коли кожна дія може мати критичне значення для встановлення правди та притягнення винних до відповідальності.

Прокурор, який є процесуальним керівником, не просто контролює проведення розшукових дій, але й бере активну участь у їх організації та може особисто проводити деякі процесуальні заходи. Це важливо, особливо коли йдеться про кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану, де важко отримати достовірні докази та здійснювати дії на тимчасово окупованих територіях.

Одним із найважливіших аспектів діяльності прокуратури в умовах конфліктів є проведення досудового розслідування за фактами воєнних злочинів та порушень міжнародного права. Це вимагає не лише правильної кваліфікації правопорушень, але й встановлення всіх обставин вчинення злочину, що може бути складним через обмежену доступність доказів та умови, в яких діє прокуратура.

У 2022 році Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) було змінено двічі, що відображає серйозні трансформації в українському законодавстві. Перші зміни стосувалися порядку скасування запобіжного заходу для призовників у момент мобілізації або на інші періоди, а також їхньої зміни з інших причин. Це було внесено Законом України № 2125-IX від 15 березня 2022 року, який доповнив статтю 616 КПК щодо цих питань [2].

Однак особливу увагу заслуговують зміни, внесені Законом України № 2201-IX від 14 квітня 2022 року. Цей закон спрямований на удосконалення процедур кримінального провадження в умовах воєнного стану. Він не лише додав пункти до розділу IX-1 КПК, але й змінив інші статті, які регулюють повноваження прокурора, керівника органу досудового розслідування та порядок поновлення процесуальних строків.

Однією з ключових змін є можливість прокурора та слідчого починати досудове розслідування навіть у випадках, коли немає доступу до мережі «Інтернет» або Єдиного реєстру досудових розслідувань через військові дії, які можуть призвести до втрати доказів чи приховування злочинів. Це стало можливим завдяки внесенню відповідних поправок до законодавства [3].

Крім того, варто звернути увагу на розширення повноважень керівника прокуратури в умовах воєнного стану. Зокрема, йому надано право визначати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, якщо затримка може призвести до втрати доказів або втечі особи, що підозрюється у тяжких злочинах. Крім того, керівник прокуратури отримав право вирішувати питання, які стосуються здійснення слідчих дій та негласних розшукових дій. Умови воєнного стану ставлять перед прокуратурою надзвичайно складні завдання, які вимагають належної організації та співпраці з іншими правоохоронними органами як на національному, так і на міжнародному рівні. Одним з ключових аспектів є налагоджена взаємодія прокурора із судом, яка є вирішальною як на стадії досудового розслідування, так і під час підтримання публічного обвинувачення в суді.

Якісно проведене досудове розслідування є фундаментом для успішного підтримання обвинувачення в суді. Під час цього процесу важливо зібрати всі необхідні докази на підтвердження вини особи, уникнути процесуальних помилок та забезпечити обвинуваченій особі право на справедливий суд. Прокурор повинен мати відповідні знання і навички для коректної кваліфікації кримінального правопорушення та підготовки до публічного обвинувачення [1, с. 173].

Особливу увагу слід звернути на те, щоб міра покарання була пропорційною вчиненому злочину, а також щоб уникнути неправомірного засудження невинних осіб. Це вимагає від прокурора не лише юридичних знань, а й чутливості до гуманних аспектів кримінального провадження.

У міжнародному контексті співпраця прокуратури з іншими країнами відіграє важливу роль у розслідуванні злочинів та притягненні злочинців до відповідальності. В умовах воєнного конфлікту це особливо актуально, оскільки злочини часто мають міжнародний характер, а злочинці можуть переховуватися за кордоном. Тому співпраця з міжнародними структурами, такими як Міжнародний кримінальний суд, має велике значення для забезпечення справедливості та правопорядку.

---

1. Кісліцина І. О. Актуальні питання діяльності прокуратури в умовах воєнного

стану. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 170–174.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав : Закон України від 15 березня 2022 року № 2125-IX. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/2125-20#n6

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#n6

Юлія Лебедєва
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО ЯК СКЛАДОВА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сурогатне материнство є багатогранним та дискусійним явищем у сучасному правовому середовищі, оскільки сприймається неоднозначно в суспільстві та наукових колах. Відповідно до визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я, сурогатне материнство є методом допоміжної репродукції, за якого жінка виношує дитину для іншої особи або пари, які після народження визнаються законними батьками новонародженої дитини.

Існує два різних типи сурогатного материнства: традиційне сурогатне материнство та гестаційне сурогатне материнство. Традиційне сурогатне материнство передбачає запліднення яйцеклітини сурогатної матері репродуктивним матеріалом від передбачуваного батька або донора за допомогою штучного запліднення. Гестаційне сурогатне материнство передбачає виношування сурогатною матір'ю дитини, яка була зачата шляхом екстракорпорального запліднення, за якого ембріон створюється за допомогою репродуктивного матеріалу попередньо визначених батьків або донорів, а потім переноситься в матку сурогатної матері. Послуги із сурогатного материнства передбачають отримання сурогатною матір'ю певної компенсації за свої послуги та відповідну медичну компенсацію за медичні витрати.

Найбільш поширеним сьогодні є гестаційне сурогатне материнство, за якого сурогатна мати не має генетичного зв'язку з дитиною – ембріон формується з біоматеріалу батьків або донорів і імплантується жінці, яка виношує плід.

В Україні, де ця практика є юридично дозволеною, виникає низка

суттєвих правових та етичних питань [1]. Центральне з них – чи дійсно сурогатне материнство є реалізацією репродуктивних прав, чи радше способом комерціалізації людського тіла та репродуктивної функції жінки.

Зазначимо, що у своїй резолюції Європарламент не схвалив практику сурогатного материнства та політику Євросоюзу щодо цього. У матеріалах наголошується на необхідності заборони сурогатного материнства (включно з гестаційним сурогатним материнством) як єдиного способу припинення транскордонних послуг, що суперечать положенням національного законодавства окремих держав. Європейський парламент виклав причини законодавчої заборони сурогатного материнства, зокрема: сурогатне материнство передбачає продаж тіла жінки, яка виконує функції сурогатної матері; сурогатне материнство фактично є продажем дитини [2]; сурогатне материнство становить експлуатацію репродуктивних здібностей і використання жінки для задоволення інших осіб; сурогатне материнство не призначене для задоволення індивідуальних прав; сурогатне материнство посилює існуючу нерівність між жінками; регулювання сурогатного материнства створює нову форму торгівлі людьми; сурогатне материнство порушує права дітей та жінок, сприяє підтримці у суспільстві політики жорстокого ставлення до людей, пов'язаної з організацією людей першого та другого класів, створення дискримінаційного нерівного глобального порядку; репродуктивні права можуть бути задоволені способами, що не передбачають експлуатації або перетворення жінок і дітей на товар [3].

Отже, важливо акцентувати на ризиках порушення принципу людської гідності, коли жінка розглядається як «носій послуги», а дитина – як «кінцевий продукт» контракту. Практика комерційного сурогатного материнства часто експлуатує соціально вразливі категорії жінок, для яких така участь є вимушеним економічним рішенням [4]. У цьому контексті право на репродуктивний вибір одних осіб потенційно реалізується за рахунок обмеження автономії та добробуту інших.

Також треба відмітити правову неврегульованість важливих аспектів: долі дитини у випадку відмови замовників, юридичної відповідальності сторін у разі ускладнень або розірвання договору, а також психологічного стану сурогатної матері після пологів. Існує очевидна потреба у глибшому аналізі відповідності цієї практики міжнародним стандартам захисту прав людини, зокрема Конвенції про права дитини (1990) та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950).

Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що незважаючи на часту аргументацію про «репродуктивну свободу», сурогатне материнство становить потенційну загрозу для цілісності концепції прав людини. Воно ставить у конфлікт основоположні цінності: гідність, тілесну автономію, добробут дитини та соціальну справедливість. Наявна законодавча база в Україні не враховує цієї складності, обмежуючись формальним регулюванням договірних відносин. У цьому контексті необхідно переглянути підходи до

правового регулювання сурогатного материнства. Доцільним кроком є запровадження мораторію на комерційне сурогатне материнство до моменту розробки етичних стандартів, що гарантуватимуть захист прав усіх учасників, особливо сурогатних матерів та дітей. Альтернативним шляхом реалізації права на батьківство може стати розвиток інституту усиновлення, що відповідає як правам дитини, так і потребам суспільства у справедливому балансі інтересів. Оскільки захист репродуктивних прав не повинен зводитися лише до задоволення бажання мати дитину – він має відбуватися у межах цілісної концепції прав людини, з урахуванням гідності, свободи та недоторканності кожної особи.

1. Nalyvaiko L., Pryputen D., Verba I., Lebedieva Y., Chepik-Trehubenko O. The European Convention on Human Rights and the Practice of the ECtHR in the Field of Gestational Surrogacy. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. Vol. 6. No. 2. S. 206–2019. URL: https://doi.org/10.33327/ajee-18-6.2-n000203

2. Lamberton E. Lessons from Ukraine: Shifting International Surrogacy Policy to Protect Women and Children. *Journal of Public and International Affairs*. URL: https://jpia.princeton.edu/news/lessons-ukraine-shifting-international-surrogacy-policy-protect-women-and-children

3. Report of the Special Rapporteur on the Sale and Sexual Exploitation of Children, including Child Prostitution, Child Pornography and Other Child Sexual Abuse Material : note / by the Secretariat. United Nations and Human Rights Council, 2018. URL: https://digitallibrary.un.org/record/1473378?v=pdf

4. European Parliament resolution of 17 December 2015 on the Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2014 and the European Union's policy on the matter: no. 2015/2229(INI). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0470_EN.html

Олена Лопаєва
старший викладач кафедри
вогневої підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ

У сучасних умовах забезпечення громадського порядку та безпеки людей і громадян є одним із ключових завдань, що ставлять перед собою правоохоронні органи України. Застосування (використання) вогнепальної зброї поліцейськими є крайнім та досить небезпечним для людей та самого поліцейського заходом, який потребує чіткої правової регламентації та

відповідальності. Водночас швидкий розвиток правової системи України та реформи правоохоронної сфери вимагають вдосконалення нормативно-правового забезпечення, що регулює порядок, правила і межі застосування вогнепальної зброї. У цій роботі розглянемо сучасний стан законодавства в цій сфері, окреслено проблемні аспекти його реалізації та запропоновано перспективні напрями реформування для забезпечення балансу між правами громадян і необхідністю ефективного виконання поліцейських функцій, а також покладених на поліцію повноважень.

Україна на даний момент розвитку своєї державності переживає досить важкі часи, що пов'язане з повномасштабним вторгненням, яке продовжує наростати. Це все більше викликає внутрішнє занепокоєння населення України та створює сприятливі умови для розвитку злочинності. Розбої, грабежі, крадіжки, грубе порушення громадського порядку, масові заворушення, хуліганство та багато інших правопорушень розпочали все більше вчинятись під час війни. Приріст цих правопорушень можемо побачити з кожним роком все більший і більший. В цих умовах актуальним питанням постає застосування вогнепальної зброї поліцейським для встановлення внутрішньої безпеки суспільства та держави [1, с. 110].

Визначення щодо застосування вогнепальної зброї немає на законодавчому рівні, але науковці все ж дають певні пояснення щодо цього, і в загальному можна сказати, що застосування вогнепальної зброї – це один з найсуворіших заходів примусу, що передбачає припинення протиправних дій в порядку та згідно з правилами, що передбачено законодавством.

Потрібно також зазначити, що поліцейський не несе кримінальної або дисциплінарної відповідальності, якщо його дії відповідають чинному законодавству та в його діях не має складу правопорушення. Це ж відноситься й до застосування вогнепальної зброї, адже ми можемо побачити, що на сьогодні існує багато випадків, коли до поліцейських застосовуються заходи дисциплінарного та кримінального впливу за незаконне поводження з вогнепальною зброєю, перевищення своїх службових повноважень, визначених Законом України «Про Національну поліцію», а також неправомірне застосування вогнепальної зброї [2].

Законодавство та науковці зазначають, що для застосування вогнепальної зброї поліцейським необхідна наявність правової та фактичної підстав. Щоб до кінця розібратися в цьому питанні, потрібно дати визначення цим двом поняттям, хоча їх також законодавство не дає, але все ж практичні працівники та науковці визначають їх так, що: правова підстава – це наявність в діях особи складу правопорушення, а фактична підстава – це необхідність припинення або відвернення правопорушення (протиправних дій) із застосуванням вогнепальної зброї, якщо інші засоби й методи не будуть не ефективними [3, 4, с. 446].

На сьогодні Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року № 580 встановлює підстави для застосування вогнепальної зброї, а саме

статті 42, 43 та 46 цього Закону [2]. Для успішного виконання завдань, поставлених перед поліцейськими в умовах війни, їхні нові обов'язки повинні відповідати найголовнішому принципу – кореспондуватися з новими правами. Доволі важливою є та обставина, що відповідне розширення компетенції поліцейських при введенні воєнного стану має місце в системі заходів примусу [5, с. 378].

Законне застосування вогнепальної зброї потребує ретельної підготовки та залежить від фізичних, психологічних та інших важливих аспектів, що мають не аби який вплив на її застосування. Патрульні поліцейські – це обличчя усієї Національної поліції і їхня підготовка повинна бути на достатньому рівні. На сьогодні це є проблемою, оскільки патрульні поліцейські дуже швидко навчаються та навіть не встигають засвоїти ази. Це призводить до нещасних та надзвичайних випадків, що пов'язані не тільки із застосуванням вогнепальної зброї, а й з іншими аспектами, що необхідні патрульним поліцейським[3].

Отже, дослідження правових аспектів застосування вогнепальної зброї поліцейськими в Україні дозволить виявити низку важливих проблем, які потребують негайного вирішення. Аналіз чинного законодавства свідчить, що, незважаючи на наявність базових нормативно-правових актів, регулювання застосування вогнепальної зброї має фрагментарний характер та не завжди відповідає сучасним викликам і міжнародним стандартам. Згідно з нашими, вище зазначеними роздумами, можна виокремити деякі недостатки: недостатня конкретизація умов і меж застосування вогнепальної зброї в екстремальних умовах та недосконалу систему підготовки поліцейських у контексті професійного застосування (використання) зброї.

Перспективи реформування полягають у гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами, розробці чітких процедур застосування вогнепальної зброї та посиленні навчальних програм для правоохоронців. Реформа у цій сфері сприятиме підвищенню ефективності діяльності поліції, захисту прав громадян та зміцненню суспільної довіри до правоохоронних органів.

---

1. Зеленський Є. С., Кусайко Ю. Запобігання поліцією злочинам, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї *Організаційно-правове забезпечення підрозділів превентивної діяльності Національної поліції* : матеріали регіон. кругл. столу (м. Дніпро, 19 червня 2020 року). Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 109–112. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/5671

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 року № 580. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

3. Комісаров О. Г. Тактико-спеціальна підготовка : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2017. 277 с.

4. Лопаєва О. М. Психологічний аспект вогневої підготовки як складова професійної підготовки поліцейського *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лютого 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 446–447.

5. Казначеєв Д. Г., Лопаєва О. М. Правові аспекти діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану крізь призму необхідності якісної професійної підготовки *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 2 (123). С. 376–381. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/12031

Любов Тимошенко
викладач кафедри теорії права
та кримінально-процесуальної діяльності
Національної академії Державної
прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ДОГОВОРІВ РЕНТИ В УКРАЇНІ

Проблема відсутності судової практики у вирішенні спорів, пов’язаних з укладанням та виконанням договорів ренти, стає актуальною в сучасному правовому середовищі. Хоч в Україні немає прецедентного права, проте поява значної кількості судових рішень допомогла б працівникам правничої сфери зрозуміти трактування законодавчих приписів і допомагати особам з оформленням такого виду договорів.

Аналіз судових рішень із сайту Єдиного державного реєстру судових рішень наочно показує низький рівень обізнаності громадян в аспектах цього виду договору, а також відображає недостатню кількість судових врегулювань цього питання [10].

Насамперед варто розглянути причини, що призводять до відсутності судової практики у вирішенні спорів:

- у випадку, коли у правовій сфері виникають нові аспекти або проблеми, судова практика може бути відсутньою через відсутність чітких правових позицій;
- деякі галузі права можуть не отримувати достатньої уваги з боку судів або юристів, що призводить до відсутності розвиненої судової практики;
- деякі правові питання можуть бути настільки складними або специфічними, що судова практика ще не сформувалася через відсутність достатньої кількості судових рішень.

Відсутність судової практики у вирішенні спорів може мати такі негативні наслідки:

- сторони спору можуть бути ускладнені в прогнозуванні результату справи, оскільки вони не мають належних прикладів судової практики;
- відсутність чітких правових позицій може призвести до ризику порушення законодавства або неправомірного поведінки сторін.

Для вирішення проблеми відсутності судової практики можна вжити кілька заходів, зокрема:

- активне вивчення та аналіз (суди та юристи можуть активно вивчати та аналізувати схожі справи, щоб сформувати судову практику на основі подібних ситуацій);
- стимулювання досліджень (державні органи та правозахисні організації можуть стимулювати дослідження та аналіз важливих правових питань для сприяння формуванню судової практики);
- розвиток діалогу (сторони спору та юридичні експерти можуть співпрацювати для розвитку обґрунтованих позицій та вирішення спірних питань).

Також сторони можуть використовувати альтернативні методи вирішення спорів, такі як медіація. Ці методи дозволяють сторонам самостійно вирішувати свої спори поза судовою системою, але при цьому можуть створювати нові судові прецеденти та сприяти формуванню судової практики.

Державні органи можуть залучати експертів та академічні установи до дослідження нових правових питань та формування пропозицій щодо їх вирішення. Це допоможе збагатити судову практику новими аналізами та рекомендаціями від кваліфікованих фахівців.

Отже, відсутність судової практики у вирішенні спорів є складною проблемою, яка потребує комплексного підходу до вирішення. Заходи, такі як створення судових прецедентів, розвиток альтернативних методів вирішення спорів та залучення експертів, можуть сприяти створенню стабільної та прогресивної судової практики, яка забезпечить ефективне вирішення спорів у сучасному правовому середовищі.

Підсумовуючи вище наведений огляд проблем та аналізу стану правового регулювання відносин у сфері рентних договорів, можна зробити такі висновки стосовно судової практики у цьому питані. Зокрема варто зазначити, що основними проблемами договору ренти в Україні є непоширеність його використання, та недостатній обсяг законодавчого врегулювання.

Обмежена поширеність використання договорів ренти часто пов’язана з невпевненістю сторін у їх правах та обов’язках через відсутність чіткого законодавчого врегулювання. Недостатнє законодавче регулювання ускладнює вирішення можливих конфліктів та спорів між сторонами договору.

Відсутність судової практики ускладнює прогнозування результатів справ і може спричинити порушення законодавства. Для подолання цієї проблеми можна вжити кілька заходів, включаючи активне вивчення та аналіз судових рішень, стимулювання досліджень та розвиток діалогу між сторонами спору та юридичними експертами.

Отже, договір ренти порівняно з договором міни, договором дарування, договором купівлі-продажу, договором довічного утримання, договором спадкування існує порівняно нещодавно. Нормативні положення про договір

ренти вперше з'явилися в проекті ЦК України 1996 року. Загалом цей договір розглядався як іще один, альтернативний, засіб набуття права власності на майно.

Цивільний кодекс визначає правові засади укладення, виконання та припинення договорів ренти. Основні аспекти закріплені в окремій главі – 56, що містить 13 статей.

Однак необхідно враховувати, що договір ренти може мати різні варіації та особливості, залежно від конкретних умов угоди та специфіки майна. Тому важливо, щоб сторони уважно ознайомлювалися з умовами договору перед його укладенням та враховували всі аспекти, що стосуються їх прав та обов'язків.

1. Апанасюк М. П. Договір ренти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 М. П. Апанасюк; Національний університет внутрішніх справ. Харків. 15 с.

2. Апанасюк М. Юридичні особливості договору ренти. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. № 12. URL: https://univd.edu.ua/science-issue/issue/570

3. Балюк В. М. Суттєві умови договору ренти. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnpu/Pravo/2008_10/Balyuk. pdf

4. Балюк В. М. Деякі проблемні питання застосування договору ренти. Харків, 2021. С. 300–302. URL: https://doi.org/chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI/SB_Maslov_2021.pdf

5. Балюк В. М. Договір ренти у системі договорів про передання майна у власність. Актуальні проблеми приватного права : матеріали XVII науково-практ. конф., м. Харків. Харків, 2019. С. 316–318. URL: https://doi.org/chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2019/Tezu_Maslov_2019.pdf

6. Кодинець А. О. Правова природа договору в системі цивільно-правових категорій: доктринальні традиції та сучасне розуміння. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наукових пр. 2018. Вип. 80. С. 72–79.

7. Гусєв А. Договір ренти: благо чи витончений обман? URL: http://vigadgets.ru/page/dogovir-renti-blago-chivitonchenij-obman

8. Договір ренти, договір довічного утримання (догляду). URL: https://doi.org/chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://nkkep.com/wp-content/uploads/2022/03/P-33-TSSP-25.03.pdf

9. Боднар Т. В., Дзера О. В., Кузнєцова Н. С. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер. 1200 с.

10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

11. Кравченко А. Правова природа договорів про передачу майна у власність. Цивільне право: виклики сьогодення : збір. наукових ст. Київ, 2022. С. 188–193. URL: https://doi.org/chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://knute.edu.ua/file/MjkwMjQ=/85a560ebe5c766eed6ddab638c3c8c4b.pdf

12. Мороз О. В. Щодо змісту цивільно-правового договору. *Цивільне право: проблеми теорії та правозастосування* : матеріали XXI науково-практ. конф., м. Харків, 19 квіт. 2023 р. Харків, 2023. С. 197–200. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/17.02.2023.pdf

13. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : Постанова Верховного Суду України від 16.04.2004 р. № 7 : станом на 19 берез. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-04#Text

14. Тудін В. С. Договір ренти як самостійний цивільно-правовий договір. УДК 347.464 (477). URL: https://doi.org/chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/ http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/24090/1/81-82.PDF

15. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 8 берез. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

Валентина Чернобук
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ОМБУДСМЕНА У ЗАХИСТІ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Інститут військового омбудсмена пройшов довгий шлях розвитку, перш ніж став невід'ємною частиною системи захисту прав військовослужбовців у багатьох країнах світу. Ключові етапи становлення цього інституту можна розділити на кілька періодів, кожен з яких має свої особливості та значення.

Військовий омбудсман є важливим доповненням до наявних механізмів контролю та нагляду за дотриманням прав і свобод військовослужбовців. Він не є альтернативою, а доповнює інші правозахисні механізми, заповнюючи прогалини та компенсуючи недоліки судових шляхів захисту прав військових, а також парламентського, президентського та відомчого контролю в оборонній сфері. Як зазначається у спеціальній літературі, завдяки своїй незалежності та неупередженості в розгляді питань інститут омбудсмена відіграє важливу роль у забезпеченні відповідальності та підзвітності органів державної влади поза межами судової системи, де зазвичай присутній конфлікт сторін [1].

У багатьох випадках конфлікти можна було б вирішити через інститут омбудсмена, а не через суди. Цей інститут має значно нижчий бар'єр доступності, оскільки його послуги безкоштовні для громадян і менш бюрократичні, що робить їх більш привабливими в порівнянні з судовими інстанціями. Омбудсман відіграє важливу роль у забезпеченні того, щоб збройні сили керувалися принципами верховенства права та дотримувалися прав людини, як стосовно військовослужбовців, так і до цивільних осіб, з якими вони мають контакти [2, с. 131].

Запровадження інституту військового омбудсмана в Україні є не лише своєчасним, а й вкрай необхідним кроком. Створення цієї інституції з одного боку доповнить існуючі механізми захисту конституційних прав і свобод військовослужбовців, з іншого – допоможе зміцнити довіру військових до справедливості. Це сприятиме пом'якшенню напруги між військовими та органами влади, зменшить конфлікти між державними інститутами та

військовослужбовцями.

Військовий омбудсман, виконуючи свої контрольно-наглядові та правозахисні функції, не тільки ефективно захищатиме права військових, але й зменшить суперечності між державними та громадянськими структурами. Це також сприятиме демократизації національної військової сфери, яка завдяки його впливу стане чуйнішою до потреб і вимог військовослужбовців. Як наслідок, «демократизація» військової бюрократії дозволить органам влади виявляти більше уваги, симпатії та турботи до військовослужбовців, що сприятиме зростанню їхньої довіри до держави [3].

Роль Омбудсмена у захисті прав військовослужбовців є надзвичайно важливою, оскільки військові особи перебувають у специфічних умовах, де порушення їхніх прав може мати серйозні наслідки не лише для них особисто, але й для загальної безпеки та стабільності в державі. Омбудсмен (уповноважений з прав людини) забезпечує захист прав та свобод військовослужбовців через моніторинг, консультації, подачу скарг та ініціювання розслідувань щодо порушень [4].

Омбудсмен має право здійснювати моніторинг умов служби військовослужбовців, зокрема їхнього перебування в армії, військових частинах, лікувальних установах, а також перевіряти умови надання медичної допомоги, харчування, житлові умови, оплату праці та соціальні гарантії. Це дає змогу виявляти порушення прав військових, таких як надмірні або неприпустимі умови служби, порушення прав на медичне забезпечення, виплату належних компенсацій та пенсій.

Військовослужбовці можуть зазнавати особливого тиску через специфіку служби, що включає підпорядкування військовій дисципліні, обмеження особистих прав і свобод, відсутність достатнього контролю за виконанням прав. Омбудсмен може бути посередником у випадках, коли військовослужбовці стикаються з порушеннями своїх прав, зокрема прав на гідну зарплату, належну підготовку та навчання, справедливе ставлення в умовах служби. Він може звертатися до органів прокуратури, судів та інших інституцій для того, щоб порушення прав військовослужбовців були розслідувані, а винні особи понесли відповідальність.

Омбудсмен відіграє важливу роль у забезпеченні прав військовослужбовців на безпеку та недискримінацію. Військові можуть бути піддані дискримінації за ознакою статі, національності, віку чи інших факторів. Омбудсмен забезпечує, щоб ці права не порушувались, і проводить розслідування у випадках таких порушень.

Омбудсмен може бути в ролі незалежного органу, який розслідує зловживання з боку командування, зокрема випадки фізичного насильства, психологічного тиску, незаконних наказів чи порушення дисципліни, що стосуються військовослужбовців. Це дозволяє захистити права військових від непотрібних або незаконних дій з боку командування. Роль омбудсмена у захисті прав військовослужбовців є надзвичайно важливою для підтримки

законності, гідності та прав військових. Завдання омбудсмена полягає у забезпеченні їхнього захисту в складних умовах служби, сприянні створенню безпечного і справедливого середовища для виконання ними своїх обов'язків, а також у забезпеченні справедливості після завершення служби.

1. Кацімон О. В Україні з'явиться військовий омбудсмен. URL: https://suspilne.media/569371- v-ukraini-zavitsa-vijskovij-ombudsmen-ministr-oboroni-umerov/

2. Марцеляк О. В. Військовий омбудсман як інституційна гарантія захисту прав військовослужбовців (зарубіжний досвід). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. Т. 1. № 81. 2024. С. 131–137.

3. Левенець А. В., Корчевна Л. О. Інститут спеціалізованого омбудсмена в механізмі захисту прав людини та перспективи його запровадження в Україні. *Вісник Одеського національного університету*. Правознавство. 2018. Т. 23. №. 1 (32). С. 7–14.

4. Гук І. І. Проблеми удосконалення та підвищення ефективності діяльності військового омбудсмена. 2020.

Олександр Шумейко
старший викладач
кафедри психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНЕ ЗДОРОВ'Я У ВИМІРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПРАЦЕЗДАТНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У наш час професійне здоров'я – це процес збереження та розвитку регуляторних властивостей організму людини, її фізичного, психічного та емоційного благополуччя, тобто все те, що забезпечує високу надійність професійної діяльності, професійне довголіття та максимальну тривалість життя. У контексті професійного лексикону спеціалістів з психології праці – це здатність організму зберігати компенсаторні та захисні механізми, що забезпечують працездатність у всіх умовах професійної діяльності. Це складна інтегральна характеристика функціонального стану організму людини за фізичними та психічними показниками з метою оцінки її здатності до певної професійної діяльності із певною ефективністю та тривалістю протягом заданого періоду життя, а також стійкість до несприятливих факторів, що супроводжують цю діяльність: комплексний розгляд людини як суб'єкта власної діяльності, не лише у сфері трудової діяльності [3, с. 121]. Також це і якість життя людини, включаючи стан фізичного здоров'я, рівень освіти, задоволеність взаємовідносинами з іншими людьми, тривалість життя, що перебуває у постійній взаємодії з надійністю професійної діяльності, професійним довголіттям тощо. Професійно-особистісне здоров'я –

комплексна характеристика особистості, яка визначається: спрямованістю на духовно-моральний розвиток; усвідомленням сенсу життя та професійної діяльності; здатністю до саморегуляції, самоконтролю; здатністю ефективної взаємодії [1, с. 12]. Надійність професійної діяльності – це ймовірність виконання професійних завдань з необхідною якістю та в заданих умовах, обумовлена функціональним станом спеціаліста. Функціональний стан людини в психології праці визначається з погляду ефективності виконуваної нею діяльності за критеріями надійності та внутрішньої ціни діяльності. Функціональний стан, як правило, завжди зумовлений функціональними резервами – комплексом особистісних якостей, необхідних для здійснення професійної діяльності із заданою надійністю професійно важливих якостей. Рівень сформованості професійно важливих якостей залежить у тому числі від стану фізичного та психологічного здоров'я, а також від особливостей проходження етапу професійної підготовки. Базовими складовими, які багато в чому визначають подальший розвиток професіонала та професійне здоров'я в цілому, є рівень професійної підготовки та індивідуально-типологічні особливості (тип вищої нервової діяльності, спадкова схильність до захворювань тощо). Бар'єром для цього постають професійні деструкції, які є насправді передвісниками подальшого професійного вигорання. Професійні деструкції – це порушення вже засвоєних способів діяльності, руйнування сформованих професійних якостей, поява стереотипів професійної поведінки та психологічних бар'єрів під час освоєння нових професійних технологій, нової професії чи спеціальності. Професійні деструкції негативно позначаються на продуктивності праці та успішній взаємодії з іншими учасниками цього процесу. Професійні деструкції виникають і при вікових змінах, фізичному та нервовому виснаженні, при вікових загостреннях хронічних хвороб тощо [2, с. 28]. Переживання професійних деструкцій супроводжується психічною напруженістю, психологічним дискомфортом, а в окремих випадках – конфліктами та кризовими явищами. Більшою мірою професійні деструкції розвиваються у представників професій, в яких низка специфічних особливостей професійної діяльності є непереборною. До таких особливостей, властивих професіям рятувальника, поліцейського, пожежника, можна віднести такі: високу відповідальність за життя та здоров'я людей, міжособистісні контакти, емоційну насиченість через специфіку професійної діяльності, необхідність постійного саморозвитку, підтримки фізичної форми, яка, з одного боку, є обов'язковою умовою збереження професіоналізму, а з іншого боку, у моменти втоми, астенії викликає відчуття насильства над собою, почуття роздратування та гніву; постійне включення до професійної діяльності вольових процесів; постійне відчуття новизни, неповторності ситуації під час здійснення професійної діяльності. Професійні деструкції слід відрізняти від професійних деформацій, які є необхідною умовою професіоналізації особистості. Професійні деформації виникають вже на етапі професійного навчання, коли цілеспрямовано формуються професійно

важливі якості та системи цих якостей, що дозволяють надалі стати ефективним професіоналом. Вирізняють кілька рівнів професійних деформацій. Як приклад загальнопрофесійних деформацій можна навести специфічні особливості особистості та поведінки професійних військових, які є легко впізнаваними в групі людей. Те саме відбувається і з професійною групою педагогів, лікарів та з представниками багатьох інших професій. Це особливості особистості та поведінки, які простежуються у більшості фахівців з великим досвідом роботи. Спеціальні професійні деформації виникають у процесі спеціалізації за фахом. Отож досвідченій людині неважко визначити рід військ, у якому служить військовий, чи спеціалізацію рятувальника, тобто кожну спеціальність вирізняє специфічний склад деформацій. Не можна однозначно визначити ознаку впливу деформацій на особистість. Деформації особистості є необхідною умовою засвоєння системи цінностей та освоєння операційно-технічної сторони професійної діяльності, розвитку у професії. До професійних деформацій можна віднести зміни структури особистості під час переходу від однієї стадії професійного становлення до іншої. Надмірне, гіпертрофоване деформування може спричинити порушення професійного здоров'я. І в цьому випадку можна говорити про професійні деструкції, які виникають у процесі багаторічного виконання однієї й тієї ж професійної діяльності. У цьому випадку надмірний, спотворений професійний розвиток окремих професійно важливих якостей перешкоджає розвитку інших якостей, породжує професійно небажані чинники. У частини рятувальників старшого віку з великим стажем роботи іноді проявляється зниження самокритичності, вимогливості до себе, виникає відчуття правомірності таких послаблень щодо служби та дисципліни, які неприпустимі для менш досвідчених колег.

Висновки: професійне вигоряння – одна з найпоширеніших форм порушень професійного здоров'я, вироблений особистістю захисний механізм у відповідь на психотравмуючі дії у сфері професійної діяльності. Спочатку емоційне вигоряння вважалося деструкцією, властивою професіям, пов'язаним із інтенсивним спілкуванням з людьми: лікарям, педагогам, соціальним працівникам тощо. Дослідження останніх років дозволили дійти невтішного висновку у тому, що сфера поширення вигоряння є значно ширшою. Симптоми вигоряння в цьому випадку проявляються у працівника у зниженні задоволення від своєї професійної діяльності, мотивації у професійній сфері, емоційному, психічному та фізичному виснаженні.

1. Кірічук Т. Сіла батарейка: Що таке професійне вигорання та як його попередити. *Безпека життєдіяльності.* 2022. № 6. С.12–13.

2. Бещук-Венгерська Н. В. Профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів : метод. посіб. Вінниця : ММК, 2015. 39 с.

3. Олійник І. В. Причини виникнення та профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля.* Серія : Педагогіка і психологія. Педагогічні науки. 2017. № 1 (13). С. 118–125.

4. Карамушка Л. М., Креденцер О. В., Терещенко К. В. Психолого-організаційні

детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості : монографія / за ред. Л. М. Карамушки. Київ–Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. URL: http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Karamushka%20(1).pdf.

Максим Бадак
викладач правових дисциплін
Дніпровського транспортно-економічного
фахового коледжу,
аспірант Університету
митної справи та фінансів

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У XXI СТОЛІТТІ

Статтею 21 Конституції України передбачено, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Але в XXI столітті тема прав людини набула нової глибини та складності, що зумовлює її виняткову актуальність у сучасному науковому, правовому та суспільному дискурсі. Традиційні уявлення про права людини – такі як право на життя, свободу, особисту недоторканність, свободу слова – доповнюються і трансформуються під впливом нових викликів і загроз, з якими стикається світ.

По-перше, стрімкий розвиток цифрових технологій, глобалізація інформаційного простору, зростання ролі штучного інтелекту поставили питання про виникнення нових прав, а також необхідність удосконалення існуючих механізмів їх захисту. У цифрову епоху виникають нові права людини – на захист персональних даних, на свободу та інформаційну безпеку, на доступ до Інтернету, на цифрове самовизначення, свободу вираження поглядів онлайн тощо.

Проте, поширення цифрових прав викликає низку проблемних аспектів, зокрема забезпечення безпеки даних, кібербулінг, дезінформація у мережі «Інтернет», рівний доступ усіх людей до цифрових прав та можливостей.

Наприклад, Європейський парламент заявив, що право на доступ до Інтернету також є гарантією права на доступ до освіти. Зокрема, що потрібно надати всім громадянам доступ до Інтернету, рівнозначний забезпеченню доступу до освіти [3].

По-друге, однією з найбільш масштабних загроз стала пандемія COVID-19, яка змусила держави впроваджувати обмежувальні заходи. Це поставило під сумнів баланс між безпекою і свободою: права на пересування, зібрання, працю і навіть особисту автономію, адже ці права були обмежені. Необхідність забезпечення суспільного блага та збереження життя та здоров'я населення в умовах пандемії змусило переглянути межі допустимого

втручання держави у приватне життя.

Крім того, сучасний світ охоплений глобальними конфліктами, терористичними загрозами, порушеннями гуманітарного права – і це вимагає від міжнародної спільноти нових стратегій захисту прав людини. В умовах війни виникають загрози життю, здоров'ю населення, викрадення людей на захоплених територіях, катування, зґвалтування та інше жорстоке поводження; атаки на об'єкти критичної інфраструктури ставить можливим виникнення гуманітарних катастроф. Також, вникають проблеми з реалізацією інших прав людини – на освіту, охорону здоров'я, власність тощо [2; 7].

В умовах воєн, таких як війна в Україні, зростає потреба не тільки в правовій оцінці подій, а й у запровадженні ефективних механізмів відповідальності за злочини проти людяності.

Також зростає важливість захисту прав вразливих груп – жінок, дітей, людей з інвалідністю, представників національних і сексуальних меншин. Тому виникають права на рівну оплату за рівну працю незалежно від гендеру, запобігання та протидії домашньому та сексуальному насильству, узаконено одностатеві шлюби або партнерства, забезпечено захист від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності, дозволено усиновлення дітей ЛГБТ-парами [5].

Підхід до осіб з інвалідністю кардинально змінився завдяки Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, яка змінила акцент з медичної моделі (де інвалідність вважалася індивідуальною проблемою) на соціальну модель – де проблема полягає в бар'єрах у суспільстві [1].

Сьогодні права осіб з інвалідністю включають: доступність архітектурного середовища (будівлі, транспорт, інфраструктура), інклюзивну освіту, право на працю, участь у суспільному житті тощо.

Крім того, використання терміна «особа з інвалідністю» замість «інвалід» також відображає зміну в культурі поваги до гідності кожної людини.

Це зумовлено тим, що рівність і недискримінація більше не є абстрактними принципами, а вимагають конкретних дій, законодавчих гарантій та суспільної свідомості, є індикаторами зрілості демократичного суспільства, його здатності гарантувати гідність, рівність і повагу до різноманіття.

Отже, еволюція концепції прав людини у XXI столітті є складним, багатовимірним процесом, що відображає глибокі зміни у глобальному суспільстві. У наш час вже недостатньо говорити лише про класичні права – життя, свободу, безпеку тощо. Сучасна реальність вимагає переосмислення самих підходів до прав людини в умовах цифровізації, глобалізації, кліматичних змін і соціальних трансформацій.

Суттєву роль у переосмисленні концепції відіграли глобальні загрози: пандемія COVID-19, масштабні воєнні конфлікти, загострення екологічної кризи. У відповідь на ці виклики виникають нові напрями правового

регулювання, які охоплюють цифрові, екологічні, біоетичні права тощо.

Водночас концепція прав людини у XXI столітті дедалі більше тяжіє до інклюзивності та справжньої рівності. Права жінок, людей з інвалідністю, представників ЛГБТ+ спільноти більше не розглядаються як «додаткові» або «спеціальні». Вони стають центральним елементом загальної картини прав людини, вимагаючи як нормативного, так і культурного визнання.

Усе це свідчить про те, що права людини у XXI столітті не є сталою категорією – вони динамічно розвиваються, реагуючи на реалії часу. Саме тому аналіз еволюції прав людини є надзвичайно важливим як для теоретичного осмислення, так і для формування ефективної державної політики та міжнародного правового порядку.

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю, ратифікована 16.12.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

2. Бальжик І.А. Захист прав людини під час сучасної війни. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова : у 2 т. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1.

3. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. The concept and classification of digital rights in Ukraine. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2021. С. 58–61.

4. Бєлов Д. М., Переш І. Є., Покорба І. Цифрові права людини: доктринальні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 110–115.

5. Гербут В.С. Проблеми забезпечення права на гендерну ідентичність у світі. *Закарпатські правові читання* : матеріали X Міжнар. науково-практ. конф. (19–21 квітня 2018р.). Ужгород, 2018. Т. 1. С. 35–42.

6. Свящук А. Л. Правовий захист ЛГБТ-спільноти : навч. посіб. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 212 с.

7. Федорова Т. С. Порушення прав людини в умовах урбанізації збройних конфліктів. *Права людини – пріоритет сучасної держави* : Всеукраїнська науково-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 10 грудня 2020 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020.

Антон Дутчак
аспірант 1-го року навчання
кафедри публічного права
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

НОВИЙ СТАНДАРТ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНУ В УКРАЇНІ

Вступ. Конституційність законодавства є одним із його одвічних атрибутів, адже саме за наявності цієї умови правова система держави може бути визначеною та ефективною. Найнебезпечнішим викликом такій

визначеності правової системи України стала ще у 2014 р. воєнна російська агресія проти України, а з лютого 2022 р. – повномасштабна російсько-українська війна. За цих умов держава об'єктивно змушена обмежувати в допустимих межах людські права і свободи своїх громадян.

Особливим гарантом дотримання конституційності законодавства в Україні є Конституційний Суд України (далі КСУ). Він виробляє офіційну конституційно-правову доктрину, обов'язкову для всіх суб'єктів конституційних правовідносин у державі [1]. Ця доктрина і визначає, на нашу думку, концептуальні межі можливого обмеження конституційних прав і свобод особи. Уже в Рішенні КСУ від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016 було зазначено, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свобода законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть змогу оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» [2].

У період повномасштабної російсько-української війни звернення КСУ до доктринальних аспектів правомірного обмеження конституційних прав і свобод особи в Україні суттєво зросло. Зокрема, в рішенні КСУ від 06.04.2022 р. №1-р(II)/2022 зазначається, що «співвідношення між постановленою метою та засобами її досягнення має відповідати вимогам принципу домірності, який забезпечує справедливий баланс між вимогами захисту загального інтересу та потребою забезпечити індивідуальні права особи, відповідно до якого цілі обмежень прав людини мають бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими та мінімально обтяжливими для осіб, чиї права обмежено» [3]. У рішенні КСУ від 16.11.2022 р. №9-р(II)2022 йдеться про те, що «втручання держави в конституційне право можливе на підставі приписів, що відповідають вимозі юридичної визначеності, та лише за допомогою засобів, які є домірними» [4]. В рішенні КСУ від 05.07.2023 р. №5-р(II)/2023 КСУ зазначив, що «відповідно до принципу верховенства права (правовладдя) законодавець може обмежувати конституційні права людини і громадянина за дотримання умов, визначених Конституцією України» [5].

У вищезазначеному фактичному, правовому та доктринальному контексті Другий сенат КСУ 21.01.2022 р. ухвалив рішення № 3-р(II)/2025 в справі № 3-4/2024(28/24) за конституційною скаргою ТОВ «Геомакс-Ресурс» щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису абзацу другого підпункту 14.1.212 пункту 14.1. ст. 14 Податкового кодексу України у редакції Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р. №71-VIII [6].

Метою дослідження є аналіз вищезазначеного рішення КСУ з погляду визначення у ньому нового стандарту конституційності податкового закону в Україні.

За основу **пізнавального інструментарію** нами вибрано аксіологічний та системний підходи, а також загальнонаукові принципи історизму та науковості.

Виклад основних результатів дослідження. Як переконує аналіз Конституції України, вітчизняний конституцієдавець фрагментарно врегулював в Основному законі держави податкові правовідносини. Зокрема, статтями 67 та 92 Конституції передбачено, що податки і збори встановлюються законами, проте особливих вимог до податкових законів ним не сформульовано. Хіба що до них можна віднести заборону ст. 74 Конституції України референдумів «щодо законопроєктів з питань оподаткування» [7]. Її і можна наразі розглядати як сформульований від зворотного стандарт конституційності податкового закону. Усі інші такі стандарти зазвичай виводяться із системного та телеологічного тлумачення Конституції різними суб'єктами права та вченими-правознавцями. Тим більше є пізнавально цікавим та важливим доктринально і практично вищезазначений новий стандарт конституційності податкового закону, сформульований КСУ.

В епіцентрі розгляду КСУ, згідно з фабулою справи [6], опинилися питання щодо запроваджених змін у ставки оподаткування Законом України № 71-VIII від 28.12.2014 р., оприлюдненим 31.12.2014 р. та який набув чинності з 01.01.2015 р., тобто, як зазначається у рішенні КСУ, «мало місце негайне встановлення в Кодексі податкового обв'язку за відсутності комплексного правового механізму його виконання» [6]. Такі зміни явно погіршували умови оподаткування для тих платників податків, яких вони стосувалися, оскільки останні зовсім не мали часу, щоб врахувати ці зміни у своїй підприємницькій діяльності. Саме такий спосіб внесення змін у податкове законодавство держави і став одним з ключових аргументів у вищезазначеній конституційній скарзі, оскільки він порушував принцип юридичної визначеності у його цивілізованому розумінні, який є однією із засадничих складових мегапринципу верховенства права [8, с. 36].

Принагідно зазначимо, що оспорювана в конституційній скарзі юридична норма ПКУ на момент ухвалення КСУ вищезазначеного рішення уже втратила свою чинність, проте вона застосовувалась і дальше до правовідносин, які виникли під час її чинності. Тому правова позиція КСУ у цій справі має передусім принципове значення та є продовженням послідовного захисту Судом конституційних прав і свобод особи. Суд наголосив, що «у разі, якщо законодавче регулювання запроваджує нові вимоги, що погіршуватимуть правове становище певного кола осіб, законодавець повинен передбачити достатній перехідний період (розумний часовий проміжок) із моменту опублікування закону до набрання ним чинності (початку його застосування), протягом якого заінтересовані особи

мали б можливість підготуватися до виконання вимог, установлених новим законодавчим регулюванням» [6]. На нашу думку, це положення з вищезазначеного рішення КСУ власне і є новим стандартом конституційності податкового закону.

КСУ принагідно наголосив, що: «Нівелювання негативних наслідків набрання чинності законом без дотримання потрібного перехідного періоду можна було досягти різними інструментами, зокрема у спосіб звільнення суб'єктів правовідносин від відповідальності за невиконання встановлених вимог закону, що у цьому випадку не було передбачено (застосовано)» [6]. Це призвело, на думку КСУ, до виникнення надмірного податкового тягаря для платників податків і мало своїм наслідком порушення їх легітимних очікувань. З урахуванням вищезазначеного КСУ визнав оскаржуваний заявником припис неконституційним [6].

На завершення аналізу вищезазначеного рішення КСУ вважаємо за необхідне зазначити, що аргументація Судом його оцінок та висновків у цій справі відзначається уже не головно позитивістським підходом, за що він свого часу піддавався обґрунтованій критиці [9, с. 53–70], а ціннісним підходом.

Висновки. Конституційний Суд України у своєму рішенні № 3-р(II)/2025 в справі № 3-4/2024(28/24) від 21.01.2025 р. виробив новий стандарт конституційності податкового закону. Його квінтесенція полягає в тому, що в разі, якщо законодавче регулювання запроваджує нові вимоги, які погіршуватимуть правове становище певних платників податків, законодавець повинен передбачити достатній перехідний період (розумний часовий проміжок) з моменту оприлюднення закону до початку його застосування, протягом якого такі особи мали б можливість підготуватися до виконання вимог, встановлених новим законодавчим регулюванням. Такий перехідний період необхідний також і для правозастосовних органів для вироблення ними відповідних підзаконних актів, без наявності яких фактичне виконання платником податків його нового фіскального обов'язку неможливе.

1. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 6 квітня 2022 р. №1-р(II)/2022 в справі № 3-192/2020(465/20). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства «Одестеплокомуненерго» щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (щодо непорушності права власності) від 16 листопада 2022 р. №9-р(II)/2022 в справі № 3-270/2019(6302/19). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-22#Text

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Душенькевича Анатолія Володимировича, Франка Андрія Володимировича, Ярош Ірини Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 483 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності особи за митне правопорушення) від 5 липня 2023 р. № 5-р(II)/2023 в справі № 3-46/2022(95/22, 170/22, 233/22). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-23#Text

6. Рішення Конституційного Суду України у справі а конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Геомакс-Ресурс» щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису абзацу другого підпункту 14.1.212 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України в редакції Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 року № 71-VIII від 21 січня 2022 р. № 3-р(II)/2025 в справі № 3-4/2024(28/24). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-25#Text

7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР в ред. від 01.01.2020, підстава – 27-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

8. Пацурківський Петро, Гаврилюк Руслана. Джерела The Rule of Law згідно з концепцією Тома Бінгема. *Право України*. 2024. № 8. С. 31–45.

9. Пацурківський П. П. Мій погляд на право : зб. наукових пр. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 281 с.

Ілля Горячов
аспірант 3-го року навчання

Науковий керівник:
Євгенія Кобрусєва
професор кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету Дніпровського Національного університету ім. Олеся Гончара, доктор юридични наук, професор

АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАТЕНТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ

Інституційне забезпечення патентної системи є фундаментальним елементом національної системи охорони інтелектуальної власності. Адміністративна реформа, що триває в Україні, передбачає докорінне

переосмислення функцій державних органів, у тому числі тих, що забезпечують функціонування системи патентування. У контексті децентралізації, цифровізації та дерегуляції важливо сформувати ефективну, прозору та підзвітну структуру, здатну забезпечувати як реалізацію прав заявників, так і захист публічних інтересів.

Національна патентна система України наразі охоплює кілька ключових інституцій: Міністерство економіки України, Національний орган інтелектуальної власності (НОІВ), Український інститут інтелектуальної власності (Укрпатент), Апеляційну палату при НОІВ, а також органи судової влади. Розподіл повноважень між цими суб'єктами є наслідком законодавчих змін останнього десятиліття, зокрема у зв'язку з реформуванням сфери інтелектуальної власності на підставі Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [2].

НОІВ виконує функції органу реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності, тоді як Укрпатент здійснює технічну експертизу заявок. Апеляційна палата функціонує як квазісудовий орган оскарження рішень щодо надання правової охорони. Проте, незважаючи на формальне закріплення повноважень, проблема дублювання функцій, бюрократизації та слабкої комунікації між цими структурами залишається актуальною [1, с. 30]. Також існують труднощі із забезпеченням оперативності розгляду заявок, кадровим забезпеченням експертних підрозділів та прозорістю процедур [1, с. 31].

Адміністративна реформа передбачає дерегуляцію державного управління, мінімізацію адміністративних бар'єрів та спрощення доступу до державних послуг. У сфері патентної діяльності це знайшло відображення у поступовому переході до електронного документообігу, створенні онлайн-сервісів, відкритих реєстрів та можливості дистанційного подання заявок [2]. Водночас реформується нормативна база функціонування НОІВ, відбувається осучаснення підзаконних актів, а також змінюються вимоги до патентних повірених [1, с. 32].

Значну роль у вдосконаленні інституційного механізму відіграє створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Його діяльність покликана забезпечити формування сталої та передбачуваної судової практики у сфері патентного захисту. Така інституція дає змогу розглядати спеціалізовані спори фахово та виважено, із урахуванням особливостей предмета охорони. Суд також впливає на загальний баланс між захистом прав патентовласників і публічними інтересами, що відповідає принципам верховенства права [3, с. 52].

Особливої уваги заслуговують обставини, що склалися в умовах воєнного стану. Збройна агресія РФ створила додаткові ризики для ефективного функціонування інституцій, включених у патентну систему. Зокрема, це стосується порушення логістичних ланцюгів, обмеження доступу до державних сервісів, тимчасового призупинення частини адміністративних процедур та фізичного знищення об'єктів інфраструктури. У цих умовах

надзвичайно важливими стали адаптивність, цифрова стійкість та нормативна гнучкість установ, які відповідають за охорону інтелектуальної власності [4, с. 32].

Незважаючи на прогресивні кроки, залишаються невирішеними такі проблеми, як правова невизначеність статусу деяких установ, відсутність єдиного цифрового простору взаємодії між суб'єктами, брак якісного кадрового потенціалу, а також недостатній рівень громадського контролю [1, с. 34]. Однією з найбільш чутливих тем залишається ефективність функціонування апеляційних механізмів, які не завжди забезпечують швидке та неупереджене оскарження рішень у сфері патентування [3, с. 57].

З метою підвищення ефективності інституційного забезпечення патентної системи доцільно: забезпечити законодавче унормування повноважень НОІВ із чітким розмежуванням з Мінекономіки; підвищити автономність і професійність Укрпатенту як виконавця технічних процедур; розширити функціональні можливості Апеляційної палати; посилити співпрацю з академічними та науковими структурами; розробити індикатори ефективності для оцінки роботи інституцій [1, с. 35]. Також важливо посилити незалежність експертної оцінки заявок, впровадити публічні стандарти надання адміністративних послуг у сфері патентної діяльності та гарантувати їхню доступність навіть в умовах надзвичайних ситуацій [4, с. 36].

Проблеми, що стоять перед патентною системою України в адміністративно-правовому аспекті, є багатовимірними і потребують комплексного підходу. Адміністративна реформа, що охоплює державні інституції, може стати ключовим важелем для модернізації цієї сфери. За умови системного перегляду ролі інституцій, формування зрозумілих правил взаємодії та прозорого контролю за діяльністю відповідних органів, Україна отримає не лише ефективну патентну систему, а й важливий інструмент стимулювання інновацій, інтегрований у європейський правовий простір [1, с. 29].

1. Колб С. О. Правові та інституційні зміни в системі інтелектуальної власності України. *Academic Publishing Platform*. 2025. № 2. С. 29–35. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/91.pdf (дата звернення: 09.04.2025).

2. Міністерство економіки України. Нормативно-правові акти у сфері інтелектуальної власності.URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=f282e17e-9c14-4b88-9450-8f7cc12c158e (дата звернення: 09.04.2025).

3. Бедратий Ю. В. Правовий статус Вищого суду з питань інтелектуальної власності: перспективи розвитку. *Науковий юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 51–59. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/244/231 (дата звернення: 09.04.2025).

4. Кірін Р. С., Петренко В. О., Пономаревська О. І. Аналіз юридичного захисту інтелектуальної власності у контексті воєнного стану: виклики та можливості. *Академічні візії*. 2023. № 2. С. 31–38. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/934/841/851.

Остап Дутчак
аспірант 2-го року навчання
кафедри публічного права
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

ПАРАДИГМАЛЬНА ЗМІНА ПІДХОДУ ВЕРХОВНОГО СУДУ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. Правові позиції Верховного Суду в податково-правових спорах зазвичай виробляє і репрезентує його Касаційний адміністративний суд (далі КАС ВС), головно колегія суддів КАС ВС. Аналіз передвоєнної судової практики КАС ВС переконує, що в його підходах до вирішення податково-правових спорів платників податків і контролюючих органів безроздільно домінував елементаристський підхід до праворозуміння та правозастосування. Згідно з цим підходом податкове право та його принципи тлумачилися КАС ВС як механічні сукупності відповідних норм та принципів.

Наприклад, саме з таких світоглядних і методологічних позицій КАС ВС виходив у його рішеннях від 07.09.2021 р. у справі № 826/18755/15, від 17.03.2021 р. у справі № 816/846/16, від 01.07.2021 р. у справі № 816/844/16 та в багатьох інших його рішеннях. В епіцентрі цих рішень Суду зазвичай перебувало питання, чи було дотримано державою принципу стабільності податкового законодавства, а його уособлював підпункт 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 Податкового кодексу України (далі ПКУ). Цей принцип розглядався КАС ВС у відриві від інших принципів податкового законодавства, в силу цього та інших чинників абсолютизувався, тлумачився розширено як принцип юридичної визначеності податкового законодавства України в цілому. Такою була, послуговуючись термінологією Самуеля Ґантінгтона, «прояснююча лінза» [1, с. 16], за допомогою якої КАС ВС з'ясовував, було дотримано чи ні державою у спірній ситуації застосування податкового права принципу його юридичної визначеності. Реалії повномасштабної російсько-української війни з її тотальною перманентною правовою невизначеністю відразу ж відкинули такий підхід як недієвий і змусили КАС ВС шукати новий підхід до тлумачення принципу юридичної визначеності податкового права.

Метою дослідження є розкриття квінтесенції системного підходу КАС ВС до з'ясування принципу юридичної визначеності, ініційованого Судом у його рішенні від 19.04.2022 р. в справі № 816/687/16.

За основу методологічного інструментарію дослідження нами обрано системний і порівняльно-правовий підходи, загальнонаукові принципи об'єктивності та історизму.

Виклад основних результатів дослідження. Аналіз рішення колегії суддів КАС ВС від 19.04.2022 р. у справі № 816/687/16 переконує, що під час розгляду податково-правового спору великого платника податків СП «Полтавська газонафтова компанія» (далі *позивач*) та Головного управління ДПС в Полтавській області (далі *відповідач*) щодо визнання протиправними та скасування податкових повідомлень-рішень Суд підійшов не традиційно, а з позицій системного підходу. Квінтесенція вищезазначеного спору полягала в тому, що оспорюване позивачем повідомлення-рішення відповідача, на думку першого, базувалося на податково-правовій нормі, що набула чинності всупереч вимозі підпункту 4.1.9 п. 4.1. ст. 4 ПКУ, а тому воно, як вважав позивач, було не законним і підлягало скасуванню судом [2]. Саме такі рішення в цьому спорі були ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій [2].

Колегія суддів КАС ВС, перевіривши правильність застосування судами першої й апеляційної інстанцій норм матеріального і процесуального права у межах доводів, наведених відповідачем в касаційній скарзі, дійшла однозначного висновку, що касаційна скарга підлягає повному задоволенню, а рішення попередніх судів – скасуванню [2].

Ключова родзинка рішення колегії суддів КАС ВС, на нашу думку, полягає у застосуванні нею до вирішення цього спору, як уже зазначалося вище, системного підходу. Він парадигмально відрізняється від елементаристського підходу судів першої та апеляційної інстанцій до його вирішення. Більше того, системний підхід, застосований КАС ВС, зумовив також застосування колегією суддів такої ж системної аргументації свого рішення. Зокрема, нею було зазначено, що принцип стабільності податкового законодавства не існує сам по собі, а в дійсності є складовою такого структурного елементу принципу верховенства права, як правова визначеність [2].

КАС ВС також акцентував на тому, що принцип стабільності податкового законодавства діє та застосовується у нерозривному зв’язку з іншими його принципами і що через це його неприпустимо, як й інші окремо взяті принципи податкового законодавства, виривати із загального контексту та системи принципів, а також системи податкового права в цілому. Навпаки, згідно з правовою позицією колегії суддів КАС ВС, «принципи податкового законодавства мають розглядатися в їх сукупності» [2]. «Якщо виникає конфлікт між принципами, – резюмувала колегія суддів, – то він вирішується у кожній конкретній ситуації шляхом оптимального вибору на підставі оцінки ваги кожного з принципів, інтенсивності їхньої дії» [2].

Важливе місце в аргументативному арсеналі КАС ВС у цій справі було відведено ним прецедентній судовій практиці ЄСПЛ. Вона була використана Судом не декоративно, а системно та цілеспрямовано. Зокрема, колегією суддів КАС ВС у цій справі були використані підходи та аргументи ЄСПЛ, вироблені у справах «Серков проти України», ««Україна Тюмень» проти України», «Ятрідіс проти Греції», «Спадеа і Скабріно проти Італії» та низки інших [2].

Колегія суддів у виробленні правової позиції у вищезазначеній справі зіслалася також і на деяку власну попередню судову практику, напрацьовану нею у постановах КА ВС від 15.05.2019 р. у справі № 825/1496/17, від 22.12.2020 р. у справі №460/2764/18, в яких Верховний Суд дійшов висновку, що закріплений підпунктом 4.1.9 п.4.1 ст. 4 ПКУ принцип стабільності податкового законодавства адресований законодавцю з метою дотримання ним певного порядку внесення змін до будь-якого з елементів податку [2]. Водночас, як резонно звернула увагу колегія суддів, відступ від цього принципу Парламентом України при ухваленні нових податково-правових норм «не суперечить Конституції України» [2]. «Будь-які норми будь-якого попереднього закону, – виснував КАС ВС, – не можуть обмежувати законне право Верховної Ради України на зміну нормативного регулювання, за винятком випадків, коли такі обмеження випливають із норм Конституції України та міжнародних договорів України, ратифікованих Верховною Радою України» [2].

Особливо велика, насправді парадигмальна, роль належить системному підходу КАС ВС до вирішення податково-правових спорів в умовах воєнного стану. Він у геометричній прогресії прискорив необхідність невідкладного внесення змін законодавцем у чинні податково-правові норми і навіть впровадження ним нових юридичних норм. Більше того, під час повномасштабної російсько-української війни уже неодноразово змінювалися навіть концептуальні підходи законодавця до здійснення податкової політики державою. З темпоральної дистанції уже четвертого року цієї війни можна впевнено стверджувати, що Україна де-факто відмовилася від застосування в умовах воєнного стану принципу стабільності податкового законодавства у його позиціонуванні чинним ПКУ.

В основі такого повороту держави в її податковій політиці, на нашу думку, лежать головно об’єктивні чинники. До числа найголовніших з них окремі науковці відносять: 1) перманентне зростання потреб України в публічних фіскальних надходженнях [3, с. 19]; 2) тотальну невизначеність усієї податково-правової дійсності [4; 5]; вимоги справедливості і розумності податкового права за цих умов [6]. Ми переконані, що парадигмально важливу роль у цьому зіграла також правова позиція КАС ВС, вироблена ним у його рішенні від 19.04.2022 р. під час розгляду справи № 816/687/16.

Висновки. Підхід Верховного Суду до тлумачення принципу юридичної визначеності податкового права в умовах воєнного стану зазнав парадигмальних змін – трансформувався з елементаристського в системний. В основі цих змін лежать головно об’єктивні чинники. Квінтесенція вищезазначених змін знайшла своє відображення уже в рішенні КАС ВС від 19.04.2022 у справі № 816/687/16. Системний підхід до розгляду податково-правових спорів платників податків і контролюючих органів в умовах воєнного стану став новою «прояснюючою лінзою» не тільки для КАС ВС, але й усієї судової системи України.

1. Samuel P Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order.* Penguin Book, 1997.
2. Постанова КАС ВС від 19.04.2022 р. в справі № 816/687/16, адміністративне провадження № К/9901/33796/20). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/palata_19_04_01_2022_816_687_16
3. Пацурківський Петро, Гаврилюк Руслана. Війна росії проти України та вітчизняні публічні фінанси. *Право України*. 2022. № 3. С. 9–25.
4. Гаврилюк Руслана, Пацурківський Петро. Воєнна матриця податкового права України. *Право України*. 2023. № 4. С. 106–123.
5. Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С. Дискусійні питання юридичної визначеності податкового права України в умовах воєнного стану. *Юридична Україна*. 2023. № 10. С. 22–30.
6. Пацурківський П. П. Справедливість і розумність податкового права України в умовах воєнного стану. *Приватне та публічне право*. 2023. № 3. С. 69–75.

Інна Мельниченко
ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОТЕРПІЛООРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ЗАПОБІГАННЯ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ, ПОВ'ЯЗАНОМУ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ В УКРАЇНІ

Статтею 3 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., проголошено, що кожна людина має право на життя, свободу, особисту недоторканність. Поряд з цим, сучасний світовий порядок та система міжнародного законодавства не завжди забезпечує дотримання прав людини під час збройного конфлікту. Історично підтверджено, що найбільше порушень прав людини вчиняється саме під час міжнародних збройних конфліктів.

Збройна агресія російської федерації щодо України характеризується систематичним та широкомасштабним вчиненням сексуального насильства щодо цивільного населення, а також комбатантів.

З початку повномасштабного вторгнення органами прокуратури зафіксовано 340 фактів вчинення сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом (далі СНПК). Відносно жінок зафіксованого 217 випадків такого насильства та 123 – відносно чоловіків, при цьому відомо про вчинення СНПК відносно 16 неповнолітніх дівчат та 1 неповнолітнього

хлопця. Найбільше фактів СНПК зафіксовано на території Херсонської (109), Донецької (79) та Київської (60) областей [1].

Відповідно до Женевських конвенцій та Протоколів до них, Римського статуту Міжнародного кримінального суду, СНПК є воєнним злочином, злочином проти людяності та в окремих контекстах може визнаватися актом геноциду. Відповідно, на глобальному рівні сформульовані ключові міжнародні стандарти протидії цьому злочину.

Так, резолюції 1820 (2008), 1888 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2467 (2019) визначають сексуальне насильство як воєнний злочин, який загрожує міжнародній безпеці та зобов'язують держави проводити розслідування та забезпечувати доступ до правосуддя для потерпілих [2]. Резолюція 1960 (2010) трактує «сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом», як сексуальне насильство, яке відбувається в конфліктних або постконфліктних ситуаціях або в інших ситуаціях, що викликають занепокоєння (наприклад, політична боротьба) і має прямий чи опосередкований зв'язок із самим конфліктом чи політичною боротьбою, тобто, часовий, географічний та/або причинно-наслідковий зв'язок. Воно стосується окремих випадків або типових проявів практики зґвалтування, сексуального рабства, примусу до проституції, примусової вагітності, примусової стерилізації та інших форм сексуального насильства порівнянної тяжкості, скоєних проти жінок, чоловіків, дівчат та хлопчиків, а також відповідних моделей поведінки, у тому числі використання цієї поведінки як військової тактики або засобу політичного залякування сторонами конфлікту [3]. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (2011 р.) наголошує, що збройні конфлікти особливо зачіпають права жінок, зокрема у формі систематичного зґвалтування та сексуального насильства. Поряд з цим під час збройних конфліктів та в постконфліктний період збільшується ризик та частота насильства за гендерною ознакою [4].

Основні засади потерпілоорієнтованого підходу в контексті запобігання СНПК ґрунтуються на міжнародних стандартах, розроблених ООН, Міжнародним комітетом Червоного Хреста, міжнародними правозахисними організаціями та спеціалізованими судами.

Керівні принципи щодо потерпілоорієнтованого підходу відносно постраждалих від СНПК містяться в Кодексі Надії Мурад. Основною ідеєю постраждалоорієнтованого підхіду є необхідність розширення можливостей постраждалих від СНПК шляхом пріоритезації їхніх прав, забезпечення безпеки, благополуччя, задоволення потреб та побажань. Потерпілоорінтований підхід є складовим компонентом холістичного підходу, який базується на переконанні, що всі компоненти підтримки постраждалих від насильства взаємопов'язані і повинні надаватися комплексно відповідно до їхніх (постраждалих від насильства) потреб та інтересів. Велика увага приділяється взаємодії різноманітних структур підтримки та спроможності кожної з них надавати своєчасні та якісні послуги [5].

Одним з напрямків запровадження потерпілоорінтованого підходу є розробка механізмів репарацій та компенсацій для потерпілих. Так, 20 листопада 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій» [6], яким закріплено право постраждалих від СНПК на отримання невідкладної грошової допомоги.

Крім того, наразі спостерігається активний процес гармонізації національного законодавства з нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду, зокрема це доповнення Кримінального Кодексу України ст. 442-1 «Злочини проти людяності»; закріплення в ст. 31-1 кримінальної відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири тощо за вчинення окремих злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Під час розслідування актів СНПК в роботі практичних підрозділів Служби Безпеки України, органів прокуратури та поліції використовуються стандарти, передбачені Міжнародним протоколом із документування і розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту, запроваджуються передові методики опитування постраждалих від СНПК для недопущення повторної травматизації таких осіб. Забезпечується участь в розслідуваннях спеціально підготовлених слідчих та прокурорів, які пройшли тренінги з роботи з цією категорією потерпілих, з урахуванням їх вразливого стану. В роботі слідчих використовуються протоколи конфіденційності, інформованої згоди та психосоціальної підтримки під час допиту, тощо.

Крім того, варто зазначити про активізацію діяльності з супроводу постраждалих від СНПК, зокрема розширення доступу до кризових центрів, медичних послуг, юридичного супроводу та психологічної реабілітації.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що в Україні поступово запроваджується інституціоналізація потерпілоорієнтованого підходу у правоохоронну діяльність та судову практику. Однак, потребує покращення та посилення міжвідомча взаємодія та співпраця з міжнародними структурами, а також запровадження довгострокових програм підтримки та реабілітації потерпілих від СНПК.

Запровадження цих заходів сприятиме забезпеченню правосуддя для потерпілих та ефективній протидії СНПК, а також мінімізації наслідків такого насильства для постраждалих.

---

1. Офіс Генерального прокурора. URL : https://gp.gov.ua//.
2. Резолюції Ради Безпеки ООН: United Nations Security Council (UNSC), Resolution 1820 (2008), UN Doc. S/RES/1820 (2008), 19 June 2008, para 1. URL : https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCResolutionWomen_SRES1960%282010%29%28en%29_0.pdf.

3. Resolution 1960 (2010). Adopted by the Security Council at its 6453rd meeting, on 16 December 2010. URL : https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCResolutionWomen_SRES1960%282010%29%28en%29_0.pdf.

4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. 11 травня 2011 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

5. *Глобальний кодекс поведінки щодо збору та використання інформації про систематичне сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. 13 квітня 2022 р.* URL : https://www.wicc.net.ua/media/WEB_Booklet_on%20survivors%20centred%20approach_CRSV_UA.pdf.

6. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій. Закон України від 20 листопада 2024 року № 4067-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text.

Олександр Мілютін
аспірант кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Тетяна Мірошніченко
професор кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Цифровізація набуває статусу ключового чинника структурної перебудови світової економіки, оскільки інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у виробничі й управлінські процеси формує новий тип господарювання, заснований на даних. Широке впровадження цифрових рішень знижує трансакційні витрати, прискорює інноваційні цикли та підвищує капіталомісткість знань, що у підсумку стимулює зростання валової доданої вартості. Водночас технологічний прогрес не завжди віддзеркалюється у макроекономічній статистиці, що зумовлює «парадокс Солоу»: значний приріст користувачів Інтернету або мобільного зв'язку у багатьох країнах не автоматично трансформується у пропорційне збільшення продуктивності праці [1]. Проте кумулятивний ефект поступового насичення економіки цифровими сервісами виявляється у довгій перспективі через формування нових ринків, наприклад, платформ спільного доступу чи сервісів

потокової економіки. Пандемія COVID-19 стала природним експериментом, який засвідчив, що країни з розвиненою цифровою інфраструктурою зберегли безперервність ділової активності завдяки віддаленим формам праці та електронним державним послугам і таким чином мінімізували шок для ВВП.

Для порівняльного аналізу й моніторингу державних стратегій використовуються комплексні індекси. До ключових можна віднести ті, що оцінюють цифровізацію та вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на економічний розвиток країн світу також відносяться індекс прийняття цифрових технологій (DAI) та індекс готовності до мережі (NRI).

Варто зазначити інші індекси, такі як Глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI), Індекс розвитку ІКТ (IDI), Глобальний індекс кібербезпеки (GCI), Індекс розвитку електронного урядування (EGDI), Індекс онлайнових послуг (OSI), Індекс телекомунікаційної інфраструктури (TII), Індекс людського капіталу (HCI), Індекс електронної участі (EPI), Глобальний індекс підключення (GCI), Індекс мобільного підключення (MCI), Напрямок цифрової зрілості (DES), Напрямок історичної траєкторії зростання (DEM), Індекс легкості ведення бізнесу (EDB) [2].

Індекс цифрової економіки і суспільства охоплює доступність широкосмугового зв'язку, рівень цифрових навичок населення, інтенсивність використання Інтернету, інтеграцію технологій у бізнес-процеси та зрілість е-урядування, що дає змогу визначити диспропорції між складовими цифрової екосистеми. Індекс прийняття цифрових технологій Світового банку, спираючись на фактичні дані про охоплення мережами та використання мобільних сервісів, синтезує показники оцифрування громадян, бізнесу і держави та демонструє, що найкращих результатів досягають саме ті юрисдикції, які одночасно інвестують у інфраструктуру, людський капітал та регуляторну модернізацію.

Індекс світової цифрової конкурентоспроможності фокусується на готовності економіки до подальших технологічних проривів, тоді як Індекс готовності до мережі оцінює здатність суспільства використовувати передові рішення на користь сталого розвитку. Комплементарність цих вимірів дає змогу урядам обґрунтовувати пріоритетні напрями політики й вимірювати ефективність інтервенцій у динаміці.

Технологічне ядро трансформації становлять штучний інтелект, великі дані, хмарні обчислення, Інтернет речей і мобільні мережі п'ятого покоління. Їх синергія формує гнучкі платформи-екосистеми, що поєднують виробників, споживачів і органи влади у спільному інформаційному просторі, прискорюючи дифузію інновацій. До технічних стимулів додаються економічні та інституційні. Зростання попиту на цифрові послуги, зокрема електронну комерцію, мобільні фінанси та дистанційне навчання, утворює критичну масу користувачів, необхідну для масштабування. Держави, які визначають цифровізацію стратегічним пріоритетом, інвестують у

широкосмугові мережі, центри оброблення даних і хмарні сервіси, одночасно адаптуючи освітні програми під нові компетентнісні вимоги. Демографічні фактори – урбанізація, омолодження робочої сили, зростання середнього класу – додатково посилюють попит на технологічні інновації. Водночас міжнародна кооперація, зокрема спільні стандарти кібербезпеки та цифрової торгівлі, підвищує взаємну сумісність платформ і зменшує бар'єри входу на глобальні ринки [3].

Цифрове перетворення супроводжується асиметріями, що ставлять під загрозу інклюзивність і стійкість розвитку. Найбільш критичною залишається нестача фахівців із даних, інформаційної безпеки та автоматизації, що провокує «кадровий голод» і стримує інвестиції в інновації. Цифровий розрив між мегаполісами й периферією [4], а також між країнами різного рівня доходів підсилює нерівність у доступі до послуг, освіти та фінансів. Роздроблене регулювання з питань конфіденційності даних, кібербезпеки та штучного інтелекту ускладнює розгортання транскордонних сервісів. Зростає вразливість критичної інфраструктури до кіберзагроз, що вимагає координованих заходів із виявлення та реагування на інциденти.

Ефективна політика цифрового розвитку має комплексний характер: по-перше, держава формує довгострокову візію і закріплює цифровізацію як один із магістральних напрямів соціально-економічної стратегії; по-друге, сприяє розбудові високошвидкісної інфраструктури з рівним доступом для всіх груп населення; по-третє, реформує систему освіти, інтегруючи цифрові компетентності на всіх рівнях; по-четверте, запроваджує гнучкі регуляторні режими, зокрема «пісочниці», що дозволяють тестувати інновації без ризику для фінансової стабільності; по-п'яте, створює стимулювальні інструменти, які заохочують бізнес упроваджувати передові рішення та розвивати внутрішні ІТ-компетенції. Висока узгодженість регуляторики з міжнародними стандартами мінімізує транзакційні витрати в зовнішньоекономічній діяльності та підвищує довіру інвесторів.

Цифровізація трансформує економічні й соціальні системи через глибоку інтеграцію технологій у щоденні процеси виробництва, управління і споживання. Вона прискорює інновації, підвищує рівень конкуренції та створює умови для появи нових ринків, проте водночас загострює питання нерівності, безпеки та регуляторної сумісності. Ефективне поєднання інвестицій у інфраструктуру, розвиток людського капіталу, гнучкого регулювання та міжнародної координації є необхідною передумовою перетворення технологічного потенціалу на сталий економічний добробут.

---

1. *Цифрові лідери: як розкрити можливість у 3,4 трлн доларів*. Звіт підготовлений для Google. AlphaBeta. 2020. https://alphabeta.com/our-research/the-digital-sprinters-capturing-a-us34-trillion-through-innovative-public-policy/.

2. Khaustova V. Y., Kriachko Y. M., Bondarenko D. V. Evaluation of Digitalization Processes in the Countries of the World and Ukraine According to World Indices and Rankings. *Business Inform*. 2024. T. 9. № 560. S. 75–93. URL: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-9-

75-93 (дата звернення: 11.05.2025).

3. Хаустова В. Є., Крячко Є. М., Бондаренко Д. В. Оцінка процесів цифровізації в країнах світу та Україні у світових індексах і рейтингах. *Бізнес Інформ*. 2024. № 9. С. 75–93. URL: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-9-75-93

4. Кириченко М. В., Галюк А. А. Цифровізація в умовах глобальних викликів: Азійський досвід та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. С. 1218–1224. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-139

Анна Топчило
ад'юнкт ад'юнктури
Національного університету
цивільного захисту України

ВИКОРИСТАННЯ КІНЕТИЧНОГО ПІСКУ В ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ ПЕРСОНАЛУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ, ЯКИЙ ЗАЗНАВ ПОРАНЕНЬ

Протягом останніх трьох років на території України ідуть запеклі бої та жорсткі обстріли. Персонал сектору безпеки та оборони, на превеликий жаль, зазнає численних поранень та травм під час виконання завдань за призначенням. У зв'язку з цим виникає потреба в якісній та ефективній психологічній допомозі і супроводі. Найактуальнішою психологічна підтримка є в період реабілітації та відновлення поранених співробітників, що привносить необхідність впроваджувати інноваційні методи психологічного супроводу, одним з яких є кінетичний пісок.

Кінетичний пісок – це ефективний інструмент арттерапії, який активно використовується у реабілітації та психологічному відновленні персоналу сектору безпеки та оборони, що зазнали поранень. Вправи з кінетичним піском стають важливим засобом для зниження рівня стресу, відновлення моторики та поліпшення емоційного стану.

Кінетичний пісок – спеціальний матеріал, який складається з кварцового піску та полімерних добавок, що надають йому пластичності та легкості у використанні. Завдяки унікальним властивостям він не розсипається, легко формується в різні фігури і приємний на дотик. В арттерапії він використовується для відновлення психоемоційного стану, розвитку моторики та роботи з підсвідомими переживаннями. Цей матеріал використовується у сенсорній терапії та арттерапевтичних практиках, оскільки він поєднує в собі тактильну стимуляцію, творчий підхід та можливість емоційного самовираження.

Інтегрувати кінетичний пісок в програми психологічного відновлення можна наступним чином: психотерапевтичні сесії з використанням арттерапії, фізичні вправи для моторики рук, групові заняття для покращення

комунікативних навичок та індивідуальні консультації для невербального переосмислення негативних емоційних станів.

Вправи з кінетичним піском застосовуються для сенсорної стимуляції в психологічному відновленні поранених сектору безпеки та оборони. Тактильний контакт із піском заспокоює нервову систему та сприяє зниженню рівня стресу. Кінетичний пісок сприяє розвитку уяви та творчої самореалізації. Процес створення фігур чи малювання в піску допомагає пораненим співробітникам виражати свої емоції в безпечному середовищі, дає можливість не обговорювати теми, що їх травмують. Активізація творчого потенціалу допомагає пораненому також опрацьовувати свої негативні стани, це можна зробити, якщо поєднувати вправи з кінетичним піском з методом розстановок фігурок на піску на різні теми.

Вправи з кінетичним піском використовуються з метою психологічного розвантаження. Розминання піску в руках зменшує тривожність і допомагає фокусуватися на теперішньому моменті, стабілізує емоційний стан. Робота з піском дає відчуття контролю над ситуацією та поліпшує самопочуття, що додає впевненості пораненому співробітнику в своїх рухах та діях, навчає плануванню своєї діяльності, хоча б в маленьких деталях.

Важливим етапом процесу реабілітації є розвиток моторики. Після поранень та травм дрібна моторика потребує відновлення, і робота з піском стимулює нервово-м'язову активність рук. Після отриманих поранень у персоналу сектору безпеки та оборони можуть виникати проблеми з концентрацією уваги та когнітивною діяльністю. Практика з кінетичним піском в цьому випадку сприяє формуванню стійкості до зовнішніх подразників та розвитку здатності зосереджувати увагу та поліпшенню пам'яті за рахунок виконання різних вправ (створення фігур, написання букв чи слів у піску, розв'язання просторових ребусів та лабіринтів).

Вправи з кінетичним піском можна поєднувати з іншими підходами та техніками. Наприклад, використовувати елементи символ-драми та тілесно-орієнтованої терапії. Пісок може символізувати гнучкість та здатність до змін. Робота з ним допомагає відчути безпеку та впливати на власний емоційний стан, що особливо важливо для персоналу сектору безпеки та оборони, які отримали поранення.

Групові заняття з кінетичним піском можуть сприяти підвищенню комунікації між пораненими співробітниками, що допомагає створювати підтримуюче середовище. Заняття на командоутворення з кінетичним піском на базі медичних установ та кімнат психологічного розвантаження відновлюють спогади дитинства, що допомагає розвитку довіри та взаємодії серед поранених співробітників, яким після лікування знов треба повертатися до виконання службових обов'язків та виконувати завдання за призначенням у команді.

Психологічні вправи з кінетичним піском не потребують складного обладнання чи спеціальних навичок, що робить його універсальним

інструментом психологічного відновлення: легко адаптувати до будь-яких умов, включаючи шпиталі, реабілітаційні центри, кімнати розвантаження чи домашнє середовище. Кінетичний пісок може використовуватися індивідуально або в групових сесіях, що підвищує його ефективність.

Отже, вправи з кінетичним піском є цікавим та доступним у використанні методом арттерапії для персоналу сектору безпеки та оборони, які зазнали поранень. Вони сприяють розслабленню, емоційному відновленню, розвитку моторики та поліпшенню комунікації. Включення цієї методики до комплексної програми реабілітації та психологічного відновлення допомагає урізноманітнити та зацікавити поранених співробітників в роботі з психологом та мотивує постійно звертати увагу на свій психоемоційний стан.

1. Кердивар В. В. Роль психолога у підтримці та відновленні психологічного здоров'я співробітників ДСНС України після виконання завдань за призначенням в умовах війни. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України* : матеріали VI міжвідом. науково-практ. круглого столу (Київ, 18 квіт. 2024 р.) / редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. Справ, 2024. С. 82–85.

2. Овсяннікова Я. Психологічна реабілітація учасників бойових дій засобами арттерапії. *Вектори соціальної, організаційної та економічної психології*. 2023. С. 186–189.

3. Овсяннікова Я. О., Кердивар В.В. Арттерапія як один із методів роботи з військовослужбовцями. Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України: зб. тез доп. ІІ Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 травня 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023 С. 153.

4. Платонов В. М. Актуальні проблеми психологічного супроводу діяльності фахівців ДСНС України. *Виклики сьогодення та можливі рішення. Актуальні проблеми діяльності складових сектору безпеки і оборони України (до 10-ої річниці створення Національної гвардії України)* : тези Всеукраїнської науково-практ. конф. (24 жовтня 2024 року). Харків : Вид-во НАНГУ, 2024. С. 685–687.

Людмила Церкуник
аспірант заочної форми навчання
кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАСЛІДКІВ СКАСУВАННЯ ПОСТАНОВИ ПРО ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЗУПИНЕНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Треба зазначити, що законодавець одним законом (№ 2201-IX від 14.04.2022) встановив різні кримінальні процесуальні норми, що стосуються ухвалення рішення про зупинення досудового розслідування в умовах

воєнного стану, і розмістив їх у різних розділах КПК України, а саме в Розділі ІІІ «Досудове розслідування» і Розділі ІХ-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [1].

Вказаним законом доповнено частину першу статті 280 КПК України пунктами 4, відповідно до якого досудове розслідування може бути зупинене після повідомлення особі про підозру у разі, якщо наявні об'єктивні обставини, що унеможливлюють подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану, а також у розділі ІХ-1 КПК України пунктом 3 частини 1 статті 615 КПК України, відповідно до змісту якого у разі введення воєнного стану та якщо відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин та підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати.

Треба звернути увагу, що у нормі, передбаченій пунктом 3 частини першої статті 615 КПК України, сформульовано поняття зупинення ***строку*** досудового розслідування у кримінальному провадженні, а не зупинення досудового розслідування, як сформульовано у змісті статті 280 КПК України.

Наразі внесені законодавцем зміни на практиці можуть створити ситуацію, коли за одних і тих самих обставин в умовах воєнного стану уповноваженими суб'єктами обґрунтовано будуть ухвалюватися різні рішення, а за результатами їх ухвалення та скасування наставатимуть різні наслідки.

Відповідно до офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора за січень-грудень 2024 року [2], у звітному періоді обліковано 492 479 кримінальних правопорушень, у 194 688 кримінальних правопорушеннях особам вручено повідомлення про підозру, у 5 382 кримінальних правопорушеннях досудове розслідування зупинено відповідно до статей 280, 615 КПК України. Зокрема, із зупинених за пунктом 1 частини 1 статті 280 КПК України – 17, пунктом 2 частини 1 статті 280 КПК України – 5 048, пунктом 3 частини 1 статті 280 КПК України – 24, інші 293 провадження зупинено з підстав, передбачених пунктами 2-1, 4, 5 частини 1 статті 280 КПК України, та пунктом 3 частини 1 статті 615 КПК України.

Як правильно зазначив Н. Р. Бобечко, актуальним напрямом дослідження залишається поглиблення наукової розвідки та вивчення правозастосовного досвіду дотримання умов зупинення досудового розслідування стосовно двох нових підстав – за наявності об'єктивних обставин, що унеможливлюють подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану [3, с. 26–30].

Відповідно до положень статті 282 КПК України, зупинене досудове

розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора, якщо підстави для його зупинення перестали існувати, або наявна можливість подальшого проведення досудового розслідування за таких умов, а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. Зупинене досудове розслідування також відновлюється у разі скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування.

Водночас відповідно до положень пункту 3 частини 1 статті 615 КПК України, строк досудового розслідування підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати.

Разом з тим, відповідно до положень частини 5 статті 219 КПК України, строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається у строки, передбачені цією статтею, крім випадків винесення такої постанови у порядку, встановленому статтею 615 цього Кодексу.

Таким чином, у разі скасування слідчим суддею постанови дізнавача, слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування кримінального провадження у порядку, передбаченому пунктом 4 частини 1 статті 280 КПК України, тобто у разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливлюють подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану, строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається у строки досудового розслідування, передбачені статтею 219 КПК України.

Натомість, при зупиненні строків досудового розслідування з підстав, передбачених пунктом 3 частини 1 статті 615 КПК України, а саме у разі введення воєнного стану та якщо відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею в строки досудового розслідування, передбачені статтею 219 КПК України, не включається.

Тобто законодавець фактично розділив одне за змістом поняття зупинення досудового розслідування в кримінальному провадженні на зупинення досудового розслідування та зупинення строків досудового розслідування і надав цим двом поняттям, які по суті мають одне і те ж значення, різні процесуально-правові зміст у вигляді наслідку скасування цих рішень слідчим суддею, а саме врахування та неврахування строку зупинення до строків досудового розслідування, визначених у статті 219 КПК України.

В цілому, слід звернути увагу, що статтею 219 КПК України чітко визначено, що строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального

провадження не включається у строки, передбачені цією статтею, крім дня ухвалення відповідної постанови.

Указане може негативно впливати на те, що, наприклад, у разі скасування слідчим суддею постанови дізнавача, слідчого, прокурора, винесеної з підстав, передбачених пунктом 4 частини 1 статті 280 КПК України, фактично втрачається строк досудового розслідування, під час якого слідчі (розшукові) дії не проводилися та це часто призводить до вимушеного ухвалення рішення про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строку досудового розслідування, неможливості звернення з клопотанням про продовження строку досудового розслідування, та інших пов'язаних із цим негативних наслідків.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D0%B7%D1%83%D0%BF%D0%B8%D0%BD#n2511

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

3. Бобечко Н. Р. Умови зупинення досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія : Юридичні науки. 2023. Вип. 1. С. 26–30.

Чайка Я. М.
ад'юнкт кафедри поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВІДСУТНОСТІ НАЯВНОСТІ ФІЗИЧНОГО (пластик) ПОСВІДЧЕННЯ ВОДІЯ ВІДПОВІДНОЇ КАТЕГОРІЇ, У ВОДІЇВ, ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЇЇ ОСОБИ

Вступ: З розвитком технологій, що впроваджені сьогодні в діяльності підрозділів Національної поліції, посвідчення водія відповідної категорії «пластик» втратило свою актуальність як таку, що раніше було первинним та майже єдиним джерелом інформації про водія чи особу, яка безпосередньо керує транспортним засобом. Відповідно, з'явились додаткові інструменти для перевірки осіб за допомогою інших документів, що встановлюють особу, програмне забезпечення на логістичних пристроях Національної поліції «інформаційний портал» або цифровий індивідуальний додаток «ДІЯ», в смартфоні, що по суті встановлює особу водія, яким може мати свідоме бажання не передавати посвідчення водія «пластик», для подальшого вилучення його поліцейським, з метою забезпечення провадження, за порушення, що підпадає під певну кваліфікацію і відповідного передбачено

складання протоколу про адміністративне правопорушення. Після чого особа до рішення суду користується правом керування ТЗ, без додаткових санкцій. У випадку коли посвідчення водія вилучено, водій безперешкодно продовжує керувати ТЗ за допомогою іншого документа, що посвідчує його особу і тимчасового дозволу на право керування ТЗ або коли водій не передав посвідчення водія, для подальшого вилучення (забезпечення провадження), і може демонструвати його і надалі тримаючи в руках або в додатку «ДІЯ».

Актуальність: Наявність посвідчення водія «пластик»,- вже більше являє собою документ, що встановлює особу водія, ніж первинне джерело інформації про нього, і тільки більш ефективно для поліцейських надає змогу встановити особу водія, яка згодом перевіряється в логістичному пристрої з програмним забезпеченням «інформаційний портал Національної поліції» або оперативного чергового по місту, району, селищі і т.д., За відсутності посвідчення водія, це майже не створює нікому додаткових проблем, якщо у водія є інший документ, який встановлює його особу, а відповідальність мати при собі документ як звичку, може бути згодом механічно виключено. Оскільки є додаток «Дія» в смартфоні, а у випадку коли він розрядиться або не буде працювати в якийсь момент чи буде відсутня мережа інтернет або сам застосунок матиме технічні проблеми, тоді чи буде правомірно нести відповідальність, коли вся інформація про вас встановлена, але у вас не було на руках тільки чинного документа «пластик»?! – Тому, сучасний підхід не спонукає, але повинен виключати адміністративну відповідальність, в разі виявлення такого порушення.

Мета: Запобігти накладення стягнення у вигляді штрафу, за ймовірне порушення у водія, при якому технічно відсутні підстави для припинення ефективної діяльності поліції, щодо встановлення даних про особу.

Завдання :

- розглянути можливість виключити як правопорушення для водіїв, які не мають при собі посвідчення водія «пластик»;
- запропонувати варіанти реалізації вирішення спірних питань щодо правомірності дій Національної поліції при накладанні стягнення у вигляді штрафу,- у випадку коли водій, не має при собі посвідчення водія «пластик».

Теза:

Для поліції важливо ідентифікувати особу, за наявними даними, в законний спосіб, але виникають обставини, за яких притягнення її до певної відповідальності не є актуальним сьогодні, якщо є можливість за допомогою інших інструментів встановити його особу.

Варто розуміти, що зупинка ТЗ, і можливість вимагати поліцейським у водія пред’явити посвідчення водія відповідної категорії, можливо тільки за умови відповідності статті 35 ЗУ «Про Національну поліцію». Тобто, має бути законна причина зупинки, після чого особа зобов’язана надати інформацію про себе в спосіб передбачений законодавством, а саме вид документу як посвідчення водія, але при тому водій може не передати чи не мати при собі

посвідчення водія «пласти», а надати інший документ який ідентифікує його особу і дозволить перевірити всю необхідну інформацію.

Напроти, у випадку і з метою забезпечення провадження, водій чи особа можуть не надавати посвідчення водія поліції, а відібрати його силою або зловживанням не є допустимим, згідно Кримінального кодексу України, – стаття 186 «Грабіж»; стаття 187 «Розбій»; стаття 189 «Вимагання»; стаття 365 «Перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронного органу», тощо. Також, вимога про передачу в руки поліцейського посвідчення водія буде незаконною, оскільки вона не передбачена чинним законодавством України, а будь-яке прохання може бути правомірно відхилено водієм чи особою.

Стаття 13 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» передбачає, перелік документів, завдяки яким можна встановити особу (громадянство та спеціальний статус).

В постанові Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306 «Про правила дорожнього руху» передбачено, що кожен водій зобов'язаний мати при собі документи зазначені в пункті 2.1, в тому числі посвідчення водія під літерою «а», і згідно пункту 2.4а водій на вимогу повинен їх пред'явити для перевірки, також це передбачено в ст. 16 Закону України «Про Дорожній Рух».

У випадку коли посвідчення водія відсутнє у водія з будь-яких причин, передбачена відповідальність згідно частини 1 статті 126 КУпАП, у вигляді штрафу 425 (чотириста двадцять п'ять) гривень. Але, чи буде це справедливою відповідальністю для водія, якщо його особу можливо ідентифікувати та встанови за допомогою іншого документа (у випадку наявності тимчасового дозволу на право керування, яке водій отримав в рамках забезпечення провадження в замін на посвідчення водія, яке було вилучено та зазначено в протоколі про адміністративне правопорушення, до винесення рішення судом про позбавлення права керування водія чи без такого) та інформаційного порталу Національної поліції або особа не має технічної можливості продемонструвати в даний момент додаток «Дія» в смартфоні?!

Тобто, наявність посвідчення водія потрібна для того, щоб встановити особу та її ідентифікувати, і у випадку складання протоколу про адміністративне правопорушення, забезпечити провадження, тимчасово вилучивши його, але якщо особа надає інформацію про себе за допомогою інших документів, і за допомогою логістичного пристрою з базою даних «Інформаційний портал Національної поліції» або оперативного чергового по місту, району, селищі і т.д., можна встановити всю необхідну інформацію про водія, встановити ймовірне обмеження в праві керування ТЗ, позбавлення в праві керування ТЗ, наявність підтверджених категорії у водія щодо дозволу експлуатувати водієм ТЗ, чинність посвідчення водія і правомірність права у водія на керування ТЗ, – тоді чи буде справедливо визнавати відсутність

посвідчення водія у вигляді «пластику» як порушення, за яке передбачена відповідальність, чи порушення повинно наступати тільки у випадку коли не було встановлено особу, яка керує ТЗ? Але при цьому без встановлення даних особи, скласти будь який матеріал неможливо (згідно ст. 260-262 КУпАП, передбачене правомірне затримання особи, з метою встановлення її даних, за будь-яке порушення, яке вона вчинила у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, але не більше ніж на три години).

Пропозиції: Внести зміни в частину 1 статті 126 КУпАП, а саме в частину тексту – «Керування транспортним засобом особою, яка не має при собі або не пред'явила у спосіб, який дає можливість поліцейському прочитати та зафіксувати дані, що містяться в посвідченні водія відповідної категорії», і вдосконалити його з урахуванням та використання інших інструментів встановити особу, її обмеження, чинність документа, наявність позбавлення керування ТЗ тощо, на «Керування транспортним засобом особою, яка не має при собі або не пред'явила у спосіб, який дає змогу поліцейському прочитати та зафіксувати дані, що містяться в посвідченні водія відповідної категорії або за допомогою іншого документа не було можливості з'ясувати інформацію, що міститься в посвідченні водія відповідної категорії».

Висновки: Відповідальність за порушення передбачені частиною 1 статті 126 у випадку відсутності водія «пластик», але якщо є можливість встановити всю необхідну інформацію про особу, в тому числі всі обмеження за допомогою інших технічних можливостей, – не є актуальними у вигляді порушення, що передбачає адміністративне стягнення у вигляді штрафу.

1. Про правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п#Text

2. Про національну поліцію : Закон України від 01 листопада 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

3. Конституція України від 24 серпня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

4. Про Дорожній Рух : Закон України від 30 червня 1993. URL: рікhttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

6. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

7. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text/

Наталія Братішко
фахівець групи захисту
інтелектуальної власності
відділу організації наукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ФОТОГРАФІЧНИЙ ТВІР ЯК ОБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Важко уявити сучасний інформаційний простір у форматі минулих століть: невеликі текстові повідомлення про новини, події та майже повна відсутність візуального супроводу тексту. Ми живемо в епоху інформаційного суспільства, що постійно розвивається. Кількість інформації, що надходить, зростає в геометричній прогресії та на сьогодні сягає гігантських масштабів. Сучасний користувач вже звик до візуального сприйняття будь-якого повідомлення, що є ілюстрацією або фотографією та підтверджує текстову частину. Саме тому фотографічний твір став центральним елементом інформаційного світу.

Термін «фотографічний твір» містить у собі найважливіше значення терміна «фотографія» з погляду авторського права. Творчий характер кожної фотографії є основним критерієм, який робить процес фотографування мистецтвом, а не просто технічним засобом отримання зображення. Проте ступінь творчості також має велике значення для визнання фотографії художнім твором. Інакше кажучи, якщо порівнювати фотографічний твір з іншими об'єктами авторського права, правова охорона яким надається з моменту створення, без особливих елементів охороноздатності, то у випадку з фотографією ситуація набагато складніша. Тому для того щоб фотографія посіла своє місце серед інших об'єктів авторського права, вона повинна мати таку особливу ознаку, як творчий характер.

З появою камери на мобільному телефоні у кожного власника гаджета є можливість фотографувати. Модернізація мобільних пристроїв здебільшого пов'язана з поліпшенням технічних характеристик камери. Та чи всі фотографії, зроблені телефоном, є об'єктом авторського права й мають такий самий правовий статус, як і фото, зроблене на фотоапарат? Розвиток мистецтва фотографування значно випереджає розвиток українського законодавства. Це призводить до проблем українських правників у визначенні фотографічного твору як об'єкта авторського права та його охорони.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про авторське право та суміжні права» (далі – Закон) фотографічний твір – це твір, статично відображений (зафіксований) із застосуванням аналогових, цифрових фотографічних технологій на матеріальному носії чи в електронній (цифровій) формі або із

застосуванням лазерних технологій у вигляді об’ємного тривимірного зображення [1]. Отже, по-перше, фотографія – це твір, по-друге, він повинен бути зафіксований на матеріальному носії чи в електронній формі. Для того щоб фотографія була твором, вона повинна бути оригінальною. Згідно з п. 1 ст. 1 Закону оригінальність твору – це ознака (критерій), що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, ухвалені автором під час створення твору. Отже, щоб фотографія набула правового статусу твору, об’єкта авторського права, вона повинна бути результатом інтелектуальної творчої діяльності фотографа, а також відображати під час створення фотографії його творчі рішення. Однак відповідати вимозі «оригінальності» як оціночній категорії можуть не всі фотографії, а в кожному конкретному випадку повинно бути встановлено наявність оригінальності як притаманної ознак творів, що є об’єктами авторського права.

Говорячи про іноземний досвід, наприклад, за законодавством Франції, обов’язок доведення відповідності фотографії критерію оригінальності, а отже, й визнання її об’єктом авторського права збігається з нашим. Прикладом встановлення оригінальності фотографій може бути справа CA Rennes, 5 грудня 2023, № 22/04884, в якій суд постановив, що фотографії, використані у спірному творі, зроблені в період з 1949 по 1959 рік, під час гонки «24 години Ле-Мана», незважаючи на те, що не відображають творчих рішень фотографа під час створення, наприклад, портретів, проте змогли передати атмосферу, що панувала під час автогонки, а тому відповідають критерію оригінальності [2, с. 225].

Згідно з чеським законодавством, авторський твір повинен бути унікальним, оригінальним та бути вираженим в об’єктивно сприйманій формі. При цьому Закон про авторське право Чеської Республіки передбачає, що знищення речі, через яку виражений твір, не припиняє авторських прав на твір. Крім того, цей Закон про авторське право передбачає, що робота також може бути подана в електронній формі. Отже, якщо твір відповідає визначеним критеріям, він захищений авторським правом, відповідно, захищений і законом про авторське право [3, с. 56].

Згідно зі ст. 2 Бернської конвенції «Про охорону літературних і художніх творів» від 24 липня 1971 року та п. 9 ч. 1 ст. 6 Закону фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії, охороняються як об’єкти авторського права.

За змістом ст. 420, 433, 435 Цивільного кодексу України та ст. 6 і 8 Закону вбачається, чи є конкретний результат об'єктом авторського права, а саме:

− доки не доведено інше, результат інтелектуальної діяльності вважається створеним творчою працею і таким, що охороняється авторським правом;

− правовій охороні як об’єкт авторського права підлягає твір, виражений в об'єктивній формі, а не його зміст;

− фотографічні твори є об’єктами авторського права без виконання будь-яких формальностей щодо них та незалежно від їх завершеності, призначення, цінності тощо, а також способу чи форми їх вираження.

Авторське право поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані пояснені, проілюстровані у творі.

Охороні підлягають усі оригінальні твори, як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, а також способу вираження.

Для правомірного використання фотографічних творів як об'єктів авторського права в знаках для товарів і послуг необхідно отримати дозвіл від автора чи іншого суб’єкта авторського права на ці твори [4].

Щодо захисту авторських прав на фотографічні твори, то з цією метою можуть бути застосовані правові та технічні методи. До правових методів охорони авторських прав варто віднести реєстрацію авторського права. Згідно до ч. 5 ст. 9 Закону суб’єкт авторського права для засвідчення належних йому особистих немайнових прав та/або майнових прав на твір (оприлюднений чи неоприлюднений), факту і дати його опублікування, набуття майнових прав на твір на підставі договору або закону може зареєструвати своє авторське право на твір у відповідному державному реєстрі. Кожна зі сторін договору, що стосується майнових прав на твір, має право зареєструвати договір у відповідному державному реєстрі [1]. Однак недоліком цього методу є фінансовий аспект: послуга офіційного засвідчення авторства є платною, і плата стягується за реєстрацію кожного твору.

Серед технічних методів захисту авторського права на фотографічні твори можна виділити нанесення водяного знаку на зображення, поява текстових попереджень при копіюванні, заборона копіювання тощо. Кількість технічних заходів захисту є невичерпною й постійно поповнюється новими у зв’язку з розвитком технологій. Водночас абсолютного захисту фотографічного твору досягти поки що неможливо. Водяний знак можна прибрати за допомогою програм редагування, а текстове попередження користувач може проігнорувати. Технологія заборони завантажувати та копіювати зображення і фотографічні твори втілено в роботу спеціальної мережі «Інстаграм». Проте фото можна завантажити через сторонні додатки та сервіси або зробити скріншот й відредагувати зображення в спеціальній програмі [3, с. 54–55].

Для захисту авторських прав, фотограф може вмикати опцію автоматичного запису свого імені в EXIF, зберігаючи RAW-негативи в архіві фотоапарата. У суді доказом авторських прав на фотографічний твір при цьому буде саме фотоапарат, яким було зроблено знімок. Однак ситуація ускладнюється тим, що наразі збільшується кількість програмних продуктів, які дозволяють змінювати код оригінального файлу фотографії.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна зазначити, що на сьогодні фотографічний твір зпосідає особливе місце в системі об'єктів авторського права. Він використовується в будь-якій галузі як основна діяльність товариств, так і допоміжна, наприклад, рекламні матеріали, вивіски, просто як декор приміщень. Відповідно до ухваленого нового Закону України «Про авторське право та суміжні права» від 01.12.2022 року не кожен фотографічний твір може визнаватися об'єктом авторського права, а отже, й отримати авторсько-правову охорону.

1. Про авторське право та суміжні права : Закон України від 01 грудня 2022 року. *Відомості Верховної Ради.* 2023. № 57. Ст. 166.

2. Яковець І. Фотографічний твір як об'єкт авторського права: договірне регулювання за законодавством України та Франції. *Приватне право і підприємство* : зб. наукових пр. 2024. Вип. 24. Ч. 1. С. 222–227.

3. Мотузна А. В., Золота Л. В. Правовий статус фотографічного твору: аспекти українського та міжнародного законодавства. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2021. № 3. С. 52–58.

4. Рекомендації щодо забезпечення правомірності створення і використання фотографічних творів. URL: https://me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=33cec514-d70e-4df5-adbc-c9fba22daea8 (дата звернення: 11.04.2025).

Березовська М. М.
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти

Дячкова О. М.
доцент кафедри психології
діяльності в особливих умовах
Національного університету
цивільного захисту України,
кандидат педагогічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОМИЛКОВИХ ДІЙ ПОЖЕЖНИХ-РЯТУВАЛЬНИКІВ ДСНС УКРАЇНИ НА ЕТАПІ ПЕРВИННОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

Період первинної професіоналізації пожежних-рятувальників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України) характеризується формуванням базових професійних навичок, адаптацією до екстремальних умов праці та засвоєнням норм оперативної взаємодії.

У цей період найчастіше виникають помилки, пов'язані з недостатньою здатністю до швидкого ухваленння рішень, недостатньо розвиненими саморегуляційними механізмами, впливом стресу та ефектом «навченої

безпорадності» в умовах високого навантаження. Особливості психічних процесів, таких як увага, пам'ять, сприймання у молодих фахівців значно більш вразливі до впливу зовнішніх загроз середовища діяльності й непередбачуваних факторів надзвичайних ситуацій, що створює підґрунтя для типових помилок [5].

На етапі первинної професіоналізації пожежні-рятувальники стикаються з низкою психологічних викликів, що суттєво впливають на їхню здатність діяти точно й ефективно в умовах підвищеного ризику. Помилкові дії в цей період найчастіше зумовлені такими психологічними чинниками, як надмірна тривожність, нестача впевненості у власних діях, недостатній рівень сформованих професійних навичок, а також вплив екстремальних умов на когнітивні процеси. Особливої уваги заслуговує вплив стресу та фактор часу, які можуть призводити до імпульсивних або нераціональних рішень фахівців.

Під помилковою дією у сучасній науці розуміють елемент діяльності, що порушує її протікання й впливає на досягнення мети [1, с. 24].

Помилкова дія фахівця – це нераціональна дія або бездіяльність, що може призвести до відхилення керованих параметрів професійної діяльності за припустимі межі або заборонено нормами, що її регламентують [1, с. 32].

Екстремальний характер професійної діяльності пожежних-рятувальників ДСНС України, що безпосередньо беруть участь у ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природнього або соціально-політичного характеру, зумовлює високий рівень ризику виникнення нервово-психічних розладів, психічних дезадаптацій і стресових станів. Такі негативні впливи нерідко стають причиною зривів у професійній діяльності, зниженні працездатності, міжособистісних конфліктів, порушень дисципліни, інших негативних явищ, що у результаті призводить до помилкових дій в процесі виконання службових завдань [2, с. 8].

Аналіз наукових розвідок довів, що види й частота помилкових дій залежать як від структури конкретної професійної діяльності (її змісту, умов, організації), так й від особистісних характеристик фахівця [1, с. 48].

Під час виконання професійної діяльності помилкові дії можуть бути зумовлені не тільки індивідуально-психологічними особливостями пожежних-рятувальників ДСНС України, але й впливом зовнішніх об'єктивних факторів зовнішнього середовища. Серед останніх значну роль відіграють такі чинники, як складність службових завдань, стресові умови діяльності, несприятливі впливи професійного середовища, а також специфіка організації режиму праці та відпочинку. Такі умови здатні спричинити розвиток станів перевтоми, надмірної психічної напруги, емоційного виснаження, що, у свою чергу, підвищує ризик допущення професійних помилок [3, с. 116].

Дослідження психологічних механізмів помилок на ранніх етапах професійного становлення дозволяє не лише глибше зрозуміти природу таких дій, а й розробити ефективні психопрофілактичні заходи, що орієнтовані на підвищення стресостійкості, розвиток критичного мислення та емоційної

регуляції у молодих фахівців ДСНС України.

Отже, вивчення психологічних особливостей помилкових дій у пожежних-рятувальників у період первинної професіоналізації є важливим кроком до зниження ризику професійних помилок та підвищення ефективності їх діяльності в умовах надзвичайних ситуацій.

Своєчасна психодіагностика, цілеспрямована психоедукація та психологічний супровід на етапі первинної професіоналізації дозволяють зменшити частоту помилкових дій і сприяють формуванню професійної надійності особистості пожежних-рятувальників ДСНС України.

1. Лєбєдєв Д. В. Соціально-психологічні детермінанти помилкових дій у професійній діяльності фахівців водолазних формувань аварійно-рятувальних підрозділів МНС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2008. 293 с.

2. Приходько Ю. О. Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників МНС України : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2008. 22 с.

3. Оніщенко Н. В. Трансформація індивідуально-психологічних характеристик рятувальників під впливом екзистенціальних проблем професійного становлення : монографія. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2013. 136 с.

4. Hardman D. Judgment and Decision Making: Psychological Perspectives. Malden, MA : Wiley-Blackwell, 2009. 221 s.

5. Prediction of human errors by maladaptive changes in event-related brain Networks / N. Eichele et al. Proc. of National Acad. Sci. of the USA, 22 Apr. 2008. V. 105. № 16. S. 6173–6178.

Діана Будник
студентка 1-го курсу другого
магістерського рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»

Науковий керівник:
Вікторія Савіщенко
професор кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор

АДАПТАЦІЯ МОЛОДОГО ФАХІВЦЯ-ПСИХОЛОГА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Сучасна система освіти перебуває в постійному процесі трансформації, що зумовлює підвищення вимог не лише до учнів і педагогів, а й до психологічної служби закладу освіти. У зв’язку з цим важливою стає якісна

професійна підготовка майбутніх психологів, а також забезпечення сприятливих умов для їхньої подальшої адаптації в реальному освітньому середовищі. Молодий фахівець, уперше стикаючись з професійними викликами, потребує не лише теоретичних знань, а й здатності ефективно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, гнучко реагувати на проблемні ситуації та зберігати психологічну стійкість.

Процес адаптації молодого психолога до професійної діяльності в освітньому середовищі є складним і багатогранним. Він охоплює не лише організаційні та професійні аспекти, а й глибоко особистісні – такі як самоприйняття, формування професійної ідентичності, подолання внутрішньої невпевненості та зовнішніх бар'єрів у спілкуванні з колегами, учнями та їхніми батьками. На цьому етапі виникає низка психологічних труднощів, зокрема: високий рівень тривожності, ризик емоційного вигорання, труднощі у прийнятті авторитетної позиції, нерозвинені навички саморефлексії тощо. Незважаючи на важливість цієї теми, в науковій літературі спостерігається недостатня увага до комплексного вивчення адаптаційних механізмів саме у сфері освітньої психології.

Актуальність дослідження зумовлена потребою забезпечення ефективного функціонування психологічної служби в закладах освіти, що вимагає наявності не лише кваліфікованих, а й адаптованих до специфіки середовища фахівців. Успішна адаптація молодого спеціаліста сприяє не лише підвищенню його професійної ефективності, а й загальному психологічному комфорту в колективі, профілактиці професійних деформацій і збереженню психічного здоров'я. Вивчення психологічних чинників, що впливають на цей процес, дозволяє розробити практичні рекомендації для полегшення входження фахівця в професійне середовище та підвищення якості його діяльності. Саме тому ця тема є актуальною як для теоретиків, так і для практиків психологічної галузі.

У контексті вивчення адаптації молодих психологів в освітньому середовищі важливими є праці сучасних дослідників. Зокрема, О. Брюховецька аналізує психологічні особливості професійного становлення початківців у навчальних закладах та виділяє основні труднощі їхньої адаптації [1]. М. Лукашевич, Ф. Шандор та Л. Червона у соціологічному контексті розглядають взаємозв'язок адаптації та соціалізації молоді в новому професійному середовищі [2]. Н. Скробач з колегами детально описують етапи професійної адаптації студентської молоді та підкреслюють значення підготовчої фази [3]. Я. Сікора, зі свого боку, подає адаптацію як багаторівневе наукове поняття, що охоплює психологічні, педагогічні й соціальні аспекти [4]. Узагальнення цих підходів дозволяє сформувати цілісне уявлення про багатофакторність адаптаційного процесу у сфері освітньої психології.

Адаптація як психологічне явище є фундаментальною категорією в науці про особистість і міжособистісні взаємодії. У широкому розумінні адаптація – це процес пристосування індивіда до змін середовища, умов

діяльності та нових соціальних ролей [2; 4]. У контексті професійної реалізації адаптація охоплює інтеграцію людини до нової соціальної системи, освоєння її норм, цінностей, ролей і вимог.

Психологічні наукові школи підходять до трактування адаптації з різних позицій. Зокрема, у психофізіологічному контексті акцент робиться на біологічних механізмах пристосування до змін зовнішнього середовища. Соціально-психологічна школа розглядає адаптацію як активний процес взаємодії суб'єкта з соціумом, що передбачає не лише пристосування, але й активну зміну середовища через діяльність. У гуманістичній традиції адаптація трактується як внутрішня гармонізація особистості в нових умовах, що базується на саморозвитку, прийнятті себе та інших [2; 4].

У структурі адаптації фахівця виділяють кілька основних компонентів:

- психологічна адаптація, що включає внутрішнє прийняття нової ролі, регуляцію емоційного стану, зниження рівня тривожності та стресу;
- соціальна адаптація, яка передбачає налагодження міжособистісної взаємодії, прийняття групових норм і формування конструктивних стосунків із колективом;
- професійна адаптація, що полягає в засвоєнні специфіки діяльності, реалізації професійних функцій, здатності до ухвалення рішень і неформального навчання;
- організаційна адаптація, яка охоплює знайомство з інституційною структурою, нормами, правилами та загальною атмосферою освітнього закладу [2].

Для молодого фахівця-психолога ці компоненти тісно переплітаються. Професійна адаптація неможлива без одночасної психологічної готовності до змін і соціального прийняття з боку колективу. Більше того, саме від ефективності адаптаційного процесу залежить швидкість формування професійної ідентичності та стійкості до професійного стресу. В умовах освітнього середовища адаптація набуває особливої складності через високий рівень відповідальності, очікування з боку адміністрації, педагогів, дітей та батьків, а також необхідність діяти як незалежний спеціаліст із перших днів роботи.

Згідно з дослідженнями Н. Скробач, О. Шаповал, В. Вишиванюк та В. Петрини, професійна адаптація молодого спеціаліста охоплює два ключові етапи: підготовчий та безпосередній. Перший включає періоди професійного самовизначення, здобуття освіти та влаштування на роботу. Другий – охоплює безпосередній вхід у професійну діяльність, який складається з фаз передадаптації, активної адаптації та постадаптаційного періоду. Об'єктивними показниками ефективної адаптації є досягнення у професійній діяльності, а суб'єктивними – рівень особистого задоволення своєю працею [3, с. 34].

Професійна адаптація молодого фахівця-психолога в освітньому середовищі має свою специфіку, пов'язану як із особливостями самої професії, так і з характером організаційно-психологічного клімату освітніх закладів. Як

зазначає О. Брюховецька, психолог у школі виконує низку складних функцій, що вимагають не лише фахової підготовки, а й уміння швидко орієнтуватися в соціальних ситуаціях, встановлювати контакт з різними учасниками освітнього процесу, зокрема педагогами, учнями, батьками [1, с. 57–59].

Молодий психолог, який лише починає свою професійну діяльність, часто стикається з низкою труднощів. До них, за спостереженнями О. Брюховецької, належать: недостатня практична готовність до вирішення складних міжособистісних і внутрішньоособистісних проблем клієнтів; невизначеність професійної ролі у структурі освітнього середовища; нерозуміння або недооцінка значущості психолога з боку адміністрації та педагогів; брак досвіду роботи в умовах підвищеної емоційної напруги [1]. Ці чинники суттєво ускладнюють процес професійного становлення.

Психологічні аспекти адаптації молодого фахівця відіграють ключову роль у цьому процесі. З одного боку, він переживає природну кризу входження в професію, пов'язану з невизначеністю соціальної ролі, необхідністю прийняття нових норм і очікувань. З іншого боку, спостерігається інтенсивне формування професійної ідентичності, що охоплює внутрішню перебудову «Я-образу», розвиток професійної мотивації та установок на самореалізацію.

Одним із центральних психологічних викликів є зниження самооцінки через зіткнення з реальними труднощами, що не були повністю передбачені в процесі навчання. Молоді психологи можуть відчувати некомпетентність, вину, тривогу, особливо у випадках, коли не бачать результатів своєї діяльності або стикаються зі скепсисом з боку колег. У таких ситуаціях особливо важливими стають психологічна підтримка, можливість зворотного зв'язку та поступове розширення сфери відповідальності. Емоційна стабільність, здатність до рефлексії, внутрішня мотивація до зростання – ті чинники, що сприяють ефективній адаптації.

Як слушно наголошує О. Брюховецька, у процесі адаптації важливою умовою є наявність наставництва або системи супроводу молодих спеціалістів [1]. Без підтримки адаптація може перетворитися на психологічно виснажливий процес, що веде до професійного вигорання або навіть до зміни професії. Водночас в разі позитивного емоційного клімату, визнанні зусиль та внеску психолога в шкільне середовище, формуються передумови для успішного професійного зростання.

Отже, професійна адаптація молодого фахівця-психолога в закладі освіти – це складний, багатоаспектний процес, що охоплює індивідуальні, професійні та соціально-психологічні рівні. Її ефективність залежить як від особистісних ресурсів фахівця, так і від умов професійного середовища. Усвідомлення цих особливостей дозволяє розробляти програми підтримки молодих спеціалістів, спрямовані на зниження рівня стресу, формування професійної впевненості та розвиток емоційної компетентності, що, врешті-решт, сприяє становленню психолога як ефективного суб'єкта освітнього простору.

1. Брюховецька О. Психологічні особливості професійної адаптації молодих психологів в освітніх закладах. *Вісник післядипломної освіти*. 2009. № 11 (2). С. 55–61.

2. Лукашевич М., Шандор Ф., Червона Л. Людина. Адаптація. Соціалізація (соціологічний контекст) : підручник. Ужгород : АУТДОР-ШАРК, 2023. 208 с.

3. Скробач Н. Особливості професійного становлення студентської молоді. *Медична освіта*. 2020. № 2 (26). С. 32–34.

4. Сікора Я. Адаптація як об'єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2022. № 2 (51). С. 135–139.

Марія Гурова
студентка 1-го курсу другого
магістерського рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДИНАМІКА ЗМІН ПРОТЯГОМ ПЕРІОДУ НАВЧАННЯ

Проблема формування психологічної готовності студентів до професійної діяльності набуває особливої актуальності в умовах зростаючих вимог до якості фахової підготовки. Сучасний ринок праці вимагає не лише наявності теоретичних знань та практичних умінь, а й здатності особистості ефективно функціонувати в умовах професійного середовища, що швидко змінюється. У зв'язку з цим важливим завданням вищої освіти є забезпечення не лише професійної компетентності, а й психологічної готовності до практичного застосування знань, самореалізації, адаптації та професійного зростання. Питання психологічної готовності досліджували Т. В. Жванія, Л. В. Кондрашова, О. М. Кокун, Н. С. Сторожук, О. В. Хуртенко, С. М. Кучеренко, Б. С. Братусь. Незважаючи на наявність великої кількості наукових робіт, питання, що стосуються змістового наповнення та структурних компонентів особистісної готовності до професійної діяльності, потребують глибшого теоретичного осмислення й уточнення.

У контексті професійної підготовки фахівця кожна особистість розглядається як носій неповторного набору індивідуально-психологічних характеристик, що мають визначальний вплив на формування психологічної готовності до професійної діяльності. Особистісна складова цієї готовності охоплює комплекс таких якостей, як цілеспрямованість, професійна і світоглядна зрілість, дотримання професійної етики, відповідальність,

педагогічна принциповість, креативність, допитливість, працездатність, самостійність, ініціативність, високий рівень ерудиції, здатність до критичного аналізу власних дій.

Ключовим чинником у процесі формування психологічної готовності є розвиток професійної спрямованості пізнавальних процесів особистості, серед яких домінують сприймання, пам'ять, увага, мислення та уява.

У сучасній психології поняття готовності до трудової діяльності трактується як складне та багатогранне явище. Зокрема, О. М. Кокун визначає його як сукупність характеристик, які відображають загальне позитивне ставлення до трудової діяльності. Серед ключових ознак такої готовності – націленість на високу ефективність та якість виконуваної роботи, уміння самостійно організовувати й планувати власну діяльність. Крім того, важливими складовими є трудова дисципліна, що ґрунтується на вольових рисах особистості, здатність до прояву ініціативи й креативності, а також навички командної роботи [1].

Професійне становлення, що має поєднувати всі інші складові особистісного розвитку, формується переважно в процесі навчальної діяльності студентів. Мотивація, як внутрішній стимул до дії, визначає цілеспрямованість людини. Саме активність особистості сприяє такій взаємодії з професійною діяльністю, за якої створюються умови для розкриття її творчого потенціалу. У цьому випадку вибір професії можна вважати обґрунтованим, якщо провідну роль у ньому відіграє домінуючий мотив.

Навіть за умов недостатньо сформованої професійної спрямованості на початкових етапах навчання у закладі вищої освіти зберігається потенціал для її подальшого становлення. Формування професійних інтересів відбувається поступово, що в підсумку сприяє усвідомленому вибору професії як передумови досягнення життєвого та професійного успіху. Це є одним із ключових завдань освітнього процесу [2].

У структурі психологічної готовності виокремлюють такі провідні компоненти: цільовий, що визначається наявністю усвідомленої мети професійної діяльності; операційний, який передбачає сформованість необхідних дійових умінь і навичок; інструментальний, що включає володіння спеціалізованими засобами та інструментами; продуктивний, який проявляється у досягненні результативності діяльності та у здатності особистості здійснювати її критичну самооцінку.

Майбутній фахівець у процесі професійного становлення проходить низку послідовних етапів, зокрема:

– формування намірів та вступ до закладу вищої освіти;

– опанування системи професійних знань, умінь і навичок на репродуктивному рівні;

– адаптація до умов професійної діяльності;

– самореалізація особистості у сфері вибраної професії.

У науковій літературі професійну компетентність зазвичай визначають як

інтегральну характеристику особистості, що включає сформовану готовність і здатність діяти відповідно до професійних стандартів, ефективно організовувати діяльність, самостійно вирішувати складні завдання, а також об'єктивно оцінювати результати своєї праці. Цей феномен охоплює формально закріплений у кваліфікаційних вимогах обсяг знань, умінь і практичних навичок, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків. Професійна компетентність базується на предметно орієнтованих методах і техніках, що характерні для певної галузі, та передбачає гармонійне поєднання професійно значущих якостей і різновидів компетентностей, які забезпечують фахівцеві стабільний розвиток та успіх у професійній діяльності [3].

У контексті аналізу професійно-психологічної компетентності В. В. Шевченко акцентує на тому, що її центральною складовою є здатність індивіда адаптуватися до нестандартних і невизначених умов, а також усвідомлено брати на себе відповідальність за здійснювану професійну діяльність.

Отже, можемо сказати, що психологічна готовність студентів до професійної діяльності є багатокомпонентним утворенням, яке розвивається поступово протягом усього періоду навчання у вищому закладі освіти. Ефективне формування цієї готовності потребує цілеспрямованої педагогічної, психологічної та організаційної підтримки. Важливо враховувати індивідуальні особливості студентів, забезпечувати практичну орієнтацію освіти та створювати умови для активної рефлексії і саморозвитку.

Отже, динаміка змін у психологічній готовності студентів свідчить про важливість системної роботи на кожному етапі навчання, що дозволить майбутнім фахівцям не лише ефективно адаптуватися до професійного середовища, а й успішно реалізовувати свій потенціал у майбутній діяльності.

---

1. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2020. С. 32–35.

2. Беш Л. В., Дмитришин Б. Я., Сучасні можливості підвищення мотивації студентів до навчання. *Львівський клінічний вісник.* 2022. № 1 (17). С. 84–90.

3. Кордунова Н. О., Дмитріюк Н. С. Психологічні особливості становлення професійної компетентності студентів у процесі фахової підготовки. *Актуальні проблеми психології* : зб. наукових пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2020. Вип. 34. С. 153–158.

Катерина Ісакова
студентка 1-го курсу другого
магістерського рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні створила безпрецедентний запит на психологічну підтримку серед військових, цивільного населення, дітей, переселенців. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, приблизно 14 млн українців потребують психологічної допомоги, на лютий 2025 року приблизно 1,8 тис. фахівців у сфері психічного здоров'я надають безоплатну допомогу, однак цього недостатньо для задоволення зростаючого попиту. [5] Надання психологічної допомоги в умовах війни вимагає не лише кількісного збільшення психологів, а й якісного вдосконалення методик допомоги в кризових ситуаціях.

Психологічна травма дітей і дорослих пов'язана з втратою здоров'я чи життя, руйнуванням потреб у безпеці, інтенсивністю і раптовістю травмівних подій, виснаженням психічного і фізичного здоров'я, руйнуванням потреби в безпеці. Основою допомоги в екстремальних ситуаціях є кризова інтервенція, що передбачає надання короткочасної психологічної допомоги особам, які переживають гостру травму. Ця психологічна допомога має на меті зниження рівня тривоги, стабілізацію стану та запобігання розвитку посттравматичного стресового розладу у постраждалих. В Україні активно проваджується модель першої психологічної допомоги (PFA), яка включає забезпечення базової безпеки, нормалізацію реакцій, підтримку, активне слухання. [2]

З досвіду роботи з учасниками бойових дій найбільші виклики пов'язані з ПТСР, високим рівнем тривожності та порушеннями адаптації. Психологи, які працюють із військовослужбовцями, мають враховувати специфіку бойового досвіду: провину вижившого, емоційне вигорання, агресію, ізоляцію. Враховуючи зарубіжний досвід психологічна підтримка військовослужбовців має здійснюватися на всіх етапах проходження служби. У Збройних Силах України впроваджено чотирирівневий підхід до надання психологічної допомоги:

- 1 рівень (самодопомога, взаємодопомога);
- 2 рівень (у пунктах психологічної допомоги при військовій частині);
- 3 рівень (у позаштатних центрах відновлення психічного здоров'я військовослужбовців);
- 4 рівень (у закладах МОЗ України).

Ефективною є комплексна терапія, що поєднує КПТ, EMDR, тілесно-орієнтовані практики, в окремих випадках з інтегруванням фармакотерапії [4].

Також варто зазначити особливості психологічної допомоги ВПО, які часто стикаються з втратою житла, родини, роботи, соціальних зв'язків. Власна практика показала, що переселенці часто демонструють симптоматику «запізнілого стресу» – відсутність реакції на події, яка проявляється через кілька місяців. Для цієї категорії актуальна психосоціальна підтримка, групова терапія, а також програми адаптації на новому місці. Особливе значення має робота з почуттям втрати, тривогою, негативними проявами у поведінці, проблемою самоідентифікації [1].

Діти є найбільш вразливою групою, в залежності від віку, рівня розвитку та особливостей підтримки з боку дорослих, вони реагують на труднощі кризи по різному. Маленькі діти не розуміють, що відбувається навколо, і особливо потребують підтримки дорослого, підлітки можуть мати подібні стресові реакції, як і дорослі [3]. Враховуючи власний досвід роботи з дітьми та результати соціологічного дослідження Благодійного фонду «Голоси дітей», можна зробити висновок, що психоемоційний стан дітей з тривалістю військових дій змінюється. На початку повномасштабного вторгнення психоемоційний стан дітей характеризувався емоційною реактивністю та важкістю розпізнання і контролю своїх емоцій, наразі в дітей спостерігаються негативні наслідки пережитого стресу, замкненість, апатія [6]. Як ефективні методи психологічної підтримки дітей в умовах війни можна визначити ігрову терапію, арттерапію, казкотерапію, драматерапію з урахуванням вікових особливостей. Не менш важливим є навчання батьків навичкам психологічної підтримки.

Психологічна допомога в умовах війни потребує не лише практичних навичок, а й критичної рефлексії. Важливо також дотримуватись етичних норм. Психолог повинен дбати про власний ресурс, уникати професійного вигорання за допомогою супервізій та колегіальної підтримки.

В умовах війни ефективність психологічної допомоги визначається не лише знаннями, а й гнучкістю, емпатією та готовністю працювати в нестандартних умовах. Наукове осмислення досвіду війни є не лише завданням, а й моральним обов'язком сучасного психолога. Психологічна допомога в умовах війни – це не лише професійна практика, але й гуманітарна місія. Вона потребує швидкого реагування, гнучких методик, міждисциплінарної взаємодії. Сучасні підходи, зокрема PFA, КПТ та EMDR, а також увага до культурного та соціального контексту – є запорукою ефективності допомоги. Надання підтримки повинно бути системним, тривалим та адаптивним до умов кожного окремого регіону чи групи населення.

---

1. Могільова Н. М. Особливості психічного здоров'я та психологічної адаптації в умовах внутрішньо переміщених осіб в умовх війни:досвід україни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* URL: https://chasopys-

ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/399/354.

2. Пилипенко Н. Психологічна допомога та підтримка постраждалим внаслідок війни в україні. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 70(6). С. 142–148. URL: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-142-148.

3. Стельмах О. В. Особливості психологічного супроводу населення в умовах воєнного стану. *Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія*. 2023. № 2. С. 30–34. URL: https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/pp/article/view/2673/2566.

4. Смірнова Т., Осьодло В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям з ознаками психологічного травмування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2024. № 57*(1(57). С. 44–50. URL: https://doi.org/10.17721/1728-2217.2024.57.44-50.

5. Поліпшення психологічного стану населення в умовах довготривалої війни. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua.

6. Психологічна підтримка дітей та родин з дітьми в умовах війни. *Voices of Children*. URL: https://voices.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Report_28.11.24_compressed.pdf.

Орина Ковіненко
здобувач магістерського рівня
вищої освіти І курсу
Інституту післядипломної
освіти та заочного навчання

Науковий керівник:
Ольга Кулініч
завідувач кафедри теорії держави
та права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА У США ТА СВІТІ: ВІД РОЗШИРЕННЯ ПРАВ ДО ХВИЛІ КОНСЕРВАТИЗМУ

У формуванні державного управління та міжнародних відносин, впливі на законодавчі ініціативи, соціальні норми та дипломатичні стратегії ключову роль відіграє гендерна політика. Держави використовують гендерні питання як інструмент внутрішньої політики для зміцнення національної ідентичності та соціальної стабільності, а також у зовнішній політиці для демонстрації прихильності до прав людини або, навпаки, для підкреслення суверенітету та традиційних цінностей. Останні десятиліття характеризуються боротьбою між різними ставленнями та підходами до гендерних питань, що, очевидно, призводить до значних змін у політичних курсах різних країн.

Гендерна політика є ключовим аспектом соціального розвитку, адже

вона визначає рівень прав і можливостей різних соціальних груп, зокрема жінок та спільноти. Упродовж останніх десятиліть світ спостерігав активний рух у напрямку лібералізації гендерних норм, що знайшло відображення в законодавчих ініціативах, міжнародних угодах та змінах у суспільній свідомості. Водночас, останні роки характеризуються посиленням консервативних тенденцій у багатьох країнах, що ставить під загрозу досягнення у сфері рівноправності.

Гендерні питання часто стають центральними у виборчих кампаніях та політичних програмах. Політики використовують їх для мобілізації електорату, апелюючи до традиційних цінностей або, навпаки, до прогресивних ідей рівності. Засоби масової інформації активно долучаються до формування суспільних настроїв, зокрема з частим використанням конспірологічних теорій.

Нова аадміністрація Президента США впровадила політику, яка визнає лише дві статі – чоловічу та жіночу, що суттєво вплинуло на суспільний дискурс та права ЛГБТ+ спільноти (далі – ЛГБТ+), співпрацю з міжнародними організаціями, такими як ООН, ЄС та НАТО. Зміни в гендерній політиці США під час адміністрації Трампа призвели до напруженості з деякими союзниками, які дотримуються більш ліберальних поглядів на права ЛГБТ+[1].

Посилення риторики проти ЛГБТ+ супроводжувалася низками політичних рішень, що містили в собі обмеження їхніх прав, у числі таких заборона на службу трансгендерних осіб у військових силах, скасування захисту для трансгендерних студентів у школах. Кульмінаційною подією стала авіакатастрофа у Вашингтоні, щодо якої в Мережі з'явились коментарі про звинувачення трансгендерної військової Джо Елліс, корінь яких, допустимо, запустили російські політологи із публічними заявами на кшталт «будь-який трансгендер – це психічно хвора людина» [2].

За більшістю припущень працівників ЗМІ та користувачів у мережі Інтернет, пані Елліс стала жертвою наклепу через свої радикальні заяви проти Президента США напередодні. Сама ж Елліс підтвердила, що є пілотом гелікоптера Black Hawk у Національній гвардії штату Вірджинія, але спростувала, що була за штурвалом того гелікоптера, який зіткнувся з літаком.

Міжнародні організації, такі як ООН, висловлювали стурбованість щодо змін у гендерній політиці США та їх впливу на глобальні тенденції у сфері прав людини. Попри консервативний реванш, існує потенціал для повернення до більш ліберальної політики через активізацію громадянського суспільства та міжнародний тиск [3].

Загалом, баланс між консервативними та ліберальними підходами у державному регулюванні гендерних питань є складним завданням, з врахуванням всіх культурних, соціальних та політичних особливостей країни,

адже будь-яка дія, спрямована на обмеження прав певної гендерної групи – ризик послаблення демократичних інститутів.

Ставлення серед людей до толерантизації різних видів сексуальної орієнтації може бути різним, але йти наперекір міжнародному праву, більш того, халатно розпоряджатися людськими життями для інформаційних маніпуляцій на свою користь – базовий аспект абсолютно явного диктаторства.

Важливим фактором залишається політичний курс урядів: ліберальні режими зазвичай підтримують гендерну рівність, тоді як консервативні рухи прагнуть повернути традиційні моделі гендерних відносин. При цьому важливу роль відіграють соціальні рухи та міжнародні організації, які продовжують відстоювати права маргіналізованих груп/ Майбутнє гендерної політики залежатиме від балансу між цими двома тенденціями – прагненням до рівності та консервативним опором. Це підтверджує необхідність подальших досліджень у сфері гендерної політики, розробки механізмів захисту прав людини та активного залучення громадянського суспільства до цього процесу.

_____

1. Голос Америки. Нова гендерна політика адміністрації Трампа: тільки дві статі; 20 лютого 2025; URL: https://www.holosameryky.com/a/trump-gender/7943560.html.
2. INFORESIST. РосЗМІ поширили фейк про те, що вертольотом, який розбився у Вашингтоні, керував трансгендер; 31 січня 2025; URL: https://inforesist.org/ua/roszmi-poshyryly-fejk-pro-te-shho-vertolpotom-yakyj-rozbyvsya-u-vashyngtoni-keruvav-transgender/.
3. ZMINA. Байден обіцяє зробити пріоритетом політики США захист прав ЛГБТ в усьому світі; 29 жовтня 2020; URL: https://zmina.info/news/bajden-obiczyaye-zrobyty-providnym-prynczypom-polityky-ssha-zahyst-prav-lgbt-v-usomu-sviti/.

Мазур В. О.
здобувач другого (магістерського)
рівнія вищої освіти
юридичного факультету
Хмельницького університету
управління та права
імені Леоніда Юзькова

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

В умовах сучасних екологічних викликів, таких як забруднення повітря, промислові катастрофи, кліматичні зміни та виснаження природних ресурсів, право на життя все частіше розглядається у зв’язку з правом на безпечне

довкілля. Незважаючи на те, що Європейська конвенція з прав людини (далі – ЄКПЛ) прямо не передбачає екологічних прав, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) неодноразово підкреслював, що неналежний захист довкілля може порушувати право на життя, а також право на повагу до приватного і сімейного життя, згідно із статтею 8 ЄКПЛ [1].

В Україні право на безпечне для життя і здоров'я довкілля закріплене у статті 50 Конституції, яка належить до Розділу ІІ «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», а саме: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [2].

Також стаття 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає серед гарантій екологічних прав громадян як залучення громадських організацій і громадян до діяльності з охорони довкілля, так і невідворотність відповідальності за порушення природоохоронного законодавства. Однак чинне законодавство не містить конкретного механізму захисту екологічних прав громадян. Зазначено лише, що у разі порушення такі права можуть бути відновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України [3].

Держави мають позитивний обов'язок забезпечувати захист громадян від екологічних загроз шляхом ефективного екологічного регулювання, запобігання екологічним катастрофам, проведення ефективних розслідувань екологічних загроз та інформування населення про екологічні ризики й небезпеки. Для виконання цього обов'язку держава має запровадити ефективну екологічну політику та правову базу. Це включає розробку чіткого екологічного законодавства, що передбачає механізми контролю за потенційно небезпечними виробництвами, обов'язкові екологічні експертизи та процедури реагування на забруднення. Недостатність жорстких стандартів щодо промислових викидів або неефективний контроль за небезпечними виробництвами можуть негативно впливати на здоров'я населення та стати підставою для звернення до Європейського суду з прав людини. У разі виявлення недбалості чи порушень винні особи повинні бути притягнуті до відповідальності. Забезпечення належного виконання цих обов'язків є критично важливим для гарантування права громадян на безпечне довкілля та здорове життя.

У практиці ЄСПЛ питання захисту екологічних прав та довкілля знайшло своє відображення, зокрема у справах, по яких було встановлено порушення права на життя (ст. 2 Конвенції), права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 Конвенції), права на мирне володіння майном (ст. 1 Протоколу 1), права на справедливий судовий розгляд (ст. 6 Конвенції), права на справедливий засіб правового захисту (ст. 13 Конвенції) і права на свободу вираження поглядів (ст. 10 Конвенції).

Оскільки право на життя є першим матеріальним правом, передбаченим Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, вперше

питання про його порушення у зв'язку з негативним впливом навколишнього середовища було розглянуто Європейським судом з прав людини у справі «Гуерра та інші проти Італії» від 19.02.1998 року. Заявники у цій справі проживали за кілометр від заводу з виробництва мінеральних добрив, на якому неодноразово ставалися аварії. Найсерйозніша з них спричинила масштабний викид забруднюючих речовин в атмосферу, внаслідок чого півтори сотні осіб були госпіталізовані з важким отруєнням миш'яком. Заявники стверджували, що через бездіяльність влади щодо зменшення рівня забруднення та запобігання аваріям було порушено їхнє право на життя та фізичну недоторканність (статті 2 та 8 Конвенції). Крім того, вони скаржилися на відсутність належного інформування громадськості про екологічні ризики та заходи безпеки у разі надзвичайної ситуації, що порушувало їхнє право на доступ до інформації (стаття 10 Конвенції) [4]. ЄСПЛ, розглянувши справу, не виявив порушення статей 2 та 10, однак визнав порушення статті 8 Конвенції, встановивши, що держава не забезпечила належний рівень захисту права на повагу до приватного і сімейного життя у зв'язку з екологічними загрозами. У своєму рішенні ЄСПЛ особливу увагу приділив дотриманню принципу субсидіарності, відповідно до якого саме держава несе відповідальність за встановлення порядку реалізації екологічних прав. Суд зазначив, що у цій справі держава не забезпечила місцевих жителів необхідною інформацією про екологічні ризики, пов'язані з діяльністю хімічного заводу, а також не передбачила механізмів отримання такої інформації та процедури відшкодування збитків у разі аварії.

На сьогодні ЄСПЛ розглянув і декілька справ проти України, що стосувалися охорони довкілля. Хоча таких рішень небагато, вони мають особливу цінність. Зокрема, це справи «Дубецька та інші проти України» (заява № 30499/03, рішення від 10.02.2011), «Гримковська проти України» (заява № 38182/03, рішення від 21.07.2011) та «Дземюк проти України» (заява № 42488/02, рішення від 04.09.2014).

У справі «Дубецька та інші проти України» від 10.02.2011 року заявники неодноразово зверталися до державних органів зі скаргами на шкоду їхньому здоров'ю та житлу, спричинену екологічним забрудненням від діяльності фабрики. Хоча влада визнавала серйозний негативний вплив цієї фабрики на життя заявників і неодноразово ухвалювала рішення про їх переселення, жодне з них так і не було виконано [5]. ЄСПЛ встановив достатній зв'язок між забруднюючими викидами та відповідальністю держави, що дало підстави для розгляду справи в контексті ст. 8 Конвенції. Суд зазначив, що хоча держави мають значні повноваження у сфері екологічних зобов'язань, вимога надати заявникам безоплатне житло за рахунок держави була б надмірною. Водночас проблеми, на які вони скаржилися, могли бути вирішені через ефективні заходи з усунення екологічних ризиків. Загалом протягом усього періоду, що розглядався у справі, діяльність шахти та фабрики не відповідала вимогам національного екологічного законодавства. Уряд не забезпечив ні реалізації

заходів із переселення заявників, ні ефективної політики для їхнього захисту від екологічних загроз, пов'язаних із проживанням поблизу промислових об'єктів. Це призвело до порушення ст. 8 Конвенції.

У справі «Гримковська проти України» від 21.07.2011 р. Європейський суд з прав людини констатував, що перед початком будівництва автомобільної дороги державні органи не провели належних досліджень щодо дотримання екологічних стандартів і не забезпечили можливості для зацікавлених осіб висловити свої зауваження чи побоювання. Згодом влада не змогла ефективно усунути проблеми, спричинені негативним впливом дороги на мешканців прилеглої вулиці [6]. Зрештою Суд дійшов висновку, що Україна не виконала мінімальних зобов'язань щодо забезпечення справедливого балансу між приватними інтересами заявниці та загальними інтересами суспільства.

Це вказує на наявність певних прогалин у законодавстві України, що стосуються запобігання проблемам, пов'язаним із захистом права людини на безпечне навколишнє середовище. Тож національні суди повинні орієнтуватися на практику ЄСПЛ під час вирішення питань захисту екологічних прав людини на національному рівні.

Водночас ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначає, що скарга за ст. 8 Конвенції не може бути обґрунтованою, якщо шкода, на яку подано скаргу, є незначною порівняно з екологічними ризиками, що властиві життю в сучасних містах. Щодо погіршення стану здоров'я, то складно визначити, який саме вплив мають екологічні ризики, оскільки вони пов'язані з іншими факторами, такими як вік, професія або спосіб життя. У загальному контексті довкілля немає сумнівів, що серйозне забруднення води та ґрунту може мати негативний вплив на громадське здоров'я і знизити якість життя, але визначити цей вплив у кількісному вираженні в кожному конкретному випадку є неможливим. «Якість життя», власне, є суб'єктивним поняттям, яке не піддається точному визначенню.

Отже, в кожному конкретному випадку національні суди повинні ретельно встановлювати фактичні обставини справи для визначення, чи несе держава відповідальність за ст. 8 Конвенції, з'ясувати, чи була ситуація результатом раптових і непередбачуваних подій, чи існувала вона давно і була добре відома органам влади. Також суд має оцінити, чи була держава або чи повинна була вона знати, що небезпека чи шкідливий вплив стосуються приватного життя заявника, та якою мірою заявник сприяв створенню цієї ситуації для себе і чи міг виправити її без надмірних витрат. Крім того, суд повинен проаналізувати, чи органи влади провели достатні попередні дослідження для оцінки ризиків запланованої потенційно небезпечної діяльності, чи розробили вони адекватну політику щодо підприємств-забруднювачів на основі доступної інформації та чи була ця політика своєчасно реалізована.

Стосовно осіб, які мають право на звернення, то до Європейського суду з прав людини може подати скаргу будь-яка особа, яка вважає, що саме вона

зазнала особистого й прямого порушення прав і свобод, передбачених Конвенцією та її Протоколами.

Термін «потерпілий» у статті 34 Конвенції позначає особу чи осіб, які стали потерпілими від порушення як безпосередньо, так і через непрямий вплив [1]. Отже, ст. 34 Конвенції охоплює не лише осіб, які прямо постраждали від порушення, але й тих, кому це порушення могло завдати шкоди або хто має серйозний особистий інтерес у його припиненні. Поняття «потерпілий» є автономним і не залежить від національних норм щодо зацікавленості або здатності подати позов, навіть якщо заявник був стороною у національному провадженні. Важливо, що це поняття не вимагає наявності фізичної або матеріальної шкоди. Заявниками можуть бути також юридичні особи та об'єднання громадян у випадку порушення їхніх прав.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини показав, що захист екологічних прав людини має бути забезпечений, перш за все, на національному рівні. Це можна досягти як через вдосконалення національного законодавства, так і шляхом використання практики ЄСПЛ як джерела права для національних судів, а також застосування положень міжнародних угод, ратифікованих в цій сфері. Кожна людина має право на життя в довкіллі, яке сприяє її здоров'ю та добробуту. Для забезпечення можливості захисту цього права громадськість повинна мати доступ до інформації, право брати участь у процесі ухвалення рішень, а також доступ до правосуддя з питань, що стосуються захисту екологічних прав людини та навколишнього середовища.

---

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

3. Про охорону навколишнього природного середовища. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text

4. Справа Гуерра та інші проти Італії (Guerra and others v. Italy), рішення від 19.02.1998 р., https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58135

5. Справа Дубецька та інші проти України, рішення від 10.02.2011 р., http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_689

6. Справа Гримковська проти України, рішення від 21.07.2011 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729#Text

Петриченко К. С.
здобувач 1-го курсу другого
(магістерського) рівня вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Охромій Г. В.
професор кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор медичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ПОЛОН

Повномасштабна війна в Україні спричинила численні людські трагедії, однією з найболючіших з яких є полон. Тисячі українців – військові та цивільні – стали жертвами жорстокого поводження, психологічного насильства та нелюдських умов утримання. Після звільнення з полону вони повертаються до суспільства з глибокими психологічними травмами, які не завжди помітні зовні, але суттєво впливають на їхнє життя, стосунки та здатність до відновлення. У цьому контексті постає потреба в наданні цілісної, професійної та чутливої соціально-психологічної допомоги. Саме ця тема є сьогодні не лише актуальною, а й критично важливою з огляду на виклики, які постали перед українським суспільством у період воєнного часу та майбутньої післявоєнної відбудови.

Перша психологічна допомога особі, яка щойно звільнилася з полону, відіграє надзвичайно важливу роль у запобіганні серйозним наслідкам психологічної травми. Така допомога допомагає зменшити ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), стабілізувати емоційний стан та надати необхідну підтримку в перші, найбільш уразливі години після звільнення.

З огляду на актуальність теми, варто наголосити, що досвід полону часто супроводжується фізичним виснаженням, психологічними травмами, відчуттям приниження, втрати контролю та гідності. Без належної допомоги ці переживання можуть спричинити довготривалі розлади, що потребуватимуть тривалого лікування та психотерапії. Перша психологічна допомога не є психотерапією – її мета полягає в стабілізації, створенні безпечного простору та підтримці людини на першому етапі після травмуючого досвіду.

Зазвичай, люди в полоні стикаються з повною ізоляцією – вони не мають доступу до достовірної інформації про події зовні та часто не знають нічого

про долю своїх рідних і близьких. Це породжує сильне почуття невизначеності, безпорадності та тривоги, яке може зберігатися навіть після звільнення. Одразу після повернення однією з ключових потреб звільнених є відновлення зв'язку з родиною, отримання підтвердження, що їх чекали, шукали, підтримували. Сам факт наявності цієї інформації здатен стати першим кроком до психологічного зцілення. Тому одним із практичних кроків надання першої психологічної допомоги має бути забезпечення можливості зв'язку з близькими. Це не лише знижує рівень тривоги, а й відновлює відчуття належності, довіри до світу, дає внутрішню опору.

Основними принципами надання першої психологічної допомоги є присутність і підтримка, забезпечення фізичної та емоційної безпеки, уникнення повторної травматизації, повага до гідності особи та поступовість дій. Дуже важливо не змушувати людину до розмов про пережите, не розпитувати про подробиці полону. Не варто також знецінювати її емоції словами на кшталт «усе буде добре» або «тримайся, іншим ще гірше». Такі висловлювання можуть викликати ще більшу ізоляцію й недовіру.

Практичні кроки першої допомоги включають встановлення доброзичливого, ненав'язливого контакту, нормалізацію переживань (пояснення, що такі реакції є природними після травми), виявлення актуальних потреб людини та створення умов для задоволення базових потреб: тепла, спокою, води, зв'язку з рідними. Важливо дати людині відчути, що вона не одна, що її приймають і розуміють.

Одним з ключових завдань є своєчасна передача постраждалої особи до фахового психолога, який має досвід роботи з людьми, що пережили полон, катування чи бойові дії. Такий фахівець має знання про специфіку психотравми, здатен розпізнати приховані симптоми, коректно реагувати на тригери, а головне – вибудувати терапевтичні відносини на основі довіри та безпеки.

Відразу після виходу з полону людина стикається з безліччю викликів – минуле життя з його цінностями та ресурсами виявляється недоступним. Завдання терапевта на цьому етапі допомогти впоратися з поточними кризовими ситуаціями, не торкаючись питань, пов'язаних із пережитою травмою до того часу, поки потерпілий не накопичить внутрішніх ресурсів достатньо для роботи з травмівним досвідом [2, с. 171].

Своєчасне залучення фахової допомоги – це не лише питання ефективності подальшого відновлення, а й запобіжник від поглиблення травми. Людина, яка щойно повернулася з полону, перебуває в надзвичайно вразливому стані, і будь-яке непрофесійне втручання може призвести до повторної травматизації або закритості. Тому важливо, щоб перший психологічний контакт був уважним, обережним і поступовим, із чітким планом подальшого супроводу.

Важливу роль у процесі відновлення відіграють близькі люди, родичі та волонтери. Часто саме вони першими зустрічають людину після полону, і від

їхньої поведінки значною мірою залежить, як складеться подальша адаптація. Тому важливим завданням є інформування близьких про механізми впливу травматичних подій на людину, зокрема про типові реакції на стрес, прояви ПТСР, емоційну нестабільність або замкнутість. Таке розуміння допомагає не лякатися змін у поведінці постраждалого, не тиснути на нього з очікуванням «нормальної» поведінки, а навпаки – дати йому простір і підтримку.

Більшість людей у полоні піддавалися фізичному насильству, катуванням, психологічному тиску чи приниженню. Такі переживання залишають не лише глибокі психологічні рани, а й часто мають серйозні наслідки для фізичного здоров'я. Тому відразу після звільнення необхідно організувати повне медичне обстеження та, в разі потреби, надати кваліфіковане лікування. Це має включати не лише первинний огляд, а й ретельну діагностику, зокрема виявлення ушкоджень, внутрішніх травм, інфекцій, а також наслідків тривалого голодування чи неналежних умов утримання.

У відповідь на виклики, пов'язані з повномасштабною війною в Україні, держава вживає комплексних заходів для підтримки військовослужбовців, правоохоронців та членів їхніх родин. Одним із важливих кроків стало впровадження діяльності служб супроводу, що закріплено Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2024 року № 948 [1]. Ці служби мають на меті забезпечити системну соціально-психологічну підтримку тим, хто постраждав від наслідків воєнних дій, зокрема особам, які пережили полон, та родинам зниклих безвісти.

Першою в Україні організацією, яка почала надавати медичний, соціальний та юридичний супровід пораненим, забезпечувати поховання полеглих, підтримувати сім'ї військових та опікуватися питаннями ветеранської політики, стала Патронатна служба «Янголи» Третьої окремої штурмової бригади, яка і на сьогодні є прикладом для інших бригад, демонструючи високі стандарти турботи, відповідальності та людяності у ставленні до військовослужбовців і їхніх родин.

Отже, соціально-психологічна допомога особам, які пережили полон, є надзвичайно важливою складовою процесу їхньої реабілітації та повернення до повноцінного життя. Така допомога повинна бути комплексною, поетапною та індивідуалізованою, з урахуванням глибини пережитої травми та особистих особливостей кожного. Лише за умови комплексної співпраці фахівців – психологів, медиків та соціальних працівників – можна досягти ефективної підтримки та сприяти поступовому відновленню психічного здоров'я й соціальної інтеграції колишніх полонених.

---

1. Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2024 № 948 : станом на 1 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-п#Text
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. / колектив авторів. Київ, 2018. Т. 3. 36 с.

Наталія Рубленко
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності
281 «Публічне управління
та адміністрування» Інституту
заочного та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВА КУЛЬТУРА МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Правова культура є фундаментальним елементом розвитку демократичного суспільства, оскільки визначає рівень обізнаності громадян про свої права, обов'язки та механізми їх реалізації [1]. Особливого значення набуває правова культура молоді – тієї частини населення, яка незабаром визначатиме напрям розвитку держави. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та соціальних трансформацій формування високого рівня правової культури серед молоді постає як першочергове завдання суспільства.

Правова культура молоді включає декілька складових: знання законодавства, розуміння принципів права, повагу до прав інших, здатність реалізовувати свої права законними методами та критичне сприйняття правових процесів. У сучасних реаліях спостерігається суперечлива тенденція: з одного боку, молодь має широкий доступ до правової інформації через Інтернет, освітні програми, міжнародні ініціативи; з іншого – цифрове середовище часто стає джерелом неправдивої або маніпулятивної інформації, що спотворює правосвідомість [2, с. 2].

Важливою рисою сучасної молодіжної правової культури є підвищення інтересу до тем прав людини, екологічного права, цифрової безпеки. Молодь активно залучається до правозахисної діяльності, громадських ініціатив, адвокаційних кампаній, що свідчить про прагнення не лише знати свої права, а й активно їх захищати. Проте залишається проблема формального підходу до права як до набору заборон та санкцій, а не як до ціннісної основи соціального співіснування.

Сучасні умови, зокрема війна в Україні, змінили акценти у правовій культурі молоді. Зросла увага до питань захисту національних інтересів, міжнародного гуманітарного права, прав військовослужбовців і внутрішньо переміщених осіб. Це вимагає глибшої інтеграції правових знань у систему освіти, посилення правових кампаній у медіапросторі, активізації діалогу між молоддю та правозахисними інституціями [3].

Одним із викликів залишається розрив між теоретичним знанням права і його практичним застосуванням. Молодь часто стикалася і стикається з недовірою до правоохоронних органів, судів, що породжує правовий нігілізм. Подолання цієї недовіри можливе через реформу правосуддя, відкритість

державних інституцій і залучення молоді до практик участі в процесах ухвалення рішень на різних рівнях.

Отже, правова культура молоді у сучасних умовах є динамічним явищем, що вимагає постійної уваги і підтримки. Її розвиток є не тільки індикатором демократичності суспільства, а й запорукою стійкого, справедливого майбутнього держави. Інвестуючи в правову освіту, формування активної правової позиції молоді та культивування поваги до права, суспільство забезпечує себе відповідальними громадянами, здатними ефективно діяти в умовах змін та викликів XXI століття.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Варава І., Темченко Я., Григоренко М. Формування правової культури молоді як суспільно-правова проблема: теоретичний і практичний аспекти. *Молодий вчений*. 2022. № 1 (101). С. 1–5. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-1-101-1

3. Макеєва О. М. Правова культура як елемент правової системи. *Часопис Київського університету права.* 2012. № 4. С. 64–66.

Юлія Семененко
студентка 1-го курсу другого
магістерського рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»

Науковий керівник:
Альона Погрібна
доцент кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМООЦІНКИ І ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ЖІНОК

Загалом проблема взаємозв'язку самооцінки та психологічного здоров'я у професійному розвитку сучасних жінок набуває актуальності в нинішніх умовах, тому є завищені очікування до професійної самореалізації. Суспільство диктує свої правила, наприклад: підвищеної соціальної активності жінок, розширення їхніх можливостей у багатьох сферах, але водночас спостерігається психологічне навантаження, яке пов'язано з необхідністю об'єднувати професійні та сімейні ролі. У цьому випадку самооцінка є важливим фактором, який впливає на психологічне здоров'я та

на професійний розвиток жінок.

Самооцінка як інтегральний компонент самосвідомості відіграє визначальну роль у регуляції поведінки та діяльності особистості. За визначенням С. Д. Максименка, самооцінка є центральним особистісним утворенням, що виконує регуляторну функцію у процесі діяльності та спілкування, впливає на поведінку та розвиток особистості [1, с. 25]. Адекватна самооцінка створює основу для конструктивної взаємодії з оточуючим світом, сприяє психологічному благополуччю та успішній професійній самореалізації.

Психологічне здоров'я, згідно з концепцією Т. М. Титаренко, розглядається як динамічна рівновага між адаптивними можливостями особистості та постійно змінюваними умовами середовища, здатність до самоактуалізації та самореалізації, досягнення внутрішньої гармонії [2, с. 112]. У контексті професійного розвитку жінок психологічне здоров'я є необхідною умовою ефективної діяльності та особистісного зростання.

Доктор психологічних наук О. І. Бондарчук говорить про те, що професійний розвиток сучасних жінок відбувається під впливом складної системи чинників, серед них важливе місце посідають: особистісні характеристики, зокрема самооцінка. Вона вказує на те, що неадекватна самооцінка (завищена або занижена) призводить до професійних деформацій, психосоматичних розладів та емоційного вигорання [3, с. 78].

Структура взаємозв'язку психологічного здоров'я та самооцінки у професійному розвитку жінок можна відокремити такими ключовими компонентами:

1. Когнітивний. Визначає систему уявлень та знань про свою особистість як професіонала, усвідомлення обмежень та власних можливостей, адекватну оцінку своїх професійних досягнень та якостей.

2. Емоційно-оцінний. Визначає відображення ставлення жінки до своєї особистості, як до фахівця, як вона задоволена своєю професією, стресостійкість в професійних викликах.

3. Поведінковий. Визначає проявленість у конкретних діях, які спрямовані на професійне самовдосконалення, конструктивно вирішувати професійні задачі та здатність подолання труднощів.

4. Мотиваційно-ціннісний. Визначає спрямованість на професійний розвиток, прагнення до самореалізації, узгодженість професійних та особистісних цінностей.

Дослідження Т. В. Говорун та О. М. Кікінежді свідчать, що гендерні стереотипи можуть суттєво впливати на самооцінку жінок та їхнє психологічне здоров'я. Зокрема, інтерналізація традиційних гендерних очікувань часто призводить до формування заниженої професійної самооцінки, синдрому «самозванця», коли жінка, незважаючи на об'єктивні досягнення, відчуває себе некомпетентною та непридатною для виконання професійних обов'язків [4, с. 93].

Професійний розвиток сучасних жінок відбувається у кілька етапів:

- професійне самовизначення та вибір фаху;
- професійна освіта та формування фахової ідентичності;
- професійна адаптація та входження у професійну спільноту;
- професійне становлення та кар'єрне зростання;
- досягнення професійної майстерності та самореалізація.

На кожному з цих етапів самооцінка є важливим регулятором активності, впливаючи на постановку цілей, вибір засобів їх досягнення та оцінку результатів діяльності. Адекватна самооцінка сприяє формуванню реалістичних професійних домагань, конструктивному подоланню труднощів та збереженню психологічного здоров'я.

Як зазначає Л. М. Карамушка, у сучасних умовах професійний розвиток жінок часто супроводжується рольовими конфліктами, пов'язаними з необхідністю поєднувати професійні та сімейні обов'язки. Це створює додаткове психологічне навантаження та може негативно впливати на самооцінку і психологічне здоров'я [5, с. 42]. Водночас адекватна самооцінка та розвинені навички саморегуляції дозволять ефективно долати ці труднощі та досягати гармонійного поєднання різних сфер життя.

Американська дослідниця С. Бем у своїй теорії гендерної схеми наголошує, що андрогінність, тобто гармонійне поєднання традиційно «жіночих» та «чоловічих» якостей, сприяє формуванню адекватної самооцінки, психологічного благополуччя та успішної професійної самореалізації жінок. Андрогінні особистості характеризуються більшою гнучкістю поведінки, адаптивністю та стресостійкістю, що є важливими чинниками збереження психологічного здоров'я в умовах професійних викликів.

Отже, взаємозв'язок самооцінки і психологічного здоров'я у професійному розвитку сучасних жінок є складним та багатоаспектним феноменом, який потребує комплексного підходу до вивчення. Формування адекватної самооцінки є важливою умовою збереження психологічного здоров'я успішної професійної самореалізації жінок. Це передбачає розвиток навичок рефлексії, саморегуляції, конструктивного подолання труднощів та гармонійного поєднання різних сфер життя.

Отже, дослідження взаємозв'язку самооцінки і психологічного здоров'я у професійному розвитку сучасних жінок має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки створює основу для розробки ефективних програм психологічного супроводу професійного становлення жінок, спрямованих на формування адекватної самооцінки, розвиток стресостійкості та збереження психологічного благополуччя.

---

1. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : КММ, 2019. 272 с.

2. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

3. Бондарчук О. І. Психологічні особливості розвитку самоефективності керівників освітніх організацій в умовах професійної діяльності. *Актуальні проблеми психології.* 2018.

Т. 1. Вип. 50. С. 76–83.

4. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія : навч. посіб. Київ : Академія, 2021. 308 с.

5. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2019. 344 с.

Катерина Хмеленко
юрисконсульт Адвокатського бюро «Дениса Голобородька»,
здобувач магістерського рівня вищої освіти Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого та Академії економічних досліджень у м. Бухарест, Румунія

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НОВЕЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО УГОДИ (ДОГОВОРУ) ПРО НЕКОНКУРЕНЦІЮ: ПРИКЛАД ЗАКОНОДАВСТВА РУМУНІЇ

Протягом останніх декількох років набула свого поширення практика укладання угод про неконкуренцію у трудових та цивільно-правових відносинах на території України. Особливе значення такі угоди отримали у ІТ сфері. Проте залишається відкритим питання щодо запровадження законодавчого регулювання укладання такої угоди, що передбачатиме забезпечення прав усіх її сторін. І з метою формулювання конкретних пропозицій щодо внесення змін до нашого законодавства у статті проаналізовано законодавство однієї із держав-членів ЄС, а саме – Румунії.

Дослідження розпочнемо із розгляду законодавства України. Варто зазначити, що єдиним нормативно-правовим актом, який стосується угоди про неконкуренцію в Україні, є Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 № 1667-IX. У ньому вживається поняття «договір про утримання від вчинення конкурентних дій» [1].

Цей Закон регулює функціонування режиму Дія Сіті та діяльність його резидентів, у тому числі під час трудової діяльності, тобто дія Закону поширюється навіть не на всіх суб'єктів ІТ сфери, а лише на обмежене коло осіб, що здійснюють діяльність в ній.

Суб'єкти. Зазвичай угода про неконкуренцію укладається між роботодавцем та працівником (у разі наявності трудового договору) або між замовником та виконавцем (у разі наявності цивільно-правового договору). Тобто угода про неконкуренцію підписується вже після підписання основного договору і не замінює його.

Істотні умови. Звернемося до ЗУ №1667-IX. Згідно з ч. 2 ст. 27 цього закону, до істотних умов договору про утримання від вчинення конкурентних

дій належать: 1) строк зобов'язання: триває не більше *12 місяців* з дня припинення трудових, цивільно-правових чи господарсько-правових відносин між фахівцем та резидентом Дія Сіті; 2) територія, на яку поширюється дія зобов'язання; 3) вичерпний перелік видів діяльності, що вважаються конкуруючою діяльністю, та/або осіб, які здійснюють конкуруючу діяльність; 4) матеріальні блага, які фахівець отримує у відплату за зобов'язання утримуватися від вчинення конкурентних дій [1].

Конкурентні дії. Із аналізу ч. 3 ст. 27 ЗУ № 1667-IX випливає, що конкурентними діями вважаються: 1) укладення трудових договорів (контрактів), гіг-контрактів або інших цивільно-правових чи господарсько-правових договорів з іншими особами, які здійснюють діяльність, аналогічну діяльності такого резидента Дія Сіті (конкуруюча діяльність); 2) здійснення конкуруючої діяльності як фізичної особи – підприємця; 3) володіння прямо чи опосередковано часткою в іншій юридичній особі, яка здійснює конкуруючу діяльність; 4) обіймання посади члена органу управління іншої юридичної особи, яка здійснює конкуруючу діяльність; 5) вчинення інших конкурентних дій, передбачених договором [1].

Насправді, угода про неконкуренцію – це спосіб роботодавця чи замовника захистити діяльність свого бізнесу. Водночас працівнику чи виконавцю підписання такої угоди може бути невигідне через обмеження сфери діяльності і, відповідно, розміру прибутку в майбутньому.

Проблематика. 1. Необхідно акцентувати, що закон № 1667-IX не поширюється на всю сферу трудових та цивільно-правових відносин. А отже, укладання угод про неконкуренцію між суб'єктами, які не стосуються режиму Дія Сіті, є неврегульованим, що створює підґрунтя для порушення прав сторін договору. Вимоги до угод про неконкуренцію є специфічними, а тому законодавство повинно містити спеціалізовані норми, що стосуватимуться конкретно цього виду договору.

У Румунії питання укладання угод про неконкуренцію (вживається термін *clauza de neconcurenţă* – положення про неконкуренцію) між роботодавцем та працівником врегульоване Кодексом законів про працю Румунії (*Codul Muncii*). У ст. 20 цього кодексу визначено, що сторони можуть домовитися про включення до індивідуального трудового договору специфічних положень, серед яких може бути положення про неконкуренцію [2]. В інших статтях кодексу, присвячених положенню про неконкуренцію, висуваються конкретні вимоги до їх змісту.

2. Окремо українському законодавцю необхідно звернути увагу на врегулювання визначення розміру виплати (компенсації) працівнику чи виконавцю у період неконкуренції після припинення дії основного договору. Як ми бачимо, угода про неконкуренцію може суттєво обмежувати професійну діяльність працівника чи виконавця. Тобто є варіант, коли така сторона угоди не зможе взагалі займатися своєю діяльністю протягом цього періоду. Передбачаючи цей розвиток подій, розмір виплат має покривати базові

потреби сторони договору, що погодилася на підписання угоди, яка передусім забезпечує права роботодавця чи замовника.

Згідно зі ст. 21 Кодексу законів про працю Румунії, виплата здійснюється протягом усього періоду відсутності конкуренції (ч. 1); у індивідуальному трудовому договорі в разі наявності положення про неконкуренцію обов'язково визначається розмір виплати протягом періоду неконкуренції (ч. 2); щомісячна компенсація за неконкуренцію, що належить працівникові, не є заробітною платою, обговорюється і повинна становити щонайменше 50 % від середнього місячного валового доходу працівника за останні 6 місяців, що передували даті припинення індивідуального трудового договору, або, якщо тривалість індивідуального трудового договору становила менше 6 місяців, від середнього місячного валового доходу працівника за час дії договору (ч. 3); компенсація за неконкуренцію є витратами роботодавця, вираховується під час розрахунку оподатковуваного прибутку та оподатковується у фізичної особи-бенефіціара відповідно до законодавства (ч. 4) [2].

3. В українському законодавстві також відсутні норми щодо вирішення спорів між сторонами угоди про неконкуренцію. У законі № 1667-IX зазначено лише, що вони вирішуються у порядку цивільного судочинства (ч. 2 ст. 28) [1].

У Кодексі законів про працю Румунії зазначено, що у разі винного недотримання положення про відмову від конкуренції працівник може бути притягнутий до відповідальності у вигляді відшкодування збитків та, у відповідних випадках, шкоди, що відповідає шкоді, яку він завдав роботодавцю (ст. 24) [1].

До того ж згідно з ч. 1 та ч. 2 ст. 23 Кодексу, застереження про заборону конкуренції не може мати наслідком повну заборону працівникові здійснювати свою професію або спеціалізацію й за заявою працівника, або територіальної інспекції праці компетентний суд може послабити дію положення про заборону конкуренції [2]. У Рішенні № 1.277 від 12 жовтня 2010 р. Конституційний суд Румунії зазначив, що надання права на звернення до компетентного суду та територіальної інспекції праці для пом'якшення наслідків застереження про неконкуренцію виключно на користь працівника ґрунтується на позитивному зобов'язанні держави захищати економічно слабшу сторону індивідуального трудового договору, а саме працівника, а не роботодавця. Норма має захисний характер, є правовою пільгою, наданою працівникові з огляду на його конкретну ситуацію, а отже, її застосування в жодному разі не може бути поширене на роботодавця. Отож працівник і роботодавець апріорі перебувають у різному становищі, а отже, і правовий режим, що застосовується до них, повинен бути різним [3].

До речі, у цьому ж Рішенні Конституційний суд Румунії встановив, що укладення умови про неконкуренцію є захисним заходом, що вживається роботодавцем з метою запобігання можливій недобросовісній конкуренції в його сфері діяльності; конкретно кажучи, воно перешкоджає його колишньому працівникові здійснювати на власну користь або на користь третьої особи

діяльність, яка конкурує з діяльністю, що здійснюється його роботодавцем [3].

Отже, законодавство України потребує внесення змін та доповнень щодо вимог до укладання угод про неконкуренцію в трудових або цивільно-правових відносинах. Для впровадження необхідного законодавства можна взяти за основу Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (регулює функціонування режиму Дія Сіті) та положення з Кодексу законів про працю Румунії, особливо ті, що стосуються розміру компенсації протягом періоду відсутності конкуренції. Запровадження відповідного законодавства повинно позитивно відобразитися на забезпеченні прав як працівника/виконавця, так і роботодавця/замовника (сторона, на чию користь працівник чи виконавець буде зобов'язаний відмовитися від здійснення конкурентних дій протягом певного часу після припинення дії основного договору, тобто трудового чи цивільно-правового).

1. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15.07.2021 р. № 1667-IX. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text

2. Codul Muncii din 24 ianuarie 2003: Legea nr. 53/2003. *Monitorul Oficial nr. 345 din 18 mai 2011.* URL: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/128647

3. Decizie de Curtea Constituțională nr. 1.277 din 12 octombrie 2010. *Monitorul Oficial nr. 52 din 20 ianuarie 2011.* URL: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/125415

Шевякова М. О.
магістрант 1 курсу спеціальності
"Технічний переклад",
Університет Саленто, м. Лечче, Італія

Науковий керівник:
Шевяков О. В.
доцент кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ БІЛІНГВІЗМУ

Предметом дослідження були особливості оформлення змістової і матеріальної структури книги як білінгвального видання. Білінгвізм як явище грає значну роль на сучасному етапі розвитку суспільства. Досліджено історію виникнення цього феномену, його наукового осмислення, втілення білінгвізму у художній літературі та видавничій справі [1].

Білінгвізм як соціальний феномен має глибоке історичне коріння. Він виникає внаслідок міжмовних контактів, які встановлюються з екстралінгвістичних причин: підкорення корінного етносу після завоювання його земель; мирне співіснування різномовного населення в межах однієї території; виникнення політичних, економічних, культурних відносин з населенням іншої країни; засвоювання іноземної мови в процесі навчання.

Як теоретична проблема білінгвізм почав досліджуватися лише наприкінці XIX століття. Це явище багатоаспектне, воно має велику кількість тлумачень та класифікацій, але всі вони ґрунтуються на трактуванні двомовності як практики поперемінного застосовування двох мов. Виокремлюють дві основні концепції трактування цього явища в залежності від ступеня володіння мовами: у вузькому розумінні володіння іншою мовою практично не відрізняється від володіння рідною, у широкому – користування другою мовою може бути недосконалим.

Явище білінгвізму має свої прояви і в художній літературі. Літературний білінгвізм надає можливість проникнути в інший культурний простір, почати культурний діалог, який має призвести до взаємозбагачення національних літератур і мов. Всесвітньо відомими є прізвища багатьох двомовних письменників, творчість яких є проявом літературно-художнього білінгвізму – це Й. Бродський, Т. Шевченко, С. Беккет, Р. Гарі та інші. Багато з них отримали за свою твори на нерідній мові престижні літературні премії і всесвітнє визнання [2].

Білінгвізм у видавничій практиці реалізується у перекладних виданнях та виданнях з паралельним текстом, які ще називають білінгвальними виданнями. Розвиток білінгвальних видань в українському просторі є важливим задля збагачення внутрішньої культури читачів в умовах сьогодення. На сучасному українському книжковому ринку в останні роки простежується тенденція до зростання тиражів саме білінгвальних видань. Насамперед, це дитячі пізнавальні видання для різного віку. Тенденція охопила велику кількість видавництв: від молодих («Фонтан казок», «Брайт Букс») до великих та відомих («Фоліо», «Веселка» «Видавництво «Старого Лева», «Либідь»), що свідчіть про безумовний попит на багатомовні видання та прагнення до розширення міжкультурних горизонтів майбутніх поколінь.

Для аналізу білінгвального видання було обрано італійсько-українське видання, яке вийшло у 2014 р. у видавництві «Либідь». Ця книга-білінгва, на нашу думку, є однією із взірцевих в українському книжковому просторі, вершиною видавничої праці та прикладом концептуальності сучасного класичного видання.

Збірка орієнтована на широкий загал читачів. Поетичний спадок представлено в перекладах І. Франка, М. Рильського, В. Сосюри та інших знаних українських поетів. У виданні взято найвідоміші вірші та поеми та розташовано їх за роками написання. В рубрику «Лірика» увійшло 55 віршів, у розділі «Поеми» вміщено дві поеми та присвяту до поеми «Демон». Розділ

«Варіанти перекладів» містить багато варіацій перекладів віршів.

Психолого-педагогічна концепція інноваційного видання втілюється у трьох її складових: смисловій, художньо-графічній та маркетинговій. Смислова складова концепції полягає у єдності класики з сучасністю; у актуальності і важливості тем, які розкриті в творчості автора для сучасного читача. Цьому сприяє поєднання двох мов, двох світів на сусідніх сторінках, задля зручного порівняння оригіналу з перекладом, розширення власного світогляду та відчуття відтінків різних мов.

Лірику у виданні скомпоновано за роками, датовано перші публікації віршів творів італійських авторів та їх перекладів українською перекладачами. Більш того, упорядник разом з видавцем подають численні варіації перекладів найвідоміших творів авторів поза основним текстом, щоб зберегти гармонійне художньо-текстове сприйняття твору та його перекладу на сторінках основного тексту, де на лівій сторінці подано оригінал, а на правій – переклад.

Маркетингова складова концепції видання реалізується у доступності видання в українських книжкових магазинах, а також оригінальній відеопромоції у YouTube із прочитанням дітьми українських перекладів, але, безумовно, потребує більш потужної рекламної кампанії.

Художньо-графічна складова концепції видання полягає у довершеному поєднанні малюнків самих італійських авторів із модернізованим баченням образів сучасними українськими художниками. Ця складова створює цілісний змістово-художній "образ" видання. Систематичне поєднано зображальний ряд та ідею видання. Збережені авторські малюнки у якісному сучасному виконанні, яке не суперечить стилю, жанру і задуму видання, демонструють справжню майстерність художників. Поєднання кольорів, малюнків та шрифтів виглядає дуже якісно та цілісно. Таким чином, три складові концепції видання створюють єдине ціле: довершене видання, яке зацікавить свого читача зовнішньою та змістовою якістю, завдяки єдиній досконалій системі.

1.Sizov V., Sheviakov O., Slavska Ya., Alforov O., Kornienko V. (2022). Theoretical foundations of pedagogy and educations: Collectuve monograf. International Science Groop Boston: Primedia eLaunch. 602 p. P.60-66. DOI-10.4622299/ ISG.2022.

2.Grimaldi M. (2020). From brain noise to syntactic structures: a formal proposal within the oscillatory rhythms perspective. Berlin-New York. P. 293-216.

Астаф'єва І. П.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ісланкін С. М.
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ

Розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, зокрема умисних вбивств, є одним із найскладніших напрямів діяльності органів досудового розслідування. Це обумовлено високим ступенем суспільної небезпеки зазначених злочинів, необхідністю оперативного реагування та застосування комплексу слідчих (розшукових) дій для встановлення обставин події, осіб, причетних до її вчинення, а також збереження доказової бази.

Відповідно до статті 27 Конституції України, кожна людина має невід'ємне право на життя, а держава зобов'язана його захищати. Саме це положення є ключовим орієнтиром у діяльності правоохоронних органів під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним посяганням на життя людини.

Після надходження інформації про злочин, відповідно до статті 214 Кримінального процесуального кодексу України, слідчий або прокурор зобов'язаний невідкладно внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Отже, згідно з п. 1 ч. 2 ст. 216 КПК України, досудове розслідування умисних вбивств (ч. 1 та ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України) здійснюється слідчими органів Національної поліції.

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій визначені розділом 20 КПК України, що регламентує порядок здійснення таких дій, як огляд місця події, допит свідків, проведення експертиз, обшук тощо. Додатково практичні аспекти організації розслідування зазначених правопорушень окреслено в Наказі МВС України від 06.07.2017 № 575, яким затверджено методичні рекомендації щодо розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, зокрема злочинів проти життя.

Розслідування вбивств має низку характерних особливостей, що зумовлені як специфікою самого злочину, так і необхідністю забезпечення максимально швидкого, точного й повного з'ясування обставин події. Тому нижче зроблено детальний опис кожної з особливостей:

1. Невідкладність реагування. Умисне вбивство – тяжкий злочин, тому зволікання може призвести до втрати важливих доказів, втечі підозрюваного чи зникнення свідків. Відразу після отримання повідомлення про злочин слідчий або прокурор зобов'язаний внести відомості до ЄРДР та розпочати досудове розслідування.

- *ст. 214 КПК України*: зобов'язує розпочати розслідування *невідкладно*, але не пізніше 24 годин після отримання повідомлення.
- *ст. 1 КПК України:* основна засада – *швидке, повне та неупереджене розслідування* кримінальних правопорушень.

Приклад: несвоєчасне прибуття слідчо-оперативної групи може призвести до втрати речових доказів (зброї, слідів крові, слідів ніг чи шин тощо).

2. Значення огляду місця події. Саме місце вчинення злочину є основним джерелом інформації на початковому етапі – тут зосереджені як речові докази, так і слідова інформація. Огляд місця події дозволяє зібрати сліди злочину, зафіксувати положення тіла, обстановку, знайти зброю, сліди боротьби тощо.

- *ст. 237–239 КПК України*: огляд місця події є невідкладною слідчою дією, яка проводиться *без ухвали слідчого судді*, якщо не йдеться про проникнення в житло.
- *ст. 240 КПК України*: передбачає можливість відеофіксації огляду.
- *Наказ МВС № 575 від 06.07.2017*: деталізує *тактику та послідовність* дій під час огляду місця події.
- *Необхідність проведення судово-медичної експертизи тіла.* Експертиза дозволяє встановити причину смерті, механізм та знаряддя вбивства, час настання смерті, що критично важливо для побудови версії події. Часто призначається й додаткова експертиза – наприклад, гістологічна, токсикологічна.
- *ст. 242 КПК України*: експертиза призначається у разі необхідності спеціальних знань.
- *ст. 243 КПК України*: експертиза трупа *обов'язкова у випадках насильницької смерті.*
- *Наказ МОЗ України № 6 від 17.01.1995* (із змінами): визначає *порядок проведення судово-медичної експертизи.*

Особливість: у справах про вбивство зазвичай призначають *розширену комплексну експертизу* (медико-криміналістичну, гістологічну, токсикологічну тощо).

3. *Значення допиту свідків і очевидців.* Свідки можуть бути емоційно збудженими або дезорієнтованими. Тому допит потребує психологічної підготовки слідчого, а також – дотримання тактики фіксації правдивих показань. Можливе проведення одночасного допиту, очної ставки, поліграфу.

- *ст. 224 КПК України:* визначає порядок допиту, зокрема неповнолітніх, осіб зі статусом свідка, потерпілого, підозрюваного.

- *ст. 225 КПК України*: допит у суді може проводитись на досудовому етапі, якщо існує ризик *втрати свідка*.
- *Наказ МВС № 575*: містить рекомендації щодо *тактики допиту* при розслідуванні злочинів проти життя.

Особливість: допити мають бути *детально зафіксовані* (протокол, аудіо/відео), можливе використання *очних ставок та одночасного допиту.*

4. Створення та перевірка версій. На підставі зібраної інформації формуються кілька версій (побутовий конфлікт, замовне вбивство, інсценування самогубства тощо), які перевіряються паралельно. Цінність цієї слідчої (розшукової) дії дозволяє уникнути помилкового спрямування слідства. Формування слідчих версій є основою розкриття злочину: визначення мотиву, способу, знаряддя, осіб, які могли вчинити злочин.

- *ст. 91 КПК України*: завданням кримінального провадження є *встановлення обставин*, зокрема мотиву, способу, особи винного.
- *Методичні рекомендації МВС*: під час розслідування вбивства слід *одразу формувати кілька альтернативних версій*.

5. Оперативно-розшукові заходи. У рамках досудового розслідування проводяться оперативні заходи – прослуховування, зовнішнє спостереження, контроль за вчиненням злочину тощо (на підставі ухвали суду). Метою є встановлення причетних осіб та отримання додаткових доказів.

- *Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»,* ст. 7: визначає повноваження підрозділів, перелік заходів (спостереження, контроль за вчиненням злочину, зняття інформації тощо).
- *ст. 246 КПК України*: негласні слідчі дії (НСРД) можливі *за ухвалою слідчого судді.*

6. Застосування ДНК-експертизи та технічних засобів. Сучасні технології дають змогу ідентифікувати особу за найменшими біологічними слідами – кров, волосся, епітелій тощо. Суттю цієї слідчої (розшукової) дії є ідентифікація особи злочинця або жертви, встановлення контакту між ними, підтвердження факту перебування на місці злочину.

- *ст. 242–243 КПК України*: експертиза біологічних зразків (сліди крові, сперми, волосся тощо).
- *Закон України «Про державну реєстрацію ДНК» (2023): дозволяє формувати ДНК-профілі* та зберігати їх у базі.

Особливість: результати ДНК-експертизи мають високу доказову силу та можуть бути вирішальними у суді.

7. Психологічне профілювання злочинця. У складних або серійних справах залучається психолог чи профайлер, який допомагає скласти ймовірний психотипзлочинця.

Перевагою є те, що дана слідча (розшукова) дія допомагає прогнозувати подальші дії, мотив, спосіб мислення. Тобто по-суті побудова психопортрету для визначення мотиву, прогнозу поведінки, кола підозрюваних. Прямої регламентації у КПК немає, але:

- *ст. 22 КПК України* дозволяє слідчому *застосовувати всі законні засоби для збирання доказів.*
- *Наказ МВС № 575* рекомендує залучення *психолога або профайлера* при складних або серійних злочинах.

Приклад: вивчення особистих речей, поведінки на місці злочину, особистісних звичок для побудови профілю.

Розслідування умисних вбивств є однією з найскладніших та найвідповідальніших ділянок у діяльності органів досудового розслідування. Успішність цього процесу значною мірою залежить від своєчасного та якісного проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події, допитів, призначення судових експертиз, а також використання методів криміналістики для збору, фіксації й аналізу доказів.

Криміналістика в цій сфері виконує ключову роль, надаючи науково обґрунтовані методи й тактичні прийоми, що забезпечують ефективність розслідування. Особливу увагу слід приділяти тактичній гнучкості дій слідчого, комплексному використанню експертних знань та тісній взаємодії з оперативними підрозділами.

Правильне застосування криміналістичних знань дозволяє не лише встановити істину у справі, але й своєчасно виявити і затримати особу, яка вчинила вбивство, забезпечивши при цьому дотримання законності та прав людини в ході досудового розслідування.

Таким чином, проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні вбивств повинно базуватися на комплексному поєднанні норм Кримінального процесуального кодексу України, відомчих інструкцій та криміналістичних рекомендацій, що уможливлює ефективне викриття злочинів проти життя.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 05.05.2025).

Балачук К. С.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Чернобук В. В.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

В онтології права закладено твердження, що практичне втілення прав і свобод індивіда є нездійсненним без активної участі державних інституцій, зокрема правоохоронних органів, та уповноважених осіб. Функціонування зазначених суб'єктів публічної влади є об'єктивним підтвердженням дієвості особистої та громадянської свободи, виступаючи необхідною умовою для трансформації нормативно закріплених правових прерогатив у повсякденну практику життєдіяльності кожної людини. З огляду на це, одним із пріоритетних напрямів сучасної юриспруденції постає дослідження функціонального призначення правоохоронних органів у контексті гарантування реалізації прав і свобод людини.

Особливої уваги заслуговує науковий підхід Н. Заяць, яка стверджує, що правоохоронна діяльність охоплює не виключно примусові заходи та покарання, але й напрямки забезпечення та захисту прав громадян [1, с. 43]. Головна мета такої діяльності полягає не лише у припиненні правопорушень (незважаючи на безперечну важливість даного напрямку), але й у захисті честі, гідності особи, охороні її прав та свобод. На підставі зазначеного, до органів, для яких пріоритетним завданням виступає забезпечення прав особистості, належать суд, прокуратура, органи внутрішніх справ, служби державної безпеки, арбітраж, юстиція, нотаріат. Функціонування всіх правоохоронних інституцій має фундаментальне значення для життєдіяльності суспільства, захисту державних інтересів та охорони прав людини. Науковець підкреслює, що внесок окремих правоохоронних органів у вирішення окреслених питань характеризується певною диференціацією, зумовленою відмінностями компетенції, функціональним призначенням, методологічними підходами та наявними ресурсами. Взаємодоповнюючи один одного, правоохоронні органи формують систему, що становить основу організаційного забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини.

Згідно з концепцією В. Пчолкіна, механізм забезпечення прав людини в

діяльності правоохоронних органів структурно поділяється на дві взаємопов'язані підсистеми. Перша підсистема – охоронна, інтегрує правові засоби, що встановлюють межі законного обмеження індивідуальної свободи громадян (гарантійні засоби) та забезпечують законність під час застосування примусових заходів, які обмежують таку свободу (охоронні засоби). Охоронна підсистема функціонує безперервно та спрямована на запобігання протиправним посяганням на свободу громадян з боку представників правоохоронних структур. Друга підсистема – захисна, являє собою комплекс правових заходів, спрямованих на відновлення порушеного права, притягнення винних до відповідальності, компенсацію шкоди, заподіяної правопорушенням (гарантійні засоби), та організацію діяльності правоохоронних органів щодо впровадження юридичних засобів захисту прав людини (захисні засоби). Застосування захисних засобів стає потрібним у випадках порушення прав особистості посадовими особами. Використання правоохоронними органами зазначених заходів регламентується законодавством та іншими нормативно-правовими актами, доповнюється організаційною та контрольно-наглядовою діяльністю, що дозволяє реалізувати дані правові акти й запобігти незаконним посяганням на права людини з боку окремих посадових осіб [2, с. 122-123].

У системі державних органів, на котрі покладено функцію реалізації заходів із гарантування конституційних прав і свобод громадян, Національна поліція відіграє значну роль. Серед правоохоронних інституцій саме на неї покладається найширший спектр завдань, пов'язаних із забезпеченням основоположних прав і свобод людини. До її ключових функцій належать гарантування недоторканності прав і свобод громадян перед протиправними зазіханнями та підтримання публічного порядку й безпеки [3, с. 101]. З огляду на вищезазначене, можна констатувати, що операційна діяльність поліції першочергово спрямована на реалізацію прав громадян держави та проголошених у ній свобод, причому усвідомлення природи та значущості прав людини становить методологічну основу її функціонування та визначає пріоритетність цих прав як вищої соціальної цінності. Аналізуючи питання забезпечення прав і свобод особистості у контексті діяльності поліцейських органів, слід підкреслити, що зазначена правоохоронна інституція, на відміну від інших суб'єктів правопорядку, перебуває під постійним громадським контролем; якість та ефективність її функціонування обумовлюють дієвість інших правоохоронних структур. Кожен індивід на підставі особистого досвіду здатен оцінити рівень надання державою послуг у сфері захисту прав людини, від чого, у загальному підсумку, залежить результативність гарантування прав і свобод громадян у різноманітних сферах суспільного життя [4, с. 104].

Отже, ініціювання реформування правоохоронних органів стало початковим етапом на шляху інтеграції держави до європейських нормативів у сфері захисту прав людини та громадянина. Однак сучасний суспільно-

політичний контекст зумовлює необхідність розробки та впровадження новітніх правових механізмів забезпечення зазначених прав.

1. Тицька Я. О., Громовенко К. В. Роль правоохоронних органів у забезпеченні прав людини: теоретико-правовий аспект. *Держава та регіони.* 2021. № 2 (72). С. 120–125.

2. Заяць Н. Повага до прав людини в діяльності правоохоронних органів. Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку. Київ : Істина, 2017. С. 42–45.

3. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навчальний посібник / ред.: Д. Є. Забзалюка, Р. Б. Тополевського. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 320 с.

4. Танько А. Діяльність правоохоронних органів щодо забезпечення прав і свобод людини в нормативно-правовому полі. *Порівняльно-аналітичне право.* 2019. № 6. С. 102–105.

Владислав Бєлаш
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Наталія Обушенко
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ПОЗИКИ

У системі зобов'язального права України договір позики посідає одне з ключових місць, будучи поширеним механізмом регулювання приватних правовідносин. Його значення полягає у забезпеченні правової визначеності під час передання грошових коштів або речей, визначених родовими ознаками, від однієї особи до іншої з обов'язком повернення. Законодавче закріплення поняття та умов договору позики сприяє забезпеченню стабільності майнового обігу та захисту прав сторін, особливо в умовах зростаючих соціально-економічних викликів. Нормативною основою виступають положення Глави 71 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), зокрема статті 1046–1048.

Відповідно до ст. 1046 ЦКУ, за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність іншій стороні (позичальникові) грошові кошти або речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути ту саму суму грошових коштів або аналогічну кількість речей того самого роду та якості [4]. Юридична природа договору позики полягає в тому,

що він є:

– реальним договором – виникає з моменту фактичної передачі майна;

– одностороннім – обов'язки має лише позичальник;

– відплатним або безоплатним – залежно від домовленості між сторонами.

Суттєвою рисою є можливість участі в договорі як фізичних, так і юридичних осіб, що розширює сферу застосування даного інституту у майновому обігу. Договір позики має спільну економічну природу з кредитним договором та договором банківського вкладу. Усі ці правочини передбачають передання грошових коштів чи речей із обов'язком їх повернення. Основною відмінністю є те, що кредитний договір укладається виключно з банком або іншою фінансовою установою, тоді як договір позики допускає участь будь-яких суб'єктів приватного права [1, с. 24].

Незважаючи на те, що нотаріальне посвідчення договору не є обов'язковим, воно може відігравати додаткову роль у забезпеченні юридичної сили правочину та спрощувати процедуру примусового виконання зобов'язань (зокрема через виконавчий напис нотаріуса).

Договір позики є одним із базових інструментів регулювання зобов'язальних правовідносин у цивільному праві. Його правова конструкція, заснована на передачі майна у власність з обов'язком повернення, має глибоку економіко-правову основу. Відповідно до чинного законодавства, договір позики відзначається реальністю, односторонністю та можливістю бути як оплатним, так і безоплатним. Правильне документальне оформлення таких договорів, у тому числі з використанням розписки, дозволяє забезпечити надійний правовий захист інтересів сторін та мінімізувати ризики, пов'язані з недобросовісним виконанням зобов'язань. Судова практика підтверджує вагомість належного доказового забезпечення в позикових правовідносинах, що робить вивчення цього інституту особливо актуальним у контексті розвитку правової держави та зміцнення договірної дисципліни [2, с. 47].

У сучасній правозастосовній практиці укладення договору позики супроводжується низкою проблем, серед яких особливу складність становлять: недотримання письмової форми договору, відсутність належних доказів факту передання коштів, недобросовісна поведінка позичальників, а також зловживання правом з боку окремих кредиторів. Значну загрозу створює й низька правова обізнаність громадян щодо юридичних наслідків таких зобов'язань, що ускладнює реалізацію та захист прав сторін, особливо в судовому порядку. Шляхи вирішення зазначених проблем полягають передусім у підвищенні правової культури населення, запровадженні спрощених цифрових механізмів укладення та підтвердження договорів позики, розробці типових форм договорів із чіткими умовами повернення коштів, а також у розширенні доступу до правової допомоги для соціально вразливих верств населення. Важливою також є судова практика, яка роз'яснює правову природу розписок і підтверджувальних документів, що

дозволяє сторонам легше орієнтуватися в допустимих доказах на підтвердження укладення договору [3, с. 46].

Отже, ефективне функціонування інституту договору позики вимагає як вдосконалення нормативного регулювання, так і належної правової практики його застосування. Забезпечення прозорості, правової визначеності та балансу інтересів сторін у позикових відносинах сприятиме зміцненню договірної дисципліни, підвищенню довіри між суб'єктами правових відносин та розвитку цивільного обігу загалом.

1. Оприско М. Проблеми захисту прав сторін договору позики, пов'язані з недоліками його оформлення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2020. С. 160-169.

2. Плавич І. В. Договір позики у цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2023. URL : https://docs.idpk.org/plavych-igor-volodymyrovych/.

3. Сергій Вавженчук До питання класифікації договорів на консенсуальні та реальні договори (частина 2). URL : http://pgpjournal.kiev.ua/archive/2020/10/3.pdf.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL : http://zakon3.rada.-gov.ua/laws/show/435-15/print1467454189863271.

Божик М. І.
здобувачка вищої освіти ННІ права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ

Зростаюче глобальне занепокоєння щодо утворення відходів та їх впливу на навколишнє середовище і здоров'я людини зумовлює необхідність ефективних правових рамок для управління відходами.

Згідно із статтею 50 Конституції України, кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Отже, саме держава, у першу чергу, має бути зацікавленою у найшвидшому знаходженні ефективних шляхів вирішення цієї проблеми, як на національному, так і міжнародному рівні. Держави мають комунікувати між собою та знаходити спільні шляхи вирішення щодо проблем управління відходами. Особливо, це стосується України, що порівняно нещодавно отримала статус держави-кандидатки на вступ до ЄС. Саме досвід європейських країн має допомогти вирішити наявні в нашій державі проблеми щодо управління відходами [4, с. 116].

Нещодавно прийнято Закон України «Про управління відходами» [1], що прямо спрямований на прискорення європейської інтеграції у сфері охорони навколишнього середовища шляхом приведення законодавства у відповідність до стандартів ЄС. Закріплене у п. 7 статті 1 цього Закону поняття «відходів» як «будь-яких матеріалів, предметів та речовин, яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися» демонструє повну відповідність визначенню, що міститься у ст.2 Директиви № 2008/98/ЄС про відходи від 19 листопада 2008 р.

Природоохоронна політика Європейського Союзу ґрунтується на принципах сталого розвитку. Такий розвиток ставить запити до складної системи управління відходами. Для цього потрібно враховувати всі наявні умови: запроваджувати всі можливості та всіляко сприяти запобіганню утворенню різних видів відходів; запроваджувати засоби вторинного використання всіх корисних складових відходів, як матеріальних ресурсів вторинної переробки так і джерел різного виду енергії; здійснювати захоронення відходів із дотриманням екологічних вимог. Потрібно проводити екологічно орієнтовану політику і дотримуватися принципу від вторинної переробки до безвідходної економіки. До прикладу, у Швейцарії загалом заборонені полігони відходів [5, с. 207].

Уряд погодив Національний план управління відходами до 2033 року [2], що є рамковим документом планування, яким визначаються основні напрями реалізації державної політики у сфері управління відходами, натомість, регіональними та місцевими планами управління відходами визначаються конкретні заходи, необхідні об’єкти інфраструктури, технології, які враховують місцеві умови, економічні розрахунки та спроможність реалізації. Це стратегічний документ, що визначає напрямки реформи у сфері управління відходами в Україні, узгоджуючись із рекомендаціями ЄС і встановлюючи цілі щодо зменшення обсягів відходів, збільшення їхньої переробки та зменшення захоронення.

Набуття чинності Законом «Про управління відходами» та прийняття низки підзаконних актів і Національного плану свідчать про значні зусилля, спрямовані на модернізацію правового поля. Однак ефективність цих нових положень залежатиме від їхньої належної імплементації та контролю за виконанням. Перехід від старого Закону «Про відходи» до нового рамкового закону може також спричинити певні складності у розумінні та застосуванні оновленої термінології та вимог.

Однак виникають деякі прогалини та спостерігається недосконаліть у деталях, що стосується управління відходами війни. Враховуючи зміни у видовому складі відходів та окремі питання поводження з відходами, законодавство у сфері управління відходами потребує більшої динамічності та досконалості, зокрема, у частині регулювання управління відходами, що виникли внаслідок бойових дій [5].

У 2022 році прийнято «Порядок управління відходами, що утворились у

зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт із ліквідації їх наслідків», у якому визначається механізм управління відходами, що утворились у зв'язку з руйнуванням чи пошкодженням будівель та споруд, об'єктів незавершеного будівництва, об'єктів благоустрою внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт із ліквідації їх негативних наслідків, із метою запобігання та зменшення негативного впливу таких відходів на довкілля, життя та здоров'я людей [3]. Даний порядок застосовується під час виконання комплексу відновлювальних робіт із ліквідації наслідків збройної агресії та бойових дій під час воєнного стану та у відбудовний період (протягом 90 календарних днів після припинення або скасування на території України воєнного стану).

У сфері відходів найбільших екологічних збитків зазнали області, розташовані в зоні активних бойових дій, зокрема Донецька, Луганська, Київська, Харківська, Чернігівська та Запорізька. Донецька та Луганська області постраждали найбільше, на них припадає 75% усіх збитків, завданих системі утилізації відходів [7, с. 349]

Незважаючи на суттєве оновлення законодавства у сфері управління відходами на загальному рівні та відходами що утворилися через пошкодження (руйнування) будівель та споруд внаслідок бойових дій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків на підзаконному рівні, низка проблемних питань залишаються допоки відкритими. Задля уніфікації термінології та упорядкування практичного застосування правових норм підтримуємо вже існуючі в науковій доктрині пропозиції щодо доповнення ст. 1 Закону України «Про управління відходами» поняттям «відходи, що утворилися через пошкодження (руйнування) будівель та споруд унаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведення робіт з ліквідації їх наслідків» [8].

Організація процесу поводження з відходами руйнації передбачає здійснення цілого ряду досить затратних заходів: необхідність врегулювання правовідносин з власниками зруйнованого майна; визначення місць тимчасового зберігання відходів руйнації; організація попереднього сортування таких відходів; визначення способів і технологій утилізації з усіма подальшими діями. Це означає необхідність створення відповідної інфраструктури, яка буде здійснювати всі етапи поводження цими специфічним відходами. Безумовно, в сучасних умовах України більшість окреслених питань щодо поводження з відходами руйнації дуже складно здійснювати особливо в тих районах, що перебувають безпосередньо в зоні бойових дій. Разом із тим, зважаючи на величезний негативний вплив на стан довкілля та якість життя населенням, дані питання необхідно більш детально регламентувати на законодавчому рівні вже сьогодні, хоча зрозуміло, що їх ефективна реалізація стане можливою лише після повної деокупації території України та початку післявоєнного відновлення соціально-економічної

системи держави [6].

Для поліпшення управління відходами в Україні, особливо в контексті наслідків війни, можна розглянути кілька стратегій: сортування відходів, приватизація полігонів, збільшення вартості захоронення, розширена відповідальність виробників, посилання індивідуальної відповідальності бізнесу. Більшість інших громад не проводять сортування, або ж не надали відповідей, що вказує на ймовірну відсутність таких процесів. Наприклад, у Львові відходи не сортуються з метою оперативного розчищення територій, а у Хмельницькому зазначають технічну неможливість сортування. Відсутність сортування призводить до того, що відходи не використовуються повторно при реалізації будівельних проектів [7].

В Польщі щороку утворюється близько 13 млн.т побутових відходів. Ставши у 1990-х на шлях євроінтеграції, поляки мали наблизити своє національне законодавство до європейського в питаннях, що, зокрема, стосуються відходів. Насамперед поляки провели інформаційну компанію серед населення, щоб пояснити чому важливо сортувати відходи й чому потрібно платити за їх утилізацію. Принцип «забруднювач платить» стосується і бізнесу, і громадян. З введенням у 2003 році закону «Про дотримання чистоти і порядку» покладено край нелегальним сміттєзвалищам. Закон зобов'язав поляків сортувати відходи на 5 компонентів: папір, безбарвне та кольорове скло, метал та пластик, інші відходи, які не підлягають переробці у контейнери, розміщені біля будинків [9].

Прийняття національного законодавства у сфері управління відходами створює основу для подальшого розвитку цієї сфери та наближення національного законодавства до стандартів ЄС. Однак, попри досягнутий прогрес, існують певні виклики та прогалини у правовому регулюванні.

---

1. Про управління відходами: Закон України від 20 червня 2022 р. № 2320-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text.

2. Національний план управління відходами до 2033 року: розпорядження КМУ від 27 грудня 2024 р. № 1353-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2024-р#Text.

3. Порядок управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків: постанова КМУ від 27 вересня 2022 р. № 1073. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-п.

4. Єрмолаєва Т.В., Кузуб О.О., Козьміна Ю.Г. До питання щодо вирішення проблемних аспектів правового регулювання управління відходами в контексті адаптації екологічного законодавства України до ЄС. *Науковий вісник УжгНУ*. Серія ПРАВО. Вип. 86 ч.3. С. 114–125. 2024. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/19-2.pdf.

5. Кондратюк Т.М. Управління відходами: правовий аспект. *Науковий вісник УжгНУ*. Серія ПРАВО. 2025. Вип.87 ч.2. С.206–210.

6. Красіліч Н.Д. Еколого–правові аспекти управління відходами, що утворилися внаслідок руйнувань, спричинених воєнними діями. *Приватне та публічне право*. 2024. № 2. С. 20–26. URL : http://pp-law.in.ua/archive/2_2024/6.pdf.

7. Духневич А.В., Карпінська Н.В. Екологічні наслідки війни: оцінка впливу відходів

на навколишнє середовище. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 1. С. 347–352.

8. Новак Т.С., Єрмоленко В.М. Окремі аспекти правового забезпечення управління відходами, що утворилися через пошкодження (руйнування) будівель та споруд внаслідок бойових дій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 328–372.

9. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Як влаштована польська система управління відходами: цінний досвід для України. 20. 05. 2024. URL : https://mepr.gov.ua/yak-vlashtovana-polska-systema-upravlinnya-vidhodamy-tsinnyj-dosvid-dlya-ukrayiny/.

Бойко А. В.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Чернобук В. В.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Правоохоронній діяльності завжди приділялась і приділяється пильна увага суспільства, адже саме представники цих органів щодня реалізують державну функцію щодо підтримання правопорядку, боротьби зі злочинністю та захисту громадян. Водночас обсяг їх повноважень безпосередньо пов’язаний із ризиком порушення прав людини, що зумовлює потребу у високому рівні професійної культури та дотриманні етичних стандартів. Сьогодні питання етичної поведінки правоохоронців набуває особливого значення в умовах розбудови правової держави, посилення демократичних процесів і підвищення вимог до прозорості та підзвітності державних інституцій.

Етичні стандарти є не лише інструментом професійної саморегуляції, але й важливим запобіжником від зловживань і дискримінаційних проявів. Саме етична поведінка працівника поліції, слідчого чи прокурора зазвичай є першим бар’єром перед потенційним порушенням прав людини. Їх недотримання шкодить не лише окремому громадянину, а й підриває авторитет державних інституцій і довіру до правоохоронних органів загалом.

Попри закріплення етичних вимог у національному та міжнародному законодавстві, їх застосування в Україні часто залишається формальним. Проблеми у сфері добору кадрів, навчання, а також відсутність ефективного контролю стримують реалізацію етичних норм як інструмента захисту прав

людини. Тому важливо проаналізувати зміст таких стандартів, їх нормативну основу, практичне значення й можливості вдосконалення.

Професійна етика правоохоронців – це система норм, принципів і правил поведінки, що відображають моральні та правові орієнтири, покликані сприяти добросовісному виконанню службових обов'язків, з повагою до людської гідності та прав людини. У широкому розумінні, вона є складовою загальної етики публічної служби, але має свої специфічні риси, зумовлені особливостями діяльності працівників правоохоронних органів, зокрема наявністю владних повноважень, застосуванням заходів примусу, необхідністю оперативного прийняття рішень у конфліктних ситуаціях [1, с. 250].

Службова етика сприяє вихованню патріотичних почуттів, сумлінного ставлення до державних структур, різноманітних об'єднань та окремих осіб, забезпечуючи етичний характер професійних відносин. Утвердження цих засад і правил відбувається під зовнішнім впливом соціуму як потреба, сподівання та окреслення меж професійної діяльності та компетентності. Етичні приписи, що містяться в законодавчих актах, добровільно схвалюються представниками професій, пов'язаних з міжособистісною взаємодією, і є обов'язковими для виконання. Ігнорування цих норм може мати правові наслідки (звільнення з посади, усунення від справ) [2, с. 77].

Етичні стандарти у правоохоронній сфері передбачають дотримання принципів верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервності, справедливості, неупередженості та рівності. Вони мають на меті не лише забезпечення належної поведінки працівників, а й формування довіри суспільства до органів правопорядку як до гарантів справедливості та безпеки [3].

Щодо закріплення етичних стандартів діяльності правоохоронців, то вони мають нормативну основу як у національному, так і в міжнародному праві.

У національній правовій системі ключову роль відіграють положення Конституції України, зокрема статті 3, 19 та 68, що закріплюють принцип верховенства права, пріоритет прав і свобод людини та обов'язок державних органів діяти виключно на підставі, у межах і в спосіб, передбачений законом [4]. Загальні засади етичної поведінки публічних службовців знайшли відображення в Законах України «Про державну службу», «Про Національну поліцію», «Про прокуратуру» тощо. Наприклад, ст. 11 Закону «Про Національну поліцію» передбачає, що поліцейський зобов'язаний взаємодіяти з населенням на засадах партнерства а його діяльність має бути спрямована на задоволення їхніх потреб.

Таким чином, джерела етичних стандартів у правоохоронній сфері охоплюють комплекс національних та міжнародно-правових актів, що визначають основи професійної поведінки, її правову регламентацію та підходи до забезпечення етичної відповідальності. Їх системне вивчення є важливим для розуміння реального змісту етичних норм і шляхів їх

ефективного впровадження у практику правоохоронної діяльності.

Однак, попри наявність нормативної бази, реальна імплементація етичних стандартів у діяльність правоохоронних органів в Україні залишається складним і багатоаспектним процесом. Одним із ключових викликів є розрив між задекларованими етичними принципами та реальними моделями поведінки працівників на практиці. Часто працівники сприймають етичні кодекси як формальність, а не як практичний інструмент, що має визначати їхні дії в умовах службових викликів і моральних дилем.

Суттєвим чинником, що ускладнює впровадження етичних стандартів, є недостатня якість професійної підготовки правоохоронців. Навчальні програми в закладах вищої освіти, що готують фахівців для цієї сфери, переважно орієнтовані на правові дисципліни та технічні аспекти служби, тоді як етика – як предмет – часто не отримує належної уваги. Відповідно, працівники можуть не мати чіткого уявлення про зміст етичних норм, їхній зв’язок із правами людини, а також про наслідки їх порушення [1, с. 135]. Ще однією проблемою є слабкість механізмів контролю та притягнення до відповідальності за неетичну поведінку. Хоча в структурі правоохоронних органів діють внутрішні служби моніторингу (наприклад, підрозділи внутрішньої безпеки), у багатьох випадках дисциплінарні процедури залишаються формальними або вибірковими. Це сприяє формуванню атмосфери безкарності, яка нівелює превентивний ефект етичних вимог. Окрему увагу слід приділити проблемі корпоративної культури. У правоохоронному середовищі часто домінує закрита, ієрархічна модель організації, де "неписані правила" іноді мають більшу вагу, ніж офіційні етичні стандарти. Молоді працівники змушені адаптуватися до середовища, яке не завжди сприяє доброчесній поведінці. У таких умовах важко очікувати від окремого фахівця ініціативної етичної позиції – особливо без належної підтримки з боку керівництва.

Водночас існують і позитивні зрушення. Останні роки позначені зростанням суспільного інтересу до діяльності правоохоронних органів, розвитком механізмів громадського контролю (зокрема через наглядові ради, журналістські розслідування, відкриті дані), а також активізацією міжнародного співробітництва у сфері реформування поліції та прокуратури. У цьому контексті важливим напрямом є створення системи постійного професійного навчання, у межах якої етика розглядається не як абстрактна дисципліна, а як прикладний інструмент службової діяльності.

Також перспективним є розвиток внутрішньо-організаційної культури доброчесності, зокрема через запровадження інституту наставництва, етичних рад, прозорих процедур оцінювання персоналу. Підтримка керівництва у формуванні етичного клімату, відкрита комунікація щодо цінностей служби та реагування на порушення етики – усе це може суттєво змінити уявлення працівників про значущість етичних норм [8].

Отже, етичні стандарти у діяльності правоохоронців є важливою складовою демократичного суспільства, спрямованою на дотримання прав

людини, зміцнення довіри до органів влади та підвищення ефективності правоохоронної системи. Попри наявність законодавчої бази, їх реалізація на практиці залишається складною через формальний підхід, слабкий контроль і нестачу якісної підготовки. Утім, позитивні тенденції – зростання відкритості, громадський контроль, міжнародна підтримка – створюють можливості для поліпшення ситуації. Дотримання етичних принципів має стати не лише вимогою закону, а й щоденною нормою поведінки правоохоронця, що гарантує повагу до гідності людини та верховенство права.

1. Поліцейська деонтологія: навчальний посібник / за заг. ред. В.Я. Марковського. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 316 с.

2. Свічкарьова Я.В., Професійна етика у діяльності правоохоронних органів, *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023*.Серія ПРАВО. Випуск 76: частина 2. С. 75-78.

3. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 09.11.2016 № 1179. Верховна рада України: веб-сайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text.

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

5. Ткачук Ю., До питання про втілення у законодавстві України рекомендацій щодо етичних стандартів у роботі поліцейських. З*бірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки-2.* С.430-432.

6. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики»1 *(Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів).* URL : https://pravo.org.ua/wpcontent/uploads/old/files/Criminal%20justice/rec1.pdf.

7. Декларація Комітету Міністрів Ради Європи про підтримку прав людини та верховенства права в інформаційному суспільстві. веб-сайт. URL : https://pravo.org.ua/deklaratsiya-komitetu-ministriv-rady-yevropy-pro-pidtrymku-prav-lyudyny-ta-verhovenstva-prava-v-informatsijnomu-suspilstvi/.

8. Барабаш О. О., Солодкевич В.І., Професійна етика у правоохоронній діяльності України: національні тенденції та зарубіжний досвід. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників VII-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 3 грудня 2021 р.) / Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск) /* Львівський державний університет внутрішніх справ. 2021. 204 с. С. 21-26.

Борисов Н. М.
курсант 214 н. гр. факультету
забезпечення державної безпеки

Науковий керівник:
Дручек О. В.
професор кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності факультету
забезпечення державної безпеки
Київського інституту
Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕРЖАВА І ПРАВО ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Глобалізаційні процеси та розвиток національних правових систем створюють передумови для переосмислення фундаментальних основ теорії держави і права. Трансформаційні зміни правової дійсності зумовлюють необхідність поглибленого дослідження еволюції правових учень та їх впливу на формування сучасних державно-правових інститутів. Актуальність дослідження феноменів держави і права посилюється в умовах формування нових викликів для національних правових систем, що потребують адекватної теоретико-методологічної основи для ефективного реагування на потреби суспільства.

Проблематика розвитку правових учень знаходить відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Фундаментальний внесок у дослідження теоретико-методологічних засад розвитку держави і права зробили М.В. Цвік, О.В. Петришин та Л.В. Авраменко, які розкрили методологічні підходи до розуміння держави і права, проаналізували закономірності їх історичного розвитку та визначили тенденції їх трансформації за сучасних умов [3]. Питання української державності та закладення державницьких традицій ґрунтовно досліджує І. Терлюк, пропонуючи авторську періодизацію історії держави і права в контексті формування українського етносу [4]. Особливості правової системи України вивчає К. Браженко, досліджуючи специфіку формування української правової традиції та вплив історичних, соціокультурних чинників на розвиток правових інститутів [1]. Євроінтеграційний вектор розвитку права аналізує В. Гриценко, розкриваючи механізми адаптації національного законодавства до acquis communautaire [2].

Історичний розвиток правових учень характеризується поступовим ускладненням уявлень про природу права та держави, їх функціональне

призначення в суспільстві. Античні мислителі заклали фундаментальні основи європейської правової традиції, сформувавши концепції природного права, справедливості, правового закону. Платонівська ідея ідеальної держави, аристотелівська концепція справедливості, стоїчне вчення про природне право визначили вектори розвитку європейської політико-правової думки на багато століть вперед. Римські юристи, спираючись на філософські концепції греків, створили унікальну систему юридичних понять і конструкцій, що стала основою розвитку континентального права. Поділ права на публічне та приватне, розробка категорії суб'єктивного права, формулювання основних принципів правосуддя демонструють високий рівень правової культури Стародавнього Риму [2, с.50].

Середньовічна правова думка характеризувалася домінуванням теологічного підходу до розуміння права. Августин Блаженний та Фома Аквінський обґрунтували ієрархію правових норм, у якій божественне право визнавалося вищим по відношенню до людських законів. Концепція природного права набула теологічного характеру, а ідея справедливості пов'язувалася з божественним провидінням. Водночас у середньовічних університетах розвивалася раціоналістична традиція тлумачення римського права, формувалися теоретичні засади канонічного права, розроблялися концепції суверенітету та правомірного правління. Глосатори та коментатори створили методологічну основу для систематизації правових норм, заклали передумови для формування юридичної догматики [3, с.510].

Епоха Відродження та Реформації характеризувалася поступовим відходом від теологічного праворозуміння та формуванням світських концепцій держави і права. Н. Макіавеллі обґрунтував необхідність розмежування політики і моралі, заклавши основи політичного реалізму. Реформація сприяла розвитку індивідуалістичних тенденцій у праворозумінні, формуванню ідеї свободи совісті та віросповідання. Правові концепції Ж. Бодена, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо заклали теоретичні засади сучасного конституціоналізму, концепцій правової держави та поділу влади. Природно-правова доктрина набула раціоналістичного характеру, а право почало розглядатися як засіб забезпечення природних прав людини та встановлення справедливого суспільного порядку [1].

Історична школа права, представлена працями Ф.К. фон Савіньї, Г.Ф. Пухти, Р. фон Єринга, протиставила природно-правовому раціоналізму ідею органічного розвитку права як продукту народного духу. Право розглядалося як історичне явище, що виникає та розвивається відповідно до культурних, історичних, національних особливостей конкретного народу. Позитивістський напрям, започаткований Дж. Остіном, Г. Кельзеном, Г. Хартом, акцентував увагу на формально-догматичних аспектах права, його нормативній природі, відмежуванні права від моралі та політики. Марксистська концепція розглядала право як надбудову над економічним базисом, інструмент класового панування, що відображає інтереси економічно

панівного класу [4, с.19].

Подальший розвиток правових учень нерозривно пов'язаний із еволюцією державних інститутів. Античні поліси, середньовічні монархії, національні держави Нового часу, соціальні та правові держави сучасності відображають різні етапи розвитку політичної організації суспільства. Концепції суверенітету, громадянства, поділу влади, правової держави, верховенства права формувалися під впливом конкретних історичних обставин та відображали потреби суспільного розвитку. Особливе значення для розвитку сучасних держав мали концепції народного суверенітету, поділу влади, природних прав людини, верховенства конституції, які заклали основи конституціоналізму та правової держави.

Розвиток правових учень відображає еволюцію уявлень про природу, сутність, функціональне призначення держави і права в різні історичні періоди. Аналіз історичного досвіду розвитку політико-правової думки дозволяє виявити закономірності формування правових концепцій, їх взаємозв'язок з соціально-економічними, політичними, культурними факторами конкретних історичних епох. У XXI столітті правова доктрина стикається з новими фундаментальними викликами: глобалізація та трансформація концепції державного суверенітету, цифровізація суспільних відносин та формування кіберпростору як нової сфери правового регулювання, розвиток технологій штучного інтелекту та їх вплив на правотворчість і правозастосування. Не менш важливими є екологічні проблеми та необхідність правового забезпечення сталого розвитку, біоетичні питання, пов'язані з досягненнями в галузі генетики та біомедицини, захист прав людини в умовах масштабного збору та обробки персональних даних. Особливу увагу сучасна юридична наука має приділяти трансформації інститутів демократії під впливом цифрових технологій та забезпеченню міжнародної безпеки й протидії тероризму в умовах глобальних загроз. Відповіді на ці виклики визначатимуть вектори розвитку правової думки та державно-правових інститутів у найближчому майбутньому.

Таким чином, розвиток правових учень нерозривно пов'язаний із еволюцією уявлень про природу, сутність, функціональне призначення держави і права в різні історичні періоди. Аналіз історичного досвіду розвитку політико-правової думки дозволяє виявити закономірності формування правових концепцій, їх взаємозв'язок з соціально-економічними, політичними, культурними факторами конкретних історичних епох.

---

1. Браженко К. Основні риси правової системи України: актуальні теоретико-правові аспекти. *Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс: матер. II Міжнар. наук. конф. (м. Вінниця, 18 листопада 2022 р.).* Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 141-143.

2. Гриценко В. Деякі аспекти євроінтеграційного вектору розвитку адміністративного права. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 12 (26). С. 50-61.

3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих

навчальних закладів]. М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

4. Терлюк І. Надбання української державності: закладення державницьких традицій в контексті періодизації історії держави і права й формування українського етносу (нації). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 3 (35). С. 19-27.

Бриковський А. В.
здобувач вищої освіти факультету
забезпечення державної безпеки

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної
безпеки Київського інституту
Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНА ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ОСНОВА ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: СУЧАСНІ КОНЦЕПТИ

Наразі загальновизнаним є те, що сектор безпеки й оборони є фундаментальним компонентом державного механізму, що забезпечує суверенітет, територіальну цілісність та захист національних інтересів. В умовах критичного посилення зовнішніх загроз, функціонування держави в умовах особливих правових режимів, необхідності відбиття неспровокованої збройної агресії, природно, його значення, значення окремих його суб'єктів набуває виняткової ваги. Від ефективності функціонування суб'єктів сектору безпеки і сил оборони залежить не лише стабільність внутрішньої ситуації, а й здатність держави протидіяти широкому спектру зовнішніх загроз.

Актуальність дослідження полягає в необхідності всебічного аналізу чинного нормативно-правового забезпечення сектору безпеки і оборони, а також у виявленні прогалин у нормативному регулюванні діяльності його суб'єктів та інших складових. Зрозуміло, що стан повномасштабної війни провокує як динамізм відповідного кола суспільних відносин, так і необхідність швидкого реагування і актуалізацію нормативного масиву. Відповідно, варто констатувати постійну увагу правників-дослідників до означеної проблематики, постійний аналіз правових засад функціонування оборонно-безпекового сектору, великий обсяг правового аналізу з виявлення, окреслення та систематизації проблем у його правовому регулюванні,

визначення шляхів його подальшого розвитку.

Проблема забезпечення національної безпеки України неодноразово ставала предметом наукових пошуків фахівців і у галузі адміністративного права. Зокрема, їй приділяли увагу: В. О. Антонов, О. І. Безпалова, О. О. Бригінець, А. Л. Борко, О. П. Гудима, І. М. Доронін, В. Ф. Загурська-Антонюк, І. В. Каріх, В. Ю. Кобринський, А. Т. Комзюк, І. В. Кременовська, А. М. Куліш, В. А. Ліпкан, К. Б. Левченко, М. В. Лошицький, О. А. Моргунов, О. М. Музичук, А. М. Мурашко, І. С. Новік, Т. С. Перун, А. В. Рубан, О. Ю. Салманова, В. І. Теремецький, Т. Ю. Ткачук, О. О. Труш, З. В. Чуйко та інші вчені.

Проте, питання змістовного аналізу нормативно-правової національнобезпекової бази, зокрема конституційних положень, іншого законодавства та стратегічних програмних документів, аналіз структурно-функціональних характеристик суб'єктів означеного сектору, а також висвітлення сучасних викликів і потреб реформування в форматі особливих правових режимів, – завжди залишається вкрай актуальним, особливо в умовах повномасштабної війни.

Нормативно-правова база, що регулює діяльність сектору безпеки і оборони України, має конституційне підґрунтя та охоплює широкий комплекс законодавчих і підзаконних актів. Конституція України встановлює основні принципи функціонування органів у сфері безпеки, зокрема положення про те, що оборона держави є обов'язком кожного громадянина, а захист її суверенітету та територіальної цілісності покладається на Збройні Сили України та ряд інших військових формувань. На основі конституційних норм побудована система галузевого національнобезпекового законодавства, яка включає: закони України, укази Президента та постанови Кабінету Міністрів. У цих актах детально прописано структуру, повноваження, функції та координаційні механізми між органами, що входять до сектору безпеки та сил оборони. Додатково, Україна визнає пріоритет міжнародного права, у тому числі у сфері нормативно-правового регулювання національної безпеки; тож численні нормативи Статуту ООН, документи ОБСЄ, а також норми міжнародного гуманітарного права інтегруються у національне законодавство, особливо в контексті оборони, правоохоронних відносин, розвідки, контррозвідки, забезпечення прав людини в особливих умовах тощо. Основу сектору безпеки й оборони становлять інституції, що виконують ключові функції у забезпеченні державного суверенітету, обороноздатності, правопорядку та безпеки громадян. Центральним елементом цієї системи є Збройні Сили України – головна сила стримування та оборони, яка охоплює різні роди військ і структури. Поряд із ними функціонує Служба безпеки України – орган, що здійснює контррозвідувальні заходи, протидію тероризму та захист державної таємниці. Національна гвардія України, як військове формування з правоохоронними функціями, забезпечує громадську безпеку, захист стратегічних об'єктів і бере участь у воєнних операціях. Державна

прикордонна служба відповідає за охорону кордону, попередження проникнення нелегальних збройних груп, контрабанди та незаконної міграції. Всі ці органи, включно з Міністерством внутрішніх справ, функціонують у взаємодії, утворюючи комплексну систему безпеки держави. Тобто, зокрема, основний галузевий норматив – Закон України «Про національну безпеку України» визначає основні напрями політики держави у сфері безпеки, механізми управління, принципи взаємодії інституцій, а також роль Президента, Верховної Ради, Уряду та Ради національної безпеки і оборони. Закон України «Про оборону України» встановлює правові основи організації оборони, порядок функціонування органів військового управління та мобілізаційної підготовки. Інший Закон – «Про Службу безпеки України» регламентує правовий статус СБУ, її повноваження, структуру та завдання у сфері контррозвідки, боротьби з тероризмом, захисту державної таємниці та безпеки в інформаційному просторі [1- 4].

Концептуальні орієнтири розвитку сектору безпеки формуються через стратегічні документи державної політики. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року (зі змінами станом на 06 січня 2025 року), визначає ключові загрози та пріоритети безпеки держави, механізми реагування, засади взаємодії з громадянським суспільством, а також шляхи інтеграції до євроатлантичного безпекового простору. Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», введена у дію Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021, розкриває основи оборонної політики, можливі сценарії воєнних загроз, напрями розвитку оборонного сектору, підготовки Збройних Сил, їх взаємодії з стратегічними союзниками тощо [5- 6].

Як вже концептуально зазначалось, інтелектуальну основу політики безпеки формують результати наукових досліджень, аналітичні матеріали та експертні оцінки. Значну роль у цьому відіграють провідні українські наукові установи, зокрема Національний інститут стратегічних досліджень, який надає науково обґрунтовані рекомендації для державної політики в сфері національної безпеки, а також Центр Разумкова, що здійснює незалежні дослідження у сфері оборони, безпеки та державного управління. У фахових виданнях публікуються наукові статті, у яких глибоко аналізується проблематика безпеки.

Наразі низка дослідників, зокрема, Л. П. Пугачова та О. П. Гудима, звертають увагу на те, що положення національнобезпекового законодавства, зокрема, з моменту прийняття ще Закону України «Про основи національної безпеки України» (втратив чинність), – не відповідала актуальним викликам і реальним потребам у сфері національної безпеки, зокрема щодо задекларованих національних інтересів. Згодом події, що розгорнулися на сході України у 2014 році, зокрема, т.з. «гібридна» війна, зумовили досить радикальний перегляд підходів до розуміння сутності національної безпеки та спричинили відповідну тривалу загальнонаціональну наукову дискусію. У свою чергу, означені обставини виступили тригером розробки та прийняття у

червні 2018 року нового Закону України «Про національну безпеку України», в якому було змістовно оновлено та визначено засади та принципи державної політики у сфері національної безпеки і оборони, що спрямовані на захист громадянина, суспільства та держави від певним чином класифікованих гіпотетичних та існуючих загроз [7, с. 74; 8].

Також варто звернути увагу на те, що у базовому галузевому акті законодавства відсутнє окреме визначення терміну «сектор безпеки», натомість застосовується більш широке поняття – «сектор безпеки і оборони». Згідно з пунктом 16 частини першої статті 1 згаданого основного національнобезпекового Закону, цей сектор охоплює систему органів державної влади, Збройні Сили України, інші військові формування, створені відповідно до законів, правоохоронні та розвідувальні структури, спеціальні державні органи з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту, оборонно-промисловий комплекс, а також громадян і громадські об'єднання, які добровільно долучаються до забезпечення національної безпеки. Діяльність усіх зазначених суб'єктів здійснюється в межах демократичного цивільного контролю та відповідно до Конституції і законів України. Згідно з частиною першою статті 12 вже згаданого Закону, сектор безпеки і оборони поділяється на чотири взаємопов'язані компоненти: сили безпеки, сили оборони, оборонно-промисловий комплекс, а також запроваджений інститут добровільної участі громадян і об'єднань у сфері національної безпеки [2].

Аксіомно зазначимо, що функції сектору безпеки й оборони охоплюють широкий спектр завдань: виявлення та нейтралізація загроз національній безпеці, оборона держави від збройної агресії, захист життя і свобод громадян, забезпечення громадського порядку, протидія тероризму, охорона державного кордону, участь у міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки. Особливо важливою в останні роки позиціонується роль відповідних суб'єктів сектору у забезпеченні кібербезпеки та інформаційної безпеки, враховуючи зростаючі ризики широкого спектру гібридних загроз [9].

Отже, сектор безпеки й оборони є ключовим елементом державної безпеки України, особливо в умовах особливих правових режимів, що зумовлені, зокрема, актами збройної агресії. Його ефективне функціонування забезпечується нормативно-правовою базою, що має у складі Конституцію України, спеціальні галузеві закони, програмні документи Президента, Уряду та колегіальних дорадчих органів, а також міжнародні норми, зокрема, норми МГП. Відповідно, постійне та своєчасне удосконалення нормативно-правової бази та механізмів регулювання як окремими суб'єктами, так і сектором національної безпеки та оборони в цілому, – є необхідною умовою зміцнення національної стійкості, підвищення обороноздатності та інтеграції України в європейський безпековий простір.

При опрацюванні проблематики окрім текстуально визначених, використовувались і матеріали, зазначені у списку використаних джерел за №№ 10-15.

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 01.05.2025).

2. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 01.05.2025).

3. Про оборону України. Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12 (дата звернення: 01.05.2025).

4. Про Службу безпеки України. Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12 (дата звернення: 01.05. 2025).

5. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020 (дата звернення: 01.05.2025).

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України". Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL : https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/121/2021#n8 (дата звернення: 01.05.2025).

7. Пугачова Л. П. Правові основи національної безпеки України / *Право України*. 2020. № 5. С. 72–80.

8. Гудима О. П. Міжнародний досвід побудови систем забезпечення національної безпеки. Висновки для України / *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. № 3(69), 2021. URL : https://journal-hnups.com.ua/ index.php/zhups/article/view/672 (дата звернення: 01.05. 2025).

9. Україна – на вістрі гібридної атаки РФ у світі. На міжнародній конференції в Академії СБУ обговорили досвід протидії інформаційним операціям РФ. 15 червня 2021 [Інформаційний портал: «Національна академія Служби безпеки України»]. URL : https://nasbu.edu.ua/ua/news-1-8-136-ukraina-na-vistri-gibridnoi-ataki-rf-u-sviti-na-mizhnarodniy-konferencii-v-akademii-sbu-ob govorili-d (дата звернення: 01.05.2025).

10. Цибульник Н. Ю. Сучасна генеза адміністративно-правового регулювання сектору безпеки України: децентралізація влади та міжнародний досвід / *Право та інновації*. 2021. №2(34). С. 36-51. URL : https://openarchive. nure.ua/entities/publication/2263ec7a-177c-48bf-a77e-43957b69f34d (дата звернення: 01.05.2025).

11. Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану: *тези II Міжнародної науково-практичної конференції* (Хмельницький, 23 листопада 2023 року). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2024. 1540 с. URL : https://dspace. nadpsu.edu.ua/bitstream/ 123456789/3322/1/Білорус.pdf (дата звернення: 01.05. 2025).

12. Національна безпека: загрози та виклики: *матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*, 1 квітня – 12 травня 2024 року. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. 256 с. URL : http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitst ream/123456789/22907/1/%D0% 90dvanced_training_UzhNU.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

13. Забезпечення національної безпеки за основними напрямами життєдіяльності України: *навчальний посібник*: у 2-х ч.: Ч. І / В. А. Омельчук, М. П. Стрельбицький, С. Г. Гордієнко та ін.; за заг. ред. А. М. Кислого і М. П. Стрельбицького. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 304 с. URL : https://maup.com.ua/ assets/files/kafedra/nacbezpeka/zabezpechennya-nacionalnoi-bezpeki-1.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

14. Мельник С. Адміністрування національної безпеки й оборони органами військового управління у державах Азії (на прикладі Японії, Китаю, Південної Кореї). *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 2(18). С. 55–60.

15. Місце військового права в системі підготовки кадрів для сектору безпеки і

оборони України. *Перша науково-практична конференція Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого: тези доповідей (м. Харків, 21 берез. 2024 р.)* / М-во оборони України, Департамент юрид. забезп.; Військ.-юрид. ін-т Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. 218 с. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20171/1/Misce_v_prava_2024.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

Буякова І. О.
курсант 2-го курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:
Декусар Г. Г.
старший викладач кафедри
мовної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

GREAT BRITAIN AS A CONSTITUTIONAL MONARCHY: POLITICAL REFORMS AND STRENGTHENING OF DEMOCRATIC INSTITUTIONS THROUGH THE PRISM OF THE RULE OF LAW

The United Kingdom is one of the oldest monarchies in the world, which has evolved from an absolute to a constitutional form of government. This process has been accompanied by important political reforms that have contributed to the strengthening of democratic institutions and the rule of law, which are the foundation of European values and the rule of law. Historical transformations of the British political system, such as the English Revolutions of the 17th century and electoral reforms of the 19th and 20th centuries, laid the foundation for the modern democratic state based on the rule of law.

The English Revolution of 1640-1660 played an important role in establishing the rule of law. Parliament limited royal power, ensuring that laws took precedence over the monarch's sole rule. The Triennial Act of 1641 introduced the mandatory convocation of parliament regardless of the king's will, which was an important step in the development of the constitutional rule of law [1, p.29]. The abolition of the Star Chamber and the reform of the judiciary created the basis for the independence of the judiciary, which is an important component of the rule of law.

The further development of the British political system confirmed the commitment to the rule of law. 'The Glorious Revolution of 1688 and the adoption of the Bill of Rights in 1689 formally enshrined the principle of legality, limiting the

possibility of royal abuse and guaranteeing the fundamental freedoms of citizens [2, p.273]. The rule of law has become a key element of the British constitutional tradition, which has determined the development of democratic institutions.

In the nineteenth century, the United Kingdom implemented a series of electoral reforms that contributed to democratisation and strengthening the rule of law through the expansion of political representation. The 1832 electoral reform eliminated 'rotten seats' and expanded the right to vote for the middle class. Further reforms in 1867 and 1884 laid the foundations for universal suffrage for men, and in the XX century, voting rights were extended to women, which consolidated the equality of citizens before the law [3, p.51].

In today's environment, the UK continues to play an important role in ensuring the rule of law both domestically and internationally. The country's membership in the Council of Europe, its cooperation with the European Court of Human Rights, and its commitment to international legal standards demonstrate a high level of legal culture. Even after leaving the European Union, the UK continues to adhere to democratic principles and ensure the rule of law through an independent judiciary and constitutional review mechanisms.

The monarchy in the UK is now mostly symbolic, while real power is vested in the parliament and the government. At the same time, some monarchical prerogatives, known as 'dormant powers', can theoretically influence the political process in crisis situations. However, their use is regulated by constitutional traditions and legal mechanisms that prevent usurpation of power and guarantee the rule of law.

Thus, the evolution of the British political system demonstrates a gradual transition from monarchical absolutism to a democratic state governed by the rule of law. Historical reforms, international commitments and modern legal mechanisms ensure the sustainability of the UK's democratic institutions and its compliance with European standards of law and order.

The UK has faced new challenges to the rule of law in recent decades. One of these challenges was the Brexit issue, when the country withdrew from the European Union, losing the right to access EU legal mechanisms, in particular the jurisdiction of the Court of Justice of the European Union. This raised the question of ensuring the protection of citizens' rights and compliance with the rule of law standards that had been integrated into British law through EU membership.

Despite this, the UK legal system maintains high standards of democratic legitimacy and human rights protection. The UK continues to fulfil its obligations to international organisations such as the Council of Europe and the European Court of Human Rights. The Human Rights Act 1998, which incorporated the European Convention on Human Rights into domestic law, remains an important element in protecting the rights and freedoms of its citizens.

Another challenge is to strengthen domestic mechanisms of constitutional control and guarantees of law and order in the context of modern challenges related to globalisation, growing terrorist threats and technological development. These

factors require the legal system to adapt to the new realities, while preserving the fundamental principles of the rule of law. The UK is facing the need to improve legal mechanisms to deal with new threats, while not violating fundamental human rights.

1. Івченко О. Антикоролівське повстання у тлумаченні конституційних роялістів 40-х рр. XVII ст. *Старожитності Лукомор'я*, 2020, № 3. С.22-31.\

2. Мошенський С. З. Вплив фінансової революції 1688 року в Англії на розвиток сфери фінансових послуг. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*, 2016. № 2-3. С. 271-280.

3. Куліш Ю. В. Монархія як форма правління в Великобританії. *Міжнародна науково-практична конференція «особливості розвитку законодавства україни у контексті євроінтеграційних процесів»*, 2020. С.49-52.

4. Державний устрій Великобританії. Державна підтримка українського експорту. URL : http://ukrexport.gov.ua/ukr/z_info/gbi/1632.html (дата звернення: 12.03.2025).

Волков Г.О.
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Лавренко Д. О.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

Інститут прокуратури є однією з ключових складових правової системи будь-якої демократичної держави, на яку покладається відповідальність за забезпечення верховенства права та відправлення правосуддя. Органи прокуратури відіграють особливу роль в Україні, враховуючи складний історичний шлях розвитку країни та триваючі реформи в її правовій сфері. Ці реформи спрямовані на приведення діяльності прокуратури у відповідність до європейських стандартів та зміцнення її незалежності.

Розглянемо конституційні положення, що визначають місце та роль прокуратури в системі державних органів, чинне законодавство, яке регулює її діяльність, історичний розвиток цього інституту, основні функції та повноваження, а також особливості взаємодії з іншими гілками державної влади.

До 2016 року розділ VII Конституції визначав статус прокуратури. Ранні редакції, як у Розділі VII, передбачали нагляд за органами, що здійснюють

оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та розслідування злочинів. Прокуратура розглядалася як інститут з широкими наглядовими повноваженнями, що виходили за межі кримінальної юстиції, маючи на меті бути загальним гарантом законності [1].

Розділ VII було виключено у 2016 році. Наразі основні засади діяльності закріплено у статті 131-1 Конституції в Розділі VIII «Правосуддя»

Стаття 131-1 визначає функції прокуратури: підтримання публічного обвинувачення, організація та керівництво досудовим розслідуванням, вирішення питань під час кримінального провадження, нагляд за слідчими діями, представництво інтересів держави в суді у виключних випадках [2]. Встановлено шестирічний строк повноважень Генерального прокурора. Конституційний Суд у підкреслив, що з 2016 року прокуратура є елементом системи правосуддя, що вимагає забезпечення її незалежності. Включення до Розділу VIII свідчить про зближення з судовою владою. Розділ VIII «Правосуддя» згадує роль прокурора у підтриманні публічного обвинувачення (пункт 4 статті 129) та участь Вищої ради правосуддя у рішеннях щодо прокурорів . Розділ I встановлює принцип поділу влади, а Розділ II підкреслює права, що покликана захищати прокуратура [3]. У законі «Про прокуратуру» підкреслюються засади діяльності: верховенство права, законність, справедливість, неупередженість, об'єктивність, територіальність, презумпція невинуватості та незалежність прокурорів. У законі «Про прокуратуру» також згадано незалежність, позапартійність, рівність перед законом, повагу до прав і свобод та гласність. Система прокуратури включає Офіс Генерального прокурора, Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, обласні та окружні прокуратури. У згадується можливість спеціалізації прокурорів .

Функції прокуратури включають підтримання публічного обвинувачення, представництво інтересів громадян або держави в суді та нагляд за правоохоронними органами та виконанням судових рішень. У «Про прокуратуру» детально описано повноваження Генерального прокурора та керівників прокуратур. У законі згадуються повноваження щодо нагляду, такі як доступ до документів. У законі «Про прокуратуру» розширено функції, включаючи нагляд за додержанням прав і свобод органами влади. [4].

Становлення незалежної прокуратури почалося з прийняттям Декларації про державний суверенітет у 1990 році. Прокуратура незалежної України була заснована 1 грудня 1991 року як правонаступник Прокуратури УРСР. Закон «Про прокуратуру» 2014 року замінив Закон 1991 року. Реформи після 2014 року включали скасування загального нагляду та слідчої функції (переданої іншим органам у 2019 році). У праці експерта згадується реорганізація в трирівневу систему та атестація прокурорів у 2015 та 2019-2021 роках . Конституційні зміни 2016 року визначили функції прокуратури, зосереджуючись на публічному обвинуваченні, керівництві досудовим розслідуванням та представництві держави у виняткових випадках.

Основні етапи реформ включали скасування загального нагляду та слідства, реорганізацію структури та атестацію прокурорів. Конституційні зміни 2016 року були вирішальним кроком. У процесі реформи обговорюються подальші зусилля та виклики у 2023-2024 роках, включаючи «План заходів з реформи органів правопорядку на 2023-2027 роки» , спрямований на приведення у відповідність до європейських стандартів та розв'язання питань кримінальної політики, провадження, управління персоналом та цифровізації.

Конституційні зміни 2016 року суттєво змінили функції прокуратури. Конституційний Суд стверджує, що прокуратура є частиною системи правосуддя, наголошуючи на незалежності. Атестація призвела до скорочення кількості прокурорів. Реформи були спрямовані на посилення незалежності. Припускається модернізація правозахисної функціїта зазначаються потенційні розбіжності між Конституцією та Законом. Реформи включали посилення спроможності боротьби з корупцією , зокрема створення САП. Базельський інститут управління відзначає прогрес у розслідуваннях корупційних справ та підвищення незалежності САП. У обговорюється необхідність подолання корупції в самій прокуратурі

Отже, органи прокуратури відіграють важливу роль у правовій системі України, сприяючи забезпеченню верховенства права та відправленню правосуддя. Україна має значний досвід у реформуванні цього інституту, проводячи активну державну політику щодо його приведення у відповідність до європейських стандартів. Ефективність цих зусиль підтверджується конституційними змінами та законодавчими актами, спрямованими на зміцнення незалежності, підвищення ефективності та підзвітності органів прокуратури.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2019, № 38, ст.160.

2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України. ВВР*, 2015, № 22, ст.145.

3. Скибенко О.І. Конституційно-правовий статус прокуратури України в умовах реформування : дисертація на здобуття наук. ступ. ... за спец. 12.00.02. Київ, 2021. 237 с.

4. Скибенко О. І. Наукові джерела дослідження конституційноправового статусу прокуратури України. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 50-56.

Альона Воскобойник
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Дар'я Лавренко
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ, ПРАВООХОРОННИХ ТА ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Міжнародно-правові стандарти у галузі прав людини становлять систему юридичних норм, що були встановлені шляхом укладення міжнародних договорів та угод між державами. Ці стандарти визначають мінімально допустимі вимоги до поводження держави зі всіма особами, які перебувають під її юрисдикцією. Їх основна мета – гарантувати гідність, свободу та рівність кожної людини, незалежно від її раси, статі, національності, релігії або соціального статусу.

Міжнародно-правові стандарти у сфері прав людини є результатом багаторічної еволюції міжнародного права, зумовленої прагненням забезпечити всім людям однаковий рівень правового захисту. Вони виконують роль орієнтиру для держав у процесі формування та вдосконалення національного законодавства, а також є критерієм для оцінки законності дій або бездіяльності органів влади. Ці стандарти не тільки формують правову базу для гарантування прав і свобод, а й створюють механізми моніторингу й контролю за їх дотриманням. Зокрема, діяльність таких органів, як Комітет ООН з прав людини, Європейський суд з прав людини, Африканська комісія з прав людини і народів, має ключове значення для реалізації цих норм на практиці [1, с. 2].

Існуюча система міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини є багаторівневою. Основними критеріями їх класифікації є дія в просторі та спрямованість щодо певних категорій осіб. Універсальні стандарти мають загальнопланетарний характер і діють у рамках всієї міжнародної спільноти. Вони були закріплені в таких основоположних документах, як:

- Загальна декларація прав людини (1948 р.) – базовий документ, що проголосив фундаментальні права кожної людини;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права

(1966 р.) [2, с. 84].

Регіональні стандарти діють в межах конкретного географічного регіону й адаптовані до історичних, соціальних та культурних особливостей відповідних держав:

- Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.);
- Американська конвенція про права людини (1969 р.);
- Африканська хартія прав людини і народів (1981 р.) [3, с. 10].

Загальні стандарти стосуються прав усіх людей без винятку. До них належать:

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права;
- Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод.

Міжнародно-правові стандарти у галузі прав людини є фундаментальним елементом сучасного міжнародного права. Їх наявність та дотримання є ознакою демократичного правопорядку й гарантією безпеки та гідного існування кожної людини. Попри різноманіття правових систем у світі, ці стандарти виступають універсальним еталоном правомірної поведінки держав щодо людини, закріплюючи ідею верховенства права, гуманізму та міжнародної солідарності.

Україна є учасницею основних міжнародно-правових актів у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права. Норми цих актів є частиною національного законодавства відповідно до статті 9 Конституції України, яка передбачає, що чинні міжнародні договори України є частиною її внутрішньодержавного права. Рішення Європейського суду з прав людини також мають прецедентне значення для української правової системи. Судова практика враховується у діяльності Верховного Суду, Конституційного Суду України та інших інстанцій при тлумаченні норм національного права у світлі європейських стандартів [4, с. 19].

Реалізація міжнародно-правових стандартів захисту прав людини в умовах воєнного стану в Україні є не лише правовим, а й моральним обов’язком держави. Саме суди, правоохоронні структури та правозахисні організації повинні виступати гарантом дотримання основоположних прав і свобод. Вони мають забезпечити, щоб у найтяжчі періоди життя країни держава не відступала від своїх міжнародних зобов’язань, а навпаки – демонструвала прихильність до гуманізму, верховенства права та демократичних цінностей. Успішне втілення цих стандартів сприяє не лише захисту прав людини, а й посиленню довіри громадян до держави та міжнародного іміджу України.

---

1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. Посібник. Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро : ДДУВС, 2019. 184 с.

2. Лежнін К. В. Стандарти забезпечення прав людини в діяльності Служби безпеки України в умовах воєнного стану. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law.* 2022. № 4. С. 93-101.

3. Півненко Л.В. Проблемні аспекти реалізації права на судовий захист в умовах воєнного стану. *Нове українське право.* 2023. № 2. С. 137-143.

4. Драч Д.Л. Особливості реалізації міжнародно-правових стандартів захисту прав людини в період воєнного стану. 2022. № 1. С. 35.

Воронкіна І. Р.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Шиян А.Г.
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Угоди у кримінальному провадженні – це передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) процесуальні рішення, які дозволяють сторонам досягти взаємної домовленості щодо відповідальності особи за вчинене кримінальне правопорушення. Українське кримінальне процесуальне законодавство передбачає такі види угод: 1) угода про визнання винуватості, яка укладається між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода про примирення, яка може бути досягнута між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим [1].

Безперечно, угоди в кримінальному судочинстві є корисним і необхідним інструментом вирішення кримінально-правових спорів. Укладення угод у кримінальному провадженні є важливим механізмом забезпечення швидкого, об’єктивного, неупередженого та справедливого вирішення кримінальних проваджень. Ця процедура спрощує досудове розслідування та судовий розгляд, сприяє процесуальній економії, зменшує навантаження на органи досудового розслідування та суди, створює умови для застосування більш м’якого, гуманістичного підходу правосуддя до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і притягується до кримінальної відповідальності. Безперечним є також те, що запровадження угод у національне кримінальне процесуальне законодавство стало важливим кроком на шляху його гармонізації з європейськими стандартами.

Питанням правової природи угод у кримінальному провадженні присвячено чимало наукових праць, в яких, зокрема звертається увага на проблемні аспекти реалізації вказаного інституту. Зокрема, Козюбра М.І.,

досліджуючи трансформацію процесуальних інститутів у світлі реформ, вказує на небезпеку надмірного спрощення кримінального процесу [2, с. 21]. Гуржій А.М. акцентує увагу на судовому контролі, який, на його думку, має забезпечити реальний захист прав учасників процесу [4, с. 44]. Бабій О.Є., аналізуючи критерії добровільності при укладенні угод, підкреслює важливість інформованості обвинуваченого [5, с. 29]. Також у публікаціях CEPEJ представлено європейський досвід функціонування інституту угод [3, с. 34].

Як ці публікації, так і аналіз практики показує, що на шляху реалізації цієї процедури виникає чимало викликів, які ставлять під сумнів і її дієвість, і відповідність принципам справедливості. Все це обумовлює актуальність і необхідність дослідження питань цієї теми.

Однією з найбільш критичних проблем при укладенні угод є порушення принципу добровільності. Досить часто підозрювані (обвинувачені) укладають угоди не через реальне каяття чи бажання співпрацювати зі слідством, а під тиском – через побоювання отримати суворіше покарання в разі відмови або настання інших негативних наслідків. Особливо це стосується угод про визнання винуватості: прокурори, не змігши зібрати достатню сукупність доказів вини підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні кримінального правопорушення і маніпулюючи наявними доказами, створюють картину повної доведеності їх вини, внаслідок чого неправомірно домагаються укладення угоди. Тому, там, де угоди укладаються під тиском або лише з прагненням спростити процес, без щирого каяття, вони втрачають свій сенс і породжують сумніви щодо справедливості судових рішень. Це особливо небезпечно, коли угода підміняє собою повноцінне дослідження доказів і встановлення істини. Така ситуація фактично підриває основи правосуддя, зокрема принцип справедливості, й ставить під сумнів істинність досягнутої домовленості [2, с. 21].

Окремого розгляду потребують угоди про примирення, які, згідно із законодавством, можливі лише у випадках вчинення кримінального проступку, нетяжких злочинів та у справах приватного обвинувачення. Водночас аналіз судової практики свідчить, що такі угоди укладаються й у справах, що виходять за ці межі. Зазначені випадки відкривають шлях до можливих зловживань як з боку захисту, так і з боку обвинувачення, легалізації домовленостей, що суперечать і букві, і духу закону, підривають довіру до правосуддя. З метою виключення подібних зловживань, у багатьох країнах Європейського Союзу чітко визначені межі застосування таких угод, зокрема вони не можуть мати місця при вчиненні особою тяжких кримінальних правопорушень [3, с. 34].

Аналіз положень КПК України, які стосуються укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, вказує на можливість укладення такої угоди по особливо тяжких злочинах, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття

підозрюваним чи обвинуваченим, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами. На наш погляд, зазначені обставини не можуть бути підставою для укладення угоди про визнання винуватості – вони повинні бути законодавчо закріплені як обставини, що пом'якшують покарання.

Важливу роль у процедурі укладення угоди відіграє суд, який відповідно до закону має перевірити, чи угода відповідає вимогам законодавства, чи дійсно сторони діяли добровільно, усвідомлено та без примусу. Проте на практиці суди часто обмежуються формальним аналізом змісту угоди, без ретельної оцінки обставин її досягнення. Як зазначає Гуржій А.М., у результаті така формальність може призвести до порушення прав сторін і затвердження угод, які не відповідають принципам справедливості [4, с. 44]. Виходячи з цього, суд має стати не просто формальним реєстратором, а справжнім гарантом законності при затвердженні угод: вивчати не лише відповідність угоди формальним вимогам, а й обставини її досягнення, мотиви сторін, можливі порушення прав тих чи інших учасників угоди. Лише такий підхід забезпечить реальний судовий контроль.

Не менш важливою є роль адвоката, який в обов'язковому порядку бере участь в укладенні угоди про визнання винуватості і може брати участь в укладенні угоди про примирення. На жаль, в окремих випадках потерпілі, підозрювані чи обвинувачені підписують угоди, не маючи повного усвідомлення наслідків, які можуть настати при затвердженні укладеної угоди, а адвокат при цьому не надає їм реальної правничої допомоги. Це суперечить принципам захисту прав людини та зменшує гарантії на справедливий процес [5, с. 29]. Тому присутність адвоката при укладенні угоди має стати реальною гарантією захисту прав, свобод та законних інтересів потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Адвокат повинен діяти активно й відповідально, адже саме від його позиції багато в чому залежить, чи буде угода справді добровільною, усвідомленою і що вона не спричинить негативних наслідків для учасників, які її укладають. У цьому взаємозв'язку, на наш погляд, варто законодавчо закріпити обов'язкову участь адвоката при укладенні угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, як це передбачено для угоди про визнання винуватості.

Інститут угод у кримінальному провадженні має значний потенціал для підвищення ефективності правосуддя, проте водночас потребує подальшого вдосконалення, аби гарантувати справедливість, правову визначеність та надійний захист прав учасників процесу.

На наш погляд, з метою удосконалення дієвості інституту угод у кримінальному процесі варто запровадити низку механізмів, які б посилили захист учасників кримінального провадження при укладенні угод:

– розширити підстави для відмови суду у затвердженні угоди в разі сумнівів щодо її добровільності та обґрунтованості;

– підвищити роль адвоката як незалежного процесуального гаранта, законодавчо забезпечивши його обов'язкову участь при укладенні угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;

– оптимізувати межі застосування угод щодо категорій злочинів.

Вказані зміни стануть важливим кроком на шляху адаптації українського кримінального процесу до європейських стандартів та допоможуть зміцнити довіру до правосуддя як учасників провадження, так і всього суспільства.

Таким чином, подальше функціонування інституту угод у кримінальному провадженні має ґрунтуватися на балансі між процесуальною доцільністю та забезпеченням прав людини. Лише в такому разі можна очікувати, що угоди в кримінальному процесі справді сприятимуть не лише ефективності, а й справедливості правосуддя.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Козюбра М.І. Теоретичні засади реформування кримінального процесу України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2019. № 1. С. 19-27.

3. Practice of plea bargaining in the EU. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Strasbourg, 2018.

4. Гуржій А.М. Судовий контроль у механізмі реалізації угод у кримінальному провадженні. *Право України*. 2020. № 2. С. 41-47.

5. Бабій О.Є. Правові засади забезпечення добровільності при укладенні угод у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 28-32.

Альона Воскобойник
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Наталія Обушенко
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

РЕГРЕСНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У цивільному праві України регресні зобов'язання є важливою формою захисту інтересів осіб, які виконали обов'язок за іншого учасника зобов'язального правовідношення. Вони дозволяють таким особам вимагати відшкодування понесених витрат, що виникли через дії або бездіяльність

інших. Згідно зі ст. 1191 Цивільного кодексу України (ЦК України), особа, яка відшкодувала шкоду, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи в межах виплаченого відшкодування, якщо інше не передбачено законом.

Регресне зобов'язання – це зворотна вимога особи, яка виконала чужий обов'язок, до особи, з вини або за рахунок якої таке виконання було здійснено. Основоположною рисою регресного зобов'язання є його похідний характер, тобто воно виникає тільки внаслідок існування і виконання первинного (основного) зобов'язання. Як наслідок, регрес не є самостійним видом зобов'язання, а лише засобом усунення економічного дисбалансу, що виник внаслідок дій або бездіяльності зобов'язаного суб'єкта. Регресна вимога має особливу природу – вона виникає після того, як особа сплатила кошти за іншого, зокрема у випадках, коли:

- особа діє як поручитель, виконуючи зобов'язання боржника перед кредитором (ст. 556 ЦК України);
- один із солідарних боржників сплатив зобов'язання повністю, маючи право на відшкодування від інших боржників у рівних частках (ст. 544 ЦК України);
- особа відшкодувала шкоду потерпілому, завдану іншою особою (ст. 1191 ЦК України).

Зміст регресного зобов'язання полягає в обов'язку регресанта відшкодувати суму, що була сплачена регредієнтом третій особі. Така сума не може перевищувати фактично виплачену, якщо інше не передбачено законом. Варто відрізняти регрес від суброгації. У випадку суброгації кредиторські права просто переходять до іншої особи (наприклад, страхувальника), і зобов'язання зберігається в зміненому вигляді. Натомість регрес створює нове правовідношення, з новим боржником та кредитором. Також необхідно розрізняти регресну і зворотну вимогу. Не всяка зворотна вимога є регресною. Наприклад, повернення коштів у разі помилкового платежу є зворотною, але не регресною вимогою, оскільки не має ознаки виконання чужого зобов'язання [1, с. 15].

Регресна вимога тісно пов'язана з інститутом цивільно-правової відповідальності, оскільки у своїй основі має відшкодування збитків, завданих іншою особою. Регресне зобов'язання може бути кваліфіковане як один із механізмів реалізації обов'язку відшкодувати шкоду. Це зобов'язання також виконує компенсаторну функцію: воно забезпечує відновлення порушеної економічної рівноваги між сторонами [2, с. 10]. Регресне зобов'язання виконує функцію перерозподілу економічного тягаря у випадках, коли відповідальність перед третьою особою була виконана не тим, хто безпосередньо спричинив порушення, а іншою особою (наприклад, страховиком, поручителем, співборжником). Відповідно, регрес є не лише механізмом повернення витрат, а й елементом правового балансу між суб'єктами зобов'язальних відносин.

Основними умовами виникнення регресної вимоги є факт виконання

первинного зобов'язання особою, яка не є безпосередньо винною або зобов'язаною, вина або юридичний обов'язок регресанта щодо відповідальності за завдану шкоду чи невиконане зобов'язання, факт понесених витрат, підтверджених документально, причинний зв'язок між діями регресанта і шкодою, що підлягає компенсації [3, с. 19].

Водночас для деліктних регресів (наприклад, у разі відшкодування шкоди роботодавцем замість працівника) обов'язковим є встановлення вини винної особи, за винятком випадків, коли відповідальність встановлена законом незалежно від вини.

Регресне зобов'язання в системі цивільного права є складним, але важливим інститутом, який має похідний характер і виконує функцію повернення витрат за рахунок винної особи. Воно сприяє захисту інтересів осіб, які, не будучи безпосередніми порушниками, змушені нести відповідальність перед третіми особами. Регрес, будучи формою реалізації цивільно-правової відповідальності, не тільки компенсує завдану шкоду, але й виконує роль важливого регулятора правової рівноваги між учасниками зобов'язань [4, с. 51].

Регресні зобов'язання у цивільному праві України є невід'ємним інструментом забезпечення справедливого перерозподілу майнової відповідальності між особами, залученими до зобов'язальних правовідносин. Їх правова природа ґрунтується на принципах добросовісності, відшкодування збитків та економічної рівноваги. Регрес виступає не як самостійний інститут, а як похідне зобов'язання, що спрямоване на захист особи, яка виконала зобов'язання замість винного суб'єкта. У системі цивільно-правових засобів захисту він дозволяє забезпечити баланс інтересів, мінімізувати необґрунтовані втрати та створити стабільну структуру виконання обов'язків в умовах множинності зобов'язаних осіб.

З огляду на викладене, регрес не є самостійним інститутом, а виступає вторинним механізмом у системі деліктної чи договірної відповідальності, слугуючи своєрідним «зворотним механізмом» перерозподілу економічного тягаря між суб'єктами цивільних правовідносин.

1. Мартюк А.С. Загальна характеристика інституту регресних зобов'язань у цивільному праві України. DICTUM FACTUM. 2019. С. 6-

2. Організаційно-правовое забезпеченя страховеої діяльності в Україні: навч.-метод. посібник Є.О. Харитонов, О.І. Сафончик, О.С. Адамова та ін. Одеса : Фенікс, 2020. 121 с.

3. Слома В. Участь третіх осіб у забезпеченні виконання цивільно-правового зобов'язання. Jurnalul juridic national: teorie şi practică 39.5. 2019. С. 104-107.

4. Слома В.М. Зобов'язання з множинністю суб'єктів у цивільному праві України. 2020. С. 77.

Гаврилець О. М.
здобувачка вищої освіти ОС «бакалавр»
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО КУРСУ ЯК ГАРАНТІЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Європейський зелений курс (надалі – ЄЗК) – це амбітна стратегія Європейського Союзу, спрямована на перетворення Європи на кліматично нейтральний континент до 2050 року. Основні напрями ЄЗК поєднують у своєму складі чистоту енергії, кліматичні дії, стійку промисловість, стійку мобільність, зменшення забруднення довкілля, біорізноманіття та стійку аграрну політику. Україна, як країна, що прагне інтеграції в ЄС, активно впроваджує принципи ЄЗК у свою політику, проте цей процес супроводжується як позитивними змінами, так і суттєвими викликами.

ЄЗК був офіційно представлений Президенткою Європейської Комісії Урсулою фон дер Ляєн у Європейському парламенті 11 грудня 2019 року. На тлі економічної та коронавірусної кризи саме ЄЗК має відіграти роль об'єднуючого елемента задля підвищення стійкості вразливого світу.

Під час 23-го саміту Україна – Європейський Союз (12 жовтня 2021 р., м. Київ) Президент України Володимир Зеленський зазначив, що почався діалог щодо Європейського зеленого курсу, і Україна готова рухатися до кліматичної нейтральності спільно з ЄС [4].

У листопаді 2021 р. Президент України взяв участь у Конференції ООН зі зміни клімату COP 26 у Глазго. Під час заходу було наголошено, що Україна повністю інтегрована у процес боротьби з глобальним потеплінням, підтримує ключові ініціативи, що були порушені на саміті. Тобто, наша держава зобов'язалася скоротити інвестиції у вугільну промисловість до 2040 р., скоротити на 30 % викиди метану, що є одним із основних чинників глобального потепління [7].

ЄС визначив Україну пріоритетним партнером у реалізації Водневої стратегії та постачанні водню на європейський ринок. Завдяки планам з будівництва в Україні електролізерів потужністю 10 ГВт для виробництва зеленого водню наша держава може стати невід'ємною часткою реалізації амбітних цілей ЄЗК та плану «2х40 ГВт нових потужностей з виробництва водню».

Європейська Комісія окремо виділяє Україну як пріоритетного партнера у розвитку водневої енергетики, враховуючи її природні ресурси, взаємопов'язаність інфраструктури та технологічний розвиток. Єврокомісія також заохочує залучати Україну, серед інших країн, до Альянсу чистого

водню та розвивати співпрацю з Україною з метою виробництва відновлюваної електроенергії та водню [2].

Реалізація ЄЗК в Україні стикається з низкою викликів, зокрема, пов'язаних з повномасштабним російським військовим вторгненням, що розпочалось у 2022 році і триває до тепер. Це призвело до значних труднощів у впровадженні екологічних реформ та до руйнування інфраструктури.

Попри ці труднощі, Україна продовжує впроваджувати реформи, спрямовані на інтеграцію принципів ЄЗК. У 2023 році було відзначено продовження реформ у сферах енергетики, зміни клімату та охорони довкілля, що свідчить про прагнення України досягти цілей ЄЗК.

Агропромисловий сектор є найперспективнішим з точки зору «озеленення» України. Це один з небагатьох секторів у нашій державі, який активно орієнтовано на ринок та формує свою діяльність з урахуванням вимог ринку ЄС, куди експортується значна частка української продукції [5].

У 2024 році, незважаючи на складні обставини, Україна продовжила наближення до політики ЄЗК, демонструючи відданість принципам сталого розвитку та європейської інтеграції.

Переваги ЄЗК для України перебувають у площині трансформації сучасної кліматичної політики держави з акцентом на досягненні довготривалих і стійких ефектів, що забезпечать розвиток і конкурентоспроможність національної економіки.

Успішна реалізація ЄЗК створює для України низку потенційних переваг для розвитку, таких як сприяння інтеграції українських виробництв у нові промислові процеси ЄС через запровадження «промислового безвізового режиму», посилення розвитку органічного виробництва, співпраця щодо водневої енергетики.

«Енергетичний зелений перехід» стимулюватиме розвиток високотехнологічного виробництва, зростання попиту на товари та послуги, пов'язані з чистими технологіями, забезпечить трансформацію промислового виробництва та структури експорту.

Водночас ЄЗК є джерелом низки ризиків для України. Тобто, трансформація економіки у рамках адаптації до зміни клімату передбачає вкладення у модернізацію масштабних інвестицій, що є доволі проблематичним з огляду на збройний конфлікт та економічні проблеми.

Європейський зелений курс є дорожньою картою заходів, що мають трансформувати Євросоюз на ефективну, стійку та конкурентоспроможну економіку, визначає засоби перетворення Європи на перший у світі кліматично нейтральний континент до 2050 р. ЄЗК створює як нові можливості, так і нові ризики для європейського та українського бізнесу.

Таким чином, Україна, попри виклики, пов'язані з військовими діями та економічними труднощами, продовжує впроваджувати принципи Європейського зеленого курсу, що є важливим кроком на шляху до сталого розвитку та інтеграції в європейське співтовариство.

1. Аналітичний центр Dixi Group. Річний моніторинговий звіт: Україна та Європейський зелений курс. URL : https://dixigroup.org .

2. ЄС визначив Україну одним з пріоритетних партнерів Європейської водневої стратегії. URL : https://www.kmu.gov.ua/news/dmitro-kuleba-yes-viznachiv-ukrayinu-odnim-z-prioritetnih-partneriv-yevropejskoyivodnevoyi-strategiyi .

3. Міністерство закордонних справ України. Європейська зелена угода. URL : https://ukraine-eu.mfa.gov.ua .

4. Надання європейської перспективи Україні буде логічним та очікуваним кроком – Президент. URL : https://www.president.gov.ua/news/nadannya-yevropejskoyi-perspektivi-ukrayini-bude-logichnim-t-71041

5. Національний інститут стратегічних досліджень. Європейський зелений курс і кліматична політика України. URL : https://niss.gov.ua .

6. Dixi Group. Україна та Європейський зелений курс: річний моніторинговий звіт 2024. URL : https://dixigroup.org .

7. Nearly 90 countries join pact to slash planet-warming methane emissions. URL : https://www.reuters.com/business/environment/nearly-90-countries-join-pact-slash-planet-warming-methaneemissions-2021-11-02/.

Дар'я Газда
здобувачка вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Вікторія Савіщенко
професор кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

У сучасному світі інформаційна війна набула статусу стратегічного інструменту впливу, який активно застосовується у різноманітних соціально-політичних, економічних та військових конфліктах. Ефективність інформаційної війни зумовлена її здатністю проникати у всі сфери життя суспільства, змінювати суспільну думку, маніпулювати емоціями, поведінкою і навіть системою цінностей. Однією з ключових складових цього явища є психологічний вплив, що реалізується через розробку й впровадження тактик, спрямованих на деморалізацію, маніпуляцію, дезінформацію та створення стану хаосу у свідомості громадян. Особливо гостро ця проблема постала

перед Україною в умовах гібридної війни, коли інформаційний фронт став одним із ключових елементів агресії. Використання різноманітних психологічних тактик у межах інформаційної війни спрямоване на підрив морально-психологічного стану населення, дестабілізацію суспільства та створення негативного іміджу державних інституцій. Вивчення психологічних особливостей таких тактик дозволяє не лише краще зрозуміти їхню природу, але й розробити ефективні стратегії протидії.

Наукові розвідки проблеми психології інформаційної війни здійснили науковці: В. Андрущенко, Д. Байман, І. Бекешкіна, Р. Бонд, С. Бондаренко, Н. Винокурова, О. Гаврилюк, Ф. Гаді, С. Гамільтон, О. Гриценко, І. Даниленко, Л. Дорошенко, М. Жулинський, Ю. Кім, М. Князєв, Т. Коваленко, А. Костенко, О. Кузьменко, Л. Кучер, В. Степаненко, А. Ткач, О. Цвігун, Д. Чорнобай, А. Шварц, А. Щербак, І. Яремчук та ін.

Інформаційна війна – це не просто обмін повідомленнями чи пропагандою, а цілеспрямована діяльність, що втручається в психічну реальність людини, переписує її образи, емоції, звички та рефлексії. У цьому полягає її стратегічна небезпека. Протидія їй вимагає не лише технічних або політичних рішень, а й розвитку психологічної культури, емоційної грамотності та навичок критичного мислення у суспільстві. Тільки так можна зміцнити психологічну безпеку – як на рівні окремої особистості, так і на рівні національної колективної свідомості.

Інформаційна війна є навмисною діяльністю, спрямованою на зміну мислення, переконань, емоційного стану та поведінки окремих осіб або цілих соціальних груп шляхом маніпулятивного використання інформації. Обговорено основні особливості інформаційної війни, зокрема її непомітність, гнучкість, високу швидкість розповсюдження інформації, а також здатність охоплювати масову свідомість через сучасні цифрові засоби комунікації. Окрему увагу було приділено історичним витокам інформаційної війни та її еволюції до сучасної форми, в якій ключову роль відіграють соціальні медіа, алгоритмічний аналіз великих даних, кіберпростір і таргетована реклама.

На основі аналізу наукових джерел було встановлено, що головним об’єктом інформаційного впливу є психіка людини, зокрема її когнітивні процеси, емоції та поведінкові реакції. Інформаційна війна, на відміну від традиційних форм конфлікту, не обов’язково використовує фізичну силу, а натомість активно застосовує методи когнітивного викривлення, емоційної мобілізації, дезінформації, фреймування, а також формування образу ворога. Психологічний вимір інформаційної війни виявляється у прагненні дестабілізувати емоційну рівновагу суспільства, підірвати довіру до інституцій, посіяти страх, агресію або зневіру. Під час аналізу було розкрито цілі та завдання інформаційної війни з точки зору психології, а також визначено основні ознаки, серед яких – навмисність впливу, інтенсивне використання емоцій, фрагментованість інформації, поширення фейкових наративів і орієнтація на підсвідомі установки.

Отже, можна зробити висновок, що в умовах сучасного інформаційного простору, який відзначається високою динамічністю, перенасиченістю даними та перевагою візуального контенту, саме психологічний підхід дозволяє найбільш ефективно осмислити природу інформаційної війни, її інструменти, механізми і наслідки. Розуміння психологічної сутності цього явища є ключем до формування стратегії протидії маніпулятивному впливу, підвищення інформаційної стійкості населення та збереження цілісності національної ідентичності.

1. Панасенко Е.А., Савіщенко В.М. Стресостійкість особистості в дискурсі психологічних досліджень. *Габітус. Гельветика*. 2024. № 66. С. 31-41. URL : http://habitus.od.ua/66-2024.

Гайдар А. Ю.
здобувач вищої ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Обушенко Н. М.
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

ДОГОВІР ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ І ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Договір довічного утримання – це специфічний юридичний інструмент, що передбачає надання особою, яка уклала такий договір, прав на отримання певної вигоди або переваги в обмін на зобов'язання забезпечити утримання іншої особи до її смерті. Це угода, що має свій правовий характер та специфіку, пов'язану з майновими правами і обов'язками, що виникають між сторонами договору. Зазначений вид договору застосовується в ситуаціях, коли одна сторона зобов'язується утримувати іншу, яка є об'єктом договірного відношення, в обмін на передачу майна. У цивільному праві України договір довічного утримання врегульований Цивільним кодексом України (ст. 745).

У найзагальніших рисах договір довічного утримання полягає в тому, що одна сторона – переважно людина похилого віку, яка має право на певне майно – передає його іншій стороні, а натомість отримує обіцянку забезпечення довічного утримання. Цей договір має інтимний характер,

оскільки найчастіше укладається між особами, що перебувають в родинних стосунках, або в результаті особливих фінансових домовленостей. Однак юридичні особи також можуть виступати сторонами у таких угодах [1].

Проте маємо зазначити, що договір довічного утримання не є відносно поширеним інструментом на практиці. Тому важливо розуміти, які саме юридичні наслідки виникають із такого виду угоди, які ризики можуть бути для кожної зі сторін, а також як правильно оформляти і виконувати його умови, аби уникнути можливих правових проблем.

Згідно з цивільним законодавством України, договір довічного утримання укладається за правилами, схожими на інші договори дарування або продажу, проте він має деякі суттєві відмінності. Насамперед, це зобов'язання однієї сторони забезпечити утримання іншої особи на протязі її життя, без обов'язку повернення будь-якої частини майна у разі припинення договору. Таке утримання може включати не лише матеріальне забезпечення (харчування, медичне обслуговування), але й надання житла, медичної допомоги, догляд за хворою особою, яка потребує допомоги [2].

Сутність і важливість договору довічного утримання полягає в тому, що він сприяє забезпеченню людини похилого віку або з обмеженими можливостями у вигляді надання життєвих умов на протязі всього її життя, натомість не маючи вимоги повернення майна чи його вартості після укладення угоди. Цей договір є важливим правовим механізмом, який дозволяє забезпечити гідне утримання, в той час як передача майна є безумовною.

Процес укладення договору довічного утримання має певну особливість. Як правило, сторони повинні визначити всі умови, які можуть включати: характер утримання (харчування, медична допомога, житло), відповідальність за виконання цих обов'язків, а також порядок укладання угоди та її припинення. При цьому в договорі повинні бути чітко прописані умови надання утримання, зокрема умови щодо житла, медичних послуг і матеріального забезпечення, а також умови, що визначали б права сторін щодо можливих змін умов договору в разі зміни обставин [3].

Один із важливих аспектів договору довічного утримання – це потреба захисту прав обох сторін угоди. Наприклад, у разі, якщо одна зі сторін порушує умови договору, інша може звернутися до суду для захисту своїх інтересів. Особливо це стосується тих випадків, коли договір укладається на пізніх етапах життя, коли одна зі сторін уже перебуває в ослабленому фізичному чи психологічному стані [4].

Проте для того, щоб договір довічного утримання мав юридичну силу, він повинен бути укладений в письмовій формі та посвідчений нотаріусом. Цей факт є важливим для подальшого підтвердження справжності угоди в разі виникнення спірних ситуацій. Крім того, для забезпечення законності і безпеки цього договору дуже важливо, щоб сторона, яка надає утримання, могла довести свою здатність виконати всі обов'язки, що на неї покладаються.

Одним із характерних аспектів договору довічного утримання є те, що він не є договором, який може бути розірваний в будь-який час за ініціативою однієї зі сторін. Тобто після укладення такої угоди, обидві сторони повинні виконувати свої зобов'язання до кінця життя особи, яка передала своє майно в обмін на довічне утримання. Це надає договору певну стабільність і забезпечує обидві сторони в майбутньому [5].

Загалом договір довічного утримання може бути вигідним не лише для осіб, які потребують матеріальної допомоги та підтримки, але й для осіб, що мають нерухомість або інше майно і бажають передати його в руки іншої особи без необхідності формальних процедур успадкування.

Незважаючи на вигідні умови для обох сторін, договір довічного утримання має й ряд потенційних ризиків. По-перше, ризик виникнення спорів у разі порушення умов угоди, наприклад, коли утримувач не виконує своїх зобов'язань. По-друге, існує певний ризик того, що одна зі сторін може бути маніпулювати емоційним або фізичним станом іншої сторони, що може призвести до укладання угоди, яка не є цілком добровільною. Тому перед укладанням такого договору важливо звертати увагу на стан здоров'я і психологічний стан обох сторін угоди [6].

До того ж, договір довічного утримання може бути підданий перегляду або розірванню, якщо одна зі сторін порушує умови договору. Наприклад, якщо одна зі сторін перестає надавати належне утримання, інша може вимагати компенсації або розірвання угоди.

У висновку можна сказати, що договір довічного утримання є важливим інструментом у цивільному праві України, що надає можливість забезпечити людей, які потребують догляду, необхідними життєвими умовами. Однак він також потребує відповідального підходу до його укладення та виконання умов, адже від цього залежить майбутнє кожної зі сторін.

---

1. Ткаченко М. В. Історія розвитку договору довічного утримання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2021. № 35. С. 29–32.

2. Дзюба І. В. Істотні умови договору довічного утримання. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 265–273.

3. Горбунова С.В. Особливості укладення договору довічного утримання на користь третьої особи. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. № 2. С. 24–29.

4. Долинська М. С. Поняття та сутність договору довічного утримання. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică.* Республіка Молдова, 2020. № 3. С. 76–79.

5. Заверуха Т.М. Припинення договору довічного утримання в цивільному праві зарубіжних країн. Підприємництво, господарство і право. 2023. № 4. С. 34–38.

6. Заіка Ю.О. Суб'єктний склад договору довічного утримання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 78. С. 163–170.

Альона Головко
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ірина Дзюба
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

З початком збройної агресії російської федерації проти України виникла потреба в адаптації адміністративного законодавства та судової практики до умов воєнного стану. Однією з ключових сфер, що зазнали змін, став порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, резервістами та військовозобов'язаними. У цих умовах адміністративне провадження має не лише правозастосовний, але й безпосередньо оборонно-функціональний характер, адже спрямоване на забезпечення внутрішньої дисципліни, недопущення деструктивної поведінки в армійському середовищі та підтримання ефективного функціонування військових структур у надзвичайних обставинах [1].

Зміни у підходах до фіксації та розгляду адміністративних проступків військовослужбовців формально закріплені в розділі XIII-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Згідно з оновленими нормами, адміністративні стягнення можуть застосовуватись лише після суворого дотримання процесуальних вимог. Протокол про військове адміністративне правопорушення складається протягом трьох діб з моменту встановлення даних про порушення, що потребує доказової основи та належного документального оформлення згідно зі статтею 256 КУпАП. У цих випадках особлива увага приділяється суб'єкту складання протоколу: такими можуть бути як безпосередньо командири військових частин або підрозділів, так і уповноважені представники Військової служби правопорядку, що підтверджує посилення вертикалі контролю в армійському середовищі [2].

Одна з ключових гарантій захисту прав особи в адміністративному процесі – обов'язкове роз'яснення прав, передбачених Конституцією України (зокрема ст. 63), та Кодексом про адміністративні правопорушення (ст. 268). Незважаючи на воєнний стан, правозахисних стандартів потрібно

дотримуватись повною мірою, і це підкреслює верховенство права як основоположний принцип навіть у надзвичайних ситуаціях. Водночас механізми притягнення військовослужбовців до відповідальності мають бути ефективними та оперативними. Зокрема, протокол та супровідні матеріали повинні бути передані до суду не пізніше наступного робочого дня після їх оформлення.

Особливе місце в процесі розгляду справ займає специфіка воєнного часу, що обумовлює підвищену суворість адміністративних санкцій. Згідно з правовим режимом особливого періоду, який визначено як час з моменту оголошення мобілізації або запровадження воєнного стану, вчинення адміністративних правопорушень кваліфікується в інший спосіб. Законодавець встановив диференційований підхід до призначення санкцій, враховуючи той факт, що в умовах бойових дій порушення дисципліни може мати особливо небезпечні наслідки. Наразі значно посилено санкції за відмову від виконання наказу командира, самовільне залишення місця служби чи зловживання владою: штрафи зростають удвічі, а тривалість арешту на гауптвахті може становити до 15 діб.

Суттєвою відмінністю справ військового адміністративного правопорушення є виключення деяких стандартних для цивільних осіб адміністративних санкцій. Наприклад, до військовослужбовців не застосовуються громадські та виправні роботи, а також адміністративний арешт (у традиційному розумінні). Натомість передбачене утримання на гауптвахті, що є спеціалізованим заходом дисциплінарного впливу. Гауптвахта функціонує як ізольоване приміщення в межах військових об’єктів або у спеціально відведених польових умовах, з урахуванням реалій бойових дій. Водночас цей вид стягнення не може застосовуватися до жінок-військовослужбовиць, що відповідає положенням міжнародного гуманітарного права та українського законодавства щодо гендерної рівності.

У процесі аналізу особливостей розгляду справ варто звернути увагу на конкретні склади адміністративних проступків, передбачених статтями 172^{10}–172^{20} КУпАП. Кожен із них має чітко окреслений зміст правопорушення, санкцію, а також підвищену відповідальність за вчинення у межах особливого періоду. Наприклад, самовільне залишення військової частини може кваліфікуватися як адміністративне правопорушення у разі, якщо тривалість відсутності не перевищує встановені межі (до 3 або 10 діб залежно від категорії військовослужбовця), а у разі подальшого порушення – переростає у кримінальне правопорушення відповідно до Кримінального кодексу України [2].

Окрему увагу слід приділити питанню відповідальності військових посадових осіб. Статті 172^{13}–172^{16} КУпАП акцентують на таких порушеннях, як зловживання владою, перевищення службових повноважень, недбалість або бездіяльність військової влади. Усі ці прояви є потенційно небезпечними у контексті воєнних дій, оскільки можуть дестабілізувати внутрішній військовий порядок, підірвати авторитет командування та порушити

координацію бойових дій [2]. ВідТобто, держава вживає заходів щодо неухильного дотримання службової дисципліни та розгляду таких правопорушень у найкоротші строки.

Важливим нововведенням стало доповнення КУпАП статтею 266-1, що передбачає можливість проведення огляду військовослужбовців на стан сп'яніння. Це положення є відповіддю на реальні загрози бойовій готовності підрозділів і посилює контроль за особовим складом, водночас не заперечуючи право особи на захист у випадку порушення процедури огляду або неправомірного притягнення до відповідальності [2].

Таким чином, розгляд адміністративних справ, пов'язаних із військовослужбовцями у період збройної агресії, набув низки критично важливих особливостей. Система адміністративної юстиції, у цьому випадку, виконує функцію не лише правозастосовчого органу, але й інструменту забезпечення стабільності армії, правопорядку в умовах підвищеного соціального навантаження та безпекових викликів [3].

Забезпечення балансу між правами особи, законністю та воєнною доцільністю є одним із ключових завдань, що стоять перед адміністративними органами та судами під час розгляду таких справ. У цьому контексті зростає роль юристів та правозахисників, які повинні не лише орієнтуватись у нормах, а й розуміти морально-правову природу рішень, ухвалюваних у воєнний час.

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

3. Шарий Ю.А. Характеристика правового режиму воєнного стану як умови застосування обмежень у сфері запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією. Право і суспільство. 2023. № 6. С. 584–590. DOI : https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.87.

Горобець В. В.
курсант ІІІ курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник :
Лопаєва О. М.
старший викладач
кафедри вогневої підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВОГНЕВА ПІДГОТОВКА В УМОВАХ ВІЙНИ: МІЖ ЗАХИСТОМ ТА ПСИХОЛОГІЧНИМ ЗДОРОВ'ЯМ

У вирі нинішніх реалій, позначених жорстоким воєнним конфліктом та постійною загрозою з боку країни-агресора, питання психологічної готовності особистості до захисту власного життя та безпеки близьких набуває особливої гостроти. У цьому контексті вогнева підготовка постає як один із потенційних інструментів зміцнення цієї готовності. Однак, поряд з очевидними перевагами у набутті практичних навичок самооборони, існує низка важливих психологічних аспектів, які потребують ретельного осмислення. Зростання рівня насильства в суспільстві підвищує ризик психологічної травматизації. В умовах складної суспільної ситуації, де питання застосування сили стає більш актуальним, вогнева підготовка повинна акцентувати увагу на розвитку високого рівня відповідальності та етичних міркувань при володінні зброєю, як цивільними, військовими та поліцейськими. Це є важливим аспектом психологічного здоров'я особистості, що запобігає імпульсивним та неправомірним діям. У суспільстві, що характеризується нестабільністю та невизначеністю, оволодіння навичками самозахисту, зокрема через вогневу підготовку, може позитивно впливати на відчуття контролю та підвищувати самооцінку особистості. Однак важливо, щоб цей процес не призводив до надмірної самовпевненості або відчуття всемогутності, що може бути ознакою психологічної незрілості.

Якщо розглянути питання з боку вогневої підготовки для військовослужбовців то інтенсивні бойові дії в Україні нерозривно пов'язані з постійним впливом потужних стресових факторів на їхню психіку. Велика кількість бійців Збройних Сил України, які щоденно боронять суверенітет держави, відчувають на собі негативні наслідки. Ці переживання формують не лише особистість кожного воїна, але й впливають на злагодженість військових колективів та загальний стан суспільства.

Виконання бойових завдань, особливо в зонах активних зіткнень, є екстремальним випробуванням фізичної та розумової витривалості. Така інтенсивність військової діяльності, включно з постійною необхідністю застосування вогневої зброї, призводить до значного фізичного, психічного, інформаційного та емоційного перевантаження, часто провокуючи виникнення негативних психоемоційних станів.

У контексті вогневої підготовки, яка є ключовим елементом боєздатності, емоційний стан бійця набуває особливого значення. Ефективне володіння зброєю, швидке прийняття рішень в умовах вогневого контакту, холоднокровність та точність – усі ці якості безпосередньо залежать від психологічної стійкості військовослужбовця.

Емоції та почуття бійця ЗСУ в умовах вогневого контакту – це унікальні стани його психіки, що формують його реакцію на загрозу, швидкість прийняття рішень та влучність стрільби. Емоційні стани військовослужбовця виникають як психофізіологічний наслідок емоцій та їх включення у почуття. Якщо почуття впливають на внутрішню сутність переживань, то емоційні стани визначають переважно зовнішню сторону його поведінки під час бою та психічної діяльності, пов’язаної з використанням зброї [1, с. 11-17].

У цей складний час увагу до вогневої підготовки необхідно приділяти не тільки військовослужбовцям, а й поліцейським які виконують бойові завдання, адже ускладнена криміногенна обстановка, посилена нестабільністю на сході України, зумовила активізацію боротьби зі злочинністю та посилення охорони громадського порядку. У відповідь на це кримінальні елементи почали чинити більший опір правоохоронним органам, що підкреслює важливість належної вогневої підготовки поліцейських. Зростаюча частота випадків застосування вогнепальної зброї та опору під час нападів на поліцейських створює пряму загрозу їхньому життю та здоров’ю. [2, с.32].

Постійна робота в умовах підвищеного ризику, що нерідко загрожують життю, висуває особливі вимоги до поліцейських. Їм необхідно зберігати самовладання, оперативно аналізувати складні обставини та приймати оптимальні рішення для ефективного виконання службових обов’язків.

Недостатня здатність поліцейського контролювати свій психічний стан та поведінку може призвести до негативних, а іноді й трагічних наслідків як для самого співробітника, так і для оточуючих. Невміння керувати власною поведінкою ускладнює соціально-психологічну адаптацію до специфічних умов служби та суттєво обмежує реалізацію особистісного потенціалу [3].

У діючих підрозділах правоохоронних органів спеціальній підготовці приділяється недостатньо часу через брак боєприпасів, часові обмеження та відсутність належної навчальної інфраструктури. Водночас, вогнева підготовка є ключовим елементом професійної підготовки поліцейських, важливість якої не обмежується початковим навчанням, а є постійною потребою протягом усього періоду служби. Підтримання та вдосконалення

набутих знань і навичок поводження зі зброєю є життєво необхідним, адже може врятувати як життя інших, так і власне [4].

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що в умовах воєнного конфлікту та підвищеної криміногенної напруженості в Україні, вогнева підготовка набуває особливого значення як інструмент забезпечення безпеки та самозахисту як для цивільного населення, так і для військовослужбовців та правоохоронців. Однак, поряд з необхідністю оволодіння практичними навичками володіння зброєю, першочергової ваги набуває психологічна готовність до її застосування. Для цивільних осіб це включає формування відповідального ставлення до зброї, етичних міркувань та адекватного сприйняття власної здатності до самооборони без перебільшення чи недооцінки ризиків.

Щодо військовослужбовців, інтенсивність бойових дій створює екстремальне психоемоційне навантаження, яке безпосередньо впливає на ефективність їхньої вогневої підготовки та боєздатність. Збереження психологічної стійкості, здатності до швидкого прийняття рішень та контролю емоцій в умовах вогневого контакту є критично важливим.

Аналогічно, для поліцейських, які працюють в умовах підвищеної загрози та опору з боку кримінальних елементів, належна вогнева підготовка є запорукою їхньої безпеки та ефективного виконання службових обов'язків. До того ж, вміння контролювати свій психологічний стан, зберігати самовладання та приймати зважені рішення в критичних ситуаціях є не менш важливим, ніж власне володіння зброєю.

Таким чином, ефективна вогнева підготовка в сучасних українських реаліях повинна мати комплексний характер, поєднуючи набуття практичних навичок з обов'язковим психологічним супроводом, спрямованим на формування високого рівня відповідальності, етичності, самоконтролю та адекватної оцінки ситуації при поводженні зі зброєю. Це є ключовим аспектом збереження психологічного здоров'я та забезпечення ефективного захисту як окремих громадян, так і держави в цілому.

1. Волошко В.А. Особливості психологічної роботи зі страхом бійців ЗСУ під час бойових дій : реферат: Запоріжжя, 2023. 66 с.

2. Римик В.Р. Спеціальна фізична підготовка зі спрямованим розвитком психофізичних якостей майбутніх поліцейських: дис. канд. д-ра філос. Львів, 2024. 229 с.

3.Євдокімова ОО. Специфіка формування психологічної стійкості у поліцейських у процесі професійної підготовки. В: Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Зб. наук. пр. Харків; 2018, с. 63.

4. Казначеєв Д.Г., Лопаєва О.М. Особливості формування психологічної стійкості і готовності працівників поліції у процесі навчання з вогневої підготовки: *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* м. Дніпро, 2018. № 4, С. 82-85

Альона Головко
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга Чепік-Трегубенко
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ТЕОРЕТИЧНОМУ ТА ПРАКТИЧНОМУ ВИМІРАХ

Категорія «верховенство права» у національному правовому середовищі має своє коріння у декількох ключових вимірах. Ці виміри відображають послідовність політико-правових явищ у житті українського суспільства та держави, а також дозволять визначити складнощі у трансформації національної правової системи та ролі у цьому процесі принципу верховенства права.

Верховенство права є потужним чинником розвиту та модернізації держави і суспільства, враховуючи особливості їх історичної еволюції. Важливість формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони на основі принципу верховенства права неможливо переоцінити [7]. Проблематику змісту та реалізації принципу верховенства права досліджували В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Баулін, Ю. Битяк, С. Бобровник, С. Головатий, М. Гультай, В. Кампо, М. Кельман, М. Козюбра, В. Костицький, М. Костицький, В. Лемак, Ж. Мельник-Томенко, Н. Оніщенко, О. Петришин, С. Погребняк, Д. Савенко, М. Самбор, Р. Падалка А. Пухтецька, П. Рабінович, А. Селіванов, В. Серьогін, В. Сокуренко, О. Чепік-Трегубенко, Л. Чулінда, В. Шатіло, С. Шевчук, Ю. Шемшученко та ін. Подальші дослідження у цій сфері мають вагоме значення для розвитку українського суспільства та держави, особливо у часи воєнного стану та у повоєнний період.

Основним елементом правових якісних модернізацій на сучасному етапі виступає забезпечення функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування на засадах принципу верховенства права. Високий рівень його інтеграції у діяльність держави впливає на забезпечення справедливого правосуддя, попередження та подолання корупції та ін., що у цілому в результаті має прямий вплив на якість гарантування прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина [8, с. 121]. Як перераховане, так і низка інших елементів національної правової системи визначають стан на певному історичному етапі та подальший вектор розвитку держави, що суттєво ускладняється під час дії правового режиму воєнного стану.

Принцип верховенства права, незважаючи на об'єктивні та суб'єктивні труднощі, впроваджується у правову систему України [3, с. 85; 10]. Можна стверджувати, що принцип верховенства права представляє собою сукупність морально-правових цінностей, які регулюють суспільні відносини у демократичній державі, вирішують питання життєдіяльності людей та розглядаються в судах. Разом із тим, наукові погляди щодо його змісту продовжують варіюватися [9, с. 45]. Відмінність у підходах до тлумачення принципу верховенства права спостерігається і у правових позиціях Конституційного Суду України.

Верховенство права розглядається як ідеальний принцип, який визначає кінцеву мету і вказує на те, до чого слід прагнути (забезпечення верховенства прав і свобод людини в державі та суспільстві), а також вимагає втілення у законодавство і правозастосування принципів природного права (як от ідеї соціальної справедливості, свободи, рівності та ін.). Проте на практиці, навіть у розвинених демократичних країнах, верховенство права не завжди реалізується у повному обсязі. Цьому заважають конфлікти інтересів осіб, які знаходяться при владі, особливості бюрократичного апарату, конкуренція між окремими приватними інтересами у суспільстві та державі в цілому та ін. [1].

Згідно зі ст. 1 Конституції України, Україна є правовою державою, що визначається як окремий конституційний принцип. Крім того, ст. 8 Конституції України визнає та діє принцип верховенства права [2; 6]. Цей принцип розкривається через численні нормативні акти, які визначають його сутність. Такий підхід був проявлений у рішенні Конституційного Суду України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу, прийнятому 1 червня 2016 року, під номером 2-рп/2016 [5].

У своїй аргументації суд пов'язав розуміння права на свободу і особисту недоторканість, яке міститься у ч. 1 ст. 29 Конституції України, із верховенством права. Конституційний Суд України визначив зміст «свободи», наголосивши на тому, що це невід'ємне право особи, яке передбачає можливість вибору своєї поведінки та дій, відповідно до власних рішень. Право на свободу означає, що особа має право діяти безперешкодно від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлені законами. Суд зробив висновок, що згідно зі ст. 8 Конституції України принцип верховенства права передбачає судовий контроль над втручанням у права кожної людини на свободу; конституційне право людини на судовий захист є гарантією усіх прав і свобод людини і громадянина. Особлива увага має бути приділена особливо вразливим категоріям осіб, включаючи осіб з психічними розладами [4, с. 65].

Таким чином, згідно з Основним Законом в Україні встановлюється та діє принцип верховенства права. Принцип верховенства права має систематично втілюватися у правотворчій та правозастосовній діяльності держави, що може виражатися у прийнятті законів, які повинні базуватися на ідеях соціальної справедливості, свободи та рівності, а також у

функціонуванні органів публічної влади, що особливо важливо у період дії правового режиму воєнного стану в Україні.

1. Константий О. В. Щодо проблеми реалізації принципу верховенства права у сфері діяльності судової влади в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 8. С. 41-44.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 38. Ст. 160.).

3. Мельник-Томенко Ж. М. Принцип верховенства права як універсальна засада адміністративного судочинства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 84-89.

4. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 195 с.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16

6. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. автор; за ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с. URL : https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/9779/1/SLOVNYK_2016_ispr.pdf

7. Чепік-Трегубенко О. С. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 183-188.

8. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 121-127.

9. Чулінда Л.І., Гулієв А. Д., Джавадов Х.А., Шатіло В.А. Верховенство права : навч. посібник. Харків : Факт. 2015. 224 с.

10. Leheza Y., Nalyvaiko L., Sachko O., Shcherbyna V., Chepik-Trehubenko O. Principles of law: Methodological approaches to understanding in the context of modern globalization transformations. *Ius Humani. Law Journal*. 2022. 11(2). P. 55-79. URL : https://doi.org/https://doi.org/10.31207/ih.v11i2.312.

Громико О. Є.
студентка ННІ права
та інноваційної освіти,

Науковий керівник:
Лавренко Д. О.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кабінет Міністрів України відіграє важливу роль в управлінні країною, особливо під час воєнного стану. Як вищий орган виконавчої влади, він забезпечує стабільність, оперативне прийняття рішень і координацію всіх державних структур. Актуальність питання викликана триваючою агресією проти України, що вимагає постійної адаптації управлінських рішень до нових викликів. Кабінет Міністрів щодня виконує стратегічні функції для збереження цілісності держави, підтримки критичної інфраструктури та налагодження міжнародної співпраці. У воєнний час діяльність уряду стає особливою, оскільки він відповідає за обороноздатність, економічну стійкість та соціальний захист населення. Плідна робота Кабінету Міністрів є гарантією збереження державності та забезпечення національної безпеки.

Отже, відповідно до законодавства України, Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів [1], що є важливим для забезпечення стабільності та ефективного управління в кризовий період. А зі свого боку до складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри та міністри України [1].

Основною організаційною формою роботи Кабінету Міністрів України є засідання. Їхнє проведення в умовах воєнного стану має певні особливості :

1)працює відповідно до Регламенту Кабінету Міністрів України в умовах воєнного стану;

2) розробляє та вводить в дію План запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в окремих місцевостях України з урахуванням загроз та особливостей конкретної ситуації, яка склалася;

3) організовує та здійснює керівництво центральними та іншими органами виконавчої влади в умовах воєнного стану;

4) після початку збройного конфлікту здійснює заходи щодо створення відповідно до норм міжнародного гуманітарного права безпечних зон, організованих у спосіб, який дає змогу забезпечити захист цивільних осіб.

5) визначає особливості здійснення оборонних та публічних закупівель із забезпеченням захищеності державних замовників і замовників від воєнних загроз [2].

Слід зауважити, що ще 29 грудня 2021 року Постановою Кабінету Міністрів України №1454 було внесено зміни, що стосуються функціонування уряду, зокрема, щодо планування роботи та проведення засідань у дистанційному режимі під час дії правового режиму воєнного стану [4]. Указ Президента від 24.02.2022 №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» передбачив, окрім першочергових дій військового командування країни, обмеження окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина також дії, що мають бути вчинені органами державної влади та місцевого самоврядування, зокрема, Кабінетом Міністрів України та Міністерством закордонних справ України [3, с. 219]. Як приклад стаття 30 Конституції України ("Кожному гарантується недоторканність житла"). Як інший приклад, встановлювати у порядку особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів [5].

Також можуть вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону про правовий режим воєнного стану .

Отже, в умовах воєнного стану Кабінет Міністрів України відіграє ключову роль у забезпеченні обороноздатності, економічної стабільності та соціального захисту населення. Хочеться сподіватися, що швидкий розвиток військово-правових наукових досліджень продовжиться, а їх результати знайдуть своє відображення у законотворчій діяльності.

1. Про Кабінет міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII . *Відомості Верховної Ради України ВВР,* 2022, № 52, ст.428.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України ВВР,* 2024, № 19, ст.78.

3. Муртіщева А. О. Нормотворча діяльність Кабінету Міністрів України в умовах воєнного стану . Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держав. буд-ва та місцевого самоврядування . Харків : Право, 2022. – Вип. 43. С. 217-228. DOI : https://doi.org/10.31359/1993-0941-2022-43-217.

4. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. №950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950–2007-%D0%BF#Text.

Гребенюк Д. О.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ісланкін С. М.
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В умовах глобалізації та зростаючої взаємозалежності держав, міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини набувають дедалі більшої ваги у формуванні національних систем кримінального правосуддя. Україна, яка обрала шлях демократичного розвитку та євроінтеграції, не є винятком. Дотримання міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини, зокрема у контексті кримінального провадження, є не лише юридичною вимогою, але й ключовим фактором зміцнення верховенства права, підвищення довіри громадян до державних інститутів та забезпечення сталого розвитку суспільства.

Саме тому, актуальність дослідження проблем, пов'язаних з впровадженням міжнародних стандартів захисту прав людини у кримінальне провадження України, є беззаперечною. Ефективне застосування цих стандартів є важливим інструментом для запобігання порушенням прав і свобод людини на всіх стадіях кримінального процесу, починаючи від досудового розслідування і закінчуючи виконанням судових рішень.

Система міжнародних стандартів захисту прав людини у кримінальному провадженні є багаторівневою та базується на низці універсальних і регіональних міжнародно-правових документів [1].

Загальна декларація прав людини (1948 р.) закладає фундаментальні принципи, що стосуються права на життя, свободу та особисту недоторканність (стаття 3), рівність перед законом (стаття 7), право на ефективний засіб правового захисту (стаття 8), право на справедливий і публічний розгляд незалежним і безстороннім судом (стаття 10), а також презумпцію невинуватості (стаття 11). Хоча Декларація не є юридично обов'язковим документом, її принципи мають значний морально-політичний вплив та лежать в основі багатьох міжнародних договорів.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.) є юридично обов'язковим договором, який деталізує основні права людини у

контексті кримінального провадження. До них належать право на свободу та особисту недоторканність (стаття 9), право на справедливий судовий розгляд (стаття 14), включаючи презумпцію невинуватості, право на захист, право на оскарження вироку, а також заборону катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (стаття 7).

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), разом із практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), має особливе значення для України як члена Ради Європи. ЄКПЛ встановлює широкий спектр прав, що застосовуються у кримінальному провадженні, включаючи право на життя (стаття 2), заборону катування (стаття 3), право на свободу та особисту недоторканність (стаття 5), право на справедливий суд (стаття 6), право на ефективний засіб правового захисту (стаття 13), та інші. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання державами-членами та формують прецедентне право, яке впливає на національне законодавство та практику.

Україна протягом останніх десятиліть здійснила значні кроки у реформуванні свого кримінального процесуального законодавства. Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК) у 2012 році стало важливим етапом на цьому шляху, спрямованим на наближення національних стандартів до європейських та міжнародних. Кодекс запровадив низку прогресивних положень, таких як слідчий суддя, інститут угод у кримінальному провадженні, розширення змагальності сторін та інші новели, покликані посилити захист прав людини.

Однак, незважаючи на проведені реформи, існуюча система кримінального провадження в Україні все ще стикається з низкою викликів та недоліків з точки зору повного та ефективного дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини. Серед найбільш актуальних проблем можна виділити недостатню ефективність механізмів контролю за дотриманням прав людини на досудовому розслідуванні, непоодинокі випадки порушення прав затриманих, зокрема щодо необґрунтованого тримання під вартою, відсутності належного доступу до правової допомоги, а також скарги на неналежне поводження з боку правоохоронних органів. Проблеми із забезпеченням незалежності та неупередженості суду, тиск на суддів, недостатня прозорість у процесі призначення та кар'єрного зростання суддів, що може підривати довіру до судової системи. Тривалість судових розглядів, порушення розумних строків розгляду кримінальних справ, що є системною проблемою та призводить до порушення права на справедливий суд [2].

Враховуючи зазначені виклики, подальше впровадження міжнародних стандартів у кримінальне провадження України є не просто бажаним, а необхідним кроком для підвищення ефективності та справедливості системи кримінальної юстиції. Поглиблена інтеграція цих стандартів сприятиме посиленню захисту прав і свобод людини, забезпечення більш повного дотримання процесуальних гарантій на всіх стадіях кримінального

провадження. Підвищенню якості правосуддя, ухвалення більш обґрунтованих та справедливих судових рішень, що базуються на принципах верховенства права та дотримання прав людини. Зміцненню довіри суспільства до правоохоронних органів та судової системи, забезпечення прозорості та підзвітності у їх діяльності. Наближенню України до європейських стандартів, виконання міжнародних зобов'язань і сприяння євроінтеграційним процесам.

Упровадження міжнародних стандартів у кримінальне провадження в Україні є важливим кроком на шляху до забезпечення верховенства права та захисту прав людини. Однак цей процес супроводжується низкою актуальних проблем на різних стадіях кримінального процесу. На стадії досудового розслідування гостро стоїть питання забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, нерідко фіксуються випадки необґрунтованих затримань та застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із триманням під вартою, без належного обґрунтування. Також актуальною є проблема дотримання права на захист, включаючи забезпечення своєчасного доступу до кваліфікованого адвоката та належну якість наданої правової допомоги. Не поодинокими є факти неналежного поводження із затриманими та ув'язненими, що свідчить про недостатню ефективність розслідування таких випадків та порушення заборони катування та жорстокого поводження. Зокрема, існують проблеми з дотриманням процесуальних гарантій, зокрема строків розслідування та права на оскарження дій слідчого та прокурора [3].

На стадії судового розгляду ключовими проблемами є забезпечення права на справедливий суд, що включає незалежність та неупередженість суду, забезпечення рівності сторін та публічності судового розгляду. Нерідко виникають сумніви щодо дотримання принципу презумпції невинуватості, проявляючись в упередженому ставленні суду та винесенні необґрунтованих обвинувальних вироків. Важливим аспектом є проблема допустимості доказів, особливо тих, що були отримані з порушенням встановленого законом порядку. Також актуальним залишається питання дотримання розумних строків судового розгляду, затягування яких порушує права учасників процесу.

На стадії виконання судових рішень існують проблеми, пов'язані з умовами утримання в місцях позбавлення волі, які часто не відповідають міжнародним стандартам щодо належного поводження та забезпечення прав засуджених. До того ж, потребує покращення ефективність механізмів оскарження рішень судів на цій стадії.

Для ефективного подолання проблем, що перешкоджають повноцінному впровадженню міжнародних стандартів у кримінальне провадження в Україні, необхідний комплексний підхід, що охоплює законодавчі, інституційні та освітні аспекти [4].

Одним із ключових шляхів удосконалення є подальше реформування кримінального процесуального законодавства. Цей процес має ґрунтуватися

на врахуванні практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та інших міжнародних документів у сфері захисту прав людини. Необхідно привести національне законодавство у повну відповідність до міжнародних стандартів, усуваючи існуючі колізії та прогалини, що можуть призводити до порушень прав людини.

Забезпечення незалежності судової влади та прокуратури є фундаментальною умовою для неупередженого та справедливого кримінального провадження, що відповідає міжнародним стандартам. Необхідно продовжувати реформи, спрямовані на зміцнення інституційної незалежності суддів та прокурорів, їх захист від будь-якого політичного чи іншого тиску.

Активізація співпраці з міжнародними організаціями та експертами у сфері захисту прав людини може надати значну підтримку у процесі впровадження міжнародних стандартів. Обмін досвідом, залучення міжнародних експертів до розробки законодавства та навчальних програм, а також участь у спільних проектах сприятимуть підвищенню ефективності реформ.

Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на поглиблений аналіз впливу конкретних міжнародних стандартів на різні аспекти кримінального провадження в Україні. Актуальними є дослідження ефективності існуючих механізмів контролю за дотриманням прав людини, оцінка результативності впроваджених законодавчих змін та розробка практичних рекомендацій для усунення виявлених проблем. Окрему увагу слід приділити вивченню досвіду інших країн у впровадженні міжнародних стандартів та можливості його адаптації до українських реалій. Також перспективними є дослідження, спрямовані на підвищення рівня правової обізнаності суспільства та професійної компетентності фахівців у сфері захисту прав людини в кримінальному провадженні [5].

---

1. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. URL : https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/eu_standarts_book_web-1.pdf.

2. Українська правда. Новий Кримінально-процесуальний кодекс: до чого такий поспіх. *Українська правда*. URL : https://www.pravda.com.ua/columns/2012/03/11/6960243/ (дата звернення: 22.04.2025).

3. Перегляд запровадження міжнародних стандартів забезпечення права на невтручання у приватне життя особи у кримінальний процес. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. URL : https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/279/278 (дата звернення: 22.04.2025).

4. Судова влада України. *Судова влада України*. URL : https://court.gov.ua/archive/1573705/ (дата звернення: 22.04.2025).

5. *Новини Вища рада правосуддя*. URL : https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2023_rik_pro_stan_zabezpechennya_nezalezhnosti_sud div_v_ukrayini.pdf (дата звернення: 22.04.2025).

Громико О. Є.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Лебедєва Ю. В.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ПРАВА НА ШТУЧНЕ ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ

Право на штучне переривання вагітності є однією з найсуперечливіших тем у сфері прав людини. У різних державах до цього питання підходять по-різному, що актуалізує необхідність розуміння, як саме його трактує Європейський суд з прав людини, оскільки Страсбурзький суд у своїй діяльності прагне знайти рівновагу між правами людини та державними інтересами.

Зокрема, відповідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції), кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя [1]. Це право охоплює різні аспекти особистої автономії, включаючи репродуктивні права та рішення щодо штучного переривання вагітності.

Показово, що Європейський суд з прав людини неодноразово розглядав справи, пов’язані з правом на аборт. У своїй практиці він підкреслює, що рішення про штучне переривання вагітності є особистим і чутливим питанням, що безпосередньо стосується приватного життя жінки. Суд неодноразово стверджував, що будь-яке втручання державного органу у право особи на повагу до приватного життя має здійснюватися у відповідності до закону. Цей вираз не лише вимагає дотримання внутрішнього законодавства, але також має відношення до якості цього закону, вимагаючи його сумісності з принципом верховенства права [2, с. 12].

Показовим прикладом судової практики щодо права на штучне переривання вагітності є справа «A, B and C v. Ireland» 2010 року. Усі троє заявниць були мешканками Ірландії та завагітніли у складних життєвих обставинах. Через жорстке ірландське законодавство, що забороняло аборт майже в усіх випадках, вони були змушені виїхати до Великобританії для проведення процедури. Вони вважали, що їхнє право на приватне життя, гарантоване статтею 8 Конвенції, було порушене. За зазначено, зокрема, наполягала одна з заявниць, що мала онкологічне захворювання і не змогла знайти лікаря, готового надати медичний висновок щодо того, чи буде її життя

під загрозою, якщо вона продовжить термін вагітності, або як на плід могли вплинути медичні аналізи, які вона отримала до того, як виявила, що вагітна, [3]. У наведеній справі Європейський суд з прав людини визнав, що відсутність ефективного механізму для встановлення права на законне переривання вагітності, а також відсутність правової визначеності та доступу до медичної допомоги, становлять порушення статті 8 Конвенції.

Схожа ситуація мала місце у справі «Tysiąc v. Poland» [4]. Заявниці було відмовлено в аборті, незважаючи на загрозу її здоров'ю. Суд визнав порушення статті 8 через відсутність належного механізму для захисту її репродуктивного права.

Доцільно акцентувати увагу на тому, що є важливим встановити взаємозв'язок права плоду на життя та права жінки на аборт. Велика палата Суду найбільш чітко виклала свою позицію щодо права плоду на життя у своєму рішенні «Vo v. France» [5]. Чотирнадцять голосів проти трьох визнали, що інтереси плоду та його матері збігаються, а отже, потребують узгодженого захисту. Суд також вважав, що баланс між захистом потенційного життя і правами жінки має визначатися національним законодавством, тому встановив, що Франція не порушила статтю 2 Конвенції, оскільки її законодавство не визнавало плоду окремим суб'єктом права.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, аналіз практики Європейського суду з прав людини свідчить про складність та багатоаспектність проблематики права на штучне переривання вагітності в контексті прав людини. Суд, враховуючи різноманітність підходів у державах-членах Ради Європи, дотримується принципу "широкого поля розсуду" держав, особливо у питаннях, що торкаються моралі, етики та суспільних переконань. Наразі у рішенні Суду послідовно акцентується необхідність забезпечення ефективного доступу жінок до медичних послуг, зокрема коли законодавство формально допускає аборт, але створює непропорційні перешкоди для його реалізації.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вебпортал парламенту України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Право на повагу до приватного і сімейного життя. Переклад з доповненнями адвокатів, кандидатів юридичних наук Олександра Дроздова та Олени Дроздової. С. 83 URL : https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf.

3. European Court of Human Rights. Application no. 25579/05, 16.12.2010. URL : https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22: [%22002-680%22]}.

4. European Court of Human Rights. Application no. 5410/03, 20.03.2007. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22: [%22003-1952452-2061288%22]}.

5. European Court of Human Rights. Application no. 53924/00, 08.07.2004. URL : https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"itemid": ["002-4246"]%7D.

Анастасія Дембицька
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Михайло Шавкун
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внітрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Кримінальний кодекс України (КК України) містить спеціальний розділ XV, присвячений особливостям кримінальної відповідальності та призначення покарання неповнолітнім особам. Норми цього розділу сформульовані з урахуванням вікових, соціально-психологічних і психофізичних характеристик розвитку осіб, які не досягли повноліття. Такий підхід законодавця ґрунтується на принципах гуманізму, диференціації відповідальності та індивідуалізації покарання, що відповідає загальновизнаним міжнародним стандартам захисту прав дитини.

Відповідно до частини першої статті 2 КК України, єдиною та достатньою підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності є вчинення нею суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого законом. Принцип презумпції невинуватості закріплений у статті 62 Конституції України та дублюється у КК України, що означає, що жодна особа не може бути визнана винною у вчиненні злочину та не може бути піддана покаранню, якщо її вина не доведена у встановленому законом порядку та не підтверджена обвинувальним вироком суду. Також закон забороняє подвійне притягнення до відповідальності за одне і те саме кримінальне правопорушення [3].

У контексті розділу XV КК України кримінальна відповідальність неповнолітніх регламентується окремими положеннями, які істотно відрізняються від загальних норм, що застосовуються до повнолітніх осіб. Зокрема, закон передбачає можливість звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням до них примусових заходів виховного характеру. Крім того, встановлено скорочені строки та обмеження щодо видів і розмірів покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, а також визначено спрощені умови звільнення від відбування покарання. Суттєво скорочено строки давності притягнення до кримінальної відповідальності та строки погашення і зняття судимості.

Неповнолітня особа вважається суб'єктом кримінального правопорушення лише за досягнення встановленого віку кримінальної відповідальності. Згідно з частиною першою статті 22 КК України, особа підлягає кримінальній відповідальності з 16 років. Однак щодо окремих тяжких і особливо тяжких злочинів вік кримінальної відповідальності знижується до 14 років. До переліку таких злочинів віднесено, зокрема, умисне вбивство, тяжкі тілесні ушкодження, зґвалтування, розбій, терористичні акти, диверсію, захоплення заручників, незаконне заволодіння транспортними засобами, хуліганство, жорстоке поводження з тваринами тощо [3].

Серед основних видів покарань, які можуть застосовуватись до неповнолітніх правопорушників, передбачені: штраф, громадські та виправні роботи, пробаційний нагляд, а також позбавлення волі на певний строк. Важливо, що штраф може бути призначено лише тим неповнолітнім, які мають власний дохід або майно. Позбавлення волі може бути призначено на строк від шести місяців до десяти років, а в разі особливо тяжкого злочину – до п'ятнадцяти років. Всі неповнолітні, засуджені до позбавлення волі, відбувають покарання у спеціальних виховних установах. Серед додаткових видів покарань до неповнолітніх можуть бути застосовані штраф або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися окремою діяльністю [1, с. 8].

Окремої уваги заслуговує положення щодо матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну неповнолітніми. У разі відсутності у них самостійного доходу чи майна збитки відшкодовуються за рахунок їхніх батьків або інших законних представників. Під час досудового розслідування обов'язковою є участь захисника, а також – за необхідності – законного представника, психолога або педагога, що забезпечує додатковий рівень гарантій прав неповнолітньої особи.

Щодо звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності, законодавець передбачає застосування загальних підстав, передбачених статтями 45–48 КК України, а також актами про амністію. Водночас для неповнолітніх встановлено скорочені строки давності, передбачені статтею 106 КК України. Перебіг давності може бути зупинено або перервано у випадках ухилення від слідства чи суду, або вчинення нового злочину. За особливо тяжкі злочини, де можливе призначення довічного позбавлення волі, питання застосування строків давності вирішується виключно судом. Варто зазначити, що давність не застосовується щодо кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, миру і безпеки людства, а також щодо окремих статей, якщо потерпіла особа була малолітньою чи неповнолітньою – у таких випадках обчислення строків розпочинається з моменту досягнення нею повноліття або передбачуваного досягнення такого віку у разі її смерті [3].

Законодавство України, врегульовуючи інститут кримінальної відповідальності неповнолітніх, реалізує підходи, спрямовані на ресоціалізацію неповнолітніх правопорушників, захист їх прав і свобод, а також забезпечення правової гуманізації кримінального процесу. Ці

положення потребують подальшого розвитку, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини та міжнародних стандартів у сфері ювенальної юстиції [2, с. 19].

Узагальнюючи проведений аналіз, слід констатувати, що інститут кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, диференціації та індивідуалізації кримінального покарання, а також врахуванні вікових, психофізичних і соціально-психологічних особливостей розвитку осіб, які не досягли повноліття. Норми розділу XV Кримінального кодексу України закріплюють особливі підходи до визначення меж кримінальної відповідальності неповнолітніх, її форм, підстав звільнення та особливостей реалізації покарання, що відображає прагнення держави до ресоціалізації та запобігання рецидиву злочинної поведінки серед молоді.

Таким чином, система кримінально-правового регулювання щодо неповнолітніх в Україні є цілісною, спеціалізованою та спрямованою на мінімізацію репресивного впливу держави, що відповідає сучасним принципам правового підходу до дитячої делінквентності. Подальший розвиток цієї сфери має здійснюватися у напрямі вдосконалення правозастосовчої практики, посилення соціальної профілактики та розширення інститутів пробації як альтернативи покаранню, пов’язаному з ізоляцією від суспільства.

1. Головійчук Л. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 263-267. URL : http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/51.pdf.

2. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 27.01.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

Дарчич Д. М.
студентка ННІ права
та інноваційної освіти,

Науковий керівник:
Лавренко Д. О.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА СИСТЕМУ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА МЕХАНІЗМИ УХВАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Агресія російської федерації проти України стала безпрецедентним викликом для всіх сфер суспільного життя, особливо для правотворчості. Війна не лише завдала шкоди державному суверенітету та територіальній цілісності України, але й зумовила необхідність оперативних змін у законодавстві, спрямованих на забезпечення обороноздатності країни, функціонування державних інституцій, підтримку економіки та соціального забезпечення громадян. В умовах воєнного стану правотворчий процес набув надзвичайного характеру, що відобразилося на його структурі, змісті та швидкості ухвалення правових актів.

Воєнний стан передбачає ухвалення низки нормативно-правових актів, які мають екстрений та тимчасовий характер. Надзвичайне законодавство, як особливий вид правових актів, дозволяє оперативно реагувати на виклики, які загрожують національній безпеці та стабільності держави. Головними характеристиками таких законів є тимчасовість – дія нормативно-правових актів обмежується періодом воєнного стану. Імперативність – передбачаються жорсткі норми та механізми їх виконання. Обмеження прав і свобод – з метою забезпечення безпеки громадян, підтримки правопорядку та обороноздатності країни. Адаптація до кризових умов – закони спрямовані на швидке реагування на загрози [1, с. 99].

З початку війни було ухвалено понад 100 нормативно-правових актів, що регулюють різні сфери суспільного життя. Серед основних актів Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який визначає порядок запровадження, здійснення та припинення воєнного стану. Закон України «Про загальну мобілізацію», що регулює призов громадян до Збройних Сил України та інших військових формувань. Закон України «Про основи національного спротиву», який забезпечує організацію територіальної оборони та руху опору. Зокрема, було ухвалено зміни до Кримінального кодексу України, спрямовані на посилення відповідальності за колабораціонізм, державну зраду та інші злочини, пов’язані з посяганням на безпеку держави [2, с. 17].

З початком війни Україна зіткнулася з необхідністю швидкої адаптації законодавства до нових викликів. Це стосувалося різних сфер, серед яких державне управління – перерозподіл повноважень органів влади, централізація управління обороною. Трудові відносини – запроваджено гнучкі форми працевлаштування, спрощення процедур звільнення та переведення працівників. Фінансова та економічна політика – спрощено процедури оподаткування, запроваджено податкові пільги, фінансова підтримка бізнесу. Соціальний захист – розширено державну допомогу внутрішньо переміщеним особам, ветеранам війни, родинам загиблих військовослужбовців.

Правотворчість під час війни характеризується високою динамічністю та значними змінами у вже чинних правових актах. Зокрема, протягом перших двох місяців війни Верховна Рада України ухвалила понад 70 законів, більшість з яких стосувалися змін до чинного законодавства [3, с. 15].

Воєнний стан передбачає необхідність швидкого реагування на загрози, що призводить до суттєвого скорочення часу для ухвалення законів та інших нормативних актів. Парламент може розглядати законопроєкти за прискореною процедурою, а Президент та уряд отримують додаткові повноваження щодо оперативного нормотворення. Через необхідність оперативних рішень зростає значення нормативних актів, ухвалених органами виконавчої влади, зокрема урядових постанов, розпоряджень, наказів і військових директив. В окремих випадках Президент може запроваджувати нові правові норми своїми указами без попереднього обговорення в парламенті [4, с. 16].

Воєнні дії значно вплинули на систему правотворчості, змусивши державні органи адаптувати механізми ухвалення нормативно-правових актів до надзвичайних умов. Основними тенденціями стали прискорене ухвалення законодавчих рішень, розширення повноважень виконавчої влади та зміни у правовому регулюванні різних сфер життя. Однак ці процеси супроводжуються низкою викликів, серед яких юридична колізійність, обмеження демократичних процедур і ризики зловживань владою. Подальший розвиток правотворчості має базуватися на збалансованому поєднанні оперативності ухвалення рішень та забезпеченні правової стабільності, а також враховувати міжнародний досвід щодо правового регулювання в умовах війни. Важливими напрямами вдосконалення правотворчого процесу є правова експертиза нових нормативно-правових актів, контроль за їхньою реалізацією та адаптація до поствоєнного відновлення країни.

---

1. Бігун В.В. Вплив війни на правову систему та реформи в Україні. *Академічні візі.ї* 2023. С. 98.
2. Клещенко Н.О. До питання про види правотворчої діяльності. *Альманах права*. 2024. С. 266-272.
3. Пархоменко Н.М. Особливості правотворчої діяльності за умов воєнного стану. *Альманах права*. Актуальні проблеми правового розвитку в умовах війни та післявоєнної відбудови 2022. С. 28-33.
4. Філюк Т.С. Правові механізми здійснення правосуддя в Україні. MS thesis. *Волинський національний університет імені Лесі Українки*, 2024. С. 97.

Анастасія Дембицька
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Сергій Ісланкін
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внітрішніх справ

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЙОГО ІСТОРИЧНІ ФОРМИ

Кримінальний процес є однією з провідних галузей процесуального права, яка регламентує порядок кримінального судочинства, спрямованого на встановлення об'єктивної істини у кримінальних правопорушеннях, забезпечення справедливості, прав і свобод особи. Згідно з чинним законодавством України, кримінальний процес – це врегульована нормами кримінального процесуального права діяльність уповноважених органів і осіб щодо досудового розслідування, судового розгляду кримінального провадження, ухвалення процесуальних рішень, забезпечення прав і законних інтересів учасників провадження, а також виконання вироку. Він виконує як правозахисну, так і правоохоронну функції, перебуваючи на перетині інтересів держави та особистості.

Історично кримінальний процес зазнав значної трансформації. Його форми змінювалися відповідно до панівних політико-правових доктрин, рівня розвитку суспільства, правової культури та організації державної влади. У науці виділяють три основні історичні форми кримінального процесу: змагальну, інквізиційну (розшукову) та змішану.

Змагальний (акузативний) процес є однією з найдавніших форм, що бере початок з римського і грецького права. У рамках змагального процесу сторони – обвинувач і обвинувачений – є рівноправними учасниками, які виступають перед незалежним судом. Суд у такому процесі відіграє роль арбітра, не беручи активної участі в зборі доказів. Відповідальність за доведення вини повністю лежить на стороні обвинувачення. Така форма найбільш повно реалізована в англосаксонській правовій системі, зокрема у Великій Британії та США. Основоположними принципами є: презумпція невинуватості, усність і безпосередність судового розгляду, гласність, право на захист [1, с. 96].

Інквізиційна (розшукова) форма кримінального процесу виникла в середньовічній Європі, переважно в умовах абсолютизму. У ній суд виконував як функції розслідування, так і функції обвинувачення та винесення вироку. Основним джерелом доказів часто були письмові документи, а не усні свідчення. Обвинувачений нерідко не мав права захищатися, а процес носив таємний

характер. У середньовіччі були поширені тортури як засіб отримання доказів. Такий підхід суперечить сучасним стандартам прав людини, однак сформував базис для централізованої організації кримінального судочинства [2, с. 8].

Змішана форма кримінального процесу поєднує елементи як змагального, так і розшукового процесу. Вона набула поширення в країнах континентальної Європи, зокрема у Франції, Німеччині та згодом – в Україні. У цій формі досудове розслідування має переважно інквізиційний характер (слідчий активно здійснює збір доказів, є процесуально незалежним), а судовий розгляд – змагальний (сторони мають рівні права на подання доказів, дебати, оскарження) [3, с. 10]. В Україні змішана модель реалізована в рамках чинного Кримінального процесуального кодексу України (2012 року), що запровадив низку гарантій прав і свобод людини, зокрема презумпцію невинуватості, право на захисника, право мовчати, недопустимість доказів, отриманих з порушенням закону. Кримінальний процес є динамічним правовим явищем, що еволюціонує в контексті суспільних потреб, міжнародних стандартів прав людини та реформування правосуддя. Його історичні форми демонструють, як від авторитарного, репресивного процесу людство поступово перейшло до гуманістичних і правозахисних моделей, що становлять основу сучасного демократичного кримінального судочинства [4, с. 9].

Дослідження поняття кримінального процесу та його історичних форм має значний науковий та практичний потенціал у контексті подальшого розвитку національного кримінального судочинства. У сучасних умовах реформування правової системи України, інтеграції до європейського правового простору та гармонізації з міжнародними стандартами прав людини, поглиблене вивчення еволюції кримінального процесу набуває особливої актуальності. Це дозволяє краще зрозуміти логіку розвитку процесуальних механізмів, їх вплив на формування сучасної моделі кримінального провадження, а також визначити оптимальні шляхи вдосконалення законодавства.

Зокрема, перспективним є порівняльно-правовий аналіз історичних форм кримінального процесу з метою виявлення переваг і недоліків кожної моделі та оцінки їх відповідності сучасним принципам верховенства права. Це може слугувати підґрунтям для запозичення кращих практик з іноземного досвіду, адаптованих до українських реалій. Також актуальним напрямом є дослідження трансформації ролі суду та сторін у процесі, зокрема розширення змагальності та забезпечення рівності прав обвинувачення й захисту.

---

1. Дрозд В. Г. Спеціальне досудове розслідування (in absentia) як диференційована форма кримінального провадження. 2020. С. 64
2. Ковальчук С. О., Генеза змагальності сторін як форми кримінального провадження на території України. URL : http//www.law herald 2023. С. 17.
3. Габрелян А. Ю., О. В. Чепель. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 451-458.
4. Лоскутов Т. О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Аналітичне право*. 2022. С. 85.

Добросовістна А.С.
студентка ННІ права
та інноваційної освіти,

Науковий керівник:
Лавренко Д.О.,
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Роль конституційно-правової відповідальності на сучасному етапі розвитку України значно зростає, оскільки необхідно забезпечити дотримання конституційної законності та запобігти порушенням норм Конституції України органами державної влади та місцевого самоврядування різних рівнів. Основною метою конституційно-правової відповідальності, що носить в основному політичний характер, є захист Конституції України. Вона, разом з іншими механізмами охорони Основного Закону, має за мету підтримання стабільності конституційного ладу, баланс прав та обов'язків учасників конституційних правовідносин, що робить її важливим елементом демократичної системи.

Питання конституційно-правової відповідальності завжди викликали увагу науковців, серед яких такі видатні особистості, як С.М. Алфьоров, М.О. Баймуратов, В.О. Боняк, О.В. Батанов, Н.М. Батанова, В.В. Кравченко, О.О. Майданник, О.В. Мельник, Л.Р. Наливайко, В.Ф. Погорілко, Ю.М. Тодика, В.Л. Федоренко, В.Д. Шаповал, Ю.С. Шемшученко та ін.

Одне з найбільш вдалих комплексних визначень поняття конституційно-правової відповідальності було запропоноване Л. Р. Наливайко. На її думку, конституційно-правова відповідальність – це вид соціальної та юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права, характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом реалізації та санкціями й полягає у примусовому застосуванні заходів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) та у відповідальному стані зобов'язаного суб'єкта (позитивний аспект), виступає найважливішою гарантією реалізації й захисту Конституції.

Наразі існують інші визначення конституційно-правової відповідальності [1]. Узагальнюючи існуючі визначення, конституційно-правову відповідальність можна визначити як особливий різновид юридичної відповідальності, що виникає в межах конституційно-правових відносин і полягає у застосуванні встановлених конституційним правом заходів примусу

до суб'єктів, які порушили норми Конституції чи не виконали покладені на них обов'язки. Така відповідальність спрямована на забезпечення дії принципів конституційного ладу, захист прав і свобод, а також стабільність публічної влади.

У конституційному праві дослідження потребують аналізу безлічі питань, основними з яких на думку М. А. Баймуратова та А. В. Батанова є: проблеми застосування норм Конституції, проблеми конституційно-правового регулювання, проблеми норм та інститутів конституційного права як загального явища, та багато інших [2, с.5]. Функції конституційно-правової відповідальності можна визначити як основні напрями її впливу на поведінку людей і суспільно-правові відносини, що виникають у сфері дії норм конституційного права; це цілеспрямовані засоби реалізації та захисту конституційних норм, а також досягнення мети конституційної відповідальності; це ключові напрями юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту правопорядку, державної дисципліни та виховання суб'єктів конституційно-правових відносин, що вчинили чи можуть вчинити конституційно-правовий делікт [3, с.63].

Суб'єктом конституційно-правової відповідальності є учасники суспільних відносин, що наділені конституційною правосуб'єктністю і, зокрема, деліктоздатністю – можливістю нести юридичну відповідальність за свої протиправні вчинки. Ними є: держава в цілому; органи державної влади (у тому числі і Президент, як одноосібний орган влади); народні депутати України; місцеві ради; об'єднання громадян: політичні партії, і громадські організації; фізичні особи: громадяни України, зокрема й ті громадяни, які мають специфічний правовий статус осіб, що претендують на зайняття виборних посад (кандидати у депутати, кандидати на пост Президента України) та ін [4, с.306].

Отже,конституційно-правова відповідальність є важливим елементом правової системи України, що сприяє дотриманню конституційної законності та стабільності державної влади. Її особливість полягає у політичному характері, специфічних санкціях та колі суб'єктів. В умовах сучасних викликів вона відіграє ключову роль у захисті Конституції, забезпеченні балансу влад і правопорядку. Подальше вдосконалення її механізмів є необхідним для зміцнення демократії та верховенства права.

1. Студентська бібліотека: конституційно-правововова відповідальність. URL : https://studies.in.ua/konst_seminar/4187-konstitucyno-pravova-vdpovdalnst.html.

2. Маложон О. О. Конституційно-правова відповідальність органів державної влади в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2024. №2. С. 61-69. URL : https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/download/1655/1643/.

3. Ткаченко Ю.В. Конституційно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7184/1/Tkachenko_304.pdf.

4. Стрижак Д.І. Конституційно-правова відповідальність: важливий елемент в механізмі захисту конституції. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Дніпро, 2020. С.1-3. URL : http://info.dgu.edu.ua/bitstream/123456789/329/1/Стрижак%20Д.І..pdf.

Анастасія Дембицька
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Лілія Фокша
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ СПАДКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ

У спадковому праві України важливе місце посідає принцип черговості спадкування за законом. Відповідно до статті 1261 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), кожна наступна черга спадкоємців отримує право на спадщину лише у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, їх відмови від спадщини, неприйняття спадщини або усунення від права на спадкування. Така система забезпечує послідовність і визначеність у порядку спадкування, проте в умовах воєнного стану постає низка практичних і правових викликів, які ускладнюють реалізацію спадкових прав.

Відповідно до частини другої статті 1269 ЦК України, прийняття спадщини здійснюється особисто спадкоємцем шляхом подання заяви нотаріусу. Прийняття спадщини є одностороннім правочином, який засвідчує намір особи прийняти чи відмовитися від спадщини, причому така дія не може мати умов або застережень. У звичайних умовах це правило забезпечує чіткість волевиявлення, однак в умовах воєнного стану, особливо для військовослужбовців, які перебувають у зоні бойових дій, постає серйозна перешкода до реалізації права на спадкування. Адже шестимісячний строк для прийняття спадщини може вичерпатися, перш ніж особа отримає доступ до нотаріальних послуг [1].

Особливу проблему становить ситуація, коли особа перебуває в полоні, засуджена на території рф, або її місцезнаходження невідоме. ЦК України (ч. 2–3 ст. 46) передбачає можливість визнання особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою. Проте в умовах війни застосування цих положень може бути передчасним та позбавляє особу шансу реалізувати спадкові права у майбутньому. На цьому тлі вбачається необхідність розроблення спеціальних норм, які регламентують спадкування для осіб, що перебувають у

зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях [1].

Крім цього, режим воєнного стану призводить до фактичних обмежень у проведенні спадкових процедур: ускладнюється доступ до спадкового майна, обмежується пересування громадян, знищується або втрачається документація, відсутній доступ до нотаріусів. В окремих випадках майно, яке має успадковуватися, може бути реквізоване для потреб Збройних Сил України або інших державних структур, що прямо впливає на його збереження та можливість подальшої передачі спадкоємцям. З метою мінімізації негативних наслідків таких обставин, Міністерство юстиції України вжило певних заходів нормативного характеру. Зокрема, згідно з наказом № 1118/5 від 11.03.2022 року, нотаріус може відкрити спадкову справу за місцезнаходженням спадкоємця, а також – за відсутності доступу до Спадкового реєстру – тимчасово вести спадкові справи в паперовій формі з подальшим внесенням даних після відновлення доступу до реєстру [2, с. 18].

Не менш актуальним є питання знищення чи втрати спадкових справ у районах активних бойових дій. У такому випадку необхідним є створення механізму відновлення спадкових справ, що має здійснюватися шляхом повторного подання документів та заяв, фіксації свідчень свідків, використання електронних копій документів, за наявності таких.

До того ж, з травня 2023 року набув чинності Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна…», що запровадив додаткову гарантію для спадкоємців – право на отримання компенсації за зруйноване майно, що належало спадкодавцю. У зв'язку з цим, зміни до ст. 1230 ЦК України дозволили спадкоємцям реалізовувати право на відшкодування завданих збитків на підставі права, яке належало спадкодавцеві [3, с. 19].

Окремо слід висвітлити правовий статус українських громадян, які перебувають за кордоном. Якщо фізично неможливо звернутись до нотаріуса в Україні, особа може подати заяву через консульську установу або – за її відсутності – через нотаріуса держави перебування. У такому разі підпис обов'язково має бути засвідчено, що забезпечує дійсність документа для подальшого спадкового провадження в Україні. У разі наявності іноземного елемента у спадкуванні застосовується Закон України «Про міжнародне приватне право». Зокрема, згідно зі ст. 71 цього Закону, до спадкування нерухомості застосовується право країни, де така нерухомість розташована, а до іншого майна – право останнього місця проживання спадкодавця, якщо інше не зазначено в заповіті.

В умовах війни були внесені й інші суттєві зміни. Кабінет Міністрів України своєю постановою № 164 від 28.02.2022 року розширив можливості посвідчення заповітів військовослужбовцями. Тепер такі заповіти можуть засвідчувати командири (начальники) військових формувань або уповноважені ними особи з подальшим направленням документів до Мін'юсту для реєстрації. У разі перебування особи в полоні, заповіт може

посвідчити начальник табору для військовополонених. Водночас, слід зауважити, що розширення кола осіб, які мають право посвідчувати заповіти, є суперечливим і потребує внесення змін до ЦК України та Закону «Про нотаріат», адже чинні положення ЦК України (статті 1251, 1252) визначають вичерпний перелік таких осіб [1].

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що реалізація права на спадкування в умовах воєнного стану в Україні стикається з численними правовими, процедурними та гуманітарними викликами, які потребують термінового врегулювання. Наявні законодавчі норми не повною мірою враховують специфіку ситуацій, пов'язаних із перебуванням спадкоємців у зоні бойових дій, полоні чи на окупованих територіях. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у вдосконаленні норм Цивільного кодексу України, законодавства про нотаріат та спадкування з урахуванням умов війни, що дозволить гарантувати рівний і своєчасний доступ до спадкових прав, зберегти спадкову масу та забезпечити правову визначеність для осіб, які перебувають у надзвичайних обставинах.

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/435- 15#Text.
2. Нестерцова-Собакарь О.В. Спадкове право: навч. посіб. Дніпро, 2018. 165 с.
3. Бакал М. Особливості оподаткування спадщини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. С. 70-75.

Анастасія Дубовицька
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Вікторія Савіщенко
професор кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕПОВНИХ СІМЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

У контексті повномасштабної війни в Україні зростає потреба в науковому осмисленні й практичному вирішенні проблеми психологічної підтримки неповних сімей. Державні та волонтерські ініціативи здебільшого спрямовані на допомогу військовим і внутрішньо переміщеним особам, однак недостатньо охоплюють специфічні труднощі батьків–одинаків та їхніх дітей.

Саме тому актуальним є дослідження не лише наслідків психотравматичного досвіду, а й пошук ефективних шляхів психологічної допомоги цим сім'ям.

Проблема психологічних особливостей функціонування сім'ї, зокрема неповної, широко досліджувалася як у зарубіжній, так і в українській психологічній науці. Серед зарубіжних науковців, які зробили вагомий внесок у розуміння впливу сім'ї на психічне здоров'я дитини, варто відзначити: A. S. Masten, T. S. Betancourt, K. E. Miller та A. Rasmussen, C. Panter–Brick, M. Fazel, El–Khani, S. Sirin, A. Thabet. Їх праці присвячені аналізу наслідків війни та травматичних подій для дітей і сімей, дослідженню механізмів психологічної стійкості та ролі сім'ї як чинника захисту. Особливу увагу вони приділяють впливу війни на емоційний клімат у родині, ефектам розлуки з батьками, адаптаційним труднощам та ролі соціальної підтримки.

В українській психологічній науці питання функціонування сім'ї досліджували Г. Бевз О. Бондарчук, Т. Буленко, Н. Веселова, О. Власова, О. Горецька, Л. Карамушка, З. Кісарчук, М. Корольчук, О.Кошонько, Г. Пастощук Л. Помиткіна, О. Потапчук, О. Посвістак які досліджують психологічні особливості роботи з неповними сім'ями в сучасних умовах. У своїх роботах вітчизняні дослідники акцентують увагу на проблемах неповних сімей, їхній психоемоційній вразливості, стилях батьківського виховання, якості комунікації, функціональності родини та потребі в підтримці.

Аналіз феномену сім'ї у психологічній науці засвідчує її ключову роль у становленні особистості та збереженні психоемоційного благополуччя людини. Сім'я розглядається як цілісна система, в якій взаємодія між членами визначає її функціональність та адаптивність. У наукових підходах наголошується на важливості емоційної підтримки, стабільності та ефективної комунікації в родинному середовищі. Особливе значення має вивчення трансформацій сімейних відносин у кризових умовах, зокрема в ситуаціях війни. Отримані теоретичні узагальнення створюють основу для подальшого аналізу психологічних особливостей неповних сімей у сучасних реаліях.

Неповні сім'ї в умовах війни мають низку характерних психологічних особливостей, серед яких провідними є підвищена тривожність, хронічне емоційне напруження, переживання втрати, регресивна поведінка дітей та емоційне вигорання батьків. Водночас багато таких родин демонструють високий рівень адаптивності, внутрішню згуртованість і здатність до самостійного подолання кризових ситуацій. Психоемоційний стан дітей у неповних сім'ях значною мірою залежить від психологічного ресурсу та підтримувальної поведінки дорослого. Встановлено, що якісна емоційна взаємодія між батьком/матір'ю та дитиною може компенсувати відсутність другого з батьків. Отримані теоретичні положення створюють основу для подальшого емпіричного дослідження та розробки ефективних психологічних інтервенцій.

---

1. Панасенко Е.А., Савіщенко В.М. Стресостійкість особистості в дискурсі психологічних досліджень. *Габітус. Гельветика*. 2024. № 66. С. 31-35.

Анастасія Дембицька
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександра Нестерцова-Собакарь
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ: ОБМЕЖЕННЯ ТА НОВАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА

Цивільно-правовий захист осіб, які постраждали від війни в Україні, є ключовим елементом національної політики у сфері прав людини та відновлення. З 2022 року законодавча база зазнала суттєвих змін, спрямованих на адаптацію до викликів, спричинених збройною агресією Російської Федерації. Ці зміни охоплюють житлові, майнові, соціальні та процесуальні аспекти захисту постраждалих осіб.

У листопаді 2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон №4152-IX, який передбачає комплекс заходів для забезпечення житлом ВПО. Зокрема, закон визначає механізм обстеження об'єктів нерухомості, придатних для проживання, та включення їх до Інформаційно-аналітичної системи для забезпечення ВПО житлом. Також передбачено передачу в оренду майна закладів освіти для тимчасового проживання ВПО та надання державним і комунальним підприємствам, громадським об'єднанням і благодійним організаціям права на отримання майна для тимчасового проживання ВПО без проведення аукціону.

У 2025 році Рада Європи реалізує проєкт «Посилення судових та позасудових засобів захисту прав осіб, постраждалих від війни в Україні». Проєкт спрямований на вдосконалення національної законодавчої бази щодо ефективних засобів правового захисту осіб, постраждалих від війни, та збору даних відповідно до стандартів Ради Європи у сфері прав людини та верховенства права. Зокрема, передбачено сприяння впровадженню на національному рівні програм підтримки, інструментів збору даних та компенсаційних механізмів для тих, хто зазнав шкоди, втрат чи травм, спричинених агресією проти України [1, с. 85].

З 1 січня 2025 року набирає чинності новий Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників

транспортних засобів». Закон передбачає поступове підвищення максимальних розмірів страхової суми до рівнів, що відповідають європейським стандартам, скасування державного регулювання цін на поліси автоцивілки та запровадження індивідуальної ціни для кожного страхувальника. Також передбачено скасування франшизи у договорах ОСЦПВВНТЗ, що зробить систему страхування більш зрозумілою та доступною для клієнтів. Залишаються чинними знижки на поліс «автоцивілки» для окремих категорій пільговиків у розмірі 50%, зокрема для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю I групи [2].

Проєкт Ради Європи також спрямований на покращення доступу до якісної безоплатної правової допомоги для найбільш вразливих категорій осіб, постраждалих від війни. Завдяки експертній підтримці та спеціалізованим тренінгам передбачається зміцнення спроможності судової системи застосовувати європейські стандарти прав людини, що посилить судовий захист постраждалих від війни громадян у межах цивільного та адміністративного судочинства.

Незважаючи на позитивні зрушення, існують певні обмеження у реалізації цивільно-правового захисту постраждалих від війни. Зокрема, обмеженість фінансових ресурсів держави, складність у доведенні права власності на зруйноване майно, а також необхідність адаптації законодавства до нових викликів, пов'язаних з кіберзагрозами та змінами у соціально-економічному середовищі. Також відзначається потреба у посиленні міжвідомчої координації та взаємодії з міжнародними партнерами для ефективного впровадження новацій [3, с. 18].

Отже, цивільно-правовий захист осіб, постраждалих від війни в Україні, зазнає суттєвих трансформацій, спрямованих на забезпечення ефективного захисту прав та інтересів громадян. Законодавчі новації охоплюють широкий спектр питань, від житлових прав до соціального страхування та правової допомоги. Водночас, для досягнення повноцінного захисту необхідне подальше вдосконалення нормативно-правової бази, зміцнення інституційної спроможності та активна співпраця з міжнародними організаціями.

1. Журавльова Г.С. Основні проблеми захисту переміщених осіб в умовах російсько-української війни. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2023. С. 87–92.

2. Посилення судових та позасудових засобів захисту прав осіб, постраждалих від війни в Україні. URL : https://www.coe.int/uk/web/kyiv/strengthening-judicial-and-non-judicial-remedies-for-the-human-rights-protection-of-the-war-affected-people-in-ukraine?utm_source=chatgpt.com.

3. Тимощук В.П. Теоретичні та практичні виклики становлення загальної адміністративної процедури в Україні. *Право України*. 2021. № 10. С. 28–43.

Ганна Дудник
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ірина Дзюба
завідувач кафедри
адміністративно-правових
дисциплін та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Конституційне право України гарантує пріоритет прав і свобод людини і громадянина у всіх сферах діяльності держави, зокрема у сфері публічного управління та правоохоронної діяльності. Цей принцип безпосередньо впливає на організацію та здійснення адміністративної діяльності органів виконавчої влади, зокрема Національної поліції України, діяльність якої є складовою частиною публічної адміністрації. Потреба в забезпеченні такого пріоритету вимагає збалансованого підходу до визначення форм і методів адміністративної діяльності поліції, де поєднуються владний характер дій з дотриманням правових та етичних меж впливу на особу.

З одного боку, владний, імперативний характер адміністративної діяльності поліції зумовлює її жорстку правову регламентацію. Адміністративно-правові норми встановлюють межі та процедури застосування примусу, визначають порядок реагування на правопорушення, регламентують механізми притягнення до відповідальності. З іншого боку, сучасне розуміння правової держави вимагає уникнення надмірної формалізації там, де доцільним є гнучкий і диференційований підхід, особливо у сфері превентивної діяльності та забезпечення громадського порядку. Відповідно, адміністративне право повинно не тільки обмежувати, а й забезпечувати реалізацію функцій органів правопорядку, створюючи умови для ефективної діяльності в рамках закону [1, с. 14].

Сучасний стан суспільного розвитку зумовлює потребу у трансформації традиційних підходів до адміністративної діяльності поліції. В умовах зростаючої складності суспільних відносин та змін у характері загроз громадській безпеці поліція має використовувати якісно нові форми організації діяльності, які базуються на поєднанні адміністративного примусу з профілактичними заходами, правовою просвітою населення та підвищенням ефективності управлінських процесів [2, с. 38].

У цьому контексті визначальним принципом повинна залишатися орієнтація на забезпечення прав і свобод людини. Це означає, що кожна дія поліцейського, кожне управлінське рішення має бути обґрунтованим, пропорційним та правомірним. Особливої уваги заслуговують ті форми і методи діяльності, які передбачають пряме втручання у сферу приватного життя особи – затримання, особистий огляд, застосування спеціальних засобів, фізичної сили або вогнепальної зброї. Форма адміністративної діяльності – це зовнішній прояв дій суб'єкта владних повноважень, що здійснюються у межах та на підставі адміністративно-правових норм. Вони охоплюють різні аспекти діяльності поліції: правозастосовні (винесення постанов, складання протоколів), організаційно-розпорядчі (накази, інструкції), а також дії інформаційно-аналітичного та консультативного характеру. Методи ж відповідають на питання «як» саме здійснюється ця діяльність, які прийоми, засоби та технології застосовуються при реалізації поставлених завдань [3, с. 9].

Одним із ключових методів адміністративної діяльності поліції є адміністративний примус, який у свою чергу поділяється на превентивний, припиняючий та каральний. Його застосування має здійснюватися виключно у передбачених законом випадках та відповідно до встановлених процедур, що гарантує правову захищеність громадян та забезпечує законність діяльності поліції. Поряд із цим значне значення має метод переконання, який передбачає вплив на свідомість і поведінку осіб шляхом роз'яснення, заохочення, правової пропаганди. Саме поєднання цих методів дає змогу досягати поставлених завдань у найменш конфліктний та найбільш ефективний спосіб [4, с. 10].

Форми адміністративної діяльності поліції класифікуються за різними критеріями. Зокрема, за характером вираження вони поділяються на правові (прийняття нормативно-правових актів, індивідуальні акти застосування права) та організаційні (надання адміністративних послуг, контрольна діяльність, організація охорони громадського порядку тощо). Усі ці форми, у межах яких реалізуються владні повноваження поліції, мають бути юридично обґрунтованими, чітко врегульованими нормативними актами і спрямованими на забезпечення законності, публічної безпеки, охорони прав і свобод громадян.

Правова регламентація форм та методів адміністративної діяльності поліції забезпечується Конституцією України, законами України («Про Національну поліцію», «Про адміністративні послуги», «Про звернення громадян» та ін.), підзаконними актами, положеннями, інструкціями та наказами Міністерства внутрішніх справ. Визначення порядку реалізації адміністративної діяльності поліції у законодавстві є важливим чинником запобігання зловживанням владними повноваженнями та забезпечення правової визначеності для громадян [2, с. 18].

Отже, ефективна адміністративна діяльність поліції можлива лише за умови чіткого дотримання принципів законності, обґрунтованості, пропорційності та пріоритетності прав людини. Вибір форм і методів діяльності повинен бути зумовлений конкретною ситуацією, однак завжди

залишатися в межах правового поля. Адміністративна діяльність поліції має бути не лише інструментом підтримання публічного порядку, але й гарантом реалізації та захисту основоположних прав і свобод людини. Узагальнюючи викладене, слід зробити висновок, що адміністративна діяльність Національної поліції України відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку, охороні прав, свобод та законних інтересів громадян. Конституційно закріплений пріоритет прав і свобод людини накладає на поліцейських особливу відповідальність за правомірність, пропорційність та доцільність дій, що здійснюються у межах владних повноважень. Саме тому важливе значення має правова регламентація форм і методів адміністративної діяльності, що забезпечує законність і ефективність реалізації повноважень поліції.

1. Актуальні проблеми адміністративноправового регулювання діяльності Національної поліції України: монографія. Гусаров С. М., Салманова О. Ю., Комзюк А. Т., Музичук О. М., Казанчук І. Д. Міністерство внутрішніх справ України; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків : Факт, 2022. 452 с.

2. Пісоцька К. О. Поняття форм адміністративної діяльності підрозділів ювенальної превенції та їх види. The scientific heritage 65-4. 2021. С. 12-16.

3. Ткаля О., Шелудько А. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 271-276.

4. Шевчук Г. Принципи та завдання Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. № 7. 2019. С. 120- 124.

Альона Дудяк
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Вікторія Савіщенко
професор кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна є одним із найбільш стресових і травматичних явищ, що впливають на всі аспекти життя людини, включаючи її психологічний стан. Молодь, яка перебуває на важливому етапі формування особистості, особливо вразлива до впливу війни, що суттєво змінює психологічні процеси, життєві

орієнтири та адаптаційні механізми особистості.

Самореалізація є однією з фундаментальних потреб особистості, що забезпечує досягнення повноти життя, реалізацію внутрішнього потенціалу та гармонізацію відносин з оточуючим середовищем. Цей термін широко вивчається у психологічній науці, але його тлумачення може варіюватися залежно від наукової школи, теоретико-методологічного підходу. Згідно з теорією потреб Абрахама Маслоу, самореалізація є вищим рівнем у ієрархії потреб людини. Вона виникає лише після задоволення базових потреб (фізіологічних, безпеки, любові, визнання). Карл Роджерс, представник гуманістичної психології, вбачав самореалізацію у прагненні особистості до «повноцінного функціонування». Гордон Олпорт акцентував увагу на концепції «зрілої особистості», яка досягає самореалізації через інтеграцію внутрішніх мотивів і зовнішніх обставин. Альберт Бандура [1, с.47] обґрунтував визначальну роль самоефективності, підкреслюючи, що віра у власні сили є ключовим фактором для досягнення самореалізації.

Сучасні підходи до розуміння самореалізації інтегрують гуманістичні, когнітивно-поведінкові та соціокультурні аспекти. Таким чином, самореалізація – це комплексний процес, який охоплює індивідуальні зусилля людини, соціальні умови та внутрішні мотиви. В умовах війни цей процес набуває особливого значення, адже вимагає адаптації до нових обставин, розвитку стресостійкості та переосмислення життєвих цілей.

Психологічні уявлення про самореалізацію є важливим компонентом особистісного розвитку, особливо молоді, яка перебуває на етапі активного формування життєвих цілей, цінностей та ідентичності. Уявлення про самореалізацію відображають суб'єктивні інтерпретації власних можливостей, ресурсів і умов для досягнення цілей. Психологічні уявлення молоді про самореалізацію включають декілька ключових компонентів:

1. Емоційний компонент – відчуття задоволення, щастя та гордості від реалізації власного потенціалу. Молоді люди прагнуть досягати поставлених цілей, які приносять їм позитивні емоції.
2. Когнітивний компонент – розуміння власних здібностей, цілей та шляхів їх досягнення. Важливо, щоб молодь усвідомлювала свої сильні сторони та розуміла, як їх використовувати у житті.
3. Поведінковий компонент – конкретні дії, які спрямовані на реалізацію поставлених завдань, наприклад, навчання, участь у проєктах чи розробка нових ідей.

Психологічні уявлення молоді про самореалізацію – це багатовимірне явище, яке формується під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. У контексті війни уявлення молоді про самореалізацію зазнають значних змін, що вимагає розробки стратегій психологічної підтримки, спрямованих на адаптацію та розвиток особистості в умовах кризових обставин.

В умовах війни процес самореалізації молоді ускладнюється через низку бар'єрів, що обмежують можливості розвитку особистості:

1) психологічний стрес та тривожність. Війна є потужним джерелом стресу, що може призводити до емоційного виснаження, депресії та втрати мотивації;

2) нестабільність та невизначеність. Умови війни супроводжуються відсутністю впевненості в майбутньому, що суттєво знижує бажання молоді планувати своє життя;

3) соціальні та економічні обмеження. Руйнування інфраструктури, втрата роботи чи освіти створюють перешкоди для розвитку молоді;

4) втрати та травми. Молодь, яка пережила втрату близьких, змушена переосмислювати свої життєві орієнтири, що часто супроводжується емоційною травматизацією та внутрішньою дезорганізацією [2, с. 160-165].

Фактори, що сприяють самореалізації молоді в умовах війни:

2. Соціальна підтримка. Родина, друзі та громада є важливими джерелами емоційної підтримки та впевненості у власних силах.

3. Віра у власні сили. Концепція самоефективності, описана А. Бандурою, підкреслює важливість віри у власні здібності. Молодь, яка вважає себе здатною подолати труднощі, демонструє кращі результати у досягненні цілей навіть у кризових умовах.

4. Адаптивність та креативність. Війна стимулює розвиток нестандартного мислення, що дозволяє молоді знаходити нові способи самореалізації.

5. Переоцінка цінностей. Кризові ситуації змушують молодь переосмислювати свої пріоритети та формувати нові життєві цілі.

6. Можливості волонтерства та громадської діяльності. Участь у волонтерських проєктах чи громадських ініціативах допомагає молоді відчути свою значущість і вплив на суспільство, що є важливим фактором для самореалізації [3, с. 200-203].

Незважаючи на численні бар'єри, війна може стати своєрідним каталізатором для формування нових підходів до самореалізації. Умови криз змушують молодь шукати нові стратегії, що базуються на адаптації, мобілізації внутрішніх ресурсів та розвитку стійкості.

Ключовими аспектами підтримки молоді є:

- забезпечення доступу до якісної освіти (як в Україні, так і за кордоном);
- залучення молоді до волонтерських проєктів та ініціатив;
- розвиток психологічної стійкості та створення можливостей для повернення молодих спеціалістів після завершення війни.

Це дозволить зберегти потенціал української молоді для відновлення країни у післявоєнний період. Дослідження психологічних уявлень молоді щодо самореалізації в умовах війни дозволило розкрити багатогранний вплив екстремальних умов на формування життєвих орієнтирів, адаптаційних механізмів і внутрішніх ресурсів. Війна суттєво вплинула на соціальну та психологічну сферу молоді, водночас відкривши можливості для розвитку

нових форм самореалізації.

Результати проведеного емпіричного дослідження засвідчують, що молодь як соціальна група є надзвичайно вразливою до негативних факторів війни, таких як хронічний стрес, нестабільність, втрата соціальної підтримки та обмеження у доступі до освіти. Близько 25% молодих людей виїхали за кордон, шукаючи безпеки та можливостей для розвитку. Проте значна частина з них (40%) висловлює готовність повернутися до України після стабілізації ситуації, щоб сприяти відновленню країни.

Попри численні бар'єри, війна стимулювала молодь до мобілізації внутрішніх ресурсів, формування нових життєвих цінностей і пошуку альтернативних шляхів до самореалізації. Волонтерська діяльність, громадські ініціативи та соціальна взаємодія стали важливими інструментами для подолання кризових ситуацій. Близько 20% молоді активно залучені до волонтерської діяльності, а 10% створили власні ініціативи, спрямовані на підтримку суспільства.

Аналіз результатів емпіричного дослідження дає можливість визначити ключові тенденції процесу самореалізації молоді в умовах війни:

1. Війна суттєво впливає на всі компоненти самореалізації, знижуючи емоційну стабільність, когнітивні оцінки та поведінкову активність.

2. Стрес і відсутність стабільності є основними бар'єрами для самореалізації молоді.

3. Соціальна підтримка та адаптивність є ключовими факторами, які сприяють збереженню та розвитку уявлень про самореалізацію.

4. Найбільш вразливими в умовах війни є молодь із низьким рівнем самоефективності, яка потребує додаткової психологічної підтримки.

Отже, дослідження підтвердило, що процес самореалізації молоді в умовах війни є складним і багатофакторним, однак правильна підтримка, соціальна взаємодія та використання адаптивних механізмів дозволяють зберігати мотивацію до розвитку і досягнення життєвих цілей навіть у кризових умовах. Це підкреслює важливість подальших досліджень та розробки практичних рекомендацій, спрямованих на підтримку молоді у складних життєвих обставинах.

1. Бандура А. Самоефективність: теорія і застосування. Київ : Освіта, 2000. 412 с.

2. Петренко Ю.О. Вплив кризових умов на формування життєвих орієнтирів молоді. Львів : Видавництво ЛНУ, 2022. 298 с.

3. Зінченко О. Психологічні аспекти адаптації молоді в кризових умовах. Київ : Наукова думка, 2020. 256 с.

4. Панасенко Е.А., Савіщенко В.М. Стресостійкість особистості в дискурсі психологічних досліджень. *Габітус. Гельветика*. 2024. № 66. С. 31-41. URL : http://habitus.od.ua/66-2024.

Ганна Дудник
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ольга Чепік-Трегубенко
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРЕАМБУЛИ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Преамбула Конституції України є вступною частиною, що не має конкретних правових наслідків, але надає загальне уявлення про правові засади та основи конституційного ладу. Преамбула містить важливі декларації щодо історичних, культурних, національних і правових цінностей українського народу, а також про принципи демократії, правової держави, прав людини та суверенітету України та ін. Преамбула слугує своєрідним «вступним словом» до нормативно-правового тексту та відображає політичну волю народу, національні ідеали, історичні передумови та основні принципи державотворення.

Доктринальним підґрунтям для дослідження ролі та значення преамбули Основного Закону України виступили ідеї та пропозиції, сформульовані у працях вітчизняних науковців, серед яких: І. Андрушко, Ю. Барабаш, В. Бесчастний, С. Бобровник, О. Бориславська, Ф. Веніславський, О. Водянніков, С. Головатий, О. Грищук, Б. Жак, А. Колодій, В. Костицький, М. Костицький, В. Лемак, А. Кубко, Є. Мінакова, Н. Пархоменко, О. Петришин, М. Савчин, О. Скрипнюк, О. Чепік-Трегубенко, С. Шевчук та ін. Не дивлячись на високе теоретичне значення, обрана проблематика має важливу прикладну роль для українського державотворення та правотворення, а також правозастосовної діяльності.

Зокрема, у практичному аспекті преамбула може використовуватись у судовій практиці для визначення загальних напрямів правової системи держави. При прийнятті судових рішень, особливо у випадках, коли необхідно вирішити питання щодо конституційності нормативних актів або їх відповідності основним принципам Конституції, преамбула служить важливим орієнтиром. Тлумачення норм Конституції, що стосуються прав і свобод людини, державного суверенітету чи правового порядку, часто ґрунтується на загальних положеннях, викладених у преамбулі [1, с. 30; 7].

Дослідження конституційної правової реформи в контексті європейських цінностей є ключовим для розуміння змін, що відбуваються у

суспільно-політичній сфері. Одним із важливих аспектів цієї реформи є роль правових систем у забезпеченні демократії та прав людини, що відображає концепцію «встановлення юридичної держави» в Україні. Конституційна реформа має на меті не лише забезпечення правового порядку, але й інтеграцію європейських стандартів у національне законодавство, що дозволяє Україні досягти більш високих рівнів демократії та правової захищеності громадян [3]. Преамбула є досить важливою складовою Основного Закону України. Хоча вона й не містить прямих норм матеріального права, але все ж відіграє ключову роль у розумінні загальної концепції Конституції, її цілей, цінностей та ідеологічної спрямованості. З юридичної точки зору, преамбула має важливе значення як джерело конституційного тлумачення.

У свої рішеннях Конституційний Суд України неодноразово звертався до положень преамбули при вирішенні питань, що потребували з'ясування змісту основоположних понять, таких як «гідність», «демократична правова держава», «суверенітет народу» [5; 6] тощо. Таким чином, преамбула виконує інтерпретаційну функцію, допомагаючи правильно тлумачити положення Конституції України відповідно до її цілей і духу.

Правова реформа в Україні, зокрема в частині Конституції, передбачає не лише зміну організаційно-правових структур, але й адаптацію європейських цінностей до внутрішнього законодавства. Одним із важливих аспектів є розвиток прав людини в контексті європейських стандартів. Це передбачає адаптацію до європейських принципів права, зокрема надання широких правових гарантій для захисту прав громадян та забезпечення принципу поділу влади. Конституційна реформа повинна покращити правові механізми захисту прав людини та громадянських свобод, сприяти розвитку демократичних інститутів та забезпечити ефективний захист від правопорушень [4]. Українська Конституція має бути зразком для інших держав у питаннях забезпечення правового порядку та демократії, а її зміни повинні бути спрямовані на досягнення балансу між правами громадян і державними інтересами, що є важливим для розвитку сучасного демократичного суспільства [1, с. 86]. Для України це є особливо важливим питання, зокрема в умовах дії правового режиму воєнного стану та повоєнного періоду.

Преамбула також визначає основи правопорядку в Україні, відображаючи прагнення до демократії, верховенства права, прав людини та свободи. Вона містить ідеї, що мають глибоке значення для визначення правових норм, які повинні бути спрямовані на захист особистої свободи, гідності та прав кожної особи в Україні. Преамбула Конституції закріплює основні правові принципи, які визначають функціонування державних інститутів та органів влади, надаючи правову основу для розвитку національного законодавства. Преамбула стає елементом правового обґрунтування рішень Конституційного Суду України, органів державної влади та інших органів, що відповідають за тлумачення основних правових норм [2, с. 18]. Преамбула відіграє важливу

роль при тлумаченні норм Конституції України, оскільки вона дає контекст для розуміння основних її положень. За її допомогою можна виявити основні правові принципи, які мають бути враховані під час застосування Конституції та інших законодавчих актів.

Отже, преамбула Конституції України має надзвичайно важливе правове значення, хоча й не є нормою, яка безпосередньо регулює конкретні правовідносини. Вона визначає загальні принципи, на яких базується правова система України, і є важливим інструментом для тлумачення норм Конституції та інших законодавчих актів. Преамбула закріплює основи демократичного устрою, прав людини та суверенітету, що є важливими для розвитку правової системи та забезпечення правопорядку в Україні. Преамбула Конституції України залишається перспективним об'єктом наукових досліджень з огляду на її глибоке і багатогранне змістове навантаження. Попри формально-декларативний характер, вона несе в собі ціннісні орієнтири для всього правового простору держави. У зв'язку з цим подальше дослідження Преамбули може розвиватися в кількох ключових напрямах. Актуальним є вивчення прикладного значення Преамбули у правозастосовній діяльності, зокрема в практиці Конституційного Суду України, судів системи судоустрою та інших органів державної влади.

1. Грищук О. В. Європейські цінності і принципи у Конституції України. *Слово Національної школи суддів України.* 2021. №3. С. 148-152.

2. Жак Б. В. Загальна характеристика конституції України як основного закону держави. *Західноукраїнський національний університет.* №2. 2020. С. 20-45.

3. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.2023 № 254к/96-ВР URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96- %D0%B2%D1%80#Text

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України 07.02.2019 № 2680-VIII URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n6 123

5. Конституція України в практиці Конституційного Суду: офіційне тлумачення та юридичні позиції. 1997–2023 / вступ. слово С. П. Головатого; упоряд.: С. П. Головатий, В. М. Бесчастний, Л. І. Бірюк, Н. І. Адамчик, Ю. М. Михеєнко. Київ : ВАІТЕ, 2024. 450 с.

6. Наливайко Л.Р., Чепік-Трегубенко О.С. Інститут конституційної скарги: зарубіжна практика, вітчизняний досвід та перспективи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 2. С. 7-15.

7. Leheza Y., Nalyvaiko L., Sachko O., Shcherbyna V., Chepik-Trehubenko O. Principles of law: Methodological approaches to understanding in the context of modern globalization transformations. *Ius Humani. Law Journal*. 2022. 11 (2). P. 55-79. URL : https://doi.org/https://doi.org/10.31207/ih.v11i2.312.

Ємченко Д. Ю.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Чепік-Трегубенко О. С.
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНІСТЬ ДИПЛОМАТИЧНИХ І КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Тематика екстериторіальності дипломатичних і консульських установ є актуальною та своєчасною для її пізнання з позицій загальнотеоретичної юриспруденції, а також міжнародного права. Ця тема має важливе теоретичне і прикладне значення для розвитку правової системи України, а також міжнародних відносин. Екстериторіальність є значущим елементом міжнародного права, особливо щодо різних міжнародних організацій, розташованих на території іноземної держави, на які не поширюється юрисдикція національного законодавства. Саме вона забезпечує особливий правовий статус для цих організацій. Це особлива система міжнародних відносин, що забезпечує ефективне виконання завдань іноземних дипломатичних представництв, що гарантує їхню недоторканність і захищає місцеву юрисдикцію.

Різні аспекти обраної проблематики розглядалися у працях таких науковців: І. Білі-Сабадаш, С. Бобровник, М. Буроменського, О. Гиляки, О. Дашковської, Л. Добробог, М. Козюбри, В. Лемака, Д. Лук'янова, І. Максимова, О. Петришина, П. Рабіновича, Ю. Разметаєвої, М. Савчина, С. Смородинського, О. Талдикіна, О. Чепік-Трегубенко, О. Ярмиша, І. Яковюка та ін. Нині існуючі виклики та загрози у сфері дипломатії вимагають комплексного підходу та адаптації до сьогоднішніх реалій як в Україні, так і на міжнародній арені.

Екстериторіальність інтерпретується як юридична властивість, що передбачає, що іноземні представництва розглядаються як частина території іншої країни, яку вони представляють, навіть перебуваючи фізично на території іншої держави. Цей принцип зафіксовано у Віденській конвенції про дипломатичні відносини 1961 р. та Віденській конвенції про консульські відносини 1963 р.

Щодо особливостей функціонування міжнародних представництв, то, по-перше, приміщення дипломатичних представництв мають бути

недоторканними. По-друге, національні органи державної влади не мають повноважень заходити на територію представництва без згоди голови. По-третє, дипломатичні агенти та члени їхніх родин звільняються від кримінальної, адміністративної та цивільної юрисдикції держави перебування (ст. 31, 37 Віденської конвенції про дипломатичні зносини) [1]. Також, наприклад, щодо податків, то дипломатичні представництва та їх учасники звільняються від сплати більшості місцевих податків (ст. 23) [2]. Тому, вважається, що це вигідне і зручне положення для іноземних представників [7, с. 193].

Важливо розглянути відмінності в екстериторіальності між дипломатичними представництвами та консульськими установами. Згідно з Віденською конвенцією про консульські зносини 1963 р., дипломатичні представництва мають обмежену екстериторіальність: їхня територія та приміщення є недоторканними, однак вхід на їхню територію можливий за згодою посла (ст. 22) [2]. А консульські представництва згідно з Віденською конвенцією про консульські зносини 1963 р. мають обмежену екстериторіальність, фактично територія та приміщення є недоторканими, але зі згодою консула на територію можна входити (ст. 31) [2]. Дипломатичні представництва користуються більшими привілеями, ніж консульські, оскільки дипломати повністю звільнені від кримінальної, адміністративної та цивільної юрисдикції держави перебування, на відміну від консулів. Це означає, що їх не можна засуджувати або затримувати. Оскільки дипломати повністю звільнені від кримінальної, адміністративної та цивільної юрисдикції держави перебування, їх не можуть засуджувати чи затримувати. Консули користуються лише обмеженим імунітетом, який поширюється виключно на виконання їхніх професійних обов'язків, тоді як у всіх інших випадках вони підпадають під юрисдикцію держави перебування (ст. ст. 42-43) [8].

Принцип екстериторіальності є правовою умовою, згідно з якою окремі об'єкти (військові частини, літаки, кораблі, будівлі посольств і консульств), що перебувають на території іноземної держави за спеціальним дозволом, юридично вважаються частиною території своєї держави. Особи, які перебувають на цих об'єктах, підпадають під юрисдикцію держави, якій ці об'єкти належать [3, с. 279; 5]. Основними функціями дипломатичних представництв є міжнародна співпраця, ведення політичних переговорів та загальне представництво інтересів держави (ст. 3) [1]. А консульські установи переважно виконують адміністративні та юридичні обов'язки. Наприклад, видача віз, захист прав громадян, реєстрація документів (ст. 3) [8]. Також зазначимо щодо незалежності і повноважень: дипломатичні установи повністю незалежні у своїх діях, а консульські – мають дотримуватися правил місцевої влади та взаємодіяти з нею [6, с. 203-209]. Одним із важливих викликів у сфері дипломатії є боротьба з тероризмом. У цьому контексті необхідно посилювати заходи безпеки [5], зокрема охорону дипломатичних представництв.

Отже, екстериторіальність розглядається як один із найважливіших інструментів світової дипломатії. Важливо дотримуватись принципу

екстериторіальності, відповідно до якого дипломатичні установи є недоторканними, і будь-яке порушення їхнього статусу є неприпустимим. Ще одним викликом у цій сфері є стрімкий розвиток технологій. Це зумовлює потребу в удосконаленні правових норм, зокрема, в контексті цифрової дипломатії, а також впровадженні інновацій у правову сферу загалом. Екстериторіальність сприяє взаємодії між країнами, гарантує захист прав дипломатичних представників, а також їхніх сімей, відкриває нові політичні можливості та забезпечує досягнення спільних поставлених цілей. Це унікальна можливість, що фактично об'єднує держави світу, сприяючи їхньому розвитку та взаємодії.

1. Віденська конвенція про дипломатичні зносини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 18.04.1961 : станом на 21 берез. 1964 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text (дата звернення: 30.03.2025).

2. Віденська Конвенція про консульські зносини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 24.04.1963. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047#Text (дата звернення: 30.03.2025).

3. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

5. Кулініч О. О., Добробог Л. М., Гаркуша А. Г., Чепік-Трегубенко О. С., Цигульський С. М. Розбудова безпекового середовища в громаді на засадах партнерства та співпраці: метод. реком. Дніпро : ДДУВС, 2024. 103 с.

6. Тироль В. Екстериторіальна юрисдикція держав-учасниць Європейської конвенції з прав людини. *Evropský politický a právní diskurz*. 2017. Sv. 4, Vyd. 6. C. 53-59. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2017_4_6_10.

7. Alvadar. Дипломатичний привілей. ВУЕ. URL : https://vue.gov.ua/Дипломатичний_привілей(дата звернення: 31.03.2025).

8. ICI Journals Master List. URL : https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/690772.pdf (дата звернення: 30.03.2025).

Жуган Д. М.
студентка ННІ права
та інноваційної освіти,

Науковий керівник:
Кулініч О. О.
завідувач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ В РЕЖИМІ ВОЄННОГО СТАНУ

Наукове дослідження розглядає основні виклики, що постають перед судовою системою під час збройного конфлікту, та особливості реалізації правосуддя в надзвичайних умовах. Приділяється увага адаптації судових інституцій до реалій війни, включаючи забезпечння доступу до правосуддя, дотримання принципів законності, захисту прав людини. Особливо важливим аспектом є забезпечення стабільності функціонування судів на тимчасово окупованих і деокупованих територіях, а також розвиток електронного судочинства. Дослідження спрямоване на розкриття ролі судової гілки влади у забезпеченні правового порядку та національної безпеки у період воєнного стану.

У період воєнного стану судова влада України стикається з низкою викликів, що вимагають адаптації її діяльності до нових умов. Незважаючи на складнощі, система правосуддя продовжує діяти, забезпечуючи захист прав громадян. Конституція України та Закон «Про правовий режим воєнного стану» гарантують безперервність судочинства навіть у надзвичайний час. Зокрема, стаття 10 цього Закону передбачає, що повноваження судів не можуть бути припинені, а стаття 26 забороняє створення надзвичайних судів та зміну форм провадження. Проте на практиці судова система зіштовхується з низкою труднощів. Збройна агресія спричинила тимчасову окупацію частини територій, що ускладнило доступ до правосуддя для мешканців цих регіонів. Крім того, масове переміщення населення викликає труднощі у визначенні юрисдикції справ і проведенні засідань. З метою безперервної роботи, Рада суддів України розробила рекомендації щодо функціонування судів в умовах війни. Вони передбачають гнучкий підхід до організації діяльності залежно від ситуації в регіоні, включаючи дистанційні засідання та координацію з місцевими військовими адміністраціями [1, 2].

Особливу увагу приділено безпеці суддів і працівників судових установ.

Розробляються плани евакуації, збереження справ і захисту персональних даних. Вживаються заходи для підтримки стабільної роботи інформаційних систем та збереження електронних матеріалів [3]. Попри

надзвичайні обставини, система правосуддя демонструє витривалість і здатність до адаптації, реалізуючи свої функції навіть у критичних умовах. Це виявляється у впровадженні віддалених форм засідань, оперативній зміні юрисдикції та взаємодії з військовими адміністраціями задля забезпечення правової доступності у небезпечних регіонах з обмеженими ресурсами. Судова влада відіграє важливу роль у збереженні правопорядку, підтриманні довіри до інститутів та захисті демократичних принципів у період важких випробувань [4]. Такі виклики, як окупація, переміщення громадян і ризики для життя працівників судової сфери, створюють серйозні загрози. Однак завдяки чіткому реагуванню, продуманій організації діяльності та правовій сталій основі суди України продовжують виконувати свої завдання. Рекомендації Ради суддів передбачають комплексні рішення, адаптовані до безпекових умов. Зокрема, впроваджуються заходи щодо цифрової безпеки, збереження документації та підтримки зв'язку між установами. Додатково посилюється координація із держорганами та міжнародними партнерами, що сприяє стабільності правового простору.

В умовах війни судова система залишається опорою правопорядку, гарантом стабільності правової держави та основою для збереження прав і свобод людини. Незважаючи на виклики, правосуддя здійснюється з дотриманням норм Основного Закону й міжнародних стандартів. Одним з ключових завдань є оперативне реагування на зміну обставин і збереження ефективності судових процедур. Для підвищення результативності доцільно впроваджувати сучасні технології, удосконалювати правове регулювання діяльності судів у надзвичайних умовах, зміцнювати кіберзахист, розвивати партнерство з органами влади та міжнародними інституціями. Стійкість, гнучкість і вірність принципам права – саме ці риси забезпечують ефективність українського правосуддя й наближають перемогу не лише на фронті, а й у сфері справедливості. Збереження довіри суспільства до судової влади, підтримка її незалежності та забезпечення доступу до правосуддя в найскладніших умовах є запорукою не лише правового порядку, а й майбутнього демократичного розвитку України. Саме тому реформування, цифровізація та адаптація судової системи до умов воєнного часу мають стати пріоритетами державної політики. Судова влада виступає не лише арбітром у вирішенні спорів, а й символом стабільності, законності та надії на справедливість у непрості часи для всієї країни.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2019, № 38, ст.160.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-19. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

3. Давиденко П.О.Особливості діяльності судової системи в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 12. С.84-87.

4. Кравцова М.О., Дацюк Т.К., Особливості роботи судів в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2022. № 2. С. 390-394.

Захожа К.О.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Чепік-Трегубенко О.С.
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Питання впливу війни на забезпечення прав людини в Україні є надзвичайно актуальним, оскільки збройний конфлікт на території країни має глибокі наслідки для життя її громадян, однак не менша важливими є перехідний та повоєнний періоди. Воєнні дії спричинили численні порушення основоположних прав людини – право на життя, здоров'я, особисту безпеку, свободу вибору та ін. Також суттєво ускладнено ситуацію у сфері економіки, що у подальшому негативно вплинуло на соціальну сферу життя громадян й особливо забезпечення прав вразливих груп населення.

Різні аспекти забезпечення прав та свобод громадян в Україні, а також їх обмеження в умовах воєнного стану досліджували С. Бобровник, О. Гавриленко, П. Довгопол, Д. Єрмоленко, В. Лемак, Р. Мельник, Є. Мінакова, О. Петришин, М. Савчин, О. Скрипнюк, О. Чепік-Трегубенко, В. Чернобук, О. Ярмиш та багато ін. Ураховуючи високу значимість цієї проблематики, важливо продовжувати її дослідження з метою розробки ефективних механізмів забезпечення прав людини в Україні в умовах воєнного стану та повоєнного періоду.

Умови війни ставлять під загрозу основні права людини, зокрема право на життя. Вбивства, тілесні ушкодження, викрадення та примусове вивезення, катування, зґвалтування та інші форми насильства є прямим порушенням цього права, а також прав на гідність та недоторканність особи. Порушуються також права людини на охорону здоров'я через обмежений доступ до медичної допомоги та травмування [9, с. 49-53]. Вивчаючи тематику наслідків збройного конфлікту на території України, особливо після 24 лютого 2022 р., не можна не відмити ту кількість збитків та негативних явищ, спричинених щодо об'єктів нерухомості приватного сектору. Важливий напрям у цій новій сфері посідає факт пошкодження або знищення об'єктів приватної форми власності, що належать фізичним особам та відносяться до житлового фонду. Актуальність даної проблематики визначається пріоритетністю забезпечення

прав людини і громадянина на житло, особливо в умовах воєнного стану [7; 8, с. 155]. Пошкодження/знищення об'єктів нерухомості приватної форми власності внаслідок збройного конфлікту є потужним негативним чинником для будь-якої людини й подальше її життя суттєво ускладнюється, що може мати серйозні наслідки для її психологічного та емоційного стану, соціальної активності та ін.

В умовах воєнного стану забезпечення прав людини є особливо ускладненим. Конституція України та інші нормативно-правові акти передбачають механізм, що допускає обмеження здійснення окремих прав громадян. Однак такі обмеження повинні бути обґрунтованими, обмежені часом та ресурсами, використовуватися згідно з принципами демократії та правової держави з метою захисту інтересів суспільства, збереження громадського порядку і безпеки, а також прав і свобод інших громадян. Відповідність таких обмежень міжнародним стандартам і правам людини відіграє важливу роль у забезпеченні захисту цих прав. Ураховуючи функціонування принципу верховенства права, дію Конвенції та рішення Європейського суду з прав людини сьогодні таки вдалося сформувати усталену практику щодо визначення правомірності та виправданості обмеження прав та свобод людини [2, с. 98; 6, с. 121; 10]. Під час воєнного стану військове командування може встановлювати обмеження на право людей на вільне пересування, наприклад, шляхом введення комендантської години або заборони на вільний вибір місця проживання [1, с. 28; 5]. Своєю чергою обмеження на вільне пересування та вибір праці може обмежити можливості заробітку та розвитку кар'єри. Суспільно-корисні роботи, до яких можуть бути залучені громадяни, можуть бути менш оплачуваними та менш привабливими з точки зору розвитку кар'єри [4, с. 55-58]. Все це безперечно має негативний вплив на стан реалізації свої прав та можливостей громадянами України. Тому органам державної влади слід досить ретельно підходити до використання різних обмежень та враховувати усталену міжнародну практику щодо визначення правомірності та виправданості обмеження прав та свобод людини в умовах воєнного стану. Тим більше, що окремі обмеження (нераціональні) матимуть у результаті негативний вплив на загальний стан економіки держави.

Воєнний стан може включати втручання у приватне життя осіб, таке як контроль засобів зв'язку, перевірка особистих речей, документів, а також помешкань. У цей період також можуть бути обмежені права громадян на участь у виборах та референдумах, а також на проведення масових зборів та акцій, що обмежує їхню участь у державному управлінні [3, с. 50]. Питання проведення президентських та парламентських виборів в Україні наразі має високе суспільне значення та обговорення серед фахівців, проте воєнний стан та активні бойові дії унеможливлюють забезпечення проведення якісного виборчого процесу через низку причин.

Підводячи підсумки, зауважимо, що в умовах воєнного стану різні

аспекти життя громадян, включаючи їхнє економічне становище, свободу, приватність та ін., суттєво трансформується та наповнюється негативними проявами. До того ж, державою застосовуються різні обмеження. У цьому зв'язку органам публічної влади необхідно зважено та ретельно підходити до використання різних обмежень та враховувати усталену міжнародну практику щодо визначення правомірності та виправданості обмеження прав та свобод людини в умовах воєнного стану. В умовах воєнного стану особливої підтримки потребують вразливі категорії громадян. Розробка та впровадження різних механізмів у вказаному напрямі потребує окремої уваги вітчизняних вчених.

1. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 27-31.

2. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 95-99.

3. Мерник А., Стоян Є., Артеменко К. Обмеження прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 11. С. 49-52.

4. Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Гельветика, 2022. 356 с.

5. Розбудова безпекового середовища в громаді на засадах партнерства та співпраці : метод. рек. / кол. авт. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 103 с.

6. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 121-127.

7. Чепік-Трегубенко О. С., Довгопол П. Д. Забезпечення права особи на компенсацію за пошкоджене нерухоме майно внаслідок бойових дій. *Права людини і громадянина під час дії воєнного стану:* зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. конф. з нагоди 75-ї річниці Заг. декларації прав людини, м. Харків, 8 груд. 2023 р.: електрон. наук. вид. Харків: Право, 2023. С. 155-159.

8. Чепік-Трегубенко О. С., Довгопол П. Д. Конституційно-правовий аспект забезпечення права особи на компенсацію пошкоджених/знищених об'єктів нерухомості приватної форми власності внаслідок збройного конфлікту. *Scientific monograph: Impact of martial law in Ukraine on the further development of jurisprudence*: Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. 336 p. P. 236-249.

9. Яцковина В. В. Міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2022. № 1-2. С. 49-53.

10. Nalyvaiko L., Pryputen D., Verba I., Lebedieva Y., Chepik-Trehubenko O. The European Convention on Human Rights and the Practice of the ECtHR in the Field of Gestational Surrogacy. *Access to Justice in Eastern Europe.* 2023. № 2 (19). 231 p. P. 206-219.

Карина Коноваленко
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Олександр Талдикін
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АНГЛОСАКСОНСЬКА ПРАВОВА СИСТЕМА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Англосаксонська правова традиція вважається однією з найважливіших правових традицій у світі. Вона почалася в середньовічній Англії та поширилася на багато країн, включаючи Сполучені Штати, Канаду, Індію та інші держави, які були частиною колишньої Британської імперії. Англосаксонське право базується на судових прецедентах – рішеннях судів у конкретних справах, які стають обов'язковими для наступних судових рішень – на відміну від континентальної системи. Окрім того, суди загального права, такі як Верховний суд США чи Верховний суд Великої Британії, створюють нові прецеденти та тлумачать сучасне законодавство.

У сферах справедливості, прав людини та бізнесу англосаксонська правова система є основою для правових систем багатьох інших країн. У сучасному світі вона важлива завдяки своїм принципам, таким як прецедентне право та захист інтересів, які гарантують стабільність і адаптивність до змінних соціально-економічних обставин.

Англосаксонська правова система виступала об'єктом дослідження у працях таких вчених як Зінченко О., Корнелюк Ю., Кратко Т., Морозов С., Демченко Ю., Власенко В., Хворостянкіна А., В. Д. Ткаченко, С.П. Погребняк, Д. В. Лук'янов.

Англо-американська правова сім'я – сукупність національних правових систем зі спільними рисами, що виявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку на підставі судового прецеденту, що зазнав незначного впливу римського й канонічного права і більшою мірою – місцевих звичаїв, який домінує як юридичне джерело (форма) права. Правові системи цього типу ще мають назву систем загального права (common law) або суддівського права [1, с. 12]. Сьогодні англосаксонська правова система відіграє важливу роль у міжнародній торгівлі, бізнесі та праві. Англійське право є основою для багатьох міжнародних контрактів.

У системі загального права виокремлюють дві групи: англійська (правові системи Великої Британії, Ірландії, Канади, Австралії, Нової Зеландії,

та інших держав Британської співдружності) та американська (правова система США та окремих штатів США) [3, с. 66]. Загальне право є основою англійського права, оскільки діє протягом тривалого часу та виникло на основі збереження звичаєвих правил через утворення судових процедур. Саме завдяки таким процедурам норма звичаєвого права могла бути застосована, тому формування правової системи в цілому спирається на досвід минулого. Загальне право створювалось у середньовічній Англії королівськими суддями, які поступово дійшли висновку про необхідність одноманіття підходів до вирішення аналогічних справ. З цією метою при розгляді справ намагалися дотримуватись раніше прийнятих рішень (прецедентів). Ця система норм права замінила форми правосуддя, що використовувались раніше: місцеві, канонічні, міські і суди баронів [5, с. 5]. Загальне право є основою юридичної системи Великобританії. Це пояснюється тим, що воно утворилося на основі звичайних норм та судових процедур, що забезпечують збереження та застосування.

Англійське загальне право мало вирішальний вплив на розвиток правової системи США. Вона розвивалась на основі загального права, що виникло у Великій Британії ще у XIII ст. Зважаючи на те, що загальне право розвивалося юристами-практиками (а не вченими в університетах, як в країнах романо-германської правової сім'ї), йому притаманна певна стихійність, відсутність строгої логіки і структури в побудові. Основною особливістю є те, що прецедент є основним джерелом права, тобто норма права створюється з конкретного рішення і є менш абстрактною. Прецедент має бути зразком, прикладом, як поводитися у подібній ситуації, якщо вона виникне знову [2, с.72].

Правова система США – напрям меншої формалізації судової процедури завдяки поширеному впливу норм як джерела права. Сучасна правова система США дворівнева: право штату, право федерації. Право штату виявляє певну розбіжність у частині суспільної регламентації. Тобто, в одних штатах установлено режим спільності майна чоловіка й жінки, в інших – роздільності; закріплено різні підстави розлучення, заходи кримінального покарання за ті самі діяння тощо. Практика тлумачення Верховним Судом конституції закріпила панування федерального законодавства над законодавством штату. Прерогативою законодавства штату є цивільні кодекси, цивільно-процесуальні, кримінальні, кримінально-процесуальні, законодавчі акти, що регулюють бізнес, права споживачів. Не всі штати мають кодекси. Федеральне законодавство опікується: податками, соціальним забезпеченням, охороною довкілля, банківською справою. Певна частина питань, таких як договори, власність, мають неоднозначну в усіх штатах природу регулювання [3,с. 66]. Сучасна юридична система США – це два рівні права, який має перевагу над державними законами, де федеральний закон певною мірою відрізняється в регламенті з питань зв'язків з громадськістю.

Не менш цікавою є історично сформована правова система Шотландії.

Право Шотландії істотно відрізняється від англійського права, хоча належить до англо-американської правової сім'ї. Воно виникло як самостійна правова система на основі практики шотландських судів, які використовували щодо місцевих умов багато норм римського права. Проте, як і англійське право, право Шотландії не є кодифікованим. Джерелами шотландського права є закони, судові прецеденти, а також деякі праці шотландських юристів, які користуються особливим авторитетом. У Шотландії діють ті акти парламенту Великобританії, які або містять вказівку про те, що поширюються на її територію, або видані лише для Шотландії. При цьому зберігають свою дію і багато актів, які були видані парламентом Шотландії, який існував до 1707 року [2, с. 73].

Сучасна теорія загального права виходить уже з того, що судді є творцями загального права. Судді творять загальне право, спираючись на свої уявлення про те, що є прийнятним з точки зору громадськості [7, с. 129].

Загальному праву властиві недоліки: надзвичайна суворість і негнучкість його форм; визнання лише єдиної санкції у цивільному праві – грошової компенсації, відсутність засобів забезпечення явки свідків до суду, повільність і дорожнеча судової процедури, безліч дорікань на адресу системи наказів суду, що перешкоджала демократизації суду і не враховувала потреби правового розвитку країни. Право справедливості – це система норм-прецедентів, які створювались судом лорда-канцлера з метою оновлення та заповнення прогалин системи загального права [1, с.15]. Звичайні закони є суворими та негнучкими, але право на правосуддя доповнює його та усуває недоліки.

Англосаксонська правова система, яка виникла у Великій Британії та поширилася на багато інших країн по всьому світу, включаючи США, Канаду та Австралію, є однією з найкращих правових систем у наш час. Вона базується на прецедентному праві, що дозволяє їй бути адаптивним і гнучким до змін, які відбуваються в суспільстві. Ця система все ще розвивається в наш час завдяки глобалізації, цифровим технологіям і міжнародному співробітництву. Захист прав і свобод громадян досягається за допомогою принципів незалежності судової влади та змагальності судового процесу. У той же час вона потребує модернізації через труднощі, пов'язані з кодифікацією правил, збільшення ролі міжнародного права та необхідність регулювання нових сфер, таких як штучний інтелект і кібербезпека.

Таким чином, англосаксонська правова система залишається важливим правовим механізмом, який, поєднуючи традиції та інновації, продовжує впливати на розвиток права у всьому світі.

---

1. Зінченко О. В. Англо-американська правова сім'я // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 3: Загальна теорія прав. С. 89-101.

2. Корнелюк Ю., Кратко Т. Особливості становлення та розвитку англо-американської правової системи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2020. № 4 (28). С. 69-76.

3. Морозов С.П. Правничі системи сучасності : навч. посіб. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. С. 86.

4. Демченко Ю. О. Система права англосаксонської правової сім'ї та романо-германської правової сім'ї: порівняльний аналіз. *Молодіжний науковий юридичний форум*: [матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції до Дня науки, м. Київ, 16-17 травня 2019 р.]. Тернопіль : Вектор, 2019. С. 68-70.

5. Власенко В.В. Історія виникнення та особливості застосування «загального права» та «права справедливості» в англосаксонські й правовій системі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* № 5. 2022. С. 3-7.

6. Хворостянкіна А. В. "Юридична аргументація в англо-саксонській та романо-германській правових сім'ях: методологічні засади порівняльного аналізу". *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2012. С. 16-20.

7. Порівняльне правознавство: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов; .за ред. В. Д. Ткаченка. Харків : Право, 2003. 274 с.

Коновалова М. І.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Талдикін О. В.
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА ПРИВАТНІСЬ ТА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ

Розвиток новітніх технологій, тим чи іншим чином, призводить до втручання у приватне життя людей, шляхом зберігання особистих даних про кожну особу, яку було помічено в використанні будь-якого он-лайн ресурсу. Відсутність належного захисту приватності в цифровій мережі спричинена недосконалістю національних та міжнародних законодавчих актів у даній сфері [1, с. 169-170].

На думку дослідників Кучука А.М., Талдикіна О.В., В інформаційному суспільстві електронні засоби, перетворюється на знаряддя влади, які утворюють умови для здійснення тотального контролю всіх без винятку сфер життя людини, наслідком якого буде позбавлення індивіда свободи волі і перетворення його на слухняний елемент соціального механізму [2, с.70-71].

Якщо взяти міжнародні правові акти, то питання захисту особистого простору та інших складових компонентів приватності фізичних осіб містились ще в загальній Декларації з прав людини від 10 грудня 1948 року: ст. 12 Декларації зазначає, що жодна людина не може зазнавати

безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, недопустимим є також посягання на недоторканність житла, таємницю кореспонденції або на честь і репутацію. Відповідно, під приватністю законодавець у даному акті розуміє такі факти та обставини, які складають особисте та/або сімейне життя людини, а також її житло, різні засоби кореспонденції та такі немайнові людські блага, як честь і репутація [3].

Не менш важливим актом, який забезпечує право на недоторканність особи та право на особисте життя, є Європейська Конвенція з прав людини, прийнята 4 листопада 1950 року (норми даної Конвенції набрали юридичної сили для України 11 вересня 1997 року). Відповідно до ст. 8, кожна особа наділена правом на повагу до свого приватного і сімейного життя, а також до свого житла та особистої кореспонденції. Звідси маємо, що визначення меж приватності у Конвенції з прав людини є майже ідентичним до визначення приватності Декларацією з прав людини від 1948 року. Відмінність становить доповнення в Конвенції, згідно з яким державні органи влади не мають права втручатись у приватність особи, межі якого визначенні у першій частині статті. Винятком є випадки, коли таке втручання є необхідним для нормального існування демократичного суспільства, тобто втручання здійснюється виключно в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, є необхідним для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [4].

Із сучасних актів міжнародного значення варто визначити Регламент Європейського Союзу про захист прав фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, прийнятий 27 квітня 2016 року. Згідно зі ст. 1, Регламент має на меті захищати фундаментальні права і свободи фізичних осіб, зокрема їхнє право на захист персональних даних. Цей регламент також дає визначення поняттю персональних даних: відповідно до ст. 4, це будь-яка інформація, що стосується фізичної ідентифікованої особи чи такої особи, яку можна ідентифікувати. До елементів, які дозволяють ідентифікувати, відноситься власне ім'я, ідентифікаційний номер та дані про місцеперебування особи [5].

Національне законодавство у сфері захисту приватної інформації особистості знаходить своє відображення, по-перше, в Конституції України як в основному законі. Даний закон, подібно до вище згаданих міжнародних нормативно-правових актів, відносить до приватної власності особи гарантію недоторканності житла, збереження таємниці кореспонденції, невтручання в сферу особистого та сімейного життя. Водночас Конституція України залишає за державою можливість робити винятки та порушувати приватність особи, якщо підставою для такої дії буде захист суспільної та/або державної безпеки (ст. 30-32 Конституції) [6].

По-друге, законодавство зі сфери захисту особистої інформації як складового об'єкта особистої недоторканності особи. Під інформацією

національний законодавець розуміє будь-які відомості та/або дані, які можуть бути або збережені на матеріальних носіях інформації, або відображені повністю в електронному вигляді (ст. 1 ЗУ «Про інформацію»). Суб'єкти інформаційних відносин (фізична або юридична особа, об'єднання громадян та суб'єкти владних повноважень) мають право на вільне одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, яка є необхідною для реалізації прав, свобод і законних інтересів даних суб'єктів (ст. 4-5). Потрібно наголосити, що зібрана інформація не може бути використана для незаконного діяння, види якого визначенні національним законодавством (ст. 28) [7].

До поняття інформації відносяться також персональні дані: згідно з національним законодавством та міжнародними правовими актами, до персональних даних як до об'єкта захисту законодавства входять певні відомості чи сукупність відомостей про суб'єкта (фізична особа), який ідентифікований або може бути конкретно ідентифікований за елементами, на кшталт імені, ідентифікаційного номера, даних про місце перебування особи, он-лайн-ідентифікатора тощо [7].

Попри заборону нормами міжнародного права зловживати правом на доступ до персональних даних, певні держави ігнорують дані положення. Яскравим прикладом вважається КНР: починаючи з 2014 року, дана держава, спершу в межах певних провінцій, а пізніше на державному рівні запровадила «Систему Соціального Кредиту». Метою даної програми є встановлення контролю за громадянами, за їхньою діяльністю та визначення законності таких дій задля подальшого застосування покарання до того, кого система визнає правопорушником. Інші програми КНР покликані блокувати доступ не лише «правопорушників», а й звичайних громадян, до всесвітньої мережі Інтернет та іноземних сайтів, а також відстежувати діяльність громадян в доступних мережах чи установах [8, с. 956-959]. Такі державні програми, введенні владою КНР, явно порушують норми міжнародного права щодо захисту персональних даних та загалом права на приватність. Що у свою чергу дає підстави розглядати таку систему як прояв нової форми державного (політичного) режиму, в якій за допомогою розгалуженої системи смарт-пристроїв та цифрових технологій суб'єктами та носіями державної влади реалізується всеохоплюючий моніторинг та контроль за особистим життям та суспільними відносинами [9, с. 48].

Позитивні приклади закріплення на законодавчому рівні кримінальної відповідальності за незаконне втручання в особистий простір особи, вчинене іншою фізичною чи посадовою особою також мають місце.

Протиправні дії щодо втручання в приватне життя особистості (зокрема, втручання в приватну розмову – ст. 183 ч. 6 Кримінального Кодексу Канади), репутації людини (ч. 8); правопорушення у сфері приватної матеріальної власності (ч. 9); умисні заборонені законодавством дії щодо певного майна серед об'єктів, які входять до поняття такого майна, визначено будівлі та частини будівель, відведені для конфесійних, навчальних цілей, соціального,

культурного або спортивного розвитку (ч. 11) [10, с. 954-961]. Громадяни Канади, які подають повідомлення з різних питань (наприклад, зі вчинення іншою особою правопорушення в еколого-правовій сфері), може попросити не розголошувати її особисті дані та будь-яку інформацію, за якою можна обґрунтовано припустити, що вона може бути ідентифікована (Розд. 16, ч. 2 Закону Канади «Про захист навколишнього середовища» від 1999 р. [11].

До слова, уряд Канади підтримує розвиток медіа-освіти населення, який покликаний привчити населення до критичного осмислення інформації та відмежовування свого особистого простору в соціальних мережах від шкідливого втручання даної інформації [12, с. 579].

На жаль, за час воєнного стану Україні сфера прав і основоположних свобод, до яких входить і право на особисту недоторканність, на свободу слова, вільного пересування тощо зазнає значних обмежень та правопорушень і без втручання новітніх технологій. Право на приватність також зазнає утисків з боку держави у такий період: задля збереження та аналізу інформації про громадян, влада держави порушує конфіденційність персональних даних осіб. Для забезпечення захисту прав людини, тобто основоположних прав, необхідним є запровадження, наскільки це виявиться можливим під час дії воєнного стану, залученням органів державної влади до проблем захисту основоположних свобод людини і громадянина, сприяння співпраці громадськості та посадовців.

Отже, норми міжнародного та національного права, на наш погляд фрагментарно висвітлюють питання приватності та особистого життя осіб. Цифрові технології та воєнний стан в державі породжують низку проблем, які потребують подальшої деталізації юридичного аналізу та закріплення.

---

10. Мурадян Г. Захист права на приватність у цифрову епоху. *Матеріали X міждисциплінарної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «Актуальні питання сучасного соціогуманітарного знання»*; (7 листопада 2024 р., м. Харків). Харків, 2024. С.169-170.

11. Кучук А.М., Талдикін О.В. Право на приватність в контексті правосуб'єктності фізичної особи: етапи становлення, проблеми реалізації в інформаційному суспільстві. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* . 2013. № 2. С.62-72.

12. Загальна Декларація з прав людини прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

13. Європейська Конвенція з прав людини від 04 листопада 1950 року, зі поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15, з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16, URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n265

14. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних), Офіційний вісник Європейського Союзу, 04.05.2016 рік, URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#n6

15. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.*

1996, № 30, Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160), URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

16. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 року № 2657-XII, URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2657-12#Text.

17. Любиш К. І. Антиутопія Китаю: соціальні кредити замість свободи. *International scientific innovations in human life. Proceedings of The 12th International scientific and practical conference* (June 8-10 2022, Manchester, United Kingdom), Manchester, 2022. P. 954-961.

18. Талдикін О.В. Сучасні недемократичні форми державного (політичного) режиму. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2019. № 1. С. 44-50.

19. An Act respecting the Criminal Code, Revised Statutes of Canada, 1985, c. C-46 URL : https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/FullText.html.

20. Environmental Protection Act, Revised Statutes of Canada, 1999, c. 33. URL : https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-15.31/page-3.html.

21. Головченко, Г. О. Громадські організації дорослих у розвитку та становленні медіа освіти у Канаді. *Збірка наукових статей за матеріалами методологічного семінару «Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи» Національної академії педагогічних наук України: Знання України*, Київ. 2018. С. 579-586.

Карина Коноваленко
здобувач вищої совіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Юлія Лебедєва
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Гарантування прав і свобод людини є фундаментальним принципом сучасної правової держави. Вагомий внесок у цей процес роблять міжнародні організації, зокрема ООН, Рада Європи та Європейський Союз, що розробляють відповідні нормативно-правові акти й механізми моніторингу за їх дотриманням. Водночас імплементація міжнародних норм у національне законодавство може становити значні правові, політичні та соціально-економічні виклики для держави. Суттєвими проблемами залишаються недостатність узгодженості міжнародних стандартів із внутрішньою правовою системою країн, а також недосконалість механізмів реалізації й забезпечення

виконання цих норм.

Імплементація міжнародних виборчих стандартів – це один із важливих напрямів державного будівництва будь-якої демократичної держави. Як зазначають Т. Стешенко та Л. Стешенко: «Одним із найважливіших напрямів державотворення в Україні залишається процес сприйняття національним законодавством міжнародних виборчих стандартів та їх реалізація в електоральному процесі» [1, с.36-37]. Тобто, запровадження міжнародних виборчих стандартів відіграє ключову роль у зміцненні демократичного розвитку України, що передбачає приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних вимог та забезпечення їх дотримання у рамках виборчих процесів.

Для забезпечення своїх як національних, так і міжнародних інтересів у фінансовій галузі належними правовими засобами державі потрібне повноцінне національне законодавство. В Україні процес імплементації норм міжнародного права на національному рівні має багато недоліків, зумовлених здебільшого недосконалістю нормативно визначеної основи імплементації норм міжнародного права і політики держави в галузі фінансового права. Немає сумнівів, що вузьковідомчий підхід до правового регулювання міжнародних відносин у фінансовій галузі негативно впливає на розвиток держави в цілому [2, с.234].

Досліджуючи питання імплементації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, науковці акцентують увагу на тому, що проблема з'ясування місця міжнародного права в національній правовій системі є «перепоною» в механізмі ефективного застосування Страсбурзького суду [3, с.314]. У зв'язку з цим, можуть мати місце ситуації, коли за наявності стандартів судочинства, прав та свобод особи у цій сфері, закріплених в міжнародному акті, їх реалізація в Україні відбувається неефективно або не відбувається взагалі [4, с.173].

Існує ще одне об'єктивне обмеження щодо включення (імплементації) міжнародних договорів у національне законодавство України – це стосується механізму, що реалізується шляхом надання згоди на їх обов'язковість Верховною Радою України (ч.1 ст.9 Конституції України) – ратифікації (ст.ст.9 – 11 Закону України «Про міжнародні договори України»). Процедура ратифікації відповідає етапам законодавчого процесу, включаючи розробку проекту відповідного закону, його погодження, проведення правової експертизи, проходження читань тощо. Тобто є складною з позиції організації та тривалою з точки зору часу, потрібного на реалізацію [4, с.173-174]. Тобто, ратифікація міжнародних договорів в Україні є необхідною умовою для їхнього впровадження в національне законодавство. Ця процедура є досить складною та тривалою, оскільки охоплює всі стадії законодавчого процесу, що суттєво уповільнює оперативне впровадження міжнародних стандартів.

Таким чином, імплементація міжнародних стандартів захисту прав людини в національне законодавство відіграє ключову роль у зміцненні

демократичних засад і розвитку правової держави. Проте цей процес супроводжується низкою труднощів, серед яких слід виділити правові суперечності, політичні та соціально-економічні обмеження, а також складність процедур реалізації цих стандартів на практиці. Водночас залишається актуальним питання ефективної імплементації норм міжнародного права і забезпечення гармонійного включення їх положень у національну правову систему.

1. Стешенко Т.В., Стешенко Л.С. Міжнародні виборчі стандарти, їх реалізація у виборчому законодавстві України. *Державне будівництво і місцеве самоврядування.*2015. Вип. 29. С.32-42.

2. Раскалєй М.О., Правове забезпечення імплементаційних процесів у галузі фінансового права. *НТУ «Дніпровська політехніка».* 2011. С.233-236.

3. Ільченко І. М. Імплементація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентного права Європейського суду з прав людини : міжнародно-правовий аналіз практики держав. *Науковий вісник дипломатичної академії України*. 2010. Вип. 15. С.311–318.

4. Коровайко О.І., Проблеми імплементації міжнародних стандартів у кримінальне процесуальне законодавство України. *Форум права*, 2016, №4. С.171-178.

Корягіна А. О.
студентка ННІ права
та інноваційної освіти,

Науковий керівник:
Лавренко Д. О.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасному світі, коли збройні конфлікти продовжують загрожувати життю, свободі та гідності мільйонів людей, питання дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини в умовах війни набуває особливої актуальності. Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини формують правову базу, яка забезпечує основні гарантії для цивільного населення та осіб, які більше не беруть участі в бойових діях. Міжнародні механізми захисту прав людини в умовах збройного конфлікту включають як універсальні, так і спеціалізовані інститути, які працюють над запобіганням порушень, фіксацією фактів зловживань та притягненням

винних до відповідальності.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) містить велику кількість норм, що регламентують поводження з жертвами збройних конфліктів та забезпечують їхній захист. Ефективність застосування цих норм визначається передусім двома чинниками: типом збройного конфлікту та правовим статусом постраждалих осіб. До ключових джерел МГП належать чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року. Особливу увагу варто звернути на статтю 3, що є спільною для всіх чотирьох Конвенцій. Ця стаття, яку часто називають "міні-конвенцією", формулює базові гуманітарні принципи щодо захисту осіб, які не беруть участі у воєнних діях або втратили такий статус, і перебувають під контролем сторони конфлікту. Вона встановлює мінімальні гуманітарні стандарти, обов’язкові до дотримання в будь-якому збройному конфлікті [1, с. 24].

Звичаєве міжнародне гуманітарне право відіграє надзвичайно важливу роль у доповненні навіть найдетальніших положень договорів. Воно базується на сталих практиках, що визнаються як юридично обов’язкові, і діє незалежно від норм, закріплених у міжнародних договорах. Особливу значущість звичаєві норми МГП набувають у випадках, коли договірне право залишає прогалини, зокрема в контексті неміжнародних збройних конфліктів, які традиційно регулюються меншою кількістю чітко визначених норм. Звичаєві норми заповнюють прогалини в регулюванні таких конфліктів, забезпечуючи необхідний рівень гуманітарного захисту. По-друге, їх застосування до дій недержавних акторів, таких як збройні угруповання чи невизнані держави, дозволяє поширювати гуманітарні стандарти на ширше коло суб’єктів. Посилання на звичаєвий характер норм може бути ефективним у процесі переконання таких суб’єктів у необхідності їх дотримання. Універсальний характер звичаєвих норм забезпечує їх обов’язковість для всіх суб’єктів міжнародного права, незалежно від їхнього статусу. Саме тому звичаєві норми посідають важливе місце серед джерел міжнародного гуманітарного права [2, с. 45].

До основних механізмів належать:

- Договірні органи – комітети, які контролюють дотримання міжнародних конвенцій з прав людини, наприклад, Комітет з прав людини ООН (в рамках Міжнародного пакту про громадянські і політичні права).
- Спеціальні процедури ООН – мандати Спеціальних доповідачів, незалежних експертів та робочих груп, які моніторять ситуацію з правами людини в окремих країнах або щодо певних тем (наприклад, тортури, внутрішньо переміщені особи, захист прав дітей тощо).
- Скаргові механізми – індивідуальні скарги до договірних органів (за умови ратифікації відповідного протоколу).
- Міжнародні судові органи – такі як Міжнародний кримінальний суд (МКС), який розслідує воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид.
- Комісії з розслідування порушень – тимчасово створювані механізми, які документують порушення та розробляють рекомендації для притягнення

до відповідальності [3, с. 6].

Захист прав людини в умовах збройних конфліктів здійснюється за участю низки міжнародних організацій та інституцій:

- Комісія ООН з прав людини (до 2006 року) – орган, що діяв під егідою Економічної та соціальної ради ООН, відповідальний за розробку стандартів і моніторинг ситуації з правами людини. Наразі її функції виконує Рада ООН з прав людини, створена Генеральною Асамблеєю.
- Комісія з положення жінок – спеціалізований орган, що функціонує в рамках Економічної та соціальної ради ООН, який сприяє захисту прав жінок у збройних конфліктах, зокрема захисту від гендерного насильства та дискримінації.
- Верховний комісар ООН у справах біженців (УВКБ ООН) – ключова інституція, яка опікується захистом прав осіб, змушених залишити свої домівки внаслідок війни. Орган здійснює моніторинг ситуації, надає гуманітарну допомогу, забезпечує притулок та працює над довгостроковими рішеннями для біженців і внутрішньо переміщених осіб.
- Міжнародне бюро праці – структура, що функціонує в рамках Міжнародної організації праці (МОП), зосереджена на захисті трудових прав, включно з правами працівників у зонах конфліктів, запобіганні використання примусової праці, дитячої праці та інших форм трудової експлуатації в умовах війни [4, с. 13].

Міжнародні стандарти захисту прав людини в умовах війни є важливим елементом глобальної системи безпеки та правопорядку. Механізми моніторингу, притягнення до відповідальності, а також діяльність спеціалізованих міжнародних органів створюють можливість забезпечити бодай мінімальний рівень захисту для тих, хто страждає внаслідок збройного конфлікту. Проте ефективність таких механізмів значною мірою залежить від політичної волі держав, доступу до постраждалих територій та рівня співпраці між міжнародними і національними структурами.

---

1. Габрелян Г.В. Взаємодія міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного та кримінального права в питанні забезпечення права на здоров'я під час збройних конфліктів. *Часопис Київського університету права.* №. 4. 2019. С. 24.

2. Голубцова А.І. Місце міжнародного гуманітарного права як галузі в системі сучасного міжнародного публічного права. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 2. 2021. С. 85

3. Замрига А.В. Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії російської федерації проти України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2022. С. 24.

4. Шатіло В.А. Конституційні права дитини і міжнародні стандарти їх захисту в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права.* 2023. С. 64-67.

Яна Корчагіна
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Вікторія Савіщенко
професор кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Проблема адаптації вимушених переселенців, зокрема в умовах російсько-української війни, є однією з найбільш актуальних тем сучасної психологічної науки та практики. Збройний конфлікт, що триває з 2014 року, а особливо його ескалація в 2022 році, спричинили масові переміщення населення як у межах України, так і за її кордони. За даними міжнародних організацій, мільйони людей були змушені залишити свої домівки через небезпеку для життя, руйнування інфраструктури та гуманітарну кризу. У цих умовах особливої уваги набуває дослідження психологічних аспектів, що визначають адаптаційні процеси переселенців до нових умов життя.

Незважаючи на наявність численних визначень вітчизняними та зарубіжними вченими (А. Адлер, К. Андросович , О. Єрьоменко, С. Жук, Х. Жунсі, Ж. Піаже, Р. Мертон, О. Резнікова, Г. Спенсер, Л. Філіпс З. Фройд, О. Шльонська та ін.) феномена адаптації, об'єктивно існує кілька його основних проявів, які дають змогу стверджувати, що адаптація − це, по-перше, властивість організму, по-друге, процес пристосування до умов середовища, що змінюються, сутність якого полягає в досягненні одночасної рівноваги між середовищем та організмом, по-третє, результат взаємодії в системі «людина-середовище», по-четверте, мета, до якої прагне організм. У будь-якому разі, метою адаптації є усунення або послаблення шкідливої дії чинників довкілля (біологічного, фізіологічного, соціального, психологічного), що допомагає особистості досягти гармонії між внутрішніми і зовнішніми умовами життя та діяльності, узгодження власних вимог і домагань із реальними можливостями оточення.

Адаптація переселенців – це складний процес, що включає інтеграцію в нове соціальне середовище, відновлення емоційного балансу та збереження особистісної цілісності в умовах кризи. Психологічний аспект адаптації є ключовим, оскільки саме психоемоційна стабільність визначає здатність

індивіда долати труднощі, відновлювати ресурси та будувати майбутнє. У вимушених переселенців часто спостерігаються підвищені рівні стресу, тривожності, депресивних станів, а також ризики розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Ці стани ускладнюються впливом багатьох чинників, таких як травматичний досвід, відсутність соціальної підтримки, економічна нестабільність та труднощі інтеграції у нові спільноти.

Основними чинниками, що впливають на адаптацію переселенців до нового місця проживання та соціокультурного середовища, є як внутрішні, так і зовнішні фактори. До внутрішніх належать: мотивація чи відсутність мотивації до переселення; страх щодо нового місця проживання, який може спонукати до переїзду; рівень індивідуальної адаптивності; толерантність до невизначеності; локус контролю; досвід адаптації до нових умов і соціокультурного середовища; відкритість до нового досвіду; активність життєвої позиції тощо. Зовнішні фактори включають схожість або відмінність нового середовища від звичного, різницю в культурі та традиціях, мові; ставлення оточення до факту переселення і нового місця проживання; наявність підтримки з боку місцевих жителів і можливості працевлаштування. Серед основних проблем українських біженців виділяються: переїзд, незнання мови, пошук житла, відчуття самотності, а також адаптація до нового соціокультурного середовища. Під час адаптації можуть виникати психологічні труднощі, зокрема: культурний шок, порівняння, відчуття залежності і невизначеності щодо майбутнього, а також сум за рідними і знайомими людьми, що є характерним для нашої культури та соціуму.

Вимушені переселенці часто переживають стрес, тривогу, депресію та інші психологічні стани, пов’язані з почуттям безпорадності, втрати, тривоги за майбутнє та необхідністю починати нове життя в умовах невизначеності. Більшість з них потребують психологічної підтримки для подолання цих важких переживань.

Важливо, що психологічний стан переселенців не є однозначно негативним, оскільки у деяких випадках досвід вимушеного переміщення може стимулювати розвиток позитивних якостей, таких як альтруїзм та згуртованість. Однак збереження психологічної стійкості є критично важливим для успішної адаптації. Для цього необхідна комплексна підтримка, включаючи соціальну та психологічну допомогу, яка дозволить знизити негативні наслідки емоційної і психологічної дезадаптації, таких як панічні атаки, агресія, депресія та стрес.

Емпіричне дослідження проводилося серед вимушених переселенців, які покинули свої домівки у зв’язку з бойовими діями на території України. Вибірка включала осіб різного віку (від 18 до 65 років), статі (чоловіків та жінок) та соціального статусу (студентів, працівників різних сфер, пенсіонерів тощо). У дослідженні взяли участь 60 осіб, які перебувають за межами України (Польща). Дослідження проводилося на базі центру LEADER ACADEMY o.p.s. Для проведення дослідження були обрані наступні методики: «Я»

структурний тест Г. Аммона, тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО), методика «Адаптація особистості до нового соціокультурного середовища» М. Бондар, методика «Шкала сімейного оточення» (ШСО) в адаптації С. Купріянова.

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що вимушені переселенці мають розвинені соціальні компетенції (висока емпатія, емоційна відкритість), що значно сприяє їхній інтеграції у нове середовище. Водночас, емоційна нестабільність та середній рівень ізоляції вказують на необхідність психологічної підтримки та створення сприятливих умов для їхнього емоційного відновлення. Знижена автономія свідчить про важливість соціальної підтримки з боку державних інституцій, громадських організацій та місцевих спільнот. Використання когнітивних механізмів адаптації (раціоналізація) демонструє здатність переселенців знаходити внутрішні ресурси для подолання викликів.

Отримані результати вказують на наявність у вимушених переселенців труднощів у визначенні майбутніх цілей, що є природною реакцією на кризові обставини. Водночас середній рівень задоволеності поточним життям та помірний рівень віри у можливість контролю над обставинами свідчать про наявність адаптаційних ресурсів. Низький показник особистісного контролю може стати бар'єром для активної інтеграції, що вказує на необхідність психологічної підтримки та створення умов для підвищення рівня автономії та ініціативності переселенців.

Вимушені переселенці поступово адаптуються до нового соціокультурного середовища, однак цей процес має як позитивні аспекти, так і певні виклики. Переселенці демонструють середній рівень когнітивної адаптації, що вказує на потребу у додатковій інформаційній підтримці для швидшого засвоєння нових соціальних норм. Помірний рівень емоційної стабільності підкреслює важливість психологічної допомоги та соціальної підтримки для зниження рівня тривожності. Висока поведінкова адаптація свідчить про готовність переселенців виконувати свої соціальні ролі, однак труднощі у соціальній інтеграції можуть гальмувати цей процес. Відносно низький рівень міжособистісних стосунків вказує на необхідність розвитку соціальних зв'язків та активного залучення переселенців до місцевої спільноти. Сім'ї демонструють помірний рівень єдності, однак вплив стресу може тимчасово знижувати якість взаємодії між членами родини. Відкритість у вираженні почуттів перебуває на середньому рівні, що може ускладнювати спілкування та емоційну підтримку. Конфлікти є помірними та здебільшого пов'язані з емоційним напруженням та адаптаційними труднощами. Автономія членів сім'ї достатньо висока, що сприяє їхній самостійності та незалежному прийняттю рішень. Орієнтація на успіх частково реалізується, але зовнішні фактори, такі як економічна нестабільність, можуть її гальмувати. Залучення до культурного та освітнього життя середнє, що вказує на потенціал до інтеграції, але також на потребу у підтримці. Підтримка моральних норм і

традицій допомагає зберегти сімейну стабільність. Достатній рівень організованості дозволяє переселенцям підтримувати життєвий баланс, однак невизначеність обмежує довгострокове планування. Взаємна підтримка є ключовим ресурсом, що допомагає сім'ям краще долати труднощі переселення.

Емоційна стабільність є критично важливою для успішної адаптації. Люди з високим рівнем емоційної нестабільності стикаються з більшою тривожністю та труднощами у соціальній інтеграції. Смисложиттєві орієнтації відіграють важливу роль у підтримці автономії та поведінкової адаптації. Переселенці, які мають чіткі цілі та відчуття контролю над своїм життям, легше адаптуються. Сімейна підтримка є важливим фактором адаптації. Чим більше переселенці відчувають підтримку у сім'ї, тим вищий рівень їхньої міжособистісної адаптації та поведінкової стабільності. Когнітивні механізми допомагають подолати стрес та покращують адаптаційні процеси. Люди, які використовують раціоналізацію для осмислення ситуації, краще справляються зі змінами. Соціальна ізоляція та сімейні конфлікти негативно впливають на рівень адаптації. Вони пов'язані з емоційною нестабільністю та труднощами у встановленні соціальних зв'язків.

Отже, адаптація вимушених переселенців є складним багаторівневим процесом, який включає когнітивні, емоційні, поведінкові та соціальні аспекти. Програма розвитку адаптаційних можливостей має бути спрямована на підтримку переселенців через комплекс заходів, які допоможуть їм подолати стрес, сформувати ефективні стратегії взаємодії з новим середовищем та сприяти їхній інтеграції в суспільство.

1. Панасенко Е.А., Савіщенко В.М. Стресостійкість особистості в дискурсі психологічних досліджень. *Габітус. Гельветика*. 2024. № 66. С. 31-41. URL : http://habitus.od.ua/66-2024

Корягіна А. О.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Обушенко Н. М.
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАВЧАННЯ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ СПІВРОБІТНИКІВ СИЛ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Тактична медицина є спеціалізованим напрямом медичної діяльності, що передбачає надання допомоги на догоспітальному етапі в умовах підвищеної небезпеки, зокрема у ситуаціях бойових дій, терактів або за наявності активного стрільця. Основною метою є усунення причин, що найчастіше призводять до смерті у перші хвилини після поранення, з урахуванням тактичної обстановки та загроз на місці події.

Головним завданням підготовки з тактичної медицини є формування у майбутніх працівників поліції комплексу теоретичних знань і практичних навичок щодо надання домедичної допомоги. Особливий акцент робиться на самодопомогу та взаємодопомогу в разі поранень, травм чи уражень, що дозволяє значно підвищити виживання постраждалих у критичних ситуаціях. В умовах сучасного збройного конфлікту система підготовки правоохоронців та військовослужбовців в Україні базується на протоколах, адаптованих до стандартів НАТО, зокрема TCCC (Tactical Combat Casualty Care) – тактичної допомоги пораненим у бойових умовах. Цей протокол передбачає комплекс заходів з надання першої медичної допомоги на полі бою, а також враховує тактичну ситуацію, дозволяючи ефективно діяти в умовах загрози. Варіантом цього протоколу є TECC (Tactical Emergency Casualty Care), розроблений для цивільного середовища, який орієнтований на співпрацю поліції, екстрених медичних служб, рятувальників та спеціальних підрозділів [1, с. 24].

У процесі надання допомоги важливим є розуміння концепції зон небезпеки, що класифікуються залежно від рівня загрози:

- Червона зона (Care Under Fire, CUF) – зона безпосереднього ураження або активного вогню, де існує пряма загроза життю. У цій зоні надання допомоги обмежується мінімальними заходами для забезпечення

виживання, такими як зупинка критичних кровотеч.

- Жовта зона (Tactical Field Care, TFC) – зона умовної безпеки, де безпосереднього обстрілу немає, але загроза може виникнути у будь-який момент. У цій зоні можливе розширене надання домедичної допомоги.
- Зелена зона (Tactical Evacuation Care, TACEVAC) – безпечна зона, де здійснюється евакуація та надання допомоги в мобільних госпіталях, цивільних або військових медичних закладах [2, с. 5].

У практиці тактичної медицини надзвичайно важливо дотримуватися принципу безпеки самого рятувальника. Приймаючи рішення про надання допомоги, він повинен оцінити ситуацію, зокрема наявність тимчасового контролю над територією, оскільки противник може цілеспрямовано полювати на бойових медиків. У таких випадках небезпека виникає не тільки для бійця, а й для того, хто надає допомогу [3, с. 46]. Додатковою особливістю надання допомоги у бойових умовах є психологічний стан пораненого. У стані шоку постраждалий може неадекватно реагувати на дії рятівника, сприймати його як загрозу або навіть відкрити вогонь. Саме тому до пораненого необхідно наближатися обережно, здійснюючи з ним вербальний контакт. У разі свідомості постраждалого доцільно здійснити роззброєння – вилучити зброю, витягти магазин, перевірити наявність боєприпасів та гранат, щоб уникнути додаткової загрози під час евакуації.

Психофізіологічні особливості сприйняття матеріалу у стресових умовах також слід вважати критичним фактором. У багатьох випадках навчання проходить в умовах, максимально наближених до бойових, що позитивно впливає на засвоєння практичних навичок, але водночас може викликати надмірне психологічне навантаження у курсантів. Необхідним є впровадження психологічної підтримки та стрес-менеджменту як складових навчального процесу.

У період воєнного стану також фіксується дефіцит часу на підготовку особового складу. Часто співробітників сектору безпеки та оборони доводиться залучати до виконання бойових завдань до проходження повного курсу навчання з тактичної медицини. Це значно знижує їхню готовність до надання допомоги в умовах реального бою, особливо в червоних та жовтих зонах. Важливо звернути увагу і на неврегульованість нормативно-правової бази, яка стосується вимог до рівня медичної підготовки осіб, що перебувають на передовій. Необхідне чітке законодавче закріплення стандартів знань та навичок, які мають бути обов’язковими для кожного військовослужбовця або правоохоронця, а також відповідальність за невиконання цих вимог [4, с. 6].

Таким чином, процес навчання тактичної медицини у секторі безпеки та оборони України стикається з низкою суттєвих проблем. Їх подолання вимагає системного підходу, зокрема: стандартизації навчальних програм, розвитку матеріально-технічної бази, забезпечення професійними інструкторами, включення психологічної підтримки в навчання та удосконалення нормативної бази. В умовах тривалого воєнного конфлікту якісна підготовка

персоналу з тактичної медицини є не лише питанням ефективності бойових дій, а й чинником збереження людських життів.

1. Тінін Д.Г. Гендерна рівність у воєнний час: як війна змінює роль жінок у суспільстві. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород, 2023. Т. 2. Вип. 80. С. 432–437. Бібліогр.: с. 436-437 (15 назв). URL : http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297110/290044.
DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.69

2. Мислива О.О., Никифорова О.А., Бойко О.В. Методологія проведення занять із тактичної медицини для поліцейських в Україні з урахуванням сучасних вимог НАТО. Юридичний вісник. 2020. № 2. С. 207–212. DOI : https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.1724.

3. Миронюк С. А. Організаційно-правові засади запровадження єдиних стандартів навчання з тактичної медицини для працівників поліції в умовах воєнного стану: проблемні питання та шляхи вирішення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. С. 392-398.

4. Тінін, Д.Г. (2022, October). Деякі аспекти необхідності домедичної підготовки поліцейських в умовах воєнного стану. In The 7 th International scientific and practical conference «Modern research in world science» (October 2-4, 2022) SPC «Sci-conf. com. ua», Lviv, Ukraine. 2022. 1320 p. (p. 1296). URL : https://www.researchgate.net/profile/M-Rumiantsev/publication/364225030_ MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-2-41022/links/633fd803ff870c55ce094323/ MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-2-41022.pdf#page=1296.

Вероніка Кравець
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ірина Дзюба
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ СПРАВІ

Відкриття провадження в адміністративній справі є ключовим етапом адміністративного процесу, оскільки саме на цьому етапі суд визначає, чи існують підстави для подальшого розгляду справи за її суттю. Адміністративний процес починається з подання позовної заяви або звернення до суду, що має відповідати певним вимогам, встановленим адміністративним

процесуальним законодавством. Це включає в себе правильно оформлені документи, відповідні підстави для звернення до суду, а також визначення відповідних осіб, які повинні брати участь у справі.

Згідно з чинним законодавством, провадження може бути відкрито лише після того, як суд перевірить наявність підстав для розгляду справи. Суд може відмовити у відкритті провадження, якщо позовна заява не відповідає вимогам закону або якщо справа не підлягає розгляду в адміністративному суді. Наприклад, у випадку, якщо позов стосується спору, що не є адміністративним, або якщо вже є рішення з аналогічної справи, суд має право відмовити у відкритті провадження [1].

Підставою для відкриття провадження може бути не тільки подання позову, але й інші фактори, які передбачені законом, такі як участь у справі державних органів, органів місцевого самоврядування, а також можливість ініціювання справи безпосередньо судом. Важливим аспектом є правильне оформлення позовної заяви, що має включати не лише основні відомості про позивача та відповідача, а й належні документи, які підтверджують підстави для звернення до суду. Якщо ці умови не виконуються, суд може повернути заяву без розгляду.

Задля забезпечення прав сторін та ефективності судового процесу важливим етапом є повідомлення відповідача про відкриття провадження. Це дає можливість стороні у справі належним чином підготуватися до процесу та забезпечує дотримання принципу рівності сторін. Правильне повідомлення відповідача також включає визначення правових підстав для судового розгляду, а також прийняття рішення про можливість примусового виконання рішень суду у разі наявності відповідних обставин.

Однією з важливих характеристик відкриття провадження в адміністративних справах є його швидкість і оперативність. Суд не має права затягувати відкриття провадження більше, ніж це передбачено законодавством. Адже затримка у відкритті справи може негативно вплинути на ефективність захисту прав сторін, а також на виконання судових рішень. У сучасних умовах, коли спостерігається збільшення кількості адміністративних справ, особливо в період війни та кризових ситуацій, оперативність і точність при відкритті провадження стають важливими факторами для забезпечення ефективного судочинства [2].

Особливості відкриття провадження можуть проявлятися і в залежності від конкретних категорій справ. Наприклад, при розгляді справ щодо адміністративних правопорушень, де зазвичай відсутня складна доказова база, відкриття провадження може бути здійснене швидше. У таких справах суд перевіряє факти порушення, зокрема, чи дотримувалась особа вимог адміністративного законодавства, чи здійснювались належні перевірки органами, які уповноважені на це.

Суд також може прийняти рішення про відкриття провадження на підставі звернення від органів державної влади або місцевого самоврядування.

У таких випадках справа може мати важливе значення для вирішення питань, що стосуються інтересів держави або територіальної громади. Це включає в себе спори про законність актів органів державної влади, питання, що стосуються прав і свобод громадян, або спорів, що виникають в межах адміністративної юрисдикції [3].

Проте навіть за умови відкриття провадження можуть виникати ситуації, коли справа не може бути розглянута через певні процесуальні чи матеріальні підстави. Це може бути через порушення процесуальних норм або через те, що позов не містить достатньо підстав для розгляду. У таких випадках суд має право припинити провадження або залишити його без розгляду. Це також є важливим елементом забезпечення правильності та обґрунтованості рішень, що приймаються у суді.

Таким чином, відкриття провадження в адміністративній справі є важливим процесуальним кроком, який забезпечує належний доступ до правосуддя та можливість для громадян ефективно захищати свої права та інтереси. Оперативність, точність у виконанні процесуальних вимог та дотримання прав сторін є ключовими факторами для забезпечення ефективності адміністративного судочинства.

1. Кодекс адміністративного судочинства України URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 11.04.2025).

2. Ільчишин Н. В. Відкриття провадження в адміністративній справі: сутність та значення адміністративної процесуальної правосуб'єктності *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. №. 8. С. 396-399.

3. Гебеш С.А.Принципи відкриття провадження в адміністративній справі. *Юридичний бюлетень*.№ 17. 2020 URL : http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2020/17/17.pdf (дата звернення: 11.04.2025).

Корягіна А. О.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Обушенко Н. М.
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

РОЗВИТОК ТА ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ БПЛА В СЛУЖБОВО-БОЙОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах збройної боротьби, яка характеризується високою мобільністю, швидкоплинністю подій та необхідністю оперативного прийняття рішень, зростає роль технологій, що забезпечують ефективну розвідку, координацію та точне вогневе ураження противника. Однією з таких технологій є безпілотні літальні апарати (БПЛА), які стали незамінною складовою сучасних військових операцій.

У різних родах військ та військових формуваннях України створено спеціалізовані підрозділи аеророзвідки, які здійснюють моніторинг бойової обстановки з повітря. Ці підрозділи активно використовують БПЛА для збору розвідувальної інформації про місцезнаходження та переміщення противника, спостереження за об'єктами інфраструктури та контролю маршрутів логістичного забезпечення. Значну увагу приділяють використанню дронів на великих відстанях, де їхні оптичні, тепловізійні та радіотехнічні системи дозволяють отримувати критично важливі дані без ризику для особового складу [1, с. 35].

Значною інновацією є використання окремих БПЛА, обладнаних системами доставки, для транспортування медичного обладнання або надання допомоги пораненим у складних умовах бойових дій. Такий підхід сприяє зниженню рівня втрат серед військовослужбовців, особливо у випадках, коли своєчасна евакуація поранених є неможливою через активні бойові дії [2, с. 46].

Окрему категорію становлять ударні БПЛА, які здатні не лише фіксувати позиції ворога, але й завдавати прицільних ударів по визначеним цілям. Особливе місце в сучасній військовій доктрині займають FPV-дрони (від англ. First Person View – «вид від першої особи»), що завдяки високоточному керуванню дозволяють ефективно вражати техніку та живу силу противника,

уникаючи прямого контакту з ворожими підрозділами. FPV-дрони, оснащені вибуховими пристроями, використовуються як мобільні та гнучкі засоби ведення бойових дій, зокрема в умовах щільної міської забудови або складної рельєфної місцевості [3, с. 7].

Окрім суто військового застосування, БПЛА активно використовуються структурами безпеки, зокрема Службою безпеки України. Вони виконують важливу функцію у розслідуванні злочинів, фіксації наслідків ворожих обстрілів, оперативному документуванні правопорушень. Таке застосування дронів підвищує ефективність роботи оперативних груп, забезпечуючи при цьому конспірацію, швидкість та безпеку виконання завдань. У 2024 році Україна активно інвестує у розробку власних безпілотних систем. Міністерство оборони реалізує масштабні програми закупівель як вітчизняного, так і закордонного виробництва. Суттєвий внесок у забезпечення фронту сучасними БПЛА роблять волонтерські організації, які не лише постачають техніку, але й беруть участь у її модернізації та адаптації до умов фронту. Така кооперація сприяє зростанню кількості фахівців у сфері дронобудування, що створює підґрунтя для розвитку нової галузі високих технологій в Україні навіть після завершення бойових дій [4, с. 11].

Попри численні переваги, використання БПЛА супроводжується низкою викликів. Однією з ключових проблем є вразливість до засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ), що можуть перехоплювати або глушити сигнал керування дроном. У випадку, якщо противник зуміє виявити координати оператора, зростає ризик нанесення удару по ньому. ВідТобто, питання кібербезпеки та програмної захищеності БПЛА набувають першочергового значення. Необхідно створювати програмне забезпечення з високим рівнем шифрування, що дозволить уникати виявлення та забезпечить автономність дій дронів у разі втрати зв’язку з оператором [2, с. 4].

Іншим важливим аспектом є потреба у створенні нормативно-правової бази, яка регулювала б цивільне та військове використання БПЛА. Зокрема, актуальними є питання ліцензування операторів, встановлення зон, де заборонено використання дронів, а також визначення відповідальності за порушення правил застосування БПЛА. У контексті воєнного стану особливої уваги потребує проблема несанкціонованого відеоспостереження, що може мати фатальні наслідки для як військових, так і цивільного населення.

Крім того, використання дронів потребує якісної підготовки операторів. Це включає не лише технічні знання, але й вміння працювати з навігаційними системами, дотримуватися заходів безпеки та етичних норм використання безпілотної техніки. Систематичне навчання, проведення спеціалізованих тренінгів та формування професійної школи аеророзвідки – критично важливі елементи для підвищення ефективності дій на полі бою.

Отже, можна констатувати, що впровадження БПЛА у структуру сучасних збройних сил та служб безпеки України відіграє ключову роль у трансформації способів ведення бойових дій. Попри низку технічних та

організаційних проблем, переваги, які забезпечують дрони, є незаперечними. Проте для максимально ефективного, безпечного та етичного використання цієї технології необхідна скоординована робота військових, технологічних, правозахисних та освітніх інституцій.

1. Досвід різних країн світу в організації швидкої медичної допомоги URL : http://www.ssmp.health.kiev.ua/index.php/36-svitova-istoriya/50-dosvid-riznikhkrajin-svitu-v-organizatsijishvidkojimedichnojidopomogi?showall=&start=7.

2. Мосов С. П. Ера безпілотної авіації в сфері цивільного захисту. Пожежна та техногенна безпека. 2020. № 11(86). С. 14–16.

3. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. / А. А. Саковський, С. М. Науменко, С. І. Кравченко, І. М. Єфіменко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2022. 72 с.

4. Савченко А. Система підготовки поліцейських у США, Національна громадська платформа «Реформуємо МВС: прозорість та відповідальність». URL : http://policereform.org/index.php?id=1437755035.

Вероніка Кравець
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Валентина Чернобук
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

СУДОВА ПРОМОВА. ПРОМОВА ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧА

Судова промова є важливим елементом судового розгляду, адже саме вона дозволяє сторонам реалізувати своє право на обґрунтовану та переконливу позицію у справі. Для державного обвинувача судова промова – не лише інструмент представлення доказів, а й форма здійснення функції захисту публічного інтересу. У демократичному суспільстві від якості судової промови значною мірою залежить не тільки результат конкретної справи, але й рівень довіри громадян до правосуддя загалом.

Судова промова – це форма усного мовлення, що використовується учасниками судового процесу для викладення своїх позицій, аналізу доказів, висловлення правових аргументів та переконання суду у своїй правоті. Вона є важливою складовою судових дебатів і виконує як юридичну, так і риторичну функцію [1].

Процесуальна діяльність учасників судочинства, передусім, акт психологічний. Вона відбувається у відповідності зі своїми закономірностями і психологічною організацією суб'єктів, які здійснюють цю діяльність. За своєю психологічною природою судові дебати – форма мовленнєвого спілкування учасників судового процесу, спосіб передачі інформації. Це засіб переконання суду, учасників процесу у правильності висунутих суб'єктами дебатів тез і обгрунтованості висунутих ними рішень. У психологічній структурі судових дебатів виділяються такі компоненти, як психологічні властивості та якості виступаючого, психологія сприйняття промови і впливу останньої на формування судового переконання. Для того щоб вплинути на суд, слід віднайти правильні докази і полегшити їх такою формою висловлювання, яка була б найбільш переконливою [2]. Не правильно чинять ті оратори, які сподіваються переконати суддів компліментами типу «не стану детально обґрунтовувати свої висновки перед таким кваліфікованим складом суду, як ваш», «не буду затримувати вашої уваги на обставинах справи, в яких ви прекрасно розібралися» та ін. Знаючи психологію, і, вміло користуючись її прийомами, судовий оратор підсилює переконливість промови і її впливу на судову аудиторію.

Одним із ключових видів судових промов є промова державного обвинувача. Державний обвинувач (прокурор) виступає в суді від імені держави, представляючи сторону обвинувачення. Його завданням є не лише доведення вини підсудного, а й забезпечення справедливості, дотримання законності та захист прав усіх учасників кримінального процесу.

Структура та зміст промови державного обвинувача

Промова державного обвинувача – кульмінаційний момент реалізації його процесуальної ролі. Вона має бути логічною, доказовою, побудованою на аналізі матеріалів справи та відповідати етичним стандартам.

Промова прокурора, зазвичай складається з кількох логічно взаємопов'язаних частин [3]:

1. Вступна частина, де прокурор звертається до суду, формулює загальні положення справи та підкреслює її суспільну значущість.
2. Аналіз доказів – найбільш змістовна частина промови. У ній прокурор наводить і аналізує докази, що були досліджені під час судового розгляду: свідчення, речові докази, висновки експертиз, документи тощо. Завданням є показати, що сукупність доказів підтверджує винуватість підсудного.
3. Юридична кваліфікація дій обвинуваченого – прокурор обґрунтовує, якою нормою кримінального закону передбачено діяння підсудного і чому воно підпадає саме під цю статтю.
4. Пропозиція щодо міри покарання – на основі зібраних даних обвинувач пропонує суду конкретне покарання, враховуючи обставини справи, особу підсудного, наявність пом'якшувальних або обтяжуючих обставин.
5. Завершальна частина, у якій прокурор підсумовує свою позицію, звертається до суду з проханням винести справедливий вирок і наголошує на важливості дотримання принципів правосуддя.

Промова обвинувача має бути:

- Обґрунтованою – ґрунтуватися виключно на фактах і доказах;
- Логічною – мати чітку структуру та послідовність викладу думок;
- Об'єктивною – не містити упереджених суджень чи емоційних оцінок;
- Юридично точною – враховувати вимоги кримінального та кримінального процесуального законодавства;
- Риторично переконливою – прокурор повинен уміло використовувати мовні засоби для впливу на суд.

Отже, промова державного обвинувача є важливим елементом кримінального процесу. Вона не лише сприяє формуванню внутрішнього переконання суду, але й слугує засобом забезпечення принципів гласності, змагальності та справедливості. Якісно підготовлена і виголошена промова прокурора свідчить про професіоналізм обвинувача та його відданість принципам правосуддя.

1. Молдован В. В. Судова риторика: Київ : Юрінком Інтер, 2020. 496 с.
2. Овчиннікова А. Риторика як суспільно-культурне явище. Київ : Гельветика, 2020. 176 с.
3. Молдован В. В., Кацавець Р. С. Правознавство: цікаве і мудре : навчальний посібник / В. В. Молдован, Р. С. Кацавець. Київ. 2013. 256 с.
4. Ясинок М.М., Д.М. Ясинок. Судові дебати: право, психологія, риторика: наук.-практ. посібн. Вид.3-тє, доповн. І переробл. Київ : Алерта. 2023. 176 с.

Кринюк М. С.
добувач вищої освіти
Інституту післядипломної освіти
та заочного навчання

Науковий керівник:
Обушенко Н. М.
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Земля є одним із найбільших національних багатств України, і її роль у розвитку держави та забезпеченні стабільності економіки є важливою не лише з економічної, а й з екологічної та соціальної точок зору. Конституція України

проголосила землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1]. Цей принцип закріплює потребу в особливому ставленні до земельних ресурсів, спрямованому на їх захист від нераціонального використання, забруднення та псування.

Згідно з Земельним кодексом України, земля є об'єктом права власності Українського народу, що вимагає забезпечення раціонального використання і охорони цього ресурсу [2]. У цьому контексті важливою складовою земельного законодавства є механізм юридичної відповідальності за порушення законодавства в галузі земельних відносин. Недотримання правил використання землі загрожує не лише її якості, але й сталому розвитку територій, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану, коли земельні ресурси можуть бути використані нераціонально чи навіть виведені з обороту.

Один з важливих аспектів правового забезпечення використання земельних ресурсів в Україні полягає в визначенні підстав для їх використання. Земельний кодекс України передбачає, що земельна ділянка може використовуватись на основі права власності, права користування, права суперфіцію, сервітуту, а також на підставі рішень органів державної влади та місцевого самоврядування. Проте випадки порушення цих норм та самовільне використання земельних ділянок стали серйозною проблемою для держави. Правова відповідальність за порушення земельного законодавства є важливою гарантією дотримання прав землевласників та землекористувачів. Вона спрямована на стимулювання дотримання норм законодавства, відновлення порушених прав та запобігання вчиненню правопорушень. Водночас система відповідальності за самовільне зайняття земельних ділянок є важливою складовою правового механізму охорони земель [3, с. 40].

Згідно з статтею 211 Земельного кодексу України, самовільне використання земельної ділянки є правопорушенням, яке може тягнути за собою адміністративну, цивільну або навіть кримінальну відповідальність. Зокрема, адміністративна відповідальність передбачена за самовільне зайняття земельної ділянки, що регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення [4, с. 17]. Однак, хоча законодавство містить відповідні норми, механізм їх реалізації є недосконалим. У деяких випадках контролюючі органи не вживають достатніх заходів щодо притягнення осіб, які без належних підстав використовують земельні ділянки.

Шкода, завдана самовільним використанням земельної ділянки, може бути як матеріальною, так і нематеріальною. Матеріальна шкода зазвичай оцінюється в грошовому виразі. Наприклад, якщо через неправильне використання земельної ділянки, порушуються екологічні норми, це може призвести до зниження родючості землі або її забруднення. Оцінка таких збитків здійснюється шляхом експертних оцінок, що дозволяє встановити конкретну грошову суму компенсації. Натомість нематеріальна шкода, така як порушення прав землевласників на спокійне володіння своїм майном, оцінюється у оціночному порядку і є складнішою для визначення, що

ускладнює процес її відшкодування [3, с. 10].

Одним із важливих етапів у правовому регулюванні земельних правовідносин є забезпечення відновлення порушених прав. Проблеми, пов'язані з порушеннями земельного законодавства, не обмежуються лише накладенням штрафних санкцій. Вони також включають необхідність проведення рекультивації земель, відновлення протиерозійних споруд, а також відшкодування недоотриманих коштів у разі порушення умов користування земельною ділянкою. Відновлення земель після неправомірного використання вимагає чітких механізмів, які включають юридичні та практичні заходи з реабілітації землі та відновлення її природного стану.

Згідно з українським законодавством, якщо земельна ділянка використовується без належних правових підстав, органи місцевого самоврядування мають право вимагати стягнення грошових коштів за такий період користування землею. Важливо зазначити, що у таких випадках органи місцевого самоврядування не накладають адміністративні штрафи за самовільне використання земельної ділянки, а вимагають відшкодування за використання землі без належного правового оформлення. Це дозволяє на практиці забезпечити ефективніше відшкодування без необхідності адміністративного процесу. Проте цей механізм також має ряд недоліків, оскільки часто він не стимулює до усвідомлення правопорушниками серйозності порушення земельного законодавства [4, с. 10].

Однією з найбільших проблем є недостатня правова інформованість власників земельних ділянок. Багато власників об'єктів нерухомості не усвідомлюють необхідності мати правову підставу для користування земельною ділянкою, на якій розташовані ці об'єкти. Це призводить до безпідставного використання земель, що, в свою чергу, може призвести до порушень екологічних та інших норм. Друга проблема полягає у недосконалості механізму притягнення до відповідальності за самовільне використання земельних ділянок. Хоча адміністративні штрафи застосовуються до правопорушників, цей механізм часто не є достатньо ефективним, оскільки не забезпечує належної охорони прав власників та користувачів земель [2].

Однією з основних проблем є недостатня правова інформованість власників земельних ділянок про вимоги щодо використання земель і наслідки самовільного зайняття земель. Багато людей не усвідомлюють необхідність оформлення прав на землю або не розуміють, що несанкціоноване використання землі може призвести до серйозних правових наслідків. Це потребує активізації інформаційних кампаній та правової освіти серед громадян.

Отже, правова відповідальність за використання земельної ділянки без належних підстав є важливим елементом для забезпечення дотримання земельного законодавства, захисту прав власників та користувачів земель і підтримки екологічної рівноваги. Однак для забезпечення ефективності цієї

відповідальності необхідно вирішити ряд проблем, таких як покращення правової інформованості громадян, вдосконалення механізмів притягнення до відповідальності, а також створення ефективних механізмів відшкодування матеріальних та нематеріальних збитків, спричинених порушенням земельних прав.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://www.president.gov.ua/documents/constitution
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text
3. Адміністративне право України : підручник / В.В. Середа, О.Л. Хитра, Ю.С. Назар, Д.І. Йосифович, Я.М. Когут та ін. ; за заг. ред. Ю.С. Назара. Львів : ЛьвДУВС, 2021. 680 с.
4. Нєгіна В. Правове регулювання приватизації земельних ділянок під час дії воєнного стану. Collection of scientific papers «ΛΌГОΣ» May 24, 2024; Zurich, Switzerland 2024. С. 91-93.

Кудрицька С.О.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Чепік-Трегубенко О.С.
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

Відповідно до абз. 3 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. в умовах воєнного стану забороняються проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування [5]. Не дивлячись на положення чинного законодавства, серед українського суспільства [6; 8], державних та політичних діячів, з одного боку, та міжнародних партнерів України, з іншого, постає питання про можливість проведення президентських та парламентських виборів в умовах воєнного стану, або відразу після його завершення. Дослідження питання щодо проведення виборів в умовах воєнного стану має як теоретичне, так і важливе державотворче значення для України.

Проблематика проведення виборів в умовах воєнного стану в Україні стала предметом розгляду у роботах І. Андрушка, Ф. Ароновича,

С. Дерев'янка, В. Замятіна, А. Єзерова, Г. Зеленько, Ю. Ключковського, В. Ковальчука, В. Серьогіна, І. Софінської, Д. Терлецького, В. Шевчука та ін. Вказані юристи теоретики та практики висловлювали різні позиції з цього приводу, які заслуговують на увагу та потребують детального вивчення.

Тобто, В. Шевчук робить висновок, що «одним із вагомих плюсів проведення виборів під час воєнного стану є забезпечення можливості визначення волі народу та в подальшому легітимізацію влади. Крім того, проведення виборів може служити кроком до відновлення суспільства, дозволяючи громадянам висловлювати свої політичні погляди та обирати шлях до розвитку держави. Результат проведення виборів може бути передумовою до залучення міжнародної спільноти до підтримки України в цілому». З іншого боку, акцентує автор «воєнний стан та проведення активних бойових дій є одним із ключових чинників, що значно ускладнюють забезпечення безпеки для виборців та кандидатів, офіційних спостерігачів, інших учасників виборчого процесу. Неможливість забезпечення безпеки виборчих дільниць може стати причиною для різного роду, шахрайства та фальсифікації виборчого процесу. ВідТобто, вищевказані дії можуть призвести до порушення основоположних принципів виборчого права та в цілому підірвати довіру до народних обранців» [7]. Таким чином, перед Українською державою постає серйозна дилема, вирішення якої ускладнюється темпоральною невизначеністю воєнного стану, який вже триває більше трьох років. Дійсно, теоретично в умовах дії воєнного стану проведення виборів Президента України та народних депутатів можливе. Однак, існують високі політичні ризики для держави та суспільства, що може виражатися у внутрішньополітичних конфліктах, прийнятті популістських управлінських рішень та багато ін.

Тобто, необхідно навести позиції експертів у відповідному напрямі. Г. Зеленько наголосила, що «демократичні вибори базуються на ідеї того, що політичні сили борються за владу, коли ті, які перебувають в опозиції, критикують діючу владу за її рішення протягом електорального циклу, і виборці роблять вибір між цими політичними силами. В наших умовах більшість дій нинішньої влади стосуються війни і рішень, ухвалюваних під час війни, а це значить, що на поверхню буде піднято багато не просто чутливих, а й небезпечних, з точки зору національної безпеки тем. Тому вкрай важливо визначити межі критики – своєрідні бар'єри, за які виходити не варто, щоб, з одного боку, забезпечити конкурентний виборчий процес, з іншого – не перетворити вибори у нищення всього і вся, який здатний спричинити глибокий розкол і деморалізацію у суспільстві» [4, с. 87].

У свою чергу Ю. Ключковський, провівши детальний аналіз, доходить висновку про те, що «вплив на строки і тривалість проведення відповідних заходів щодо створення мінімальних необхідних умов для проведення виборів, чинитимуть різноманітні фактори, насамперед умови безпеки, що має бути враховане при вирішенні питання про строки проведення відповідних

післявоєнних виборів. Повноцінне відновлення демократичних інститутів влади відразу після припинення воєнного стану буде просто неможливим. Це викликає необхідність визнання певного перехідного періоду, протягом якого основні зусилля будуть зосереджені на усуненні найтяжчих наслідків війни і створення мінімально необхідних умов для відновлення повноцінного функціонування інститутів демократії, насамперед проведення загальнонаціональних та місцевих виборів» [3, с. 109].

Окрім зазначеного, відомо, що проведення будь-яких виборів у державі супроводжується оновленням інформації у Державному реєстрі виборців. У цьому зв'язку варто згадати про громадян, які виїхали за кордон.

Як наголошує Ф. Аронович, «проблема масового переміщення осіб, частина з яких виїхала за межі України та не стала на консульський облік, фактично унеможливлює внесення актуальної інформації до Реєстру виборців. За даними МЗС України, лише 5% переселенців за кордоном стали на консульський облік. Якщо говорити про голосування серед громадян, які перебувають в ЗСУ, це дуже складно організувати» [2]. Тож, у цьому випадку багато громадян можуть бути фактично позбавлені права на участь у виборах.

Окремо варто відзначити про високе фінансове навантаження на державний бюджет України під час проведення виборів. Тобто, у 2019 р. на проведення президентських виборів у було витрачено майже 2,3 млрд грн. Звісно, що у 2025 р. ця цифра буде значно вищою, враховуючи інфляцію. Наступна складова виражається у фактичній неможливості забезпечити повну безпеку проведення виборів та ін.

Важливо також звернутися до міжнародного досвіду проведення виборів під час дії особливих правових режимів. Тобто, у свої роботі це питання розглянув І. Андрушко. Автор наголошує, «що моменту засновницьких виборів в Боснії та Герцеговині не всі умови для проведення виборів були виконані: зокрема, не були забезпечені свобода слова, свобода пересування. Не були створені «політично нейтральні умови» і лише незначна частина біженців повернулася в країну. Проте, у вересні 1996 р. відбулися загальні вибори, на яких перемогу отримали партії і лідери військового часу. Підсумки голосування не влаштували міжнародні організації, залучені в процес регулювання. Інший приклад – це досвід Анголи, який показує, що при проведенні виборів до завершення процесу роззброєння зростає ймовірність ескалації конфлікту. У 1992 р. правляча партія Анголи МПЛА виграла вибори з невеликим відривом, однак партія УНІТА, яка була створена на основі повстанського угрупування не погодилась з таким результатом і вирішила його оскаржити. Члени УНІТА використали зброю, яка залишилась від роззброєння, проти членів та прибічників партії МПЛА. Це призвело до нової громадянської війни, що тривала фактично до 2004 р.» [1]. Звісно що треба враховувати специфіку політичної системи, рівня розвитку правової та політичної культури населення та багато інших чинників, однак, наведений приклад підтверджує високу небезпеку проведення виборів під час воєнного

стану та ведення бойових дій на території держави.

Таким чином, важливість проведення виборів у державі виступає обов'язковою умовою розвитку її як демократичної та правової. Не менш важливим є проведення виборів в умовах воєнного стану в Україні. Однак слід враховувати ризики, які можуть втілитися в дійсність під час виборчого процесу, що призведе до порушення принципів виборчого права. Тому пошук та розробка ефективних механізмів у вирішенні питання виборів у сучасних українських реаліях потребує ретельної уваги з боку національних та міжнародних фахівців.

1. Андрушко І. П. Проблеми проведення виборів під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 43-45. URL : http://lsej.org.ua/9_2023/9.pdf

2. Аронович Ф. Вибори в Україні під час війни: що каже законодавство. *Українська правда*. 13 грудня 2024 р. URL : https://www.pravda.com.ua/columns/2024/12/13/7488987/

3. Ключковський Ю. Б. Можливості проведення виборів в Україні відповідно до європейських стандартів під час і після війни. *Національна безпека і оборона*. 2024. № 1-2. С. 103-109.

4. Майбутнє виборів в Україні: фактор війни : (Заочний круглий стіл Центру Разумкова, проведений у червні – серпні 2024 р.) / С. Дерев'янко, А. Єзеров, В. Замятін, Г. Зеленько, Ю. Ключковський, В. Ковальчук, В. Серьогін, І. Софінська, Д. Терлецький. *Національна безпека і оборона*. 2024. № 1-2. С. 81-96.

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

6. Чепік-Трегубенко О. С. Теоретико-правова характеристика сучасного суспільного ладу України: поняття, сутність, принципи, система: дис. … канд. юрид. наук. Дніпро, 2017. 250 с.

7. Шевчук В. Виборчий процес в умовах воєнного стану в Україні як новий виклик для української демократії. 02.02.2024 р. URL : https://law.chnu.edu.ua/vyborchyi-protses-v-umovakh-voiennoho-stanu-v-ukraini/.

8. Chepik-Tregubenko O. S., Nalyvaiko O. I. Economic and social systems of society as elements of social structure: concept, objectives, trends. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis*: Collective monograph. Riga : Izdevniecība «Baltija Publishing», 2019. Volume 1. 304 p. P. 256-272.

Лаврук А. В.
здобувач вищої освіти факультету
забезпечення державної безпеки

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності факультету
забезпечення державної безпеки
Київського інституту
Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄВОСТІ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: СПРОГНОЗОВАНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Як відомо, у системі природного права ключовими є так звані права першого покоління: право на життя, здоров'я, честь і гідність. Неспровокована агресія російської федерації сплюндрувала, зокрема, і ці цінності, ввівши систематичне порушення норм міжнародного гуманітарного права під час ведення воєнних дій як обов'язковий елемент стратегії «гібридної» війни. Відповідно, у таких умовах основним завданням держави та її адміністративних органів є захист громадян України, насамперед, цивільного населення, максимально можливе до умов особливого правового режиму забезпечення прав і свобод громадян, підтримання правопорядку та функціонування критичної інфраструктури в умовах воєнного стану [1, с. 186].

Воєнний стан як нормативно, так і теоретично позиціонується, в цілому, як особливий правовий режим, що дає змогу оперативно реагувати на загрози, запроваджуючи спеціальні адміністративно-правові механізми. Відповідно, саме адміністративне право відіграє ключову роль у його впровадженні та ефективній реалізації, забезпечуючи належне публічне управління в умовах війни, тобто, посилення зовнішніх загроз національній безпеці до критичного рівня [2, с. 38-39; 3].

Узагалі, аналіз сутності та змісту адміністративно-правового регулювання воєнного стану як інструменту державного захисту суспільства, зокрема прав громадян під час збройної агресії, здійснюється вже на протязі тривалого часу рядом науковців-адміністративістів. Вагомий внесок у теоретичні дослідження відповідної проблеми зробили: А. В. Басов, В. В. Бєлєвцева, В. М. Завгородня, О. О. Крестьянінов, О. В. Кривенко, С. О. Кузніченко, О. В. Маковська, В. Я. Настюк, В. Й. Пашинський, І. І. Петровська, М. М. Прохоренко та інші дослідники. Наразі питання комплексного дослідження адміністративно-правового регулювання

функціонування уповноважених на виконання функцій держави суб'єктів, інших складових сектору безпеки та оборони, суспільства в цілому та окремих громадян в умовах правового режиму воєнного стану, ефективності самого правового режиму в умовах повномасштабної війни не досліджувалось у відповідній логічній послідовності та взаємозв'язку важливих складових.

Логічно, що у зв'язку з повномасштабною агресією російської федерації проти України, правовий режим воєнного стану набув особливого значення як інструмент державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. У межах цього режиму адміністративно-правове регулювання забезпечує ефективну роботу органів державної влади, військового командування, а також координацію дій усіх суб'єктів, відповідальних за національну безпеку.

Як вважають А. Т. Комзюк та М. А. Комзюк і ряд інших дослідників, адміністративно-правове забезпечення воєнного стану – це діяльність уповноважених суб'єктів публічної влади, врегульована нормами адміністративного права, спрямована на реалізацію заходів правового режиму воєнного стану. Воно охоплює нормативне регулювання, нормотворчу та правозастосовну діяльність, а також імперативні методи управління, що дозволяють обмежити окремі конституційні права в інтересах досягнення загального блага – захисту держави та її громадян [4, с. 103].

Інші дослідники виокремлюють ключові риси адміністративно-правового забезпечення воєнного стану, які полягають у тому, що означене забезпечення: здійснюється спеціальними суб'єктами, наділеними відповідними повноваженнями; ґрунтується на спеціальних законах, зокрема Законі України «Про правовий режим воєнного стану»; застосовується в умовах надзвичайної небезпеки – загрози державній незалежності, територіальній цілісності, життю та безпеці громадян [3; 5, с. 144].

Безумовно і аксіомно, що в умовах воєнного стану зростає значення адміністративного права як гаранта організації публічного управління. Упорядкування суспільних відносин у сферах оборони, безпеки та забезпечення стабільного функціонування критичної інфраструктури відбувається за допомогою комплексу спеціальних механізмів: видання нормативно-правових актів, здійснення правозастосовної діяльності, контролю за дотриманням правових норм.

Варто концептуально окреслити і міжнародний досвід, що демонструє різноманітні підходи до запровадження воєнного стану. Наприклад, у США під час Другої світової війни він дав змогу мобілізувати ресурси та ефективно координувати дії військових і цивільних структур. В Ізраїлі режим воєнного стану, зазвичай, супроводжується чіткими механізмами захисту прав громадян, навіть за наявності обмежень. У Франції його використовують як інструмент забезпечення внутрішньої безпеки та боротьби з тероризмом [6, с. 118-120].

У відповідь на російську агресію та реалізуючи положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», держава запровадила

воєнний стан із низкою заходів: комендантською годиною, обмеженням пересування, мобілізацією ресурсів та контролем за критичною інфраструктурою. Усі ці дії мають на меті захист населення та забезпечення обороноздатності держави. З етичної точки зору, тимчасове обмеження прав громадян – таких як: свобода пересування або право на приватність, – є вимушеним, але необхідним заходом задля загального блага. Зокрема, важливо, щоб такі обмеження були пропорційними та відповідали міжнародним стандартам.

Як вбачається, законодавство України щодо воєнного стану потребує вдосконалення, передусім у сфері захисту прав громадян і забезпечення ефективної координації між державними органами. Відповідно, розробка нових галузевих нормативно-правових актів сприятиме більш якісному державному управлінню в умовах критичного загострення зовнішніх загроз.

Таким чином, адміністративно-правове регулювання правового режиму воєнного стану в Україні є фундаментальним інструментом державного управління в умовах загрози національній безпеці. Воно забезпечує скоординовану, організовану та ефективну діяльність органів публічної влади з метою захисту прав громадян, збереження суверенітету й територіальної цілісності держави. Закріплені в законодавстві адміністративно-правові механізми створюють правові підстави для оперативного прийняття рішень, мобілізації ресурсів, координації дій державних і військових структур, а також здійснення контролю за дотриманням встановлених режимів. У підсумку, саме адміністративне право забезпечує необхідний баланс між безпековими потребами держави й дотриманням прав людини в умовах збройної агресії [7, с. 108].

Отже, адміністративно-правове регулювання правового режиму воєнного стану в Україні є ключовим інструментом національної безпеки в умовах зовнішньої загрози. Його значення полягає в необхідності оперативного управління державними процесами, захисту основоположних прав людини, забезпечення обороноздатності країни та підтримання функціонування критичної інфраструктури. Спеціальні механізми адміністративного права, закріплені у законодавстві, дозволяють ефективно координувати діяльність органів публічної влади, приймати своєчасні правові рішення та реалізовувати їх в умовах підвищеної загрози. Водночас, це регулювання забезпечує баланс між необхідністю тимчасового обмеження прав і гарантованим захистом громадян. У цьому полягає його ключова роль як правового щита держави й суспільства в умовах воєнного стану.

У процесі підготовки матеріалу додатково досліджувались і джерела, зазначені у переліку використаних за №№ 8-11.

---

1. Махмурова-Дишлюк, О. П. Адміністративно-правовий режим воєнного стану як комплексний інструмент публічного адміністрування забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян та прав і законних інтересів фізичних осіб в умовах російсько-української війни. *Київський часопис права*, 2024, № 1, С. 185-190. URL :

https://kyivchasprava.kneu.in.ua/ index.php/kyivchasprava/article/view/421 (дата звернення: 26.04.2025).

2. Пашинський В., Ступак Д. Адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. *Військово-спеціальні науки*. № 1(53) / 2023. С. 37-40. URL : https://miljournals.knu.ua/index.php/visnuk /article/view/1027 (дата звернення: 26.04.2025).

3. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. (*Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2015, № 28, ст.250). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 26.04.2025).

4. Комзюк А.Т., Комзюк М.А., Липій Є.А. Адміністративно-правовий режим воєнного стану, введеного в Україні у зв'язку з московською військовою агресією. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 3, 2022. С. 100-106. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/eefd7663-025d-44e9-af0d-a4e4f152c04f/content (дата звернення: 26.04.2025).

5. Шопіна І. М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві України. *Наука і правоохорона*. 2018. №4. С. 143 –145.

6. Правові засади організації та здійснення публічної влади: *збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції*, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 17 травня 2024 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. 255 с. URL : https://ccu.gov.ua/sites/default/files/pravovi_zasady_organizaciyi_ta_zdiysnennya_publichnoyi_vlady_2024.pdf (дата звернення: 26.04.2025).

7. Коваленко Н. Поняття та ознаки адміністративно-правового режиму. *Адміністративне право і процес*. 2020. № 1. С. 106–110.

8. Петровська І. І. Хрестоматія з адміністративного права. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2023. 28 с. URL : https://kkmtap.pnu.edu.ua/wp-content/uploads /sites/75/2023/04/khrestoma tiia-ap-petrovska-i.i.pdf (дата звернення: 26.04.2025).

9. Політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах України в контексті євроінтеграції та в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення країни: *монографія* / О. Бородієнко, Ю. Вітренко, О. Воробйова, В. Ворона, М. Дебич, О. Кущенко, О. Паламарчук, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, В. Ткаченко; за ред. Ж. Таланової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 152 с. URL : https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/ diyalnist-univ_mon_2023-152p.pdf (дата звернення: 26.04.2025).

10. Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану: *тези III Міжнародної науково-практичної конференції* (Хмельницький, 21 листопада 2024 року). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2025. 1804 с. URL : https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/ 123456789/15509/1/НАДПСУ_21.11.2024.pdf (дата звернення: 26.04.2025).

11. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 181-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 26.04.2025).

Lyta U. M.
2nd year student of the Educational
and Research Institute of Law
and Law Enforcement
of Lviv State University
of Internal Affairs

VOLUNTEERING DURING THE WAR IN UKRAINE

Volunteering is one of the key forms of civic engagement that plays a critical role in supporting the state and society during military conflicts. In Ukraine, after the start of the full-scale invasion, the volunteer movement has significantly intensified, becoming an integral part of the national resistance. Volunteers help the military, the affected population, and internally displaced persons, provide humanitarian aid, medical and psychological support. During the first months of the full-scale invasion, volunteers took on the responsibility of responding to emergency requests from civilians and the military. Two and a half years later, this movement has become much more organised. Dozens of grassroots initiatives that started at the community or community level have evolved into sustainable NGOs and charitable foundations, while others have formed active volunteer teams that focus on one or more areas of work [1].

1. LEGAL REGULATION OF VOLUNTEERING

1.1. Ukrainian legislation

In Ukraine, volunteering is regulated by the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine 'On Volunteering', which defines the legal framework for volunteering, the rights and obligations of volunteers, and the mechanisms of cooperation with government agencies and NGOs [2].

An important aspect is tax benefits for volunteer organisations. According to the Tax Code of Ukraine, non-profit organisations are exempt from taxation, and charitable contributions and humanitarian aid are not taxed. However, such organisations are required to maintain financial statements and submit declarations on the funds used [3].

State support for volunteers includes legal protection, funding for volunteer programmes and the possibility of obtaining a special status for volunteers working in combat zones. This promotes the development of the volunteer movement and increases the effectiveness of assistance to the military and civilians.

1.2. International law

International humanitarian law (IHL) governs the rules of warfare, the protection of civilians and humanitarian assistance. Volunteerism during armed conflict plays a key role in providing assistance to victims, and it is the 1949 Geneva

Conventions and their Additional Protocols that establish legal safeguards for volunteers and humanitarian organisations.

The Geneva Conventions are the foundation of international humanitarian law. They provide for the protection of war victims and regulate the activities of volunteers and humanitarian organisations. The First Geneva Convention (for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field) and the Second Geneva Convention (for the Protection of Wounded, Sick and Shipwrecked Persons) define the rules for providing medical care in hostilities and guarantee the protection of medical personnel, including medical volunteers. The Third Geneva Convention provides for the protection of prisoners of war, and the Fourth Geneva Convention provides for the protection of civilians in time of war, including the right to receive humanitarian assistance. Additional Protocols I and II (1977) extend the protection of volunteers working in areas of armed conflict, prohibit attacks on humanitarian personnel and establish the responsibility of the parties to ensure access to humanitarian assistance [4].

2. VOLUNTEER ACTIVITY AND BASIC PRINCIPLES OF ITS IMPLEMENTATION

Volunteer activity is a voluntary, socially oriented, non-profit activity carried out by volunteers by providing volunteer assistance. Volunteering is a form of charitable activity. Free-of-charge performance of work or provision of services by persons on the basis of family, friendship or neighbourly relations is not considered volunteering.

Volunteer activities are carried out in the following areas:

- social support: assistance to low-income, unemployed, large families, homeless, people in difficult life circumstances, people with disabilities, and the elderly;
- medical and humanitarian aid: care for the sick, support for victims of emergencies, hostilities, refugees, and internally displaced persons;
- assistance to the military and national security: provision of ammunition, equipment, and transportation to the Armed Forces and law enforcement agencies, participation in national security measures, and overcoming the consequences of the war;
- environmental and cultural activities: environmental protection, preservation of cultural heritage, and maintenance of monuments;
- educational and community initiatives: organising sports, youth and cultural events, promoting social adaptation of convicts and released persons;
- healthcare assistance: support during epidemics, care for victims of infectious diseases;
- animal protection: rescue and care of animals;
- Other areas: probation assistance, post-war recovery, support for civic identity, and other initiatives that do not contradict the law.

Volunteer assistance in these areas can be provided online via the Internet and other telecommunication networks [2].

2.2. Challenges and problems of volunteering in wartime

2.2.1. Financing and expenses for volunteer activities

Funds and other property to support volunteer activities are raised in accordance with the law.

Organisations and institutions that involve volunteers in their activities independently determine the use of funds and other property raised to support volunteer activities, except for cases when individuals or legal entities provide funds and other property for a specific type of volunteer assistance [2].

2.3 International experience of state support for volunteer organisations

More than 100 million people in Europe are volunteers: three out of every ten Europeans claim to be involved in voluntary work, and almost 80% of citizens believe that volunteering is an important part of democratic life in Europe. Therefore, investments in volunteering are investments in social cohesion (European Charter of the Rights and Duties of Volunteers).

The state encourages people to engage in civic activity. For example, Germany has a government programme to support volunteers: activists receive certain benefits and pay lower taxes. In the United States, it is mostly volunteers who build social housing available to socially vulnerable young people. In the EU and the US, volunteers have advantages when looking for a job, mainly due to their experience of selfless work. In particular, in many European and American organisations, a certain number of volunteer hours – volunteer credits – are required for employment, admission to or successful completion of a prestigious university. Volunteer experience mentioned in a CV always positively distinguishes a candidate from others [7].

2.4. Providing support and protection for volunteers

The state should ensure that volunteers' rights are adequately supported and protected. Mechanisms for filing complaints and providing legal assistance to volunteers who have suffered or been subjected to harassment should be developed. It is proposed to create mechanisms for social protection, psychological and legal assistance.

Information support is important for the effective functioning of the volunteer movement during the war. The state can provide access to up-to-date information about needs and priorities, as well as promote the dissemination of information about volunteer opportunities and successes, which is the responsibility of the Ministry of Culture and Information Policy in Ukraine and the State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine [5].

2.5 Largest charitable organisations in Ukraine

Come Back Alive is one of the largest foundations for the Armed Forces of Ukraine, operating since 2014. It purchases ammunition, equipment, drones, and

conducts military exercises. It has raised UAH 4 billion from 866,000 donors.

Serhiy Prytula's Foundation is known for the People's Bayraktar and ICEYE satellite projects. It provides the military with equipment, communications, transport and medicine. It also has a humanitarian headquarters for civilians.

Razom for Ukraine – Ukrainians in the United States support the military and civilians. It supplies drones, equipment, grants and has donated 200+ tonnes of medical equipment.

UNITED 24 is President Zelenskyy's initiative for quick donations. Funds go to the army, medicine and reconstruction. It engages global ambassadors, including Imagine Dragons and Demna Gvasalia.

KSE Foundation is a charitable foundation of the Kyiv School of Economics. It purchases military equipment, vehicles, and medical supplies. It also contributes to the reconstruction of schools and hospitals.

The KOLO Foundation was founded by Ukrainian IT specialists to provide operational support to the Armed Forces of Ukraine. The team, consisting of top managers from leading companies (Kyivstar, Grammarly, Readdle, Vimeo, etc.), has raised almost UAH 146 million in seven months. The fund focuses on providing the military with technical equipment: drones, thermal imagers, radios, body armour.

The Zhytomyr Humanitarian Hub has delivered more than 350 tonnes of humanitarian aid worth UAH 450 million. Volunteers led by Donatas Piskun, Oleg Mazhugo and Petro Romanov provided civilians with food, medicine and tactical first aid kits, and the military with night vision devices and a mobile hospital. The Hub cooperates with international foundations and the Ministry of Foreign Affairs to ensure efficient distribution of aid [6].

Conclusion

Volunteering during the war in Ukraine has become not only an act of civic responsibility, but also an important component of national support and defence. Volunteers provide the Armed Forces of Ukraine with the necessary resources: from technical equipment and medical supplies to training the military and providing humanitarian aid to civilians. Even in the difficult conditions of the war, this has allowed us to organise effective support at various levels – from government agencies to international partners. Foundations, volunteer organisations and private initiatives are actively raising funds, resources and specialists to overcome the consequences of the war, help the military and provide the necessary conditions for civilians. Without the volunteer movement, Ukraine would not have been able to cope with the consequences of armed aggression as quickly and effectively as it did, as these people make a significant contribution to national security and stability.

1. Ukrainian Volunteer Service URL : https://volunteer.country/library/volonterstvo-v-ukrayini.
2. On volunteer activity: Law of Ukraine of 19.04.2011 № 3236-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text.
3. Tax Code of Ukraine; Law, Code of 02.12.2010 № 2755-VI URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.

4. International humanitarian law. Geneva Conventions and Additional Protocols. URL : https://redcross.org.ua/ihl/.
5. Horinov P., Drapushko R. 'Volunteer activity in Ukraine: a socio-legal study'. Kyiv. 2022. C. 140.
6. 'Vgolos. Online source. URL : https://vgolos.ua/news/top-7-blagodiynih-organizaciy-ukrayini_1428137.html.
7. NISS (National Institute for Strategic Studies). Online source. URL : https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh.

Лобунов Д. О.
здобувач вищої освіти факультету
забезпечення державної безпеки

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності факультету
забезпечення державної безпеки
Київського інституту
Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА ВСТАНОВЛЕННЯ ЄДИНИХ ДЕФІНІЦІЙ ТА УНІВЕРСАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Правове регулювання суб'єктів сектору безпеки і оборони під час дії воєнного стану є особливо актуальним питанням для України. Введення воєнного стану є екстраординарним заходом, що зумовлює значні зміни в правовому статусі та функціонуванні державних органів та інституцій. Як зазначає М.В. Цвік: «під час воєнного стану відбувається перерозподіл повноважень між різними гілками влади з метою забезпечення національної безпеки, що є проявом адаптивності правової системи до екстраординарних умов» [1, с. 183].

Для розуміння особливостей правового регулювання суб'єктів сектору безпеки і оборони, необхідно визначити саме поняття «правове регулювання». За визначенням, наведеним у Тлумачному словнику української мови, регулювання – це «дія за значенням регулювати, упорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі» [2].

М.П. Бутенко розглядає правове регулювання як «цілеспрямований вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони та розвитку відповідно до потреб суспільства» [3, с. 17].

А.В. Хворостянкіна зазначає, що «правове регулювання передбачає

встановлення чітких дефініцій, які забезпечують однозначне розуміння правових норм і сприяють ефективності їх застосування, особливо в кризових умовах, таких як воєнний стан» [4, с. 12].

Здійснюючи означений аналіз, дотично згадати і Конституцію України, яка встановлює основоположні принципи функціонування сектору безпеки і оборони. Відповідно до статті 17 Конституції України, захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Тобто, С.Ю. Поляков, досліджуючи особливості статусу та місце Збройних Сил України в структурі сектора оборони держави, зазначає, що: «Збройні Сили України є ключовим суб'єктом сектору безпеки і оборони, на який Конституцією безпосередньо покладено завдання щодо оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності» [5, с. 126]. Автор наголошує, що в умовах військового стану роль Збройних Сил України суттєво зростає, а їх повноваження розширюються відповідно до потреб забезпечення національної безпеки.

С.П. Пономарьов у своєму дослідженні адміністративно-правового забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України, визначає сектор безпеки і оборони як «систему органів державної влади, Збройних Сил України, інших, утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, які відповідно до Конституції та законів України забезпечують національну безпеку і оборону України» [6, с. 271]. Науковець також зазначає, що в умовах військового стану відбувається трансформація правового статусу суб'єктів сектору безпеки і оборони, що пов'язано з необхідністю оперативного реагування на загрози національній безпеці. Як наголошує зазначений дослідник, «військовий стан надає суб'єктам сектору безпеки і оборони додаткові повноваження, але одночасно покладає на них підвищену відповідальність за забезпечення безпеки держави та захист конституційного ладу» [6, с. 291].

Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021, визначає стратегічні цілі та завдання державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва. Відповідно до цього документу, «однією з ключових цілей є розвиток інституційних спроможностей суб'єктів сектору безпеки і оборони для ефективного забезпечення воєнної безпеки в умовах мирного часу, загрози воєнного конфлікту, збройного конфлікту та військового стану». Стратегія також передбачає удосконалення законодавства з питань оборони для створення ефективної системи керівництва силами оборони, забезпечення їх готовності до виконання завдань за призначенням як у мирний час, так і в особливий період [7].

В.Г. Пилипчук та В.М. Доронін, досліджуючи право національної

безпеки та військове право, зазначають, що: «формування цілісної системи правового регулювання сектору безпеки і оборони є важливим завданням для України, особливо з огляду на виклики, пов'язані з військовою агресією». Зокрема, вони наголошують, що право національної безпеки та військове право повинні забезпечувати ефективне функціонування суб'єктів сектору безпеки і оборони як у мирний час, так і в умовах воєнного стану. Додатково при цьому науковці виділяють проблематику забезпечення балансу між ефективністю діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони та дотриманням конституційних прав і свобод громадян в умовах військового стану.: «навіть в умовах воєнного стану правова держава має забезпечувати дотримання основних прав і свобод людини, хоча певні обмеження і можуть бути встановлені відповідно до закону» [8, с. 70].

Аналіз іншими науковцями системи правового регулювання суб'єктів сектору безпеки і оборони під час дії воєнного стану виявляє додаткову низку проблем, які потребують вирішення. Тобто, згаданий вище дослідник С.П. Пономарьов окреслює такі проблемні аспекти:

1. Неузгодженість законодавства. Науковець зазначає, що існує певна неузгодженість між нормами різних законів, що регулюють діяльність суб'єктів сектору безпеки і оборони в умовах воєнного стану, що може створювати правові колізії.
2. Відсутність чіткого розмежування повноважень. За словами дослідника, в умовах воєнного стану може виникати дублювання функцій різних суб'єктів сектору безпеки і оборони, що зменшує ефективність їх діяльності.
3. Недостатня врегульованість питань координації. С.П. Пономарьов зазначає, що законодавство не передбачає ефективних механізмів координації діяльності суб'єктів сектору безпеки і сил оборони під час дії особливих правових режимів [6, с. 212].

Для вирішення цих проблем В.Г. Пилипчук та В.М. Доронін пропонують:

1. Удосконалити законодавство шляхом приведення його у відповідність із сучасними викликами та загрозами. Автори зазначають, що необхідно розробити та прийняти єдиний кодифікований акт, який би регулював діяльність суб'єктів сектору безпеки і сил оборони в умовах особливих правових режимів.
2. Чітко розмежувати повноваження різних суб'єктів сектору безпеки і оборони. На думку дослідників, «законодавче закріплення чіткого розподілу повноважень дозволить уникнути дублювання функцій та підвищити ефективність діяльності».
3. Створити ефективні механізми координації діяльності. Дослідники пропонують створити єдиний координаційний центр, який би забезпечував узгоджену діяльність усіх суб'єктів сектору безпеки і оборони в умовах військового стану [8, с. 68].

Отже, правове регулювання сектору безпеки і оборони, зокрема,

функціонування його суб'єктів, під час дії воєнного стану та інших особливих правових режимів є складним і багатоаспектним питанням, яке потребує комплексного підходу. Конституційні засади функціонування сектору безпеки і сил оборони визначають основні принципи діяльності відповідних суб'єктів, але практична реалізація цих принципів в умовах військового стану потребує детального законодавчого регулювання. Аналіз чинного законодавства та наукових досліджень виявляє низку проблем, пов'язаних з неузгодженістю нормативно-правових актів, відсутністю чіткого розмежування повноважень та недостатньою врегульованістю питань координації діяльності.

1. Загальна теорія держави і права: [*Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів*] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с. URL : https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009 /TEorijaDerjav_2009.pdf (дата звернення: 20.04.2025).

2. Тлумачний словник української мови: понад 12500 статей (близько 40000 слів) / за ред. д-ра філол. наук, проф. В.С. Калашникова. 2-ге вид., випр. і доп. Харків : Прапор, 2006. 992 с.

3. Бутенко М. П. Види, способи і типи правового регулювання / Актуальні питання державотворення у аспекті євроінтеграційних процесів в Україні: *збірник тез круглого столу* (м. Київ, 1 листопада 2016 р.) / за. ред.: Н.В. Кулак, А.П. Головащук. Київ : КНУТД, 2016. С. 15-18.

4. Хворостянкіна А. В. Законодавчі дефініції у правовій теорії та практиці європейських держав (порівняльний аналіз): *автореф. дис. ... к.ю.н.*: 12.00.01. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2012. 20 с. URL : https://uacademic.info/ua/document/0412U002494 (дата звернення: 20.04.2025).

5. Поляков С. Ю. Особливості статусу та місце Збройних Сил України у структурі сектора оборони держави. *Часопис Київського університету права. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право*. 2013/3. С. 124-127. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_3_30 (дата звернення: 20.04.2025).

6. Пономарьов С. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України: *дис. докт. юр. наук*: 12.00.07. Дніпро, 2018. 511 с. URL : https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure /science /rada/dissertations/25/1.pdf (дата звернення: 20.04.2025).

7. Про Стратегію воєнної безпеки України. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021. Введено в дію Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL : https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/n0022525-21#Text (дата звернення: 20.04.2025).

8. Пилипчук В.Г., Доронін В.М. Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. *Інформація і право*. 2(25)/2018. С. 62-72. URL : http://ippi.org.ua/sites/ default/files/8_8.pdf. (дата звернення: 20.04.2025).

Ломовцева А. С.
здобувач вищої освіти ННІ права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного
університету внутрішніх справ

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ

Атмосферне повітря є основоположним ресурсом, від якого залежить існування всієї біосфери, оскільки воно підтримує дихання всіх живих організмів, забезпечує стабільний клімат та сприяє збереженню природного балансу. Дослідження забруднення атмосфери має надзвичайно важливе значення для охорони здоров'я населення та екології. Ця проблема останні декілька десятиліть стала однією з основних проблем екології.

Отже**,** атмосферне повітря – це життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, що є природною сумішшю газів, яка знаходиться за межами житлових, виробничих та всіх інших приміщень. [1]

Конституцією України регламентовано, що атмосферне повітря є об'єктом права власності Українського народу, тобто кожний громадянин держави безпосередньо має право користуватися цим природним об'єктом права власності народу відповідно до закону (ст.13).

Атмосфера – найбільш динамічна з оболонок Землі, однак склад атмосфери відносно постійний і за показниками біля поверхні землі вона складається з: 78% азоту, 21% кисню та 1% інших газів, що забезпечує комфортні умови для життєдіяльності живих організмів на Землі. Забруднення атмосферного повітря – змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища. [1]

Основними факторами, що впливають на підвищення рівня концентрації забруднюючих речовин на атмосферне повітря є : діяльність людини, вулкани, та на жаль наявність бойових дій, на території України, які супроводжуються вибухами , пожежами та різного роду аваріями, що несуть значний негативний вплив.

Охорона атмосферного повітря регламентується окремим спеціальним Законом України «Про охорону атмосферного повітря», що спрямований на збереження та відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище. Охорона атмосферного повітря складається із заходів, пов'язаних із відновленням та поліпшенням стану атмосферного повітря , зниженням рівня його забруднення та захистом від

впливу фізичних та біологічних факторів , хімічних сполук. [2, с.173].

Вплив війни на забруднення атмосферного повітря є досить значним. Воєнні дії спричиняють серйозне екологічне навантаження, у зв'язку з цим прийнята спеціальна Методика, яка дає можливість розрахувати та оцінити шкоду завдану війною, надзвичайними ситуаціями, пожежами та використанням військової техніки. Методика затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13 квітня 2022 року № 175, та застосовується Державною екологічною інспекцією для оцінки збитків завданих забрудненням атмосферного повітря. [3] За період повномасштабного вторгнення країною-агресором було завдано шкоди спричиненої викидом забруднюючих речовин у повітря на суму понад 6,86 млн гривень.

Негативними наслідками забруднення повітря для здоров'я людини і для довкілля є: забруднюючі речовини переносяться вітром за сотні кілометрів; тривале погіршення якості повітря може спричиняти загострення або появу серцево- судинних захворювань, погіршення самопочуття; пил після вибухів синтетичних , хімічних продуктів або нафтопродуктів має досить негативні властивості , та осідає у повітрі.

Контроль у галузі охорони атмосферного повітря здійснюється задля забезпечення дотримання дотримання вимог законодавства про охорону атмосферного повітря. [2] Оцінку шкоди проводять інспектори Державної екологічної інспекції за відомими їм фактами, виявленими під час огляду подій або відомостями з інших джерел.

Досить важливим є наявність в Україні актуальних карт моніторингу за станом повітря у реальному часі, а саме :

1. ЕкоЗагроза – стан повітря, та радіаційного фону, еко-злочини.
2. Eco-City – представлено класифікацію категорій якості атмосферного повітря.
3. SaveEcoBot – поєднує дані про забруднення, забруднювачів та інструменти захисту довкілля.

Загалом, дослідження ступеня забруднення атмосферного повітря за теперішніх умов є досить актуальним питанням та однією з найгостріших екологічних проблем сучасності. Воно негативно впливає на здоров'я людини, стан навколишнього середовища, та стабільність кліматичних умов. Для зменшення негативних наслідків необхідно дотримуватись природоохоронного законодавства, впроваджувати новітні екологічні технології та зменшувати викиди шкідливих речовин, оскільки захист атмосферного повітря є обов'язком держави та кожного громадянина.

1. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16 жовтня 1992 р. в ред. Закону від 21 червня 2001 р. № 2556-III. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2556-14.

2. Екологічне право у схемах та визначеннях : навч. посібник / кол. авт. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. К. Р. Резворович. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 188 с.

3. Про затвердження Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або їх сумішей в атмосферне повітря, що виникають внаслідок надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 175 від 13 квітня 2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/z0433-22.

Лук'яненко О. А.
здобувач вищої освіти 3 курсу
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України

Логінова М. В.
викладач кафедри
цивільного права та процесу
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЧАС ВІДПОЧИНКУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТРУДОВИХ ГАРАНТІЙ У КОНТЕКСТІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Робота – це контакт між колегами, спілкування та взаємодія з іншими, це і звичний спосіб життя для більшості, структурованість часу, те, що психологічно стабілізує, надає врівновагу, знижує тривогу і підвищує самооцінку [6, с. 424]. Однак час відпочинку є важливим аспектом трудових і соціальних відносин, оскільки забезпечує працівникові можливість відновлення фізичних та розумових сил. У сучасному світі баланс між роботою та відпочинком стає дедалі актуальнішим через зростання інтенсивності праці, технологічний прогрес та зміни в трудовому законодавстві. Відповідно до ст. 45 Конституції України право на відпочинок забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час [1, ст. 45]. Час відпочинку – це період, протягом якого працівник вільний від виконання трудових обов'язків і може використовувати його на власний розсуд для відновлення працездатності, задоволення особистих потреб та розвитку.

Основними видами часу відпочинку є: перерви протягом робочого дня, щоденний відпочинок, вихідні дні, святкові та неробочі дні, щорічні відпустки [2, с. 159]. Перерва протягом робочого дня є найкоротшим і використовується

для підтримки працездатності працівника. Згідно статті 66 КЗпП працівникам надається перерва для відпочинку і харчування тривалістю не більше двох годин, що має надаватись після 4 годин від початку роботи. Також у певних випадках працівника можуть надаватись такі перерви: для обігріву приміщення, для годування дитини). Щоденний відпочинок – це час після закінчення робочого дня до початку наступного. Визначення тривалості такого часу залежить від правил внутрішнього розпорядку, графіків змін та певних міжнародних норм. Наприклад, Конвенція Міжнародної організації праці 1979 року N 153 про тривалість робочого часу та періоду відпочинку на дорожньому транспорті встановлює, що строк щоденного відпочинку повинен складати не менше десяти годин поспіль [3, ст. 8]. Щотижневий безперервний відпочинок становить не менше 42 годин [4, ст. 70]. При п'ятиденний робочій неділі обов'язковим вихідним є неділя, інший визначається графік роботи та погоджується з профспілкою. Для підприємств, установ, організацій, пов'язаних з обслуговуванням населення, вихідні дні визначаються місцевими радами. Також ст. 73 КЗпП визначено перелік святкових і неробочих днів. У разі збігу вихідного з такими днями, вихідний переноситься на наступний день.

До видів відпочинку також відносяться відпустки. Відповідно до Закону України «Про відпустки», виділяють такі види відпусток:

– Щорічна основна відпустка – не менше 24 календарних днів для більшості працівників, для неповнолітніх – 31 день, керівним працівникам закладів та установ освіти, науково-педагогічним працівникам – до 56 днів [5, ст. 6].

– Щорічні додаткові відпустки надаються працівникам за роботу зі шкідливим умовам праці, за особливий характер роботи.

– Додаткові відпустки окремим категоріям осіб: учасники бойових дій, постраждалим учасникам Революції Гідності, відпустка у зв'язку з навчанням у середніх навчальних закладах, вищих навчальних закладах, навчальних закладах післядипломної освіти та аспірантурі, творча відпустка, відпустка у зв'язку із змаганнями.

– Соціальні відпустки пов'язані з особливими життєвими обставинами (відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, народженням дитини, доглядом за дитиною до досягнення нею трирічного віку, у зв'язку з усиновленням дитини, відпустка працівникам, які мають дітей або повнолітню дитину – особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи).

– Безоплатні відпустки – надаються за сімейними обставинами або іншими причинами визначеними ст. 25 ЗУ «Про відпустки».

Отже, час відпочинку – це важлива складова життя людини, що впливає на її фізичний та психологічний стан. Його регулювання є необхідною умовою забезпечення соціального добробуту та дотримання прав працівників. Оптимальний баланс між працею та відпочинком сприяє підвищенню продуктивності праці, зміцненню здоров'я та гармонійному розвитку особистості.

1. Конституція України від 28.06.1996. Відмомстi Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.

2. Собченко В. В. Правове регулювання часу відпочинку *Актуальні проблеми державного управління.* 2013. № 2. С. 158-163.

3. Конвенція Міжнародної організації праці 1979 року № 153 про тривалість робочого часу та періоди відпочинку на дорожньому транспорті. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_025#Text.

4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

5. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996. *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 2, ст. 4*

6. Логінова М. Що змінилося в трудових відносинах у період війни. Журнал матеріалів Міжнародного науково-*практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року).* Кривий Ріг, 2022. 498 с.

Тетяна Мала
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Дар'я Лавренко
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальною проблемою на сьогодні є конституційно-правові обмеження прав і свобод людини в Україні, що набуває особливої значущості. Правовий режим воєнного стану в державі зумовляє необхідність тимчасового обмеження прав і свобод громадян з метою забезпечення обороноздатності України, громадської безпеки та правопорядку. Конституція України та міждународні правові акти встановлюють межі та допустимість обмежень, а також водночас гарантують, що вони обов'язково мають бути пропорційними та відповідати принципам демократичної правової держави.

Ю.О. Фігель зазначає, що обмежеження прав і свобод людини та громадянина-це встановлені законом заборони,спрамовані на корегування поведінки особи шляхом звуження обсягу її суб'єктивних прав [1]. В Україні обмеження прав і свробод людини і громадянина визначаються та узгоджуються між собою правовими нормами, закріплених у конституційному, кримінальному, цивільному, адміністративному,

екологічному та інших галузях права. Правові норми визначають порядок, підстави, умови, правомірність і механізми звуження змісту та обсягу прав людини. До того ж, ці норми доповнюються правозастосовною практикою національних судів, а також є правовими позиціями, сформованими Європейським судом з прав людини.

Підставою правомірного обмеження прав і свобод людини і громадянина є ведення воєнного стану в Україні.Згідно ст.1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що водиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії. Метою запровадження воєнного стану стають найвищі пріорітети – захист держави,забезпечення національної безпеки, а також тимчасове обмеження прав, свобод громадян та прав юридичних осіб. Незважаючи на обмеження, воєнний стан має діяти в межах Конституції та законів України [2]. Але у той же час в Україні наразі відсутнє чітке правове визначення та тлумачення таких категорій, як «збройна агресія», «загроза нападу» та «небезпека для державної незалежності», що дає можливість Раді національної безпеки і охорони визначити ситуацію як достатню для ведення воєнного стану, з подальшим затвердженням рішення Президентом та Верховною Радою України [3].

Обмеження прав і свобод людини може бути необгрунтованим як на міждународному, так і національному рівні. Існує комплекс міждународних докуметів, що захищають права людей,попри це міждународні норми допускають обмеження прав у виняткових ситуаціях. Зокрема, Європейська конвенція з прав людини, що дозволяє обмеження під час війни чи суспільної небезпеки, якщо це необхідно для ситуації та несуперечить міждународному праву. На національному рівні законодавства, Конституція України є головним гарантом прав і свобод людини та громадянина. Крім того, у ст.3 Основного Закону визначається найвища соціальна цінність людина,її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека.Тому в Україні під час воєнного стану діє Конституційне забезпечення невід’ємного права на життя кожної людини як і всі інші громадянські права, базуються та встановлюються Конституцією України. У ст.64 Конституції в ній передбачено можливість обмеження прав та свобод «.....в умовах воєнного стану», але в частині 2 ст.64 є декілька статей, що не можуть порушуватися (їх всього-18), основними з яких є право на життя [4]. Слід порівняти Федеративну Республіку Німечинни в 1968 році,які діяли зміни у конституційному правовому праві. Закон про надзвичайний стан (Notstandsgesetze) закріпив конституційні положення щодо воєнного стану в Німечинні. Стаття 115а Основоного закону регулює введення воєнного стану за рішенням Бундестагу. Воєнний стан запроваждується у разі агресії або загрози нападу на Німеччину, також викорестання збройних сил дозволяється для ліквідації наслідків катастроф і захисту демократичного ладу.

Отже, конституційно-правові обмеження прав і свобод людини під час

воєнного стану є необхідним заходом для гарантування національної безпеки, правопорядку та обороноздатності держави. Проте такі обмеження повинні бути обґрунтованими, пропорційними та відповідати як Конституції України, так і міжнародним стандартам прав людини. Досвід України та Німеччини свідчить, що ефективне правове регулювання воєнного стану має передбачати чіткі механізми контролю за дотриманням прав людини, щоб уникнути зловживань з боку державних органів. Водночас існує необхідність удосконалення законодавства щодо воєнного стану, зокрема в аспектах визначення ключових понять і процедурних гарантій. Відсутність чітких формулювань може створювати ризики для демократичного розвитку держави та прав і свобод громадян. Тому важливим є подальше дослідження цього питання, адаптація правових норм до сучасних викликів і забезпечення ефективного балансу між державними інтересами та захистом прав людини.

1. Фігель Ю.О., Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії.*№2. 2020. С. 44-49.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-19. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2028 р. No 2469-VIII / *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов). *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст.160.

Malykhina V.K.
Student of the Department of Psychology
Dnipro State University of Internal Affairs

PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AS A RESOURCE: HOW SURVIVAL MECHANISMS ARE FORMED IN CRISIS SITUATIONS

In the context of global instability, military conflicts, and social upheaval, the issue of psychological resilience becomes increasingly relevant. This concept refers to the dynamic ability of an individual to adapt positively and recover under stress and trauma. Resilience is not a static trait, but rather a complex interaction between biological, psychological, and social factors, allowing a person to maintain functionality and meaningful existence even in extreme conditions.

The origins of scientific interest in psychological resilience can be traced back to the works of E. Werner, who studied children in disadvantaged environments and discovered that despite the risks, some of them successfully developed due to the presence of certain protective factors [1]. Further research by A. Masten, B. Cyrulnik, and others emphasized the role of internal personality resources and

external support systems in the formation of adaptive mechanisms [4; 5].

One of the key mechanisms of resilience is cognitive appraisal and the ability to find meaning in what is happening, as described by V. Frankl in his existential approach. In situations of extreme danger, such as war or forced migration, a person who sees a higher purpose or values that justify suffering shows greater resistance to trauma [3]. The ability to reframe a negative experience, interpret it as a challenge rather than a threat, plays a crucial role in reducing psychological distress [2].

Among the individual determinants of resilience, researchers highlight emotional regulation, developed reflective thinking, self-efficacy, and optimism. For example, A. Masten introduces the term «ordinary magic» to describe the mechanisms that help people cope with trauma – these are ordinary skills and resources that can be developed through interaction with the environment [4]. Equally important is the availability of social support: relationships with family, community, and professionals act as a buffer that protects the psyche from the destructive effects of chronic stress [6].

Furthermore, modern neuropsychological studies emphasize the role of neuroplasticity in the formation of resilience. The brain's ability to adapt to new conditions, rebuild neural networks, and respond flexibly to environmental stimuli serves as a crucial biological basis for psychological endurance. Individuals who manage to maintain cognitive flexibility and regulate the activity of the amygdala and prefrontal cortex under prolonged stress tend to show more favorable adaptive outcomes.

A promising direction in current psychological science is the development of structured resilience-building programs. These include cognitive-behavioral strategies, mindfulness-based stress reduction, narrative therapy, and body-centered practices. What unites these approaches is their focus on enhancing internal control, strengthening the sense of identity, and promoting constructive social interactions – all key elements for sustainable adaptation.

In the context of war and social instability, the concept of collective resilience becomes especially relevant. It reflects the capacity of communities to recover from collective trauma while preserving their cultural and moral identity. Support groups, volunteering networks, symbolic rituals, and shared narratives play a significant role in fostering a sense of unity and mutual responsibility, contributing to the psychological well-being of individuals within the group.

Another vital dimension is the role of psychological education and early prevention in shaping resilience from childhood. Programs aimed at developing emotional literacy, critical thinking, and stress management skills in educational institutions create a strong psychological foundation, helping children and adolescents face future challenges more confidently.

Finally, the implications of resilience research extend beyond clinical settings. In prolonged crises, psychologists, educators, and policymakers must collaborate to create social environments that support both individual and collective adaptability. These efforts form the basis of humanistic and sustainable mental health strategies.

Thus, psychological resilience is not only an individual characteristic but also a socio-cultural phenomenon that ensures the survival and development of a person in extreme conditions. It includes both innate and acquired skills, relies on the internal world of the individual and the external environment, and can be strengthened through educational, therapeutic, and community interventions.

1. Werner E. Resilience in development: Current directions in psychological science. – 1995.
2. Lazarus R., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York : Springer, 1984.
3. Frankl V. Man's Search for Meaning. – Kyiv: Osnovy, 2021.
4. Masten A. S. Ordinary Magic: Resilience in Development. New York : Guilford Press, 2014.
5. Cyrulnik B. Un merveilleux malheur. Paris : Odile Jacob, 1999.
6. Zaitseva N. Formation of psychological resilience in wartime. *Psychological Thought.* 2023. №2. P. 45–50.

Мархоцька В. І.
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ОБМЕЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

У сучасних умовах глобалізації та активного соціального розвитку держави постає нагальна потреба у забезпеченні балансу між економічними інтересами суспільства та збереженням навколишнього природного середовища. Одним із викликів, що супроводжують цей процес є необхідність обмеження окремих екологічних прав громадян, зокрема у періоди техногенного навантаження, воєнного стану або реалізації масштабних інфраструктурних проєктів.

У ст.9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» наведений невичерпний перелік екологічних прав громадян України. Аналізуючи цю статтю можна сказати, що екологічні права громадян – це гарантовані Конституцією України та законами України юридичні можливості осіб на безпечне для життя і здоров'я довкілля, участь у прийнятті рішень, що стосуються стану навколишнього природного середовища, вільний доступ до екологічної інформації, захист порушених екологічних прав у судовому порядку, а також право на екологічну освіту, використання природних ресурсів та громадський контроль у сфері охорони природи.

Існування правових обмежень у кожній державі є необхідною умовою

забезпеченням прав та інтересів суб'єктів та підтримання певного правопорядку. В Україні ці обмеження передбачені як в Конституції України, так і в галузевому законодавстві. Тобто, згідно із ст.64 Конституції України, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Бредіхіна В. поняття правового обмеження в екологічному праві розглядає у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні – це категорія охоплює всі елементи правового регулювання (зокрема й обмеження прав), що спрямовані на впорядкування суспільних екологічних відносин шляхом установлення меж дозволеної поведінки суб'єктів у сфері використання природних ресурсів та впливу на довкілля. У вузькому розумінні – це інструменти, за допомогою яких здійснюється обмеження права, звуження обсягу варіантів можливої дозволеної поведінки на етапі його реалізації заради задоволення інших більш значимих відповідно до ситуації інтересів. [3, с.182]

Отже, обмеження екологічних прав – це встановлене нормативно-правовими актами скорочення або призупинення реалізації окремих екологічних прав громадян у виняткових випадках, коли це необхідно для забезпечення державних чи суспільних інтересів, за умови дотримання принципів законності, пропорційності та тимчасовості.

У цьому контексті є доцільним звернутися до закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», який прийнятий у 2019 році, у якому визначено основні екологічні проблеми України, зокрема: забруднення атмосферного повітря, спричинене високим рівнем викидів забруднюючих речовин від промисловості та транспорту; неефективне управління відходами через їх значні обсяги накопичення та низький рівень їх переробки; деградація земель та ґрунтів: ерозія, зниження родючості; забруднення та виснаження водних об'єктів. Закон спрямований на вирішення зазначених проблем шляхом реалізації принципів сталого розвитку і саме під час впровадження екологічної політики можуть виникати ситуації, коли необхідно тимчасово обмежити деякі екологічні права громадян.

Це можуть бути певні обмеження щодо: доступу до певних територій для відновлення екосистеми або запобігання їх подальшій деградації; впровадження екологічних норм для підприємств, що може впливати на економічні видатки, але спрямоване на зменшення забруднення; встановлення квот або заборон на вилучення певних ресурсів для збереження біорізноманіття.

Для України на сьогодні є актуальним обмеження екологічних прав і свобод людини під час дії правового режиму воєнного стану. Згідно з Указом Президента України №64/2022 від 24.02.2022 на всій території України введено воєнний стан. Тимчасово можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції

України.

З початку повномасштабного вторгнення держава вжила комплекс невідкладних правових заходів, спрямованих на зміцнення національної безпеки, захист суверенітету та територіальної цілісності, а також на регулювання правовідносин в умовах воєнного стану. [4, с. 204] Зокрема, Верховна Рада Україна прийняла закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів» від 20.06.2022. Цей закон вводить певні обмеження у сфері використання лісових ресурсів. Оскільки питання лісового господарства тісно пов'язане з охороною навколишнього середовища, зміни в законодавстві призвели до посилення контролю над вирубкою лісів та обмеження деяких видів лісокористування. Однак, для забезпечення національної безпеки та відновлення природного середовища, ці обмеження можуть суттєво впливати на право громадян щодо вільний доступ до природних ресурсів та право на участь у процесі прийняття рішень щодо охорони довкілля. [1]

Також було прийнято закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» від 19.10.2022. Цей закон також несе в собі елементи обмежень екологічних прав громадян. Зокрема, зміни в механізмах оформлення прав оренди земельних ділянок можуть обмежити права громадян на використання земельних ресурсів, адже держава може запроваджувати додаткові правила для орендарів земель сільськогосподарського призначення, пов'язані з дотриманням екологічних стандартів. Тобто, певні категорії осіб можуть мати обмеження на доступ до земель, якщо це необхідно для забезпечення стабільності екологічної ситуації в регіоні на національному рівні. [2]

Важливою щодо цього питання є Постанова Кабінету Міністрів України від 7 травня 2022 року №564 «Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану». Вона встановлює особливості внесення та використання відомостей про земельні ділянки в умовах воєнного стану. Відповідно до цієї постанови доступ до відомостей Державного земельного кадастру обмежується. Внесення відомостей (змін до відомостей) до ДЗК можуть здійснювати лише державні кадастрові реєстратори Держгеокадастру та його територіальних органів, включеними до переліку, що затверджується Держгеокадастром за погодженням із Мінагрополітики.

Таким чином, постанова сприяє захисту інформації в ДЗК від несанкціонованого доступу та забезпечує стабільність земельних відносин в умовах воєнного стану.

У процесі аналізу законодавчих ініціатив, що обмежують екологічні права громадян України, можна зробити висновок, що такі обмеження є необхідним кроком для забезпечення національної безпеки та сталого

розвитку країни, особливо в умовах воєнного стану. Прийняття низки законів, таких як «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення», підтверджує, що державна політика орієнтована на досягнення балансу між екологічною безпекою і потребами економічного розвитку.

Особливо важливими є зміни, запроваджені в умовах воєнного стану, які передбачають обмеження доступу до певних екологічних ресурсів і земельного кадастру. Введення таких обмежень, зокрема через постанову КМУ №564, сприяє захисту від несанкціонованого доступу та стабільності земельних відносин. Тимчасові заходи, спрямовані на підтримку національної безпеки, збереження природних ресурсів та забезпечення ефективної роботи державних інститутів, відображають необхідність застосування спеціальних правових механізмів у кризових ситуаціях.

Враховуючи всі ці аспекти, можна стверджувати, що обмеження екологічних прав громадян є важливим інструментом для вирішення екологічних проблем і забезпечення сталого розвитку держави, хоча ці обмеження повинні бути обґрунтованими, пропорційними та тимчасовими. Тільки за таких умов можна ефективно поєднувати права людини з необхідністю підтримання національної безпеки та екологічної стабільності.

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів» від 20.06.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20#Text

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» від 19.10.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#Text

3. Бредіхіна В. Деякі теоретичні аспекти обмеження екологічних прав громадян в умовах реалізації концепції сталого розвитку. *Юридичний вісник*, 2022/2 С.179-187.

4. Шемшученко Ю.С., Гриньо Д.Д. Деякі аспекти обмеження екологічних прав і свобод людини під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023/4 С.202-207.

Мацюк М. М.
курсант факультету забезпечення
державної безпеки

Науковий керівник:
Дручек О. В.
професор кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності факультету забезпечення
державної безпеки
Київського інституту
Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В ПОГЛЯДАХ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВАСИЛЯ ВИШИВАНОГО

Постать Василя Вишиваного (ерцгерцога Вільгельма фон Габсбурга) займає унікальне місце в історії українського національного руху першої половини XX століття. На відміну від багатьох борців за українську незалежність, він не мав українського походження, проте усвідомлено обрав для себе українську ідентичність. Його політична, культурна та військова діяльність засвідчує глибоке переконання в необхідності відновлення української державності, що було складовою ширшого процесу національного відродження. Вишиваний не просто підтримував український рух – він зробив себе його органічною частиною, і це робить його фігуру символічною і надзвичайно важливою для сучасного осмислення ідеї українства.

За словами Т. Снайдера, формування політичних поглядів Вишиваного відбувалося в контексті глибокої кризи імперських систем та зростання національних рухів у Центрально-Східній Європі [1, с. 143–150]. Як представник дому Габсбургів, Вільгельм мав усі підстави для блискучої військової чи дипломатичної кар'єри в Австрії. Проте під впливом перебування у Галичині, знайомства з українською культурою, а головне – глибокої симпатії до українського народу, він обирає зовсім інший шлях.

М. Симкін підкреслює, що Вишиваний ще у військовий період почав носити вишиванку, говорити українською, відвідувати українські заходи, що було не жестом політичного загравання, а виявом щирого зацікавлення й солідарності [2]. Це була перша ознака включеності ерцгерцога Вільгельма фон Габсбурга у справу культурного пробудження української нації.

Під час Першої світової війни Вишиваний вступив до Легіону Українських січових стрільців. Його присутність у військовому середовищі українців мала важливе символічне значення – не лише як іноземця, що підтримав боротьбу українців за свободу, а й як союзника, який ототожнив себе з визвольним рухом. Як зазначено у публікаційних матеріалах Радіо

Свободи, це був унікальний прецедент: принц із династії Габсбургів, який одягався як українець, воював разом з українцями, а згодом став почесним представником національного руху [3].

Після падіння Австро-Угорщини як імперії Вишиваний продовжив виступати на боці української ідеї. У 1919–1921 рр. він здійснював дипломатичні поїздки до європейських столиць, намагаючись здобути підтримку для Української Народної Республіки. У деяких політичних колах навіть обговорювалася ідея проголошення його королем України – як гаранта європейської легітимності та стабільності [4].

Його власна позиція в цьому питанні була чіткою: «Почуваю себе українцем, тому інтереси України для мене на першому місці» [5]. Це твердження є одним із найвиразніших свідчень глибокого усвідомлення своєї приналежності до національного руху не за кров'ю, а за вибором і переконанням. Він не лише прийняв українську культуру, але й активно сприяв її популяризації.

Як зазначено у публікації «Українського тижня», Василь Вишиваний виступав за поєднання національного і європейського: його монархічний проєкт мав не відтворювати феодальні порядки, а забезпечити перехід України до європейської державності з урахуванням культурної самобутності [6]. У цьому плані він бачив себе як перехідну фігуру між українською традицією і модерною політичною структурою.

Однак, як справедливо зауважують у матеріалі *DSnews*, політична діяльність Вишиваного не завжди знаходила підтримку серед частини української еміграції. Його вважали чужинцем, не зовсім «своїм» у політичному таборі УНР. Проте саме він, перебуваючи за межами України, до останнього просував її інтереси. Після Другої світової війни радянські спецслужби арештували Вишиваного, і в 1948 році він помер у московській Лефортовській тюрмі, так і не зрадивши своєї позиції [7].

Особливого значення набуває його літературна спадщина. Збірка «Минають дні», написана українською мовою, вражає не лише мовною вправністю, але й змістовою глибиною. У ній автор романтизує образ борця, прославляє ідею самопожертви, оспівує любов до України. Його поезія сповнена туги, але водночас рішучості та сили духу. У мемуарах, опублікованих посмертно, Вишиваний викладає своє бачення історичної місії українського народу, критикує імперіалізм, засуджує репресії і обстоює ідею свободи як основи національного буття [8].

Сьогодні фігура Василя Вишиваного сприймається як символ того, що національна приналежність не обмежується походженням. Він був уособленням громадянського патріотизму, де українцем можна стати не за етнічним принципом, а через щоденну дію, солідарність і служіння. Його постать – це приклад для всіх, хто долучається до українського націєтворення не за народженням, а за покликанням.

Його приклад також важливий у сучасному контексті – в умовах

новітньої війни Росії проти України. Як і тоді, сьогодні Україна бореться за свою самостійність, а її союзники в різних куточках світу – це не завжди етнічні українці, а люди, які поділяють цінності свободи, гідності та опору тиранії. У цьому сенсі Василь Вишиваний є не лише героєм минулого, а символом майбутнього – як доказ того, що любов до України має універсальний характер і об'єднує людей за межами крові, кордонів і мов.

1. Снайдер, Т. Червоний князь: таємне життя ерцгерцога Вільгельма фон Габсбурга / пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ : Грані-Т, 2010. 297 с.

2. Симкін, М. Василь Вишиваний – щирий українець з Габсбурзького дому. Тези науково-практичної конференції. Львів, 2020. URL : https://osvita.loda.gov.ua/files/blog/299/tezy_Vyshyvanyj.pdf/

3. Василь Вишиваний – борець за незалежність / *Радіо Свобода*. 2021. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/vasyl-vyshyvanyy/31536291.html/

4. В Україні вшановують 125-річчя австрійського ерцгерцога, який став українцем / *Радіо Свобода*. 2020. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/30427147.html/

5. Почуваю себе українцем, тому інтереси України для мене на першому місці / *Голос України*. 2020. URL : https://www.golos.com.ua/article/342287

6. Покликання варяга. Чому Вільгельма Габсбурґа розглядали як чужоземного королевича для України / *Український тиждень*. 2021. URL : https:// tyzhden.ua/poklykannia-variaha-chomu-vilhelma-habsburga-rozhliadaly-iak-chuzhozemnoho-korolevycha-dlia-ukrainy/.

7. Авантюра чи останній зрив. Як уроджений Габсбург Вишиваний за незалежність України воював / *DSnews.ua*. 2021. URL : https://www.dsnews.ua/ukr/nasha_revolyutsiya_1917/avantyura-chi-ostanniy-zriv-yak-urodzheniy-gabsburg-vishivaniy-za-nezalezhnist-ukrajini-voyuvav-12112021-442618/

8. Вишиваний, В. Мемуари / Вільгельм фон Габсбург – Василь Вишиваний / *Порохівниця*. 2018. URL : https://porokhivnytsya.com.ua/2018/02/10/vasyl-vyshyvanyi-memoires-wilhelm-von-habsburg/.

Мірошниченко К. В.
курсант ННІ підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України

Науковий керівник:
Неклеса О. В.
старший викладач кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У традиційному розумінні засади кримінального провадження (далі – засади) розглядаються як фундаментальні нормативні положення, що закріплені в офіційних джерелах кримінального процесуального права та

виконують функцію базису для правового регулювання цієї сфери.

У кримінально-процесуальній науці засади визначаються як нормативно закріплені загальні принципи, що відображають панівні політико-правові концепції держави, визначають сутнісні характеристики кримінального провадження, забезпечують гарантії реалізації основоположних прав і свобод особи та формують засадничі положення організації кримінального судочинства [1, с.19].

Відповідно до частини другої статті 1 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), система кримінального процесуального законодавства України включає положення Конституції України, міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України, а також норми цього Кодексу та інших законодавчих актів [2, с.12]. Виходячи з цього нормативного припису, засади кримінального провадження можна класифікувати за джерелами їх закріплення на: конституційні, галузеві (кримінально-процесуальні) та міжнародно-правові.

Конституційні засади здебільшого закріплені у статті 129 Конституції України, яка визначає ключові принципи здійснення судочинства, зокрема дев'ять основних положень [3]. Проте їх перелік не є вичерпним, оскільки Основний Закон України містить численні положення, що мають безпосереднє значення для кримінального процесу та корелюють із галузевими засадами, визначеними у КПК України. Наприклад, стаття 62 Конституції України закріплює основні положення презумпції невинуватості, тоді як стаття 17 КПК України деталізує цю засаду, розкриваючи її зміст більш комплексно.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не містить визначення засад кримінального провадження, однак наводить їх перелік: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Беспалько І. висловлює припущення, що кримінальне судочинство доцільно розглядати як систему правових рішень, спрямованих на досягнення

цілей судочинства, а фундаментальна роль засад полягає в тому, що саме з ними співвідносяться всі інші правові норми. Останні можуть бути ефективно реалізовані лише за умови їхньої повної відповідності цим вихідним принципам [4, с. 245].

У ґрунтовному дослідженні Г. М. Мамки, присвяченому засадам кримінального провадження, пропонується їх тлумачення як правосистемних структур, що визначають концептуальні основи організації та здійснення кримінального провадження. Кожен окремий принцип має власну структуру і виконує певні функції. Незалежно від рівня інтеграції правових норм, усі засади—як загальнопроцесуальні (універсальні), так і галузеві (спеціальні)—утворюють єдину систему, що складається з множини функціонально взаємопов'язаних елементів [5, с. 37].

Засади кримінального провадження не є статичними догмами, а, навпаки, перебувають у динамічному розвитку відповідно до трансформацій суспільства, у межах якого вони діють. Вони являють собою основоположні правила, закріплені у правових нормах, та мають універсальне поширення на всю сферу кримінального процесу. Ці засади взаємопов'язані, постійно взаємодіють між собою, проте при цьому зберігають власну самостійність. Вони визначають стратегічні напрями еволюції кримінального процесуального права та виконують роль концептуального фундаменту для його подальшого вдосконалення [6, с. 38].

Безумовне дотримання та ефективна реалізація засад кримінального провадження є необхідною умовою забезпечення його належного функціонування. Водночас, порушення цих засад може створювати потенційні загрози як для окремих осіб, так і для суспільства в цілому. Недотримання визначених принципів провокує процесуальну несистемність, суперечливість правозастосовної діяльності, що, зрештою, може призвести до незаконності прийнятих рішень та унеможливлення досягнення цілей кримінального судочинства.

Відповідно до концептуального підходу Тація В. Я., засади кримінального провадження, що нормативно закріплені, мають визначальний характер, оскільки відображають закономірності розвитку цієї сфери права та її найважливіші властивості. Вони виконують ключову функцію у механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина, а також у регламентації діяльності державних органів та посадових осіб, відповідальних за здійснення кримінального процесу. Дослідник зазначає, що засади визначають не лише зміст та структуру кримінального провадження, але й його історичний тип, національні традиції, основні завдання та стадії процесу, принципи побудови окремих проваджень та інститутів, а також формують підхід до процесуального регулювання залежно від рівня розвитку правової науки, національної культури та панівної ідеології [7, с. 62].

О. О. Мохонько у своїх дослідженнях пропонує декілька підходів до розуміння засад кримінального провадження, розділяючи їх на три

концептуальні групи: правовий, практичний та комплексний. Правовий підхід передбачає аналіз засад як у широкому, так і у вузькому сенсі, розглядаючи їх у контексті загальноправових принципів з урахуванням специфіки кримінально-процесуальних відносин. Практичний підхід акцентує увагу на засадах як вихідних нормативних орієнтирах кримінально-процесуальної діяльності. Комплексний підхід поєднує два попередніх, розглядаючи засади як сукупність правил кримінально-процесуальної діяльності, що нормативно регламентовані [8, с. 106-108].

Окремо слід підкреслити, що засади кримінального провадження, які відображені у КПК України, значною мірою корелюють зі змістом міжнародних правових актів. Такої думки дотримуються Циганій С. О. та Кузьмічова-Кисленко Є. В.

Зазначені автори обґрунтовано звертають увагу на положення ч. 2 ст. 8 КПК України, де закріплено, що принцип верховенства права у сфері кримінального провадження застосовується з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. Науковці наголошують, що під час розробки КПК 2012 року законодавець визначив вектор розвитку кримінального процесуального права, орієнтуючись на сучасні наукові концепції та європейські правові стандарти. Вони переконані, що сучасні підходи до засад кримінального провадження значною мірою формуються під впливом практики Європейського суду з прав людини, а їх фундаментальне підґрунтя становлять положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9, с. 281].

Отже, значущість засад кримінального провадження є надзвичайно високою, оскільки вони становлять не лише теоретичну концепцію, а й ефективний універсальний інструмент, що сприяє вирішенню правозастосовних питань, які виникають у діяльності суб'єктів кримінального процесу. Уніфіковане нормативне регулювання кримінально-процесуальних процедур нерідко має певні недоліки, що зумовлює правову невизначеність та сумніви щодо обґрунтованості прийняття тих чи інших процесуальних рішень. У таких умовах глибоке розуміння фундаментальних засад кримінального провадження виконує функцію методологічного орієнтира, який забезпечує прийняття рішень у межах чинного правового регулювання.

1. Основи кримінального процесу : навч. посіб. / [О. В. Пчеліна, Т. Г. Фоміна, В. В. Романюк, Г. І. Глобенко], за заг. ред. Т. Г. Фоміної; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2023. – 132 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 01 квітня 2024 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). К.: ПАЛИВОДА А. В., 2024 ’ 404 с

3. Конституція України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Беспалько І. Визначення поняття загальних засад кримінального провадження. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 5. С. 242–247.

5. Мамка Г. М. Засади кримінального провадження : монографія. Київ : Грета, 2018. 276 с

6. Моргун, Н. С. Засади кримінального провадження: поняття та сутність / Н. С. Моргун, В. В. Сєдакова, С. В. Бондар. Приватне та публічне право. 2022. № 2. С. 34-39.

7. Грошевий Ю. М. Кримінальний процес : [підручник] / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; [за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило]. Харків : Право, 2013. 824 с

8. Мохонько О. Про поняття принципу в кримінальному процесі: теоретико-методологічний аспект / О. Мохонько // Право України. 2008. № 12. С. 105–111.

9. Циганій С. О. Сучасні підходи до засад кримінального провадження / С. О. Циганій, Є. В. Кузьмічова-Кисленко. *Журнал «Наукові інновації та передові технології».* 2022. №7. С. 278–287.

Мороз Т.П.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Чернобук В.В.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРАВА ЛЮДИНИ

Запровадження воєнного стану, як особливого правового режиму, суттєво впливає на реалізацію та забезпечення прав і свобод людини. Водночас такий вплив не є тотожним автоматичному обмеженню прав, адже кожне таке обмеження повинно відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. У межах цього дослідження доцільно класифікувати випадки правомірного обмеження прав людини на дві основні групи.

Обмеження, що стосуються значної кількості прав і свобод, застосовуються у виключних умовах, таких як надзвичайний або воєнний стан. У таких випадках держава повинна діяти в межах правового режиму, дотримуючись конституційних вимог та міжнародних стандартів. Важливо підкреслити, що сам факт введення воєнного стану не передбачає автоматичного обмеження всіх прав – необхідно окремо визначити, які саме права підлягають обмеженню, з якого моменту та в якій формі.

Обмеження окремих прав людини, що передбачаються безпосередньо в тексті Конституції України або міжнародних договорів. Наприклад, згідно з ч. 2 ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, право на мирні зібрання може бути обмежене в інтересах національної безпеки, охорони здоров’я або моралі, а також для захисту прав інших осіб. Таким чином, навіть за умов звичайного функціонування держави допускається обмеження деяких

прав, за умови наявності відповідних законодавчих підстав [1].

У межах дослідження доцільно також розглядати класифікацію прав на абсолютні та відносні. Абсолютні права не можуть бути обмежені ні за яких умов, навіть під час воєнного стану. До них, згідно з Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, належать:

- право на життя (крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій),
- свобода від катувань,
- заборона рабства та підневільного стану,
- заборона покарання без закону [2, с. 35].

Конституція України в ч. 2 ст. 64 [1] закріплює розширений перелік прав, що не підлягають обмеженню в умовах воєнного або надзвичайного стану. Зокрема, це права, закріплені в статтях 24, 25, 27–29, 40, 47, 51–63 Конституції України. Зокрема, важливим є дотримання процедурної форми запровадження обмежень, включаючи чітке визначення строку їх дії. Ключовим критерієм правомірності обмежень є непорушення сутнісного змісту прав, що означає заборону на втручання, яке б робило реалізацію права неможливою або істотно утруднювало досягнення його цілей. Законність обмеження – будь-яке втручання повинно мати чітке правове підґрунтя, бути передбаченим законом, доступним для розуміння та передбачуваним для громадянина [3, с. 47]. Вимоги до якості закону особливо підкреслюються в практиці Європейського суду з прав людини. Наявність легітимної мети – обмеження повинно переслідувати суспільно значущу, реальну мету, як-от забезпечення національної безпеки, захист громадського порядку, здоров'я або моралі. Необхідність у демократичному суспільстві – втручання повинно бути пропорційним, тобто обмеження має бути мінімально необхідним для досягнення легітимної мети, не виходити за межі необхідного.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає воєнний стан як правовий режим, що вводиться у разі збройної агресії або загрози нападу, з метою забезпечення національної безпеки, захисту незалежності та територіальної цілісності держави. Отже, правомірне обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану повинно відповідати не лише вимогам українського законодавства, а й міжнародним стандартам, включаючи Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод [4, с. 50].

Отже, з огляду на те, що права і свободи людини виконують функцію обмеження дій органів публічної влади та покликані регулювати їхню діяльність, будь-яке їх обмеження в умовах демократичної держави повинно відбуватися виключно на підставах, чітко визначених законом, який відповідає принципам юридичної визначеності, і мати виключно тимчасовий характер. Особливо жорсткі вимоги висуваються до обмежень, що впроваджуються під час надзвичайного або воєнного стану, коли такі обмеження можуть охоплювати значну кількість прав. Зокрема, йдеться про необхідність визначення підстав обмеження саме на рівні закону, забезпечення їх тимчасовості, а також суворого дотримання встановлених процедур.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Кучук А.М. Теоретичні основи правового поліцентризму : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
3. Забезпечення прав і свобод людини в Україні в умовах поширення коронавірусної інфекції (COVID-19): особливості і шляхи удосконалення. Київ, 2020. URL : https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_covid_ prava.pdf.
4. Левченко А. Вплив правового режиму воєнного стану на забезпечення права на таємницю кореспонденції в Україні. *Copernicus Political and Legal Studies* 2022. С. 86-95.
5. Чернобук В. Захист прав дитини на тимчасово окупованих територіях України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2023, № 2.

Дар'я Олійник
здобувачка вищої
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Наталія Обушенко
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ НАЙМУ СОЦІАЛЬНОГО ЖИТЛА

У сучасній соціально-правовій системі України особливе місце посідає правове регулювання житлових відносин, зокрема, надання житла з житлового фонду соціального призначення. Однією з ключових правових підстав для реалізації цього процесу є договір найму соціального житла, який фіксує взаємні права та обов'язки сторін – органу місцевого самоврядування (або уповноваженого ним органу) та наймача. Такий договір є базовим документом, що надає можливість громадянам скористатися житловими правами в умовах соціальної вразливості.

Відповідно до законодавства, договір найму соціального житла – це письмова угода, відповідно до якої власник житла (наймодавець), яким є орган місцевого самоврядування, зобов'язується передати житло для тимчасового проживання громадянину (наймачу) на певний строк. Важливою умовою договору є чітке визначення осіб, які разом із наймачем будуть проживати у відповідному приміщенні. Ці особи набувають рівних прав та обов'язків щодо

користування житлом, що забезпечує їх правовий захист та рівність у межах відповідної правової конструкції [1, с. 26].

У договорі також передбачається механізм вселення членів сім'ї, включно з дружиною, дітьми, батьками, що здійснюється за письмовою згодою всіх членів сім'ї, які проживають разом із наймачем. Виключення стосується лише неповнолітніх дітей, які можуть бути вселені без додаткової згоди на підставі принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

Суттєвою гарантією цільового використання житлового фонду соціального призначення є щорічний моніторинг доходів наймача та його родини, що здійснюється органом місцевого самоврядування. Цей моніторинг дозволяє контролювати відповідність доходів умовам для проживання у соціальному житлі та виявляти підстави для перегляду або припинення договору. Порядок проведення моніторингу затверджується Кабінетом Міністрів України, що гарантує єдиний підхід на загальнодержавному рівні [2, с. 49].

У разі, якщо середньомісячний дохід наймача та членів його сім'ї перевищує встановлену межу протягом двох років поспіль, така обставина визнається достатньою підставою для розірвання договору. Закон передбачає механізм добровільного звільнення житла протягом трьох місяців. Якщо таке звільнення не відбувається, орган місцевого самоврядування має право звернутися до суду з вимогою про виселення. Водночас законодавець надає право на повторне включення до списку осіб, які потребують соціального житла, у разі поновлення права особи на таке забезпечення, що свідчить про баланс між соціальною справедливістю та ефективністю використання житлових ресурсів [3, с. 5].

Розірвання договору можливе як за ініціативою наймача, так і наймодавця. У першому випадку воно здійснюється за волевиявленням громадянина, у другому – виключно в судовому порядку, що запобігає зловживанням з боку органу влади та гарантує дотримання прав наймача. Такий підхід відображає принцип верховенства права та захисту соціально вразливих верств населення. З метою уніфікації договірних відносин і забезпечення правової визначеності типова форма договору найму соціального житла затверджується Кабінетом Міністрів України. Це дозволяє уникнути свавілля у формуванні умов договору та забезпечує правову передбачуваність для обох сторін [4, с. 12].

Таким чином, договір найму соціального житла виступає важливим правовим інструментом реалізації житлових прав малозабезпечених громадян. Його регулювання в українському законодавстві забезпечує баланс між соціальною підтримкою населення та ефективним управлінням житловим фондом соціального призначення. Встановлений механізм моніторингу доходів, порядок припинення договору, гарантії виселення лише за рішенням суду, а також право на повторне включення до списку на отримання житла – усі ці положення спрямовані на забезпечення соціальної справедливості,

правової визначеності та дотримання принципів правової держави. Перспективи дослідження договору найму соціального житла охоплюють як правову, так і соціально-економічну площину, відкриваючи широке поле для міждисциплінарного аналізу, розробки пропозицій щодо удосконалення житлової політики та забезпечення житлових прав громадян у складних соціально-економічних умовах.

1. Кайсарова А. О. Особливості найму соціального житла в сучасних реаліях війни в Україні. наук. кер. Н. М. Обушенко. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18-19 травня 2023 р. Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 152-155.

2. Мерник А. М., Радченко Я. М. Принцип законності обмеження прав і свобод людини і громадянина. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 3. С. 50–53.

3. Омельчук О.С. Перешкоди в реалізації цивільних прав в умовах воєнного стану та шляхи пошуку компромісу публічних та приватних інтересів. Часопис цивілістики. 2022. Вип. 45. С. 18-22.

4. Стащук О.В. Стан соціального захисту та соціального забезпечення населення України в умовах війни. Економіко-правовий розвиток сучасної України: матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, що присвячена 25- й річниці з дня заснування Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 25 листопада 2022 р. за ред. д.е.н., проф. О. М. Кібік. Одеса, 2022. С. 6–8.

Oliarnyk V. I.
2nd year student of the Educational
and Research Institute
of Law and Law Enforcement
of Lviv State University of Internal Affairs

GENOCIDE THROUGH VIOLENCE: SYSTEMATIC CRIMES OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINIAN WOMEN

Since the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022, international human rights organisations, including the UN, Amnesty International Human Rights Watch and Ukrainian human rights organisations, have documented numerous cases of sexual violence committed by the Russian military against women [1]. Such crimes are gross violations of international humanitarian law and can be qualified as war crimes against humanity or even genocide [2, p.256]. The relevance of researching this topic is due to the need to draw the world's attention to the systematic violation of women's rights through crimes against humanity during armed conflict, to collect evidence for international trials, and to promote the prosecution of perpetrators. It is also important to create effective mechanisms to protect women during armed conflict. The main documents regulating the protection

of women in time of war include: The Geneva Conventions of 1949 and Additional Protocols are the collective name for four international multilateral treaties of 1949 aimed at protecting victims of armed conflict. The conventions are binding on the states parties. These conventions guarantee the protection of civilians from violence, including sexual violence, in time of war [3]. The Rome Statute of the International Criminal Court – in Article 8 'War Crimes', namely part 2, paragraph vi) Different forms of sexual violence in time of war are defined as a war crime, a crime against humanity and, in certain cases, as a component of genocide [4]. UN Security Council Resolution 1325 'Women, Peace and Security' – this document emphasises the important role of women in conflict prevention and resolution and peacebuilding, and calls on Member States to ensure the increased participation of women at all levels of decision-making in national, regional and international institutions, in conflict prevention, management and resolution mechanisms [5].

The first document that protects women's rights during the armed conflict between Ukraine and Russia is the Criminal Code of Ukraine: Law No. 2341-III of 05.04.2001 (Article 438, Violation of the Laws and Customs of War), which provides for the protection of civilians' rights against ill-treatment, and thus includes various forms and types of violence against women [6]. However, the laws lack specific procedures for emergency situations, which complicates protection efforts in wartime. Article 3 of the Istanbul Convention defines the term 'violence against women' as a human rights violation and a form of discrimination against women and means all acts of violence against women based on gender that result in physical, sexual, psychological or economic harm or suffering to women, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, whether in public or private life; Increasingly, mass crimes against women are being reported worldwide.

According to the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC), war crimes are serious violations of international humanitarian law committed in armed conflict. These may include: Attacks against civilians (Article 8(2)(b)(i) of the Rome Statute). Sexual violence (Art. 8(2)(b)(xxii)), including rape, sexual slavery, forced prostitution, and forced pregnancy. Torture and inhuman treatment (Article 8(2)(a)(ii)) [4]. For example, the Istanbul Convention defines the following forms of violence: Thus, rape of women, torture, abduction and forced deportation may qualify as war crimes if they occur in connection with war [7].

1. Rape is used as a means of terror and a method of ethnic cleansing. Mass rape of women during the armed conflict in Russia.

2. Sexual slavery – the forced detention of women for the purpose of systematic sexual violence (for example, in military brothels or in camps controlled by militants)

3. Forced pregnancies – the forced impregnation of women to change the ethnic composition of the population

4. Torture and ill-treatment – physical and psychological torture accompanied by sexual violence to break the will of the victim and their community

5. Trafficking in persons – abduction of women for sexual exploitation

Since the beginning of the invasion, the Russian army has been raping Ukrainian women of all ages in the temporarily occupied territories, using sexual violence as a weapon of war [8]. As of 1 October 2024, 321 war-related crimes of sexual violence were recorded in Ukraine. This data was provided in an interview with Glavkom by Larysa Denysenko, former director of the Department of International Law at the Ministry of Justice, former adviser to the Minister of Justice, and lawyer. 'As of 1 October 2024, there were 321 conflict-related crimes of sexual violence. Among the victims, 206 are women, and the rest are men. There were 15 episodes of sexual violence against minors, in 14 cases the victims were girls and in one case a boy. In terms of territories, Kherson region is the anti-leader, with 99 crimes committed there. This is followed by Kyiv and Kharkiv regions,' the lawyer said. However, in her opinion, this figure should be multiplied by at least five, and then the picture will be more or less true [9]. In 2022, the Mariupol City Council stated that Russian troops had forcibly deported several tens of thousands of Ukrainian women and children from the city to Russia [10]. An airstrike on a hospital in Mariupol targeted the maternity ward [11], one of the most brutal crimes committed against women in recent times.

The armed conflict between Russia and Ukraine has resulted in massive human rights violations, especially against women who have been victims of brutal violence. Numerous cases of sexual violence, abductions, torture and forced deportation have been documented, in gross violation of international humanitarian law. These crimes are not accidental – they are systemic and used as a method of warfare, which allows them to be qualified as war crimes, crimes against humanity, and in some cases, genocide. Ukraine, relying on national and international legislation, including the Criminal Code, the Geneva Conventions, the Rome Statute and the Istanbul Convention, is actively documenting these crimes and cooperating with international organisations to ensure justice for the victims. An important task is not only to punish the perpetrators, but also to create effective mechanisms to protect women during the war and prevent similar crimes in the future. Drawing the attention of the international community to this issue, thoroughly collecting evidence, supporting victims and ensuring their legal protection are key steps on the path to justice. The crimes committed by the Russian military must not go unpunished, as only the inevitability of punishment can guarantee compliance with international law and preserve humanity even in the darkest of times.

1. Kyiv Post. (2024). Massive cases of sexual violence during the war in Ukraine. Kyiv Post. URL : https://www.kyivpost.com/uk/post/42857.

2. International Committee of the Red Cross. Comprehensive Introduction to International Humanitarian Law, Geneva, Switzerland: Asser Institute, 2020, 256 pp. URL : https://www.asser.nl/media/795044/icrc-comprehensive-introduction-to-ihl-ukr.pdf.

3. UN Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War; Convention, Draft, Agreement [...] of 12.08.1949 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

4. Rome Statute of the International Criminal Court International Courts, UN; Statute, International Document, Amendments of 17.07.1998 URL :

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

5. UN Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security. New York : United Nations, 2000. URL : https://undocs.org/S/RES/1325(2000).

6. Criminal Code of Ukraine, Code of Ukraine; Code, Law of 05.04.2001 No. 2341-III, URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

7. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention) Council of Europe; Convention, International Document, Reservation [...] of 11.05.2011. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

8. Truthout. (2023). Ukrainian Activist: War Brings Rise in Sexual Violence and Anti-Trans Oppression. Truthout. URL : https://truthout.org/video/ukrainian-activist-war-brings-rise-in-sexual-violence-and-anti-trans-oppression/.

9. Glavkom (2024). In Ukraine, since 2022, Russians have committed 321 rapes, in 115 episodes the victims were men. Glavkom. URL : https://glavcom.ua/country/incidents/v-ukrajini-z-2022-roku-rosijani-skojili-321-zgvaltuvannja-u-115-epizodakh-zhertvami-stali-choloviki-1027130.html.

10. The Guardian (2022). Ukraine crisis: Claims Mariupol women and children forcibly sent to Russia. The Guardian. URL : https://www.theguardian.com/world/2022/mar/20/ukraine-crisis-claims-mariupol-women-and-children-forcibly-sent-to-russia.

11. Truthout. Ukrainian Activist: War Brings Rise in Sexual Violence and Anti-Trans Oppression. URL : https://truthout.org/video/ukrainian-activist-war-brings-rise-in-sexual-violence-and-anti-trans-oppression/.

Омельянчук Д.В.
студентка ННІ права
та інноваційної освіти,

Науковий керівник:
Лавренко Д.О.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ВИКЛИКИ ДЛЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Збройний повномасштабний конфлікт, спрямований росією проти нашої держави, став серйозним випробуванням для України, змусивши її одночасно боротися за суверенітет та забезпечувати дотримання фундаментальних прав кожної людини. У сучасних умовах, коли країна щодня стикається з проявами військової агресії, питання захисту прав людини набуває особливої значущості. Ці права – не лише юридична категорія, але й основа демократичного суспільства, що визначає його гуманістичні цінності.

Воєнний стан передбачає тимчасове посилення контролю держави над

цивільним населенням, що може призвести до обмеження певних прав і свобод, зокрема прав на свободу пересування, свободу вираження поглядів та право на справедливий суд. Водночас ці обмеження не повинні суперечити міжнародним стандартам прав людини і повинні бути обґрунтованими, пропорційними та тимчасовими [5].

Актуальність цієї теми посилюється також тим, що в умовах війни держава мусить знаходити баланс між забезпеченням національної безпеки та захистом прав людини. Практичні аспекти цієї проблеми стосуються моніторингу дій правоохоронців, попередження порушень прав людини, а також розвитку правових механізмів, що забезпечують справедливість і дотримання основних свобод навіть в умовах обмежених ресурсів та надзвичайних ситуацій.

Правоохоронна система України, зокрема Національна поліція (далі – НПУ), відіграє ключову роль у гарантуванні правопорядку та захисту прав громадян. Основними функціями поліції залишаються підтримання громадської безпеки, запобігання злочинності, розслідування правопорушень та надання адміністративних послуг [1]. Проте в умовах воєнного стану правоохоронці стикаються з новими викликами, що ускладнюють баланс між безпекою та правами людини.

Для забезпечення законності діяльності поліції та дотримання прав громадян у структурі НПУ функціонує Департамент головної інспекції та дотримання прав людини (ДГІДПЛ), а також його спеціалізований підрозділ – управління дотримання прав людини (УДПЛ). Основні завдання цього органу включають моніторинг дотримання прав людини під час правоохоронної діяльності, реагування на виявлені порушення, а також розробку заходів із забезпечення рівноправності, запобігання дискримінації та створення інклюзивного середовища. Важливість діяльності УДПЛ НПУ в умовах воєнного стану зростає, оскільки захист прав людини в таких умовах є визначальним фактором для підтримки стабільності та верховенства права.

Сучасна ситуація висуває нові вимоги до поліції: захист вразливих груп (жінок, дітей, осіб з інвалідністю), забезпечення рівного доступу до правосуддя, документування воєнних злочинів, підтримка психічного здоров’я правоохоронців, а також гарантування прозорості затримань через систему Custody Records. Кожен із цих аспектів вимагає як практичного впровадження, так і законодавчих змін, що узгоджуються з міжнародними стандартами.

Україна нині здійснює активну адаптацію національного законодавства відповідно до норм Європейського Союзу. Одним із ключових напрямів цього процесу є гармонізація правових норм із положеннями Римського статуту, Стамбульської конвенції та інших міжнародних актів, що регулюють захист прав людини. Зміни спрямовані на підвищення ефективності роботи державних інституцій, зокрема НПУ, у реагуванні на сучасні загрози, включаючи наслідки війни.

На нашу думку, найбільш пріоритетними завданнями УДПЛ НПУ є наступні.

Забезпечення гендерної рівності та недискримінації. УДПЛ є центральним підрозділом з питань гендерної рівності в системі НПУ. Тобто, прийняття Закону № 3733-IX [2], що передбачає адміністративну відповідальність за сексуальні домагання (ст. 173-7 КУпАП) та насильство за ознакою статі (ст. 173-6 КУпАП) [3], стало важливим кроком у протидії дискримінації.

Вдосконалення механізму розслідування порушень прав людини в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу. Важливим є створення незалежних органів для розслідування таких порушень, що забезпечить прозорість і об'єктивність процесу. Також необхідно посилити внутрішній моніторинг діяльності правоохоронців, що дозволить оперативно виявляти порушення прав людини.

Ключовим є впровадження ефективних систем документування порушень, що забезпечить збереження доказів і доступ до інформації для правозахисних організацій та громадськості. Це також включає створення спеціальних реєстрів для реєстрації інцидентів. Важливою складовою є підготовка правоохоронців до роботи в умовах воєнного стану, щоб знизити ризик порушень. До того ж, потрібно покращити доступ до правосуддя для постраждалих осіб, створивши мобільні суди або спеціалізовані правові консультації для вразливих груп [4].

Не менш важливою є співпраця з міжнародними правозахисними організаціями для забезпечення незалежного моніторингу та оцінки діяльності правоохоронців. Потрібно також посилити контроль за правами затриманих осіб, використовуючи сучасні технології, як-от систему Custody Records, щоб запобігти порушенням прав під час затримання.

Залучення громадських спостерігачів та правозахисників допоможе забезпечити прозорість і ефективність розслідувань, що особливо важливо в умовах війни.

Розвиток безбар'єрності та інклюзивності. Війна значно ускладнила доступ до правоохоронних послуг для осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення. Поліція повинна забезпечити не лише фізичну доступність відділків, а й спрощений доступ до правової допомоги та соціальних послуг.

Психологічна підтримка поліцейських. Робота в умовах війни має серйозні наслідки для психічного здоров'я правоохоронців. Важливо розробити ефективні програми реабілітації, тренінги з подолання стресу та запровадити регулярний моніторинг психологічного стану працівників. Законодавство має гарантувати право поліцейських на безкоштовну психологічну допомогу та впровадження програм первинної психосоціальної підтримки.

Протидія домашньому та гендерно обумовленому насильству. Війна

загострила проблему насильства в сім'ях, що вимагає удосконалення механізмів реагування поліції. Потрібно посилити заходи захисту постраждалих, розширити доступ до кризових центрів та запровадити спеціалізовані тренінги для правоохоронців щодо роботи з такими справами.

Впровадження Custody Records. Ця електронна система контролю за затриманими особами дозволяє уникнути порушень їхніх прав і сприяє прозорості правоохоронної діяльності. В умовах війни, коли зростає кількість затриманих, використання Custody Records стає особливо важливим для запобігання катуванням та незаконним діям щодо затриманих.

Таким чином, забезпечення дотримання прав людини в умовах воєнного стану є критично важливим завданням для правоохоронних органів України, зокрема Національної поліції. В умовах військового конфлікту, коли правопорядок може бути порушений через агресію з боку зовнішнього ворога, надзвичайно важливо зберігати баланс між забезпеченням національної безпеки та захистом основних прав людини. Враховуючи сучасні виклики, необхідно удосконалювати правові механізми, що сприяють виконанню цього завдання, а також впроваджувати міжнародні стандарти у правозастосовчу практику.

Правоохоронна система повинна бути здатною адаптуватися до нових умов та реагувати на ситуації, що можуть становити загрозу правам громадян. Діяльність підрозділів, які займаються моніторингом прав людини, зокрема Управління дотримання прав людини в Національній поліції, має бути орієнтована на забезпечення рівності та недискримінації, а також на протидію насильству та порушенням прав вразливих груп населення, таких як жінки, діти та особи з інвалідністю. Водночас, важливо розвивати інклюзивність і безбар'єрність у наданні правоохоронних послуг, а також забезпечувати психологічну підтримку поліцейських, що працюють в умовах стресу та небезпеки.

---

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України відвід 22.05.2024 № 3733-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2024, № 31, ст. 232. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР),* 1984, додаток до № 51, ст. 1122. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

4. Шаповалова К.І. Трансформація адміністративно-правового статусу управління дотримання прав людини Національної поліції України в умовах воєнного стану: виклики та перспективи розвитку. *Зайва деталізація–на шкоду криміналізації (на прикладі законопроєкту реєстр. № 10190 від 25 жовтня 2023 року)*, 2025, 248 URL : https://surl.li/qptjqn.

5. Драган О.В. Щодо повноважень Національній поліції України в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»* URL : *https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/68.pdf*.

Осіпова К. І.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Чепік-Трегубенко О. С.
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ РОЗВИТОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право відіграє ключову роль у розвитку будь-якої демократичної держави. Розвиток правової системи є свідченням громадянської єдності, що має неабиякий позитивний вплив на утвердження державного суверенітету, забезпечення ефективності правового регулювання, а також прав і свобод людини і громадянина. Тому дослідження правової системи, що відображає цілісний правовий простір зі своєю структурою, формами права, ретроспективою, є важливим завданням для науковців. Враховуючи зазначене, обрана проблематики має важливе теоретико-прикладне значення.

Доктринальною основою пізнання правової системи стали праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, які зробили значний внесок у вирішення цього наукового завдання, а саме: Ю. Барабаш, С. Бобровник, Р. Давид, А. Заєць, О. Зайчук, Ж.-Ж. Карбонье, М. Козюбра, В. Копейчиков, В. Костицький, Є. Мінакова, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Талдикін, Д. Тернер, А. Уотсон, М. Цвік, О. Чепік-Трегубенко, Ю. Шемшученко, О. Ярмиш та багато ін. Сучасні дослідження правової системи України потребують уваги науковців з позицій впливу на її розвиток дії правового режиму воєнного стану, а також специфіки перших років повоєнного періоду.

Категорія «правова система» є основою для пізнання правової дійсності. Інтегруючи різноманітні варіації визначення «правова система», вона може бути представлена як упорядкована сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих правових явищ та юридичних процесів, об'єктивно зумовлена закономірностями та особливостями (в тому числі культурними, історичними, географічними) розвитку певного об'єднання людей (громади, суспільства, держави, етносу), яка має внутрішню цілісність, відносну самостійність і циклічність функціонування [1]. У юридичній літературі правову систему

розглядають як об'єктивне, історично зумовлене явище, що включає взаємозв'язані компоненти: право і законодавство, юридичні установи і практику, суб'єктивні права та обов'язки, правовідносини, правову ідеологію тощо. Правова система відображає сукупність юридичних явищ певної держави або групи держав, як єдине, динамічне та багаторівневе утворення, що забезпечує єдність соціальних і правових якостей [3, с. 19]. Тож, правова система – це цілісна сукупність правових явищ і процесів, зумовлена особливостями розвитку суспільства та спрямована на забезпечення законності та правопорядку у державі. Також важливо відзначити, що всі елементи, що входять до структури правової системи, функціонують на національному, регіональному й міжнародному рівнях.

Розвиток правової системи неможливий без спадкування у праві та правонаступництва. *Правонаступництво* в міжнародному праві означає заміну однієї держави іншою у виконанні міжнародних зобов'язань або передачу прав і обов'язків від одного суб'єкта до іншого. Воно зазвичай є результатом усвідомленої, вольової дії. Натомість *спадкування у праві* є ширшим явищем, що охоплює використання правових елементів минулого – правових норм, принципів, термінології в процесі правотворчості тощо. На відміну від правонаступництва, що базується на усвідомленій дії, успадкування у праві часто відбувається непрямо або опосередковано, впливаючи на національну правову систему без активного втручання [4, с. 34]. Правове спадкування уможливлює подальше формування правової системи через збереження та адаптацію норм.

Елементи правової системи об'єднані спільною метою, завданнями, виконують деякі загальні функції, що, між іншим, не свідчить про однорідність і ідентичність останніх. Взаємозв'язок елементів правової системи, їх функціонування зумовлює саме існування правової системи, оскільки ізольовано, в розрізненому вигляді вона існувати не може. Кожен із самостійних елементів правової системи суспільства має власну структуру, свої принципи організації і діяльності [5, с. 179]. У сучасній вітчизняній правовій науці розмежовують внутрішні та зовнішні функції правової системи. Серед внутрішніх функцій виокремлюють: а) цільову, змістом якої є забезпечення взаємодії всіх частин і спрямованість правової системи на досягнення правопорядку; б) регулятивну, змістом якої є формування моделей поведінки та забезпечення постійних зв'язків між елементами; в) відновлювану, що спрямована на відновлення порушених зв'язків між суб'єктами; організаційну (субординаційна та координаційна), яка сприяє доцільному забезпеченню зв'язків у системі; г) контрольну – спрямована на здійснення соціального контролю за поведінкою суб'єктів. До зовнішніх функцій згідно з цим підходом відносять: а) адаптаційну, яка забезпечує збереження системи, співвіднесення з іншими підсистемами соціальної системи; б) оптимізаційну, що сприяє вдосконаленню системи; в) інтегративну, яка забезпечує існування системи як цілого [6, с. 281; 9].

Сучасний розвиток права вимагає вирішення складного багаторівневого завдання, спрощення судових процедур в умовах глобалізації та інтеграції. Зараз Україна переживає складний період змін державних інституцій, адаптації правової системи до європейської правової [7, с. 169]. Шлях до стабільності та розвитку за допомогою правової системи – це складний і довгий процес, але Україна має всі можливості досягнути цієї мети. Євроінтеграція вимагає постійних зусиль, реформ і підтримки як з боку держави, так і з боку громадян. Справедлива, надійна та сучасна правова система є фундаментом для стабільного суспільства та процвітання [2, с. 177; 8]. На сучасному етапі українська правова система зазнає суттєвого впливу євроінтеграційних та глобалізаційних процесів.

Таким чином, сучасна правова система України перебуває у перехідному стані, що, серед іншого, викликано дією правового режиму воєнного стану. Україна перебуває на важливому етапі розвитку, де правова система відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності. Подальші реформи та адаптація до європейських та міжнародних стандартів сприяють захисту прав людини та розвитку демократичних інститутів в Україні. Одним із пріоритетних напрямів розвитку правової системи в Україні є утвердження принципу верховенства права з метою її подальшого розвитку як демократичної правової держави.

1. Теорія держави та права : мультимедійний навч. посібник. Київ : НАВС, 2016. URL : https://arm.navs.edu.ua/books/tdpnew/info/lection/lec13/tema13.html

2. Лісна І. С Євроінтеграція та сучасна правова система України: шлях до стабільності та розвитку. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 46. С. 169-179. URL : https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/731/695

3. Тюріна О. В. Сучасні національні правові системи : навч. посібник. Київ : НАВС, 2015. 200 с. URL : https://elar.navs.edu.ua/items/58307493-d270-4be5-908d-a2af154d2480

4. Мороз С. П. Правничі системи сучасності: навч. посібник. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. 86 с. URL : https://www.academia.edu/39531611/ПРАВНИЧІ_СИСТЕМИ_СУЧАСНОСТІ_навчальний_посібник

5. Гапотій В. Д., Жильцов О. Л., Воржевітіна Г. І. Основні правові системи світу : навч. посібник Мелітополь : Однорог Т. В., 2019. 279 с. URL : https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/8307/1/правов%20систем%20(1)%20—%20копия.pdf

6. Теорія держави та права : навч. посібник / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с. URL : https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf

7. Лісна І. С. Євроінтеграція та сучасна правова система України: шлях до стабільності та розвитку. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2023. № 2. С. 169-179.

8. Практикум із публічного права: практика тлумачення і застосування: навч. посібник / кол. авт. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. 3-є вид. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 260 с.

9. Практикум із нормотворчої діяльності : навч. посібник / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 246 с.

10. Теорія держави і права в схемах та таблицях : навч. посібник / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ : Хай-Тек Прес, 2020. 296 с.

Дарія Омельянчук
здобувач вищої освіти ННІ
права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ірина Гребененко
викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Адміністративне провадження є важливою складовою механізму забезпечення законності та захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб у взаєминах із суб'єктами публічної адміністрації. У демократичній правовій державі воно виконує ключову роль у запобіганні зловживанням владою, забезпечує прозорість державного управління та підзвітність органів влади перед громадянами. В умовах стабільного розвитку суспільства адміністративне провадження ґрунтується на принципах законності, відкритості, доступності та справедливості, забезпечуючи ефективний механізм контролю за діями владних органів. Крім того, адміністративне провадження в умовах війни допомагає зберегти основи правової держави, підтримує довіру до державних інституцій і забезпечує стабільність у кризових умовах.

Однак сучасна Україна перебуває в умовах воєнного стану, запровадженого у відповідь на широкомасштабну збройну агресію Російської Федерації. Воєнний стан, як особливий правовий режим суттєво змінює функціонування всіх сфер державної влади, зокрема впливає на організацію та здійснення адміністративного провадження.

Тимчасові обмеження конституційних прав і свобод, загроза безпеці судової системи, обмеження доступу до інфраструктури правосуддя, переміщення органів державної влади, а також виклики, пов'язані з мобілізацією та гуманітарною кризою все це вимагає переосмислення традиційних підходів до здійснення адміністративного провадження.

У період дії воєнного стану адміністративне судочинство зіштовхується з низкою суттєвих викликів, пов'язаних із трансформацією діяльності суб'єктів владних повноважень, реорганізацією роботи юридичних осіб, переміщенням громадян, а також із тим, що учасники проваджень можуть перебувати на тимчасово окупованих територіях або бути повністю позбавленими можливості

комунікації із судом. Унаслідок таких обставин, багато адміністративних справ не можуть бути розглянуті своєчасно, об'єктивно й у відповідності до вимог процесуального законодавства. Частина проваджень втрачає актуальність через зміну фактичних обставин, тоді як інші справи залишаються без належного розгляду через обмеження доступу до сторін. Це створює для судової системи ситуацію, за якої повноцінне здійснення правосуддя у певних категоріях адміністративних справ стає фактично неможливим без порушення базових процесуальних гарантій [1, с. 313].

Правовою основою адміністративного провадження в умовах воєнного стану залишаються загальні принципи верховенства права, законності, пропорційності та недискримінації. Водночас на практиці реалізація цих принципів потребує адаптації до специфіки особливого правового режиму, який передбачає певні обмеження прав і свобод громадян. Однак навіть за таких умов обмеження мають здійснюватися виключно на підставі закону, бути необхідними в демократичному суспільстві та співмірними з метою, яку переслідує держава – захист національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я людей.

Суттєвою особливістю адміністративного провадження в умовах воєнного стану є надання органам виконавчої влади та військовим адміністраціям розширених повноважень, що може зумовити ризики зловживань або порушення процедурних гарантій. Наприклад, відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану», [2] указом Президента України можуть тимчасово обмежуватися свобода пересування, право на недоторканність житла, та інші конституційні права, що у мирний час мають безумовний характер. Такі обмеження, у свою чергу, впливають на реалізацію процесуальних прав учасників адміністративного провадження, зокрема права на захист, доступ до публічної інформації, право на оскарження рішень органів влади.

У перспективі розвитку адміністративного провадження в умовах воєнного стану варто очікувати на появу нових законодавчих ініціатив, спрямованих на удосконалення процесуальних норм з урахуванням сучасних безпекових викликів. Доцільним є закріплення окремих процесуальних норм, що регламентують провадження в умовах надзвичайних ситуацій, із визначенням чітких процедурних меж повноважень органів влади. У цьому контексті важливо зберегти баланс між ефективністю державного управління і забезпеченням основоположних прав людини.

Таким чином, адміністративне провадження в умовах воєнного стану постає як складне, динамічне явище, що вимагає постійного правового аналізу та вдосконалення. Забезпечення його ефективності можливе лише за умови чіткого дотримання правових норм, гнучкого реагування на нові виклики та формування сталої моделі публічного адміністрування, орієнтованої на потреби людини навіть у надзвичайних обставинах. Крім того, важливим є інтегрування міжнародного досвіду захисту прав людини в умовах

надзвичайних ситуацій, що сприятиме зміцненню довіри громадян до держави. Адміністративне провадження має не лише регулювати взаємовідносини між державою і громадянином, а й виступати механізмом стабілізації суспільства, запобігання правовому нігілізму та збереження демократичних засад у складні періоди. У довгостроковій перспективі ефективне адміністративне провадження – це основа для післявоєнного відновлення державності, правопорядку та верховенства права.

1. Shkuropatskyi O., Shkuropatska M., Artiushenko O. Termination of the proceedings in administrative cases in the conditions of the regal regime of martial law. Uzhhorod National University Herald. Series: Law. 2023. Vol. 1. № 75. Pp. 311–318. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.51

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIIIURL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19

3. Найда В. О. Адміністративно-правові засади взаємодії поліції з громадськістю в умовах воєнного стану : дис. ... д-ра філософії : 081 Право / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2024. 236 с. URL : https://dspace.univd.edu.ua/handle /123456789/22661.

Анастасія Палій
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Юлія Лебедєва
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗАПЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

Забезпечення прав людини є основною цінністю демократичних суспільств, і Європейський суд з прав людини має важливу роль в цьому процесі. Рішення цього Суду сприяють зміцненню верховенства права, впливають на національні правові системи та спонукають держави дотримуватися міжнародних стандартів у сфері прав людини. Актуальність теми зумовлена зростанням випадків порушення прав людини, а також політичними та соціальними викликами, що ускладнюють виконання рішень Страсбурзького суду. Незважаючи на юридичну обов’язковість цих рішень, їх впровадження в національне законодавство часто є складним процесом.

Дослідження ролі Європейського суду з прав людини дозволяє оцінити його вплив на правові системи країн та ефективність міжнародного механізму захисту прав людини.

Європейський суд з прав людини (Далі – ЄСПЛ) є одним з головних органів, створених в рамках Ради Європи для захисту прав і свобод людини в європейському регіоні. ЄСПЛ був заснований на підставі статті 19 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї» [1].

Положення Європейської конвенції з прав людини, на підставі яких діє Суд, містить перелік основних прав і свобод, що гарантуються кожній особі, яка підпадає під її юрисдикцію. Ці права включають право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, свободу вираження думок, та інші. Відповідно до положень Конвенції, кожна особа, яка вважає, що її права за Конвенцією порушено, може звернутися до Суду після вичерпання всіх національних засобів правового захисту. Крім індивідуальних скарг, ЄСПЛ може розглядати колективні скарги, що подаються неурядовими організаціями та іншими групами осіб, які представляють інтереси жертв порушень прав людини. Рішення, прийняті ЄСПЛ, є обов'язковими для країн-членів. Держави зобов'язані виконувати рішення Суду та забезпечувати компенсацію жертвам порушень прав [2, с. 724-725].

У свою чергу, необхідно більш детально зупинитися на умові «вичерпності всіх внутрішніх засобів правового захисту». Тобто, у справі «Akdivar v. Turkey» (1996) Суд вказав, що засоби правового захисту повинні мати достатній ступінь надійності не лише в теорії, але й на практиці. При цьому вони повинні бути неодмінно ефективними і доступними. Ефективність засобів правового захисту складається з кількох складових частин, таких як можливість доступу до цих результатів для заявника, а також незмінність та передбачуваність результатів вичерпання засобів правового захисту. Суд вважає, що за загальним правилом ефективним засобом захисту є судовий розгляд, хоча в деяких випадках і він може бути неефективним. Виходячи із цього, Суд вправі, за наявності виняткових обставин, визнати скаргу прийнятною, навіть якщо не були вичерпані всі засоби правового захисту. Також необхідно враховувати не лише саму наявність правових засобів у правовій системі конкретної держави-учасника, але й загальний правовий і політичний контекст, в якому вони повинні діяти, рівно як і становище, в якому знаходяться заявники. З урахуванням наведеного ЄСПЛ указав, що «вимога про вичерпання всіх внутрішніх засобів правового захисту також є неприйнятною, якщо цілком очевидно, що існуюча адміністративна практика постійних порушень несумісна з положеннями Конвенції, і держава проявляє терпимість щодо подібних порушень, унаслідок чого розгляд у національних судах може стати марним або неефективним».

Таким чином, ЄСПЛ відіграє ключову роль у формуванні

загальноєвропейських стандартів захисту прав людини, що поступово інтегруються в національні правові системи держав-учасниць Конвенції. Його рішення не лише зобов'язують держави виконувати конкретні приписи, а й стимулюють глибші правові та інституційні реформи, спрямовані на утвердження верховенства права, повагу до гідності особи та ефективний правовий захист.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Денисова А., Сірко В. «Роль європейського суду з прав людини у захисті та розвитку прав людини в Європі». *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2024. С. 724 – 725. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2024/176.pdf.

3. European Court of Human Rights. Application no. 21893/93. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid": ["001-58062"]%7D.

Переверзева В. Л.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Карпенко Р. В.
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кожна фізична особа має право на безпечне довкілля, яке не шкодить її життю та здоров'ю. Це право охоплює також доступ до правдивої та достовірної інформації про стан навколишнього середовища, зокрема щодо якості харчових продуктів та предметів побуту. Важливою складовою цього права є можливість збору та поширення такої інформації. До того ж, кожен має право на безпечні продукти споживання, що включають харчові продукти та побутові речі, які не несуть загрози для здоров'я.

Діяльність, що призводить до забруднення чи знищення довкілля, є незаконною та підлягає припиненню. Як фізичні, так і юридичні особи зобов'язані уникати негативного впливу на природу. Якщо така діяльність відбувається, кожен громадянин має право вимагати її припинення. У випадку

відмови від виконання вимог, за рішенням суду може бути примусово зупинена будь-яка діяльність, що завдає шкоди довкіллю. Законодавство України забезпечує правовий захист громадян в питаннях охорони навколишнього середовища, гарантуючи ефективні механізми для відновлення порушених екологічних прав через судовий процес [4, с.38].

Захист довкілля також включає право кожної особи на доступ до екологічної інформації. Це означає можливість вільно отримувати, використовувати, зберігати та поширювати інформацію про стан природного середовища. Законодавство України забезпечує громадянам право на доступ до інформації про забруднення, кліматичні зміни та інші екологічні загрози. Зокрема, право на інформацію стосується не лише фізичного стану природи, але й аспектів, що впливають на здоров'я населення, таких як якість продуктів харчування або рівень токсичності в побутових речах. Це право є важливим для забезпечення прозорості в питаннях екології і для зміцнення взаємодії між державою та громадянами [3].

Збереження здоров'я людини також залежить від належних умов праці, навчання та проживання. Охорона навколишнього середовища є важливою умовою, яка сприяє збереженню життєвих умов людини, тому держава вживає заходи для мінімізації негативного впливу екологічних факторів на здоров'я. Це охоплює як превентивні заходи щодо захисту від забруднення, так і заходи, спрямовані на мінімізацію ризиків інфекційних захворювань.

Для забезпечення належного рівня здоров'я населення необхідно створення відповідних умов життя, що включають доступ до якісних продуктів харчування, одягу, житла, а також медичних і соціальних послуг. Це передбачає забезпечення кожному громадянину мінімального рівня доходів, включаючи заробітну плату, пенсії та стипендії, які повинні відповідати науково обґрунтованим медичним, фізіологічним і санітарним вимогам [1, с.108].

Згідно з Законом України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року, держава гарантує споживачам права на вибір і придбання товарів, що забезпечують рівень споживання, достатній для підтримки здоров'я. Це включає право на отримання товарів належної якості та безпеки, відшкодування збитків у випадку неналежної якості товарів, а також компенсацію за моральну і матеріальну шкоду, завдану небезпечними для здоров'я та життя товарами. Держава також має обов'язок захищати інтереси споживачів та створювати умови для реалізації їх прав у цій сфері.

Право на безпечне навколишнє середовище також включає в себе гарантії щодо забезпечення безпечних і здорових умов праці, проживання та навчання. Це є важливим елементом загального права на екологічно чисте середовище, яке має безпосередній вплив на фізичне та психологічне благополуччя людини. Створення таких умов вимагає впровадження відповідних норм і стандартів, що регулюють діяльність у сфері житлово-комунальних послуг, трудової діяльності та освіти, що забезпечують охорону здоров'я на кожному етапі життєдіяльності громадян [4, с.39].

Верховна Рада України затверджує медичні, фізіологічні та санітарно-гігієнічні норми, які визначають мінімальні вимоги до рівня життя населення. Для забезпечення здоров'я та високої працездатності, а також профілактики травматизму, професійних захворювань і отруєнь, розробляються санітарно-гігієнічні стандарти, що регулюють умови виробничих процесів, використання техніки, будівництва та інші аспекти, що можуть впливати на здоров'я людини. Закон України «Про охорону праці» визначає основні принципи реалізації права на охорону життя і здоров'я під час трудової діяльності, що забезпечує належний рівень безпеки для працівників і їхнє право на здорові умови праці [2].

Отже, право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля є основоположним елементом гарантування її благополуччя та якості життя. Це право включає доступ до інформації про стан навколишнього середовища, забезпечення безпеки харчових продуктів, товарів побутового призначення та умов праці. Законодавчі ініціативи, спрямовані на охорону здоров'я населення, створення безпечних умов для життя, а також захист від забруднення та інших екологічних загроз, є важливими механізмами реалізації цього права. Держава, відповідно до законодавства, має обов'язок забезпечити мінімальні соціальні стандарти, що сприяють захисту здоров'я громадян та підтримці їхнього гідного рівня життя в умовах екологічної безпеки.

1. Васильчук Л. Б., Бисага Ю. М. Реалізація права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні : монографія. Ужгород : Видавничий центр ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2019. 208 с.

2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст.546

3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР Верховна Рада України. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/25

4. Корольова В. В. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля в системі особистих немайнових прав фізичної особи. LegalBulletin. 2022. № 3.С. 37–41.

Перекіпська Д. В.
здобувач вищої освіти Інституту
післядипломної освіти
та заочного навчання

Науковий керівник:
Кулініч О. О.
завідувач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Права і свободи людини є визначальною характеристикою демократичного суспільства. У мирний час вони розглядаються як невід'ємна складова гідності, свободи та справедливості. Проте війна становить екзистенційний виклик не лише для державної безпеки та суверенітету, але й для фундаментальних гуманістичних цінностей, потребуючи осмислення усталених принципів правопорядку. У цих умовах для України, яка з лютого 2022 року перебуває в стані повномасштабної війни, зіткнувшись із низкою безпрецедентних загроз та викликів, актуалізується та постає складне науково-практичне задання щодо пошуку співмірності між необхідністю забезпечення національної безпеки, шляхом обмеження окремих прав і свобод, та імперативом дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Основу нормативно правових відносин становить система джерел права, яка визначає межі, механізми та інструменти регулювання суспільних відносин у галузі забезпечення прав і свобод людини. В умовах правового режиму воєнного стану ключову роль відіграють положення Конституції України, акти національного законодавства, а також міжнародні договори, ратифіковані Україною, зокрема Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – МПГПП).

Конституція базується на принципах верховенства права, відповідно до частини першої статті 8 Конституції України [1]. Ця умова є необхідною задля європейської інтеграції та зміцненню рівня суб'єктності України на міжнародній арені. У подальшій перспективі це створює фундамент для розвитку демократичного, правового суспільства, та налагодження взаємовигідних відносин зі світовою спільнотою. І разом з цим детермінує обов'язок гарантувати належну систему правового регулювання та захисту,

що відповідає конституційним нормам, міжнародним стандартам у галузі прав людини та потребам громадян навіть при запровадженні воєнного стану.

Водночас, Конституція України, зокрема її стаття 64, прямо передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини в таких умовах. Важливо наголосити, що будь-які такі обмеження мають бути тимчасовими, із чітко визначеними строками дії, пропорційними до загрози та не перевищувати меж, необхідних для досягнення легітимної мети захисту держави.

Однак як національне законодавство, так і міжнародні конвенції закріплюють перелік невідчужуваних прав і свобод, доцільно віднесені до абсолютних, котрі не можуть підлягати скасуванню та обмеженням за жодних обставин. Відповідно до статті 64 Конституції України, статті 15 ЄКПЛ та статті 4 МПГПП, до таких прав належать: право на життя, рівність громадян, право на повагу до гідності, заборона катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, заборона рабства та примусової праці, право на свободу та особисту недоторканність, свобода думки, совісті та релігії, право на судовий захист, презумпція невинуватості [2], [3].

Але нівелювання та свавільне обмеження й інших прав, керуючись виключно відносністю їхнього характеру, також є недопустимим. Надмірно обмежувальні та заходи можуть підірвати демократичні цінності та мати негативні довгострокові наслідки. Принцип пропорційності вимагає постійної оцінки того, чи є обмеження прав людини обґрунтовано необхідною відповіддю на конкретні загрози національній безпеці, з якими Україна вимушена стикатися.

Із метою забезпечення дотримання прав і свобод як за мирного часу, так і воєнного стану, функціонують відповідні механізми. Ключову роль відіграє судовий контроль, оскільки право на справедливий суд залишається невід'ємним. Важливі функції виконує Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль щодо належного дотримання конституційних прав і свобод. До того ж, громадяни та правозахисні організації мають можливість звертатися до міжнародних інституцій, зокрема до Європейського суду з прав людини.

Незважаючи на наявність правових гарантій, реалізація прав і свобод в умовах воєнного стану зазнає низку практичних складнощів. Тобто, за масового внутрішнього переміщення населення та виїзду біженців за кордон, постають проблеми із забезпеченням соціальних та економічних прав. Було введено обмеження свободи пересування, такі як комендантська година, блокпости та заборона виїзду за кордон для чоловіків призовного віку. Втручання у роботу та регулювання діяльності ЗМІ з метою протидії дезінформації, створює занепокоєння щодо звуження простору для публічної дискусії та свободи слова.

Сьогодення в умовах війни стало поштовхом до набуття особливої ваги питання захисту прав людини та громадян, вимагаючи від державного апарату

оперативної адаптації правового регулювання. Дані обставини є не лише викликом, але й перевіркою стійкості демократичних засад у надзвичайних ситуаціях.

Правовий режим воєнного стану не скасовує зобов'язання України у сфері прав людини, а навпаки, підкреслює потребу у правовій визначеності, передбачуваності та контролі за накладеними обмеженнями. Такий підхід сприяє підтриманню суспільної довіри, зміцнює внутрішню єдність і є важливою умовою післявоєнного відновлення демократичного ладу.

Водночас подолання практичних труднощів у реалізації прав людини вимагає як вдосконалення механізмів захисту на національному рівні, так і активнішої співпраці з міжнародними організаціями. У довгостроковій перспективі саме повага до прав і свобод у найскладніші часи стане основою для побудови більш стійкої, справедливої і вільної держави.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2019, № 38, ст.160.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1996 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Пермяков Д. С.
здобувач вищої освіти факультету
забезпечення державної безпеки

Науковий керівник:
Бейкун А. Л.
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
Київського інституту
Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

БЕЗКОНТРОЛЬНЕ ПОШИРЕННЯ ЗБРОЇ ЯК ФАКТОР ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ НОРМАТИВНОЇ УРЕГУЛЬОВАНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЧАСІВ ВІДБУДОВИ

Шлях європейської інтеграції, який вибрало українське суспільство, вимагає від держави систематичних і цілеспрямованих дій для формування правової основи, здатної результативно боротися зі злочинністю та упереджувати її. Одночасно, значною перешкодою для стабільного розвитку

соціальних взаємин в Україні стає зростаюча динаміка та небезпека кримінальних правопорушень, пов'язаних з нелегальним розповсюдженням та незаконним застосуванням вогнепальної зброї, що породжує серйозне суспільне занепокоєння. Результатом таких правопорушень часто виступають травмування та загибель громадян, ризики масових людських втрат тощо.

Аналітичні дані демонструють, що впродовж 2017–2022 років на території України зафіксовано 41 965 кримінальних правопорушень, пов'язаних з нелегальним обігом вогнепальної зброї (відповідно до статей 262, 263, 263[1], 264, 410 Кримінального кодексу України). Паралельно з цим, із використанням вогнепальної зброї та боєприпасів за вказаний часовий проміжок скоєно 4 103 злочинні діяння [1]. За перші три місяці 2023 року вже обліковано 2 067 подібних правопорушень та 334 злочини із застосуванням вогнепальної зброї. Проте, запобіжні заходи щодо таких кримінальних правопорушень та їх розслідування залишаються недостатньо результативними. Зокрема, протягом 2022 року залишилися нерозкритими: 80,5% злочинів за статтею 262 КК України (порівняно з 75% у 2021 році); 25% за статтею 263 КК (порівняно з 11% у 2021 році); 88% за статтею 410 КК (порівняно з 91% у 2021 році); 73% злочинів, скоєних із використанням вогнепальної зброї (порівняно з 20% у 2021 році) [1].

Вищезазначене переконливо вказує на наявність суттєвих проблем у правоохоронній системі України щодо розкриття та розслідування таких злочинів, що, зокрема, обумовлено: застарілістю діючої законодавчої та нормативно-правової бази регулювання обігу вогнепальної зброї; недосконалістю кримінально-правового регулювання; прорахунками в організаційних і тактичних підходах до запобігання злочинам цієї категорії, особливо в забезпеченні оперативного виявлення та вилучення вогнепальної зброї з нелегального обігу; браком сучасного науково-методичного інструментарію для виявлення, попередження та ефективного досудового розслідування таких правопорушень тощо.

Варто підкреслити, що значні корективи до проблематики, яка розглядається, безумовно вносить і воєнний стан, в якому сьогодні перебуває Україна. У цей період і, особливо, в повоєнний час криміногенна обстановка в державі може погіршитися через подальше розширення нелегального обігу вогнепальної зброї, що відбувається на тлі проведення на частині української території масштабних бойових операцій. Насиченість суспільства вогнепальною зброєю сягнула нині найвищого рівня за всю історію незалежності держави і становить істотну загрозу національній безпеці України. Зокрема, на початковому етапі російського вторгнення для забезпечення оборони країни державними структурами було розподілено серед населення десятки тисяч одиниць вогнепальної зброї, включно зі штурмовими гвинтівками [2].

До того ж, у населення знаходиться значний обсяг вогнепальної зброї та боєприпасів, залишених окупаційними силами під час відступу з тимчасово

окупованих територій, а також зброя, боєприпаси та вибухівка, що привозяться військовослужбовцями із зони бойових дій. Така зброя переважно утримується громадянами без передачі до правоохоронних органів. Вона потенційно може опинитися в розпорядженні злочинних елементів та використовуватися для здійснення насильницьких і корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, сприяти посиленню активності злочинних угруповань та організацій. На сьогодні спостерігається інтенсифікація діяльності організованих груп, що спеціалізуються на незаконній торгівлі стрілецькою зброєю, боєприпасами та гранатами.

Для ефективної протидії цьому негативному явищу необхідно встановити чіткі механізми спеціального контролю за обігом вогнепальної зброї, виявлення шляхів її потрапляння до нелегального обігу, ідентифікації та усунення передумов і факторів такої протиправної активності. Існує нагальна потреба у розробці та законодавчому затвердженні принципів державної політики у сфері виробництва, імпорту та обігу вогнепальної зброї, формуванні єдиного державного реєстру легальної вогнепальної зброї та боєприпасів у країні.

І хоч Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України" щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю» від 20.08.2024 року № 3899-IX частково врегульовує питання власності та строкового користування громадянами України певних видів розданої державними органами у перші дні російсько-української війни, знайденої та трофейної вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, все ж таки він ні у якій мірі не знімає питання необхідності комплексного правового регулювання цивільного обігу вогнепальної зброї для громадян України [3].

Питання регулювання обігу вогнепальної зброї та здійснення контролю за цим процесом залишаються актуальними для всіх сучасних держав світу. Цим проблемам приділяється значна увага і на міжнародному рівні [4; 5].

Наразі Україна залишається фактично єдиною європейською державою, в якій досі не прийнято окремого закону, що б комплексно врегульовував обіг вогнепальної зброї. Основні питання, пов’язані з виробництвом, придбанням, зберіганням, обліком, транспортуванням та використанням вогнепальної, пневматичної та холодної зброї, регулюються підзаконними актами Міністерства внутрішніх справ [6 – 8].

Водночас, у науковій літературі неодноразово наголошується на тому, що ці акти не у повній мірі охоплюють ключові аспекти обігу зброї та суперечать принципу правової визначеності [9]. Необхідність прийняття спеціального закону, що регламентував би обіг вогнепальної зброї, зумовлена не лише потребою в організації та державному контролі у цій сфері. Такий нормативно-правовий акт також є ключовим інструментом для підвищення ефективності запобігання та протидії злочинам, передбаченим статтею 263 Кримінального кодексу України. Як зазначають численні експерти, за

відсутності чіткого законодавчого визначення порядку обігу зброї виникають підстави сумніватися у правовій можливості застосування цієї статті на практиці [10, с. 16].

Закон, який має визначати основи державної політики України у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів, повинен передусім вирішувати низку ключових завдань. Серед них – налагодження системного державного контролю за процесами виробництва, імпорту та обігу зброї на території країни. До того ж, важливим аспектом є узгодження зусиль правоохоронних органів з метою підвищення ефективності виявлення та вилучення зброї, боєприпасів і вибухових матеріалів, що перебувають у незаконному обігу, а також протидії контрабандному їх переміщенню. Окрему увагу слід приділити створенню та функціонуванню централізованих інформаційних систем обліку вогнепальної зброї із визначенням уповноважених органів, відповідальних за їх адміністрування.

Окрім зазначених завдань, у межах спеціального закону мають бути чітко сформульовані та уніфіковані поняття, що відображають специфіку обігу вогнепальної зброї. Також необхідно встановити загальні для всіх суб'єктів правовідносин правила, порушення яких повинно тягнути за собою юридичну відповідальність, включаючи кримінальну. Важливою складовою є й внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України та інших нормативно-правових актів, що регламентують окремі аспекти цієї сфери. Нормативна база, створена на підставі такого закону, має стати ефективним інструментом у боротьбі з незаконним обігом зброї та у запобіганні подібним правопорушенням.

Водночас слід зазначити, що на нинішньому етапі розвитку суспільства питання легалізації короткоствольної вогнепальної зброї для громадян залишається предметом тривалих та активних дискусій в українському суспільстві [11].

На сучасному етапі легалізація короткоствольної вогнепальної зброї для цивільного населення, попри багаторічні суспільні дебати в Україні, є передчасною. Такий крок, на нашу думку, може спричинити різке ускладнення криміногенної ситуації в державі. Насамперед необхідно забезпечити ефективний державний контроль над обігом зброї, ліквідувати корупційні ризики у цій сфері та створити прозору і дієву систему обліку.

У межах удосконалення кримінально-правових механізмів протидії правопорушенням, пов'язаним з незаконним обігом вогнепальної зброї та боєприпасів, доцільним є внесення низки змін до Кримінального кодексу України, а саме:

– доповнити перелік обставин, що обтяжують покарання (стаття 67 КК України), положенням про вчинення злочину шляхом незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями, а також використання таких засобів при вчиненні злочину;

– надати кримінально-правову оцінку діям, пов'язаним із незаконним виготовленням, зберіганням, придбанням або збутом складових частин вогнепальної зброї, що є елементами технологічного процесу її виробництва. Крім того, необхідно криміналізувати заволодіння цими компонентами через викрадення, шахрайство, привласнення або зловживання службовим становищем. Зазначені діяння, відповідно до Протоколу ООН (A/RES/55/255) [4], становлять складову поняття «незаконний обіг вогнепальної зброї»;

– внести зміни до статті 263 КК України, доповнивши її приміткою, яка чітко визначає, що гладкоствольна мисливська зброя та відповідні бойові припаси не вважаються предметом злочину за частиною першою статті 263 та статтею 263-1;

– доповнити статтю 263-1 КК України новою частиною четвертою, у якій передбачити звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що добровільно передали органам влади незаконно виготовлену, перероблену чи фальсифіковану зброю, а також незаконно виготовлені боєприпаси, вибухові речовини або вибухові пристрої.

---

1. Генеральна прокуратура України. [Офіційний сайт]. URL : https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html. (дата звернення: 23.04.2025).

2. Забєліна Юлія. Нема жодних ілюзій щодо росії, треба бути готовими до найгіршого – перший заступник голови МВС Євген Єнін. 25 липня 2022. [Інформаційний портал: TELEGRAM]. URL : https://war.telegraf.com.ua/ ukr/intervju/2022-07-25/5711552-enin. (дата звернення: 23.04.2025).

3. Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України" щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю. Закон України від 02.04.2013 № 3899-IX. (*Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2024, № 48, ст.288). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3899-20#Text (дата звернення: 23.04.2025).

4. Про приєднання України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Закон України від 02.04.2013 № 159-VII. (*Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2014, № 10, ст.108). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-18#n2. (дата звернення: 23.04. 2025).

5. Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 31.05.2001. *(Затверджено* Резолюцією 55/255 Генеральної Асамблеї від 31.05.2001*).* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 995_792 #Text. (дата звернення: 23.04.2025).

6. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів. Наказ МВС № 622 від 21.08.1998. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/z0637-98#Text. (дата звернення: 23.04.2025).

7. Про затвердження Інструкції про порядок приймання, зберігання, обліку, знищення чи реалізації вилученої, добровільно зданої, знайденої зброї та боєприпасів до

неї. Наказ МВС № 314 від 31.05.1993. URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-93#Text. (дата звернення: 23.04.2025).

8. Про затвердження Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ. Наказ МВС № 2 від 10.01.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/z0090-22#Text. (дата звернення: 23.04.2025).

9. Катеринчук І. П., Меркулова В. О. Незаконний обіг зброї, бойових припасів або вибухових речовин: напрями реформування кримінального законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. №1, 2017. URL : http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2017/3/9.pdf. (дата звернення: 23.04.2025).

10. Фріс Павло. Щодо кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України). *Юридичний вісник України. Кримінальне право.* № 51-52 (1172-1173). 22-31 грудня 2017 року. С. 16-17. URL : http://lib.pnu.edu.ua:8080/ handle/123456789/4572. (дата звернення: 23.04.2025).

11. Поліщук Ірина. Легалізація зброї в Україні: «за» і «проти» ініціативи. 31 січня, 2020. [Інформаційний портал: 24 TV]. URL : https://24tv.ua/ legalizatsiya_zbroyi_v_ukrayini_plyusi_ta_minusi_legalizatsiyi_zbroyi_n1271694. (дата звернення: 23.04.2025).

Продан А.О.,
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Талдикін О.В.
доцент кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Друга світова війна стала каталізатором для міжнародної спільноти в питанні удосконалення механізму міжнародної безпеки. Але, не зважаючи на це, сучасний світ і наразі стикається з численними збройними конфліктами, що свідчить про актуальність питання ефективного протидіяння воєнним злочинам.

Воєнні злочини визначаються в низці ключових міжнародно-правових документах. Основними з них є: Женевська конвенція 1949 року та Додаткові протоколи [1], [2]; Римський статут міжнародного кримінального суду [3]; IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі [4]; Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі (1945) [5]; резолюції ООН, що формують правову оцінку злочинам під

час війни тощо. Основними ознаками на основі вище зазначених документів, є те що: такі злочини мають місце виключно в умовах збройного конфлікту, становлять грубі порушення міжнародного гуманітарного права, мають умисний характер та спрямовані проти осіб і об'єктів, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права.

«Із приводу поняття воєнного злочину в міжнародному кримінальному праві, незважаючи на велику кількість досліджень, немає єдності думок» [6, с. 98]. Основна увага приділяється не формулюванню загального поняття, а закріпленню заборонених діянь. Це забезпечує гнучкість у реагуванні на різні форми воєнних злочинів, проте ускладнює їх кваліфікацію на національному рівні, де потрібна чітка дефініція складу злочину. Таким чином, з цього твердження випливає проблема відмінності тлумачення поняття та складу злочинна у національних законодавствах. На прикладі, кримінального кодексу України можна зазначити наступне:

Н. Антонюк, М. Мазур вважають, що : «Ст. 438 КК України відсилає не до міжнародного права взагалі, а говорить лише про «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». Тому склад злочину за ст. 438 КК України не можуть утворювати порушення законів та звичаїв війни, які визначені виключно звичаєвим міжнародним правом та/або міжнародними договорами, які Україна не ратифікувала». Узагальнюючи можна зазначити, що на відміну від міжнародних документів, в національних кодексах норми мають бланкетний характер, без деталізованого переліку злочинів, що потребує додаткового тлумачення [7], [8].

«Варто врахувати, також, що: український кримінальний кодекс не пристосований до конструкцій кримінального міжнародного права, що спричиняє проблеми для українських прокурорів у правильній класифікації міжнародних злочинів (наприклад, воєнні злочини можуть класифікуватися як тероризм)» [9, с. 309].

Наступний аспект проблематики є вирішальний фактор кваліфікації воєнного злочину, а саме суб'єктивна сторона злочину, яка полягає у встановлені форми вини, а саме умислу винної особи.

«Суб'єктивна сторона воєнних злочинів може характеризуватися лише прямим умислом у разі вчинення воєнних злочинів із формальним складом і прямим або непрямим умислом у разі вчинення злочинів із матеріальним складом» [10, с. 127]. У міжнародному праві переважна більшість воєнних злочинів вимагає наявності саме прямого умислу: злочинець повинен усвідомлювати факт існування збройного конфлікту, розуміти захищений статус потерпілих осіб і свідомо порушувати відповідні норми. На практиці це створює значні труднощі для кваліфікації воєнного злочину, перш за все: через вимогу наявності беззаперечних доказів наміру, які складно отримати у зоні бойових дій та через варіативність тлумачень, оскільки в залежності від мети одна й та сама дія може кваліфікуватися по різному. Але без наявності чіткого аналізу

суб'єктивної сторони неможливо точно кваліфікувати воєнний злочин, що робить процес кваліфікації надзвичайно складним.

Також, не менш важливим є питання конкуренцію кваліфікації, коли одні й ті самі протиправні діяння можуть бути охарактеризовані за різними статтями законодавства. Основними формами такої конкуренції може бути:

– міжнародно-національна конкуренція, коли виникають розбіжності між визначеннями міжнародних документів та національного законодавства.

– конкуренція між видами міжнародних злочинів;

Чинники, що сприяють конкуренції кваліфікації це : нечіткість юридичних формулювань, відсутність єдиної судової практики. Різниця у санкціях за аналогічні дії. Складність збору доказів та політичний тиск на процес кваліфікації.

Підсумовуючи, можна зазначити, що кваліфікація воєнних злочинів все ще залишається складною проблемою сучасної міжнародної юстиції. Та її вирішення вимагає комплексного підходу, який повинен поєднувати гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами, інноваційні методи розслідування та удосконалення міжнародної співпраці. Подолання існуючих викликів дозволить зміцнити систему міжнародної кримінальної юстиції та запобігти новим порушенням міжнародного гуманітарного права.

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

4. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

5. Статут № 998_201 від 08.08.1945. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/140950_140950

6. Піддубна М.В. Воєнні злочини в кримінальному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 40, т. 2. С. 98-101.

7. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

8. Антонюк Н., Мазур М. Воєнні злочини крізь призму національного та міжнародного кримінального права. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/voenni-zlochini-kriz-prizmu-nacionalnogo-ta-mizhnarodnogo-kriminalnogo-prava.html.

9. Налуцишин В.В., Налуцишин В.В., Налуцишин Р.В. Класифікація міжнародних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 86, ч. 4. С. 305-310.

10. Піддубна М. Суб'єктивні ознаки воєнних злочинів у кримінальному праві України. *Національный юридичний журнал: теорія і практика*. С. 124-128.

Пісклова Ю. С.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ісланкін С. М.
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ УЧАСТІ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

У сучасному кримінальному процесі потерпілий посідає важливе місце як учасник, що безпосередньо зазнав шкоди від злочину. Його активна участь у кримінальному провадженні, зокрема у процесі доказування, має вирішальне значення для досягнення головної мети кримінального судочинства – встановлення об'єктивної істини, забезпечення справедливого покарання винного та захисту прав і законних інтересів осіб, які постраждали від злочину. Проте правове регулювання участі потерпілого в процесуальному доказуванні залишається далеко не бездоганним. На практиці виникає низка проблем, пов'язаних з недостатньою чіткістю процесуального статусу потерпілого, обмеженим обсягом його процесуальних прав та реальних можливостей впливу на хід досудового розслідування й судового розгляду. Актуальності цій темі додає також необхідність гармонізації українського кримінального процесуального законодавства з європейськими стандартами, що передбачають належний рівень забезпечення прав потерпілих. У зв'язку з цим особливої уваги потребує аналіз проблемних аспектів чинної правової регламентації участі потерпілого в доказуванні, визначення основних суперечностей, прогалин та практичних труднощів, а також розробка пропозицій щодо їх подолання.

Правове регулювання участі потерпілого у кримінальному процесуальному доказуванні становить одну з ключових ділянок кримінального процесуального права, від ефективності якої залежить як забезпечення прав та інтересів потерпілої сторони, так і досягнення мети кримінального провадження – встановлення об'єктивної істини. Попри формальне закріплення у Кримінальному процесуальному кодексі України права потерпілого на участь у доказуванні, у тому числі шляхом подання доказів, заявлення клопотань і заперечень, чинне законодавство залишається недостатньо конкретизованим у цій частині [1].

Проблема полягає, зокрема, у тому, що подані потерпілим докази часто

залишаються без належної оцінки з боку органів досудового розслідування або суду. Відсутність чіткого обов'язку таких органів надавати мотивовану оцінку доказам, отриманим від потерпілого, породжує ризик фактичного ігнорування його позиції у справі, що суперечить принципу змагальності сторін. Також не забезпечується повною мірою можливість потерпілого впливати на збирання доказів, оскільки ініціювання слідчих (розшукових) дій перебуває виключно в компетенції органів досудового розслідування, які не завжди реагують належним чином на відповідні клопотання потерпілої сторони. Окремої уваги заслуговує питання доступу потерпілого до матеріалів кримінального провадження в процесі доказування. Законодавство передбачає таке право лише після завершення досудового розслідування, що унеможливлює своєчасне реагування потерпілого на перебіг розслідування та повноцінну участь у формуванні доказової бази. Такий підхід суттєво обмежує можливості захисту його прав, особливо у складних і резонансних справах [2].

Зокрема, чинне кримінальне процесуальне законодавство України не забезпечує потерпілому достатніх механізмів оскарження бездіяльності або необґрунтованих рішень слідчого чи прокурора в частині, що стосується доказування. У підсумку, участь потерпілого у цьому процесі має переважно формальний характер, що суперечить положенням міжнародних стандартів, зокрема практиці Європейського суду з прав людини, який наголошує на необхідності забезпечення реальної участі потерпілої сторони в кримінальному процесі, особливо у випадках тяжких злочинів.

Таким чином, актуальність удосконалення правової регламентації участі потерпілого у кримінальному процесуальному доказуванні є безсумнівною. Необхідним є як перегляд чинного законодавства, так і формування належної судової практики, яка б забезпечувала баланс між ефективністю кримінального переслідування та захистом прав осіб, які зазнали шкоди внаслідок злочину.

1. Мирошниченко Т. М. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 берез. 2018 р., м. Київ. Київ, 2018. С. 88-92.

2. Сіренко О. В. Проблеми процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні. О. В. Сіренко, О. О. Мазурець. Юридичний бюлетень. 2021. Вип. 18. С. 204-211.

3. Кучинська О.П. Щиголь О.В. Окремі проблеми процесуального статусу потерпілого в кримінальному провадженні.

Продан А.О.
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Лавренко Д.О.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з повномасштабним вторгнення рф в Україну, було запроваджено правовий режим воєнного стану, що створив нові реалії для функціонування державних інституцій, зокрема судової системи. Право на судовий захист є критично важливим інструментом для підтримання верховенства права та захисту прав і свобод громадян, навіть в надзвичайних умовах. Тому була термінова потреба в адаптації судочинства до нових реалій.

Рада суддів України зазначала, що права і свободи людини є найвищою цінністю, тому вони повинні захищатися судами незалежно від режиму життєдіяльності держави, а через це погіршення реалізації правосуддя, навіть через воєнний стан, є неприпустимим. Тому на державу покладається обов'язок інтегрувати роботу судів до нових умов, а також забезпечити стабільності судової системи та доступу громадян до правосуддя. Але під час повномасштабного вторгнення судова система опинилась перед низькою критичних проблем, які напряму загрожують її ефективності або реалізації в цілому. До них відносяться:

Перше, це територіальна проблема. Громадяни, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або на території де ведуться активні бойові дії, позбавлені можливості звернутися до суду. А також фізична неможливість багатьох судів функціонувати на таких територіях, що призводить до територіальної підсудності судових справ. Таким чином, відповідно до статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус судів» у разі воєнного стану, коли здійснення правосуддя неможливе з об'єктивних причин, передбачено, що за ухвалою Вищої ради правосуддя або, у разі її неможливості діяти, за розпорядженням Голови Верховного Суду територіальна підсудність справ може бути змінена до іншого суду, який найбільш територіально наближений та здатний здійснювати правосуддя. Особливо актуальним є Закон про відрядження суддів до інших судів у зв'язку з воєнним станом. Верховний Суд переніс 122 суди із зони бойових дій або окупованих районів та окупованої

території в інші регіони країни. 47 судів перенесено з окупованих територій, а 75 – із зони бойових дій [1, с. 264].

Другою перешкодою на шляху реалізації правосуддя в умовах воєнного стану є дефіцит кваліфікованого персоналу. Попри «проблему територій» та непридатність приміщень, усі суди України об'єднувала спільна проблема нестачі суддівського персоналу, яка загострилася під час війни. Якщо до її початку в Україні було понад 2000 вакантних посад і спостерігалася тенденція до звільнення досвідчених суддів11, то під час війни ця проблема загострилася через мобілізацію суддів до військових частин, а також переміщення суддів в інші регіони України та за кордон [2, с. 393]. Таким чином, можна зазначити, що воєнний стан підриває стабільність роботи судів та ускладнює доступ до правосуддя. Як наслідок є те, що особливого розвитку набуває впровадження дистанційного судочинства. Це передбачає можливість забезпечення учасникам процесу безпеку та безперервність судового розгляду.

Під електронним судом варто розуміти підсистему Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи, яка необхідна для забезпечення обміну інформацією між судами та іншими органами судової системи, а також між судами та учасниками судового процесу. Дана система дає можливість учасникам процесу відстежувати рух своєї позовної заяви, сплачувати судовий збір чи інші платежі тощо [3, с. 72].

Підсумовуючи все вище зазначене, можна дійти висновку, що не дивлячись на те, що право на захист гарантовано Конституцією України та не підлягає обмеженню, процесуальне законодавство лише частково враховує реалії воєнного стану, що свідчить про потребу системного регулювання з боку держави. Та не зважаючи на всю проблематику судова система України продовжую функціонувати та забезпечує права і свободи громадян.

---

1. Горбалінський В.В. Задаля Д.К. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 8. С. 263-265. URL : http://lsej.org.ua/8_2022/56.pdf.

2. Кравцова М.О., Дацюк Т.К. Особливості роботи судів в умовах військового стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2022. № 12. С. 390-394. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/74.pdf.

3. Лазар У. В. Здійснення правосуддя в умовах війни. *Юридичний вісник.* 2023. № 1. С. 69-73. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v1_2023/9.pdf.

Сидоренко М.Д.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Чепік-Трегубенко О.С.
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Функціонування органів судової влади в умовах воєнного стану зазнало суттєвих змін, зумовлених новими викликами та загрозами. На початку введення правового режиму воєнного стану, не дивлячись на порушення стабільності правосуддя, тимчасову непрацездатність окремих судів, фізичного руйнування судової інфраструктури та значного кадрового дефіциту, судова система продемонструвала здатність до адаптації навіть у самих складних кризових умовах, зокрема через розширення можливостей електронного судочинства та впровадження дистанційних судових процедур.

Різні аспекти діяльності органів судової влади в Україні, зокрема в умовах воєнного стану, досліджували С. Бобровник, С. Головатий, В. Городовенко, М. Козюбра, А. Колодій, В. Костицький, В. Лемак, А. Лужанський, Н. Оніщенко, О. Петришин, П. Рабінович, А. Селіванов, О. Чепік-Трегубенко, С. Шевчук, Ю. Шемшученко та багато ін. Окрім вказаного вище нині важливим є, зокрема, підготовка на доктринальному рівні до проведення комплексної судової реформи, спрямованої на підвищення ефективності правосуддя, усунення чинників, що впливають на його доступність та якість, а також на посилення інтеграції України в європейський правовий простір. Тож, важливим завданням для держави є забезпечення безперервності судового процесу в умовах воєнного стану в Україні.

Сучасний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх інтенсивне впровадження в усі сфери суспільного життя стали основою для формування інформаційного суспільства [4; 5; 6], а також для створення так званої електронної держави. Розвиток інформаційних технологій у правовій сфері, зокрема в судовому процесі, відіграє визначальну роль для забезпечення безперервності правосуддя в умовах екстраординарних правових режимів. Одним із найбільш важливих напрямів такого розвитку є електронне судочинство, що має технологічні можливості підвищити доступність та оперативність судових процесів, знижуючи негативні наслідки, спричинені

надмірним навантаженням на суддівську систему і фізичними перешкодами для доступу до судів.

В умовах повномасштабного збройного конфлікту, коли судова система зазнає значного стресу через постійне зростання кількості справ, необхідність підтримання правопорядку та забезпечення прав і свобод громадян стає ще більш актуальною [1, с. 247; 3]. Наразі судова система України стикається з численними викликами, зокрема з кадровим дефіцитом, недостатнім технічним забезпеченням судів, а також з необхідністю швидкої адаптації до нових умов, що виникають в умовах воєнного стану. У цьому контексті електронне судочинство виступає як інструмент, здатний забезпечити безперервність судового процесу, підвищити доступність правосуддя та зменшити бюрократичні перешкоди.

Розвиток електронного судочинства в Україні є важливим кроком до реформи судової системи, оскільки воно дозволяє істотно змінити традиційний підхід до правосуддя, орієнтуючи його на більш оперативний, прозорий та доступний для громадян формат правосуддя. В умовах воєнного стану, коли фізичне відвідування судових установ може бути небезпечним або інколи взагалі неможливим, використання цифрових технологій для здійснення судових процедур є необхідним для забезпечення прав і свобод громадян, а також для підтримання стабільності судової системи.

Згідно з дослідженнями, впровадження електронного судочинства в умовах війни дає можливість зменшити ризики, пов’язані з фізичними пошкодженнями інфраструктури судів, а також забезпечити оперативність розгляду справ, у тому числі через дистанційне проведення судових засідань. Водночас, незважаючи на очевидні переваги, цей процес стикається з рядом труднощів, які потребують негайного вирішення. Однією з основних проблем є недосконаліть наявної нормативно-правової бази, яка досі містить норми, що ускладнюють впровадження та ефективне функціонування системи електронного судочинства. Зокрема, до таких проблем відносяться вимоги щодо обов’язкового дублювання документів у паперовій формі, що суттєво знижує ефективність електронного документообігу та збільшує адміністративне навантаження на суддів і учасників процесу [7, с. 37].

Не менш важливим є питання ефективності електронного повідомлення учасників процесу через електронні канали комунікації, що є ще однією суттєвою перешкодою для повноцінного впровадження електронного судочинства. Хоча законодавство України дозволяє використовувати електронні кабінети для повідомлень учасників справ, на практиці ця система стикається з проблемами щодо належного інформування осіб про подальші етапи розгляду справи. Технічні проблеми, які виникають при використанні електронної пошти та е-кабінетів, а також низька залученість державних органів до використання системи Е-суд, обмежують її потенціал.

Ще одним важливим аспектом є недостатня довіра громадян до електронних послуг, що значно знижує рівень залученості населення до

використання сучасних технологій. Це є наслідком інерції суспільства, яке, не маючи достатнього досвіду взаємодії з цифровими сервісами, не готове активно використовувати такі інструменти в повсякденному житті. З цієї причини важливо проводити активну інформаційну кампанію, спрямовану на пояснення громадянам переваг електронного судочинства, а також на навчання їх використанню новітніх технологій.

Крім того, є необхідність у покращенні технічного забезпечення судових установ, включаючи оснащення суддів сучасним обладнанням та програмним забезпеченням, що відповідає вимогам електронного судочинства. Для ефективної роботи цієї системи потрібно забезпечити належний рівень безпеки даних, що передаються через електронні канали, зокрема для захисту персональних даних учасників процесу [2]. Це питання набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, коли гарантування безпеки електронних комунікацій є критично важливим.

Іншою важливою проблемою є недосконале законодавче врегулювання процедури направлення справ до апеляційних та касаційних інстанцій в електронній формі. Законодавчі обмеження, що стосуються відсутності обов'язковості електронного документообігу для певних категорій справ, також створюють перешкоди для реалізації потенціалу електронного судочинства в повному обсязі. Це питання потребує своєчасного перегляду з метою оптимізації процесуальної моделі, що сприятиме більш ефективному функціонуванню системи судочинства.

Підсумовуючи, зауважимо, що забезпечення безперервності судового процесу в умовах воєнного стану потребує значного удосконалення існуючої нормативно-правової бази та активного впровадження електронного судочинства. Це стане можливим лише за умови комплексного підходу, що включатиме технічне переоснащення судових установ, розширення функціоналу системи електронного судочинства, усунення законодавчих бар'єрів та підвищення довіри громадян до електронних сервісів.

---

1. Гаврилюк О., Катеринчук Л. Людиноцентрична дискреція судової влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 248-256.

2. Отрош І. Чи була судова реформа в Україні успішною до припинення фінансування USAID. 13 лютого 2025 р. URL : https://sud.ua/uk/news/blog/323146-byla-li-sudebnaya-reforma-v-ukraine-uspeshnoy-do-prekrascheniya-finansirovaniya-usaid.

3. Українець О. Б. Легітимність судової влади: теоретико-методологічні аспекти її оцінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2023. Вип. 78(2). С. 342-347.

4. Чепік-Трегубенко О. С. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 183-188.

5. Чепік-Трегубенко О. С. До питання правової безпеки у сучасних реаліях України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.) ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-

т внутр. справ, 2025. Ч. І. С. 161-163.

6. Чепік-Трегубенко О. С. Інформаційна система суспільства: теоретико-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2015. №. 2 (3). С. 117-122.

7. Ясинок М. М., Котвяковський Ю. О. Електронний суд у цивільному судочинстві України. *Приватне та публічне право*. 2023. № 1. С. 36-42.

Продан А.
здобувачка вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Лебедєва Ю. В.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ

Права людини є фундаментальною цінністю сучасного суспільства, забезпечення яких, гарантується як на національному, так і на міжнародному рівні. Але війна, як феномен історії сьогодення, ставить під загрозу захист цих прав. Оскільки воєнні дії і збройні конфлікти створюють постійні виклики для дотримання гуманітарного права та захисту цивільного населення, військовополонених та біженців, особливо гостро постає питання для міжнародного співтовариства щодо вдосконалення механізму їх реалізації.

Збройна військова агресія призводить до вбивств, тілесних ушкоджень, викрадення людей на захоплених територіях, примусового вивезення, катування, нелюдського поводження, зґвалтування та інших форм насильства, що є прямими порушеннями основоположних прав людини [1, с. 324].

На сьогодні у досліджуваній сфері склалася ціла система міжнародних нормативно-правових актів. До базових нормативно-правових актів відносяться Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародний пакт про економічні та культурні права людини 1966 року та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року. Вони визначають загальні права людини на міжнародному рівні та слугують стандартом, відповідно до якого країнами закріплюються та гарантуються права і свободи людини на національному рівні [2, с. 30].

У свою чергу, міжнародні органів, діяльність яких спрямована на захист прав людини в умовах війни, можна класифікувати на: 1) міжнародні

органи, що діють у рамках угод з прав людини, складаються з незалежних експертів або представників урядів і приймають загальні рекомендації; 2) міжнародні несудові органи для контролю за дотриманням угод щодо прав людини, що складаються з експертів та фахівців і приймають конкретні рекомендації, обов'язковість яких базується на моральному авторитеті міжнародного органу; 3) міжнародні юрисдикційні органи несудового чи судового характеру щодо захисту прав людини, що виносять обов'язкові рішення і можуть забезпечити виконання цих рішень [3, с. 169].

Тобто, до міжнародних органів, що покликані захищати права людини в умовах війни, належать: 1) Організація Об'єднаних Націй, зокрема: Рада Безпеки ООН – може приймати резолюції, що регламентують права людини та має повноваження запроваджувати санкції або миротворчі операції; Рада ООН з прав людини – створює спеціальні місії з розслідування порушень та формує міжнародно правову базу у сфері прав людини; Управління Верховного комітету ООН з прав людини – здійснює моніторинг ситуацій, готує доповіді та надає технічну допомогу; 2) Регіональні інституції з захисту прав людини, зокрема: Рада Європи – забезпечує дотримання Європейської конвенції з прав людини. Європейський суд з прав людини – незалежний судовий орган, до якого можуть звертатися особи, які вважають, що їхні права були порушені державою; 3) Міжнародний кримінальний суд, що є постійним органом, який розслідує та судить осіб за найтяжчі міжнародні злочини: геноцид, злочини проти людяності, злочин агресії та воєнні злочини; 4) Інші механізми, до яких можна віднести міжнародні гуманітарні організації (наприклад Комітет Червоного Хреста), що захищають цивільне населення або військово полонених та надають відповідну допомогу.

Доречним буде зазначити, що проблематика захисту прав в умовах війни пов'язана з декількома аспектами. По-перше, це обмеження до правосуддя. Постраждалі не завжди можуть звернутися до суду, бо у багатьох випадках внутрішні суди не функціонують, а міжнародні потребують значного часу на розгляд справи. По-друге, основною жертвою агресії стає цивільне населення, яке піддається обстрілам, примусовим переселенням, насильству, через що, збирання доказів та фіксування порушень стає проблематичним. По-третє, дії можуть бути заблоковані вето постійного члена Ради Безпеки та політизацією міжнародного права. По-четверте, часом воюючі сторони перешкоджають гуманітарним місіям або використовують їх, як інструмент тиску. По-п'яте, інформаційна війна, що сприяє дезінформації, ускладнюю перевірки фактів та становить загрозу правозахисникам і журналістам, які фіксують злочини. Та остання, найважливіша перешкода, це не підписання або фактичне невизнання міжнародних конвенцій.

Підсумовуючи, можна зазначити, що війна створює дуже складні умови для захисту прав людини. Водночас саме в таких обставинах постає особлива потреба у функціонуванні ефективних міжнародних і національних механізмів захисту прав людини. Міжнародне гуманітарне право та

міжнародне право прав людини утворюють єдину систему, покликану забезпечити баланс між вимогами безпеки та дотриманням людської гідності. Саме тому важливо досліджувати не лише проблематику масових порушень прав людини, а й провадити структурні, правові та політичних реформи.

1. Дорошенко В.А. Правові механізми захисту прав людини під час війни/ Юридичний науковий електронний журнал. № 2/2023. С. 323-326. URL : http://www.lsej.org.ua/2_2023/74.pdf.

2. Давиденко П. О. Механізм забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану : дис. … д-ра філософії. Харків. 2023. С. 226. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19929/1/Davydenko_dys.pdf.

3. Ромців О. Міжнародно-правові механізми захисту прав та свобод людини в умовах війни: практика ЄСПЛ/ Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». №6. 2023. С. 168-172. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/31.pdf.

Ситнікова А. О.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ісланкін С. М.
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ДОМАШНІЙ АРЕШТ

Домашній арешт є однією з альтернативних форм запобіжних заходів у кримінальному провадженні, що спрямована на забезпечення належної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого без застосування надмірних обмежень їхніх прав та свобод. У сучасних умовах розвитку правової системи України застосування заходів, що мінімізують втручання в особисте життя особи, набуває особливого значення, адже однією з основних цілей правосуддя є забезпечення балансу між суспільним інтересом і захистом прав людини.

Відповідно до чинного законодавства, а саме частини першої статті 181 Кримінального процесуального кодексу України, домашній арешт передбачає обов'язок підозрюваного чи обвинуваченого перебувати у визначеному місці проживання протягом встановленого судом строку. За потреби може бути застосоване технічне забезпечення контролю за виконанням такого заходу, зокрема електронні браслети. Домашній арешт може бути встановлений як на цілодобову присутність у приміщенні, так і лише на певний час доби, що

визначає суд у своїй ухвалі [1]. Таким чином, цей запобіжний захід поєднує риси примусового обмеження свободи пересування та поваги до приватного життя особи.

Обрання домашнього арешту можливе лише за умови дотримання загальних підстав для застосування запобіжних заходів, встановлених статтею 177 КПК України [1]. Зокрема, йдеться про існування ризиків, що підозрюваний чи обвинувачений може переховуватися від органів досудового розслідування або суду, впливати на потерпілих чи свідків, знищувати або приховувати докази, а також вчиняти нові кримінальні правопорушення. При виборі саме домашнього арешту слідчий суддя має оцінити ступінь ризику, індивідуальні характеристики особи, її вік, стан здоров'я, наявність постійного місця проживання, родинні зв'язки, наявність роботи чи навчання.

На відміну від особистого зобов'язання або застави, домашній арешт супроводжується реальними фізичними обмеженнями свободи пересування, що робить його більш суворим запобіжним заходом, однак менш суворим порівняно з триманням під вартою. При цьому домашній арешт забезпечує особі можливість залишатися в домашньому середовищі, підтримувати контакти із сім'єю, продовжувати певну трудову діяльність (за дозволом суду), що відповідає загальновизнаним стандартам захисту прав людини.

Особливістю застосування домашнього арешту в Україні є необхідність технічного забезпечення ефективного контролю за його виконанням. Хоча законодавець передбачив можливість використання електронних засобів нагляду, на практиці забезпечення електронними браслетами залишається серйозною проблемою через обмежене фінансування і технічну недостатність. За даними Міністерства юстиції станом на 2018 рік кількість наявних пристроїв була недостатньою для належного контролю за всіма особами, яким був обраний домашній арешт.

Крім технічних труднощів, існують також проблеми нормативного характеру. Зокрема, КПК України не визначає чітких правил стосовно умов проживання осіб, які перебувають під домашнім арештом, якщо вони не мають власного житла або проживають у житлі, що їм не належить. Відсутність таких норм ускладнює практику застосування запобіжного заходу та може призводити до порушення як прав особи під арештом, так і прав третіх осіб.

Не менш важливою проблемою є недостатність єдності судової практики щодо встановлення умов домашнього арешту. З аналізу судових рішень випливає, що одні суди обмежуються забороною залишати житло, тоді як інші вводять заборони на спілкування з певними особами, користування телефонами або Інтернетом, що свідчить про відсутність чітких критеріїв пропорційності та необхідності таких обмежень.

Значний вплив на розвиток правового регулювання домашнього арешту в Україні мають міжнародні стандарти, закріплені в практиці Європейського суду з прав людини. Наприклад, у справі «Харченко проти України» (2011 рік) Суд наголосив, що будь-яке позбавлення свободи,

включно з обмеженням у вигляді домашнього арешту, має бути обґрунтованим, законним і пропорційним поставленим цілям. У рішенні зазначалося також, що держава повинна забезпечити належні умови для контролю за дотриманням таких заходів, щоби мінімізувати ризики свавільного обмеження прав особи [5].

Міжнародний досвід свідчить про те, що домашній арешт може бути ефективною альтернативою триманню під вартою за умови належного контролю і чіткого регулювання його застосування. Тобто, у Франції домашній арешт застосовується поряд із іншими запобіжними заходами, включаючи електронний моніторинг, а в Іспанії передбачена можливість часткової свободи пересування для осіб, що працюють або навчаються, за окремим дозволом суду.

У контексті реформування кримінального процесу в Україні необхідним є вдосконалення законодавчого регулювання застосування домашнього арешту. Серед першочергових заходів варто назвати збільшення фінансування для придбання технічних засобів контролю, розробку єдиних стандартів судової практики стосовно визначення умов арешту та розробку процедур для випадків, коли особа не має власного житла.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що домашній арешт є важливою складовою системи запобіжних заходів у кримінальному процесі України. Його правильне застосування дозволяє одночасно досягати цілей кримінального судочинства та забезпечувати дотримання фундаментальних прав людини. Проте реалізація потенціалу цього інституту можлива лише за умови належного законодавчого забезпечення, достатнього технічного оснащення органів контролю та уніфікації судової практики.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (зі змінами станом на 2019 р.).

2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР.

3. Рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2018 року №11-р/2018.

4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 червня 2016 року № 4.

5. Харченко проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 10 лютого 2011 року.

6. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 12.01.2018 р. у справі №757/1217/18-к.

7. Бортнік Н.П. Домашній арешт у системі запобіжних заходів кримінального процесу: теоретико-правові аспекти // Часопис Київського університету права. 2018. № 2. С. 163–167.

Карина Соколова
студентка ННІ права
та інноваційної освіти,

Науковий керівник:
Дар'я Лавренко
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДПИС У ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Тема електронного підпису є надзвичайно актуальною на сьогодення. Ми живемо у світі технологій, де багато речей можна робити онлайн і не витрачати на це зайвий час, це зручно і практично, адже можна виконати певні дії із документами в будь-який час та місці. Зараз відбувається цифровізація юридичної сфери, а саме активно впроваджують електронні сервіси: судові портали, державні реєстри, онлайн-консультації тощо. Тут і виникає потреба у електронному підписі, адже завдяки йому зберігається цілісність та юридична сила документа. Таке застосування стало ключовим елементом документообігу та підтверджується тим, що законодавча база України визнає кваліфікований електронний підпис юридично рівнозначним власноручному. Наразі така практика у юридичному документообігу є найбільш зручною і дає змогу не витрачати час на друк, пересилання поштою та зберігання паперових варіантів документів, проте варто зазначити, що в Україні повного переходу на електронні документи ще не відбулося, але з кожним роком це набуває більшої популярності та практичного застосування.

Чинність електронного підпису регламентується Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг», він встановлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів. Варто зауважити, що органи виконавчої влади в межах їх повноважень, які визначені законом, реалізують державну політику щодо документообігу. Така діяльність спрямована на реалізацію єдиної системи, забезпечення прав та законних інтересів суб`єктів, технологій оброблення, одержання, зберігання, знищення тощо. Взагалі тема електронного підпису походить від теми електронного документу (ст. 5) під цим поняттям визначається документ, котрий зафіксован в електронному вигляді та включає обов`язкові реквізити, котрі визначаються законодавством. Важливо те, що він має однакову законодавчу силу як і писемний документ, але при цьому є більш зручним у використанні, адже його з легкістю можна переробити, насдіслати та інші дії, проте такий вид документування в наш час є набагато зручнішим і швидшим.

Електронний підпис один з найважливіших етапів в електронному документообігу, адже його накладанням завершується створення такого документу, проте його використання має бути погоджене з суб`єктами. Зазвичай для них це зручно та практично, тому більшість людей обирають такий спосіб. Важливо, що він є надійним та зручним інструментом праці, тому можна не хвилюватися за безпеку своїх особистих даних. Підтвердження цьому є те, що він регламентується чинним законодаством.

Основний етап розвитку та використання електронного підпису припав на період введення карантину у 2020 році, саме через обмеження пересування осіб це стало популярно та відкрило нам нові можливості, бо ці незручності з вірусом стали фундаментом для такого виду документів, які потребували електронний підпис. Можемо сказати, що цей вихід був єдиним, щоб продовжувалася робота начальних закладів, компаній, заводів тощо. Тобто завдяки цьому впровадженню з`явилися нові можливості, котрі дійсно стали незамінними на сьогодні. Звичайно, що й досі є писемний варіант підпису, але з кожним роком набуває більшої популярності онлайн сервіси, наприклад, зараз через впровадження військового стану на території України можна взяти шлюб через застосунок Дія, це справді практично та швидко.

Отже, використання електронного підпису є вдалою альтернативою писемного варіанту та завершенням електронного документу. Завдяки цьому є можливість працювати на дистанційному форматі, не витрачати на підпис, а робити це швидко, зручно, а головне безпечно. Він є фундаментальною ознакою електронного документообігу. Основний період його розвитку припав на карантин у 2020 році й із цього моменту почалося вдосконалення, котре триває досі. В Україні ще не повністю здійснився перехід на електронну систему, проте з кожним роком її використання набуває більшої популярності. Актуальність такого виду підпису буде тільки прогресувати, що буде базуватися саме на розвитку технологій, впровадження електронного обліку та документообігу. Важливим є те, що це регламентується законом і має таку ж саму юридичну силу, тому глобальних проблем з його використання немає, зазвичай, вони можуть виникнути у людей, котрі не розуміються на технологіях.

---

1. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 31.05.2005 №851-IV. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2003, №36, ст. 4/

2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 31.05.2005 №851-IV. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2003, №36, ст. 5.

3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 31.05.2005 №851-IV. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2003, №36, ст. 6.

4. Верес І. Правове регулювання електронних підписів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. ст. 11-14.

5. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних

заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 №1236, Київ.

6. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України. *Відомості Верховної Ради України,* 2017, №45, ст. 400.

7. Крикавська І.В. Актуальні питання правового регулювання використання електронного підпису. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 11. 2021. С.447-449.

Срібна В.С.
здобувач вищої освіти факультету
економіки та соціальних комунікацій

Науковий керівник:
Ярошевська Т.В.
професор кафедри
соціально-психологічних
і гуманітарних дисциплін
Дніпровського державного
технічного університету,
доктор юридичних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУСПІЛЬСТВА

Психологічне здоров'я є невід'ємною частиною загального добробуту людини та запорукою її повноцінного існування в суспільстві. В умовах стрімких соціальних змін, глобальних викликів та кризових явищ питання збереження психологічного здоров'я набуває особливої актуальності. Сучасне суспільство характеризується прискореним темпом життя, інформаційним перевантаженням та іншими факторами, що створюють додаткове навантаження на психіку людини.

Психологічне здоров'я – це стан добробуту, при якому людина може протистояти стресу, продуктивно працювати й робити внесок у своє суспільство [1,с.3]. Ключовими компонентами психологічного здоров'я є: емоційний, психологічний та соціальний добробут.

Численні дослідження підтверджують тісний взаємозв'язок між психологічним та фізичним здоров'ям. Хронічний стрес призводить до підвищення рівня кортизолу, що може стати причиною багатьох фізіологічних проблем, включаючи серцево-судинні захворювання, зниження імунітету та метаболічні порушення.

Сучасне суспільство характеризується легким доступом до інформації, що створює феномен інформаційного перевантаження. Дослідження показують, що надмірне споживання інформації може призводити до

виснаження, підвищеної тривожності та зниження здатності до прийняття рішень [2,с.150-152]. Цифровізація та поширення соціальних мереж створюють нові виклики для психологічного здоров'я.

Економічні кризи, безробіття та соціальна нестабільність є значними стресорами, що негативно впливають на психологічне здоров'я. В періоди економічної нестабільності спостерігається зростання показників депресії, тривожних розладів та суїцидальної поведінки [3,с.20-25]. Нерівність доходів та соціальна нерівність також пов'язані з погіршенням психологічного здоров'я.

Пандемії, військові конфлікти, природні катастрофи та інші глобальні кризи створюють колективні травматичні переживання, що впливають на психологічне здоров'я цілих спільнот. Під час пандемії COVID-19 спостерігалося значне зростання поширеності тривожних розладів та депресивних станів у глобальному масштабі [4,с.1705-1707]. Дослідження наслідків військових конфліктів показують, що посттравматичний стресовий розлад розвивається не лише у безпосередніх учасників бойових дій, але й у цивільного населення, яке перебуває в зоні конфлікту

Науково обґрунтовані практики для підтримки психологічного здоров'я включають: практики усвідомленості або іншими словами медитації демонструють ефективність у зниженні рівня стресу, тривожності та симптомів депресії. Регулярна фізична активність та здоровий сон є потужним чинником підтримки психологічного здоров'я. Порушення сну пов'язані з підвищеним ризиком розвитку психічних розладів, а терапія, спрямована на покращення сну, демонструє позитивні результати в лікуванні депресії та тривожних розладів.

Впровадження програм профілактики та раннього втручання демонструє значну економічну ефективність. За даними ВООЗ, кожен долар, інвестований у лікування поширених психічних розладів, приносить чотири долари повернення шляхом покращення здоров'я та продуктивності.

Отже, психологічне здоров'я є важливим компонентом загального добробуту людини та запорукою сталого розвитку суспільства. Сучасні виклики, такі як інформаційне перевантаження, соціально-економічна нестабільність та глобальні кризи, створюють значний тиск на психологічне здоров'я людей. Інвестиції в охорону психологічного здоров'я є економічно обґрунтованою стратегією, що приносить значні покращення для всього суспільства. Формування стабільності на індивідуальному та колективному рівнях є ключовим завданням для забезпечення сталого розвитку в умовах невизначеності та постійних змін.

1. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). Психічне здоров'я: посилення нашої відповіді. Інформаційний бюлетень. 2018.

2. Bright L. F., Kleiser S. B., Grau S. L. Too much Facebook? An exploratory examination of social media fatigue. Computers in Human Behavior. 2015. №44. С. 148-155.

3. Cohen S., Janicki-Deverts D., Doyle W. J., Miller G. E., Frank E., Rabin B. S., Turner

R. B. Chronic stress, glucocorticoid receptor resistance, inflammation, and disease risk. Proceedings of the National Academy of Sciences. 2012. №109(16). С. 5995-5999.

4. Santomauro D. F., Herrera A. M. M., Shadid J., Zheng P., Ashbaugh C., Pigott D. M., Ferrari A. J. Global prevalence and burden of depressive and anxiety disorders in 204 countries and territories in 2020 due to the COVID-19 pandemic. The Lancet. 2021. №398(10312). С. 1700-1712.

Стрельцова О. І.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ісланкін С. М.
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВИКЛИКИ ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. За час широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію України військами окупантів була вчинена велика кількість злочинів, серед яких: катування полонених осіб;вбивство мирного населення (в тому числі і масові), викрадення представників органів місцевого самоврядування; незаконна депортація та переміщення українських дітей з окупованих територій України; зґвалтування, тощо – ці дії є порушенням норм міжнародного гуманітарного права і відносяться до воєнних злочинів, які знаходяться в межах компетенції національного та міжнародного права.

Ключові слова: *злочин проти людяності, Римський статут міжнародного кримінального суду, кримінальна відповідальність, кваліфікація злочинів, депортація, розслідування, правосуддя, механізми відповідальності.*

Постановка проблеми та її актуальність. Збройна агресія росії супроводжується скоєнням на території України численних злочинів, які не мають строків давності. За ці дії мають бути притягнуті до відповідальності, як найвище керівництво рф, так і виконавці злочину агресії. Тому найгострішим постає питання розробки та впровадження механізму притягнення до відповідальності винних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зараз актуальними є наукові дослідження в сфері злочинів проти людяності, вчинених в Україні, їх розслідування та розгляд в Міжнародному кримінальному суді. Над питаннями злочинів проти людяності, воєнними злочинами працювало багато науковців, серед яких: Є. О. Романенко, В. В. Гуцол, В. О. Шевченко, А. В. Щеголь, Є. В. Щербань та інших. Дослідження зазначених авторів підкреслюють значимість питання притягнення до відповідальності за

злочини проти людяності в Україні в контексті міжнародного кримінального права та практики Міжнародного кримінального суду. Однак, для здійснення покарання винних у злочинах проти людяності потрібне більш детальне висвітлення перешкод, що існують для притягнення до відповідальності за злочин агресії, вчинений щодо України.

Виклад основного матеріалу. Римський статут Міжнародного кримінального суду є базовим правовим документом, який регулює сферу злочинів проти людяності:вбивство, поневолення, депортація, катування, зґвалтування та інші дії, які несуть страждання, психологічну травму чи шкоду фізичному здоров'ю [1], які можуть відбуватися в мирний час і під час збройних конфліктів і це відрізняє їх від воєнних злочинів. Ці дії мають бут вчинені в рамках систематичного або широкомасштабного нападу на цивільне населення, щоб попасти під кваліфікацію злочинів проти людяності. На зараз в Україні фіксуються численні повідомлення злочини проти людяності: обстріли та напади на цивільне населення;вбивства та насильницькі зникнення; катування та нелюдське поводження; примусове переміщення цивільного населення [2]. Для притягнення до відповідальності за ці нелюдські злочини необхідні розслідування, докази і судові розгляди, але відсутність чіткого законодавства щодо злочинів проти людяності у Кримінальному кодексі України є величезною проблемою [3].

Наразі, українська юридична спільнота веде дискусії стосовно того як кваліфікувати виявлені злочини: як злочини проти людяності чи геноцид. Встановлення мотиву їх вчинення буде визначальним. На нашу думку, ці злочини мають кваліфікуватись в нерозривній сукупності.

Злочини вчинені рф в Україні підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, окрім злочину агресії. Завдяки небайдужості і зверненням до міжнародного суду 42 держав учасниць Римського Статуту, було відкрито розслідування справи, під час якої триває співпраці Міжнародного кримінального суду, Генеральної прокуратури України, Національними органами, Євроюстом, що було врегульовано Кримінальним процесуальним кодексом України (2022 році). Перші рішення Міжнародного кримінального суду стосовно злочинів рф в Україні вже прийняті і в результаті видано ордери на арешт президента рф Володимира Путіна та уповноваженої при президентові рф з прав дитини Марії Львової-Бєлової. Отже, під час їх перебування в одній із країн-учасниць Римського Статуту вони будуть заарештовані і передані під слідство. У Раді Європи обговорюється активно варіанти реального покарання винних осіб і зокрема питання виключення членства росії в ООН та Радбезі, що значно спростило впровадження механізму притягнення керівництва країни-агресора до кримінальної відповідальності.

В своїй роботі Міжнародний кримінальний суд стикається з багатьма проблемами при розслідуванні злочинів проти людяності серед яких: ризики для персоналу Міжнародного кримінального суду під час збору доказів і

проведення розслідувань безпосередньо в зоні конфлікту; погрози на адресу свідків і потерпілих; збір достатніх і достовірних доказів через руйнування інфраструктури, відсутність документації, ідентифікації та збереження доказів; доведення безпосередньої участі та відповідальності конкретних осіб у злочинах проти людяності.

Для вирішення питань переслідування та покарання відповідальних за злочини є ратифікація Римського статуту Україною, що забезпечить національним кримінальним органам можливість переслідувати та притягувати до відповідальності осіб, які вчинили злочини проти людяності на території України або проти українців у будь-якій точці світу. Крім того, для відповідності законів України міжнародним стандартам необхідно внести в Кримінальний кодекс України відповідні положення про злочини проти людяності [4], що і було в подальшому зроблено. Тобто, згідно із Законом № 4012-IX від 09.10.2024, у Кримінальному кодексі України з'явилася нова стаття 442-1 «Злочини проти людяності».

Тож, варто зазначити, що питання відповідальності та переслідування за злочини проти людяності в Україні потребує багатостороннього підходу: зміцнення міжнародного співробітництва; посилення можливостей національних правових систем; забезпечення безпеки потерпілих та свідків; інформаційно-освітнецькі кампанії громадськості для пропаганди стійкої політичної прихильності до зусиль у сфері правосуддя та притягнення до відповідальності за злочини.

Висновки. На нашу думку,значна кількість кримінальних військових злочинів країни агресора вчинена з метою приниження честі та гідності людини, знищення нації та для демонстрації панування однієї нації над іншою нацією. Обсяги порушень свідчать про нагальну потребу в механізмах правосуддя для боротьби з цими серйозними порушеннями прав людини. І для цього потрібно: налагодити співпрацю з міжнародними та національними органами для обміну доказами та ресурсами, необхідними для ефективного розслідування та судового переслідування; стабілізувати дипломатичні відносини між країнами; привести національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів; гарантувати захист та підтримку потерпілих та свідків протягом судового процесу; впровадити механізм відшкодування шкоди та реабілітаційні програми для задоволення потреб жертв.

Проведений правовий аналіз статей КК України дає підстави стверджувати, що Україна готова притягнути до кримінальної відповідальності винних за злочини проти людяності застосувавши розділ II, III і IV, але для ефективної реалізації потребуються спільні зусилля з боку національних та міжнародних організацій для забезпечення ефективної відповідальності та притягнення винних до відповідальності за злочини проти людяності в Україні.

Сподіваємося, що міжнародною спільнотою буде реалізована робота трибуналу для притягнення рф до відповідальності за злочин агресії, вчинений

щодо України.

1. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16 січ. 2002 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 21.04.2025).

2. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. Рада з прав людини. П'ятдесят друга сесія. 27 лютого – 31 березня 2023.A/HRC/52/62. URL : https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine /A_HRC_52_62_UA.pdf(дата звернення: 21.04.2025).

3. Щербань Є. В. Проблеми визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду на національному рівні. Невідкладні заходи з протидії російської агресії з Криму: політичні, юридичні, економічні, управлінські та соціальні аспекти: збірник науково-практ. конфер. /Національна академія державного управління при Президентові України, Представництво Президента України в АРК (м. Київ, 4 вересня 2018 р.). Київ, 2019. С. 169-172.

4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 5 жовт. 2023 р. URL : https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 21.04.2025).

Дана Степанюк
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Вікторія Савіщенко
професор кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕРОР (БУЛІНГ) У КОЛЕКТИВІ ПІДЛІТКІВ

В останні роки проблема булінгу серед підлітків стала однією з найактуальніших, у зв'язку з тим, що булінг часто спричиняє зниження успішності учнів, їх емоційні та невротичні проблеми, а також ескалацію агресії та суїцидальних нахилів серед дітей. Це зумовлює важливість попередження випадків жорстокості серед неповнолітніх та стає пріоритетним завданням педагогів-психологів загальноосвітніх закладів освіти.

У зв'язку з поширенням цифрових технологій, булінг стає не лише явищем у шкільних колективах, але й віртуальним, що додає нові форми психологічного тиску на підлітків. Це вимагає комплексного вивчення як традиційних, так і нових проявів психологічного терору. Булінг у підлітковому

середовищі може призвести до формування деструктивних соціальних стосунків, погіршення морально-етичних цінностей серед молоді. Вивчення психологічних аспектів булінгу дозволить сприяти формуванню більш здорових соціальних норм та створенню безпечного середовища для розвитку молоді.

Проблемі психологічного терору (булінгу) у колективі підлітків присвячено праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, а саме: Н. І. Божко, Т. П. Голованової, Ю. В. Градової, Т. М. Єльчанінової, О. А. Калганової, А. С. Кваші, В. С. Козельського, В. А. Крисько, Н. В. Лалак, О. О. Назаровової, Ю. В. Підвальної, М. В. Приходько, Є. М. Ситої. Така увага до дослідження психологічного терору в колективі підлітків свідчить про необхідність розуміння соціально-психологічних процесів в групах підлітків, а також створення більш ефективні механізми боротьби з булінгом, враховуючи не лише фізичну, але й психологічну складову цього явища.

Основними характеристиками булінгу є агресивний намір, нерівність сил між агресором і жертвою, а також повторюваність дій. Булінг також супроводжується значним психологічним тиском, що може призвести до серйозних емоційних розладів, зниження самооцінки та соціальної ізоляції жертви. Однією з ключових проблем є відсутність вчасного втручання, оскільки жертва часто не може самостійно протистояти насильству, а агресор продовжує свої дії до зовнішнього втручання. Соціальна нерівність, стереотипи, сімейне оточення та поведінка однолітків є важливими соціальними чинниками, які сприяють розвитку булінгу. Булінг може бути наслідком не тільки агресивної поведінки агресора, але й соціального середовища, яке толерує або навіть підтримує таку поведінку. До того ж, психологічні фактори, такі як низька самооцінка агресора, травматичний досвід, а також безкарність у соціальних мережах, можуть посилювати агресивну поведінку. Інтернет і соціальні мережі створюють нові можливості для булінгу, зокрема в вигляді кібербулінгу, де агресори можуть залишатися анонімними, а жертви – беззахисними.

Дослідження особливостей терору в підлітковому колективі показало, що булінг у цьому віці має глибоке соціальне коріння і значною мірою зумовлений пошуком ідентичності, бажанням бути прийнятим у групі та боротьбою за соціальний статус. Підлітки часто стикаються з психологічними та фізичними проблемами, пов’язаними з булінгом, через емоційну незрілість, порівняння себе з іншими та неповноцінну підтримку з боку оточення. Процес булінгу розвивається поетапно, включаючи ізоляцію жертви, психологічний терор, фізичну агресію та підтримку агресора з боку групи. Важливо, щоб дорослі – вчителі, батьки, психологи – були готові вчасно реагувати на сигнали про булінг і надавати необхідну допомогу як жертвам, так і агресорам, сприяючи вихованню здорових соціальних взаємодій у підліткових колективах.

У результаті проведеного емпіричного дослідження психологічного

терору (булінгу) серед підлітків виявлено, що більшість підлітків мають середній рівень адаптації до соціальних умов, що свідчить про здатність долати труднощі, однак значна частина респондентів демонструє низький рівень самоприйняття та емоційного комфорту, що може бути зумовлено впливом булінгу. Встановлено, що булінг має гендерні особливості: дівчата частіше піддаються соціальному виключенню та психологічному тиску, тоді як хлопці – фізичному та психологічному насильству. Загалом, 60% підлітків мають досвід булінгу, що підкреслює важливість профілактичних заходів у школах. Найбільше випадків булінгу спостерігаються серед підлітків 15-16 років, особливо серед хлопців. У дівчат виявляється стабільний середній рівень булінгу, з різким збільшенням високого рівня булінгу в 17-18 років, що може бути наслідком накопиченого соціального тиску. Більшість респондентів демонструють високу схильність до різних форм булінгу, зокрема прямого активного булінгу (35% учасників) та непрямого активного булінгу (20%). Це свідчить про поширеність проблеми серед підлітків. Хлопці в усіх вікових групах мають вищу схильність до булінгу порівняно з дівчатами, причому у групі 13-14 років прояви булінгу у хлопців є найбільш вираженими. З віком схильність до булінгу у хлопців дещо знижується, тоді як серед дівчаток спостерігається зростання рівня агресивної поведінки в старших вікових групах.

Отримані результати емпіричного дослідження підкреслюють масштабність і різноманітність проявів булінгу в підліткових колективах, а також виявлені важливі гендерні та вікові відмінності в його прояві та впливі на соціально-психологічну адаптацію підлітків.

---

1. Панасенко Е.А., Савіщенко В.М. Стресостійкість особистості в дискурсі психологічних досліджень. *Габітус. Гельветика*. 2024. № 66. С. 31-41. URL : http://habitus.od.ua/66-2024.

Стрельцова О. І.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Бондар О. С.
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОНОРСТВО КРОВІ: ПРАВОВИЙ СТАТУС, ГАРАНТІЇ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ДОНОРА

Розвиток і існування будь-якої держави значною мірою залежить від донорів крові, адже їх призначення – порятунок людських життів. Законодавство України має нормативно-правові актів, що на державному рівні впорядковують це питання, а саме: Цивільний кодекс України, Кодекс законів про працю України, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові», Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Порядок медичного обстеження донорів крові та її компонентів». Але на жаль частина норм в вище наведених законодавчих актах на практиці є декларативними або потребують уточнення та доопрацювання.

Сьогодні питання захисту прав людини у сфері донорства є актуальним та вимагає детальних наукових досліджень. Гостра потреба в удосконаленні юридичної бази прав людини у сфері донорства сформувалася у зв'язку із численними порушеннями цих прав, з низькою донорською активністю і повномасштабним військовим російським вторгненням в Україну, а це суттєво впливає на права кожного громадянина скористатися донорством для свого лікування та для порятунку життя.

Проаналізувавши наукову літературу можна відзначити, що над питанням дослідження правового статусу донора та гарантіями захисту його прав працювало багато вчених серед яких: Т. Горбата [6], А. Сидоренко [7], Н. Квіт [8] та інші вітчизняні вчені, які зробили вагомий внесок в розвиток цього питання. Однак на даний час питання ефективних методів захисту прав донора не вирішенні повністю.

Згідно статті 290 частині перший Цивільного кодексу України – повнолітня дієздатна фізична особа наділена правом бути донором крові, її складових, а також органів та інших анатомічних компонентів і репродуктивних клітин [1] і це вважається юридичною основою права на донорство. Втім в Законі України «Про безпеку та якість донорської крові та

компонентів крові» зазначено, що донором крові та/або компонентів крові може бути будь-який дієздатний громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка має посвідку на постійне проживання на території України, який пройшов відповідне медичне обстеження в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, за результатами якого підтверджена відсутність показань до постійного чи тимчасового відсторонення від донорства відповідно до переліку показань, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, з яким проведено співбесіду перед донацією крові та/або компонентів крові, під час якої йому надано вичерпну інформацію щодо донації, та який надав письмову згоду на забір у нього крові та/або компонентів крові, а також (за потреби) на застосування до нього допоміжних медичних технологій за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я [4]. Ми вважаємо, що в даному законі зафіксоване важливе питання медичного обстеження майбутнього донора та визначений перелік обставин з яких він може за власним бажанням реалізувати донорське призначення.

Культурні, релігійні, демографічні чинники мають вагомий вплив на виявлення бажання стати донором. Наразі у своїх роботах Н.М. Квіт наголошував, що для будь-якого виду донорства основними принципами є гуманність, анонімність і добровільність [8, с. 75]. З позицією вченого ми погоджуємось і вважаємо, що добровільність є фундаментальним принципом. І, законодавством України передбачені права на донорство: згоди донора; згода реципієнта чи законного представника. За умови порушення доброї волі донорства визначено покарання згідно Кримінального кодексу України (ст. 144) [3].

Важливим, на нашу думку, є законодавча підтримка і гарантії захисту донора. Тобто, згідно Закону України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» [4] донори крові наділені пільгами за реалізацію ними донорства. Наприклад, донор має право на додатковий вихідний; Почесний донор України має щомісячні доплати до пенсії. Але ж маємо конституювати, що зміст права на донорство досі залишається відкритим питання, адже не завжди має практичний прояв надання пільг донорам та страхування донорів не врегульовано.

На нашу думку, варто наголосити, що права донорів потребують істотного підвищення рівня їх захисту. З огляду на європейські стандарти донорства крові для створення в Україні високого показника добровільного донорства крові, ми вважаємо, що необхідно вжити наступних заходів: забезпечити утворення умов, а саме створення національної програми добровільного донорства, з забезпеченням надійного фінансування; сформувати культуру добровільного донорства крові серед населення через

інформаційно-просвітницькі заходи, які будуть сприяти усвідомленню необхідності донорства; сформувати та підтримувати актуальність донорської бази; створити донорам якісне обслуговування та належну увагу; забезпечити підтримку державою розвитку інноваційних методів лікування з використанням компонентів крові у терапевтичних цілях, тобто вдосконалити вже існуючу систему донорства крові. До того ж, забезпечити ефективність відповідальності за порушення у сфері донорства та трансплантації, адже згідно ЦК України право на донорство є частиною особистих немайнових прав і суб'єкти права мають право вимагати відшкодування майнової та моральної шкоди за порушення вказаного права.

1. Цивільний кодекс України від 01.01.2025 р. № 3586-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 14.04.2025).

2. Кодекс законів про працю України від 31.12.2024 р. № 4170IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 14.04.2025).

3. Кримінальний кодекс України від 26.12.2024 р. № 2341-XIV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 14.04.2025).

4. Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові: Закон України від 12.01.2022. № 931-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-20#Text (дата звернення: (14.04.2025).

5. Порядок медичного обстеження донорів крові та її компонентів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.02.2021 р. № z0405-21. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0405-21#Text (дата звернення: 14.04.2025).

6. Горбата Т.Г. Необхідність впровадження в україні європейських стандартів донорства крові та її компонентів: результати соціологічного опитування. Публічне управління та митне адміністрування. Спецвипуск. 2022. С. 31–38.

7. Сидоренко А.О. Право на донорство крові: сутність та значення. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2019. № 1. С. 106–112.

8. Квіт Н.М. Принципи та поняття донорства та їх вплив на права осіб, що передають біологічні матеріали до складу біобанків в Україні. Південноукраїнський правничий часопис. 2020. № 1. С. 74–77.

Стукало А.Ю.
студентка ННІ права
та інноваційної освіти,

Науковий керівник:
Лавренко Д.О.,
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ З ІНШИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Тема взаємодії Конституційного Суду України з іншими органами державної влади є особливо актуальною в умовах реформування системи державного управління, правосуддя та посилення ролі принципу верховенства права. Конституційний Суд, як гарант Конституції, відіграє важливу роль у системі стримувань і противаг, перевіряючи відповідність дій законодавчої, виконавчої та судової гілок влади Основному Закону. Сьогодні, коли Україна проходить складний період політичних викликів, війни та прагне до інтеграції в європейський правовий простір, посилення ролі Конституційного Суду та забезпечення його ефективної взаємодії з іншими органами влади є запорукою стабільності, правової визначеності та довіри до державних інституцій.

Конституційний Суд України (КСУ) є ключовим органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, її пряму дію та захист основоположних прав і свобод громадян. Його діяльність тісно пов'язана з іншими органами державної влади, оскільки він виступає арбітром у конституційних спорах, контролює відповідність законодавчих і виконавчих актів Основному Закону та впливає на правову систему країни в цілому. Взаємодія КСУ з Верховною Радою, Президентом, Кабінетом Міністрів та судами загальної юрисдикції має суттєве значення для забезпечення стабільності конституційного ладу та правової визначеності в державі. В умовах війни, та післявоєнної відбудови, роль Конституційного суду важко переоцінити, тому що, саме він є гарантом того, що відбудова держави, та прийняття нових законів, буде відбуватись в рамках конституційного поля. Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції, який не належить до жодної з гілок влади, проте виконує ключову функцію контролю за дотриманням Конституції [1]. Його рішення є остаточними й обов'язковими до виконання на всій території України.

Президент призначає третину суддів Конституційного Суду та може ініціювати подання щодо тлумачення Конституції [2]. Водночас Суд має повноваження визнавати неконституційними акти Президента, що забезпечує

баланс повноважень. Також Конституційний Суд перевіряє відповідність урядових актів Конституції. Виконавча влада зобов'язана виконувати рішення Суду та враховувати їх у своїй нормотворчій діяльності [3]. Парламент бере участь у формуванні складу Конституційного Суду та може звертатися з конституційними поданнями. Крім того, Верховна Рада зобов'язана враховувати рішення Суду при внесенні змін до законодавства, що забезпечує зворотній вплив Суду на законодавчу діяльність [4]. Рішення Конституційного Суду мають пряму дію та є обов'язковими для судів усіх рівнів. Через механізм конституційної скарги Суд взаємодіє з індивідуальними особами та формує правозастосовну практику [1].

Отже , Конституційний Суд України є важливою ланкою в системі органів державної влади, яка забезпечує верховенство Конституції, контроль за діяльністю інших органів та формування правових стандартів. Його взаємодія з Верховною Радою, Президентом, Кабінетом Міністрів та судами має комплексний характер і забезпечує баланс повноважень у державі. Водночас, з метою підвищення ефективності цієї взаємодії, необхідне подальше вдосконалення законодавчих механізмів, забезпечення незалежності Суду та належного виконання його рішень усіма суб'єктами державної влади.

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2017, № 35, ст.376

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України.* 2019, № 38, ст.160.

3. Шаповал В. Конституційний Суд України в системі поділу влади. *Право України.* 2021. № 5. С. 15–21.

4. Кравчук В. Принципи взаємодії органів державної влади: конституційно-правовий аспект. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2020. № 2. С. 55–62.

Стрельцова О. І.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Бондар О. С.
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Крилатий вислів У. Черчіля: «Хто володіє інформацією, той володіє світом», не втрачає своєї актуальності й до сьогодні. У сучасних умовах інформація є соціальним ресурсом і основою для прийняття рішень, що формує наші переконання і поведінку. Зараз мережа Інтернет стала головним засобом для збору інформації: в навчальних, аналітичних цілях, для прослуховування, перегляду, копіювання, скачування даних інтелектуальної власності, які можуть бути розміщені на хостингах мережі. Згідно Закону України «Про інформацію» [1], інформація це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Електронна інформація в свою чергу проявляється у: аудіо/відео твори, музичні твори, комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення, що знаходяться в електронній (цифровій) формі, придатній для зчитування і відтворення комп'ютером, які можуть існувати і (або) зберігатися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на
зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет, а також програми (передачі) організацій мовлення, що ретранслюються з використанням мережі Інтернет [2].

На сучасному етапі життя людства на зміну звичним паперовим джерелам: книгам, журналам та візитам у кінотеатри прийшли сервіси зберігання інформації. Для отримання інформації людство більше покладається на Інтернет, бо він є зручнішим, швидшим і безкоштовним способом знаходженням потрібного матеріалу. Мережа Інтернет, сьогодні на перший погляд здається найкращім місцем для отримання та обміну інформацією, але одночасно і породжує велику кількість належним чином неврегульованих правових питань, щодо захисту та охорони прав інтелектуальної власності.

Для належної охорони, захисту прав інтелектуальної власності державами-членами Паризького союзу з охорони промислової власності, Бернського союзу з охорони творів літератури та мистецтва та інших спеціалізованих союзів, була створена міжнародна міжурядова організація на основі Конвенції (1967 р.), а саме – Всесвітня організація інтелектуальної власності (далі ВОІВ). Діяльність ВОІВ розповсюджена в усьому і забезпечується дотриманням положень багатосторонніх договорів між державами, що регулюють правові та адміністративні аспекти інтелектуальної власності. Україна будучи членом ВОІВ приймає активну участь у засіданнях всіх керівних органів організації і у діяльності її профільних Комітетів [3].

Сьогодні вагомою проблемою порушення прав авторів у мережі Інтернет, як на державному так і на міжнародному рівні, є відсутність єдиної правової бази для регулювання цих відносин в мережі Інтернет. В українському законодавстві – в Законі України «Про авторське право і суміжні права» (ч. 2 ст. 50) визначенно правопорушення піратство, однак немає спеціального закону, який би регулював відносини в мережі Інтернет.

До поняття Інтернет-піратство ми відносимо поширення нелегальних копій програмних продуктів через мережу Інтернет [4]. Нажаль, цей різновид піратства щодня набуває особливо великих масштабів. В Україні за дії, які визначені, як піратство, передбачена не тільки цивільно-правова, кримінальна та адміністративна відповідальність. За українським судочинством саме господарські суди займаються спорами про порушення авторського права і (або) суміжних прав. Можемо констатувати, що невелика кількість судової практики цього питання і нестримний ріст піратського контенту свідчить про слабкий рівень захищеності прав громадян та юридичних осіб стосовно інтелектуальної власності. Це наштовхує на думку активного впровадження самозахисту інтелектуальних прав, які можут проявлятися у наступному: при нелегальному копіюванні – самознищення об'єкта; надавати доступ до об'єкта з обмеженою функціональністю; використання кодування – додавання унікального ідентифікаційного коду до файла; обов'язкове зазначення на публікаціях про авторські права [5].

Ще одним проблемним аспектом в охороні авторських прав в мережі Інтернет, є діяльність інтернет-посередників. Їх відповідальність мала б полягати не лише в притягнені до відповідальності при порушенні авторських прав, а і в обмеженні/повному припинені незаконної діяльності у мережі. Законодавством не покладаються обов'язки відслідковувати, контролювати своїх користувачів інтернет-посередниками, хоча вони могли б попереджувати порушення прав авторів. І ці дії могли б стати початком в боротьбі із порушенням прав авторів у мережі Інтернет.

Підсумовуючи все вище викладене, можна констатувати, що сучасний світ це світ інформації, але сучасний рівень захисту авторських прав у мережі Інтернет не врегульований і потребує кропіткого вивчення, а чинне законодавство – вдосконалення.

На нашу думку, всі правові аспекти захисту інтелектуальної власності, мають бути обов'язково врегульовані на законодавчому рівні. І для того, щоб звести нанівець усі спроби порушення авторських прав у мережі Інтернет слід вирішити основні існуючі проблемами: неузгодженість законодавства в IP-сфері; відсутність судочинства з питань інтелектуальної власності; невідповідний рівень підготовки профільних спеціалістів; недостатнє фінансування державою заходів для боротьби з піратством; низьку швидкість розповсюдження неліцензійної продукції мережею Інтернет; складність фіксації доказів правопорушення у мережі Інтернет; ментальність і низький рівень культури, щодо авторських прав.

1. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 р. №2657-XII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення 15.04.2025).

2. Про авторське право і суміжні права: Закон України № № 3792-XII від 23 грудня 1993. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text. (дата звернення 15.04.2025).

3. Постійне представництво України у Женеві. Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ). URL:https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2610-wipo (дата звернення 15.04.2025).

4. Жилєнкова І. А, Ігнатенко Л. О. Піратство програмного забезпечення в Україні та світі. Національна академія наук України Київський університет права. URL : https://uchni.com.ua/informatika/4371/index.html?page=2 (дата звернення 15.04.2025).

5. Логвиненко М.А. Правові проблеми захисту авторських прав від піратства в мережі Інтернет. Авторське право та суміжні права. URL : https://orcid.org/0000-0002-5231-3610 (дата звернення 15.04.2025).

Стукало А. Ю.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Лебедєва Ю. В.
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РАДА ЄВРОПИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Рада Європи – одна з найважливіших міжнародних організацій, що відіграє ключову роль у забезпеченні захисту прав людини, демократії та верховенства права в Європі. Заснована 1949 року, вона стала першою міжнародною організацією, спрямованою на післявоєнне об'єднання європейських країн навколо спільних демократичних цінностей. Сьогодні вона об'єднує 46 держав-членів, включаючи Україну, що спільно працюють над створенням стабільного

суспільства, в якому права кожної людини будуть надійно захищені. На відміну від Європейського Союзу, Рада Європи не є політичним чи економічним об'єднанням, зосереджується на захисті прав людини, розвитку демократії та правової держави.

Маємо зазначити надзвичайно важливий внесок Ради Європи у забезпечення прав людини в країнах-учасницях і загалом у Європі. Зокрема, міжнародно-правовий механізм захисту прав людини, створений в її межах, є одним із найефективніших у світі. Наразі постає питання – чи дотримуються держави-члени Ради Європи своїх міжнародно-правових зобов'язань у повному обсязі і чи можливо в такому випадку говорити про те, що членство в Раді Європи є гарантією повного дотримання державами прав людини [1].

Одним із ключових досягнень Ради Європи стало ухвалення Європейської конвенції з прав людини у 1950 році, що стала правовим фундаментом захисту основоположних прав і свобод громадян у Європі. Конвенція гарантує такі фундаментальні права, як право на життя, свободу та особисту недоторканність, заборону катувань, свободу вираження поглядів, право на справедливий судовий розгляд та багато інших. З метою контролю за її дотриманням був створений Європейський суд з прав людини – унікальний міжнародний судовий орган, до якого можуть звертатися громадяни країн-членів, якщо вважають, що їхні права були порушені. На відміну від національних судів, Страсбурзький суд має унікальний механізм впливу: його рішення є обов'язковими для виконання всіма країнами-членами Ради Європи.

Членство в Раді Європи відіграє важливу роль для багатьох країн, особливо для тих, що знаходяться на етапі демократичних трансформацій. Україна, що приєдналася до Ради Європи у 1995 році, отримала можливість брати участь у процесах європейської інтеграції та запроваджувати демократичні реформи відповідно до європейських стандартів. Зокрема, ухвалення рішень ЄСПЛ неодноразово змушувало українську владу вносити зміни до законодавства, спрямовані на покращення правосуддя, боротьбу з корупцією та захист прав громадян.

Таким чином, можливість набувати членство в міжнародній організації випливає з наявності в держави міжнародної правосуб'єктності. Остання базується на такій невід'ємній властивості держави як державний суверенітет. Саме завдяки ньому держави мають право вступати в будь-які міжнародно-правові відносини. А отже, це означає, серед іншого, можливість брати участь у діяльності міжнародних організацій [2]. Як зазначає Д. Кулеба: «метою реалізації міжнародної правосуб'єктності держави шляхом участі у міжнародній організації є використання її засобів і потенціалу для досягнення власних зовнішньополітичних цілей» [3, с. 69].

Членство в Раді Європи надає державам можливість вирішувати проблеми, що виникають на європейському континенті, шляхом пошуку спільних рішень, а також сприяти виробленню загальноєвропейських правових позицій для забезпечення єдиного розуміння та застосування конвенційної спадщини організації. Водночас, вступ до Ради Європи свідчить про демократичний вибір держави, її бажання

зміцнювати гарантії захисту прав людини та розвивати демократичні інститути всередині країни [2]. Утворення Ради Європи відбулося після Другої світової війни , і тому коло учасників розширювалося поетапно. Це обумовлено тим, що не всі країни спочатку відповідали умовам членства. Деяким державам знадобився тривалий час, щоб адаптувати свої правові системи до стандартів організації.

Загострення міжнародних конфліктів, порушення прав людини в окремих країнах, агресія з боку Російської Федерації, що призвела до її виключення з Ради Європи у 2022 році, – ставить перед організацією нові завдання. Зміцнення механізмів контролю за дотриманням прав людини, забезпечення ефективності рішень Європейського суду з прав людини та посилення ролі демократичних інститутів є ключовими пріоритетами для Ради Європи. Важливо зауважити, що Україна продовжує активну співпрацю з Радою Європи у сфері документування воєнних злочинів, захисту прав людини в умовах війни та розробки механізмів відновлення справедливості після завершення збройного конфлікту.

Таким чином, Рада Європи є міжнародною організацією, що забезпечує правовий захист мільйонів осіб у Європі. Її діяльність спрямована на підтримку демократичного розвитку, зміцнення правових механізмів та захист прав кожної людини. У світлі нових викликів, Рада Європи продовжує відігравати провідну роль у формуванні демократичного майбутнього Європи.

Список використаних джерел:

1. Членство в Раді Європи та захист прав людини / Membership in the Council of Europe and Protection of Human Rights URL : https://www.academia.edu/127388085/%D0%A7%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%B2_%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8_%D1%82%D0%B0_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8_Membership_in_the_Council_of_Europe_and_Protection_of_Human_Rights.

2. Аббакумова Д.В. юридичний науковий електронний журнал: вид-во Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2020. 439-444 с.

3. Кулеба Д.І. Реалізація міжнародної правосуб'єктності України шляхом участі в діяльності міжнародних організацій: автореф. дис. на здобуттях наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Київ, 2005. 304 с.

Ступніков А. В.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Д'яковський Г. Л.
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

У сучасних умовах спостерігається зростаючий інтерес криміналістичної науки до нового напряму – цифрової криміналістики. Хоча в цьому тексті не аналізуються численні трактування цього поняття, доцільно зазначити, що цифрову криміналістику можна розглядати як окрему криміналістичну концепцію. Вона охоплює розробку методів та інструментів для виявлення, фіксації, вилучення, збереження, аналізу, інтерпретації та практичного використання електронних доказів, а також надає методичні рекомендації з розслідування правопорушень, скоєних з використанням комп'ютерних технологій.

Особливої уваги заслуговує проблема визначення векторів подальшого розвитку цієї галузі в українському контексті. Дослідники В. Ю. Шепітько та М. В. Шепітько справедливо виокремлюють три ключові напрями: становлення цифрової криміналістики як окремої наукової дисципліни, впровадження спеціальних знань для роботи з електронними доказами, а також удосконалення практики судових експертиз, передусім комп'ютерно-технічного характеру [1, с. 9-20]. Водночас спектр можливостей розвитку цієї галузі не обмежується вказаними напрямами. Враховуючи завдання цифрової криміналістики, логічно очікувати активізацію роботи в таких сферах, як виявлення та документування кіберзлочинів, а також запровадження штучного інтелекту в оперативно-розшукову та слідчу діяльність.

Поява нових форм комп'ютеризованих правопорушень, що супроводжує розвиток інформаційних технологій, актуалізує потребу у створенні новітніх криміналістичних методик їх розслідування. Міжнародна спільнота, своєю чергою, також реагує на ці виклики. Одним із важливих кроків у цьому напрямі стало прийняття Другого додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність [2], що передбачає посилення міждержавного співробітництва та розширення інструментарію для отримання цифрових

доказів.

Документ містить норми, що дозволяють державам обмінюватися інформацією навіть у випадках, коли правопорушення не передбачене кримінальним законодавством країни, до якої надіслано запит. Також у протоколі передбачено механізми доступу до даних, розміщених у провайдерів, що фізично перебувають у юрисдикції інших країн. Це значно розширює потенціал міжнародного співробітництва не лише у боротьбі з класичними кіберзлочинами, а й у протидії іншим видам кримінальних правопорушень.

Таким чином, розробка методологій розслідування правопорушень, пов'язаних із використанням цифрових технологій, разом із удосконаленням механізмів міжнародної співпраці, є логічним і необхідним кроком на шляху розвитку цифрової криміналістики в Україні.

Ще одним вектором подальшого розвитку може стати інтеграція штучного інтелекту в діяльність правоохоронних структур. Зокрема, у США активно використовуються інструменти, засновані на штучному інтелекті. Наприклад, система «Clearview» дозволяє ідентифікувати осіб за фотографіями, порівнюючи їх із мільярдами зображень, зібраних в Інтернеті. Цей інструмент визнається одним із найрезультативніших у сфері розпізнавання облич. У Нью-Йорку поліція застосовує технологію «Rekor» для виявлення осіб, причетних до обігу наркотиків [3, С. 132–135]. Програма аналізує маршрути підозрюваних, що дає змогу виявити зв'язок із місцями реалізації заборонених речовин. Схожий підхід застосовується в Туреччині, де штучний інтелект «ASENA» дозволяє відстежувати переміщення осіб і на цій основі формувати припущення щодо їх участі в наркозлочинах. За наявними даними, у 40 % випадків система точно ідентифікує торговців наркотиками [4].

Отже, залучення штучного інтелекту до процесу розслідування цифрових злочинів може значно підвищити ефективність роботи слідчих: від автоматизованого аналізу великих обсягів інформації до оптимізації складання процесуальних документів і побудови версій.

Разом із тим, через масштабне проникнення штучного інтелекту в різні сфери життя, питання його використання у сфері безпеки потребує нормативного регулювання. Наразі Європейський парламент ухвалив Закон «Про штучний інтелект», яким запроваджуються гарантії щодо використання таких технологій, зокрема в контексті біометричної ідентифікації [5]. Визначено, що правоохоронні органи можуть застосовувати ці засоби лише за наявності дозволу суду або адміністративного органу – і виключно у випадках, що стосуються пошуку зниклих осіб або запобігання терористичним актам.

Таким чином, міжнародна практика демонструє обережний підхід до впровадження новітніх технологій у діяльність правоохоронців, що свідчить про потребу у збалансованому поєднанні технічних можливостей і правових гарантій.

У підсумку, цифрова криміналістика в Україні може розвиватися за

такими напрямами: становлення як самостійної наукової дисципліни, активне впровадження фахових знань для роботи з цифровими доказами, удосконалення судово-експертної діяльності, розробка методик розслідування кіберзлочинів із урахуванням міжнародної співпраці та поступове інтегрування штучного інтелекту до оперативної та слідчої практики.

1. Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи ікриміналістики.* : Наук. фах. реценз. вид. у відкритому доступі Вип.3(25). Харків, 2021. С. 9–20.

2. Посилена співпраця та розкриття електронних доказів: 22 країни підписали новий Протокол до Конвенції про кіберзлочинність. *Офіс Ради Європи в Україні*. URL : https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/enhanced-co-operation-and-disclosure-of-electronic-evidence-22-countries-sign-new-protocol-to-cybercrime-convention (дата звернення: 19.04.2025).

3. Неділько Я. В. Напрями розвитку цифрової криміналістики в Україні. *Трансформація завдань криміналістики в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів* : Зб. матеріалів науково-практ. конф., присвяч. пам'яті д-ра юрид. наук, проф. В. О. Коновал. : Право, м. Харків, 24 берез. 2024 р. 2024. С. 132–135.

4. hurriyetdailynews.com. Turkey using AI software ASENA in fight against drugs – Türkiye News. *Hürriyet Daily News*. URL : https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-using-ai-software-asena-in-fight-against-drugs-173912 (date of access: 19.04.2025).

5. Ukrinform. У Євросоюзі набув чинності перший у світі закон про штучний інтелект. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3891086-u-evrosouzi-nabuv-cinnosti-persij-u-sviti-zakon-pro-stucnij-intelekt.html (дата звернення: 19.04.2025).

Талмазан А.В.
курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
досудового розслідування

Науковий керівник:
Федорчак І.В.
викладач кафедри кримінального права
та кримінології факультету №1
Донецького державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Збройні конфлікти завжди призводять до численних порушень прав людини. Це стосується як цивільного населення, так і військовослужбовців. Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини

встановлюють базові стандарти для захисту людей під час війни. Проте на практиці ці стандарти часто порушуються, особливо в умовах затяжних або неконтрольованих конфліктів [1, с.18].

Попри існування Женевських конвенцій та Додаткових протоколів, порушення гуманітарного права стало регулярною практикою у багатьох сучасних збройних конфліктах. Це стосується нападів на цивільне населення, використання забороненої зброї, катувань та нелюдського поводження [2, с.36]. У випадках сучасних конфліктів, таких як війна в Україні, це підтверджено звітами міжнародних організацій, включаючи ООН та ОБСЄ [1, с.22].

Міжнародні судові органи, зокрема Міжнародний кримінальний суд, часто не мають достатньої оперативності у розгляді справ. Справи можуть тривати роками, а підозрювані уникати покарання [3, с.74]. Це знижує довіру до міжнародного правосуддя та породжує відчуття безкарності.

Збройні конфлікти часто спричиняють масові переміщення населення. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) позбавлені доступу до житла, роботи, медичної допомоги та освіти, що є грубим порушенням їхніх прав [1, с.24]. Зокрема, в Україні станом на 2024 рік кількість ВПО перевищила 5 мільйонів осіб, більшість із яких не мають належного соціального захисту [4, с.39].

У період воєнного стану можуть бути обмежені окремі громадянські права – свобода слова, свобода пересування, право на приватність. Міжнародне право допускає такі обмеження, однак вони мають бути пропорційними і не порушувати основоположних прав, зокрема права на життя і заборону катувань [2, с.38].

Для захисту прав людини в умовах збройного конфлікту існують кілька міжнародних механізмів:

1. Женевські конвенції (1949) та Додаткові протоколи – основа міжнародного гуманітарного права [3, с.71].

2. Європейський суд з прав людини, що забезпечує виконання положень Європейської конвенції про захист прав людини [1, с.20].

3. Міжнародний кримінальний суд, що має юрисдикцію над воєнними злочинами та злочинами проти людяності [3, с.75].

Утім, ефективність цих інструментів залежить від політичної волі держав та рівня співпраці з міжнародними органами.

Забезпечення прав людини під час збройного конфлікту залишається складним і багатогранним завданням. Для покращення ситуації необхідно: посилити моніторинг з боку міжнародних організацій; створити дієві національні механізми захисту; забезпечити притягнення до відповідальності за злочини; гарантувати права внутрішньо переміщених осіб [4, с.42].

Лише за умов дотримання міжнародних стандартів та реальної політичної відповідальності можна говорити про ефективний захист прав людини в умовах війни.

---

1. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Міжнародні стандарти права на життя людини: проблеми забезпечення в умовах збройного конфлікту. Ірпінський юридичний часопис.

2024. № 3(16). С. 18–25.

2. Потоцький М. М., Гранкіна В. І. Міжнародно-правові механізми забезпечення прав людини в умовах збройної агресії. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2024. № 86(1). С. 35–42.

3. Примаков К. Ю., Бідняк С. С. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 70–78.

4. Іванюк Р. В. Система державних заходів для боротьби з порушеннями прав людини в умовах збройного конфлікту. *Вісник національної безпеки*. 2023. № 4. С. 37–43.

Терещенко К. О.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ісланкін С. М.
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТ СИСТЕМИ ПРАВОПОРЯДКУ

Постановка проблеми. У сучасних умовах основа будь-якої незалежної та демократичної держави будується на низці фундаментальних принципів права, одним із яких є принцип верховенство права. Його закріплено в більшості держав світу, як принцип верховенства права або як принцип правової держави. Концепція верховенства права трактується у формуванні якісних правових норм, їхньому належному здійсненні, недопущенні самочинства, пошані до людських прав, відсутності упередженого ставлення та однаковому статусі всіх перед законом. Тобто, строге слідування та практичне його застосування.

Дотримання правопорядку у суспільстві – дія, спрямована на випередження різноманітних правопорушень, що є однією з провідних внутрішніх функцій держави – правоохоронної, реалізація якої – відповідальність багатьох державних органів, а також представників громадськості.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» [1]. Кожен науковець чи практик тлумачить його по різному, але суть є незмінною. За визначенням Конституційного Суду України у Рішенні від 23 січня 2020 року № 1-р/2020: «принцип верховенства права – це основоположний принцип правової системи, який слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від

свавільних дій державної влади» [2].

Одним із ключових аспектів цього принципу є те, що правова сфера не обмежується виключно законодавчими актами. До неї входять і різноманітні суспільні регулятори, серед яких норми етики, устої, побутові правила тощо, що є легітимними в розумінні суспільства та обумовлені культурним рівнем, досягнутим протягом історії. Усі ці складові правової системи поєднуються спільною ознакою – відповідністю ідеї правосуддя, яка значною мірою відображена в Основному Законі України. Таке трактування права унеможливлює його ідентифікацію із законом, що іноді може бути несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи.

Міжнародна спільнота нині визнає, що зміст і кількість елементів принципу верховенства права не є статичними, а еволюціонують з часом і відрізняються в різних країнах. Це свідчить про складність та адаптивність цього важливого принципу. Наразі Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія) у доповіді №512/2009 «Верховенство права» [3] у своєму звіті підтвердила, що верховенство права є ключовим загальноєвропейським стандартом, що слугує орієнтиром і межею для демократичної влади. На основі аналізу праць провідних правників світу, Венеційська комісія визначила основні матеріальні аспекти верховенства права, серед яких: законність (з прозорим, підзвітним та демократичним прийняттям законів), юридична визначеність, недопущення свавілля, доступ до правосуддя через незалежні та неупереджені суди (включаючи контроль за адміністрацією), повага до прав людини, заборона дискримінації та рівність усіх перед законом. Здебільшого Європейський суд із прав людини інтерпретує зміст і значення цих складових міжнародного стандарту для публічної влади. Офіційне розуміння принципу верховенства права та його сутнісних елементів також знаходимо в рішеннях Конституційного суду України.

І.М. Коросташова звертає увагу на дослідження норм законодавства, що регламентують організаційні засади та обсяг повноважень органів системи правопорядку. Завдяки такому детальному вивченню була розроблена класифікація цих норм.

Визначено три групи органів правопорядку:

1) органи, основною функцією яких є підтримання правопорядку (деякі з них спеціалізуються на кримінально-правовому захисті, інші мають ширші повноваження);

2) органи, що здійснюють адміністративно-правову охорону (контроль та нагляд у різних сферах);

3) правозахисні інституції (органи та особи), що надають публічні послуги у сфері захисту прав [4].

Важливо, що поняття «органи правопорядку» було введено до національного законодавства після конституційної реформи у сфері правосуддя яка відбулася 2016 року (щодо правосуддя). Аналізуючи зазначену

норму, можна дійти висновку, що на конституційному рівні законодавець визначив «органами правопорядку» ті правоохоронні структури, які мають повноваження проводити «негласні та інші слідчі і розшукові дії».

«Органами правопорядку» законодавець вважає: органи досудового розслідування, вичерпний перелік яких визначено ст. 38 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [5] та органи, що уповноважені на проведення оперативно-розшукової діяльності, перелік яких зазначено у ч. 6 ст. 246 КПК України і ст. 5 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» [6].

Оскільки правоохоронні органи, їх посадовці та службовці повинні неухильно дотримуватися принципу верховенства права у своїй роботі, виникла потреба чітко визначити стандарти їхньої діяльності, зокрема зміст цього принципу, у спеціальних законах, які регулюють їхню організацію та роботу. Таким чином, принцип верховенства права сьогодні закріплений не лише в Конституції України, але й протягом останніх років з'явився у положеннях процесуальних кодексів та багатьох спеціальних законів, що визначають устрій і функціонування правоохоронних органів України (переважно органів правопорядку).

Зокрема, у ст. 8 КПК України зазначено, що: «Кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» [5].

Висновки дослідження. Підсумовуючи вищезазначене, повинні підкреслити, що факт законодавчого закріплення принципу верховенства права, як у процесуальних нормах, так і в актах, що регламентують організацію та функціонування правоохоронних органів, є свідченням прагнення законодавця перейти від декларування до практичного втілення цього принципу у відповідних сферах їхньої діяльності та інтегрувати його до національної системи правопорядку. Проте, проведений аналіз зазначених законодавчих положень свідчить про нагальну потребу в оптимізації правового регулювання та механізму реалізації принципу верховенства права в діяльності правоохоронних органів.

---

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Рішення Конституційного Суду України від 23 січня 2020 року № 1-р/2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text.

3. Венеційська Комісія. *Доповідь №512/2009 «Верховенство права», схвалена на 86-му пленарному засіданні* (Венеція, 25-26 березня 2011 р.). URL : https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr.

4. Коросташова І.М.. Судові та правоохоронні органи України (питання класифікації). *Правова позиція, 3(32),* С.47-52. URL :

http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/4435/1/9%20%d0%9a%d0%be%d1%80%d0%be%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%88%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%86.%20%d0%9c..pdf.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 13.04.2012 р. №4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text.

Ткаченко Т. М.
студентка ННІ права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Повернення військовослужбовців із зони бойових дій – це не просто фізичне повернення додому. Це глибокий психологічний процес, пов'язаний із відновленням, адаптацією, пошуком нового сенсу життя. Особливо в умовах повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України, підтримка ветеранів на психологічному рівні є не розкішшю, а гострою потребою.

Наукове обґрунтування психологічного супроводу дають провідні українські дослідники. Академік Сергій Максименко, відомий своїм внеском до розвитку теоретичної психології, наголошує: психологічна допомога ветеранам повинна виходити з принципів суб'єктності. Тобто людина, яка пройшла війну, не є лише об'єктом впливу – вона має внутрішні ресурси, гідність, досвід, і завдання фахівців – допомогти їй ці ресурси активізувати [3, с.12].

Професорка Тетяна Титаренко у своїх дослідженнях описує досвід ветерана як «екзистенційний виклик». За її словами, після бойових дій особистість потребує не лише психологічного заспокоєння, а переосмислення себе, своїх цінностей, майбутнього. Тут важливо створити простір, де військовий може без страху говорити про свої емоції, сумніви, втрати.

Значну увагу приділяє темі психологічного стресу в екстремальних умовах і науковиця Лариса Карамушка. Вона акцентує на колективній підтримці – як серед побратимів, так і в сім'ї, в соціумі. Її дослідження доводять: там, де ветеран має сильну мережу підтримки, ризики тривалих психотравм значно нижчі.

Окрему роль у реабілітації відіграє психотерапія. Практична психологиня та дослідниця Олена Філь говорить про важливість розуміння ширшого спектру труднощів, із якими стикаються військові. Не варто зводити

проблему лише до посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Часто йдеться про депресивні стани, тривогу, зниження мотивації, проблеми у стосунках.

У кризових станах, особливо одразу після повернення з фронту, неоціненну допомогу можуть надати фахівці кризової психології. Один із найвідоміших у цій сфері – Ігор Грицяк, який працює безпосередньо з військовими та ветеранськими громадами. Його підхід – швидка, польова допомога, там, де вона найпотрібніша [1, с.52].

Не менш важливою є й робота з родинами військових. Оксана Каврук, яка досліджує вторинну травматизацію, наголошує, що родичі також потребують підтримки. Адже вони часто переживають тривогу, адаптуються до нових сімейних ролей, стикаються з емоційною відстороненістю близьких, які повернулися з війни.

Паралельно в Україні розвивається міждисциплінарний підхід до психологічної реабілітації. Наприклад, у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка під керівництвом професорки Олени Сороки розробляються програми, що поєднують психотерапію з арт-терапією, тілесними практиками та елементами когнітивної науки.

Своє бачення формують і вчені Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Зокрема, Тетяна Лубська досліджує, як суспільство сприймає ветеранів, і як це впливає на їх адаптацію. Якщо домінує образ «героя», але без реального прийняття, підтримки чи навіть слухання – це створює додаткову внутрішню ізоляцію для самих військових.

Не можна не згадати і про Володимира Панка, який виступає за інтеграцію психологічної допомоги у всі сфери життя – від медичних установ до освітніх закладів. На його думку, робота психолога з ветеранами має бути постійною, інституційно підтриманою та спрямованою не лише на «лікування», а на повернення до повноцінного життя.

Академік Микола Ярмаченко у своїх виступах зазначав, що турбота про психічне здоров’я військових – це обов’язок не лише психологів, а всього суспільства. Ця турбота починається з елементарного – від небайдужого слухання до системних реформ у соціальній сфері [5, с.28].

Нинішня ситуація, спричинена широкомасштабною війною, змусила Україну переглянути роль психолога в умовах кризових подій. Зростає усвідомлення того, що підтримка військовослужбовців не обмежується лише фазою після бойових дій – вона має охоплювати підготовчий, бойовий, реабілітаційний і постреабілітаційний періоди.

Цю ідею активно просуває професорка Людмила Чепелєва, яка наголошує на важливості попередньої психологічної підготовки до бойових умов. Її дослідження показують, що солдати, які пройшли тренінги з психоемоційної стійкості, краще справляються з екстремальними ситуаціями, швидше адаптуються після повернення та рідше стикаються з тяжкими формами ПТСР.

Однією з основних задач сучасної науки є також створення національного протоколу психосоціального супроводу військових. Систематизація підходів, об'єднання кращих практик та адаптація зарубіжного досвіду (як, наприклад, канадської моделі OSI Clinics) до українських реалій дасть змогу забезпечити однакову якість допомоги по всій країні. Цю проблему досліджують провідні спеціалісти Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, зокрема професор Анатолій Фурман [6, с.78].

Показово, що зростає кількість ветеранів-психологів, які після проходження війни здобувають фахову освіту або перекваліфіковуються для допомоги побратимам. Це – унікальне соціальне та психологічне явище, що потребує підтримки держави та наукового осмислення. Власний досвід стає для них потужним ресурсом емпатії та довіри, якого часто бракує цивільним фахівцям.

Ще один вектор – підготовка родин військовослужбовців до повернення їхніх близьких. Нерідко саме родина є першою лінією підтримки, але без знань і ресурсів це перетворюється на джерело нових конфліктів. Програми для членів сімей, які розробляють Ірина Синельникова та Оксана Мороз, передбачають тренінги, психоедукацію та сімейне консультування [2, с.34].

Таким чином, психологічний супровід військових після бойових дій – це не набір процедур, а складна, багаторівнева робота. Вона потребує поєднання наукового підходу, гуманності, професіоналізму та міжособистісної емпатії. Відомі українські науковці і практики вже створили потужний фундамент для розвитку цієї сфери. Тепер завдання – масштабувати ці знання та зробити допомогу доступною для кожного, хто її потребує.

1.Алещенко В.І. Психологічна реабілітація військовослужбовців з постстресовими психічними розладами. Харків, ХУПС, 2005. 84 с.

2.Лебедєва С.Ю., Овсяннікова Я.О., Похілько Д.С. Психологічна допомога та реабілітація учасників збройних конфліктів та фахівців ризиконебезпечних професій: світовий досвід. Габітус. 2023. Вип. 45. 139-145 URL : https://www.doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.23.

3. Лесков В.О., Грязнов І. . Сутність і причини виникнення нервово-психічних розладів у військовослужбовців після проходження служби в умовах бойових дій. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ. 2006. Т. VIII. Вип. 3. 91-97.

4. Осьодло В.І., Хміляр О.Ф. Психологічна допомога військовослужбовцям: досвід армії Ізраїлю. Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Київ. 2016. С. 80-83.

5. Радецька Л.В. Особливості проявів бойових стресових розладів у поранених військовослужбовців Збройних Сил України – учасників бойових дій. Медсестринство. 2020. № 4. С. 23-26.

6. Фельдман А.О. Інтерв'ю // НейроNEWS: психоневрологія та нейропсихіатрія. 2015. № 9 (73). URL : https://www.surl.li/hhmrn

7. Цокота В.Р. Перспективи експозиційної терапії у віртуальній реальності для лікування післятравматичних стресових розладів. Проблеми екстремальної та кризової психології. Зб-к наук. праць. Харків : НУЦЗУ, 2016. Вип. 20. С. 296-305.

Ткачова В. О.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ісланкін С. М.
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ФОРМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Досудове розслідування є фундаментальною стадією кримінального провадження, що визначає ефективність кримінального судочинства загалом. Згідно з положенням пункту 5 частини першої статті 3 Кримінального процесуального кодексу України, досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) і завершується або закриттям кримінального провадження, або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, або клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Досудове розслідування має на меті забезпечення всебічного, повного та неупередженого з'ясування обставин кримінального правопорушення. На цій стадії реалізуються найважливіші процесуальні функції: обвинувачення, захисту та розгляду справи з боку слідчого судді. Саме тут відбувається фіксація доказів, допити свідків, експертизи, огляди, слідчі експерименти та інші процесуальні дії, спрямовані на підтвердження або спростування факту вчинення кримінального правопорушення конкретною особою.

Відповідно до положень КПК України, досудове розслідування здійснюється у двох формах – дізнання та досудове слідство. Критерієм розмежування виступає правова кваліфікація діяння – чи йдеться про кримінальний проступок, чи про злочин. Дізнання є спрощеною формою досудового розслідування, яка застосовується у випадках вчинення кримінальних проступків. Відповідно до статті 38 КПК України, дізнання здійснюється дізнавачем або слідчим за спрощеною процедурою, що передбачає менший обсяг слідчих (розшукових) дій та коротші строки. Строк дізнання за загальним правилом не повинен перевищувати 72 годин з моменту повідомлення особі про підозру, а у разі призначення експертизи – не більше 20 днів [1, с. 97].

Дізнання має важливе значення для оптимізації навантаження на органи досудового розслідування та забезпечення оперативного реагування на

правопорушення невеликої суспільної небезпеки. Водночас забезпечується дотримання гарантій прав і свобод учасників процесу. Досудове слідство – основна форма досудового розслідування, яка застосовується при вчиненні злочинів (незалежно від їх тяжкості). Його здійснюють слідчі органів Національної поліції України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки та НАБУ, а також прокурори у випадках, передбачених законом [2, с. 45].

Ця форма характеризується ширшим колом процесуальних повноважень та обов'язків, включає більшу кількість слідчих дій, тривалість строків, і значно глибший рівень аналізу доказів. Досудове слідство охоплює також стадії повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу, закриття кримінального провадження або складання обвинувального акта.

У практиці кримінального процесу України важливою є гнучкість процесуальної форми: якщо під час дізнання встановлюється, що діяння має ознаки злочину, розслідування переводиться у форму досудового слідства. Таке процесуальне «перетікання» забезпечує адекватність процесуального реагування на зміну обставин справи та ступінь суспільної небезпеки. Крім того, важливе місце у досудовому розслідуванні посідає прокурорський нагляд, адже прокурор зобов'язаний забезпечувати законність розслідування, захист прав учасників та ефективність збору доказової бази [3, с. 6].

Таким чином, досудове розслідування є ключовою та найбільш тривалою стадією кримінального провадження, яка забезпечує основу для подальшого судового розгляду. Існування двох форм – дізнання та досудового слідства – дозволяє ефективно розмежовувати ресурси правоохоронної системи відповідно до характеру і тяжкості правопорушення. Водночас, важливою умовою ефективності цієї стадії є дотримання принципів змагальності, процесуальної справедливості та поваги до прав людини. Розвиток законодавства у сфері досудового розслідування має бути спрямований на подальше удосконалення процедур, зменшення формалізму та цифровізацію процесів для підвищення прозорості та підзвітності органів досудового розслідування.

Запровадження спрощеної форми дізнання щодо кримінальних проступків дозволило знизити навантаження на слідчих та суди, підвищити оперативність розслідування та забезпечити економію процесуальних ресурсів. Разом з тим, досудове слідство залишається необхідною формою розслідування злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких, що потребують поглибленого аналізу доказів і більш комплексного процесуального супроводу [4, с. 13].

Подальше наукове вивчення форм досудового розслідування має перспективи у кількох напрямах:

- Удосконалення нормативно-правової бази. Потребує подальшого аналізу ефективність правового регулювання дізнання як відносно нової форми досудового розслідування в умовах динамічного кримінального

процесу.

- Практична реалізація меж і переходів між формами. Доцільним є розроблення чітких механізмів трансформації дізнання у досудове слідство при встановленні ознак злочину, що забезпечить процесуальну послідовність і гарантуватиме права учасників провадження.
- Оптимізація розподілу повноважень між слідчими, дізнавачами та прокурорами. Слід досліджувати питання ефективної взаємодії суб'єктів досудового розслідування, особливо в умовах воєнного стану та обмежених ресурсів.
- Інтеграція цифрових технологій. З огляду на тенденції цифровізації, необхідно розглядати перспективи впровадження електронних форм розслідування, автоматизації фіксації слідчих дій, використання штучного інтелекту для первинного аналізу доказів.

Таким чином, формування ефективної моделі досудового розслідування потребує як практичного вдосконалення існуючих процедур, так і глибокого теоретичного осмислення з урахуванням сучасних викликів кримінального процесу, що сприятиме підвищенню рівня правосуддя і зміцненню довіри до правоохоронної системи України.

1. Братішко Н. А. Дізнання як форма досудового розслідування. Сумський державний університет, 2022. С. 69
2. Гуцуляк Ю. В. Процесуальні аспекти дізнання як форми досудового розслідування. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. Івано-Франківськ. 2023. С. 182-194.
3. Дідюх Б. М. Дізнання як новела форми досудового розслідування в діяльності правоохоронних органів сучасності. Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 2021. С. 35.
4. Чорний А. М. Дізнання як форма досудового розслідування кримінального проступку. Південноукраїнський правничий часопис. 2023. С. 124-129.

Хоміч Х.В.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Чернобук В.В.,
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна – це одне з найбільших випробувань для будь-якої країни та її народу. Вона не лише руйнує місто, інфраструктуру та економіку, але й підриває надію людей на мирне і стабільне майбутнє, за рахунок цього відбувається багато випробувань для країни та населення для досягнення мети у побудові правильної тактики у війні. У такий момент вирішальну роль відіграє міжнародне співробітництво. Об'єднання зусиль різних країн стає необхідним для подолання руйнівних наслідків війни, підтримки постраждалих і сприяння встановленню світу**.** Багато країн та випадків, коли країни допомагають своїм сусідам для захисту їх свободи та забезпечення і подальших своїх території. Водночас, права та свободи людини стають головною мішенню агресора під час війни. Тому країна та народ повинні бути захищені і гарантовані як на рівні конституційних положень, так і на рівні нормативно-правового регулювання. Права і свободи людини є фундаментальними цінностями демократичного суспільства, гарантованими національним законодавством та міжнародними правовими актами. Проте в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема під час воєнного стану, виникає потреба у тимчасовому обмеженні окремих прав для забезпечення національної безпеки, громадського порядку та захисту державного суверенітету. У таких обставинах особливо важливо зберегти баланс між необхідністю обмежень і захистом основоположних свобод людини. У цьому контексті механізми захисту прав і свобод набувають особливої актуальності, адже вони сприяють запобіганню зловживанням владою та забезпечують дотримання правових норм навіть у складних умовах воєнного стану.

Оголошення воєнного стану на всій території України 24 лютого 2022 року, у зв'язку з масштабним військовим вторгненням російської федерації, суттєво позначилося на всіх сферах правовідносин, функціонуванні державних інституцій, забезпеченні прав громадян, а також реалізації основоположних прав і свобод людини. У зв'язку з цим надзвичайно важливим є питання забезпечення ефективного механізму захисту прав людини. Сьогодні актуальними стають

наукові підходи, пошук ефективних моделей вдосконалення та модернізації цього захисту, особливо в умовах збройного опору агресії з боку нападу агресора. Воєнний стан – це особливий правовий режим, який запроваджується у разі збройної агресії чи загрози національній безпеці. Він передбачає певні обмеження конституційних прав і свобод, однак такі обмеження мають бути законними, обґрунтованими і тимчасовими [1]. Конституція України дозволяє обмеження деяких прав у період дії воєнного стану, але не допускає скасування базових прав, таких як право на життя, заборона катувань, право на правову допомогу [2]. До ключових механізмів захисту прав людини під час воєнного стану належать:

- Конституційний контроль: Верховна Рада та Конституційний Суд України здійснюють нагляд за дотриманням правових норм, зокрема щодо обґрунтованості запроваджених обмежень.
- Судовий захист: кожна особа має право звернутися до суду щодо порушення її прав навіть у період дії воєнного стану. Незалежність судової влади є критично важливою умовою дотримання прав людини.
- Омбудсмен: здійснює моніторинг порушень прав громадян і має право на втручання, ініціювання розслідувань, звернення до суду [3].
- Міжнародні інституції: Європейський суд із прав людини, можуть розглядати скарги громадян України, якщо всі внутрішні механізми вичерпані.
- Громадянське суспільство: відіграють важливу роль у висвітленні фактів порушення прав і забезпеченні суспільного контролю над діями влади.

Ось ці та багато інших факторів, що допомагають детальніше розглянути і поглиблено роздивитися тему. Ключові механізми захисту прав людини під час воєнного стану та багато інших, що можна розглядати та підключити до вивчення [4].

Воєнний стан не скасовує обов’язку держави дотримуватись прав і свобод своїх громадян. Навпаки, у кризові моменти держава повинна демонструвати повагу до людини, справедливості та верховенства права. Ефективне функціонування механізмів захисту прав у таких умовах є запорукою довіри громадян до влади та стабільності суспільства. Забезпечення прав людини навіть в умовах війни – це не лише правовий, а й моральний обов’язок демократичної держави.

---

1. Педосенко А., Прокопенко А., Єфіменко К. Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні. 2022. Київ. URL : https://law.knu.ua/wp-content/uploads/2024/04/collection_knu_15-12-22.pdf.

2. Сивирин К.М., Кравчук М.Ю. Правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану. 2024. Тернопіль. URL :http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/54123/1/%D0%A1%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BD%20%D0%9A.%D0%9C..pdf.

3. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. 2023. Львів. URL : https://app-journal.in.ua/wpcontent/uploads/2023/09/15.pdf.

4. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності. 2018. Харків. URL :https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_2_copy.pdf.

Софія Чернишева
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Дар'я Лавренко
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Актуальність презентованої теми зумовлено потребою забезпечення ефективного захисту прав і свобод людини в умовах демократичного розвитку України та правової держави. Конституційно-правові механізми відіграють ключову роль у гарантуванні недоторканності прав громадян і стримуванні зловживань з боку державних органів. В умовах зовнішньої агресії та внутрішніх реформ питання захисту прав людини набуває особливої ваги. Тема є важливою для вдосконалення правозахисної системи та підвищення довіри громадян до інститутів влади.

В Україні, як і в більшості сучасних правових держав, законодавство про права і свободи людини відповідає міжнародним стандартам, закріпленим у таких документах, як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини та інших актах міжнародного права. Конституція України проголошує людину, її життя, здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю, що засвідчує прийняття демократичної моделі відносин між державою та особою. Такий підхід визначає державу не як домінуючого суб'єкта, а як інструмент, який має забезпечувати і гарантувати реалізацію прав і свобод кожного громадянина. Це сприяє переосмисленню змісту правового статусу людини в Україні: акцент зміщується з обов'язків на права та свободи. Громадянин уже не сприймається як виключно суб'єкт виконання державної волі, а як активний носій прав, який має законні підстави вимагати від держави їх реалізації та захисту [1, с.105-108]. Такий підхід посилює роль інститутів громадянського суспільства, підвищує значення конституційного контролю та формує правову культуру, в центрі якої стоїть особистість.

Конституційно-правові механізми захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в Україні – це система правових засобів, закріплених у Конституції та інших нормативно-правових актах, спрямованих на гарантування реалізації прав і їх ефективний захист. Основу цієї системи становлять норми Конституції України, що проголошують людину найвищою соціальною цінністю, закріплюють невід'ємні права і свободи, а також

визначають обов'язки держави щодо їх забезпечення. Одним із ключових механізмів є право на звернення до Конституційного Суду, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, а також доступ до судового захисту у разі порушення прав [2, с. 136-140].

Важливу роль у системі конституційно-правового захисту відіграють також принцип верховенства права, поділ влади, незалежність суду та доступ до правової інформації. Громадяни мають право оскаржувати дії органів влади, звертатися до національних та міжнародних правозахисних органів, таких як Європейський суд з прав людини. Усі ці механізми спрямовані на створення правової держави, в якій гідність і свобода людини є фундаментом державної політики та правового порядку.

Прикладом дії конституційно-правового механізму захисту прав громадян є звернення особи до Конституційного Суду України з конституційною скаргою. Наприклад, якщо суд загальної юрисдикції застосував норму закону, що, на думку особи, порушує її конституційні права, громадянин має право подати скаргу до Конституційного Суду з вимогою визнати цю норму неконституційною. У разі, якщо Суд задовольнить скаргу, ця норма втрачає чинність, а права громадянина фактично відновлюються. Такий механізм забезпечує прямий зв'язок між громадянином і органом конституційного контролю, посилюючи правовий захист і верховенство Конституції [3, с. 145-146].

Попри наявність ефективних конституційно-правових механізмів, в Україні спостерігаються значні проблеми з їх реалізацією на практиці. Однією з головних є формальний підхід державних органів до гарантування прав і свобод: часто права громадян проголошуються, але не забезпечуються належним чином. Судова система, що має бути ключовим інструментом захисту, нерідко стикається з проблемами незалежності, затягуванням розгляду справ, низьким рівнем довіри з боку населення та впливом політичних чинників. Також обмежений доступ до правосуддя для вразливих категорій громадян, зокрема в умовах воєнного стану, погіршує ситуацію.

Ще однією серйозною проблемою є недостатня правова обізнаність населення про свої конституційні права та способи їх захисту. Багато громадян не знають, як звертатися до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, подавати конституційні скарги або захищати свої права в Європейському суді з прав людини. В умовах соціально-економічної нестабільності та війни держава часто ставить безпекові питання вище за права людини, що призводить до їх фактичного обмеження без належної юридичної аргументації. Унаслідок цього виникає розрив між нормами законодавства та їх практичною реалізацією, що потребує реформ і підвищення ефективності конституційного захисту [4, с. 108-108].

Для вирішення зазначених проблем потрібно забезпечити реальну незалежність судової влади, підвищити відповідальність посадових осіб за порушення прав людини та створити дієві механізми контролю за

дотриманням конституційних норм. Важливо активізувати правопросвітницьку діяльність серед населення, щоб кожен громадянин знав свої права і вмів їх захищати. Держава повинна гарантувати рівний доступ до правосуддя, зокрема шляхом розширення безоплатної правової допомоги та цифровізації судових процесів. Зокрема, потрібно посилити роль інститутів громадянського суспільства в моніторингу дотримання прав людини та активізувати співпрацю з міжнародними правозахисними організаціями.

Отже, конституційно-правові механізми захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в Україні є ключовим елементом побудови правової держави та демократичного суспільства. Конституція України створює надійну правову основу для реалізації і захисту прав людини, однак на практиці існує низка проблем, пов'язаних із недосконалістю судової системи, обмеженим доступом до правосуддя та низьким рівнем правової культури. Для ефективного функціонування цих механізмів необхідні системні реформи, підвищення правової обізнаності громадян і забезпечення реального дотримання принципу верховенства права. Лише за умови узгоджених зусиль держави, суспільства та правозахисних інститутів можна досягти справжнього, а не декларативного захисту прав і свобод кожної людини в Україні.

1. Барабаш О. О. Європейські стандарти захисту прав людини в умовах цифровізації судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 308.

2. Головань В. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини в системі гарантій конституційних прав і свобод. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 2. С. 136–140.

3. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 253 с.

4. Мельниченко Б. Б. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 107–108.

Чорнолецька В.О.
здобувач вищої освіти

Дячкова О.М.
доцент кафедри психології діяльності
в особливих умовах
Національного університету
цивільного захисту України,
кандидат педагогічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ СТРАХІВ У ФАХІВЦІВ ПІРОТЕХНІЧНИХ ГРУП ДСНС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна, розв'язана росією на території нашої держави, що триває вже четвертий рік, є неабияким випробуванням для всього українського соціуму. Вона тим чи іншим чином вплинула і продовжує впливати на психоемоційний стан кожного індивіда, часто зумовлюючи страх, тривогу, стрес. Зокрема це стосується і співробітників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України), зважаючи на екстремальний характер їхньої професійної діяльності, який в умовах воєнного стану став ще екстремальнішим, складнішим та небезпечнішим. Цілком природньо, що за таких умов постійні страхи для них є звичним явищем.

Зазначимо, що інтерес до теми страхів не зникає десятиліттями, оскільки страх суттєво впливає на особистість та соціальне життя кожної людини. Страх притаманний кожній людині, незалежно від її статі, віку, соціального статусу та деяких індивідуальних особистісних характеристик.

На думку науковців, «страх – це сильне специфічне негативне переживання, негативна емоція особливої інтенсивності» [2, с. 13]. Страх є своєрідним емоційним станом, захисною біологічною реакцією, що формується під впливом внутрішніх та/або зовнішніх передумов і є спрямованим на джерело уявної чи реальної загрози біологічному та/або соціальному існуванню людини, її благополуччю. З одного боку, це важливий механізм захисту організму і психіки в небезпечних обставинах або умовах потенційної загрози. З іншого боку, страх розглядається як емоційний стан, який може мати гальмівний вплив на роботу нервової системи, блокуючи активність та запобігаючи розвитку особистості, особливо в тих ситуаціях, коли страх пригнічує інші почуття та емоції. Отже, страх часто корисний нашому організму, проте незрівнянно шкідливий для психіки при тривалому впливі.

Хоча професійні страхи є невід'ємною складовою загальнолюдських страхів, наразі змушені визнати, що сфера професійної діяльності залишає

певний відбиток на різноманітності типів страхів та їх тяжкості.

Особливо актуальним питання професійних страхів видається в контексті діяльності фахівців піротехнічних груп ДСНС України, які сьогодні, співпрацюючи із військовими саперами, виконують важливе завдання з розмінування території України. Тобто, від початку повномасштабної війни на території нашої держави станом на кінець 2024 року лише фахівцями піротехнічних груп ДСНС України знешкоджено понад 547 тис. вибухонебезпечних предметів та знищено близько 3 тонн вибухової речовини, у тому числі майже 4 тисячі авіаційних бомб, а також обстежено територію площею понад 167685 Га [3].

Робота фахівців піротехнічних груп ДСНС України за своїм змістом відноситься до тих видів діяльності, що постійно пов'язані з небезпечними, важкими і шкідливими умовами. Зокрема, характерними особливостями діяльності фахівців піротехнічних груп ДСНС України в умовах воєнного стану є: постійне нервово-психічне напруження; велике фізичне навантаження; високе емоційне напруження; необхідність тривалий час підтримувати підвищену концентрацію уваги; труднощі, обумовлені необхідністю роботи в небезпечних умовах, обмеженому просторі, бойовій обстановці; підвищений ступінь відповідальності; наявність несподівано виникаючих у зв'язку з бойовими діями на території нашої держави перешкод, які значно ускладнюють виконання завдання.

Фахівці піротехнічних груп ДСНС України у своїй практичній діяльності майже завжди стикаються із ситуаціями, що становлять пряму загрозу для життя – свого, колег та звичайного цивільного населення.

В екстремальних умовах роботи фахівців піротехнічних груп ДСНС України випадковість смерті, можливість отримання травм та каліцтва значно підриває віру в самий сенс життя, викликає почуття страху. Але найчастіше фахівці бояться не того, що трапляється, а того, що потенційно може трапитися [2; 4].

Стан тривоги і страху зумовлює стан сильного психічного та фізичного виснаження, а також нерідко стає причиною негативної зміни особистісних особливостей, зниження працездатності, міжособистісних конфліктів, порушень дисципліни, зловживання алкоголем, інших негативних явищ, що в результаті може призвести до зниження рівня їхньої професійної діяльності.

Як слушно зазначає В. Платонов, «робота з вибухонебезпечними предметами у спеціальному захисному спорядженні або водолазних костюмах із спеціальним пошуковим та закріплювальними обладнанням – все це виступає тими умовами діяльності, внаслідок яких піротехніки переживають сильні фізичні навантаження, нервово-психічні навантаження, професійні стреси» [4, с. 97].

Попри це, вважаємо, що спроби усунення страху як такого (його ліквідація, попередження) видаються методологічно невиправданими, оскільки усуватиметься своєрідна бар'єрна (захисна) функція страху, що

сигналізує про потенційну небезпеку. Натомість, ефективним засобом психокорекції страхів у фахівців піротехнічних груп ДСНС України може бути формування психологічної захищеності як стану захищеності психіки від дії різних негативних факторів, що перешкоджають належній реалізації піротехніками своєї професійної діяльності та їхній життєдіяльності. Досягти цього можна, зокрема, за допомогою методу керованої психофізіологічної саморегуляції, на освоєння якого потрібно близько 4 занять по 30 хв. кожне [1, с. 3-4]. Цей метод сприяє підвищенню впевненості у власних силах, допомагає долати надмірне почуття страху в процесі виконання професійних завдань.

Таким чином, професійна діяльність фахівців піротехнічних груп ДСНС України відбувається в складних умовах воєнного стану та в умовах впливу на них різних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Вони діють різнобічно та впродовж тривалого часу, що на тлі високої соціальної відповідальності та нервово-психічного напруження призводить до появи у них професійних страхів. Психокорекційна робота з фахівцями піротехнічних груп ДСНС України повинна мати на меті не повну ліквідацію у них професійних страхів як таких, а має бути спрямованою на формування стану психологічної захищеності їх психіки від негативної дії різноманітних факторів, що перешкоджають або ускладнюють формування та функціонування адекватної основи поведінки піротехніків, їх професійної діяльності та життєдіяльності в цілому.

1. Балабанова Л.М. Феномен страху в професійній діяльності фахівців ДСНС України. *Актуальні проблеми психології.* Харків, *НЦЗУ*, 2017. 4 с. URL : http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/6174/1/Слов.pdf

2. Кокун О.М., Мороз В.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Теорія і практика управління страхом в умовах бойових дій: метод. посібник / О.М. Кокун, В.М. Мороз, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська. Київ-Одеса : *Фенікс,* 2022. 88 с.

3. Оперативна інформація ДСНС щодо ліквідації наслідків ведення бойових дій рф та роботи піротехнічних підрозділів. Державна служба України з надзвичайних ситуацій, опубліковано 01 грудня 2024 року. *Урядовий портал.* 2024. URL : https://www.kmu.gov.ua/news/operatyvna-informatsiia-dsns-shchodo-likvidatsii-naslidkiv-vedennia-boiovykh-dii-rf-ta-roboty-pirotekhnichnykh-pidrozdiliv1122024 (дата звернення: 20.03.2025).

4. Платонов В.М. Професіографічний аналіз діяльності фахівців піротехнічних підрозділів державної служби України з надзвичайних ситуацій: дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія». Національний університет цивільного захисту України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Харків, 2023. 206 с.

Софія Чернишева
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Юлія Лебедєва
старший викладач кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасних умовах порушення прав людини набуває нових форм, тому ефективний механізм їх захисту є надзвичайно важливим. Європейський суд з прав людини забезпечує реальну можливість для кожної особи звернутися за захистом своїх прав у разі їх порушення на національному рівні. Його рішення мають прецедентне значення та впливають на правозастосовну практику в державах-учасницях. Особливо актуальною дана тема є для України, що перебуває в умовах збройного конфлікту та правової трансформації. Аналіз діяльності Суду дозволяє краще зрозуміти механізми міжнародного правозахисту та шляхи їх удосконалення.

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, практика Страсбурзького суду набула особливої ваги, як у правовому, так і в суспільному вимірі. У медійному просторі його діяльність згадується дедалі частіше у зв'язку з численними справами, порушеними Україною проти росії. Рішення Суду у таких справах мають не лише юридичне, а й важливе політичне значення, адже фіксують порушення міжнародного права та формують правову позицію, яку можуть враховувати інші міжнародні інституції. Важливою є також співпраця Суду з національними судами, що відбувається через обмін досвідом, семінари, навчальні заходи та спільну участь у правозахисних форумах. Такий діалог дозволяє українським судам враховувати підходи Суду під час розгляду аналогічних справ, що сприяє гармонізації судової практики з європейськими стандартами [1, с. 144-148].

Основоположні принципи функціонування Європейського суду з прав людини передбачають можливість подання індивідуальних скарг особами, які вважають, що їхні права, закріплені в Європейській конвенції з прав людини, були порушені. Такі скарги подаються після вичерпання всіх національних засобів правового захисту. Окрім індивідуальних, Суд також розглядає колективні скарги, що можуть подаватися громадськими організаціями або групами осіб в інтересах жертв порушень. Рішення Страсбурзького суду мають обов'язкову

юридичну силу для держав-членів Ради Європи, що зобов'язані їх виконувати та виплачувати компенсації постраждалим.

Діяльність Європейського суду з прав людини регулюється спеціальними процедурами та правилами, а його склад формується з суддів, яких призначають держави-учасниці. Одним із ключових принципів функціонування Суду є принцип субсидіарності, котрий полягає в тому, що Європейський суд з прав людини не замінює національні суди, а діє як додатковий механізм захисту прав людини в разі неефективності внутрішніх засобів. Цей принцип є фундаментальним елементом європейського конституціоналізму, що регулює взаємовідносини між органами державної влади та міжнародними інституціями, а також між рівнями державного управління. Його застосування забезпечує баланс між суверенітетом держав і необхідністю міжнародного контролю за дотриманням прав людини [2, с. 150-155].

У контексті України роль Європейського суду з прав людини є надзвичайно важливою та багатовимірною. Українці активно звертаються до Суду з індивідуальними скаргами, коли національна система не спрацьовує належним чином або не забезпечує ефективного правового захисту. Таким чином, Суд стає гарантом дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Особливої ваги набуває діяльність Європейського суду з прав людини у справах проти російської федерації, що стосуються збройної агресії, анексії Криму, порушень на тимчасово окупованих територіях та численних злочинів проти цивільного населення. Судова практика у цих справах формує правову позицію, що визнає відповідальність держави-агресора та створює юридичні підстави для майбутньої компенсації жертвам [4].

На практиці роль Європейського суду з прав людини у забезпеченні захисту прав людини в Україні супроводжується низкою складностей, що знижують ефективність цього механізму. Однією з ключових проблем є надмірне навантаження на Суд, особливо після повномасштабного вторгнення. Це ускладнює досягнення справедливості для заявників, які перебувають у вразливому становищі, і часто потребують оперативного захисту своїх прав [3].

Ще однією серйозною проблемою є невиконання або часткове виконання рішень Європейського суду з прав людини на національному рівні. І хоча Україна офіційно визнає юрисдикцію Суду, рішення останнього не завжди виконуються належним чином, що послаблює довіру громадян як до національного, так і до міжнародно-правового захисту та свідчить про потребу у глибших реформах правової системи [5]. Для вирішення зазначених проблем необхідно комплексно підходити до вдосконалення механізму захисту прав людини. Передусім важливо забезпечити ефективне виконання рішень Суду шляхом посилення контролю з боку державних органів, створення дієвих механізмів моніторингу та запровадження персональної відповідальності посадовців за їх невиконання. Важливим є й удосконалення національної судової системи, щоб громадяни мали реальну можливість захищати свої права всередині країни, не доводячи справу до міжнародного рівня.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що Європейський суд з прав людини відіграє ключову роль у забезпеченні механізму захисту прав людини. Його діяльність сприяє зміцненню верховенства права, захисту основоположних свобод і підвищенню правової культури. Проте на практиці ефективність цього механізму знижується через затягування розгляду справ, проблеми з виконанням рішень, недостатню правову обізнаність громадян та недосконаліть національної судової системи. Попри ці труднощі, співпраця України з Страсбурзьким судом залишається важливою задля зміцнення демократичних засад та побудови справедливого суспільства. Вирішення наявних проблем потребує системних реформ, політичної волі та активної участі громадянського суспільства.

1. Бордун І.В. Роль Європейського суду з прав людини у забезпеченні належного та ефективного механізму захисту прав людини в Україні/ *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів:* матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції: у 2-х ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 р.). Суми : СумДУ, 2020. Ч.1. С. 144-148.

2. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 540 с.

3. Понад 12 тисяч українців не отримають компенсацію від Європейського суду: Українська гельсінська спілка з прав людини. URL : https://helsinki.org.ua/articles/ponad-12-tysyach-ukrajintsiv-ne-otrymayut-kompensatsiyu-vid-evropejskoho-sudu/.

4. Роль ЄСПЛ у забезпеченні належного та ефективного механізму захисту прав людини в Україні. *Юридична Газета*. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudovapraktika/rol-espl-u-zabezpechenni-nalezhnogo-taefektivnogo-mehanizmu-zahistu-prav-lyudini-vukrayini.html.

5. Україна залишається у трійці «лідерів» за кількістю звернень до ЄСПЛ: Укрінформ. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2865300-ukraina-zalisaetsa-u-trijci-liderivzakilkistu-zvernen-do-espl.html.

Шахпазова А.Н.
здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Чепік-Трегубенко О.С.
доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ: СУТНІСНО-ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Зловживання правом є юридичним явищем, що реалізується в момент, коли особа використовує свої права не за їх прямим призначенням, а з метою нашкодити іншим чи отримати вигоду, що не відповідає моральним або

правовим засадам. Важливим критерієм цього явища виступає те, що особа не порушує прямо закон, але її дії несумісні з моральними й етичними нормами. Існування такого явища у правовій системі держави свідчить про необхідність системного удосконалення правових норм, а також їх застосування. Саме тому юридична наука та практика мають дотримуватись балансу між правами та інтересами суб'єктів правовідносин.

Різні аспекти зловживання правом, його сутність, зміст, ознаки та інше виступали предметом досліджень таких авторів, як С. Бобровник, П. Бутенко, І. Гордієнко, Ю. Гончарук, Р. Гуменюк, К. Дрогозюк, Д. Єрмоленко, Ю. Казаков, М. Колісник, В. Лазарєв, В. Лемак, В. Литвиненко, Б. Малишев, Є. Мінакова, О. Петришин, В. Стеценко, Н. Табачук, Т. Романюк, О. Чепік-Трегубенко, О. Черкасов, С. Шевченко, О. Ярмиш [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8] та ін. Вони значно розширили розуміння механізмів зловживання правом і запропонували різні підходи до його вирішення.

Важливим аспектом є те, що зловживання правом не завжди має явний, негативний результат, який легко виявити. Іноді такі дії можуть бути масковані під добросовісне виконання своїх обов'язків, що ускладнює їх виявлення та оцінку з юридичної точки зору. З цієї причини важливо, щоб судова система мала можливість оцінювати не тільки формальний зміст дії, а й її реальну мету, контекст і наслідки. Зокрема, суди можуть застосовувати критерії добросовісності, пропорційності та моральної правомірності, аби розмежувати добросовісне використання прав від зловживання ними.

Юридична наука вважає, що право не може бути використане для досягнення результатів, що суперечать його соціальному призначенню. У разі виявлення зловживання правом суди можуть застосовувати принцип добросовісності, який обмежує можливість особи використовувати свої права, які шкодять іншим. Це дозволяє забезпечити баланс між правами та обов'язками учасників правовідносин і сприяти створенню справедливого середовища для здійснення прав і свобод.

Одним із таких механізмів запобігання зловживанню права є принцип пропорційності, який вимагає, щоб здійснення прав не порушувало основних прав інших осіб і не суперечило принципу розумності. У разі виявлення зловживання правом суди можуть відмовити в захисті прав особі, яка здійснила такі дії, або навіть накласти на неї відповідні санкції. У більш складних випадках можна застосувати інституційні механізми, які передбачають перегляд рішень, що могли бути прийняті на основі зловживання правом, та їх скасування.

Зловживання правом може також виявлятися у процесах, що супроводжуються юридичними маніпуляціями, де особи намагаються досягнути вигоди не через законні шляхи, а через обхід існуючих норм або використання їхніх прогалин. Природно, це підриває довіру до правової системи та негативно позначається на правопорядку. У таких випадках, коли особа використовує правові прогалини або нечіткість законодавства з метою

досягнення несправедливих вигод, розв'язання проблеми потребує не тільки судового втручання, але й розвитку правових норм [3, с. 78; 8].

У міжнародному контексті зловживання правом може виникати, коли держави або міжнародні організації використовують свої повноваження для досягнення політичних або економічних вигод, не враховуючи інтереси інших країн чи суб'єктів міжнародного права. У таких випадках зловживання правом порушує принципи міжнародної справедливості, добросовісності та прав людини, і може призвести до міжнародних конфліктів чи економічних санкцій.

Розвиток і вдосконалення правового механізму запобігання зловживання правом вимагає регулярного оновлення нормативно-правових актів, забезпечення ефективного доступу до правосуддя для всіх учасників правовідносин, а також розробки спеціальних правових інструментів, здатних швидко реагувати на нові форми зловживання правами в умовах змінюваного суспільного та економічного середовища.

Однією з основних ознак зловживання правом є наявність мети заподіяти шкоду іншій особі або навмисно порушити її права. Це може бути здійснено через безпідставне використання прав, що призводить до неналежних наслідків для інших учасників правовідносин [1; 2; 5]. Наприклад, особа, маючи право на проведення певних дій або на подання заяви до органів влади, може використовувати це право для створення штучних перешкод або для досягнення приватних інтересів, що суперечать загальним соціальним цілям. Важливо, що в таких ситуаціях суди можуть враховувати суспільну шкоду, що завдають такі дії.

Також зловживання правом може проявлятися у порушенні пропорційності між правами та наслідками їх використання [6; 7]. Це означає, що особа може діяти, використовуючи свої права в обсязі, що явно перевищує досягнення правомірної мети або занадто обтяжує іншого учасника правовідносин. Наприклад, позивач може вимагати величезну компенсацію за незначну шкоду, що є явно непропорційним.

Ще однією ознакою зловживання правом є ситуація, коли особа, знаючи, що її дії суперечать нормам права або є безпідставними, все одно продовжує їх здійснювати. Це може бути ознакою умисного порушення права з метою досягнення недобросовісних переваг або того, щоб змусити іншу сторону до нечесних поступок. Таким чином, зловживання правом часто пов'язане з наявністю конкретного умислу або мети [4, с. 39]. Особливістю є також ситуація, коли особа використовує своє право в спосіб, який явно є нераціональним або надмірним. Це означає, що дія, яка має право на виконання у певних умовах, застосовується таким чином, що створює або посилює проблеми для інших сторін. Наприклад, особа може подавати безліч позовів до суду з однаковими вимогами, що викликає затримку судового процесу та тягне за собою додаткові витрати для інших учасників процесу, хоча фактично немає підстав для такого великого обсягу позовів.

Отже, підводячи підсумки, зауважимо, що боротьба зі зловживанням правом вимагає не лише посилення правового контролю та моніторингу, але й розвитку нових стандартів добросовісності, етики та моральних принципів у національній правовій системі. Оскільки зловживання правом подекуди досить складно виявити, або довести його прояви, й ще складніше виправити, важливими є не лише правові механізми, але й освіченість громадян щодо необхідності дотримання норм не лише букви закону, але й духу права. Перспективними напрямами дослідження є проблематика зловживання правом в умовах воєнного стану в Україні.

1. Малишев Б. В. Телеологічний підхід до сутності зловживання суб'єктивним правом. *Соціологія права.* 2021. Вип. 2. С. 87-90. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sprav_2021_2_16.

2. Лазарєв В. В. Концепції розуміння сутності категорії «зловживання правом». *Право і Безпека*. 2023. № 1. С. 179-189. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2023_1_18.

3. Дрогозюк К. Б. Зловживання процесуальними правами під час доказування у цивільному процесі України. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матер. круглого столу (м. Одеса, 27 лист. 2015 р.). Одеса : Фенікс, 2015. С. 76-79. URL : https://dspace.onua.edu.ua/items/3dc5509c-9ff0-49f8-bff3-3fa5519e00b9.

4. Казаков Ю. Ю. Зловживання правом при розкритті інформації, що містить банківську таємницю. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матер. круглого столу (м. Одеса, 27 лист. 2015 р.). Одеса : Фенікс, 2015. С. 38-40. URL : https://dspace.onua.edu.ua/items/5cdcd20c-f6c8-4e25-bdfa-4d543550e9d5.

5. Єрмоленко Д. О. Історія розвитку інституту зловживання правом в державах романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2024. Вип. 83 (1). С. 38-43. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2024_83(1)__6.

6. Табачук Н. П. Правові аспекти відшкодування шкоди, завданої зловживанням домінуючим становищем, у Європейському Союзі. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 4. С. 740-746. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2024_4_121.

7. Єрмоленко Д. О. Особливості теоретичних підходів до категорії «зловживання правом» у країнах англо-американської правової сім'ї. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 5. С. 19-23. URL : http://nbuv.gov.ua/ UJRN/anpopr_2024_5_3.

8. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 3 (118). С. 121-127. URL : https://visnik.dduvs.edu.ua/ index.php/visnyk/issue/view/61/32.

Марія-Ґабріелла Шевчук
здобувач вищої освіти
ННІ права та правоохоронної
діяльності Львівського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах забезпечення екологічних прав громадян є базовою складовою стабільного розвитку будь-якої країни. Гарантування екологічної безпеки є необхідною передумовою стійкого економічного та соціального прогресу як для України, так і для всього світу. На жаль, сьогодні відзначається значний рівень антропогенного впливу та техногенного навантаження на природне середовище, що спричинене нераціональним використанням ресурсів, застосуванням застарілих та шкідливих технологій, а також небезпечних речовин і матеріалів. Байдужість до екологічних проблем, відсутність превентивних заходів та бездіяльність можуть призвести до глобальної екологічної катастрофи. Науковці попереджають, що людство перебуває на межі екологічної кризи.

Один із способів глибшого усвідомлення масштабів екологічної кризи – це аналіз проблем, пов'язаних із дотриманням екологічних прав людини, адже саме держава є головним гарантом цих прав для своїх громадян. Боротьба з екологічними загрозами значною мірою залежить від низки факторів, що впливають на формування правових основ екологічної безпеки України та здатність держави розробляти ефективні механізми для розв'язання екологічних проблем.

У теорії екологічного права реалізація екологічних прав базується на системі конкретних юридичних гарантій, що включають як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, спрямовані на фактичне забезпечення прав людини.

Ефективний механізм реалізації є необхідною умовою, адже без нього екологічні права залишаються лише формальністю, існуючи виключно на папері без реальної цінності для громадян і суспільства в цілому [1, с.12].

Сучасна державна екологічна політика України формується з урахуванням міжнародних правових документів. Вона включає розробку законодавчої та нормативної бази щодо охорони довкілля, регулювання природокористування, забезпечення екологічної безпеки та встановлення відповідальності за порушення екологічного законодавства. До того ж, політика охоплює створення спеціалізованих управлінських і контрольних органів, а також активну участь у міжнародних та міждержавних екологічних ініціативах [2, с.45].

Права особи, яка проживає в Україні, стосовно екологічної безпеки регулюються передусім ст. ст. 16, 50, 66 Конституції України. Безпосередній

перелік прав та їх механізм забезпечення передбачений ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Також у вищезгаданій статті вказується на те, що законами України можуть бути визначені й інші екологічні права громадян. Наразі серед них можна виділити право на землю (Розділ 5 ЗК України), ліси (ст. 24 Лісового кодексу України), надра (ст. 25 Кодексу України про надра), тваринний світ (ст. 25 Закону України «Про тваринний світ»), води (ст. 43 Водного кодексу України). Варто зазначити, що на міжнародному рівні захист екологічних прав людини та вирішення пов'язаних із ними проблем є одним із ключових напрямів діяльності світової спільноти. Яскравим прикладом цього є Конвенція Європейської Економічної Комісії ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля». У цьому документі визначено основні екологічні права, які відіграють важливу роль у розвитку демократії, зокрема: право громадськості на доступ до екологічної інформації, можливість участі у прийнятті екологічно значущих рішень та право звертатися до суду з екологічних питань.

Серед основних проблем, що ускладнюють забезпечення екологічних прав громадян в Україні, можна виокремити: застаріле та недостатньо гнучке законодавство, низький рівень екологічної правосвідомості та обізнаності населення, некомпетентність окремих посадовців, високий рівень корупції, обмежений та вибірковий доступ до екологічної інформації, а також недостатнє фінансування природоохоронних заходів. Усі ці чинники суттєво впливають на ефективність екологічної політики та стримують розвиток механізмів забезпечення екологічної безпеки.

Однією з важливих проблем є рівень правосвідомості та обізнаності громадян щодо екології. Часто саме через відсутність розуміння серед населення більшість екологічних ініціатив, інновацій та проєктів стикаються з початковим негативом. Ефективна екологічна політика неможлива без екологічно свідомих громадян, які можуть бути активними учасниками екологічної діяльності. Тому важливою задачею держави є формування «екологічного типу» особистості. Для вирішення екологічних проблем, як сьогодення, так і майбутнього, потрібні не лише соціальні та державні механізми, але й новий тип особистості, здатної відчувати відповідальність за природу та любов до всього живого на планеті [3, с.25].

В Україні ця проблема проявляється через вирубку лісів на Закарпатті для продажу чи видобуток бурштину на Поліссі, забруднення водойм та інші порушення природного балансу флори і фауни. Яскравим прикладом наслідків діяльності людини є підвищення середньої річної температури планети, що призводить до пожеж, танення льодовиків та змін кліматичних зон. Типовим прикладом ігнорування екологічних норм є використання хімікатів у виробництві та їх скидання у природні водойми, що є джерелом води для населення. Це часто відбувається через жадобу до збагачення, корупцію та правовий нігілізм в органах влади, а також через небажання відповідних

інстанцій втручатися. Водночас, якщо освіченість і виховання в сфері охорони навколишнього середовища стане частиною загальної освіти, можна було б уникнути багатьох проблем. Кожен громадянин має знати свої права і бути готовим їх захищати, а також звертатися до відповідних органів у разі порушення своїх прав [4].

Ще однією важливою проблемою є компетентність і відповідальність працівників органів, які займаються екологічною безпекою. Існують численні випадки порушення екологічних прав та свобод громадян через безкарне розкрадання природних ресурсів, надання дозволів на забруднення повітря, водойм та ґрунтів шкідливими речовинами. Це часто є наслідком неналежного виконання обов'язків, таких як контроль, перевірка документів, необхідних для здійснення певних дій (наприклад, полювання), а також невиписування штрафів чи заборон. У результаті таких недоліків ми стаємо жертвами тих самих порушень, які мали б запобігти.

Корупція є окремим явищем, яке слід виокремлювати як від правового нігілізму громадян, так і від некомпетентності органів, оскільки включає в себе обидва ці аспекти. В Україні проблема корупції є особливо актуальною і розкривається, наприклад, через дозвіл на будівництво торговельного комплексу на території парку чи іншої захищеної зони, що є порушенням законодавства. Або через «випадковий» недогляд щодо видобування природних ресурсів, вирубки лісів та скидів небезпечних речовин у водойми. Такі дії порушують основне право громадян на екологічну безпеку і її забезпечення, а також завдають шкоди флорі та фауні, що є додатковими порушеннями екологічних норм.

Отже, забезпечення екологічних прав людини в Україні є складним і багатогранним процесом, який вимагає комплексного підходу та скоординованих зусиль держави, громадськості та міжнародної спільноти. Важливим аспектом вирішення цих проблем є не лише посилення нормативно-правового регулювання, а й підвищення екологічної культури населення, формування «екологічного типу» особистості, яка усвідомлює свою відповідальність за стан довкілля. Окрім цього, необхідно забезпечити ефективний контроль за діяльністю підприємств та установ, які можуть завдавати шкоди природному середовищу, а також сприяти прозорості та доступності екологічної інформації. Враховуючи сучасний екологічний стан України та світу загалом, нагальним є впровадження дієвих механізмів правозахисту та притягнення до відповідальності осіб, які порушують екологічні права громадян. Лише через комплексний підхід, що включає законодавчі, соціально-економічні, управлінські та освітні заходи, можна досягти реального покращення екологічної ситуації та створити умови для сталого розвитку країни.

1. Екологічне право: підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 367 с.

2. Андрєйцев В.І. Екологічне право. Київ : Вентурі, 1996. 145 с.

3. Андрейцев В.І. Актуальні проблеми екологічного права: новітні доктрини: ретроспективний аналіз та погляд у майбутнє. *Матеріали доповіді Міжнародного круглого столу*. Дніпропетровськ : НГУ, 2010. С. 25-27.

4. Денисюк В. На Камчатці небезпечна екологічна ситуація, але влада намагалася її замовчувати: деталі. URL : https://24tv.ua/ shodi-rosiyi-nebezpechna-ekologichna-situatsiya-nafta-novini_n1428100

Яровий О. Ю.
Курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України

Логінова М. В.
викладач кафедри
цивільного права та процесу
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПІД ЧАС УКЛАДЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Трудовий договір є основною правовою формою реалізації трудових відносин між працівником і роботодавцем. Він встановлює права та обов'язки сторін, визначає умови праці, оплату та гарантії соціального захисту. Важливість цього правового інституту зумовлена його роллю у забезпеченні стабільності трудових відносин та регулюванні трудового права. Трудовий договір – це угода між працівником і роботодавцем, згідно з якою працівник зобов'язується виконувати певну роботу з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядку, а роботодавець – виплачувати заробітну плату та забезпечувати необхідні умови праці. Цей договір є важливим юридичним інструментом для захисту прав і законних інтересів працівників та роботодавців. [1]

Основними ознаками трудового договору є:

– добровільний характер укладення;

– особисте виконання трудових обов'язків працівником;

– систематична виплата заробітної плати;

– підпорядкування правилам внутрішнього трудового розпорядку;

– соціальні гарантії та захист прав працівника.

Згідно зі ст. 23 КЗпП України, трудовий договір може бути укладений як

на певний термін, так і на невизначений час, і залежно від його умов визначається тип роботи (основна або додаткова). Основною метою трудового договору є забезпечення стабільності трудових відносин і гарантування прав працівника на отримання заробітної плати, захист від незаконного звільнення та інших порушень його прав. [3]

Процес укладення трудового договору відбувається за кількома етапами. Першим етапом є взаємне волевиявлення сторін: працівник подає заяву про прийняття на роботу, а роботодавець ухвалює рішення про прийом. Стаття 24 КЗпП України зазначає, що укладення трудового договору має відбуватися письмово, оскільки це забезпечує чіткість у визначенні прав та обов'язків кожної зі сторін.

Другим етапом є оформлення відповідних документів, серед яких паспорт, ідентифікаційний код, трудова книжка (за наявності), а також інші документи, що підтверджують кваліфікацію працівника, освіту або інші характеристики. Третім етапом є визначення умов договору: обсяг посадових обов'язків, розмір заробітної плати, робочий графік, термін дії договору. Це важливий етап, оскільки всі умови договору повинні бути чітко прописані для уникнення конфліктів у майбутньому.

Четвертий етап включає офіційне підписання трудового договору між працівником та роботодавцем. Після підписання договору видається наказ про прийняття на роботу, який є необхідним для підтвердження факту укладення трудових відносин. На останньому етапі, у разі необхідності, до трудової книжки працівника вноситься запис про прийняття на роботу, що є обов'язковим для працівників, що працюють на постійній основі.

Щодо припинення та розірвання трудового договору: згідно з ст. 36 КЗпП України, трудовий договір може бути припинений у кількох випадках, серед яких: за угодою сторін, за ініціативою працівника, за ініціативою роботодавця, у зв'язку з закінченням строку договору або з причин, що не залежать від волі сторін. У разі звільнення за ініціативою працівника він має право на звільнення за власним бажанням, повідомивши про це роботодавця за два тижні, якщо інше не передбачено умовами трудового договору або колективного договору. [3]

Припинення трудового договору за ініціативою роботодавця може мати різні причини, зокрема скорочення штату, порушення трудової дисципліни або невідповідність працівника своїм обов'язкам. Важливою умовою розірвання трудового договору є дотримання процедури, передбаченої законодавством, для уникнення порушення прав працівника. Наприклад, звільнення через скорочення штату повинно супроводжуватися наданням компенсації за невикористану відпустку та виплатою вихідної допомоги. Роботодавець чи працівник можуть призупинити дію трудового договору. Це не тягне за собою припинення трудових відносин, тобто звільнення. Однак у цьому випадку роботодавець не зобов'язаний платити зарплату та інші компенсації працівникові [4, с.424].

Враховуючи роль трудового договору в забезпеченні стабільності на ринку праці, надзвичайно важливо, щоб усі його аспекти були виконані відповідно до правових норм. Трудові відносини мають бути максимально прозорими та чіткими для обох сторін, щоб уникнути порушень прав і забезпечити високий рівень соціального захисту працівників. Також важливим є забезпечення ефективного механізму контролю за дотриманням трудового законодавства з боку державних органів. Лише у цьому випадку трудовий договір буде виконувати свою основну роль у підтримці соціальної стабільності та розвитку національної економіки. [2] Стаття 40 КЗпП України визначає випадки, коли звільнення працівника є незаконним, та передбачає можливість працівника оскаржити таке рішення в суді. Зокрема, закон гарантує працівникові захист від дискримінації та незаконних звільнень, наприклад, при звільненні через вагітність чи наявність дитячого віку.

Отже, трудовий договір є основним юридичним інструментом, що регулює трудові відносини між працівником і роботодавцем. Його значення важко переоцінити, оскільки він не лише визначає права та обов'язки сторін, але й служить гарантом стабільності на ринку праці, сприяє правовому захисту працівників і забезпечує належний рівень соціального забезпечення. Укладення та виконання трудового договору має бути ретельно регламентоване нормами чинного законодавства, зокрема Кодексом законів про працю України (КЗпП України), що чітко визначає процедури та умови, необхідні для створення трудових відносин. Важливим є правильне дотримання процедури розірвання трудового договору, адже будь-яке порушення цієї процедури може призвести до негативних наслідків для сторін.

1. Дмитренко Ю.П. Трудове право України: підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 624 с.

2. Бабаскін А.Ю., Баранюк Ю.В., Дріжчана С.В. Трудове право України: академ. курс: підручник / за заг. Ред. Н.М. Хуторян. Київ : А.С.К., 2004. 608 с.

3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322 VII: URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08

4. Логінова М. Що змінилося в трудових відносинах у період війни. *Журнал матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року).* Кривий Ріг, 2022. 498 с.

Данило Александров
здобувач вищої освіти ІІІ курсу
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Наталія Обушенко
професор кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ФОРМА ДОГОВОРУ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЙОГО УКЛАДЕННЯ

Форма договору та порядок його укладення є одними з основних елементів цивільно-правового регулювання, які визначають правила взаємодії між сторонами в межах правових відносин. Правильне дотримання встановлених норм щодо форми договору є важливим для забезпечення юридичної сили угоди, а порушення цих норм може призвести до серйозних правових наслідків, таких як визнання договору неукладеним або недійсним. В умовах надзвичайних ситуацій, зокрема воєнного стану, законодавство вносить корективи у ці процедури, що потребує додаткового вивчення специфіки їх застосування та правових наслідків порушень порядку укладення договорів.

Договір укладається в різних формах, залежно від домовленостей між сторонами: усній, письмовій або за допомогою конклюдентних дій. Якщо сторони визначили певну форму укладення договору, він вважається укладеним з моменту надання цієї форми, навіть якщо закон для конкретного виду договору не вимагає її наявності .

Коли угода передбачає письмову форму, договір може бути оформлений в одному документі або шляхом обміну листами, телеграмами, телефонограмами чи іншими засобами комунікації, що дозволяють підтвердити волю сторін. Важливою є також можливість використання електронного зв’язку чи факсиміле, що дозволяють однозначно встановити особу, яка надсилає документ [3, с.40].

Цивільний кодекс України також містить положення щодо дійсності договорів, які повинні бути нотаріально посвідчені, але цього не сталося. Згідно з ч. 2 ст. 220 Цивільного кодексу, якщо сторони досягли згоди по всіх істотних умовах і це підтверджується письмовими доказами, а також відбулося виконання договору, але одна зі сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. В подальшому нотаріальне посвідчення вже не є необхідним [1].

Вищі судові інстанції наголошують, що це правило застосовується не просто через факт підписання договору, а лише за умови, що сторони досягли

згоди щодо всіх суттєвих умов договору, а його виконання, часткове або повне, мало місце з боку хоча б однієї зі сторін. Важливо також перевірити, чи відповідають ці умови вимогам, передбаченим законодавством для даного виду договору. Таким чином, для визнання договору дійсним суд має враховувати всі обставини, включаючи виконання зобов'язань хоча б однією стороною.

У разі порушення порядку укладення договору, він може бути визнаний неукладеним або недійсним. Неукладеним вважається договір, щодо якого сторони не досягли згоди хоча б по одному з основних пунктів. Це означає, що відсутність єдиної думки між сторонами стосовно істотних умов може призвести до того, що угода не буде вважатися укладеною. Такий договір не є юридично обов'язковим для виконання [2, с.188].

При цьому важливо, що не можна вважати відсутність згоди між сторонами на певних умовах лише через непорозуміння чи неоднозначне розуміння певних положень договору. Згода є обов'язковою для того, щоб договір був визнаний укладеним, і навіть незначні розбіжності в тлумаченні умов можуть призвести до того, що договір не матиме юридичної сили. Тому необхідно, щоб усі сторони досягли чіткої та однозначної домовленості з усіх важливих питань.

Форма договору та правові наслідки порушення порядку його укладення є важливою складовою правового регулювання цивільних відносин в Україні. Однак ситуація ускладнюється в умовах воєнного стану, коли правова база функціонує в особливому режимі. В умовах війни існує низка додаткових обмежень і коригувань у законодавстві, що безпосередньо впливає на укладання договорів, порядок їх виконання, а також визначення правових наслідків у разі порушення цих правил [5, с.8].

Нормативно-правова база, яка регулює форми договорів і процедуру їх укладення, встановлює загальні правила, які в умовах воєнного стану можуть бути змінені або доповнені спеціальними постановами чи законами. Наприклад, під час війни можуть бути введені зміни до Цивільного кодексу України, які спрощують процедури укладення договорів або надають змогу застосовувати нові форми електронного документообігу. Такі зміни дозволяють сторонам укладати договори швидше та зручніше, враховуючи особливості ведення господарської діяльності в умовах надзвичайного стану [1].

Однак, порушення порядку укладення договору в умовах війни може мати особливі наслідки, які не завжди кореспондують із нормами, що діють у мирний час. Наприклад, якщо одна зі сторін не виконує своїх зобов'язань через обставини, спричинені війною, це може бути визнано форс-мажорними обставинами. Тоді відповідальність за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань може бути знята або зменшена, що є важливим аспектом правової адаптації до змінюваних умов.

Особливістю функціонування нормативно-правової бази під час війни є також можливість коригування умов договорів через тимчасове введення нових вимог або спрощених процедур для укладання угод між державними та приватними

суб'єктами. Встановлення таких умов дозволяє забезпечити безперервність економічних відносин, навіть у періоди криз. Однак це не виключає потреби забезпечити баланс між гнучкістю регулювання і захистом прав сторін.

Ще однією проблемою є укладання договорів, що стосуються державних закупівель або постачання товарів і послуг для потреб армії. У зв'язку з військовими діями, багато підприємств, що надають товари чи послуги, мають бути готовими до різноманітних змін у термінах, цінах та умовах виконання договору. Законодавство дозволяє коригувати умови таких угод, однак часто відсутність чіткої процедури укладення договору або зміни його умов може призвести до правових суперечок [4, с. 127].

Додатково, в умовах воєнного стану деякі норми, що стосуються укладення договорів, можуть бути призупинені або змінені актами Кабінету Міністрів України або Верховною Радою. Такі зміни можуть впливати на форми договорів, зокрема на те, чи є необхідність у нотаріальному посвідченні, або чи можна застосовувати електронні підписи та інші сучасні технології для підтвердження волевиявлення сторін.

Зміни в законодавстві під час війни можуть також торкатися правових наслідків порушення порядку укладення договору. Оскільки в умовах бойових дій можуть виникати форс-мажорні обставини, таке порушення не завжди може бути розглянуто як порушення з вини сторони, особливо якщо воно пов'язане з бойовими діями, евакуацією, відсутністю зв'язку або іншими факторами, що впливають на здатність виконати умови договору [2, с.189].

Водночас, через відсутність чітких юридичних норм, що регулюють форс-мажор під час війни, можуть виникнути проблеми при визначенні правових наслідків для сторін. Оскільки на законодавчому рівні не завжди передбачено конкретні механізми для таких випадків, судова практика може варіюватися залежно від конкретних обставин [1].

У цих умовах важливим є питання ефективності системи правового захисту сторін договору, особливо у випадках, коли одна зі сторін порушує умови угоди через форс-мажор чи неможливість виконання своїх зобов'язань внаслідок війни. Залишається актуальним питання адаптації законодавства до таких умов, щоб захистити права сторін та забезпечити правову визначеність в умовах збройного конфлікту.

Загалом, правове регулювання укладання договорів та правові наслідки порушення їх умов під час війни є складним і багатогранним питанням. Враховуючи ці обставини, для забезпечення стабільності в економіці та правовій сфері необхідно постійно удосконалювати законодавство, запроваджуючи нові механізми захисту та гнучкості в укладанні договорів, що дозволить зберегти ефективність правових відносин навіть у найскладніші часи [3, с. 42].

Отже, форма договору та дотримання встановленого порядку його укладення мають важливе значення для забезпечення стабільності правових відносин. В умовах війни, коли регулювання укладання угод може бути

спрощеним або змінено спеціальними нормативно-правовими актами, виникають додаткові складнощі. Порушення форми чи умов договору, особливо у разі форс-мажору чи інших обставин, пов'язаних з війною, може призвести до правових наслідків, таких як визнання договору неукладеним або недійсним, що вимагає ретельного аналізу кожного випадку з урахуванням специфіки обставин.

Під час воєнного стану важливою є гнучкість правового регулювання, що дозволяє сторонам укладати договори швидко і ефективно, але водночас забезпечує належний правовий захист у разі порушення їх умов. Судова практика та зміни в законодавстві повинні враховувати особливості війни, надаючи можливість врахувати форс-мажор та інші фактори, що впливають на виконання зобов'язань. Це дозволяє зберегти правову визначеність і гарантувати належний захист прав учасників договірних відносин навіть у кризових умовах.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40. Ст. 356.
2. Парасюк М. В., Кметь, Т. О. Гендерна рівність у сімейних відносинах: правові аспекти захисту прав жінок і чоловіків у шлюбі. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права ,* (42), 2024р.187-189.
3. Обривкіна О.М. особливості спадкового договору: правовий аспект. *Ірпінський юридичнийчасопис*. 2019. Вип. 2. С. 39-45
4. Парасюк М.В., Парасюк В.М., Грабар Н.М. Цивільне правоУкраїни (Особлива частина) у схемах та таблицях: навч. посіб. Львів: Растр-7, 2021. 472 с.
5. Основні засади укладення господарських договорів. Договори від А до Я. № 3-4. 2009. С. 8-11.

Кристина Гришанова
студентка 1 курсу другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»
ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Наталя Спиця
викладач кафедри психології
та педагогіки Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат філософських наук, доцент

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ПСИХІЧНИЙ СТАН В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВІЙН

У XXI столітті війна дедалі більше виходить за межі фізичного протистояння і ведеться також у медійному просторі. Засоби масової інформації (ЗМІ) – телебачення, Інтернет, соціальні мережі стають не лише

джерелом інформації, а й потужним чинником впливу на емоційно-психологічний стан людини. Актуальність дослідження впливу ЗМІ на психіку значно зросла після початку повномасштабної війни в Україні. Регулярне споживання контенту, пов'язаного з насильством, руйнуваннями, смертю та загрозами, впливає на психіку навіть тих, хто фізично перебуває далеко від зони бойових дій [2, с. 5–7].

Наукова література фіксує зростання явища медіа травматизації – емоційного виснаження, тривожності, сну з порушеннями, зниження настрою, яке виникає внаслідок надмірного контакту з травматичним інформаційним контентом [3, с. 19]. Дослідження, проведене Інститутом когнітивного моделювання у 2023 році, підтверджує: 63% опитаних українців відчувають тривогу після перегляду новин, пов'язаних із війною, а 27% мають проблеми зі сном [2, с. 11].

Тривала взаємодія з медіа також трансформує когнітивну картину світу. Дж. Гервнер у своїй теорії культивації зазначав, що постійне споживання деструктивного контенту формує сприйняття реальності як небезпечної, хаотичної, сповненої загроз [4, с. 35]. У воєнний час ця викривлена реальність посилюється за рахунок емоційно навантаженого медійного середовища. Особливо вразливими є діти, підлітки та літні люди, які менш здатні до критичного аналізу інформації.

Окремої уваги заслуговує проблема відсутності медіагігієни. Мороз О. зауважує, що без навичок критичного мислення користувач стає легкою мішенню для інформаційних маніпуляцій, дезінформації та емоційного виснаження [1, с. 93]. Аналогічні висновки містяться у звіті ЮНЕСКО, де підкреслено небезпеку «інфодемії» – перевантаження психіки людини інформацією, що викликає стрес і дезорієнтацію [6, с. 25].

На міжнародному рівні вже функціонують ефективні механізми захисту населення від інформаційного перевантаження. У країнах Скандинавії (Фінляндія, Швеція) медіаграмотність впроваджується в освітні програми початкової та середньої школи. У США Dart Center for Journalism and Trauma розробляє методичні рекомендації щодо роботи з травматичним контентом для журналістів [5]. BBC у Великій Британії запровадила протоколи психологічного захисту редакторів, які працюють з матеріалами про насильство.

Психологічна наука пропонує також засоби самозахисту. Серед них – когнітивно-поведінкові техніки, психоосвіта, створення індивідуальних стратегій інфогігієни, зокрема обмеження часу перегляду новин, уникнення перегляду жорстокого візуального контенту, тощо.

Засоби масової інформації в умовах війни виконують одночасно дві функції: інформування і психоемоційного впливу. В сучасних умовах українське суспільство має чітко усвідомлювати, що відсутність балансу, критичного мислення і журналістських стандартів може трансформувати інформацію у зброю. Забезпечення ментальної безпеки населення вимагає

системної державної політики, підтримки науки, відповідального медіапростору та розвитку культури інформаційного самозахисту.

Список використаних джерел

1. Мороз О. Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінку українців. Київ: Віхола, 2021. 248 с.
2. Інститут когнітивного моделювання. Інформаційне середовище під час війни: вплив на психіку населення : аналітичний звіт. Київ, 2023. 24 с.
3. Гільден Г. Медіатравма: психологічні наслідки новинного контенту. Київ : Центр психічного здоров'я, 2020. 128 с.
4. Gerbner G., Gross L. Living with television: The violence profile. *Journal of Communication*. 1976. Vol. 26, No. 2. P. 172–194.
5. Dart Center for Journalism and Trauma. URL: https://dartcenter.org.
6. UNESCO. Infodemic: Psychological Aspects of Disinformation in Wartime. Paris : UNESCO Publishing, 2022. 55 p.

Юлія Камуз
студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Наталя Спиця
викладач кафедри психології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук, доцент

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

В сучасних умовах повномасштабної війни в Україні соціальні мережі стали не лише засобом комунікації, але й джерелом інформації та підтримки. Однак, іноді соціальні мережі перетворюються на так званий тригер тривожності. Молодь як одна з найбільш активних груп користувачів соцмереж виявляється особливо вразливою до інформаційного впливу. Тому, вивчення емоційного стану молоді є важливим для розробки ефективних психоемоційних та освітніх стратегій [1].

Досліджуючи психічний стан сучасної молоді можна сказати, що вплив соціальних мереж на їх психіку має здебільшого негативні наслідки. Адже використання соціальних мереж призводить до появи різноманітних проблем, які суттєво впливають на емоційний стан, комунікацію та на якість життя, в

цілому. Метою нашого дослідження стало здійснення аналізу, яким чином соціальні мережі впливають на емоційний стан української молоді під час війни та визначення чинників, що можуть мати як позитивний, так і негативний вплив.

Психологічний стан молоді в умовах війни є надзвичайно вразливим, адже це особливий вік де емоції часто проживаються особливо гостро, а індивідуальні стратегії психологічного захисту ще не сформовані. Молодь переживає складні емоції, від страху до почуття безпорадності. Усе це посилюється, коли вони постійно перебувають онлайн і щодня бачать новини про обстріли, загиблих, втрати. Це викликає повторну травматизацію та лише посилює тривожність. Варто зазначити, що, соціальні мережі можуть як допомагати переживати ці емоції, так і поглиблювати їх [1; 2]. Проблема актуальна ще й тому, що велика частина молоді не має навичок інформаційної безпеки та психоемоційної саморегуляції. Часто молодь не помічає, як тривожні новини чи агресивні коментарі впливають на емоційний стан [3].

Дослідження показали, що постійний контакт із контентом воєнного контексту на платформах соціальних мереж, таких як «Twitter» та «TikTok», пов'язаний із підвищеною тривожністю та зниженням загального самопочуття серед користувачів, незалежно від віку чи походження [4].

З іншого боку, соціальні мережі можуть бути джерелом підтримки, надії та згуртованості. Молодь активно користується «Instagram», «Telegram» та «TikTok» не лише для перегляду новин, а й для створення спільнот, волонтерських проєктів і поширення гумору, сюди відносяться, так звані меми, патріотичні пости, слова підтримки, так молодь допомагає одне одному вистояти в ці нелегкі часи [3]. Особливо це помітно під час повітряних тривог, коли молодь сидить у «TikTok», «Twitter» чи «Instagram», гортаючи відео з вибухами, коментарі очевидців або навіть фото поранених. Такі кадри викликають сильні емоційні реакції, такі як тривожність, гнів, безпорадність та можуть впливати на психіку як мікротравми [1].

Ще однією загрозою є так звані «емоційні гойдалки», коли молодь за кілька хвилин може пережити радість через добру новину, страх через кадри обстрілу, гнів через політичні скандали, а тоді знову сум, і все це без паузи. Це виснажує нервову систему та впливає на психіку. Деякі дослідження також доводять, що залежність від соцмереж у кризовий період може сприяти появі симптомів депресії та безсоння, особливо коли люди не вміють дозувати інформацію [2].

Отже, соціальні мережі мають подвійний вплив на емоційний стан молоді в умовах війни. Вони можуть бути як підтримкою, так і джерелом стресу. Вирішальним чинником стає не сама наявність соцмереж, а те, як молодь ними користується. Щоб зменшити ризики для психічного здоров'я, потрібно впроваджувати у школах та університетах, курси з медіаграмотності, психологічної саморегуляції та емоційного добробуту. Молодь має вчитися берегти себе в інформаційній війні, бо саме вони презентують наше майбутнє і їх психологічний стан є питанням державотворчого значення [5; 6].

Список використаних джерел:

1. Пєша І., Андріученко Т. Збереження психічного здоров'я молоді в умовах повномасштабної війни. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. № 2(11). С. 106–112.
2. Мусаковська О. М., Грабовська С. Л. Інформаційне перевантаження: психологічний ракурс. *Актуальні проблеми сучасної психології*. 2020.
3. Романюк М. П. Вплив соціальних мереж на психологічний стан молоді в умовах воєнного конфлікту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2024. № 1(7). С. 45-52.
4. Kušen, E., & Strembeck, M. The Effects of Multiple Exposure to Highly Emotional Social Media Content During the Early Stages of the 2022 War in Ukraine. *SN Computer Science*. 2023. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s42979-023-02080-w (дата звернення: 05.05.2025).
5. Федоренко, О., & Кайдан, Є. Формування медіаграмотності підлітків. *Технології електронного навчання*. 2021. № 5. С. 66–72. DOI: https://doi.org/10.31865/2709-840052021246303.
6. Рекомендації з організації психологічної підтримки в закладах освіти / *Міністерство освіти і науки України*. 2022. URL: https://mon.gov.ua (дата звернення: 05.05.2025).

Олександра Патріна
студентка 1 курсу другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ДОРОСЛИХ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

В умовах повномасштабної війни в Україні суттєво зросла кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), серед яких значну частину становлять особи дорослого віку. Ця ситуація спричинила глибокі трансформації у соціальній структурі суспільства та зумовила появу нових викликів у сфері освіти дорослих, особливо в контексті їх мотиваційної готовності до навчання. Освітня активність дорослих ВПО часто виявляється тісно пов'язаною не лише з потребою у професійній адаптації до нових умов життя, але й із прагненням до особистісної стабілізації, психологічної підтримки та соціального відновлення.

Мотивація до навчання у цієї категорії населення не є стабільним чи універсальним явищем – вона формується на перетині індивідуальних психологічних характеристик, попереднього досвіду, рівня стресу, особистісної тривожності, а також впливу соціального середовища. Травматичні події, пов'язані з вимушеним переселенням, втратою звичного способу життя та необхідністю адаптації до нових соціокультурних

контекстів, значною мірою змінюють структуру навчальної мотивації. У таких умовах актуалізується потреба в комплексному дослідженні мотиваційних установок ВПО з метою формування ефективної системи психологічної та освітньої підтримки.

Теоретичні основи мотивації дорослих до навчання ґрунтуються на інтеграції положень когнітивної, гуманістичної, соціально-контекстуальної та андрагогічної психології. Мотивація в контексті освіти дорослих розглядається як динамічна система внутрішніх і зовнішніх чинників, що спонукають індивіда до набуття знань, навичок і компетентностей на різних етапах життєвого циклу. Центральне місце в сучасних концепціях займають такі категорії, як самодетермінація, цілепокладання, очікування результату, наявність соціальної підтримки, а також значущість освітньої діяльності для особистісної реалізації та професійного розвитку.

Особливістю мотивації дорослих є її прагматичний характер, орієнтація на практичну користь та безпосереднє застосування знань у житті. Разом із тим, значущу роль відіграють внутрішні мотиви, пов’язані з потребами в самоактуалізації, автономії, компетентності та подоланні життєвих викликів. Теоретичні підходи до вивчення мотивації дорослих до навчання створюють підґрунтя для формування ефективних освітніх стратегій, здатних забезпечити відповідність між індивідуальними запитами, психологічними особливостями особистості та вимогами сучасного суспільства.

Навчально-діяльнісна мотивація дорослої людини розглядається як сукупність факторів (особистісних, ситуативних), що дає підстави розглядати мотивацію як схильність людини до певної поведінки, що віддзеркалює власні бажання, враховує вимоги оточення з метою адаптації до змінюваних умов й отримання задоволення [1, с.10]. Особливу роль відіграють внутрішні мотиви, такі як прагнення до самореалізації та особистісного зростання.

Внутрішньо переміщені особи стикаються з численними психологічними труднощами, включаючи стрес, втрату соціальних зв'язків та необхідність адаптації до нового середовища. Ці фактори впливають на їхню мотивацію до навчання. Для ВПО важливими є можливості професійної реалізації, соціальної інтеграції та відновлення контролю над власним життям через освіту. Залучення технологій, онлайн-навчання та дистанційні форми освіти відкривають нові можливості для дорослих у здобутті знань та саморозвитку. Розширення освітніх програм, створення інноваційних навчальних форматів, підвищення доступності навчання для різних верств населення можуть позитивно впливати на мотивацію дорослих до навчання. [2, с. 34].

Мотивація до навчання у внутрішньо переміщених дорослих осіб формується під впливом комплексу психологічних, соціальних та економічних чинників, пов’язаних з вимушеною зміною місця проживання та необхідністю адаптації до нових життєвих умов.

Часто внутрішня мотивація до навчання знижується через пережиті травматичні події, втрату стабільності, розрив соціальних зв’язків та високий

рівень невизначеності. Це може призводити до емоційного виснаження, зниження інтересу до саморозвитку та труднощів у постановці довгострокових цілей.

Водночас, зовнішні чинники, зокрема, необхідність працевлаштування, забезпечення добробуту сім'ї, прагнення до соціальної інтеграції — здатні виконувати роль потужних стимулів до освітньої активності. Мотивація у цьому випадку переважно орієнтована на досягнення практичних результатів у коротко- або середньостроковій перспективі.

Особливої уваги потребує підтримка психологічної стійкості, розвиток позитивного ставлення до освіти, створення безпечного освітнього середовища та доступу до програм, адаптованих до індивідуальних потреб ВПО. Саме це створює основу для формування сталого інтересу до навчання та підвищення особистісної і соціальної ефективності.

Психологічна мотивація до навчання у дорослих, особливо серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО), формується під впливом внутрішніх потреб та зовнішніх обставин. Внутрішня мотивація виникає з особистісних потреб у самореалізації, розвитку та подоланні життєвих труднощів. Зовнішня мотивація, зокрема позитивна, пов'язана з прагненням до соціальної інтеграції, професійного зростання та отримання нових можливостей. Негативна зовнішня мотивація може проявлятися у вигляді уникнення осуду або страху перед невдачею.

Мотивація до навчання у дорослих ВПО формується під впливом комплексу психологічних та соціальних факторів. Для ефективної освітньої інтеграції цієї категорії населення необхідно враховувати їхні специфічні потреби та застосовувати адаптовані методи підтримки, такі як мотиваційне консультування.

Мотивація до навчання у дорослих ВПО є динамічним психологічним утворенням, яке змінюється залежно від особистісних характеристик та соціального контексту. Важливо враховувати, що мотивація може бути як стійкою, так і змінною, залежно від впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Це підкреслює необхідність індивідуального підходу до підтримки мотивації до навчання у дорослих ВПО.

Список використаних джерел

1. Лук'янова Л. І., Добровскі Т., Валасік М. Навчально-діяльнісна мотивація дорослої людини: психологічна сутність і структура. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2023. № 2(24). С. 10–25.

2. Пономарьова М. С. Особливості мотивації до навчання дорослого населення України. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Харків, 8–9 черв. 2023 р. Харків, 2023. С. 31–34.

Наукове видання

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА: ДОКТРИНА І ПРАКТИКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ВИКЛИКІВ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Дніпро, 23 травня 2025 р.)

Українською та англійською мовами

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*

Редактори:
О. М. Врублевська, Н. В. Леонова, О. Ю. Чижевська

Коректор *М. С. Касян*

Підп. до друку 22.05.2025. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 30,23. Обл.-вид. арк. 32,50. Зам. № 06/25-зб

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців ДК № 8112 від 13.06.2024